

SKT

SKT

1
131
217

Historical Inscriptions of Gujarat

(From ancient times to the end of Vaghela dynasty)

PART 2

Edited by :

Acharya Girjashankar Vallabhaji B. A; M. R. A. S.

Curator : Archæological Section

Prince of Wales Museum, Bombay.

Published by

The Forbes Gujarati Sabha

No. 365 Girgaum Back Road, Bombay . 4

V. S. 1992]

Rs. 4-8-0

[A. D. 1935

Can be had at
Messrs N. M. Tripathi & Co.
Booksellers and Publishers
Princess Street, Bombay No. 2

પ્રકાશક—રા. રા. અંબાલાલ યુલાખીરામ જાની, બી. એ.

સહાયક મંત્રી : શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભા-મુંબઈ

શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભામંદિર, ૩૬૫ ગીરગામ, મુંબઈ નં. ૪.

મુદ્રક—રા. રા. નટવરલાલ ધમ્જારામ દેશાઈ, બી. એ.

‘ગુજરાતી’ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, એલ્ફીન્સ્ટન સર્કલ, કોટ, મુંબઈ નં. ૧.

મળવાનું ઠેકાણું—
મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી
બુક્સેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

શ્રી કાર્ત્ત્વેય ગુજરાતી સભા-ગ્રન્થાવલિ ૧૫

ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો

પ્રાચીન યુગથી વાઘેલા વંશની સમાપ્તિ પર્યંતના

ભાગ ૨ જે

સંગ્રહ કરનાર

આચાર્ય ગિરજશંકર વલ્લભજી બી. એ; એમ. આર. એ. એસ.

ક્યુરેટર આર્કીઓલોજીકલ સેક્શન, પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝિયમ, મુંબઈ.

પ્રકાશક :

શ્રી કાર્ત્ત્વેય ગુજરાતી સભા, મુંબઈ

નંબર ૩૬૫ ગિરગામ બેકરોડ, મુંબઈ નં ૪

વિ. સં. ૧૮૯૨]

કિંમત રૂ. ૪-૮-૦

[ઇ. સ. ૧૯૩૫

શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભા-મુંબઈ

શાળા-પાઠશાળાઓને ધનામ માટે તેમ પુસ્તકાલયોના

સંગ્રહ માટે અરધી કિમ્મતની ગોઠવણ

સાહિત્યપ્રચારને ઉત્તેજનની યોજના

શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભાએ મુંબઈ ઇલાકાનાં, સરકારી, દેશી રાજ્યોનાં તેમ જ મ્યુનિ-સિપાલિટીઓ અને લોકલ બોર્ડોનાં કેળવણી ખાતાંઓ અભ્યાસ તથા વાંચનપ્રસાર દ્વારા તથા વિદ્યાર્થીઓને અપાતાં ધનામો દ્વારા, તેમ જ તેમના હસ્તકની નિશાળોની તથા સાર્વજનિક લાઈબ્રેરીઓ અને પુસ્તકાલયોમાં ગુજરાતી સાહિત્યનો પ્રસાર બહોળા પ્રમાણમાં સહેલાઈથી ઓછા ખર્ચે થઈ શકે તે માટે પોતાની માલીકીનાં નીચે જણાવેલાં પહેલાં, દશ સુધીના આંકવાળાં પુસ્તકો (રાસમાળા ભાગ ૧-૨ સિવાય) અર્ધી કિમ્મતે ઉપલી સંસ્થાઓને વેચાતાં લઈ શકવાની અનુકૂળતા કરી આપવાની યોજના કરી છે.

રાસમાળા ભાગ ૧-૨ (સચિત્ર) ઉપલી સંસ્થાઓને ૧૨૦ ટકા કમીશનથી વેચાતી મળશે.

આ યોજનાનો લાભ લેવા તે તે કેળવણી ખાતાં અને સંસ્થાઓ પ્રેરાય તે માટે પોતાની માલીકીનાં પુસ્તકોનો પરિચય તૈયાર કરી પ્રકટ કરેલો છે. જેને તે ભેઠતો હશે તેને મંગાવ્યેથી મફત મોકલવામાં આવશે.

આ પુસ્તકો અરધી કિમ્મતે વેચાતાં લેવા ઇચ્છતી સંસ્થાએ નીચેના શિરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો.

રા. રા. અંબાલાલ બુલાખીરામ જાની, બી. એ.

સહાયક મંત્રી, શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભા.

૩૬૫ ગિરગામ, શ્રીકાર્પસ ગુજરાતી સભામંદિર

લેમીંગ્ટન રોડની બાજુમાં કેંગ્રેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૪

પ્રસ્તાવના

—:~:—

“ ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો ” ભાગ બીજામાં ગુર્જર વંશના લેખોથી શરૂ કરી ચૌહાણ વંશના અંત સુધીના લેખો દાખલ કરવામાં આવેલ છે. સલાનો વિચાર બે ભાગમાં બધા લેખોનો સમાવેશ કરવાનો હતો પણ તેમ કરવાથી બીજા ભાગનું કદ બહુ વધી જશે એમ જણાયાથી બીજો ભાગ આંહીજ બંધ કરી વાઘેલા વંશના તેમજ પ્રકીર્ણ લેખો ત્રીજા ભાગમાં આપવાનો નિશ્ચય કરવો પડ્યો. ઉપરાંત મુસ્લિમ કાળના લેખો પણ સંગ્રહીત કરવાની યોજના વિચારાય છે અને તે અમલમાં મુકવાની સગવડતા થશે તો આ લેખમાલા આગળ ચાલુ રહેશે.

બધા લેખોનો સંગ્રહ એકી વખતે તૈયાર કરી સોંપી દેવામાં આવેલ તેથી સંગ્રહ તેમ જ સંકલનાની પદ્ધતિ અગર નિયમો સંબંધી પ્રથમ વિભાગની પ્રસ્તાવનામાં નોંધ કરી છે, તેથી વિશેષ કાંઈ કહેવાનું રહેતું નથી.

પહેલા ભાગ માટે અભિપ્રાયો તેમ જ અવલોકનો જુદાં જુદાં છાપાં તેમ જ માસિકોમાં છપાયાં છે. તેમાં ઉત્તેજક તેમજ સ્ત્યુત્યાત્મક ઉદ્દગારો તેમ જ સુધારા વધારા અને ઉણપો સંબંધી સહુદય અને રચનાત્મક સુચનાઓ કરવામાં આવેલ છે. તેવી સૂચનાઓમાંથી બની શકે તેવી અને તેટલી ગ્રહણ કરવી અને ન બની શકે તેવી સૂચના માટે કાંઈક ખુલાસો કરવો આવશ્યક ગણાય.

આ કાર્ય કાંઈપણ ઉત્સાહ કે રસવિના સાવ યંત્રવત્ થએલું છે એવો અસંતોષ જાહેર થયેલ છે. નવલકથામાં આગળ પાછળનો સંબંધ જાળવવા માટે તેમ જ તેને રસિક બનાવવાના હેતુથી જે કલ્પનાના ઘોડા દોડાવવામાં આવે છે, તેવી ઘટના આવા સંગ્રહાત્મક ગ્રંથમાં થઈ શકે નહીં. જુદાં જુદાં સ્થળે અને જુદા જુદા પ્રસંગે લખાએલા અગર કેાતરાવેલા લેખોમાં રસપ્રવાહ ચાલુ રહે તેવો ઉત્તરોત્તર સંબંધ શી રીતે સંભવે ? તેવા લેખોને કાળક્રમ અનુસાર ગોઠવીને જ સંતોષ માનવો રહ્યો. આવી ઐતિહાસિક સામગ્રી ઉપરથી જે ઇતિહાસ લખવામાં આવે તે રસિક બનાવી શકાય પણ આવા સંગ્રહ તો તેમાં રસ લઈ શકે તેવી કોટિએ નહીં પહોંચેલી વ્યક્તિઓને શુષ્ક જ રહેવાના.

સ્વ. ભાઈ રણજીતરામે આ કાર્ય આરંભેલું ત્યારે એમની મુરાદ હતી તે પાર નથી પડી એમ પણ ફરીયાદ રજુ થઈ છે અને સ્વ. ભાઈ રણજીતરામે કરેલું કામ કેટલું હતું અને સંપાદકે કરેલું નવું કેટલું છે તે જાણવાની જીજ્ઞાસા બતાવવામાં આવેલ છે. આ બંને બાબતો માટે ગ્રંથ ૧લાની પ્રસ્તાવનાના પહેલા ત્રણ પારીગ્રાહમાં બધા ખુલાસા મળી શકે તેમ છે તેથી આંહી ફરી તે વિષય ચર્ચવાની જરૂર જોતો નથી. વિશેષ બારીક સરખામણી માટે બંને સંગ્રહો સલાના પુસ્તકાલયમાં મોજુદ છે તે જોવાની બળામણ કરી શકાય.

આ ગ્રંથના સંબંધમાં એક સર્વસામાન્ય અભિલાષા દર્શાવવામાં આવી છે કે લેખના સંગ્રહ માટેનું ક્ષેત્ર વધુ વિશાળ થવું જોઈએ, એટલે કે કુમારપાલ અને સિદ્ધરાજ જેવા રાજાઓ જેની

ગુજરાત બહાર માળવા મેવાડ ઉપર આણુ ફરતી તેવાઓએ પોતે કે તેના સામંતોએ ત્યાં લખા-
વેલા લેખો પણ આમાં સંગ્રહિત થવા જોઈએ. તેમજ દક્ષિણના રાષ્ટ્રકૂટો અને કનોજના પ્રતિહારોની
અમુક વખત ગુજરાત ઉપર સત્તા હતી તેઓના લેખોનો અને ગુજરાત બહારના પણ પ્રસંગોપાત
ગુજરાતને લગતા લેખોનો પણ આમાં સમાવેશ કરવો જોઈએ. આ સંબંધમાં મારે જણાવવું જોઈ
એ કે કુમારપાળ અને સિદ્ધરાજ વિજયેના ગુજરાત બહારના ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી લાગ્યા-
તેવા લેખોનો પ્રથમથી જ આ બીજા ગ્રંથમાં સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. તેમ જ દક્ષિણના રાષ્ટ્રકૂટો
એ ગુજરાતમાં આપેલાં દાનસંબંધી લેખો તેમ જ ગુજરાત શાળાના રાષ્ટ્રકૂટોના બધા લેખો આમાં
સંગ્રહિત કરેલાં છે. ગુજરાત બહારના પણ ગુજરાતના ઇતિહાસને ઉપયોગી થાય તેવા લેખોનું
પત્રક તૈયાર કરી ત્રીજા ગ્રંથની અંતમાં છાપવાનો પણ સલાએ હમણાં કરાવ ક્યો છે.

વલ્લીનાં બધાં તામ્રપત્રો ન છાપવાની લજામણુ માટે મેં મારો અભિપ્રાય ગ્રંથ ૧ લાની
પ્રસ્તાવનાના પારીશ્રાદ્ધ પાંચમામાં રજુ કરેલ છે તેથી વિશેષ કહેવાનું રહેતું નથી. આમાં બધા
લેખો આખા છાપવાથી અગવડતા થવાને બદલે સગવડતા વધે છે તેથી ખાસ બચાવ કરવાની પણ
જરૂરીયાત લાગતી નથી.

પૂ. મહામહોપાધ્યાય પં. ગૌરીશંકર ઓઝા, શાસ્ત્રી દુર્ગાશંકરજી તેમ જ પ્રોફેસર એમ. એસ.
કોમીસેરીએટ ઇત્યાદિ શુભેચ્છકોએ ગ્રંથ ૧ લા માટે જે સંતોષ પ્રદર્શિત કરતા અભિપ્રાયો મોકલ્યા
છે તે ટાંકવામાં આડમ્બર તથા આત્મ સ્તુતિને આભાસ આવે તેથી આંહી રજુ કરેલ નથી. પ્રો.
કોમીસેરીએટે તો આની અંગ્રેજી આવૃત્તિ થાય તો ઇષ્ટ છે, એમ પણ ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી છે. તે
બધાઓનો આભાર માનવાની આ તક લઉં છઉં.

આ. ગિ. વ.

સંગ્રહીત લેખોની અનુક્રમણિકા.

ગુર્જર વંશી

અ. નં.	લેખની વિગત	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	હાલ ક્યાં છે	પૃષ્ઠ
૧૦૮	દ્વ ૧ લાનું સંખેડામાંથી મળેલું પતરું ખીજું	ચેદી સં. ૩૪૬ ઇ. સ. ૫૯૫-૯૬	એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૧૯	—	૩
૧૦૯	દ્વ ૨ જાનાં કાવીનાં તામ્રપત્રો.	ચે. સં. ૩૮૦ કા. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૧૩ પા. ૮૧	—	૪
૧૧૦	દ્વ ૨ જાનાં કાવીનાં તામ્રપત્રો.	ચે. સં. ૩૮૫ કા. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૧૩ પા. ૮૮	—	૧૩
૧૧૧	સંખેડામાંથી મળેલું રણુઅહનું પતરું ખીજું	ચે. સં. ૩૯૧ વૈ. વ. ૧૫	એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૨૦	—	૧૮
૧૧૨ } ૧૧૩ }	દ્વ ૨ જે અથવા પ્રશાન્ત- રાગનાં બે દાનપત્રો સંખેડામાંથી મળેલાં	ચે. સં. ૩૯૨ વૈ. સુ. ૧૫	એ. ઇ. વો. ૫ પા. ૬૭	—	૨૦
૧૧૪	દ્વ ૨ જાના ઉમેડાનાં તામ્રપત્રો(અનાવટી)	શક સં ૪૦૦ વૈ. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૭ પા. ૬૧	—	૨૪
૧૧૫	દ્વ ૨ જાનાં અગુમરામાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો(અનાવટી)	શ. સં. ૪૧૫ જ્યે. વ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૧૭ પા. ૧૮૩	—	૩૦
૧૧૬	દ્વ ૨ જાનાં ઇલાવમાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો(અનાવટી)	શ. સં. ૪૧૭ જ્યે. વ. ૧૫ ઇ. સ. ૪૯૫-૬	ઇ. એ. વો. ૧૩ પા. ૧૧૫	પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. ઓ.	૬૪
૧૧૭	જયભટ ૨ જાનાં તામ્રપત્રો નવસારીમાંથી મળેલાં	ચે. સં. ૪૫૬ માધ. સુ. ૧૫ ઇ. સ. ૭૦૬	ઇ. એ. વો. ૧૩ પા. ૭૦	—	૪૦
૧૧૮	જયભટ ૩ જાનાં કાવીમાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો	ચે. સં. ૪૮૬ આષા. સુ. ૧૦ ઇ. સ. ૭૩૬	ઇ. એ. વો. ૫ પા. ૧૦૯	—	૪૭
૧૧૯	જયભટ ૩ જાનાં તામ્રપત્રો	ચે. સં. ૪૮૬ આશ્વિન. વ. ૧૫ ઇ. સ. ૭૩૬	અપ્રસિદ્ધ	પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. મું.	૫૩

૨૧૬૬૬૬ વંશી

અ. નં.	લેખની વિષય	સાલ	કયા પ્રસિદ્ધ	હાલ કયાં છે	પૃષ્ઠ
૧૨૦	કક ૨ જનાં આત્રોલી છારોલીનાં તામ્રપત્રો.	શ. સં. ૬૭૯ આશ્વિ. સુ. ૭	જ. બો. બે. રો. એ. સો. વો. ૧૬ પા. ૧૦૫		૩
૧૨૧	ગોવિંદ ૩ જનાં વણીનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૭૩૦ વૈ. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૧૫૬	પ્રિ. બો. વે. મ્યુ. બો.	૯
૧૨૨	ગોવિંદ ૩ જનાં રાધ- નપુરનાં પતરાં	શ. સં. ૭૩૦ શ્રા. વ. ૧૫	એ. ઇ. વો. ૬ પા. ૨૩૯		૧૮
૧૨૩	કક ૨ જનું દાનપત્ર	શ. સં. ૭૩૪ વૈ. સુ. ૧૫ ઇ. સ. ૪૧૨-૧૩	ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૫૬	સિ. મ્યુ.	૨૭
૧૨૪	ગોવિંદનાં તોરખેડેનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૭૩૫ પૌ. સુ. ૭ ઇ. સ. ૮૧૨	એ. ઇ. વો. ૩ પા. ૫૩		૩૭
૧૨૫	કક ૨ જનાં નવસારીનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૭૩૮ માધ. સુ. ૧૫	જ. બો. બે. રો. એ. સો. વો. ૨૦ પા. ૧૩૧	પ્રિ. બો. વે. મ્યુ. બો.	૪૧
૧૨૬	ગોવિંદ રાજનું કાવીનું દાનપત્ર	શ. સં. ૭૪૬ વૈ. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૫ પા. ૧૪૪		૫૩
૧૨૭	ધ્રુવ ૨ જનાં વડોદરાનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૭૫૭ કા. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૧૪ પા. ૧૬૬		૬૫
૧૨૮	દન્તિવર્માનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૭૮૯ પૌ. વ. ૬	એ. ઇ. વો. ૬ પા. ૨૮૫		૭૩
૧૨૯	ધ્રુવ ૩ જનું ભરચનું દાનપત્ર	શ. સં. ૭૮૯ જ્યે. વ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૭૪		૮૧
૧૩૦	અમોઘવર્ષ ૧ લાનાં સંજનનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૭૯૩ પૌ.	એ. ઇ. વો. ૧૮ પા. ૨૩૫		૯૪
૧૩૧	કૃષ્ણ ૨ જનું અંકુલેશ્વરનું દાનપત્ર	શ. સં. ૮૧૦ ચૈ. વ. ૧૫ ઇ. સ. ૮૮૮	ઇ. એ. વો. ૧૩ પા. ૬૫	વિ. બો. મ્યુ.	૧૦૫
૧૩૨	કૃષ્ણ ૨ જનું કપડ- વંજનું દાનપત્ર	શ. સં. ૮૩૨ વૈ. સુ. ૧૫ ઇ. સ. ૯૧૦-૧૧	એ. ઇ. વો. ૧ પા. ૫૨	પ્રિ. બો. વ. ૧૧૪ મ્યુ. બો.	
૧૩૩ } ૧૩૪ }	ધન્વરાજ ૩ જનાં બે દાનપત્રો	શ. સં. ૮૩૬ કા. સુ. ૭	એ. ઇ. વો. ૯ પા. ૨૪		૧૨૨
૧૩૫	ગોવિંદ ૪ થાનાં ખજાતનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૮૫૨ જ્યે. સુ. ૧૦	એ. ઇ. વો. ૭ પા. ૨૬		૧૩૭

સંગ્રહીત લેખોની અનુક્રમણિકા.

અ. નં.	લેખની વિગત	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	હાલ ક્યાં છે	૫
૧૩૬	ગોવિંદ ૫ માનાં સાંગતીનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૮૫૫ શ્રા. સુ. ૧૫ ઈ. સ. ૯૩૩-૩૪	ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૨૪૭	હાલ ક્યાં છે	૫૩ ૧૪૬

ચૌલુક્ય વંશી

૧૩૭	મૂલરાજનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું	વિ. સં. ૧૦૪૩ માધ. વ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૮૦	કડી (વડોદરા સ્ટેટ)ની કચેરી ?	૩
૧૩૮	મૂલરાજનાં બાલેરાનાં પત્રો	વિ. સ. ૧૦૫૧ માધ. સુ. ૧૫	એ. ઇ. વો. ૧૦ પા. ૭૬	બાલેરાના બ્રહ્મણ દેવરામ પાસે.	૧૨
૧૩૯	ભીમદેવનું દાનપત્ર રાધનપુરમાંથી મળેલું.	વિ. સં. ૧૦૮૬ કા. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૩	—	૧૫
૧૪૦	ભીમદેવનાં તામ્રપત્રો	વિ. સં. ૧૦૮૬ વૈ. સુ. ૧૫	જ. બો. એ. રો. એ. સો. વધારાનો અંક “ મુંમઇની ઉત્પત્તિ ” વો. ૨૦ પા. ૪૯	પ્રિ. એ. વે. મ્યુ. મું.	૧૭
૧૪૧ } ૧૪૨ }	કર્ણદેવના સમયનાં નવસારી માંથી મળેલાં બે દાનપત્રો	શ. સં. ૯૯૬ માર્ગ. સુ. ૧૧	જ. બો. એ. રો.— એ. સો. વો. ૨૬ પા. ૨૫૦		૧૮
૧૪૩	કર્ણ ૧ લાનું સૂતકનું દાનપત્ર	વિ. સ. ૧૧૪૮ વૈ. સુ. ૧૫	એ. ઇ. વો. ૧ પા. ૩૧૬	સિંધપુરપાટણના રહીશ મી. નારાયણ ભારતી પાસે.	૨૫
૧૪૪	સિદ્ધરાજ જયસિંહનો ગાળાનો શિલાલેખ	વિ. સ. ૧૧૯૩ વૈ. વ. ૧૪	જ. બો. એ. રો. એ. સો. વો. ૨૫ પા. ૩૨૪	મંદિરમાંજ	૨૮
૧૪૫	માંગરોળમાંની સોઠડી વાવ- માંનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૦૨ આશ્વિ. વ. ૧૩	ભા. પ્રા. સં. ઈ. પા. ૧૫૮	તેજ વાવની દિવાલમાં	૩૦
૧૪૬	કુમારપાળનો ચિતોડગઢનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૦૭	એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૪૨૧	મંદિરમાં	૩૪
૧૪૭	કુમારપાળના રાજ્યની વડનગર પ્રશસ્તિ	વિ. સં. ૧૨૦૮ આશ્વિ. સુ. ૫	એ. ઇ. વો. ૧ પા. ૨૯૩	અર્જુન બારીના પથરમાં	૩૮
૧૪૮	કુમારપાળના સમયનો મારવાડમાં કેરાડુ ગામનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૦૯ માધ. વ. ૧૪	ભા. પ્રા. સં. ઈ. પા. ૧૭૨	ગામ પાસેના એક ખંડેરમાં	૪૮

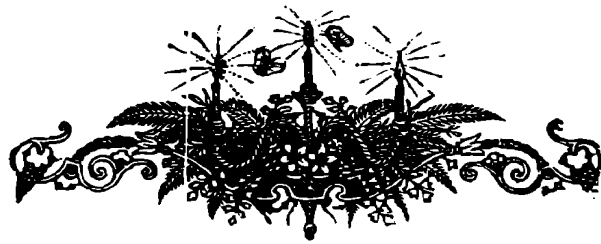
અ. નં.	લેખની વિષય	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	હાલ ક્યાં છે	પૃષ્ઠ
૧૪૬	ગિરનારના લેખો નં. ૧૬ :	વિ. સં. ૧૨૧૫ ચૈ. સુ. ૮	રી. લી. એ. રી. યો. પ્રો. પા. ૩૫૬	નેમિનાથ અને ધડિધટ્ટકાના મંદિર વચ્ચેના દરવાજાની ભીંત ઉપર.	૫૧
૧૫૦	ગ્વાલીયરના ઉદેપુરમાંથી મળેલા ત્રણ લેખો એ.	વિ. સં. ૧૨૨૦	ઇ. એ. વો. ૧૮ પા. ૩૪૧	મોટા મંદિરના પૂર્વતરફના પ્રવેશ દ્વાર અંદર	૫૨
૧૫૧	,, બી.	વિ. સં. ૧૨૨૨	ઇ. એ. વો. ૧૮ પા. ૩૪૩	,, દક્ષિણબાજુએ	૫૫
૧૫૨	ગિરનારના લેખો નં. ૨૭	વિ. સં. ૧૨૨૨	રી. લી. એ. રી. યો. પ્રો. પા. ૩૫૬	રસ્તાની ઉત્તર બાજુની દિવાલ ઉપર	૫૬
૧૫૩	,, ,, નં. ૩૦	વિ. સં. ૧૨૨૩	,,	બાજુની બાજુમાં	,,
૧૫૪	જુનાગઢના ભૂતનાથના મંદિરમાંનો કુમારપાલના સમયનો શિલાલેખ	વલભી. સં. ૮૫૦ વિ. સ. ૧૨૨૫ ઇ. સ. ૧૧૬૬	ભા. પ્રા. સં. ઇ. પા. ૧૮૪	ગામમાં ભૂતનાથનું મંદિર છે તેમાં	૫૭
૧૫૫	પ્રભાસપાટણમાં ભદ્રકાળીના મંદિરમાં કુમારપાલના સમયનો શિલાલેખ	વલભી સં. ૮૫૦ વિ. સં. ૧૨૨૫	ભા. પ્રા. સં. ઇ. પા. ૧૮૬	મંદિરના પ્રવેશ દ્વારની જમણી બાજુએ.	૬૦
૧૫૬	ગ્વાલીયરના ઉદેપુરમાંથી મળેલા ત્રણ લેખો— 'સી' અજયપાલદેવનો	વિ. સં. ૧૨૨૬	ઇ. એ. વો. ૧૮ પા. ૩૪૪	મંદિરમાં જ	૬૬
૧૫૭	અજયપાલના તામ્રપત્રો	વિ. સં. ૧૨૩૧ કા. સુ. ૧૧	ઈ. એ. વો. ૧૮ પા. ૮૦		૭૩
૧૫૮	ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર પાટણમાંથી મળેલું.	વિ. સં. ૧૨૫૬ ભા. વ. ૧૫ ઇ. સ. ૧૧૯૮	ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૭૧		૭૮
૧૫૯	ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર	સિંહ સં. ૯૩	ઇ. એ. વો. ૧૮ પા. ૧૦૮	પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. મું.	૮૧
૧૬૦	ભીમદેવનું દાનપત્ર ચૌલુક્યોના અગીયાર દાનપત્રો પૈકી નં. ૩ કડીમાંથી મળેલું	વિ. સં. ૧૨૬૩ શ્રા. સુ. ૨ ઇ. સં. ૧૨૦૬	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૪	—	૮૫
૧૬૧	ભીમદેવ ૨ જાનું સમયનો આખુનો લેખ	વિ. સં. ૧૨૬૫ વૈ. સુ. ૧૫ ઇ. સં. ૧૨૦૯	ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૨૨૦	તેજ સ્થળે	૮૯

સંગ્રહીત લેખોની અનુક્રમણિકા

૭

અ. નં.	શેખની વિષય	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	હાલ ક્યાં છે	પૃષ્ઠ
૧૬૨	ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર	વિ. સં. ૧૨૬૬ સિદ્ધ. સં. ૯૬ ઇ. સ. ૧૨૦૬	ઇ. એ. વો. ૧૮ પા. ૧૧૦	રા. એ. સો.	૯૪
૧૬૩	શ્રીધરની દેવપાટણ પ્રશસ્તિ	વિ. સં. ૧૨૭૩ વૈ. સુ. ૪ ઇ. સ. ૧૨૧૬	એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૪૩૭	મોટા દરવાજાની જમણી તરફ કિલ્લાની દિવાલમાં	૧૦૧
૧૬૪	ભીમદેવ ૨ બનો ભરાણનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૭૫ ભા. સુ. ઇ. સ. ૧૨૧૮	ભા. પ્રા. સં. ઇ પા. ૨૦૪	તેજ સ્થળે	૧૧૦
૧૬૫	શ્રીમજ્જ્યંત સિદ્ધનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું	વિ. સં. ૧૨૮૦ પૌ. સુ. ૩ ઇ. સં. ૧૨૨૩	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૬	—	૧૧૨
૧૬૬	ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું	વિ. સ. ૧૨૮૩ કા. સુ. ૧૫ ઇ. સ. ૧૨૨૬	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૯	—	૧૧૭
૧૬૭	આણુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૧	વિ. સં. ૧૨૮૭ કા. વ. ૩ ઇ. સ. ૧૨૩૦	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૦૦	—	૧૨૦
૧૬૮	આણુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૨	વિ. સં. ૧૨૮૭ કા. વ. ૩ ઇ. સ. ૧૨૩૦	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૦૪	—	૧૩૪
૧૬૯	આણુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૩	વિ. સં. ૧૨૮૭ કા. સુ. ૩ ઇ. સ. ૧૨૩૦	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૩૩	—	૧૪૧
૧૭૦	ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું.	વિ. સં. ૧૨૮૭ આષા. સુ. ૮	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૨૦૧	—	૧૪૨
૧૭૧ થો ૧૮૫	આણુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૪ થી ૧૮	વિ. સં. ૧૨૮૮	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૨૩	તેજ સ્થળે	૧૪૭
૧૮૬	ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું	વિ. સં. ૧૨૮૮ ભા. સુ. ૧	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૨૦૩	—	૧૫૧
૧૮૭	ગિરનારના લેખો નં. ૩૪	વિ. સં. ૧૨૮૯ આશ્વિ. વ. ૧૫ ઇ. સ. ૧૨૩૩	રી. લી. એ. રી. મો. પ્રે. પા. ૩૬૧	—	૧૫૪

અ. નં.	લેખની વિગત	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	હાલ ક્યાં છે	પૃષ્ઠ
૧૮૮ થી ૧૯૨	આબુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૧૯ થી ૨૩	વિ. સં. ૧૨૯૦	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૨૬	તેજ સ્થળે	૧૫૫
૧૯૩ થી ૨૦૦	આબુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૨૪ થી ૩૧	વિ. સં. ૧૨૯૩ ચૈ. વ. ૭ તથા ૮	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૨૭	તેજ સ્થળે	૧૫૬
૨૦૧	ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું	વિ. સં. ૧૨૯૫ માર્ગ. સુ. ૧૪	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૨૦૫	—	૧૫૯
૨૦૨	ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું	વિ. સં. ૧૨૯૬ માર્ગ. વ. ૧૪ ઇ. સ. ૧૨૩૮	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૨૦૬	—	૧૬૨
૨૦૩	આબુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૩૨	વિ. સં. ૧૨૯૭ વૈ. વ. ૧૪	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૨૯	તેજ સ્થળે	૧૬૫
૨૦૪	વેરાવળમાં ભીમદેવ ૨ જાનો શિલાલેખ		ભા. પ્રા. સં. ઇ. પ. ૨૦૮	ફોજદારના મકાનમાં	૧૬૬
૨૦૬	ત્રિભુવનપાલનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું.	વિ. સં. ૧૨૯૯ ચૈ. સુ. ૬	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૨૦૮	—	૧૭૧

श्रीः
गुजरातना ऐतिहासिक लेख

गुर्जर वंशना लेखो

ગુર્જર વંશના લેખો

નં. ૧૦૮

દ્દ ૧ લાનું સંખેડામાંથી મળેલું પત્ર* ખીજું*

ચે. સં. ૪૪૬ (ઇ. સ. ૫૯૫-૯૬)

આ લેખનું ખીજું જ પત્ર મળ્યું છે. તેનું માપ ૮" x ૩ ૩/૪" છે અને તે સુરક્ષિત છે. આમાંની દશ લીટીમાં રાજાનું કે દાતાનું કે દેય પદાર્થનું વર્ણનાદિ નથી, પણ માત્ર દાનશાસન અવિચ્છિન્ન કાયમ રાખવા માટેના સ્મૃતિઓમાંના સાધારણ રીતે આપવામાં આવતા આદેશો આપેલ છે. પરંતુ દાતાને ઓળખવા માટે પૂરતાં સાધનો આપણી પાસે છે. લેખક તરીકે સાન્ધિવિગ્રહિક આદિત્યલોગિકનું નામ આપેલ છે. ડા. ખુલર જણાવે છે કે લોગિક એક નાનો માણસ અગર એક અગર થોડાં ગામડાંનો ઠાકોર હોવો જોઈએ. કારણ વખતો વખત હુકમ કરવામાં આવે છે એવાં માણસોની સાથે તે શબ્દ લગાડેલો જોવામાં આવે છે. જેમ કે જ્ય-ભટ્ટનું કાવિમાંથી મળેલું તામ્રપત્ર (ઇ. એ. વો. ૫ પા. ૧૧૦) દેશી કોષમાં તે શબ્દના પ્રાકૃત રૂપ લોઈએના અર્થ આમપ્રધાન એવો ક્યો છે અને તેવો માણસ મોટો રાજા હોઈ શકે નહીં. આ પત્રનો ગુર્જર વંશ સાથેનો સંબંધ પૂરવાર કરવા માટે ખીજું કંઈ ન હોય તો પણ એક લોગિક શબ્દ કે જે સાન્ધિવિગ્રહિક આદિત્યને લગાડવામાં આવ્યો છે તે બસ છે. કારણ કે ખીજા કંઈ પણ વંશનાં દાનશાસનોમાં તે શબ્દ વપરાયો જોવામાં આવતો નથી. વળી આ લેખની લિપિ પણ રણથંભના સંવત્ ૩૯૧ ના તામ્રપત્ર તેમ જ તે જ વંશનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં ખીજાં તામ્રપત્રોની લિપિ સાથે એટલી બધી મળતી આવે છે કે તેમાં શંકાને લેશ પણ અવકાશ નથી.

દાનની સાલ શબ્દમાં તેમ જ આંકડામાં આપવામાં આવી છે અને તે ૩૪૬ ની છે. સાધારણ રિવાજ મુજબ આંકડામાં ૩૦૦, ૪૦ અને ૬ નાં ચિહ્નો નથી, પણ અર્વાચીન ઢબ પ્રમાણે ૩, ૪ અને ૬ એમ આંકડા લખેલા છે. છેવટના ગુર્જર રાજાઓ ચેદી સંવત્નો ઉપયોગ કરતા, તેથી ૩૪૬ તે ઇ. સ. ૫૯૫-૯૬ લગભગ આવે છે. આ સાલ દ્દ ત્રીજાની ડા. ખુલરે આપેલી* સાલની સાથે ખરોખર બંધાયેલી આવે છે. આ રાજાનો ખીજો લેખ અગર તામ્ર-પત્ર હજી સુધી પ્રાપ્ત નથી, તેથી આ તામ્રપત્ર ઉપયોગી ગણી શકાય.

અક્ષરાન્તર

- ૧ આચન્દ્રાર્કર્ણવક્ષિતિસ્થિતિસમકાલીનં પુત્રપૌત્રાન્વયમોજ્યમુદલાતિસર્ગેણ
- ૨ પ્રતિપાદિતં માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચ પુણ્યયશોભિવૃદ્ધયે અતોસ્ય બ્રહ્મદેયસ્થિત્યા કિંષતઃકરિ
- ૩ ષાપયંતો વા ન કૈશ્ચિદ્વ્યાષેષે વર્તિતવ્યમાગામિરાજમિરસ્મદ્વૃક્ષૈર્વા સામાન્યં ભૂમિ-
- ૪ દાનફલમવેત્યાયમસ્મદ્વાયોનુમન્તવ્યઃ પાલયિતવ્યશ્ચેત્યુક્તં ચ ભગવતા વ્યા-
- ૫ સેન ॥ બહુભિર્વસુધા મુક્તા રાજભિઃ સાગરાદિભિઃ યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય
- ૬ તદા ફલં ॥ ષષ્ટિવર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે મોદતિ ભૂમિદઃ આચ્છેત્તા ચાનુમન્તા ચ તાન્યે-
- ૭ વ નરકે વૈસે ॥ વિન્ધ્યાહવીષ્વતોયાસુ શુષ્કકોટરવાસિનઃ કૃષ્ણસર્પાભિજાયન્તે
- ૮ બ્રહ્મદેયાપહારકા[:] યાનીહ દત્તાનિ પુરા નરેન્દ્રૈર્દાનાનિ ધર્મ્માર્થયશસ્કરાણિ-
- ૯ નિર્મ્માલ્યવાન્પ્રતિમાનિ તાનિ કો નામ સાધુઃપુનરાદદીત ॥ લિખિતં ચાત્ર સન્ધિવિગ્રહિકેના
- ૧૦ દિત્યમોગિકેન સંવત્સરશતત્રયં ષટ્ચત્વારિંશોત્તરકે ॥ ૩૪૬

* એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૧૯ એચ. એચ. ધ્રુવ ખી. એ. એલએલ ખી. * ઇ. એ. વો. ૧૭ પા. ૧૯૧

૧ વાંચો કૃષ્ણતઃ ૨ વાંચો કર્ષયતો ૩ વાંચો ચૈરન્યૈર્વા ૪ વાંચો સગરાદિભિઃ ૫ વાંચો વસેત ૬ વાંચો હિ જા-યન્તે ૭ વાંચો ત્રયે ૮ વાંચો રિંશદુત્તરકે

હદ ૨ જાનાં કાવીનાં તામ્રપત્રો*

ચે. સ. ૩૮૦ કાર્તિક સુ. ૧૫

ગુજર વંશના ત્રણ લેખો આ માસિકમાં પ્રકાશિત થયા છે :— ડોક્ટર ખુલર દ્વારા (૧) શકે ૪૦૦ ના વૈશાખ^૧ સુદ ૧૫ નું હદ ખીજાનું ઉમેટાનું દાનપત્ર, (૨) અવ્યક્ત સંવત ૪૮૬ ના આષાઢ^૨ સુદ ૧૦ રવિવારનું જયભટ ત્રીજાનું કાવીનું દાનપત્ર, અને (૩) પંડિત ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજી દ્વારા અવ્યક્ત સંવત ૪૫૬ ના માઘ માસની પૂર્ણિમા મંગળવારે^૩ ચન્દ્રમહાલયમયે અપાએલું જયભટ ૩ જાનું નવસારીનું દાનપત્ર.

અને તે જ વંશના ખીજા ત્રણ લેખ અન્યત્ર પ્રસિદ્ધ થયા છે. તે પૈકી હદ ખીજાનાં બે દાનપત્ર જે અનુક્રમે અવ્યક્ત સંવત ૩૮૦ ના કાર્તિક શુકલ પૂર્ણિમા અને તેવા જ સંવત ૩૮૫ ની કાર્તિક શુકલ પૂર્ણિમાનાં^૪ છે. તે પ્રોફેસર જે. ડૉસને પ્રકાશિત કર્યાં. ત્રીજા લેખ પ્રોફેસર આર. જી. ભંડારકરે પ્રકાશિત કર્યો. તે શકે ૪૧૭ ના વૈશાખની^૫ અમાવાસ્યા સહ પ્રતિપદાના સૂર્યમહાલયમયનાં તે જ વ્યક્તિનાં આપેલાં ઇલાઓનાં દાનપત્ર વિષે છે.

ચાલુક્યવંશના^૬ વિજયરાજ અથવા વિજયવર્માના દાનપત્ર તથા એક ખીજા દાનપત્ર સાથે (જેની વિગત આપી નથી) હદ ખીજાનાં ખેડાનાં બે દાનપત્રો લગભગ ઈ. સ. ૧૮૨૭ માં મળી આવ્યાં હતાં. ખેડાના કોટની વાયવ્ય બાજુમાં નજીક જ વતુઆ નદી વહે છે. ત્યાંની ભીંત તથા જમીન ઘોવાઈ જવાથી આ શોધ થઈ શકી હતી. અસલ પતરાં બધાં ડૉ. એ. બર્નેસે રાયલ એશિયાટિક સોસાયટીને ભેટ તરીકે આપ્યાં હોય એમ જણાય છે. પરંતુ તે પૈકી કેવળ વિજયરાજનું દાનપત્ર હાલ ઉપલબ્ધ છે. તેથી ગુર્જરનાં આ બે દાનપત્રો પ્રોફેસર ડૉસનના લેખ સાથે પ્રસિદ્ધ થયેલી પ્રતિકૃતિઓ ઉપરથી ફરીથી હું પ્રકાશિત કરું છું.

આ પ્રતિકૃતિઓમાંની પહેલીમાં બે પતરાં બતાવ્યાં છે. તે ફરેક ૧૧૩" લાંબું અને ૬૩" પહોળું છે. લખાણના રક્ષણ માટે આ પતરાંના કાંઠા જાડા અથવા વાળેલા હતા કે નહીં તે જાણી શકાતું નથી. પહેલા પતરાની નીચેની જમણી બાજુના ખૂણાનો મોટો ભાગ લાગી ગયો છે અને ખીજા પતરાનો ઉપરનો ડાબી બાજુના ખૂણાનો એક ન્હાનો કટકો ભાગી ગયો છે; તે સિવાય પતરાં સુરક્ષિત છે અને લેખ બહુ સહેલાઈથી વાંચી શકાય તેવો છે. પ્રતિકૃતિ સારી છે, પણ તેમાં ઘણા લોપો અને પુષ્કળ ભૂલો છે. આ ભૂલો અસલની કે લીથોગ્રાફની અપૂર્ણતાની પણ હોઈ શકે, પણ તેનાં કારણો વિષે શંકા હોવાથી તે અસલની જ ભૂલો મેં માની છે. સાધારણ રીતે,

* ઈ. એ. વો. ૧૩ પા. ૮૧-૮૭ જે. એફ ફલીટ.

૧ જ. કર્નાટકામની ખલુત્રી પ્રમાણે આ તારીખ ૩ જ એપ્રિલ ઈ. સ. ૪૭૮ ને સોમવારને મળતી આવે છે. (ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૧૧) ૨ (ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૧૦૬)—ઈ. એ. વો. ૧૨, પા. ૨૬૨-૬૩ માં પ્રસિદ્ધ કરેલા મારા 'રિમાર્ક્સ' સંબંધી, પંડિત ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજીએ પોતાની જાતની પતરાની પરીક્ષા ઉપરથી મને ખાત્રી આપી છે કે ખીજા સંખ્યાવાચક ચિહ્ન ચોક્કસપણે ૮૦ છે અને ૯૦ નથી. ૩ જુઓ. ઈ. એ. વો. ૧૩ પા. ૭૦ ૪ જ. રા. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૨૪૭—આ બન્ને દાનપત્રનું બેજસેજ અક્ષરાન્તર આ પહેલાં, જ. બે. એસ. સો. વો. ૭ પા. ૬૦૮ માં મી. જેમ્સ પ્રિન્સપે પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું. પંક્તિ ૨૪ સુધીનું અક્ષરાન્તર ૩૮૦ ના દાનપત્રમાંથી તેણે લીધું તે અને પંક્તિ ૨૫ થી અંત સુધીનું અક્ષરાન્તર ૩૮૫ ના દાનપત્રમાંનું છે, સિવાય કે તારીખ ૩૮૫ ને બદલે ૩૮૦ આપેલી છે. ૫ જ. બ્રા. પ્રા. રા. એ. સો. વો. ૧૦ પા. ૧૬ ૬ ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૨૪૧

પતરાંઓમાં કડી માટે બે કાણાં હોય છે, પણ પ્રતિકૃતિમાં એક જ કડી બતાવી છે. તે આશરે ૩” જડી અને વલ્લભીવંશના દાનપત્રોની કડી જેવી બેરોળ છે. કડી ઉપરની મુદ્રા ગોળ છે. તેના વ્યાસ લગભગ ૧૩” છે. તેની બિંબાકાર સપાટી પર ઉપસેલું એક સાંકેતિક ચિત્ર પણ છે, જેનો અર્થ જાણી શકાતો નથી, પણ તે ઠંઠાચ સૂર્યપૂજનું કંઈક ચિહ્ન હશે. તેની નીચે સામન્ત દદ એ પ્રમાણેનો લેખ દાનપત્રની લિપિમાં જ છે. આઘોપાન્ત ભાષા સંસ્કૃત છે.

લેખ દદ બીજે જેને પ્રશાન્તરાગ પણ કહ્યો છે તેના સમયનો છે. તેની ઉપર તારીખ શબ્દ અને અંક બંનેમાં લખી છે. તે અવ્યક્ત સંવત્ ૩૮૦ ની પૂર્ણિમા છે. આ દાનપત્ર નાંદિપુરી-માંથી અપાયું છે. તે સ્થળને ડૉ. ખુલ્લર ભરૂચ^૨ની પૂર્વે જડેશ્વરના દરવાજાની બહાર આવેલા તે જ નામના એક જૂના કિલ્લા તરીકે ઓળખાવે છે. પરંતુ પંડિત ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજી તેને રાજ-પીપળા સ્ટેટના હાલના નાંદોદ તરીકે ગણવાનું વધારે ઉચિત ધારે છે. તેમાં અકુલેશ્વરના પ્રાન્ત કે વિષયમાં શિરીષ પદ્મક ગામનું દાન અપાયાનું લખાણ છે. ડૉ. ખુલ્લર અકુલેશ્વરને ભરૂચ^૨ જુલ્હાના હક્ષિણ ભાગમાં આવેલા અંકલેશ્વર તાલુકાનું મુખ્ય શહેર અંકલેશ્વર અથવા અંકુલેશ્વર ગણે છે. અને શિરીષપદ્મક અંકુલેશ્વર તાલુકાનું હાલનું સીસોદ્રા હશે, એમ લાગે છે.

૧ ઈલાવ દાનપત્રના પોતાના લેખમાં પ્રો. ભાંડારકર બે એકા દાનપત્રની મુદ્રાઓની પ્રતિકૃતિઓ વિષે લખેલ છે. કારણ કે તેમાં 'મી' ના માનવંતા ઉપસર્ગ વિના 'સામન્ત દદ' લેખ છે. પરંતુ આ પ્રમાણે લખેલ ઈલાવવાનું કંઈ પણ કારણ નથી, કારણ કે તેણે જ વાંચન દદ ૧ લાને વિષે એ બે દાનપત્રોનાં અક્ષરાન્તરની સાથે પંક્તિમાં આવે છે. ૨ ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૬૨ ૩ પા. ૭૩ જુઓ ઈ. એ. વો. ૧૩. ૪ ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૧૧૩—ઈલાવ દાનપત્રની પં. ૧૪ માં અંકુલેશ્વર નામ આ જ જગ્યા બતાવતું આવે છે.

અક્ષરાન્તર

પતરું પહેલું.

- ૧ ઐ સ્વસ્તિ નાન્દીપુરીતો [।]વિવિધ વિમલગુણરત્નસંપા [પ]દુઘ્નાસિતસકલદિ-
ક્ષુમ્સે પરિત્રાતાશ [ે]ષસપક્ષ [મહ]મહીમૃતિ
- ૨ સતતમવિલક્ષિતાવધૌ સ્થૈર્યગા [ં]મિ [મી]ર્ય લાવણ્યવતિ મહાસત્વતયાત્ [િ]
દુરવગાહે ગુર્જરનૃપતિ વંશમહ [ે]દધા [ધૌ]શ્રીસહજન્માકૃ-
- ૩ ણ્ણહૃદયાહિતાસ્પદઃ કૌસ્તુભમાગિરિવ વિમલયશોદીધિતિનિકરવિનિહતકલિતિ-
મિરનિચયઃ સત્યક્ષો વૈનતેયઙ્ગવાકૃષ્ટશત્રુ-
- ૪ નાગકુલસંતતિરુત્પત્તિત એવ દિનકરચરણકમલપ્રણામાપજીવાશેષદુરિત નિવહઃ
સામન્તદદઃ [।]પ્રતિદિનમપેતશઙ્કં યેન-
- ૫ સ્થિતમચલગુણનિકરકેસરિવિરા [િ]જતવપુષા વિનિહતારિગજકુમ્ભવિગલિતમુક્તા
ફલો [લ]ચ્છલપ્રણી [કી]ર્ણ વિમલયશોવિતાનેન રૂપાનુ-
- ૬ રૂપં સત્ત્વમુદ્ગ્રહતાકેસરિકિશોરકેળેવોપરિ ક્ષિતિમૃતાં [।]યંચાતિમલિનકલિયુગતિ-
મિરચન્દ્રમસમનુદિવસમન્ય [ે]ન્યસ્પર્દ્ય [ે]વા-
- ૭ યયુઃ કલાસમૂહાદયો ગુણા વિક્રમાનીતમદવિલાસાલસગતયોરાતિગજઘટાઃ પ્રમ-
દાશ્ચ [।]યસ્યચાવિરતદાન-
- ૮ પ્રવાહપ્રીણિતાર્થિમધુકરકુલસ્ય રુચિરકીર્તિવશાસહાયસ્ય સતતમસ્વલિતપદં પ્રસ-
રતઃ સદ્વંશાહિતશોભાગૌરવસ્ય
- ૯ ભદ્રમતંગજસ્યવે કરઘાટવિનિહતક્ષિતિમૃદુન્નતતનૂરુહસ્યરેવાનિર્જ્જ્વરસલિલપ્રપાત-
મધુરનિનદસ્ય ભગોદ્ભ-
- ૧૦ વાઃ સમુન્નતપયોઘરાહિતશ્રિયો દયિતા ઇવ મુદે વિન્ધ્યનગોપત્યકા [।]યશ્ચોપમીયતે
શશિનિ સૌમ્યત્વવૈમલ્યશોભાકલા-
- ૧૧ મિર્લ કલક્ષેન શ્રીનિકેતશોભાસમુદયાઘઃ કૃતકુલકણ્ઠકતયા કમલાકરે ન પદ્મ-
જન્મવયાસત્ત્વોત્સાહવિક્રમૈમૃગાધિરા-
- ૧૨ જેન ક્રૂ [ક્રૂ]રાશયતયા લાવણ્યસ્થૈર્ય ગ [।]-મીર્યસ્થિત્યનુપાલનતયામહોદધો-
[ધૌ]નવ્યાલાશ્રયતયા સત્કટકસમુન્નતવિદ્યાધરાવા-
- ૧૩ સતયા હિમ [મા]ચલે ન સ્વષ [શૈ]પરિવારતયા [।]યસ્ય ચ સદ્ધા [મો]ગઃ શે-
ષોરગસ્યેવ વિમલકિરણમણિશતાવિષ્કૃતગૌરવઃ સકલજગત્સાધાર-
- ૧૪ ણો [।]યસ્ય પ્રકાશ્યતે સત્કુલં શીલેન પ્રમુત્તમાજ્ઞયા શસ્ત્રમરાતિ પ્રણિપાતેન કોપો-
નિગ્રહેણ પ્રસાદઃ પ્રદાનૈર્ધર્મો દેવદ્વિજોતિગુ-

૧ નં. ૧૧૦ પંક્તિ ૧૩ માં પશુ 'લુપ્' વાંચન છે. ગ્રા. ડૉસનની સૂચનાથી સુધારેલું વાંચન
મેં લીધું છે. ૨ આંહિ અને પંક્તિ ૨૭ માં 'દ્વિજ' શબ્દમાં 'આ' નો લીટો જ ના ઉપરના લીટા સાથે
અર્ધ રીતે જોડેલો છે.

- १५ रुजनसपर्ययेति[।]*तस्य सूर्ण[नु] : प्रतसरुचिरकनकावदातः कल्पतरुचि[।]-
विरतमभिक[रु]चित-फलप्रदः सततमृतगणस्येव
- १६ वसन्तसमयो वसन्तसमयस्य[७]व प्रविक[।]सितनिबिडं चूततरुवनाभोगः सरस-
इव कमलानिवहः कमलानिवहस्येव
- १७ प्रबोधो महाविषधरस्येव मणिर्मणेरिव स्वच्छतारभावो महोदधेरिवामृतकलशो-
मृतकलशस्येवामरणदायित्व-
- १८ प्रभावः करिणः इव मदः प्रमदाजनस्येव विलासो विभवस्येव सत्पात्रविनि-
योगो धर्मस्येव क्रतुः क्रतोरिव स्वद-
- १९ क्षिणाकालः प्रेम्णा इव सद्भावः शशिना इवामलकलासमूहो नियतमलङ्कारभूतः
सकलनिशाकर[।]भिरु[रू]प-
- २० वदनः शक्नो वदान्यः प्रबलरिपुबलानीकसमरसमवाप्तविजयश्रीः श्री वीतरागा-
परनामा श्रीजयभटः[।]कलि-
- २१ प्रतिपक्षभया[च्]चरणार्थिन इव यम[।]श्रु[श्रि]ताः सविनया गुणाः[।]
स्फुरितविमलकीर्तिसौदामणि[नि]ना येन सकलजीवलो[का]-
- २२ नन्दकारिणा कालवलाहकेनेवावन्ध्ये[न्ध्य] फलं गर्जता प्रणयिनामपनीता-
स्तृष्णासंतापदोषाः[।]यश्च शूरोपि[सतत]-
- २३ मयशोभि[भी]रूपगततृष्णो[ष्णो]पि गुणार्ज्जनाविच्छिन्नतर्षः सर्वप्रदान-
शीलोपि परयुवतिहृदयदानपर[।]ङ्मुखः प[दुरपिपर]-
- २४ परिवादाभिधानजडवीः[।]यस्य च न विरोधि रूपं शीलस्य यौवनं सद्वृत्तस्य
विभवः प्रदानस्य तृ[त्रि]वर्गसेवा प[रस्परापीडन]
- २५ स्य प्रभुत्वं क्ष[।]न्तेः कलिकालो गुणानामिति[॥]तस्य सूनुः सजलधनपटल-
निर्गतरजनिकरकरावबोधित क्[उमुदधवल]-
- २६ यशः प्रतानास्थगितनभोमण्डलोनेकसमरसङ्कटप्रमुखागतानिहतशत्रुसामन्तकुल-
वधू द्र[प्र]भातसम]-
- २७ यरुदितच्छलोद्गीयमानविमलनिर्लिप्तप्रतापो देवद्विजातिगुरुचरण न[क]मलप्रणामो
[दृष्टवज्र]-
- २८ मणिकोटिरुचिरदीधितिविराजितमुकुटोद्भासितशिरा दीनानाथातुराभ्यागतार्थि-
जनाक्लिष[द्]अ[परिपूरि]-
- २९ तविभवमनोरथोपचीयमान त्रिविष्टपैकसहायधर्मस[चयः]प्रणयपरि[कुपित]-
- ३० मानिनीजनप्रणामपूर्वमधुरवचनोपपादितप्रसादप्रकाशीकृतविदग्धनागरक-

વીજું પતરું

- ૩૧ [સ્]ર્[અ]ભાવ[ં][િ]વમલગુણકિરણપંજરાક્ષિત્ત્વહલકલિતિમિરનિચયઃ
સમધિગતપદ્મમહાશબ્દ ધી[શ્રી]દદઃ
- ૩૨ કુશલી સર્વાનેવ રાજસામન્તભોગિકવિષયપતિરાષ્ટ્રપ્રામમહત્તરાધિકારિકાદીન્
સમનુબોધ-
- ૩૩ યત્યસ્તુ વો વિદિતમસ્માભિરવક્રૂ[ક્રૂ]રેશ્વરવિષયાન્તર્ગત શિરીષપદ્રકં' એષ
પ્રામઃ સોદ્રઙ્ગઃ સોપરિકરઃ
- ૩૪ સર્વાદાનસંપ્રાદ્યઃ સર્વદિત્યવિષ્ટિપ્રાતિભેદિકાપરિહીનો ભૂમિચ્છિદ્રન્યાયેનાચાટમટ-
પ્રાવેશ્ય આચન્દ્રાર્કાર્ણવ-
- ૩૫ ક્ષિતિસ્થિતિસમકાલીનઃ પુત્રપૌત્રાન્વયભોગ્યો જમ્બૂસરોવિનિર્ગતા વક્રૂ[ક્રૂં]રેશ્વર-
વિષયાન્તર્ગત ગિ[શિ]રીષપદ્રકવાસિ બહ્વૃચ વ-
- ૩૬ ત્સસગોત્રાદ્વલાયનસબ્રહ્મચારીબ્રાહ્મણ મટ્ટચાપાપક । તથા ગોપાદિત્ય । તથામટ્ટિ-
ગણ । વિશાલ્ । અમિશર્મ્મ । દ્રોણ । કાશ્યપસ-
- ૩૭ ગોત્રમટ્ટિદામ । તથાવત્ર । અધ્વ[ર્]ય્યુવાજસનેયદૌણ્ડકીયસગોત્ર- । કર્ણ-
સબ્રહ્મચારી બ્રાહ્મણતાપિશ[ર્]ર્મ્મ । દ્વિતાપિશર્મ્મ ।
- ૩૮ દક્ષસ્વામિ । માગિસ્વામિ । પિતૃશર્મ્મ । મટ્ટિ । દ્રોણ । ધૂમ્રઆ[પ્રા]યણસગોત્ર
કર્ણધ્યાપક । આબુક । કૌણ્ડિન્યસગોત્ર વાટશર્મ્મ । શૈલ ।
- ૩૯ ઘોષ । મહાદેવ । નાવ । માઠરસગોત્ર ધર । વિશાલ્ । નન્દિ । રામિક ।
હારિતસગોત્ર ધર્મધર । ચ્છાન્દોગ્યમરદ્વાજસગોત્રકૌશુમ-
- ૪૦ સબ્રહ્મચારિબ્રાહ્મણઇન્દ્રશર્મ્મ । આદિત્યરવિ । તાપિશૂર । ઇન્દ્રગૂર । ઈશ્વર ધર ।
દામધર । દ્વિ ઈશ્વર । મરુકચ્છવિતિર્ગત મેરજ્જિકા-
- ૪૧ નિવાસિ અ[આ]થર્વણ ચૌલિસગોત્ર પિપ્પલાદસબ્રહ્મચારિબ્રાહ્મણમદ્ર । વાહુ-
શર્મ્મ । દ્રોણસ્વામિ । રુદ્રાદિત્ય । પૂર્ણસ્વામિ । એમ્યશ્વતુ-
- ૪૨ શ્વરણ બ્રાહ્મણેમ્યશ્વતુર્વિંશપરિકરૂપનાપૂર્વ્વ વલિચત્વૈશ્વદેવાધિશેત્રપદ્મમહાયજ્ઞાદિ-
ક્રિયોત્સર્પ્યણાર્થ માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચ પુ-
- ૪૩ પ્યયશોભિવૃદ્ધયે કાર્ત્ત્વિક્ય[ર્]મુદકાતિસર્ગેણાતિસુષ્ટો[ર્] ।]યતોસ્મદ્વંશ્યૈરન્યૈ-
ર્વાગામિભોગપતિભિઃ પ્રબલપવનપ્રેરિતોદધિજલતરં-
- ૪૪ ગચંચકં જીવલોકમભાવાનુગતાનસારાન્વિમવાન્ દીર્ઘકાલસ્થેયસશ્વગુણાનાકલુપ્ય
સામાન્યભોગમૂપપ્રદાનફલેપ્સુ

૧ 'અનુસ્વાર' જૂઠ્ઠાથી લખાયું છે. ૨ આ વિરામ ચિહ્નની કાંઈ જરૂર નથી. ૩ દ્વિતીય તું
ક્રૂં ૧૫ છે.

- ४५ मिः शशिकरुचिरं यशश्चिराय चिचीषुभिरयमस्मदायोनुमन्तव्यः पालयितव्यश्च ।
योवाज्ञानतिमिरपटलावृतमति-
- ४६ राच्छिन्धाद्[आच्]छिद्यमानकं वानुमोदेत स पञ्चभिर्महापातकैः सोपपातकैः
संयुक्तः स्य[१]दुक्तं च भगवता वेदव्यासेन
- ४७ व्यासेन ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च
तान्येव नरके वसेत् ॥ विन्ध्याटवीप्वतोयासु
- ४८ शुष्ककोटरवासिनः कृष्णाद्वयो हि जायन्ते भूमिदायं हरन्ति ये ॥ बहुभिर्व्वसुधा
भुक्ता राजभिः सगरादिभिः यस्य य-
- ४९ स्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह दत्तानि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि धर्म-
[१]र्थयशस्कराणि । निर्भुक्तमाख्यप्रतिमा-
- ५० नि तानि को नाम साधुः पुनराददीतेति ॥ संवत्सरशतत्रये शीत्यधिकं कार्तिक
शुद्ध पञ्चदश्यां लिखितं सन्धिविग्रहाधिकं-
- ५१ रणाधिकृतरेवेण स्वमुखाज्ञयेति ॥ सं ३०० ८० कार्तिक शु. १० ५ [॥]
- ५२ दिनकरचरेणार्चनरतस्य श्री वीतरागसूनोः स्वहस्तोयं प्रशान्तरागस्य ॥

ભાષાન્તર

ૐ ! સ્વસ્તિ ! નાન્દીપુરી(શહેર)માંથી^૧ :—

(પંક્તિ ૧) વિવિધ વિમલ ગુણસંપદથી સકલ દિશાઓનાં મુખ, રત્નોથી સાગર મંડિત કરે છે તેમ મંડિત કરનાર, સાગર તેના આશ્રયમાં આવેલા હોવાથી હજુ પણ પાંખ (પક્ષ) ધારણ કરતા પર્વતોની રક્ષા કરે છે તેમ તેના આશ્રયી સમસ્ત મહાન નૃપોને રક્ષનાર, સાગરની માફક અવધિ ન ઉલ્લંઘનાર, સ્થિરતાવાળો, ગંભીર, લાવણ્યમય અને મહા સત્વતાને લઈને ગહન માટે (સાગર મહાસત્વો-પ્રાણીઓ-ને લઈને ગહન માટે ઠકિણ છે તેમ) ઠકિણ તેવા ગુજર્જર નૃપતિઓના મહોદધિ જેવા વંશમાં, શ્રીકૃષ્ણના હૃદય ઉપર રહેલી શ્રી(લક્ષ્મી) સાથે જન્મેલા કૌસ્તુભમણિ માફક વિમલ યશનાં કિરણથી કલિયુગનાં તિમિર દૂર કરનાર, સત્પક્ષથી વૈનતેયની માફક શત્રુ નાગકુલની સંતતિ જડમૂળથી ઉખેડી નાંખનાર : દિનકરના કમળ જેવા ચરણને પ્રણામ કરીને જન્મથી જ સર્વ પાપો દૂર કરનાર સામન્ત શ્રી દદ્દ હુતો—અચલ સદ્ગુણોના સમૂહથી આભૂષિત હોઈ, કેશવાળીથી વિરાજિત સિંહ જેવા—શરીરવાળો, શત્રુના સંહાર કરેલા ગળેના કુચમાંથી ઝરતા મુકતાફલ જેવા વિમલ યશવાળો, પર્વત પર જીવાન સિંહ પોતાના પ્રભાવ જાળવે છે તેમ તેના રૂપને અનુકૂળ અન્ય નૃપો તરફ પ્રતાપ જાળવીને તે શંકારહિત ઉભો રહ્યો છે. પ્રતિદિન અન્યો અન્ય સ્પર્ધાથી ઠલા-સમૂહ આદિ ગુણો, તેના વિક્રમથી પ્રેરિત મદ વિલાસવાળી ગતિવાળી શત્રુની ગજધટા અને (તેમની) પ્રમદાઓ તે અતિમલિન કલિયુગરૂપી તિમિરના ચંદ્ર સરખાની પાસે ગયાં. જે ઉત્તમ ગજના ચાણુ રહેતા મદ જેવા દાનપ્રવાહથી ભ્રમરનાં (અરજદારોનાં) જીથને આનન્દ આપતો, જે પોતાના ઉજ્જવળ યશથી તેના આશ્રિત ન હતા તેમને પણ નમાવતો, જે નિત્ય અસ્પર્શિત ડગ ભરતો, જેની શોભા અને ગૌરવ તેના ઉત્તમ વંશથી જળવાતાં, જેનાં રૂપાં તેના હસ્તપ્રહારથી શત્રુ નૃપોના સંહારથી ઉત્પન્ન થએલા આનન્દથી ઉભાં થતાં, જેનો કંઠ (અવાજ) દેવા નદીના ધોધનાં પડતાં પાણીના અવાજ જેવો મધુર છે, તેના ઉપલોગ માટે, ઉન્નત પયોધર પર સૌંદર્ય ધારણ કરતી લગ્નસુખ દેનાર પત્ની જેવી વિધ્યાદ્રિની નીચે આસપાસની ભૂમિ હતી. સૌમ્યત્વ, વિમલતા, શોભા અને ઠલામાં શશી સમાન, પણ કલંકમાં શશી સમાન ન હતો, શ્રીનું નિવાસસ્થાન બની, શોભાના મહાયશથી કુલકંટક દૂર કરનાર કમલ આકાર સમાન, પણ પંક(કદવ)માં જન્મથી કમલની સમાનતા વગરનો હતો; સિંહ સમાન બલ, ઉત્સાહ અને વિક્રમમાં, પણ કૂરતામાં નહીં હતો, સાગર સમાન લાવણ્ય, સ્થિરતા, ગાંભીર્ય, ધૈર્ય અને પાલન શક્તિમાં પણ સર્પ જેવા દુષ્ટોના આશ્રય સ્થાનમાં સમાન ન હતો; હિમાચલ સમો ઉન્નત કટક(મ્હોટાં શહેરો)થી અને વિદ્વાનના આવાસસ્થાનથી, પણ હિમાચલની આસપાસના પહાડી પ્રદેશ જેવા પડતી પામેલા ચોદ્ધાઓથી આવૃત નહીં હોવાથી તેમાં હિમાચલ સમાન તે ન હતો. શેષનાગનાં ગુંચળાં માફક વિમલ કિરણવાળા અનેક (સેંકડો) મણિથી સ્પષ્ટ થતા ગૌરવવાળી તેની શ્રી (લક્ષ્મી) સકલ જગતને સામાન્ય હતી. તેના કુલનો મહિમા તેના શીલથી, તેનું પ્રભુત્વ (તેની) આજ્ઞાથી, તેનાં શસ્ત્રો(નું જ્ઞાન) (તેના) શત્રુ નમાવીને, તેનો કોપ (તેના) નિઝહથી, તેનો પ્રસાદ (તેના) દાનથી, તેની ધાર્મિકતા (તેની) દેવ, દ્વિજ અને ગુરૂ જનોની પૂજાથી પ્રકાશિત થએલાં હતાં.

(પંક્તિ ૧૫) તેનો પુત્ર, તપાવેલા ચળકતા સુવર્ણ જેવો શુદ્ધ, વસંતમાં પૂર્ણ ખીલેલી આશ્રધટા જેવો, સરોવરનાં કમલમંડલ સરખો, કમલ મંડળનાં ખીલતા સૌંદર્ય જેવો, મહા વિષવાળા નાગના મણિ સરખો અને મણિમાં નિર્મલ સ્વચ્છતા જેવો, મહોદધિના અમૃત કળશ જેવો, અને અમૃત કળશના અમરતા દેનાર પ્રભાવ સરખો, ગજના મદ સમાન, પ્રમદાઓના

૧ આનો સંબંધ પંક્તિ ૩૧માં “શ્રી દદ્દ: કુચલી સર્વાન્” સાથે લાગુ પડે છે. ૨ જીઓ ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૫૭ નોટ ૭

વિદ્યાસવૈભવ સરખો, સત્પાત્ર સાથે શ્રીના યોગ જેવો, ધર્મચક્ષુ જેવો, યજ્ઞદાનના ઠાળ જેવો, પ્રેમના સદ્ગુણસમાન, શશીની નિર્મળ કલા જેવો, (નિર્મળ કૃત્યોના સમૂહ જેવો), નિત્ય અલંકારોથી ભૂષિત, પૂર્ણિમાના ચંદ્ર જેવા વદનવાળો, સ્નેહાળ, મૃદુવાણીવાળો, પ્રબળ શત્રુઓ સાથે યુદ્ધોમાં વિજયશ્રી પ્રાપ્ત કરનાર, અને શ્રી વીતરાગના અપર (બીજા) નામવાળો શ્રી જયભટ હતો. સદ્ગુણોએ પોતાના શત્રુ કલિયુગના ભયથી તેનું શરણ ધૃષ્ટતા હોય તેમ વિનયપૂર્વક તેનો આશ્રય લીધો. વિદ્યુત સમાન પ્રકાશિત કીર્તિવાળો, સકલ જીવલોકને આનન્દકારી, ઠાળા વાદળની માફક, અવન્ધ્ય ફલ વર્ષાવીને પ્રભુચિ જનોની તૃણા અને સંતાપ દોષ તેણે દૂર કર્યા. તે શૂરવીર હોવા છતાં અપયશ લેવામાં ભીડ હતો (અપયશથી ડરતો હતો), તે તૃણારહિત હોવા છતાં ગુણપ્રાપ્તિનો નિત્ય તરસ્યો હતો, તે પરમ દાની હતો છતાં પર યુવતિઓનાં હૃદય ભંગ કરવામાં વિમુખ હતો. પદુ વાચાવાળો હોવા છતાં તે વાદવિવાદમાં શત્રુઓને દુર્વચનો આપવામાં જડબુદ્ધિ હતો. તેનું રૂપ શીલનું વિરોધી ન હતું. તેનું યૌવન સદ્વૃત્ત(સદાચાર)નું વિરોધી હતું નહીં. તેનો વૈભવ દાન સાથે વિરોધી ન હતો. તેની ત્રિવર્ગની સેવા, પરસ્પર (ત્રિવર્ગની પરસ્પર) કલેશ કરવાની નિષ્ફળતામાં વિરોધી ન હતી. તેનું પ્રભુત્વ શાન્તિનું વિરોધી ન હતું. કલિકાળ(માં તેનું જીવન) ગુણો(ના સંચય)માં વિરોધી ન હતું.

(પંક્તિ ૨૫) તેનો પુત્ર, સજળ ધન વાદળમાંથી ખંડાર નીકળતા શશીનાં કિરણથી જાગૃત થયેલા શ્વેત કુમુદ જેવી યશની વેલી(લતા)થી નભમંડલ છાંયી નાંખતો, અનેક સમર સંકટમાં તેની સામે આવી સંહાર થયેલા શત્રુ સામન્ત કુલની પત્નીઓના પ્રભાત સમયે રૂદનથી પોતાની અસિ(તલવાર)નો પ્રતાપ મોટેથી જાહેર કરનાર, દેવ, દ્વિજ અને ગુરુઓનાં ચરણકમળને પ્રણામ કરતાં પંક્તિઓ પડેલા કોટી વજ્રમણિનાં ઉજ્જવળ કિરણોથી વિરાજિત મુગટથી મંડિત શિરવાળો, દીન, અનાથ, આજારી, અભ્યાગત, યાચક અને વિપત્તિવાળા જનોના વૈભવ મનોરથ પૂર્ણ કરવાથી વૃદ્ધિ પામતા, સ્વર્ગપ્રાપ્તિના એક જ સહાય ધર્મસંચયવાળો પૂર્વે પ્રણયથી કેપિત થયેલી માનિની જનોના પ્રણામ પછી મધુર વચનથી ઉદ્ભવેલા પ્રસાદથી પ્રકાશિત થતા વિદગ્ધ અને નાગરક સ્વભાવવાળો, વિમલ ગુણનાં કિરણોના પિંજરમાં કલિનાં ધન તિમિરને નાંખનાર, પંચમહાશખ્દ પ્રાપ્ત કરનાર શ્રી દદ્ કુશળ હાલતમાં સમસ્ત રાજ, સામન્ત, લોગિક, વિષયપતિ, રાષ્ટ્રમહત્તર, આમમહત્તર, આધિકારિક આદિને જાહેર કરે છે કે :—

(પંક્તિ ૩૩) તમને જાહેર થાયો કે અકૂરેશ્વર વિષયમાં આવેલું શિરીષપદ્રક ગામ ઉદ્રક્ત સહિત, ઉપરિકરસહિત ઠાપવાની સર્વ વસ્તુ, વિદિ, પ્રતિભેદિકાસહિત ભૂમિચ્છિદ્ર ન્યાયથી, સૈનિકોના પ્રવેશમુક્ત, ચંદ્ર, સૂર્ય, સાગર, પૃથ્વીના અસ્તિત્વકાળ સુધી પુત્ર, પૌત્ર અને વંશજોના ઉપભોગ માટે જમ્બુસરથી આવેલા અકૂરેશ્વર વિષયમાં શિરીષપદ્રકના નિવાસી, ખડ્ગવૃત્ત શાખાના, વત્સ ગોત્રના, આશ્વલાયનસ સપ્તઘ્નચારી, આઘણુ લટ્ટિ અધ્યાપક તથા ગોપાદિત્ય તથા લટ્ટિગણ, વિશાખ, અગ્નિશર્મા અને દ્રોણ—કાશ્યપ ગોત્રના લટ્ટિ-દામ તથા વત્ર, અધ્વર્યુ વાજસનેય શાખાના, ડૌન્ડકીય ગોત્રના, કણ્વ સપ્તઘ્નચારી આઘણુ તાપિ શર્મા અને બીજા તાપિશર્મા, અને દત્તસ્વામી, અને લાગિસ્વામી, અને પિતૃશર્મા અને લટ્ટિ અને દ્રોણ—ધૂઆયણુ ગોત્રના કર્ણ આધ્યાપક અને અલૂક,—કૌણ્ડિન્ય ગોત્રના વાટશર્મા અને શૈલ અને દોષ અને મહાદેવ અને ખાવ—માઠર ગોત્રના ધર અને વિશાખ અને નન્દિ અને રામિલ—હારિત ગોત્રના ધર્મધર—છાન્દોગ્ય ભરદ્વાજ ગોત્રના કૌતુમ સપ્તઘ્નચારી આઘણુ ઇન્દ્રશર્મા અને આદિત્યરવિ અને તાપિશૂર અને ઇન્દ્રશૂર અને ઇશ્વર અને ધર અને દામધર અને બીજા ઇશ્વર ભરૂકચ્છથી આવેલા ભેરજિજ્ઞામાં નિવાસ કરતા અથર્વ વેદમાં નિપુણ યૌલી ગોત્રના પિપ્પલાદ સપ્તઘ્નચારી આઘણુ ભદ્ર અને વાયુશર્મા અને દ્રોણસ્વામી અને રૂદ્રાદિત્ય

અને પૂર્ણસ્વામી, આ ચાર ચરણના બ્રાહ્મણોને ચતુર્વેદિ વર્ગનું પહેલાં પાઠન કરી, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, પંચમહાયજ્ઞ આદિ અનુષ્ઠાન માટે, અને મારાં માતાપિતાના અને મારા પુણ્ય યશની વૃદ્ધિ માટે, કાર્તિક પૂર્ણિમાને દિને પુષ્કળ પાણીના અર્ધ સાથે અમે આપ્યું છે.

(પંક્તિ ૪૩) આથી અમારા વંશના કે અન્ય બાવિ લોગપતિઓએ, પ્રબળ પવનથી પ્રેરિત હૃદયિના જલતરંગ જેવો અંચલ જીવલોક છે, વૈભવ અનિત્ય અને અસાર છે અને શુભોદ્દીર્ઘ કાળ સુધી ટકી રહે છે એમ મનમાં રાખીને, લોગ અને ભૂમિદાનના સામાન્ય કૃણની અભિલાષવાળા અને શશી જેવા ઉજ્જવળ ચિરકાળ સુધી રહેતા યશની પ્રાપ્તિની વાંછનાવાળાઓએ (લોગપતિઓએ) આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. અજ્ઞાનના ઘન વિમિરથી આવૃત ચિત્તવાળો જે આ દાન જમ કરશે અથવા જમિમાં અનુમતિ આપશે તે પંચમહાપાપનો અને અન્ય નાનાં પાપનો દોષી થશે.

(પં. ૪૬) ભગવાન વેદવ્યાસે કહ્યું છે કે:—ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વરસ વાસ કરે છે પણ દાન જમ કરનાર અથવા તેમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વરસ નરકમાં વસે છે. ભૂમિદાન જમ કરનાર ત્રિધ્યાદ્રિના નિર્જલ વૃક્ષનાં શુષ્ક ફેાટરમાં વસતા કાળા નાગ જન્મે છે. સગરના સમયથી ભૂમિનો બહુ નૃપોએ ઉપસોગ કર્યો છે જે સમયે જે ભૂપતિ હશે તેને તે સમયે તેનું કૃણ છે. અહીં પૂર્વ નૃપોએ કરેલાં ધર્મ, શ્રી, અને યશનાં કૃણ દેનારાં દાન, લોગ કરેલી માલા જેવાં છે. કયો સુજન તે પુનઃ પાછાં લઈ લેશે ?

(પં. ૫૦) સંવત્સર ત્રણસો અધિક એંસી, કાર્તિક પૂર્ણિમાને દિને અમારી મુખઆજ્ઞાથી સંધિવિશ્રદાધિકરણાધિકૃત દેવથી લખાયું સંવત્ ૩૦૦ અને ૮૦. કાર્તિક શુ. ૧૦ અને ૫.

(પંક્તિ ૫૨) દિનકરના ચરણની પૂજામાં આનન્દ લેનાર શ્રીવીતરાગના પુત્ર પ્રશાન્તરાગના આ સ્વહસ્ત છે.

દદ ૨ જાનાં કાપીનાં તામ્રપત્રો*

ચે. સં. ૩૮૫ કા. સુ. ૧૫

દદ ૨ જાનાં ખેડાનાં દાનપત્રોની પ્રે. ડાસનની પ્રતિકૃતિઓમાંની બીજી પ્રતિકૃતિમાં બે પતરાં છે. તે દરેક ૧૦૧” લાંબું અને ૭૮” પોહોળું છે. પતરાંના કાંઠા લખાણના રક્ષણ માટે જાડા અગર વાળેલા હતા કે નહીં તે જાણી શકાતું નથી. પતરાં સુરક્ષિત છે, અને એકંદરે લખાણ સુવાચ્ય છે. લખાણની શુદ્ધિ સંબંધમાં નં ૧૦૬ ના લેખ ઉપર આપેલી ટીકા લાગુ પડે છે. પતરાંઓ ઉપર બે કડી માટે કાણું છે, પણ પ્રતિકૃતિમાં એક જ કડી દેખાય છે. તે લગભગ ૨” જાડી છે, અને વલણીનાં દાનપત્રોની કડી જેવી ખેડોળ છે. કડી ઉપરની મુદ્રા લગભગ ગોળ છે. તેના વ્યાસ ૧.૬૬” છે. અને તેના ઉપર નં ૧૦૬ ની મુદ્રા જેવી જ ઉપસેલી આકૃતિ છે. તેની નીચે એવો જ “સામન્ત-દદ” લેખ છે. છેવટ સુધી ભાષા સંસ્કૃત છે. અને છેક ૩૧ મી પંક્તિ સુધી લેખ નં ૧૦૬ ના લેખને અક્ષરશઃ મળતો આવે છે.

લેખ પ્રશાંતરાગના ઉપનામવાળા દદ ૨ જાના સમયનો છે. તેના ઉપર તિથિ શબ્દ અને અંકોમાં લખી છે, તે અવ્યક્ત સંવત ૩૮૫ ના કાર્તિક માસની પૂર્ણિમા છે. ૧૦૬ નં ની માફક આ દાનપત્ર પણ નાંદીપુરમાંથી આપ્યું છે, અને અકૂરેશ્વર પ્રાંત અથવા વિષયમાંના તે જ શિરીષપદ્મક ગામ આપ્યાનું લખ્યું છે. પ્રથમના દાનપત્ર પછી ફક્ત પાંચ વર્ષે આપેલા આ બીજા દાનપત્રનો હેતુ જાણી શકાતો નથી.

પહેલું દાનપત્ર ૪૦ બ્રાહ્મણોને આપ્યું હતું. તેમાંથી ૩૨ નાં નામ આ દાનપત્રમાં ફરીથી આપ્યાં છે. આ દાનપત્રમાં નહિ આપેલાં નામો આ છે:- કૌણ્ડિન્ય ગોત્રના વાટશર્મા અને મહાદેવ (નં ૧૦૬ પંક્તિ ૩૮-૯) ભારદ્વાજ ગોત્રનો ઇન્દ્રશર્મા (તેમાં જ પંક્તિ ૪૦), ચૌલી ગોત્રના ભદ્ર, વાયુશર્મા, દ્રોણસ્વામિ, રૂદ્રાદિત્ય, અને પુર્ણસ્વામિ (તેમાં જ પંક્તિ ૪૧). અને બે નવાં નામ આપ્યાં છે, તે વત્સગોત્રનો વાડ (પંક્તિ ૩૭) અને ધૂમ્રાયણ અથવા ધૌમ્રાયણ ગોત્રનો ઇન્દ્રશૂર (પં. ૪૦), આ રીતે પંક્તિ ૪૦ માં લખ્યા મુજબ દાન મેળવનારની સંખ્યા ૭૪ થાય છે. નામો નં ૧૦૬ ની પેઠે ચરણો પ્રમાણે નહીં પણ ગોત્ર પ્રમાણે ગોઠવ્યાં છે, ત્રણ પુરુષો—ધર, ધાધર, અને બીજો ઇશ્વર—જે નં ૧૦૬ ની પંક્તિ ૪૦ પ્રમાણે ભરદ્વાજ ગોત્રના લખાયા હતા, તે આહિ (પંક્તિ ૩૮-૯) લાક્ષ્મણ્ય ગોત્રના હોવાનું જણાવ્યું છે, અને જાનુ-ધિવપતિકલ્પના—પૂર્વમ્ એ શબ્દો નં ૧૦૬ માં પંક્તિ ૪૨ માં આવે છે તે આ દાનપત્રમાં આપ્યા નથી. બીજી બાબતોમાં, આ દાનપત્ર નં ૧૦૬ માં લખેલાં દાનપત્રના જ માણસોને, તેમાં બતાવેલા હેતુ માટે, અને તેમાં બતાવેલી પરિસ્થિતિમાં જ અપાયું હતું.

* ઈ. એ. વો. ૧૩ પા. ૮૮ ને. એફ. ફલીટ ૧ ઈ. એ. વો. ૧૩ પા. ૮૧
જે. ૪

असरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ ॐ स्वस्ति नान्दीपुरीतो[।]विविधविमलगुणरत्नसम्पदुद्भासितसकलदिग्मुखेपरि-
त्र[ता]शेष सपक्षमहामहि[ही]भृतिस्ततम[ि]वलङ्घि-
- २ त[।]वधौ स्वैर्य्य गाम्भि[म्भी]र्य्यलावण्यवति महासत्त्वतयातिदुरवगाहेगुर्जर
नृपतिवंशमहोदधौ श्रीसहजन्माकृष्णहृदयाहिता-
- ३ स्पदः [कौ]स्तुभमणिरिव विमलयशोदीधिति निकरदि[वि]निहत कलिति-
मिरनिचयः सत्पक्षो वैनतेय इवाकृष्टशत्रु[त्रु]नागकुलसंत[ि]त-
- ४ रुपाचित एव दिनकरचरणकमलप्रणामापनि[नी]ताशेषदुरितनिवहस्सामन्त-
दहः[।]प्रतिदिनमप[ँ]त शङ्क[ँ]येनस्थितमचल-
- ५ गुणनिकरकेसरिविराजितवपुषा विनिहतारिगजकुम्भविगलितमुक्ताफलच्छलप्रकी-
र्णविमलयशोवितावे[ने]रूपानुरू-
- ६ पं सत्त्वमुद्रहत[।]केसरिकिशोरकेणेवोपरिक्षितिभृतां[।]याच्चातिमलिनकलियुगति-
मिरचन्द्रमसमनुदिवसमन्या[न्यो]न्यस्पर्द्धये-
- ७ वाययुः कलासमूहादयो गुणः विक्क्र[क्र]मानीतमद ति[वि]लासालसगत-
योरातिगजघटाः प्रमदाश्च[।]यस्य चाविरत-
- ८ [दा]नादि[?]प्रवाह प्रीणितार्थिमधुकु[र]कुलस्य रुचिरकीर्तिवशासहायस्य
सततमस्खलितपदं प्रसरतः सद्दंशाहितशोभा-
- ९ गा[गौ]रवस्य भद्रमतङ्गस्येव करघाटविनिहतक्षितिभृदुन्नततनूरु[हस्]य-
रेवानिर्ज्जरसलिलप्रपातमधुरानिनादस्य
- १० भगा[गो]द्भवास्समुन्नतपयोधराहितश्रियो दयिता इव मुदे विन्ध्यनगोपत्यरा-
[का]ः [।]यश्चोपमीयते शशिनि सौम्य[त्व]वैमल्यशोभाक-
- ११ लामिर्न कलङ्गेन श्रीनिकेतशोभासमुदयाषःकृतकुलकण्टकतया कमलाकरे न पङ्क-
जन्मतया । सत्वोत्साह विक्क्र[क्र]मैर्मृ[मृ]-
- १२ गाभिराजेन क्रूराशयतया । लावण्यस्थैर्य्यगाम्भीर्य्यस्थित्यनुपालनतया महोदधौ न-
न्यालाश्रयतया । सत्कटक प[स]-
- १३ मुन्नतविधाधरावासतया हिमाद[च]लेन खष[श]य[प]रिवारतया । मस्य
च सद्भोगः शेषोरंगस्येव विमलकिरणमणिशताविष्कृत-
- १४ गौरवस्सकलजगत्सारा[धा]रणो । यस्य प्रकाश्यते सत्कुलं शि[शी]लेन । प्रमु-
त्वमाश्रया । शस्त्रमरातिप्रणिपातेन । कोपा[पो]निग्रहेण ।
- १५ प्रसादः प्रदानैद्धर्मो देवद्विजातिगुरुजनसपर्य्ययेति[॥]तस्य सूनुः प्रतप्तरुचिरक-
नकावदातः कल्पतरुवाविरतम-
- १६ मिरुचितफलप्रदः सततमृतगणस्येव वसन्तसमयो वसन्तसमयस्येव प्रविक[।]-
सित निबिडचूततरुवनाभोगः सरस इव

- १७ कमलनिवहः कमलनिवहस्येव प्रबोधो महाविषधरस्येवमणिम्मणोरिव स्वच्छतार-
भावो महोदधेरिवामृतकलशोमृतक-
- १८ लशस्येवामरणदायित्वप्रशा[भा]वः करिण इव मदः प्रमचा[दा]जनस्येव बि-
लासी विभवस्येव सत्पात्रविनियोगो धर्म-
- १९ स्येव क्रतुः क्रतोरिव स्वदक्षिणाकालः प्रेम्ण इव सद्भावः शशिनइवामलकला-
समूहो नियसमलङ्कारभूतः सकल-
- २० निशाकराभिरूपवदनः शङ्को वदान्यः प्रबलरिपुबलानीकसमरसमवाप्तविजयश्रीः श्री-
वीतरागापरनामाश्रीजर[य]भ-
- २१ ढ[ट]:[।]कलिप्रतिपक्षभयाच्छरणार्थिन इव यमाश्रितः सविनया गुणाः[।]-
स्फुरितदि[वि]मलकीर्ति सौदामणि[नि]ना येन सकलजी-
- २२ वलोकानन्दकारिणा कालवलाहकेनेवावन्ध्यफलं गर्जता प्रणयिनामपही[नी]-
तास्तृष्णासन्तापदोषाः[।]यश्च गू[शू]रोपि सतत-
- २३ मयशोभीरुरपगत तृष्णोपि गुणार्जनाविच्छिन्नतर्षः सर्वप्रदानशीलोपि परयुवति-
हृदयदानपराङ्मुखः पटुरपि प-
- २४ रपरिवादानि[मि]धान जडधीः[।]यस्य चन विरोधि रूप[ँ]शीलस्य यौवनं
सद्वृत्तस्य दि[वि]भवः प्रदानस्य तृ[त्रि]वर्गसेवापरस्परा-
- २५ पीडनस्य प्रभुत्वं क्षान्तेः कलिकालोगुणानामिति[॥] तस्य सूनुः सजलघनपटल-
निर्मातरजनिकरकरावबोधि
- २६ तकुमुदधवल्यशः प्रतानास्थगित नभोमण्डलो नेकसमरसंकटप्रमुखागतनिहत-
शत्रुसामन्त-
- २७ कुलवधूप्रभातसमयरुदितच्छलोद्गीयमानविमलनिखिंशप्रतापो देव द्विजातिगुरु-
पतरुं बीजुं
- २८ चरणकमलप्रणामोद्घृष्टवज्रमणि-[कोटिरुचिर]-दीधितिविराजितमुकुटोद्भासित-
[ि]शेरा-
- २९ दि[दी]नानाथातुराभ्यागतार्थिजनाक्लिष्टप[रिपूरित]वि[भव]मनोरथोपचि-
[ची]यमानत्रिविष्टपैकस-
- ३० हायधर्मसञ्चयः प्रणयपरिकुपितमानिनि[नी] [जनप्रणा]मपूर्वमधुरवचनोपपा-
दितप्रसादप्रकाशी-
- ३१ कृतविदग्धनागरकस्वभावो विमलगुणकिरणपञ्जर[।] [ि]क्षसबहुलकलित-
मिरनिचयस्समधिगतपञ्च-
- ३२ महाशब्द[:] श्रीवहः कुशली सर्वानेव राजसामन्तभोगिकविस[ष]यपति-
राष्ट्रग्राममहत्तराधिकारिकादीन्स-
- ३३ मनुबोधयत्यस्तुवो विदितमस्माभि रक्क[कू]रेश्वरविषयान्तर्गत । शिरिषपद्म ।
एषग्रामस्तोद्भूतः

- ३४ सोपरिकरः सर्वोदानसंग्राहः [:]सर्वदित्यविष्टिप्रातिभेदिक परिहि[ही]णो भूमि-
च्छिद्रन्यायेनाचाटभटप्रा-
- ३५ वेश्य आचन्द्रकर्णर्णद[व]क्षितिस्थितिसमकालीनः पुत्रपौत्रान्वयभोग्यो जम्बूस-
रोवास्तव्य भरद्वाजस-
- ३६ गोत्रकण्वसब्रह्मचारि ब्राह्मणादित्यरवि । तथा तापिशु[शू]र । इन्द्रशूर । ईश्वर ।
तथावत्ससगोत्र भट् [ट् *]यि[य]
- ३६ ध्यापक । गोपादित्य । वाड । विशाख । अभिशर्म । भट्टिगण । द्रोण । माफ-
[ठ]रसगोत्रविशाख । धर । नन्दि ।
- ३८ राम । दौण्डगी[ङी] [य]सगोत्रतापिशर्म द्वितापिशर्म[शर्म] । द्रोण । भट्टि
पितृशर्म । भागिस्वामि । दत्तस्वामि । लाक्ष्म-
- ३९ ण्यसगोत्रधर । दामधर । ईश्वर । कोण्डिन्यसगोत्र बाव । घोष । शैल । काश्य-
पसगोत्र भट्टिदामि[म] । वा [व ?]त्र[।]-
- ४० हारीतसगोत्रधर्मधर । धौम्र[।]यन[ण]सगोत्रकर्कध्यापक । आवुक । इन्द्र-
शूरादि ब्राह्मणेभ्यश्चतुल्लिंशद्भ्यो-
- ४१ बलिचरुवैश्वदेवामिहोत्रपञ्चमहायज्ञादिक्रि[कि]योत्सर्पणार्थ माशा[ता]पि-
त्रोरात्मनश्चपुण्ययशोशि[मि]वृद्धये कार्ति-
- ४२ क्यामुदकातिसर्गेणातिसृष्टो[।] यतोस्मद्वंश्यैरन्यैर्वागामिभोगपतिभिः प्रबलपवन-
प्रेरितोदधिजलतरंग-
- ४३ चञ्चलं जि[जी]वलोकमभावानुगतानसारान्विन[भ]वान् दीर्घकालस्थेयसश्च-
गुणानाकलय्य सामान्यभोगभू-
- ४४ प्रदानफलेप्सुभिः शशिकरुचिरं यशश्चिराय चिचीषुभिरयमस्मदासो[यो]नुमन्त-
व्यः पालयितव्यश्च । यो वाज्ञा-
- ४५ नतिमिरपटलावृतमतिराच्छिन्धादाच्छिद्यमानकं वानुमोदेत सपञ्चभिर्महापातकै-
स्संयुक्तस्यादित्युक्तं च भग-
- ४६ वता वेदव्यासेन व्यासेन ॥ षष्टि वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठ[त]भूमिदः आच्छे-
ता चानुमन्ताच तान्येव नरके वसेत् [॥]
- ४७ विन्ध्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः कृष्णाहयोहि जायन्त[७]भू[म]
द[।]यं हरन्ति ये ॥ बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिस्स-
- ४८ गरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं । यानि[नी]ह द[च]
नि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि धर्म[।]र्थयशस्कराणि । निर्भुक्त-
- ४९ माण्यप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददि[दी]त ॥ इति[॥]संवत्सर-
शतत्रये पञ्चाशि[शी]त्य[घ]के कार्तिकपौर्णमास्यां
- ५० लिखितं सन्धी[न्धि]विग्रहाधिकरणाधिक्रि[कृ]तरे[व]णस्वमुखाज्ञयेति[॥]
सं ३०० ८० ५ कार्तिक भु[सु]१० ५ [॥]दिनकरचरणा-
- ५१ चैनरतस्य श्रीवीतरागसू [नो]ः स[स्व] [हस्तोयं] प्रशान्तरागस्य ॥

ભાષાન્તર

ૐ ! સ્વસ્તિ ! નાન્દીપુરી(શહેર)માંથી:—

(પં. ૧) વિવિધ ગુણસંપદથી સઠલ દિશાઓનાં મુખ, રત્નોથી સાગર મંડિત ઠરે છે તેમ મંડિત કરનાર (વગેરે વગેરે નં. ૧૦૯ પ્રમાણે) મહોદધિ જેવા ગુણર્જર નૃપોના વંશમાં, શ્રી કૃષ્ણના હૃદય ઉપર રહેલી શ્રી(લક્ષ્મી)ની સાથે જન્મેલા કૌસ્તુભમણિ જેવા વિમલ યશનાં કિરણથી કલિયુગનાં તિમિર દૂર કરનાર, સત્પક્ષથી વૈનતેય માફક શત્રુ નાગકુલની સંતતિ જડ-મૂળથી ઉખેડી નાંખનાર (વગેરે વગેરે નં. ૧૦૯ પ્રમાણે) સામન્ત દદ્ હતો.

(પં. ૧૫) તેને તપાવેલા ચળકતા સુવર્ણ જેવો શુદ્ધ (વગેરે વગેરે નં. ૧૦૯ પ્રમાણે) શ્રી વીતરાગના ખીળ નામવાળો શ્રી જયલટ પુત્ર હતો.

(પં. ૨૫) તેનો પુત્ર, સજળ ઘન વાદળમાંથી બહાર નીકળતા શશીનાં કિરણથી જાગૃત થએલા શ્વેત કુમુદ જેવી યશની વેલીથી નભમંડળ છાંયી નાંખતો (વગેરે વગેરે નં. ૧૦૯ પ્રમાણે) પંચમહાશય પ્રાપ્ત કરનાર, શ્રી દદ્ કુશળ હાલતમાં સમસ્ત રાજ, સામન્ત, ભોગિક-વિષયપતિ, રાષ્ટ્રમહત્તર, ગ્રામ મહત્તર, આધિકારિક આદિને જાહેર કરે છે:—

(પં. ૩૩)તમને જાહેર થાયો કે:—અમારાથી, અકુદેશ્વર વિષયમાં આવેલું શિરીષપદ્રક ગામ ઉદ્રક્તસહિત, ઉપરિકરસહિત કાપવાની સર્વ ચીજ, વિદિ, પ્રતિભેદિકાસહિત, ભૂમિ-ચિદ્રના ન્યાયથી, સૈનિકોના પ્રવેશમુક્ત, ચંદ્ર, સૂરજ, સાગર, પૃથ્વીના અસ્તિત્વકાળ સુધી પુત્ર-પૌત્ર અને વંશજોના ઉપલોગ માટે, જમ્બુસરમાં નિવાસ કરતા ભરદ્વાજ ગોત્રના, કણ્વ સપ્તહ-ચારી પ્રાદ્યણ આદિત્યરવિ તથા તાપિશૂર અને ઇન્દ્રશૂર અને ઇશ્વર—તથા વત્સગોત્રના ભટ્ટિ આધ્યાપક અને ગોપાદિત્ય અને વાડ અને વિશાખ અને અગ્નિશર્મા, અને ભટ્ટિગણ અને દ્રોણ—માઠર ગોત્રના વિશાખ અને ધર અને નન્દી અને રામ કૌણ્ડકીય ગોત્રના તાપિશર્મા અને ખીળ તાપિશર્મા, અને દ્રોણ અને ભટ્ટિ, અને પિતૃશર્મા, અને ભાગિસ્વામિ અને દત્ત સ્વામિ—લક્ષ્મણ ગોત્રના ધર અને દામધર અને ઇશ્વર—કૌણ્ડકીય ગોત્રના ખાવ અને ઘોષ અને શૈલ—ઠાસ્યપ ગોત્રના ભટ્ટિદામા અને વાત્ર—હારિત ગોત્રના ધર્મધર ધૌઆયણ ગોત્રના અધ્યાપક કર્ક અને આવુક અને ઇન્દ્રશૂર. આ ૩૪ પ્રાદ્યણોને બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, પંચમહા-યજ્ઞ આદિ અનુષ્ઠાન માટે તથા મારાં માતાપિતા અને મારા પુણ્યયશની વૃદ્ધિ માટે કાર્તિક પૂર્ણિમાને દિને પુષ્કળ પાણીના અર્ચ્ય સાથે અપાયું છે.

(પં. ૪૨) અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ ભોગપતિઓએ (વગેરે વગેરે નં. ૧૦૯ પ્રમાણે) આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું જોઈએ.

(પં. ૪૫) અને ભગવાન્ વેદવ્યાસે કહ્યું છે કે:—ભૂમિદાન દેનાર (વગેરે વગેરે નં. ૧૦૯ પ્રમાણે).

(પં. ૪૯) સંવત્સર ત્રણસો અધિક એંસી, કાર્તિક પૂર્ણિમાને દિને અમારી મુખઆજ્ઞાથી સંધિવિગ્રહાધિકરણાધિકૃત દેવથી લખાયું સંવત ૩૦૦ અને ૮૦ કાર્તિક શુ. ૧૦ અને ૫.

(પં. ૫૦) દિનકરના ચરણની પૂજામાં આનન્દ દેનાર શ્રીવીતરાગના પુત્ર પ્રશાન્તરાગના આ સ્વહસ્ત છે.

મંખેડામાંથી મળેલું રણુગ્રહનું તામ્રપત્ર^૧

ચે. સંવત ૩૯૧ વૈશાખ વદ ૧૫ (અમાવાસ્યા)

પતરૂં બીજું.

આ પતરૂં હા ઇંચ લાંબું અને ૪૩ ઇંચ પહોળું છે અને તેમાં ઉમેટા, ઇલાવ અને બશુમરા-માંથી મળેલાં ગુર્જર તામ્રપત્રોની લિપિમાં જ લખાએલો. દશ લીટીનો સુરક્ષિત લેખ છે. ઉપરના ભાગમાં કડીઓની જગા બતાવનારાં કાણાં મોળુદ છે. લેખ અશુદ્ધ સંસ્કૃત ભાષામાં લખાએલો છે.

દાન લેનાર પુરૂષ (પં. ૧) બ્રાહ્મણ આદિત્યશર્મા છે, દૂતક (પં. ૯) ભોગિક પાલકુટુમ્બાન છે, અને લેખક (પં. ૧૦) સંધિવિગ્રહાધિકૃત માત્રિમટ છે. (પં. ૯-૧૦) અનુસાર દાવા દિનકર કિરણા-બ્યર્ચનરવ અને શ્રી-દ્વ-પાદાન્તર્જાતિ (દિનકરનો ઉપાસક અને શ્રી દ્વનો નિકટનો સગો) વરીકે જણાવેલો. રણુગ્રહ નામનો વીતરાગનો પુત્ર હોય તેમ જણાય છે, કારણ કે દાનપત્રમાં તેના જ હસ્તાક્ષર છે. તિથિ (પં. ૮) સં. ૩૯૧. વૈશાખ બહુલ. ૧૫. એટલે વૈશાખ ની અમાસ છે.

દાતાના વંશની હકીકત ખોવાઈ છે, છતાં છેલ્લી બે હકીકતોથી આપણે જાણી શકીએ કે દ્વ ૪ થો—ઉદ્ધે પ્રશાન્તરાગ. ૨ જાના રાજ્યસમયમાં આ દાનપત્ર જાહેર થયું હતું અને દાતા દ્વ ૪—પ્રશાન્તરાગ ૨ જાનો ભાઈ હતો. કારણ કે દ્વ ૪ નાં બે ખેડાનાં દાનપત્ર સં. ૩૮૦ અને ૩૮૫^૨ માં અપાએલાં તેથી સં. ૩૯૧ની નવી તિથિમાંથી એમ માલુમ પડે છે કે “ શ્રી દ્વ ” એવા લખાણથી તે જ પુરૂષ આંહિ ધારેલો હોવો જોઈએ. વળી રણુગ્રહને વીતરાગનો પુત્ર અને દ્વનો બન્ધુજન એમ બન્ને કહ્યો છે. અને પાછળનો (દ્વ) જયભટ ૨ જો—એટલે વીતરાગ ૧ લાનો પુત્ર હતો; તેથી રણુગ્રહ દ્વનો ભાઈ કે પીતરાઈ ભાઈ (કાકાનો દીકરો ભાઈ) હોવો જોઈએ. એટલે આપણા દાનપત્રથી જણાય છે કે દ્વ ૪ નું રાજ્ય સં. ૩૯૧ સુધી અથવા ગુર્જરા ઈ. સ. ૧૪૬ ના ચેદિ સંવત્નો ઉપયોગ કરતા હતા તે પ્રમાણે ઈ. સ. ૬૪૦ સુધી ઓછામાં ઓછું ચાલ્યું જ હોવું જોઈએ.

૧ એ. ઈ. વે. ૨ પા. ૨૦ અચ. એચ. ધ્રુવ બી. એ. એલ. એલ. બી. ૨ ઈ. એ. વે. ૧૭ પા. ૧૬૧
૩ ઈ. એ. વે. ૧૩ પા. ૮૧ જ. બે. એ. સો. વે. ૭ પા. ૯૦૮ જ. રો. એ. સો. ન્યુ. સી. વે. ૧ પા. ૨૪૭

अक्षरान्तर

- १ ब्राह्मणादित्यशर्मायां उदकातिसर्गेणोच्छिष्टं^१ यतोस्यास्मद्वक्ष्यैरन्यैर्बागामिभोग-
पतिभि अय-^२
- २ मस्मादायोनुमन्तव्यं पालयितव्यश्च यो वाज्ञनतिमिरपटला^३ त्रितरा^४ विन्ध्यादा-
च्छिन्धमानं वा-
- ३ नुमोदेत स पञ्चभिर्महापातकैः^५ संयुक्तः^६ स्यादित्युक्तश्च भगवता वेदव्यासेन
व्यासेन षष्टिवरिष-
- ४ सहस्राणि^७ स्वर्गे मोदति भूमिदां आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसे^८
विन्ध्याटवीष्वतोयासु शुष्क-
- ५ कोटरवासिनः^९ क्रिष्णाहयो हि जायन्ते भूमिदानापहारकाः^{१०} यानीह दत्तानि
पुरा नरेन्द्रैर्दानानि
- ६ धर्मार्थयशस्कराणि निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानि तानि को णामं साधुः^{११} पुनराद-
धीति स्वदत्तां परदत्तां वा
- ७ यत्नाद्रक्ष युधिष्ठिरं^{१२} मही^{१३} महिमर्तो श्रेष्ठ दातातुच्छेद्योनुपालनमिति^{१४}
- ८ संवत्सरशतत्रये एकनवत्ये वैशाखबहुलपञ्चदश्यां सं. ३९२ वैशाख व १५
- ९ दूतकोत्र भोगिकपालकटज्ञानः^{१५} दिनकरकिरणाभ्यर्चनरतस्य स्वहस्तोयं श्रीवी-
तरागसूनो
- १० रणग्रहस्य श्रीददपादान्तर्ज्ञाति^{१६} लिखितमिदं सन्धिविग्रहाधिकृत^{१७} मात्रिभटेन

वा. १ शर्मणे २ गोत्सृष्टः ३ पतिभिरय ४ मस्मादायो ५ मन्तव्यः ६ वृत्तमतिरा ७ दाच्छिन्धमानं
८ स्यादि ९ षष्टि वर्ष १० भूमिदः ११ वसेत १२ कृष्णा १३ नाम १४ दधीत १५ दत्ता १६ युधिष्ठिर १७ मही
१८ महीमतां १९ दानाच्छेद्यो २० एकनवत्यां २१ ज्ञातिः २२ विग्रहाधिकृत.

૬૬ ૨ જે અથવા પ્રશાન્તરાગનાં જે દાનપત્રો^૧

(ચેદી) સંવત્ ૩૯૨ વૈશાખ સુદ ૧૫

દાનપત્રોનો આશય સૂર્ય બ્રાહ્મણને તેના યજ્ઞોના અર્થ માટે— સંગમખેટક વિષયમાં જે ખેતર, એક સુવર્ણરૂપલિલ (નં. ૧) અને એક ક્ષીરસર (નં. ૨)માં આપવાનો છે. આ લેખોમાંથી ભરૂચના ગુર્જરાના ઇતિહાસ માટે વસ્તુલાભ અલ્પમાત્ર છે. તેમની તિથિ (ચેદિ) સંવત્ ૩૯૨ વૈશાખ પૂર્ણિમા જણાવે છે કે ૬૬૪. પ્રશાન્તરાગે ઇસ્વી સન ૬૪૧-૪૨ સુધી તો રાજ્ય કર્યું જ. અને મી. ધ્રુવની ધારણા પ્રમાણે (ચેદિ) સંવત્ ૩૯૧ નું સંખેડાનું દાનપત્ર^૨ અરે-ખર શ્રી દદના રાજ્યમાં અપાયું હતું. તેનો દાતા રણગ્રહ, શ્રી વીતરાગનો પુત્ર, જેને મી. ધ્રુવ ખરી રીતે આપણા દદનો ભાઈ લેખે છે, તે તેના ગરાસ તરીકે કેટલાંક ગામનો બહુધા માલિક હતો. વળી આ જે લેખો જણાવે છે કે ગુર્જરાનું રાજ્ય ખાનદેશ અને માલવાની સરહદ સુધી પ્રસરેલું હતું. જે નગરને પાછળ સંગમખેટક વિષય નામ અપાયું તે નગર નિઃસંશય હાલનું સંખેડા છે. શબ્દવ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે સંગમખેટક એટલે જે નદીઓના સંગમ પરનું ગામ છે, અને હ્રન્ધ અને એર સંખેડા સમીપમાં મળે છે. સંગમખેટક વિષય કદાચ ગાયકવાડના તાબાનો સંખેડા પ્રાંત તથા હાલ પણ સંખેડા મેવાસ કહેવાતો રેવાકાંઠા એજન્સિનો નજીકનો ભાગ હોય. આ જે જીલ્લાના નામનું કંઈ અંશે મળતાપણું સૂચવે છે કે એક સમયે સંખેડા નામના રાજ-નગરવાળા એક મોટા પ્રાન્તમાં તેઓ હતા. આ જીલ્લાના ત્રિકોણમિતિ માપણીના નકશા મને મળે તેમ નથી, તેથી જે દાનપત્રમાં જણાવેલાં અટવીપાટક, કુકકુટવલ્લિકા, ક્ષીરસર અને સુવર્ણરૂપલિલ ગામોના અભિજ્ઞાન (ઓળખ)થી મારો ઉપલો મત પૂર્ણ સાબિત કરવા અશક્ત છું. પણ મારી પાસે ગુજરાતનો જૂનો નકશો છે તે સૌકેરા (સંખેડા)ના અગ્નિકોણમાં ફેંકેલી (કુકેલી) ગામ, જેનું નામ કુકકુટવલ્લિક સાથે મળે છે તે બતાવે છે.

દાન લેનાર પુરૂષ બ્રાહ્મણ સૂર્ય, ક્ષીરસરમાં વસનાર, ભારદ્વાજ ગોત્રનો, શુકલ યજુર્વેદના માધ્યન્દિન સપ્તમ્યારી, દશપુર જે હાલનું પશ્ચિમ માલવાનું મન્દસોર છે ત્યાંથી આવેલો છે. દશપુરના ચતુર્વેદિઓનું મંડળ ધ્રુવસેન ૨ ના શક સંવત્ ૪૦૦ ના કૃત્રિમ^૩ દાનપત્રમાં જણાવેલું છે અને દશપુરના બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિના એક પુરૂષે મોકલ અને મેવાડના ચીતોડગઢના લેખ રચ્યા છે. હાલમાં દશપુરીઆ બ્રાહ્મણો ગુજરાતમાં નજરે પડતા નથી.

દાનનો લેખક સાન્ધિવિગ્રહિક દેવ છે, જેને આપણે ખેડાનાં દાનપત્રો પરથી જાણીએ છીએ અને દૂતકનું નામ, કંઈ દાનપત્ર નં. ૨ પંક્તિ ૨૭ માં નવું છે. તેનો લોગિક પાલકનો ખિતાબ જે શબ્દાર્થ પ્રમાણે લોગિકોનો પાલક અથવા જેનો સાંકેતિક અર્થ મને જાણીતો નથી તે સંવત્ ૩૯૧ ના સંખેડા દાનપત્રમાં પણ આવે છે, જ્યાં પ્રતિકૃતિમાં પંક્તિ ૯ માં મી. ધ્રુવ વાંચે છે તેમ લોગિક-પાલક-દુ-જ્ઞાન નહીં, પણ દૂતકોત્ર લોગિક-પાલક-દુજ્ઞાન છે.

૧ એ. ઈ. વો. ૫ પા. ૩૭-૪૧ જી. બ્યુલ્હર ૨ એ. ઈ. વો. ૨ પા. ૨૧ ૩ ઈ. એ. વો. ૧૦ પા. ૨૮૭
૪ એ. ઈ. વો. ૨ પા. ૪૨૦

દાનપત્ર નં. ૧ અને નં. ૨ નું અક્ષરાન્તર
પત્રું પહેલું

- ૧ ઓં સ્વસ્તિ નાન્દીપુરાત્સજલઘનપટલનિર્ગતરજનિકરકરાવનોધિતકુમુદધવલયશ:-
- ૨ પ્રાતાનાસ્થગિતનભોમળડલોનેકસમરસંકટપ્રમુખાગતનિહતશત્રુસામન્તકુલવધૂપ્રભો-
- ૩ તસમયરુદિતચ્છલોદ્ગ્રીયમાનધિમલનિસ્ત્રિઙ્શપ્રતાપો દેવદ્વિજાતિગુરુચરણકમલપર્ણો-
- ૪ મોદ્ઘૃષ્ટવજ્રમાણિકોટિરુચિરદીધિતિવિરાજિતમકુટોદ્ગ્રાસિતશિરાઃ દીનાનાથાતુરાભ્યાં
- ૫ ગતાર્થિજનાક્ષિપરિપૂરિતવિભવમનોરથોપચીયમાનત્રિવિષ્ટપૈકસહાયધર્મસં-
- ૬ ચયઃ પ્રણયપરિકુપિતમાનિવીજનપ્રણામપૂર્વમધુરવચનોપપાદિતપ્રસાદપ્રકાશી-
- ૭ કૃતવિદગ્ધનાગરકસ્વભાવો વિમલગુણકિરણપંજરાક્ષિત્ત્વહલકલિતિમિરનિચર્યઃ
- ૮ સમધિગતપન્નમહાશબ્દશ્રીદદ્ધકુશલી સર્વાનેવ રાજસામન્તભોગિકવિષયપતિરાષ્ટ્ર-
- ૯ ગ્રામમહત્તરાધિકારિકાદીન્સમનુવર્ણ્ય બોધયત્યસ્તુ વો વિદિતમસ્માભિઃ સક્કમલેટકવિષં

દાનપત્ર નં. ૧

- ૧૦ યાન્તર્ગતસુવર્ણારપલ્લિગ્રામે પૂર્વસી-
ન્નિ । તદ્વિષયમાનેન વ્રીહિપિટકવાપં
ક્ષેત્રં ।
- ૧૧ [ય] સ્યાઘાટનાનિ પૂર્વતઃ ક્ષીરસ-
રગ્રામસીમાસન્ધિઃ ઉત્તરતઃ કુક્કુટવ
લ્લિકાગ્રામસીમાસન્ધિઃ
- ૧૨ અપરતઃ બ્રહ્મદેયક્ષેત્રં વટવૃક્ષો ।
તલાંકા ચ । દક્ષિણતઃ સુવર્ણા-
રપલ્લિગ્રામગામી પંન્થોઃ
- ૧૩ અટવીપાટકગ્રામસન્ધિશ્ચ । એવમેત-
ચ્ચતુરાઘાટનવિશુદ્ધં ક્ષેત્રં સોદ્રઙ્ગ
- ૧૪ સોપરિકરં સર્વોદાનસંગ્રાહં

દાનપત્ર નં. ૨

- યાન્તર્ગતક્ષીરસરગ્રામોપરદક્ષિણસીર્ઘે
બૃહ-
- ૧૦ ન્માનેન વ્રીહિદશપ્રસ્થવાપં ક્ષેત્રં
યસ્ય પૂર્વતસ્સન્ધૌ અક્કોલ્લવૃક્ષઃ ઉચ-
રતઃ શાકવૃક્ષઃ
- ૧૧ વટવૃક્ષશ્ચ^{૧૨} ॥ અપરતઃ સ્વદિરન્નદ-
રિત્રિક્ષૌ^{૧૪} । દાક્ષિણતઃ શલ્મલૌ ।
ભૂતવટશ્ચેવમેતચ્ચતુ-
- ૧૨ રાઘાટનવિશુદ્ધં સશીબરં સોદ્રઙ્ગ-
સર્વદિત્યવિષ્ટિપ્રાતિભેદિકાપરિહીનં^{૧૭}

૧ ડો. હુદ્શ તરફથી મળેલ શાહિની છાપો ઉપરથી. ૨ ચિહ્નરૂપે દર્શાવેલ છે. ૩ દાનપત્ર નં. ૨ માં પંક્તિ ૧ લી 'સ્થગિ' થી પૂરી થાય છે— નં. ૨ જામાં સફટ છે.

૪ દાનપત્ર નં. ૨ જામાં પંક્તિ ૨ જોના અંત 'ચ્છલી' થી થાય છે.

૫ " " ૩ " મણિકા(કો)થી થાય છે. નં. ૨ જામાં મુકુટો વાંચો.

૬ " " ૪ 'પૂરિત' થી પૂરી થાય છે.

૭ " " ૫ 'માનિની' થી પૂરી થાય છે.

૮ " " ૬ નો અંત 'વિમલ' થી થાય છે. નં. ૨ જામાં 'પન્નરા' છે.

૯ " " ૭ નો અંત 'કુશલી' થી થાય છે.

૧૦ દાનપત્ર નં. ૨ માં 'રાધિકાધિકાદી'— નં. ૨ જામાં પંક્તિ ૮ નો અંત 'ન્સમનુદર્શયત્યસ્તુ' થી થાય છે. ૧૧ વાંચો પ્રામેપરદક્ષિણસીન્નિ. ૧૨ આ અન્દરનું વિરામ ચિહ્ન વિસર્ગ જેવું લાગે છે. ૧૩ વાંચો વટવૃક્ષઃ ૧૪ વાંચો વૃક્ષૌ. ૧૫ વાંચો પન્થાઃ ૧૬ વાંચો શલ્મલૌ. ૧૭ દાનપત્ર નં. ૨ જામાં પં. ૧૨ વિષ્ટિપ્રા થી પૂરી થાય છે.
લે, ૬

પતરું બીજું

- ૧૫ ભૂમિચ્છિદ્રમ્માયેનાચાટમટપ્રાવેશ્યમાચન્દ્રાઘ્નિવક્ષિતિસ્થિતિસમકાલીનં^૧
- ૧૬ પુત્રપૌત્રાન્વયમોગ્યં દાશપુરવિનિર્ગતક્ષીરસરગ્રામવાસ્તવ્યમરદ્વાજસગોત્રવાજિસં-
- ૧૭ નેયમાધ્યન્દિનસત્રસચારિત્રાક્ષણસૂર્યાય બલિચરુવૈશ્વદેવામિહોત્રપચ્ચમહાયજ્ઞાદિક્રિ-
- ૧૮ યોત્સર્પ્ષણાર્થ માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચ પુણ્યયશોભિવૃદ્ધયેષ વૈશાસ્વશુદ્ધપચ્ચદશ્યામુદ-
કાતિસર્ગેર્ણો-
- ૧૯ તિષ્ઠં યતોસ્યાસ્મદ્વંશૈરન્યૈર્વાગામિભોગપતિભિઃ પ્રબલપવનપ્રરિતોદધિજલતરંગ-
ચક્ષલં-
- ૨૦ જીવલોકમભાવાનુગતાનસારાન્વિભાવાન્દીર્ઘકાલસ્થેયસશ્ચ ગુણાનાકલ્ય સામા-
ન્યમોગમૂપ્રે-
- ૨૧ દાનફલેપ્યુભિઃ શશિકરરુચિરં યશશ્ચિરાય ચિચીષુભિરયમસ્મદ્દાયોનુમન્તવ્યઃ પાલ-
યિતવ્યશ્ચ^૨ ।
- ૨૨ યો વાજ્ઞાનતિમિરપટલાવૃતમતિશચ્છિન્ધાદાચ્છિન્ધમાનકં વાનુમોદેત સ પચ્ચભિર્મ-
દ્વાપાતકૈઃ સંયુક્તઃ
- ૨૩ સ્યાદિત્યુક્તશ્ચ ભગવતા વેદવ્યાસેન વ્યાસેન । ષષ્ટિં વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ
ભૂમિદઃ [૧] આચ્છેતા ચાનુર્મ-
- ૨૪ ન્તા ચ તાન્યેવ નરકે વસેત્ ॥ વન્ધ્યાટવીષ્વતોયાસુ શુષ્કકોટરવાસિનઃ [૧]
કૃષ્ણાહ્યો હિ જાયન્તે મમિદાય હૈરં-
- ૨૫ ન્તિ યે ॥ બહુભિર્વસુષ્ણા મુક્તા રાજભિઃ સગરાદિભિઃ [૧] યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિ-
સ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલં ॥ યાનીહ તાદં-

૧ દાનપત્ર નં. ૨ જામાં પં. ૧૩ સ્થિતિસ થી પૂરી થાય છે. ૨ વાંચો દશપુર નં. ૨ જામાં જ્યાં ગ્રામ શબ્દ મૂકી દેવામાં આવ્યો છે અને જેમાં વાસ્તવ્ય ને બદલે નિવાસિ વાંચે છે. નં. ૨ જામાં પં. ૧૪ અને પત્ર ૧૬ મુજબ થી મૂકે થાય છે. વાંચો વાજસનેય. ૩ નં. ૨ જામાં બલીચરુ.
નં. ૨ જામાં પં. ૧૫ વૈશ્વદે , , , , હોત્રપચ્ચમહાયજ્ઞ. ૪ નં. ૨ જામાં પં. ૧૬ વૃદ્ધયે થી પૂરી થાય છે
, , , , ય નથી અને વૈશાસ્વપૌર્ણમાસ્યામુ. ૫ , , , , ૧૭ મોગપતિ થી પૂરી થાય છે. વાંચો પ્રેરિતો અને તરંગ નં. ૨ ની સાથે. ૬ , , , , ૧૮ સારાન્વીભવા થી પૂરી થાય છે. ૭ નં. ૨ જામાં પં. ૧૯ રુચિરં થી પૂરી થાય છે. ૮ , , , , ૨૦ પટલા થી પૂરી થાય છે.
, , , , વાનમોદેત ખોટી રીતે છે , , , , પાતકૈ વાંચો જેમાં સ્વયુક્તસ્યા છે
૯ , , , , પં. ૨૧ ત્યુક્ત થી પૂરી થાય છે. , , , , યાસેન અને મૂમદઃ છે.
, , , , ૨૨ આચ્છેતા થી પૂરી થાય છે. ૧૦ , , , , ૨૩ (વિ)ન્ધ્યાટવીષ્વિત્યાદિ નથી
૧૧ , , , , રાજભિસ્સ છે નં. ૨ જામાં પં. ૨૩ યસ્ય યસ્ય થી પૂરી થાય છે. વાંચો યાનીહ;
દત્તાનિ નં. ૨ જામાં.

૨૬ નિ પુરા નરેન્દ્રૈર્દાન્યાનિ ધર્મર્થયશસ્કરાણિ [૧] નિર્બુક્તમાલ્યપ્રતિમાનિ તાનિ-
કોનામ સાધુઃ પુનરાદદીત ॥ સ્વર્દ-

૨૭ તાં પરદત્તાં વા યત્નાદ્રક્ષ યુષિષ્ઠિર । મહીં મહિમતાં શ્રેષ્ઠ દાનાચ્છ્રેયોનુપાકન-
મિતિ^૧ [૨]

દાનપત્ર નં. ૧

સંવત્સરશતત્રયે

૨૮ દ્વિ[ન]વત્યધિકે વૈશાખશુદ્ધપચ્ચ-
દશ્યાં સ્વમુખાજ્ઞયાલિખિતમિદં સ-
ન્ધિવિગ્રહકરણાધિકૃતરેવેણ

૨૯ સં ૩૦૦ ૯૦ ૨ વૈશાખ શુ
૧૦ ૫ દિનકરચરણાર્ચનરતસ્ય
શ્રીવીતરાગસૂનોઃ સ્વહસ્તોયં શ્રીપ્ર-
શાન્તરાગસ્ય [૨]

દાનપત્ર નં. ૨

સંવત્સરશતત્રયે દ્વિનવત્યધિ-

૨૭ કે વૈશાખપોર્ણમાસ્યાં ભોગિકપા-
લકકર્કદૂતકં લિખિતં સાન્ધિવિગ્ર-
હિકરેવેણ સ્વમુખાજ્ઞયેતિ

૨૮ સં ૩૦૦ ૯૦ ૨ વૈશાખ શુ
૧૦ ૫ દિનકરચરણાર્ચનરતસ્ય
શ્રીવીતરાગસૂનોઃ સ્વહસ્તોયં શ્રીપ્રશા-
ન્તરાગસ્ય ॥

૧ નં. ૨ જામાં પં. ૨૪ યશસ્કરાણિયા પૂરી થાય છે.—નં. ૨ જામાં નિર્બુક્ત છે. ૨ નં. ૨ જામાં
પં. ૨૫ યત્નાદ્રક્ષ પૂરી થાય છે.—નં. ૨ માં મહિં છે.—વાંચો મહીમતા—નં. ૨ જામાં પાકન ॥ હિતિ છે.

દદ ર જનાં ઉમેટાંનાં તામ્રપત્રો^૧

(શક) સંવત ૪૦૦ વૈશાખ સુદ ૧૫

નીચે આપેલું લઙ્ગના દદ ર જનું દાનપત્ર ૧૮૭૫ માં ધોરસૂદના રેવ. જોસેફ ટેલરને ઉમેટા(ખેડા જિલ્લા)માં એક વાણિયાના ઘરમાંથી મળ્યું હતું. પ્રથમ મી. ટેલરે મને પતરાં-ઓની છાપ આપી, અને થોડા વખત પછી તેના માલિકને થોડા દિવસ સારું અસલ આપવા માટે (ખડુ મુશ્કેલીથી) સમજાવ્યો. તે વખતમાં મેં એક “ હાફ-સાઈઝ ” ફોટોગ્રાફ લેવરાવી લીધો. તે ફોટોગ્રાફ પતરાં સારી સ્થિતિમાં હોવાથી ખડુ સ્પષ્ટ આવ્યો. આ સાથે જોડેલો ફોટોગ્રાફ એ ફોટોગ્રાફની નકલ ઉપરથી તૈયાર કર્યો છે.

પતરાંઓનું માપ ૧૨ ઇંચ x ૧૭ ૧/૨ ઇંચનું છે. ડાબી બાજુનું કડું તેના ઉપરની મુદ્રા સહિત તેની ચોગ્ય જગ્યાએ જ કાયમ છે. મુદ્રા ઉપર ડા. બર્નનાં ખેડાનાં પતરાંના “ શ્રીસામન્તદ્વય ”ના જેવો લેખ છે. પણ મુદ્રા ઉપરના અક્ષરો એટલા બધા કટાઈ ગયા છે કે પહેલાંના દાનપત્રોની મદદ સિવાય તે સમજવા મુશ્કેલ પડશે. પતરાં અને મુદ્રા બન્ને ખડુ ભારે છે. પતરાંઓ ઉપર કાટ લાગ્યો નથી. તે સંભાળપૂર્વક રાખ્યાં છે અને કદાચ આમલીના પાણીમાં સાફ કર્યો હશે. પહેલા પતરાની છેલ્લી પંક્તિ, અને બીજાની છેલ્લી પંક્તિના શરૂઆતના અક્ષરો સિવાયના બધા અક્ષરો મોટા અને ઊંડા કોતરેલા છે. કારણકે બીજા પતરાની છેલ્લી પંક્તિમાં માત્ર શબ્દના છેલ્લા અક્ષરના લીટાઓ એક બીજામાં ભળી જાય છે અને એ નામ ફોટોગ્રાફમાં પણ ચોખ્ખું ઓળખાતું નથી.

દાનપત્ર પોતે પ્રોફેસર ભાંડારકરે જ. બો. ષ્રે. રા. એ. સો. વો. ૧૦ પા. ૧૯માં પ્રસિદ્ધ કરેલાં દદ ર જાએ આપેલાં ઇલાઓનાં દાનપત્રને અક્ષર અને શબ્દરચનામાં ખડુ મળતું આવે છે. તે બન્નેની તારીખની નિકટતા—શક સં. ૪૦૦ અને ૪૧૭—ઉપરથી માની શકાય છે તે મુજબ તે બન્ને એક જ આદર્શની નકલો છે. ઇલાઓનાં પતરાં સંબંધની પ્રો. ભાંડારકરની બધી ટીકા ઉમેટાનાં દાનપત્રોને પણ લાગુ પડે છે.

વંશાવલીમાં કંઈ નવી હકીકત આપી નથી. તેમાં ગુર્જરવંશના પ્રખ્યાત ત્રણ રાજાઓનાં નામ આપ્યાં છે, તે:—દદ અથવા દદ ૧ લો., જયભટ તેનું ઉપનામ વીતરાગ, અને દદ ૨, તેનું ઉપનામ પ્રશાંતરાગ. આ નામો પ્રો. ભાંડારકરે પ્રથમથી ખરાં જ આપ્યાં હતાં. જયભટે કાવી દાનપત્રમાં વલ્લી સાથેની જે લડાઈ વિષે કહેલું છે તેનું સૂચન મારા મત પ્રમાણે, પયોનિધીકૃતોમય-તટવનલેખવિહતનિરંકુશદાનપ્રવાહમૃત્તદિગ્દંતિગુણસમૂહ: એ વિશેષણમાં કર્યું છે. પરંતુ તે એટલું ઘાટું છે કે કાવીનાં પતરાંની મદદ સિવાય તેમાં કંઈ જાણી શકાતું નથી. અધિકગુસ્ત્રનેહસંપત્કવિમલદિશોદ્રાસિતજી-વલોક: “ જે ધર્મશુર પ્રત્યે અધિક રનેહસંપત્ત છે અને જે આ જીવલોકને પોતાના ઉજ્જવળ દાખલાથી શોભાવમાન કરે છે,”—આ વિશેષણને મેં કરેલો અર્થ ખાસ કરીને આગળ પાછળ નાં વાક્યો સાથે લઈએ તો એવું અનુમાન થઈ શકે છે કે, દદ ૨ જો ખાસ કરીને ધર્મિષ્ઠ રાજા અને કંઈક ધાર્મિક સુધારક હશે. પરંતુ આ દિશામાં તેણે શું કર્યું હતું તે કહેવું અશક્ય છે. કારણ કે તે કંઈ જાતિનો હતો, એ પણ ચોક્કસ જણાતું નથી. ગુર્જરનાં પતરાંના નાંદીપુરી ની ચોક્કસ જગ્યા જણાયાથી આ રાજાઓની રાજધાનીના શહેરની ચોક્કસ સ્થળસીમા જાણી

રાકાય છે, એ વધારે સંતોષકારક છે, પ્રોફેસર ભાંડારકર કહે છે કે “ ગુર્જર વંશનું રાજધાનીનું સ્થળ ભરોચ હતું,” અને વધારામાં કહે છે કે શહેર તથા તેની આસપાસના પ્રદેશનું નામ પણ એ જ હતું.

આમાં પહેલી હકીકત સાવ સાચી અને બીજી લગભગ સાચી છે. તે શહેર તથા પ્રદેશનું આ નામ પ્રાચીન કાળથી ચાલુ છે એ નિઃસંશય છે. પરંતુ ગુર્જર રાજાઓ આ શહેરમાં રહેતા નહોતાં. તેઓ દરવાજા બહાર પાસેના જ એક કિલ્લામાં રહેતા હતા. દદ્ ૨ જાનાં ખેડાનાં બન્ને દાનપત્રોમાં તારીખ “ નાંદીપુરીતઃ” ‘નાંદીપુરીમાંથી’ નાંખેલી છે. આ વાક્ય અને વલ્લીનાં ઘણાં દાનપત્રોમાં આવતાં “વલ્લીતઃ” ‘વલ્લીમાંથી’ એ વાક્યની સામ્યતા ઉપરથી મેં અનુમાન કર્યું છે કે આ ગુર્જરની રાજધાનીના શહેરનું નામ હોવું જોઈએ: આ નામવાળા એક જૂના સ્થળ વિષે મારી તપાસ ઘણા વખત સુધી નિષ્ફળ રહી. છેવટે ભરૂચના ડૉ.યુ.ટી. એન્જલિકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર રાવસાહેબ ગોપાલજી જી. દેસાઈએ ભરૂચના બ્રાહ્મણ પાસેથી જાણ્યું કે, ભરૂચની પૂર્વ દિશામાં જડેશ્વરના દરવાજા બહાર નજીકમાં આ નામવાળો એક જૂનો કિલ્લો હતો. આ હકીકત, જેને “રેવામાહાત્મ્ય”માંથી પણ ટેકો મળે છે તેને ધ્યાનમાં અને ઉમેટાનાં પતરાંઓમાંથી દદ્ના રહેઠાણ વિષે મળેલી હકીકત સંપૂર્ણ રીતે મળતી આવે છે.

બન્નેની શરૂઆત “ओं स्वस्ति विजयविक्षेपात् भस्मच्छप्रद्वारनासकात्” એ શબ્દોથી થાય છે. નાસકાત્, જેનો કંઈ પણ અર્થ નથી, તેને બદલે વાસકાત્ વાંચવું જોઈએ એમાં શંકા નથી. જે લખાણ ઉપરથી આ લેખ કોતરનારે નકલ કરી હતી, તે કદાચ આખો ચાલુ હસ્તાક્ષરોની લિપિમાં લખેલો હશે. આ અક્ષરો તેણે સહિમાં સાચવ્યા છે. આમાંથી વનો આકાર જે સ્વસ્તો અને ક્ષિત્રાગમાં તથા રાઠોડનાં દાનપત્રોમાં આવે છે એવો હતો, એ ચોક્કસ છે. એટલે તેણે જા બદલે ના વાંચ્યું અને લખ્યું. પરંતુ આ અનુમાન સિવાય પણ વલ્લીના પતરાંઓમાં આવતાં જ્યસ્ત્કં-ધાવારાત્ શ્વેતવેદીયવાસકાત્ અથવા મદ્રોપાત્તવાસકાત્ જેવાં વાક્યો ઉપરથી ઉપરનો સુધારો યોગ્ય લાગે છે. ખરા વાક્યનો અર્થ “ओं स्वस्ति ! विजयी छावणी જે ભરૂચના દ્વાર પાસે રહે છે. એટલે નાંખેલી છે તેમાંથી” એવો જ થઈ શકે છે. આ અર્થ જડેશ્વરના દરવાજા બહાર નાંદીપુરીના કિલ્લા સાથે બરોબર બંધબેસતો આવે છે. એટલે ગુર્જર રાજ્યનું રાજધાનીનું સ્થળ ભરૂચમાં નહીં પણ તેના પૂર્વ તરફના દરવાજાની નજીકમાં જ હતું, એમ ચોક્કસ માની શકાય. વધારામાં હું કહું કે હિંદુ રાજાઓના મહેલો તેઓના રાજ્યનાં મુખ્ય શહેરોના દરવાજા બહાર નજીકમાં જ હોય છે. આનો આસ હાખલો બીકાનેરના રાજાનો મહેલ છે. તે શહેરથી તદ્દન જૂદો, ઇશાન કોણમાં કેટલાક વાર દૂર છે.

દાનપત્રની તારીખ, શક સંવત ૪૦૦ ના વૈશાખની પૂર્ણિમા અથવા શુદ્ધ ૧૫, કંઈ નવીન જણાવતી નથી, કારણ કે ધલાઓનાં દાનપત્ર ઉપરથી આપણે જાણીએ છીએ કે દદ્ ૨ જાએ શક સંવત ૪૧૭ સુધી તો રાજ્ય કર્યું હતું. પ્રોફેસર ભાંડારકરે પહેલી વાર બતાવ્યું છે તેમ, આ શક સંવત ઇ. સ. ૭૮-૯ માં શરૂ થતા સન છે અને ઉમેટાનું પત્ર બરોબર ૧૪૦૦ વર્ષ જૂનું છે, એ વિષે મને જરા પણ શંકા નથી.

દાન લેનાર ભટ્ટ મહીધરનો પુત્ર, કાન્યકુબ્જ અથવા કનોજનો રહીશ, એક બહુવૃચ એટલે રૂબેદી ભટ્ટ માધવ હતો. તે ચારે વેદ જાણતો હતો. એક અગ્નિહોત્ર તથા બીજી યજ્ઞક્રિયાઓ માટે ખર્ચ કરવા માટે નિગુડ ગ્રામ તેને આપ્યું હતું. મધ્ય અને ઉત્તર ગુજરાતમાં ઘણી તપાસ કરવા છતાં અત્યાર સુધી ‘ભુક્તિ’ અને દાનપત્રમાં બતાવેલાં બીજાં સ્થળો ઓળખી શકાયાં ને. ૭

નથી એ શોચનીય છે. હું માનું છું કે, તે ગાયકવાડી પ્રદેશમાં આવ્યાં હતાં. દાનપત્રના લેખક અધિકારી માધવ ભટ્ટનું નામ કંઈક ઉપયોગી છે. કારણ કે, ધલાઓનાં દાનપત્રનો લેખક માધવનો પુત્ર રેવ હતો. આપણાં પત્રમાં માધવનું નામ આવે છે એ તેનાં ખરાપણાની મજબૂત સાબીતી છે.

છેવટે જયભટનાં કાવીનાં પત્રાં ઉપરના લેખ ઉપરની નોંધમાં મેં જે કહ્યું છે તે ફરીથી આંહિ કહીશ, કે:- ઉમેટાનું શાસન બહુ ઉપયોગી છે, કારણ કે, ધરસેન ૨ જાનું કહેવાતું વલ્લભીનું બનાવી કાઢેલું એક દાનપત્ર આ મૂળ ઉપરથી કર્યું છે. આ બનાવટી દાનપત્ર બોંબે બ્રેચ રાયલ એશિયાટિક સોસાયટીની માલિકીનું છે, અને તેની પહેલી નોંધ ડા. ભાઉ દાજીએ લીધી હતી. હું ફક્ત એક વાર થોડી મિનિટ માટે તે મેળવી શક્યો છું. પરંતુ પહેલી જ નજરે મને ખાત્રી થઈ કે તે ઉમેટાના દાનપત્રની બરોબર નકલ હતી અને રાજાઓનાં નામો સિવાય તેમાં કંઈ પણ ફેરફાર કર્યો જણાતો નહોતો. લિપિ પણ વલ્લભી નહીં, પણ ગુર્જર છે. આ બનાવટી દાનપત્ર કદાચ પ્રાચીન હશે, એટલે વલ્લભીનાં પત્રાંઓનાં સનની શરૂવાતની તારીખ નક્કી કરવામાં તે ઉપયોગી થાય. કારણ કે, બનાવી કાઢનારે એવા રાજાનું નામ પસંદ કર્યું હતું કે જેનો સમય ખરા દાતાના સમયથી બહુ દૂર ન હોય, એવું માની શકાય છે.

અક્ષરાન્તર

પત્રું પહેલું

- ૧ ઓં સ્વસ્તિ વિજયવિક્ષેપાત્ ભરુકચ્છપદ્ધારાવસકત્ સકલધનપટલાભિનિર્ગતરજે-
- ૨ નિકરકરાવબોધિતકુમુદધવલયશપ્રતાપસ્થગિતનભોમંડલોનેકસમરસંકટપ્રમુ-
- ૩ સ્વગતનિહતશત્રુસમતકુલાવધુપ્રભાતશમયરુદિતફલોદ્ગીયમાનવિમલનિસ્તુંશપ્રતાપોદે
- ૪ વદ્વિજાતિગુરુચરણકમલપ્રણમોદ્દૃષ્ટવજ્રામણિકોટિરુચિરાદિધિતિવિરાજિતમકુટો-
- ૫ દ્વાસિતશિરાઃ દિનાનાથાતુરભ્યાગતાર્થિજનસ્લિષ્ટપરિપૂરિતવિભવમનોરથોપચી-
યમાનત્-
- ૬ વિષ્ટપૈકસહાયધર્મસંચયઃ પ્રણયપરિકુપિતમાનીનીજનપ્રણામપુર્વમધુરાવચ્ચનોષપા-
- ૭ દિતપ્રસાદપ્રકાશિકૃતવિદગ્ધનગરકસ્વભાવો વિમલગુણપંજરક્ષિત્પબહુલકલિતિમિ-
રનિચય શ્રી-
- ૮ મદ્દસ્તસ્ય સૂનુ સમદપ્રતિદ્વંદ્વિગજગટામેદિનિસ્તુંશવિક્રમપ્રકટિતશૃગપતિકિ-
સોરવિર્ય-
- ૯ વલેપઃ પયોનિધીકૃતઽભયતટપ્રહુધનલેખવિહૃતનિરંકુશદાનપ્રવાહપ્રવૃત્તદિદ્ધ-
- ૧૦ ન્તિવિભ્રમગુણસમુહઃ સ્ફટિકકર્પૂરપિણ્ડપણ્ડુરયશશ્ચન્દનચર્ચિતાક્લસમુન્નતગગન-
લક્ષ્મીપ-
- ૧૧ યોધરોસંગઃ શ્રીજયમદ્દસ્તસ્યત્મજ પ્રતિહતસકલજગદ્વ્યાપિદોષાધિકારાષિર્જિમ્ભિતસં-
- ૧૨ તતાતમોવૃત્તિરધિકગુરુસ્નેહસંપત્કવિમલદિશોદ્વાસિતજિવલોકઃ પરમબોધસમનુગતો
- ૧૩ વિપુલગુર્જરનૃપાન્મયપ્રદીપતોમુપગતઃ સમધિગતપંચમહાશન્દમહારાજાધિરાજશ્રી-
મદ્દઃ
- ૧૪ કુશલીસર્વાનેવ રાષ્ટ્રપતિવિષયપતિગ્રામકુટાયુક્તકાનિયુક્તકાધિકમહચરાદીન્સમા-
જ્ઞર્પયૈતિ
- ૧૫ અસ્તુ વો વિદિતં યથા મય માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચૈવામુષ્મિકપુન્યયશોભિવૃદ્ધયે-
કાન્યકુબ્જવા-
- ૧૬ સ્તવ્યતચતુર્વિધસમાન્યવશિષ્ઠસગોત્રબહ્વૃચસબ્રહ્મચારિભટ્ટમહિધરસ્તસ્ય સુનુ મદ્દ-
મધવ

પં. ૧ વાંચો ઓં; વાસકાત્. વ ચાલુ હસ્તાક્ષરોમાં છે. પં. ૨ વાંચો યશઃ પ્ર. પં. ૩ વાંચો પ્રમુખા; સામંતકુલ-
વધૂ — સમય; નિલ્લિશ. પં. ૪ વાંચો પ્રમાણો; વજ્ર; રુચિરદીધિ; મુકુટો. પં. ૫ વાંચો દીના; તુરાભ્યાગ; ક્લિષ્ટ;
ત્રિવિષ્ટપૈ. પં. ૬ વાંચો પૂર્વમધુરવચ્ચનો. પં. ૭ વાંચો પ્રકાશીકૃત; નાગરક; નિચયઃ. પં. ૮ વાંચો સૂનુ; ઘટા; નિલ્લિશ;
કિશોરવીર્યા. પં. ૯ વાંચો કૃતોભય; પ્રહુઢ; વનલેખ પ્રો. બાંડારકરના સુધારા પ્રમાણે; પ્રવૃત્ત ઉપર પ્રમાણે. પં. ૧૦
વાંચો સમુહઃ કર્પૂર; પાણ્ડુર. પં. ૧૧ રોત્સંગઃ; જયમદ્; સ્યાત્મજઃ. ધિજૃમ્ભિત. પં. ૧૨ વાંચો તત; વૃત્તિર, (પ્રો. બાં-
ડારકરના સુધારા પ્રમાણે) જીવ. પં. ૧૩ વાંચો નૃપાન્વયપ્રદીપતામુ. પં. ૧૪ વાંચો ગ્રામકુટાયુક્તકાનિયુ કારણ કે
અયુક્ત અને નિયુક્ત દાનપત્રોમાં વારંવાર સાથે જ જણાવેલા છે. સમાજાપયતિ. પં. ૧૫ વાંચો મયા; પુણ્ય. પં. ૧૬
વાંચો તત્ત્વાતુર્વિધસમાન્ય;— વસિષ્ઠ;— મહીધરસુનુમદ્દમાધવાય.

પતરું બીજું

- ૧ વલિચરૂવૈશ્વદેવામિહોત્રપદ્મમહાયજ્ઞદિકૃયોત્સર્પણાર્થ કમળીયશોડશતં
- ૨ ભુક્ત્યન્તઃ પાતિનિગુડગ્રામોસ્યઘટસ્થનાનિ પુર્વસ્યં દિશિ વઘૌરિગ્રામઃ દક્ષિ-
ણસ્યાં દિશિ.
- ૩ ફલહવદ્રગ્રામઃ પ્રતિચ્યાં દિશિ વિઠાણગ્રામઃ ઉત્તરસ્યાં દિશિ દ્વિથલિગ્રામઃ
પ્રવમયં સ્વચતુરાઘટ-
- ૪ નવિશુદ્ધો ગ્રામઃ સોદજ્ઞસપરિકર સધાન્યહિરન્યાદોય સોત્પદ્યમાનવિષ્ટિક સમસ્ત-
રાજકિયાનમપ્રવેશ્ય
- ૫ અચન્દ્રાર્કર્ણવક્ષિતિસરિત્પર્વતસમકાલિન પુત્રપૌત્રાન્વયક્રમોપભોગ્ય પુર્વપ્રત્તદેવ-
બ્રહ્મદાયવ-
- ૬ ર્જમભ્યાન્તરસિદ્ધયશકનૃપકાલાતીતસંવત્સરશતચતુષ્ટયે વૈશાખપૌર્ણમાસ્યાં ઉદ-
કાતિસર્ગેણપ્રતિપા-
- ૭ દિતં યતોસ્યોચિતય બ્રહ્મદાયસ્થિત્યા કૃષતઃ કર્ષયતો ભુંજતો ભોજયતઃ પ્રતિદિ-
શતો વા ન વ્યાસેધ
- ૮ પ્રવર્તિતવ્ય તથાગામિભિરપિ નૃપતિભિરસ્મદ્વંશ્યૈરન્યૈર્વા સામાન્યભૂમિદાનફલમવેત્ય
બિન્દૂલોલાન્ય-
- ૯ નિત્યાન્યૈશ્વર્યાણિ તૃણમ્લમ્બજલબિન્દુચચ્ચલચ્ચજીવિતમાકલ્ય્ય સ્વદાયનિર્વિશેષોય-
મસ્મદાયોનુમન્તવ્યઃ પા-
- ૧૦ લયિતવ્યશ્ચ તથા ચોક્તં બહુભિર્વસુધા ભુક્તા રાજભિઃ સગરાદિભિઃ યસ્ય યસ્ય
યદા ભૂમિતસ્ય તસ્ય તદા ફલં
- ૧૧ યશ્ચાજ્ઞાનતિમિરવૃતમતિરાચ્છીંધાદાચ્છિદ્યમાનમનુમોદેત વા સ પદ્મભિર્મહાપાતકૈ-
શ્ચરૂપપાતકૈશ્ચ
- ૧૨ સંયુક્તઃ સ્યદિતિ ઉક્તં ચ ભગવતા વેદવ્યાશેન વ્યાશેન ષષ્ટિ વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે-
તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ આચ્છે-
- ૧૩ ત્તા ચાતુમન્તા ચ તાન્યેવ નરેક વસેત્ યાનીહ દત્તાનિ પુરાતનાનિ દાનાનિ
ધર્મ્માર્થયશસ્કરાણિ
- ૧૪ નિર્મુક્તમાલ્યપ્રતિમાનિ તાનિ કો નામ સાધુઃ પુનરાદદીત સ્વદત્તાં પરદત્તાં વા-
યત્નદ્રક્ષ નરાધિ-
- ૧૫ પઃ મહીં મહીમતાં શ્રેષ્ઠ દાનાચ્છ્રેયોનુપાલનં લિખિતં શ્વૈતત્પદાનુજીવિશ્રીબલા-
ધિકૃતગિલકમૂ-
- ૧૬ નિના માધવમદેન સ્વહસ્તોયં મમ શ્રીવિતરાગશૂનો શ્રીપ્રસંતરાગસ્ય

પં. ૧ વાંચો બલી; યજ્ઞાદિક્રિયો; ૬૬૧ય શોડશત. પં. ૨ વાંચો સ્યાઘાટસ્થાનાનિ; પુર્વસ્યાં. પં. ૩ વાંચો પ્રતિચ્યાં. સંભવિત વિઠાણગ્રામઃ વાંચો ઉત્તરસ્યાં; રાઘાટન. પં. ૪ સોદજ્ઞઃ; સોપરિકરઃ સધાન્યહિરન્યાદેયઃ વિષ્ટિકઃ કીયાનામ. પં. ૫ વાંચો આચન્દ્રાર્કર્ણવઃ; કાલીનઃ. ભોગ્યઃ; પુર્વઃ. પં. ૬ વાંચો આમ્યન્તરસિદ્ધયા; સંવત્સર. પં. ૭ વાંચો દિતઃ; તથા. પં. ૮ વાંચો પ્રવર્તિતવ્યઃ સામાન્યં. પં. ૯ વાંચો તૃણમ્; ચચ્ચલ ચ્ચને ખીળ શબ્દોભાં જ ને ખદલે ખીળું જ ચિહ્ન 'ળ'ને મળતું આ તથા ઉનાખોનાં પતરાંમાં આવે છે. વાંચો યમસ્મદા પં. ૧૧ વાંચો રાચ્છિયા મહાપાતકૈશ્ચ માંથી શ્વ ઉઁડી નાંખે. પં. ૧૨ વાંચો સ્યાદિતિ; વ્યાસેન ષષ્ટિ. પં. ૧૪ વાંચો યત્નાદ્ર. પં. ૧૫ વાંચો નરાધિપ; લિખિતંચ. પં. ૧૬ વાંચો નુના; પ્રતિકૃતિ તથા ફેરોમાં માધવ ને ખદલે મલ છે. દેખાય છે. શ્રીવિતરાગશૂનોઃ શ્રીપ્રશાન્ત.

ભાષાન્તર

ૐ સ્વસ્તિ ! ભરૂકચ્છના દ્વાર સમીપ નાંખેલા, વિજયી નિવાસસ્થાનમાંથી, સકલધનપટલ-માંથી બહાર આવેલા રજનીકરનાં કિરણોથી વિકસતાં કુમુદસમ ઉજ્જવળ યશના પ્રતાપવાળો, અનેક યુદ્ધમાં તેની વિમુખ આવી સંહાર થએલા શત્રુસામન્તોની પત્નીઓના પ્રભાવમાં રૂદ્ધનથી જેની ઉજ્જવળ અસિનો પ્રતાપ નિત્ય મોઢેથી ગાજતો; દેવો, દ્રિજો અને ગુરૂના ચરણક્રમાને નમન કર્યાંથી ઉદ્ઘૃષ્ટ, ઘૃતિવાળાં કિરણોવાળા કોટી વજ્રમણિથી પ્રકાશતો મુગટ જેના શિરપર રાજતો હતો : સ્વર્ગમાં એકલા મિત્રસમાન જેનો (પુણ્ય) સંચય દીન, અનાથ, આતુર આજાર), અભ્યર્થિ, ભિક્ષુક અને દુઃખી જનોના વિભવ મનોરથ ઉદારતાથી પૂર્ણ કરવાથી નિત્ય વૃદ્ધિ પામતો, મહભરેલી માનિની જનોના, પ્રણામ અને મધુર વચ્ચનોથી પ્રણયકલહ શમાવવામાં નય અને વિવેક પ્રકાશિત કરતો અને જેણે કલિયુગનું ઘન તિમિર ઉજ્જવળ ગુણોના પિંજરમાં નાંખ્યું હતું તે શ્રી દદ્ હતો.

હુમલો કરતા અનેક મહવાળા માતંગોને નિર્ભય વિક્રમથી સંહારતા સિંહ માફક મદથી મત્ત થએલા શત્રુગજોના ગણનો સંહાર, તેની અસિના વિક્રમથી ક્યો હોવાથી યુવાનાસિંહ સમાન મહભરેલા પ્રતાપવાળો તેને શ્રી જયભટ નામે પુત્ર હતો. તે, (પશ્ચિમ અને પૂર્વ સાગરના) બન્ને કિનારા પર ઉગતાં વનોમાં ભ્રમણ કરતા ગજો માફક (ખંભાતના અખાત)ના બન્ને કિનારે ઉગતાં વનોમાં ગમન (ચઢાઈ) કરી અને ગજો નિરંતર અતિ મદ ઝરે છે તેમ નિરંકુશ દાનપ્રવાહને લીધે તે દિગ્ગજોના વિભ્રમ ગુણસમૂહસંપન્ન હતો. કર્પૂરના કણ અથવા કટકા જેવા ઉજ્જવળ યશના ચંદનલેપથી પોતાનું જ અંગ અને લક્ષ્મી(શ્રી)નાં સમુન્નત પયોધર (ઉંચે ચઢતાં વાહાં)વાળા ગગન સમાન હતા તે વ્યાપી (ઢાંકી) દીધા.

તેનો પુત્ર, જેણે હુન્કૃત્યોના પ્રતાપથી ઘટ થએલું અને અખિલ જગમાં પ્રસરેલું ઘન તિમિર દૂર કર્યું હતું, જે ધર્મગુરૂ માટે અધિક સ્નેહસંપન્ન છે, અને જેણે પોતાના શુદ્ધ બોધથી જીવલો-કને પ્રકાશિત કર્યો છે, જે મહાન ગુર્જર વંશને પ્રકાશનાર થયો છે અને જેણે પંચમહાશબ્દ પ્રાપ્ત કર્યો છે તે મહારાજાધિરાજ શ્રી દદ્ હતો.

તે સર્વ કુશળ હાલતમાં, સમસ્ત રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, ગ્રામકૂટ, આયુક્તક, નિયુક્તક, આધિકારિક, મહત્તર, આદિને શાસન કરે છે:—

તમને જાહેર થાઓ કે મેં મારાં માતાપિતા અને મારા, આ લોક તેમ જ પરલોકમાં, પુણ્ય-યશની વૃદ્ધિ માટે, કાન્યકુબ્જમાં વસતા, ચતુર્વેદિ મધ્યેના, વિશિષ્ટ ગોત્રના, બહુવ્રત સપ્તદ્વારિ, ભટ્ટ મહીધરના પુત્ર, ભટ્ટ માધવને, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને પંચમહાયજ્ઞ આદિ વિધિ અનુષ્ઠાન માટે કમણીયશોભશત ભુક્તિમાં આવેલું નિશુડ ગામ જેની સીમા:—પૂર્વ-વધૌરિયામ, દક્ષિણે-ફલહવદ્રગામ: પશ્ચિમે—વિહાણગામ, અને ઉત્તરે—હલિથલિગામ: આ સીમાવાળું આ ગામ ઉદ્રંગ તથા ઉપરિ કર સહિત, અન્ન અને સુવર્ણમાં આવક સહિત, વેઠના હક્ક સહિત, પૂર્વે કહેલાં દેવો અને દ્રિજોનાં દાન વર્જ કરી, રાજપુરૂષોના પ્રવેશ મુક્ત ચંદ્ર, સુરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ, અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળ સુધી પુત્રો, પૌત્રો, અને વંશજોના ઉપભોગ માટે શક સંવત ૪૦૦ વૈશાખ પૂર્ણિમાને દિને, પાણીના અર્ધથી દાનને અનુમતિ આપી ભક્તિથી આપ્યું છે. આથી તે બ્રહ્મદાયના નિયમ અનુસાર (આ ગામની જમીનની) ખેતી કરે, કે ખેતી કરાવે, ઉપભોગ કરે અથવા અન્યથી ઉપભોગ કરાવે અથવા અન્યને સોંપે ત્યારે કોઈએ તેને પ્રતિબંધ કરવો નહિ અને આ સેનાપતિ શ્રી ગિલકના પુત્ર, (નૃપના) પદાનુજીવિન ભટ્ટ માધવથી લખાયું છે. આ મારા શ્રીમદ્ વીતરા-ગના પુત્ર શ્રી પ્રશાન્તરાગના સ્વહસ્ત છે.

દ્વિ ૨ જ અથવા પ્રશાન્તરાગનાં બગુમ્રાથી

મળી આવેલાં તામ્રપત્રો*

(શક) સંવત ૪૧૫ જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૫

નીચે આપેલો લેખ જે તામ્રપત્રો ઉપર કેતારેલો છે. આ પતરાં થોડાં વર્ષો ઉપર વડોદરા સ્ટેટના નવસારી પ્રાંતના પલસાણા તાલુકાના બગુમ્રા ગામમાંથી મળ્યા હતાં. તે તથા ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૭૬-૧૮૦માં અને વો. ૧૩ પા. ૬૫-૬૮માં પ્રસિદ્ધ થયેલાં બીજાં પતરાં-ઓ મને તથા ડૉ. ઈ. હુલ્કને રાવ. સાહેબ મોહનલાલ. આર. ઝવેરી મારફત મળ્યા હતાં. આની શોધની હકીકત પ્રથમ લખાણમાં આપી છે.

પતરાંઓનું માપ આશરે ૧૦૩/૪"×૭" છે. અને જડાં ૩/૪" છે. વજનદાર કડીઓ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં તેની મૂળ જગ્યાએ જ છે. જમણી બાજુની ઠડીને મુદ્રા લગાડેલી છે. એ જ રાજાનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં ઉમેટા અને ઇલાવનાં પતરાંઓની માફક તેના ઉપર "શ્રી દ્વિ" લેખ અને એક ચોરસ ચિહ્ન છે, જે સમજાતું નથી. કેતારકામ સાફ છે. અક્ષરો ઊંડા કેતારેલા અને સ્પષ્ટ છે. ફક્ત થોડા ને જ બહુ નુકશાન થયું છે, અગર કાટથી નાશ પામ્યા છે. લિપિ બીજાં જે દાનપત્રોની લિપિને બહુ જ મળતી આવે છે. 'વાસકાત્' (પં. ૧) શબ્દમાં વ નું ઉતાવળથી લખેલું રૂપ લખ્યું છે, તે 'ન' જેવું લાગે છે. રાજાની સહિ પ્રાચીન નાગરી અક્ષરોમાં લખેલી છે. આ અક્ષરો ઉમેટાનાં દાનપત્રમાં પણ છે. જોડણી અને વ્યાકરણ બીજાં જે દાનપત્રો જેટલાં જ ખરાબ છે. આનો પહેલો ભાગ તે દાનપત્રો સાથે અક્ષરશઃ મળતો આવે છે.

આ નવા દાનપત્રની હકીકત આ પ્રમાણે છે: મહારાજાધિરાજ શ્રી દ્વિ ૨ જ, જેણે પંચ "મહાશબ્દો" મેળવ્યા હતા, જે શ્રીજયલટનો પુત્ર અને શ્રી દ્વિ ૧ લાનો પૌત્ર હતો, તેણે એક બ્રાહ્મણને તથા—ઉમ્મરા નામનું ગામ શકે ૪૧૫ ના જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ અમાસને દિવસે થયેલાં સૂર્ય-ગ્રહણ વખતે તે દિવસે દાનમાં આપ્યું છે. આ ગામ તથા—ઉમ્મરાના આહારાદ્વલિત અથવા પ્રાંતમાં આવ્યું છે. તેની સીમા:—પૂર્વે ઉષિલકણ ગામ, દક્ષિણે ઇપિ, પશ્ચિમે સાંકિય, અને ઉત્તરે જર-વદ્ર. દાન મેળવનાર ભટ્ટ મહીધરનો પુત્ર ભટ્ટ ગોવિન્દ હતો. તે કાન્યકુબ્જના ચતુર્વેદિઓ, એટલે ગુજરાતના કુનોજીઆ બ્રહ્મણોની જ્ઞાતિનો, કૌશિક ગોત્રનો અને છન્દોગશાખાના અનુયાયીઓના એક મતનો હતો. આ ગામ તેને પંચમહા યજ્ઞો અને બીજી કેટલીક ધાર્મિક ક્રિયાઓનું ખર્ચ કરવા માટે આપ્યું હતું. દાનની શરતો હંમેશામુજબની છે. દાનપત્રનો લેખક રાજાનો સેવક રેવા-દિત, અથવા તેનું ખર્ચ રૂપ, રેવાદિત્ય-તે દામોદરનો પુત્ર હતો. બીજાં જે દાનપત્રો મુજબ આમાં પણ તારીખ વિજયની છાવણી, અગર 'વિજય' જે ભરૂચના દરવાજા બહાર હતી, તેમાંથી નાંખી છે.

લેખની નવીન હકીકતમાં ફક્ત તારીખ અને ભૌગોલિક નામો એ જ છે. તે બાબત વધુ નોંધની જરૂર છે. તારીખમાં માસનાં નામની ભૂલ જણાય છે. ડા. શ્રામની ગણતરી પ્રમાણે શક સંવત ૪૧૫ જેષ્ઠ વદ અમાસનો દિવસ ઈ. સ. ૪૯૩ ના મેની ૩૧ મીને મળતો આવે છે. આ દિવસે લેખમાં કહ્યા મુજબનું સૂર્યગ્રહણ નહોતું. પણ બીજી અમાસને દિવસે, જુન ૨૬ મીએ, કુંડલાકાર ગ્રહણ હતું, જે હિંદુસ્તાનમાં દેખાયું નહોતું તે આ ગ્રહણ હશે એમ લાગે છે. માસના નામની ભૂલ લેખકની હોય અથવા તો અધિક માસની ખોટી ગણતરીને લીધે થયેલી હોય, તે ગમે તેમ હો, પણ દ્વિ ૨ જના

* ઈ. એ. વો. ૧૭ પા. ૧૮૩—૨૦૦ જ. બ્યુલેટર

ઇતિહાસ માટે તારીખનું મહત્વ બહુ ઓછું છે. કારણ કે, તેનું જૂનામાં જૂનું દાનપત્ર આપણા દાનપત્ર કરતાં ૧૫. વર્ષ વહેલું છે, અને મોડાંમાં મોડું દાન બે વર્ષ મોડું છે. પહેલાંની તારીખ શક-સંવત્ ૪૦૦ના વૈશાખની પૂર્ણિમા છે, અને બીજાની તારીખ શક સંવત્ ૪૧૭ના જ્યેષ્ઠ વદ અમાસની છે.

ભૌગોલિક નામો એથી પણ વધારે જાણવા જોગ છે, ટ્રીગ્નોમેટ્રિકલ સર્વે, ગુજરાત સીરીઝ નં. ૩૪ના નકશાની મદદથી આમાં આપેલાં લગભગ બધાં સ્થળો ઓળખી શકાય તેમ છે. તથ-ઉમ્બરાગામ જ્યાંથી આ પતરાં મળ્યાં હતાં તે બગુઆ છે તેની સીમા:—

લેખ મુજબ.

પશ્ચિમે સંકિય

દક્ષિણે ઇષિ.

ઉત્તરે જરવદ્ર.

પૂર્વે ઉષિલઠણ.

નકશા મુજબ.

પશ્ચિમે સંકિ

દક્ષિણે ઇસિની જુની

ઉત્તરે જોદવા.

પૂર્વે એક નિર્જન સ્થળ તથા

એક જૂનું તળાવ.

જોકે એથા ગામની મૂળ જગ્યા મળી શકતી નથી. તો પણ બીજાં ત્રણનાં નામો તથ- ઉમ્બરાને બગુઆ તરીકે ઓળખાવવાને બસ છે. આ બે શબ્દોમાં ઉમ્બરા અને ઉમ્મા એ સંસ્કૃત શબ્દ ‘ઉદ્ગમ્બર’નો અપભ્રંશ છે. આ શબ્દ હજી પણ ગામનાં નામ પડવામાં વપરાય છે. અને નકશામાં તાપીની પાસેના પ્રદેશમાં ઉમ્મા નામનાં છએક ગામો છે. તેથી ‘તથ’ અને ‘બગ’ એ શબ્દો આ ઉમ્બરા(ઉમ્મા)ને એ નામવાળાં બીજાં સ્થળોથી જૂદાં પાડવાને લગાડ્યાં હશે, એ સંભવિત છે. ‘બગ’ નો અર્થ શો હશે તેની હું અટકળ કરી શકતો નથી, પણ ‘તથ’ કદાચ પ્રાકૃત ‘તિથ’ અને સંસ્કૃત ‘તીર્થ’ નો અપભ્રંશ હશે.

अक्षरान्तर^१

पतरुं पहेलुं

- १ ओं स्वस्ति विजयविक्षेपात् भरुकच्छप्रद्वारवासकात् सकलघनपटलविनिर्गतरज-
निकरकरावबोधित-
- २ [कु]मुदघवलयशप्रतापस्थगितनभोमण्डलोनेकसमरसंकटप्रमुखगतनिहतशत्रुसामं-
तकुलावधुप्र-
- ३ भातशमयरुदितफलोद्गीयमानविमलनिस्त्रिंशप्रतापोदेवाद्विजातिगुरुचरणकमलप्रणमोद्धृष्ट
- ४ वज्रामणिकोटिरुचिरदिधितिविराजितमकुटोद्भासिताशिराः दिनानाथातुराभ्यगतार्थि-
जनश्लिष्टप-
- ५ रिपूरितविभवमनोरथापचीयमातृविष्टपैकसहयधर्मसचयः प्रणयपरिकुपितमानिनीजन
- ६ प्रणामपूर्वमधुरावचनोपपादितप्रसादप्रकाशिकृतविदग्धनागरकस्वभावो विमलगुण-
पंजरक्षि-
- ७ सबलकलितिमिरनिचयश्रीमद्दस्तस्य सुनु समदप्रतिद्वंद्विगजघटाभेदिनिस्त्रिंशवि-
क्रमप्रक-
- ८ टितमृगपतिकिसोरविर्यवलेपः पयोनिधिकृतउभयतटप्ररुद्धघनलेखविहृतनिरंकुशदा-
नप्रवा-
- ९ हप्रवृतदिग्दन्तिविभ्रमगुणसमूहः स्फटिककर्पूरपिण्डपण्डुरयशश्चन्दनचर्चिताङ्गस-
मुन्नतगग-
- १० नलक्ष्मिपयोधरोसंगः श्रीजयभट्टस्तस्यत्मज प्रतिहतसकलजगद्ध्यापिदोषाधिकार-
विजृम्भितसंत-
- ११ तातमोवृत्तिरधिकगुरुस्नेहसंपत्कविमलदिशोद्भासितजिवलोकः परमबोधसमानुगतो
विपुलगु-
- १२ ज्वरनृपन्मयप्रदीपतोमुपगतः समधिगतपंचमहाशब्दमहाराजाधिराजश्रीमद्दहः कुश-
लीस[र्व]-
- १३ ने]व राष्ट्रपतिविषयपतिग्रामकूटायुक्तकानियुक्तकाधिकमहतरादात्सिमाज्ञापयति
अस्तु वो विदि-
- १४ तं यथा मया मातापित्रोरात्मनश्चैवामुष्मिकपुण्ययशोभिवृद्धयेकन्यकुब्ज-
- १५ वास्तव्यतचातुर्विद्यसामान्यकौसिकस्यगोत्रच्छन्दोगसब्रह्मचारि-
- १६ भट्टमहिषरस्तस्य सुनु भट्टगोविन्द बलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रपञ्चमहायज्ञादिक-

पं. १ वांथो ओं; वांथो रजनी; वासकात् ने। 'व' न ज्ञे। हेभाय छ. पं. २ वांथो प्रमुखागत; कुलवधु;
कुमुद ने। कु अ२५४ छ. पं. ३ वांथो समय; प्रणामो पं. ४ वांथो वज्र; दीधिति; सुकुटो; रादीना; भ्यागता; श्लिष्ट
पं. ५ वांथो रथोप; त्रिवि; सहाय; सचयः पं. ६ वांथो पूर्व; मधुर; प्रकाशीकृत पं. ७ वांथो निचयः; -दह; सुनुः
पं. ८ वांथो कितोरवीर्या; निधीकृतो; प्ररुद्ध; वनलेखा. पं. ९ प्रवृत्त; कर्पूर; पाण्डुर. पं. १० वांथो लक्ष्मी; रोत्सं भट-
स्तस्यात्मजः पं. ११ वांथो ततमोवृत्तिर; उद्भासित; जीव; समनुगतो. पं. १२ वांथो नृपान्व; प्रदीपता पं. १३ युक्तकनियु-
क्तधिक. पं. १५ वांथो तचातुर्वि; कौशिकसगोत्र पं. १६ वांथो महीधर; गोविन्दाय यज्ञादिकि.

पतरुं बीजं

- १७ योत्सर्पणर्थं तथउम्बराहारद्वलिश अन्तः पातितथउम्बराग्रामोस्याघटनस्थनानि
 १८ पुर्वत उषिलथणग्रम दक्षिणत इषिग्राम पश्चिमतः संकियग्रम उत्तरत जरवद्रग्रम
 १९ एवमयं स्वचतुराघटनविश्रुद्धो ग्रामः सोद्रंग[:]सपरिकर सधान्यहिरन्यादेय[:]
 २० सोत्पद्यमानविष्टिक[:] समस्तराजकियनमप्रवेश्यमचन्द्रर्केर्णवक्षितिसरित्पर्वतसमान-
 कालीन[:]पु-
 २१ त्रपौत्रान्वयक्रमोपभोग्य[:]पुवप्रचदेवब्रह्मदायवर्जमभ्यन्तरसिद्धया शकनृपकाला-
 तीतसंव[च्छ]
 २२ रशतचतुष्टये पंचदशाधिके येष्ट[।]मावास्यसुयग्रहे उदकातिसर्गेणप्रतिपादितं
 यतोस्योचित-
 २३ य ब्रह्मदायस्थित्या कृषतः कर्ष[य]तो भुंजतो भोजयतः प्रतिदिशतो वा न
 व्यासेधः प्रवर्तितव्य[:]तथागा-
 २४ मिभिरपि नृपतिभिरस्मद्वंश्यैरन्यैर्व[।] सामान्यभूमिदानफलमवेत्यभिन्दूळोलान्य-
 नित्य[।]न्यैश्वर्याणि तु-
 २५ णाग्रलग्नजलबिन्दुचञ्चलञ्चजीवितमाकलय्य स्वदायनिर्विशेषोयमस्मदायोनुमन्तव्यः
 पालयि-
 २६ तव्यश्च तथा चोक्तं बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः [।]यस्य यस्य यदा
 भूमिस्तस्य तस्य तदा फ-
 २७ लं[॥]यश्चाज्ञानतिमिरावृतमतिराच्छिद्यदाच्छिद्यमानमनुमोदेता वा स पञ्चभि-
 र्महापातकैरुपपातकैश्च
 २८ संयुक्तः स्यादिति[।]उक्तं च भगवता वेदव्यासेन व्यासेन[।]षष्टिं वर्षसहस्राणि
 स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः[।]आ-
 २९ च्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् [॥]यानीह दत्तानि पुरातनानि
 दानानि धर्मार्थायसस्करा-
 ३० णि[।]निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत [॥]स्वदत्तां
 परदत्तां वा यत्नद्रक्ष न-
 ३१ राधिपः [।]महीं महीमतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयानुपालनं[॥]लिखितंश्चैतत्पादानु-
 जीविदामोदरसुते-
 ३२ न रेवादितेन स्वहस्तोयं मम श्रीवितरागसूतो श्रीप्रसन्तरागस्य[॥]

पं. १७ वांये। त्सर्पणर्थः; घाटनस्थानानि. पं. १८ वांये। पूर्वतः; ग्रामो; ग्रामः; ग्राम उत्तरतो; ग्राम पं. १९ वांये।
 राघाट; सोपरिकरः; हिरण्या. पं. २० वांये। कीयानामप्रवेश्य आ, न्द्रार्का. पं. २१ वांये। पूर्व; संवत्स. पं. २२ वांये।
 ज्यैष्ठ्यामावास्यायां, सूर्य; प्रतिपादित. पं. २३ वांये। या. पं. २४ वांये। श्रय्याणि. पं. २५ ' दायो ' दायो ऋवे।
 क्षागे छ. पं. २७ वांये। यश्चाज्ञान; मोदेत पं. २८ वांये। व्यासेन पं. २९ वांये। तान्येव; रथशस्त्रक पं. ३० वांये।
 यत्नाद्रक्ष पं. ३१ वांये। राधिप; तं चैत पं. ३२ वांये। श्रीवीत; सुनोः श्रीप्रशान्तः रेवादित्येन ने ५६६ रेवादितेन
 ३६५५ ५५२५५ ६५५.

દદ ૨ જાનાં ઈલાવમાંથી મળી આવેલાં તામ્રપત્રો

(શક) સં. ૪૧૭ જ્યેષ્ઠ વદિ અમાવાસ્યા (ઇ. સ. ૪૯૫—૬)

દદ ૨ જાનું ઈલાવનું દાનપત્ર પ્રથમ પ્રોફેસર આર. જી. ભાંડારકરે જ. બો. પ્રે. રા. એ. સો. વો. ૧૦ પા. ૧૬ માં પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું. બોંબે બ્રૅન્ચ એફ રોયલ એસિયાટિક સોસાયટીની માલિકીનાં મૂળ પતરાંઓ ઉપરથી, લીથોગ્રાફ સાથે, તે હું ફરીથી પ્રસિદ્ધ કરું છું. તે ભરૂચ ડિસ્ટ્રિક્ટમાં ઈલાવ નજીક મળ્યાં હતાં.

આમાં બે પતરાં છે. દરેક ૧૧ ૩/૪" લાંબું અને ૬ ૩/૪" પોહોળું છે. લખાણના રક્ષણ માટે કાંઠા સહેજ જાડા કરેલા છે, અને લેખ આખો સુરક્ષિત છે. બે કડીઓ માટે કાણાં છે, પરંતુ જ્યારે પતરાં મને મળ્યાં ત્યારે ફક્ત ડાબી બાજુની કડી કાપ્યા વગરની રહી હતી. તે લગભગ ૩/૪" જાડી અને વલણીની કડી જેવી સાધારણ ગોળ છે. તેના ઉપરની મુદ્રા એકંદરે ગોળ છે. તેના વ્યાસ આશરે ૧ ૩/૪" અથવા ૧ ૧/૪" નો છે. તેની ઉપર ઉપસેલી બિંબાકાર સપાટી પર કંઈક ચિત્રામણ છે. તે કદાચ પક્ષી રૂપમાં ગરૂડની આકૃતિ હશે. તેની નીચે લીથોગ્રાફ કરતાં મૂળમાં વધારે સહેલાઈથી વાંચી શકાય તેવા અક્ષરોમાં " શ્રી-વદ્ (૬) અ " લેખ છે. આઘોષાંત લાપા સંસ્કૃત છે. અને છેક ૧૩ મી પંક્તિ સુધી લેખ ઉમેટાનાં દાનપત્રના લેખ સાથે લગભગ અક્ષરશઃ મળતો આવે છે. વળી આ બન્ને દાનપત્રોની પં. ૧ થી ૬ સુધીનું દદ ૧ લાનું વર્ણન ખેડાનાં બે દાનપત્રોની પં. ૨૫ થી. ૩૧ સુધીનાં દદ ૨ જાનાં વર્ણનમાંથી શબ્દે શબ્દે લીધેલું છે.

લેખ દદ ૨ જા ઉર્દૂ પ્રશાંતરાગના સમયનો છે. તેમાં તિથિ શકે ૪૧૭ (ઇ. સ. ૪૯૫—૬) ના જ્યેષ્ઠ અમાવાસ્યાને દિવસે સૂર્યગ્રહણ સમયની છે. તે દિવસે જનરલ કર્નીગહામની સૂચનાનુસાર બુધવાર તા. ૮ મી જુન ૪૯૫—ઈ. સ. હતી તે દિવસે સૂર્યગ્રહણ પણ હતું. પરંતુ તે ગ્રહણ પારિસમાં સાંજના ૬-૩૦ વાગે થયું હતું. એટલે ગુજરાતમાં તે રાત્રે લગભગ ૧૧ વાગે થયું હતું અને દેખાય એવું નહતું. અર્થાત્ આ ગ્રહણ હિંદુ ખગોળવેત્તાઓ ધ્યાનમાં ન લે તેવું હતું. પંડિત ભગવાનલાલ ઈન્દ્રજી, જેણે આ દાનપત્રના ખરાપણા વિરૂદ્ધ આગળ પા. ૭૨ થી ૭૪ માં ટીકા કરેલી છે અને જે ધ્યાનમાં રાખવા લાયક છે તે એમ ધારવા પ્રેરાય છે કે ગુર્જર-નાં દાનપત્રોના ખરા સંવતના વર્ષ ૪૧૭ ના જ્યેષ્ઠ અમાવાસ્યાને દિવસે થયેલા સૂર્યગ્રહણની ખરી માહિતી આ ખોટો લેખ બનાવી કાઢનારે મેળવી હશે, અને તેના ખરા સંવતની માહિતી નહીં હોવાથી તેણે વર્ષને શકના સંવત્ તરીકે જણાવ્યું. આ મત પ્રમાણે જનરલ કર્નીગહામે કરેલી ગણતરીનું પરિણામ આગળ પાને ૭૭ માં આપ્યું છે.

ભરૂચ અથવા ભરૂચના દરવાજા પાસે વિજયી છાવણીમાંથી આ દાનપત્ર અપાયું છે, અને અને દાનપત્રમાં અકુલેશ્વરના ' વિષય ' માં આવેલાં રાઈધમ ગામનો ઉલ્લેખ છે. અકુલેશ્વર એ નં. ૧૩૬ અને ૧૪૦ના દાનપત્રોનાં અકુલેશ્વરનું, હાલનાં અંકુલેશ્વર અથવા અંકલેશ્વરને બહુ જ મળતું બીજું નામ હશે. આપેલાં ગામની પૂર્વે વારણેરા ગામ, જેને પ્રોફેસર ભાંડારકર ઈલાવની ઇશાન કેાણમાં આશરે ૪ મૈલ ઉપર અને અંકલેશ્વરની અગ્નિ કેાણમાં આશરે ૮ મૈલ ઉપર આવેલા હાલના ' વાલ્નેર ' તરીકે ઓળખાવે છે; દક્ષિણે વરણા નદી, જેને તે હાલની " વંદ-ખરી " તરીકે ઓળખાવે છે; પશ્ચિમે શુંઠવાડક અથવા શુંઠવાડક ગામ; અને ઉત્તરે અરલૌમ ગામ. શુંઠવાડક અગર શુંઠવાડક એ કદાચ સુરત ડિસ્ટ્રિક્ટમાં ' ચીખડી ' તાલુકામાં આવેલું હાલનું ' સુથ-વાડ ' હશે. પરંતુ આ ગામના ચોક્કસ સ્થાન વિષે ખાતરી કરવા માટે મારી પાસે નકશા નથી. રાઈધમ અને અરલૌમનાં ગામડાંઓનું નિશ્ચિત સ્થળ હજી બાણવાનું બાકી રહે છે.

* ઇ. એ. વો. ૧૩ પા. ૧૧૫ જે. એફ. ફલીટ

૧ ચિવના અકુલ નામ ઉપરથી કદાચ પડ્યું હશે. ૨: પોતાના ચર્ચાપત્રના મથાળે પ્રો. ભાંડારકર એમ કહે છે કે આ દાનપત્ર સુરત ડિસ્ટ્રિક્ટમાં ગામડાંમાંથી ઉપલબ્ધ હતું, પરંતુ તેના ચર્ચાપત્રના અંતમાં જે પ્રમાણે પોતે જ કહે છે તેમ ઈલાવ કે જ્યાંથી આ દાનપત્ર મળી આવ્યું હતું તે ગામ ભરૂચ ડિસ્ટ્રિક્ટમાં આવેલું છે.

અક્ષરાન્તરં
પત્રં પહેલું.

- ૧ ઐ સ્વસ્તિ વિજયવિક્ષેપાત્ ભરુકચ્છપ્રદ્વારના[વાં]સકાત્[।]સક[જૈ]લઘ-
નપટલવિનિર્ગતરજનિકરકા[ક]રાવબોધિતકુમુદ-
- ૨ ધવલયશ[:] પ્રતાપ[નં][।]સ્થગિતનભોમળડલોનેકસમરસંકટપ્રમુખ[।]ગત-
નિહિતશત્રુસામંત કુલવધૂપ્રભાતસમ-
- ૩ યરુદિતપ્[ચ્છં]લોદ્ધિ[દ્વી]યમાન વિમલનિલ્લિંશપ્રતાપો દેવદિજાતિગુરુચરણ-
કમલપ્રણામોદ્ઘૃષ્ટવજ્રમણિકોટિરુચિરદી
- ૪ ધિતિવિરાજિતમુકુટોદ્ધાસિતશિરાઃ દિ[દી]નાનાથાતુર[।]મ્યાગત[।]ર્થિજન
[।]ચ્છિ[ક્ષિ]ષ્ટપરિપૂરિતવિભવમનોરથોપચીયમાન તૃ[ત્રિ]વિષ્ટ-
- ૫ પૈકસહાયધર્મસંચયઃ પ્રણયપરિકુપિતમાનિનીજનપ્રણામપૂર્વમધૂ [ધુ]રવચનો-
પપાદિતપ્રસાદપ્રકાશિ[શી]કૃતવિદગ્ધના-
- ૬ ગરકસ્વભાવો વિમલગુણપંજર[।]ક્ષિસ્રવહલકલિતિમિરનિચયઃ શ્રીમદ્દે[દ્]
સ્તસ્ય સુ[સૂ]નુ[:]સમદપ્રતિદ્વંદ્વિ ગજઘટા-
- ૭ ભેદિનિલ્લિવિક્રમશ્પ્રકટિતમૃગપતિકિસો[શો]રવિ[વી]ર્થ[।]વલેપઃ પયો-
નિધિ[ધી]કૃતઉભયતટપ્રરુ[રૂ]ઢધ[વ]ન લેખ[।]વિહૃતનિરંકુશદાનપ્રવા-
- ૮ હપ્રવૃત્તદિગ્દન્તિવિભ્રમગુણસમૂહઃ સ્ફટિકકર્પુ[પૂ]રપિણ્ડપાણ્ડુ[ણ્ડુ]રયશશ્ચન્દન
ચર્ચિતસમુન્નતૈંગનલક્ષ્મિ[ક્ષ્મી]પયોધરો-
- ૯ [ત્]સંગઃ શ્રીજયભટસ્તસ્ય[।]ત્મજઃ પ્રતિહતસકલજગદ્વ્યાપિદોષાધિકાર વિજૃ-
[ં]મિત સંતતા[ત]તમોવૃત્તિ[તિ]રધિકગુરુસ્ત્રે-
- ૧૦ હસંપન્નૈવિમલદિશોભાસિતજીવલોકઃ પરમબોધસમા[મ]નુગતો વિપુલગુર્જર-
નૃપાન્મ[ન્વ]ય પ્રદિ[દી]પતામુપેગતઃ
- ૧૧ સમધિગતપંચમહાશબ્દ મહારાજાધિરાજ શ્રીમદ્દહઃ કુશલી સર્વાનેવ રાષ્ટ્રપતિ
વિષયપતિ ગ્રામકુ[કૂ]ટ[।]યુ-

૧ મૃગ પત્રા ઉપરથી. ૨ ઉમેટાનાં દાનપત્રમાં પણ નાસકાત્ વાંચન છે. ૩. યુદ્ધર ચવે છે
વા ને બદલે ના ની બૂલ અસલ લેખ જે ચાલુ હસ્તાક્ષરોમાં હતો અને જેમાંથી કાતરનારે નકલ કરી
હતી તેમાંથી કદાચ થઈ હશે. ૩ વાંચો સજલ ૪ ઉમેટા દાનપત્રમાં પ્રતાપ વાંચન છે, પરંતુ અર્થ બંધબેસતો
આણુવા માટે પ્રતાપ વાંચન આપણે લઈએ છીએ. ૫ ઉમેટા દાનપત્રમાં ફલ વાંચન છે. ૬. યુદ્ધર તેના
છલ માં ફેરફાર કરવાની જરૂરીઆત માટે શંકા બતાવી છે. પરંતુ બે ખેડાનાં દાનપત્રોમાં છલ એ ૨૫૪ રીતે
વાંચન છે. ૬ વાંચો દહ ઉમેટા દાનપત્રમાં દદ વાંચન છે. પરંતુ આ દાનપત્રની પેઠે તેના પૌત્રનું નામ
દહ એમ લખેલું છે. ૭ ઉમેટા દાનપત્રની ૧૦ મી પંક્તિમાં ચર્ચિતાંગસમુન્નત આ પ્રમાણે વાંચન છે.
૮ ઉમેટા દાનપત્રની ૧૨ મી પંક્તિમાં સંપત્ક એમ વાંચન છે. ૯ પહેલાં તો કાતરનામાં આવ્યો હતો પછીથી
ઓ નો માત્રાનો થોડો ભાગ ભૂંસી નાંખી તા કરવામાં આવ્યો છે.

- ૧૨ ક્તકા[ક]નિયુક્તકાર્થી[ધિ] [કારિ]ક મહત્તરાદી^૩ ત્ [ન] સમાજ[િ]-
પયતિ[।]અસ્તુ વો વિદિતં યથા મયા માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચૈવામુષ્મિકપુણ્યયશો-
૧૩ મિવૃદ્ધયે અભિ[હિ ?]છત્રવાસ્તવ્ય તત્ [ચા]તુર્વિધસામાન્ય ક[।]શ[ઇય્]
પશ[સ]ગોત્રબહત્રિ[હૃત્]ર્ચં સ બ્રહ્મચારિ મદ્ ગોવિન્દસ્ત-

બીજું પત્રું

- ૧૪ સ્ય સુ[સૂ]નુ[નવે]મદ્ ન[।]ર[।]યણ[।]ય બલિચરુવૈશ્વદેવાગ્નિહોત્ર પન્ચ
[ચ્વ]મહ[।]જ[ય]જ્ઞાદિકૃ[ક્રિ]ર્યાત્સર્પણ[।]ર્થ[િ]^૪ અકુલેશ્વરૈવિષય[।]
ન્તઃ પાતિ રાઙ્-
૧૫ ધં ગ્રામોસ્થાઘ[।]ટ સ્થ[।]નાનિ પુ[પૂ]ર્વતઃ વારને[જે]રગ્રામઃ દક્ષિણતઃ
વરણ્ડ[।]નદિઃ^૫ પશ્ચિમતઃ શુંઠવ[વા ?]ડકગ્રામઃ ઉત[ત્]રતઃ
૧૬ અરલૌમ ગ્રામ । -ર્શ્વં એવમયં સ્વચતુરાઘ[।]ટનવિશુદ્ધો ગ્રામઃ સોદ્રઙ્ગ[:]
સ[િ]પરિકર[:]સધાન્યહિરન્ય[ણ્ય] [।]દેય[:]સોત્પદમાનવિષ્ટિક[:]
૧૭ સમસ્ત રાજકિ[કી]ય[।]ન[।]મપ્રવેશ્યમ[ઇયા]ચન્દ્ર[।]ર્ક[।]ર્ણવ ક્ષિતિ-
સરિત્પર્વતસમાનકાલીન[:]પુત્રપોત્રાન્વયક્રમોપભોગ્ય[:]પુ[પૂ]ર્વપ્રત્તદેવ-
૧૮ બ્રહ્મદેયવર્જમભ્યન્તર સિદ્ધય[।]શકનૃપકાલતીતસંવચ્છ[ત્સ]ર શતચતુષ્ટયે
સસદશાધિકે યે[જ્યે]ષ્ઠ[।]મ[।]વાસ્ય[।]સુ[સૂ]ર્થ ગ્રા-
૧૯ દે ઉદકાતિસર્ગેણ પ્રતિપાદિતં [તઃ] [।]યતોસ્યોચિતય[।]બ્રહ્મદાયસ્થિત્યા
કૃષતઃ કર્ષયતો મુંજતો મે[મો]જયતઃ પ્રતિદિશ-
૨૦ તો વા ન વ્ય[।]સેષઃ પ્રવર્તિતવ્ય[:] [।]તથાગામિભિરપિ નૃપતિભિરસ્મદ્વંશ્યૈ-
રન્યૈર્વ[।]સામાન્ય[']ભૂમિદાનફલમવેત્ય વિન્દુ[ન્દૂ]લ્લોલાન્યનિત્ય[।]ન્યૈશ્ચર્ય[।]
૨૧ ણિ તૃણ[।]ગ્રલમ્મજલવિન્દુચન્ચ[ચ્વ]લન્ચ[ચ્વ]જીવિતમ[।]કલય્ય સ્વદાય-
નિર્વિસે[શે]ષોયમસ્મદા[હા]યોનુમન્તવ્યઃ પાલયિતવ્યશ્ચ[।]તથા ચોક્તં[।]

૧ ઉમેટા દાનપત્રની ૧૪ મી પંક્તિની પંદે આંહિ પણ વાંચન આધિક છે. પરંતુ બે ખેડાનાં દાન-
પત્રની ૩૨ મી પંક્તિમાં છે તેમ આધિકારિક એમ સુધારે કરવો જ જોઈએ એ નિઃશંક છે. ૨ અનુ-
સ્વારની ભૂલ છે. ૩ પહેલાં સ્તુ કોતરવામાં આવ્યો હતો અને પછીથી સ્ત થોડો ભૂસીને કરવામાં આવ્યો
છે. ૪ અત્રિ(હિ ?)થી આંહિ સુધીનું અક્ષરોંતર એક ૨૬ કરેલા લખાણ ઉપર કોતરવામાં આવ્યું છે.
૫ પ્રો. ભાડારકર અંકુલેશ્વર વાંચે છે, પરંતુ ખીજા પદમાં અનુનાસિક નથી તેમ પહેલા પદ ઉપર અનુસ્વાર
પણ નથી કોતરેલું. ૬ પ્રો. ભાડારકર રાચ્છવમ્ વાંચે છે અને હાત્રનું 'રછીદ' સાથે ઓળખાવે છે. પહેલા
બે અક્ષરોની નીચે ત્રણ ૨૬ કરેલા અક્ષરોની નિશાની છે, જેમાંના પહેલા બે વરિ છે. નામ જે પ્રમાણે છે
તેમ પહેલા બે અક્ષરો તો ચોક્કસ પણે રા છે. ખીજું પદ નીચેના જમણી બાજુના ખૂણામાં થોડુંક
ભૂંસાઈ ગયું છે. પરંતુ શરવાતની ૬ વગરનું છે. ત્રણું પદ જોકે બરાબર ઘ નથી તેમ વ પણ નથી.
પરંતુ ૬ કરતાં ઘ ને વધારે મળતું છે. ૭ વાંચે નદી ૮ પ્રો. ભાડારકર અરતૌમ અથવા સરતૌમ વાંચે
છે. તેમાં પાછળનાં વધારે ઠીક ગણે છે અને તેને વાદનેરથી દોઢ માઇલ દૂર હાલના સુરઠમ સાથે સર-
ખાવે છે. ૯ શબ્દની વચ્ચે હોવાથી આ વિરામચિહ્નની જરૂર નથી.

- ૨૨ બહુભિર્વસુધાભુક્ત[૧]રાજભિઃ સગરાદિભિઃ યસ્ય યસ્ય યદ્વા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલં[॥]યશ્ચ[૧]જ્ઞાનતિમિરાવૃતમતિરા-
- ૨૩ ચ્છિદ્ય[૧]દાચ્છિદ્યમાનમનુમોદેત વા સ પળ્ચ[ઞ]ભિર્મ્મહાપાતકૈરુપપાતકૈશ્ચ સંયુક્ત[:]સ્થાદિતિ[॥]ઉક્તં ચ ભગવતા વેદ વ્યાશે[સે]-
- ૨૪ ન વ્યાશે[સે]ન[૧]ષષ્ઠિ વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ અ[૧]ચ્છેત્તા ચાનુમન્તા ચ તં[૧]' ન્યેવ નરકે વસેત્ [॥]યાનીહ દત્તાનિ પુરા-
- ૨૫ તન[૧]નિ' દાનાનિ ધર્મ્મ[૧]ર્થયસ[શ]સ્કરાણિ નિર્ભુક્તમાલ્યપ્રતિમાનિ તાનિ કો નામ સાધુઃ પુનરાદદીત[॥]સ્વદત્તાં પરદત્તા[ં]વા ય-
- ૨૬ ત્નાદ્રક્ષ નરાધિપઃ' મહીં મહિ[હી]મતાં સ્ત્રે[શ્રે]ષ્ઠ દાનાચ્છ્રેયોનુપાલનં[॥] લિખિતમિદં સંધિવિગ્રહ[૧]ધિકૃતરેવેણ મ[૧]ધવસુતેન[॥ શ્રીવિ' [વી]તરાગ- સુ[સૂ]નો[:]સ્વહસ્તોયં મમ
- ૨૭ શ્રીપ્રશાન્તરાગા[ગ]સ્ય[॥]

૧ આ અનુસ્વારની ભૂલ છે. ૨ આંધિ અને ઉમેટા દાનપત્રમા ખે ખેડાના દાનપત્રના વાચન પૂરાનરેન્દ્રે કરતાં જુદું જ છે. ૩ વિસર્ગની ભૂલ છે. ૪ ઉમેટા દાનપત્રથી જુદું પડે છે. 'સહિ આંહી આહુ હસ્તાક્ષરોમાં નથી.
કે. ૧૦

ૐ ! સ્વસ્તિ ! ભરૂં ઠચ્છના દ્વાર (દરવાજા) આગળ આવેલા વિજયી નિવાસસ્થાનમાંથી:—

(પં. ૧) સજળ ઘન વાદળમાંથી બહાર નીકળતા શશીનાં કિરણથી જાગૃત થએલા શ્વેત કુમુદ જેવી યશની વેલીથી નભમંડળ છાંયી નાંખતો, અનેક સમરનાં સંકટમાં જેની સામે આવતાં સંહાર થએલા શત્રુસામન્તકુલની પત્નીઓ પ્રભાત સમયે રૂદ્ધનથી જેની અસિનો પ્રતાપ મોટેથી જાહેર કરે છે એવો દેવ, દ્વિજ અને ગુરૂઓનાં ચરણકમળને પ્રણામ કીધેથી પંક્તિઓ પડેલા ફાટી વજ્રમણિના ઉજ્જવળ કિરણોથી વિરાજિત મુગટથી મંડિત શિરવાળો, દીન, અનાથ, આજારી, અભ્યાગત, યાચક, અને વિપત્તિવાળા જનોના વૈભવ (લક્ષ્મી) માટેના મનોરથ પૂર્ણ કરવાથી નિરંતર વૃદ્ધિ પામતા, સ્વર્ગપ્રાપ્તિના એક જ સહાય ધર્મસંચયવાળો, પૂર્વે પ્રભુચ-થી કોપિત થએલી માનિની જનોના પ્રણામ પછી મધુર વચનથી ઉદ્ભવેલા પ્રસાદથી પ્રકાશિત થતા વિદગ્ધ અને નાગરક સ્વભાવવાળો, વિમલ ગુણનાં કિરણોના પિંજરમાં ઠલિના ઘન-તિમિરને નાંખનાર, પંચ મહાશબ્દ પ્રાપ્ત કરનાર શ્રી હૃદ હતો.

(પં. ૬). તેનો પુત્ર શત્રુની મહોન્મત ગજસેનાનો સંહાર નિર્હય કાળ (કલંગ) મારી કરનાર જીવાન સિંહ જેવો પોતાની તરવારથી પ્રતાપ પ્રકટ કરનાર, નિરંકુશ દાન પ્રવાહથી અને ઉદ્ધિના બન્ને તટ પર આવેલાં વનોમાં ગમન કરી સતત મદ્દ ઝરતા અને ક્રીડા કરતા દિગ્ગજેના ગુણસમૃદ્ધવાળો, ગગનલક્ષ્મીનાં સમુન્નત વાદળાં રૂપી પયોધરોને સ્ફુટિક અને કર્પૂર જેવા શ્વેત યશનાં ચંદનના લેપથી સુગંધિત કરતો શ્રી જયભટ હતો.

(પં. ૯) તેનો પુત્ર, સકલ જગત વ્યાપી દેનાર દોષના અધિકારથી ઉદ્ભવેલા ઘનતિમિર ને હાંકી મૂકનાર, ગુરૂના અધિકસ્નેહ થએલા વિમલ આદેશથી જીવલોકને પ્રકાશિત કરતો, પરમખોષ પ્રાપ્ત કરનાર, વિપુલ ગુજર્જર નૃપોના અન્વયમાં મશાલ જેવો, પંચમહાશબ્દ પ્રાપ્ત કરનાર મહારાજાધિરાજ, શ્રી હૃદ કુશળ હાલતમાં સમસ્ત રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, આમકૂટ, આયુ-ક્તક, નિયુક્તક, આધિકારિક, મહત્તર આદિને જાહેર કરે છે:—

(પં. ૧૨) વમને જાહેર થાઓ કે:—મારાથી માતાપિતાના તથા મારા પરલોકમાં પુણ્યયશની વૃદ્ધિમાટે અહિચ્છત્રમાં નિવાસ કરતા, તે જ સ્થળના ચતુર્વેદિ મધ્યેના, કાશ્યપ ગોત્રના, બહ્વચ સપ્તરશ્મિયારી ભટ્ટ ગોવિન્દના પુત્ર ભટ્ટ નારાયણને બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, પંચ-મહાયજ્ઞ આદિ અનુષ્ઠાન માટે અકુલેશ્વરવિષયમાં રાઈધિગામ જેની સીમા : પૂર્વે વારણુર ગામ; દક્ષિણે વરન્ડા નદી; પશ્ચિમે શુણ્ઠવડક ગામ અને દક્ષિણે અરલૌભ ગામ; આ ચાર સીમાવાળું ગામ ઉદ્રક્ષ સહિત, ઉપરિકર સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, વેઠના હક્ક સહિત, રાજપુરુષોના પ્રવેશમુક્ત, ચંદ્ર, સુરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળ સુધી, પુત્ર, પૌત્ર, અને વંશજોના ઉપલોગ માટે, પૂર્વે દેવ અને બ્રાહ્મણોને કરેલાં દાનવર્જ્ય કરી અબ્યન્તર સિદ્ધિથી, શકરાજના સમય પછી સંવત્સર ૪૧૭ માં જેઠ અમાસ ને સૂર્યગ્રહણના સમયે ખાણીના અર્ધ સાથે અપાયું છે.

(પં. ૧૯) આથી આ માણસ જ્યારે બ્રહ્મદાયના નિયમાનુસાર આ ગામની ખેતી કરતો હોય અથવા ખેતી કરાવતો હોય અથવા ઉપલોગ કરતો હોય અથવા ઉપલોગ કરાવતો હોય, અથવા અન્યને સોંપતો હોય ત્યારે કોઈએ પણ પ્રતિબંધ ન કરવો.

(પં. ૨૦) આ અમારાં દાનને અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ નૃપોએ પોતે કરેલા દાન માફક, ભૂમિદાનનું કૃણ દાનદેનાર અને રક્ષનારને સામાન્ય છે, શ્રી જલબિંદુ જેવી ચંચલ અને અનિત્ય છે, અને જીવિત તૃણના અગ્રે જલબિંદુ જેવું ચંચલ છે એમ માનીને અનુમતિ આપવી

અને તેનું રક્ષણ કરવું. અને આમ ઠહેવાયું છે કે:—સગરથી માંડીને બહુ નૃપોએ ભૂમિને ઉપભોગ કર્યો છે. જે જે સમયે જે ભૂપતિ હશે તેને તે સમયે તેનું કૃણ છે. અને અજ્ઞાનના ધનતિમિ-રથી આવૃત થયેલા મનવાળો જે માણસ આ દાન જમ કરશે અથવા તેમાં અનુભતિ આપશે તે પંચમહાપાતકનો અને અન્ય ન્હાનાં પાપોનો દોષી થશે.

(પં. ૨૩) ભગવાન વેદ વ્યાસે કહ્યું છે કે:—ભૂમિદાન દેનાર ૬૦ હજાર વરસ સ્વર્ગમાં વસે છે અને તે જમ કરનાર તેટલાંજ વરસ નરકમાં વાસ કરે છે. પૂરાતન, ધર્મ, અર્થ અને યશની ઉત્પત્તિ વાળાં દાનો પ્રતિમાને અર્પણ થયેલી નિર્ભુકત માલા જેવાં છે. કયો સુજન તે પુનઃ પાછાં લઈ લેશે ? તમારાં અથવા અન્યનાં કરેલાં ભૂમિદાનનું, હે નૃપોમાં શ્રેષ્ઠ નૃપ ! રક્ષણ તું સંભાળ પૂર્વક કર. દાન દેવા કરતાં દાનની રક્ષા અધિક છે.

(પં. ૨૬) માધવના પુત્ર સંધિવિગ્રહાધિકૃત દેવથી લખાયું છે.

(પં. ૨૭) શ્રી વીતરાગના પુત્ર શ્રીપ્રશાન્તરાગના મહારા આ સ્વહસ્ત છે.

રાજા જયભટ ૨ જાનાં તામ્રપત્રો*

ચે. સંવત્ ૪૫૬ માઘ સુધિ ૧૫

આ લેખ તથા ખીજા કેટલાક લેખો નવસારીની સર ઠાવસજી જાંહાંગીર રેડીમની મદ્રેસાના આસિસ્ટન્ટ માસ્તર મી. શેરીઆરજી દાદાભાઈ ભટ્ટાચાર્યે મને પ્રસિદ્ધ કરવા માટે આપ્યા હતા. એ લેખો નવસારીમાં કોઈ પાયા ખોદવાં મળી આવ્યા હતા.

આ લેખ બે પતરાં ઉપર છે. તે દરેક ૧૨ “પોહોળું” અને ૬ “ઉંચું” છે. કાંઠા મોટે ભાગે સ્ક્રેજ જાડા રાખી અંદરની ખાલુએ વાળ્યા છે, જેથી લેખનું રક્ષણ થઈ શકે. ખીજા પતરાની શરૂઆતમાં પહેલી પંક્તિને પહેલો અક્ષર તથા ખીજા અક્ષરના થોડા ભાગવાળો ન્હાનો ટુકડો ભાંગી ગયો છે. અને એ જ પતરામાં એજ ખાલુએ નીચલા ભાગમાંથી ૪“૩” અને ૪^૩”ની ખાલુઓવાળો એક ત્રિકોણાકાર જેવડો ટુકડો ભાંગી જઈ ખોવાઈ ગયો છે. પરંતુ લગભગ બધાય નાશ પામેલા અક્ષરો પૂરા પાડી શકાય છે. પતરાં જ્યારે પહેલાં મારા હાથમાં આવ્યાં ત્યારે તેના ઉપર તેના જેટલો જ જાડો કાટનો થર જામ્યો હતો અને એક અક્ષર પણ કોઈ સ્થળે જાણી શકાતો નહોતો. પરંતુ તે સાફ કરી આખો લેખ સુવાચ્ય કરવામાં હું ક્ષેત્રમંદ થયો છું. લેખ પતરાંની પોહોળાઈમાં આડો લખ્યો છે. બે કડીઓ માટે કાણું છે, પણ કડીઓ તથા તેમાના એક ઉપર મુદ્રા હોવી જોઈએ તે ખોવાઈ ગયાં છે. ભાષા આઘોપાંત સંસ્કૃત છે. છેલ્લી પંક્તિમાં આપેલી સાખ સિવાય, લિપિ ગુજરાતમાં મળી આવેલાં ચાલુક્ય અને રાષ્ટ્રકૂટનાં સાતમા સૈકાનાં દાનપત્રો જેવી છે. આ જાતની લિપિ ચોથા સૈકાની દક્ષિણ-હિન્દની ખાળાક્ષરી ઉપરથી બનેલી છે, અને તે જ સમયની જૂની નાગરીથી ઘણે અંશે જૂદી છે. પરંતુ ૪૪ મી પંક્તિમાં સાખની લિપિ દાનપત્રની લિપિ કરતાં તદ્દન જૂદી છે, તે સાતમા સૈકાની નાગરી લિપિ છે. આ લિપિ કદાચ તે વખતે ગુજરાતમાં વપરાતી ચાલુ હસ્તાક્ષરોની હશે.

આ લેખ જયભટ ૨ જાના સમયનો છે. દાનપત્ર કાયાવતારની છાવણીમાંથી કાઢ્યું છે. આ સ્થળ ભટ્ટ ચિસ્ત્રિકટના જંબુસર વાલુકાના ઠાવિનું સંસ્કૃત રૂપ માનવાને પ્રબળ ઇચ્છા થાય છે. તેમાં જયભટે કોરિલ્લા ‘પથક’ અગર પેટા-ભાગમાં આવેલાં શમીપદ્રક ગામમાં ૬૪ “નિવર્તનો”ના માપનું એક ખેતર દાનમાં આપ્યાનું લખ્યું છે. કોરિલ્લા એ ભટ્ટની ઇશાન કોણમાં લગભગ ૧૦ માઈલ પર આવેલું હાલનું ‘કોરલ’ જણાય છે. શમીપદ્રક અને ગોલિકા જે ખેતરની સીમાના વર્ણનમાં બતાવ્યું છે,—એ હાલ ઓળખાવવાને હું તૈયાર નથી. દ્વાલુદ્ધ. જે પણ એ જ સંબંધમાં આપ્યું છે, તે પંચમહાલમાં ગોધરા પાસેનું હાલનું દોહલ હશે. ગિરિનગર, જે દાન લેનારના મૂળ વતન તરીકે બતાવ્યું છે, તે કાઠિઆવાડનો હાલનો ગિરનાર છે. શ્રદ્ધિકાનું અગ્રહાર ગામ, જે દાન લેતી વખતે તેનું નિવાસસ્થાન હતું તે હાલ ઓળખી શકાતું નથી.

કોઈ અજ્ઞાત સંવતના વર્ષ ૪૫૬ના માઘની પૂર્ણિમાને દિવસે થયેલા ચંદ્રગ્રહણસમયે આ દાન આપ્યું હતું, અને ૪૩ મી પંક્તિમાં લેખ લખાયો તે દિવસ અને દાન અપાયું તે દિવસનું નામ સોમવાર (અથવા મંગળવાર) લખ્યું છે. આ તારીખ કયા સનની છે તે પ્રશ્ન હવે આપણે વિચારવાનો છે.

મારો અભિપ્રાય એવો છે કે ઉમેટા અને ઈલાઓનાં દાનપત્રો બનાવટી છે, અને તે ધરસેન ૨ જાનું દાનપત્ર બનાવી કાઠનારે જ તૈયાર કર્યાં છે. કદાચ તેણે ૬૬ ર જાનું એક ખરૂં દાનપત્ર જે ખેડા, નવસારી અને કાવીનાં દાનપત્રોની માફક અનિર્દિષ્ટ સંવતવાળું હશે તે મેળવ્યું હશે; અને ત્યાર બાદ સંવત્ ન જાણવાથી તેણે અનુમાન કરીને શક સંવત્ દાખલ કરી દીધો.

એટલે ઉમેટા અને ઈલાઓનાં દાનપત્રો હું નાકબૂલ કરું છું; અને તે સાથે ખેડાનાં દાનપત્રો શક સંવતનાં છે એવું જણાવતો મત પણ જેટલે અંશે તેના ઉપર આધાર રાખે છે તેટલા અંશે નાકબૂલ કરું છું. તેથી ખેડાનાં દાનપત્રોના દદ ૨ જાને નવસારીનાં દાનપત્રના પહેલા દદ —જેને આ દાનપત્રમાં ‘વિરુદ્ધ’ આપવામાં આંચું નથી—તે તરીકે ઓળખાવું છું. અને આ પ્રમાણે આ ચાર દાનપત્રોમાંથી નીચે મુજબ વંશાવલી અને તારીખ નક્કી કરું છું:—

દદ ૧ લો.

(આશરે વર્ષ ૩૩૦)

જયભટ ૧ લો, અગર, વીતરાગ

(આશરે વર્ષ ૩૫૫)

દદ ૨ અથવા પ્રશાન્તરાગ, ૩૮૦ અને ૩૮૫.

જયભટ ૨ જો,

(આશરે વર્ષ ૪૦૫)

દદ ૩ જો, અથવા બાહુસહાય.

(આશરે વર્ષ ૪૩૦)

જયભટ ૩ જો, ૪૫૬ અને ૪૮૬.

નવસારીનું આ દાનપત્ર કાયાવતારના ‘વાસક’ અથવા છાવણીમાંથી જાહેર થયું હતું. ઉપર કહ્યા મુજબ આ સ્થળને ભરૂચ ડિસ્ટ્રિક્ટના જંબુસર તાલુકાનાં કાવી ગામ તરીકે ઓળખાવવાનું મને મન થાય છે. અને ‘વાસક’ શબ્દના ઉપયોગ ઉપરથી લાગેછે કે કાયાવતાર એ જયભટ ૩ જાની રાજ્ય-કારોબારી અગર ચઢાઈ પ્રસંગેની મુસાફરી વખતે થોડા વખત માટે નાંખેલી છાવણી હશે. જે છાવણી અગર શહેરમાંથી ૪૮૬ નું દાનપત્ર કાઢ્યું હતું તેનું નામ તે દાનપત્રના પહેલા ભાગ સાથે નાશ પામ્યું છે.

જનરલ કર્નીગહામે કૃપાપૂર્વક ઉપરની વિગતોની ગણતરી કરી છે અને આશરે ઈ. સ. ૨૪૫ ના સમય પહેલાં અને પછીની ઘણી તારીખો તપાસ્યા પછી જણાવે છે કે, ગ્રહણ અને વાર બન્ને ને માટે મળતું સન ઈ. સ. ૨૪૬-૫૦ છે અને તે સંવતના પહેલા વર્ષ સાથે ઈ. સ. ૨૫૦-૫૧ વર્ષ મળતું આવે છે.

૨૪૬—૫૦માં ૪૫૬ ઉમેરવાથી ઈ. સ. ૭૦૫-૬ થાય છે. અને માઘ જાનેવારી ફેબ્રુવારી સાથે આવતો હોવાથી આ દાનપત્રની તારીખ ઈ. સ. ૭૦૬ ના શરૂઆતના સમયમાં હોવી જોઈએ. તે વર્ષમાં માઘની પૂર્ણિમા મંગળવાર તા. ૨ જ ફેબ્રુવારીએ હતી, અને તે દિવસે ચંદ્ર ગ્રહણ પણ હતું.

અક્ષરાન્તર^૧

- ૧ સ્વસ્તિ શ્રીકાયાવતારવાસકાત્ સતતલક્ષ્મીનિવાસભૂતે । તૃપ્ણાસંતાપહારિણિ
દીન[૧]નાથવિ-
- ૨ સ્તારિતાનુમાવે । દ્વિજકુલોપજીવ્યમાનવિભવશાલિનિ । મહતિ મહારાજકર્ણા-
ન્વયે । કમલાકર ઇવ રા-
- ૩ જહંસઃ પ્રવલકલિકાલવિલસિતાકુલિતેવિમલસ્વભાવો ગમ્भीરોદારચરિતવિસ્મા-
પિતસકલલોકપા-
- ૪ લમાનસઃ પરમેશ્વરશ્રીહર્ષદેવાભિભૂતવલ્ભીપતિપતિ[રિ]ત્રાણોપજાતભ્રમદદ-
અશુભ્રાભ્રવિભ્રમ-
- ૫ યશોવિતાનઃ શ્રી દદ્દસ્તસ્ય સૂનુરશક્તિતાગતપ્રણયિજનોપભુક્તવિભવસચ્ચયોપ-
ચીયમાનમનો-
- ૬ નિર્વૃત્તિક[ર]નેકકળકવઙ્શસંદોહદુર્લલિતપ્રતાપાનલો નિશિતનિસ્ત્રિઙ્શધારા-
દારિતારાતિકરિ-
- ૭ કુમ્ભમુક્તાફલચ્છલોલસિતસિતયશોઙ્શુકાવગુણિતાદિગ્ધૂવદનસરસિજઃ શ્રીજય-
ભટ સ્તસ્યાત્મજો મ-
- ૮ હામુનિમનુપ્રણીતપ્રવચનાધિગમવિવેકસ્વધર્માનુષ્ઠાનપ્રવણિ^૨ વર્ણાશ્રમવ્યવસ્થોન્મૂ-
લિતસક-
- ૯ લકલિકાલાવલેપઃ પ્રણયિજનમનોરથવિલયવ્યતીતવિભવસંપાદનાપ્નીતાશેષપાર્થિ-
વદાના-
- ૧૦ ભિમાનો મદવિવશાઙ્કુશાતિવર્ત્તિકુપિતકરિનિવારણપ્રથિતગુરુગજાધિરોહણપ્રભાવો-
વિપત્પ્રપાત-
- ૧૧ પતિતનરપતિશતામ્બુદ્ધરણનિશ્ચિલલોકવિશ્રુતપરોપકારકરણવ્યસનઃ પ્રાચ્યપ્રતી-
ચ્યાધિરાજ-
- ૧૨ વિજૃમ્ભિતમહાસંગ્રામનરપતિસહસ્રપરિવાતિ[રિ]તાનેકગજઘટાવિઘટનપ્રકટિતભુજ-
વીર્યવિ-
- ૧૩ સ્ત્યાત્વાહુસહાયાપરનામા । પરમમાહેશ્વરઃ સમધિગતપચ્ચમહાશબ્દશ્રીદદ્દસ્તસ્ય
સૂનુર-
- ૧૪ નેકસમરસંઘટ્ટનઘટિતગજઘટાપાટનપટુરસહિષ્ણુવનદાવાનલો દીનાનાથા-
- ૧૫ તુરસુહૃત્સ્વજનબન્ધુકુમુદાકરકૌમુદીનિશાકરઃ ભાગીરથીપ્રવાહ ઇવ વિપક્ષક્ષોભ-
ક્ષમઃ શાન્તનુ-

૧ મૂળ પતરાંઓ ઉપરથી. ૨ આ વિરામચિહ્નોની જરૂર નથી. અને તે જ પ્રમાણે પાકિત ૨૨ સુધીનાં
અર્ધા વિરામચિહ્નોની જરૂર નથી. ૩ અંધગેસતો અર્થ લાવવા માટે વાંચો વિલાસિતાનુલિત ૪ વાંચો
પ્રવીણો અથવા પ્રવીણો.

- ૧૬ રિવ સમુદ્ભૂત કલકલારાવમહાવાહિનીપતિઃ આદિવરાહ ઇવ સ્વભુજબલપરાક્રમો-
જ્ઞત ધ[રણિઃ પ] .
- ૧૭ રમમાહેશ્વરઃ સમધિગતપદ્મમહાશબ્દ શ્રીજયમટઃ કુશલી । સર્વ્વનેવ રાજસામન્ત
ભો[ગિકવિ]ષય-
- ૧૮ પતિરાષ્ટ્રગ્રામમહત્તરાધિકારિકાદીન્ સમનુદર્શયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં । યથા મયા
માતાપિત્રો ત[ર]ાત્મ .
- ૧૯ નશ્ચૈહિકામુષ્મિકપુણ્યયશોભિવૃદ્ધયે । ગિરિનગરવિનિર્ગત શ્રદ્ધિકારાહારવાસ્તવ્ય
તચ્ચાભુ[તુ]ર્વિચસામાન્ય-
- ૨૦ શ્રાવાયનસેગોત્ર વાજષ[સં]નેયમાધ્યન્દિનસબ્રહ્મચારિબ્રાહ્મણદત્તપુત્રૈ બ્રાહ્મણદેવ-
સ્વામિને । અસ્મત્કૃ-
- ૨૧ તપ્રકાશનામકલ્લુમ્બરાય । બલિચરુથૈશ્વદેવામિહોત્રાતિથિપદ્મમહાયજ્ઞાદિ ક્રિયો-
ત્સર્પ્વણા-
- ૨૨ ત્થં । કોરિલાપથકાન્તર્ગત શમીપદ્મકગ્રામે । પૂર્વોત્તરસીમ્નિ ચતુષ્પદ્મિભૂનિવર્તન-
પ્રમાણં

પતરૂં બીજું.

- ૨૩ [ક્ષે]ત્ર[-] । યસ્યાઘાટનાનિ પૂર્વતો ગોલિકાગ્રામસીમાસન્ધિઃ [।]દક્ષિણતો
યમલખલ્લરાભિધા-
- ૨૪ નતડાકં^૧ । તથા મહત્તરમાહેશ્વરસત્કક્ષેત્રં^૨ । નાપિતદેવઠસ[ત્]કવાપકક્ષેત્રચ્ચ ।
અપરતઃ શામી-
- ૨૫ પદ્મકગ્રામાદેવધાહદ્ધગ્રામયાયી પન્થાઃ । ઉત્તરતો બરુટખલ્લરાભિધાનતડાકં^૩ । તથા
- ૨૬ કોરિલાવાસિબ્રાહ્મણ નર્મસત્કબ્રહ્મદેય ક્ષેત્રચ્ચ । એવમિદં ચતુરાઘાટનોપલક્ષિત-
[-]ક્ષેત્રં^૪ । સોદ્રજ્ઞં । સોપ-
- ૨૭ રિકરં । સમ્ભૂતપા[વા ?]તપ્રત્યાયં । સધાન્યહિરણ્યાદેયં । સદશાપરાધં ।
સોત્પદ્યમાનવિષ્ટિકં । ગૃહસ્થાવરચલ-
- ૨૮ ક- । રથ્યા- । પ્રવેશ- । નિર્ગમ- । સાગર- । ચતુષ્પાદપ્રચાર- । વાપી- । કૂપ- ।
તડાકપદ્મોપજીવ્યસમેતં । સર્વ્વરા-

૧ આંહિ કંઠ સુધારાની જરૂર છે. મળતું નામ સ્વયંવતું 'આધનાયન' છે. ૨ અસલમાં, ક્રાતરનાર સ ખીલકુલ ભૂટી જ ગયો હતો. અને પછી ખીજો 'જ' વા અને જ ની વચ્ચે ઉમેરી જ નો સ કરવાની તજવીજ કરી. પણ તેમ કરતાં તેણે જ કરી નાંખ્યો. ૩ ક્રાતરનારે પહેલાં જા ક્રાતરી પછીથી જ કરેલો જણાય છે. ૪ નિયમિત રૂપ તડાકં અથવા તડાગમ્ છે. ૫-૬-૭ દરેકમાં વિરામ-ચિહ્નની જરૂર નથી. ૮ આ વિરામચિહ્નની જરૂર નથી. તેમ જ પંક્તિ ૩૧ સુધીનાં બધાં વિરામ-ચિહ્નોની જરૂર નથી.

- ૨૯ જર્કીયાનામહસ્ત્રપ્રક્ષેપનીયં । પૂર્વપ્રત્નબ્રહ્મદાયરહિતં । ભૂમિચ્છિદ્રન્યાયેનાચન્દ્રા-
કર્ણ-
૩૦ વક્ષિતિસરિત્પર્વતસમકાલીનં । પુત્રપૌત્રાન્વ્યક્રમોપભોગ્યમદ્યમાઘશુદ્ધપચ્ચદસ્યાં ।
ચન્દ્રોપ-
૩૧ રાગે । પુણ્યતિથિબુદકાતિસર્ગેણ બ્રહ્મદાયત્વેન પ્રતિપાદિતં । યતોસ્યોચિતયા । બ્રહ્મ-
૩૨ દાયસ્થિત્યા ભુજ્જતઃ કૃષતઃ કર્ષયતઃ પ્રતિદિશતો વા કૌશ્ઠિદ્વયાસેષે વર્તિતવ્ય-
માગામિભદ્રનૃ-
૩૩ પતિભિરસ્મદ્વંશૈરન્યૈર્વાયમસ્મદ્દાયોનુમન્તવ્યઃ પાલયિતવ્યશ્ચ । યશ્ચાજ્ઞાનતિમિરપટલા
૩૪ વૃતમતિરચ્છિન્ધાદાચ્છિદ્યમાનં વાનુમોદેત । સં પચ્ચભિર્મહાપાતકૈઃ સોપપાતકૈઃ
સંયુક્ત સ્યાદિત્યુ-
૩૫ ક્તચ્ચ ભગવતા વેદવ્યાસેન વ્યાસેન । ષષ્ટિં વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ ।
આચ્છેત્તા ચાનુમન્તા
૩૬ [ચ] તાન્યેવ નરકે વસેત્ ॥ વિન્ધ્યાટવીષ્વતોયસુ ધુ[શુ]ષ્કકૌટરવાસિનઃ ।
કૃષ્ણાહયો હિ જાયન્તે ભૂમિદા-
૩૭ [નં હ]રન્તિ યે ॥ બહુભિર્વસુધાભુક્ [ત] રાજભિઃ સગરાદિભિઃ । યસ્ય યસ્ય
યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલં ॥
૩૮ [અગ્રેર]પત્યં પ્રથમં સુવર્ણાં ભૂવૈષ્ણવી સૂર્યસુતશ્ચ ગાવઃ । લોકત્રયં તેન ભવેતુ
દત્તં યઃ કાઞ્ચનં ગાં
૩૯ [ચ મહીં ચ] દદ્યાત્ ॥ યાનીહ દત્તાનિ પુરા નરેન્દ્રૈર્દાનિ ધમાર્થયશસ્કરાણિ ।
નિર્ભુક્તમાલ્યપ્રતિમા-
૪૦ [નિ તાનિ કો] નામ સાધુઃ પુનરાદદીત ॥ સ્વદત્તાં પરદત્તાં વા યત્નાદ્રક્ષ
યુધિષ્ઠિર । મહીં મતિમતાં શ્રેષ્ઠ-
૪૧ [દાનાચ્છ્રેયોનુ]પાલનં ॥ સંવત્સરશતચતુષ્ટયે ષટ્પચ્ચાશદુત્તરકે માઘ શુદ્ધ પચ્ચ-
દશ્યાં લિખિતમિદં
૪૨ મોગિકપુત્રમહા-
બલાધિકૃતકેશવેનેતિ બલાધિકૃત બાવુલ્લદૂતકં । સં ૪૦૦ ૫૦ ૬
૪૩ માઘ શુ ૧૦ ૬ સો [?]મર્વારે । નિબદ્ધમ્ ॥
૪૪ સ્વહસ્તો મમ શ્રી જયમટસ્ય ॥

૧ ત્રિરામચિહ્નની કાંઈ જરૂર નથી. ૨ આ અક્ષર મ હતો એમ [નઃશંક] બતાવતા મારે પતરાના ભાગિલ ખૂણા ઉપર અક્ષરનો પ્રેરતો ભાગ મોજુદ છે. અત્રબત્ત આગળનો અક્ષર સો હતો કે મૌ હતો તે અટકળપૂરતું જ છે; પરંતુ એમાં સો વધારે સંભવિત જણાય છે. આગળના અક્ષરો પં. ૩૦-૩૧ ની મદદથી અને કાંતી દાનપત્રના તેને મળતા લેખ ભાગોની સરખામણી ઉપરથી પૂરા પાડવામાં આવ્યા છે.

ભાષાન્તર

સ્વસ્તિ ! કાયાવતાર નિવાસસ્થાનથી:—

(પં. ૧)લક્ષ્મીનું અહર્નિશ નિવાસસ્થાન, તૃણાનો સંતાપ હરનાર (શમાવનાર), દીન અને અનાથને સહાય આપી મહિમામાં વૃદ્ધિ કરનાર, બ્રાહ્મણકુલોથી ઉપલોગ થતી લક્ષ્મી-સંપન્ન, મહાન કર્ણ નૃપના મહાન અન્વયમાં, કમલ મંડળમાં હંસ સમાન શ્રી દદ્ હોતો. તેનું પવિત્ર મન કલિયુગની અસર વિનાનું હતું અને તે પોતાનાં ઉમદા ઉદાપણભર્યાં કૃત્યોથી સર્વ નૃપોને આશ્ચર્ય પમાડતો. તેનાપર પરમેશ્વર શ્રી હર્ષદેવથી પરાજય પામેલા વલ્લીનાથના રક્ષણથી પ્રાપ્ત કરેલા શ્વેત વાદળ જેવા ઝગમગતા યશનું છત્ર હતું.

(પં. ૫) તેનો પુત્ર, જેનું માનસિક સુખ તેની લક્ષ્મીના સંચયને ઉપલોગ તેની પાસે ભય વગર આવનાર પ્રણયિજનો કરતા તેમ વૃદ્ધિ પામતું, જેના પ્રતાપને અગ્નિ અનેક શત્રુ વંશને ભસ્મ કરવાની શક્તિવાળો હતો, અને જેણે દિગ્વધૂનાં વદનકમળ, તેની તીક્ષ્ણ અસિ-ધારાથી ભેદેલાં ગજોનાં કુમ્ભસ્થળોમાંથી નીકળતા મુકતાફળ રૂપે ચળકતા શ્વેત યશના વસ્ત્રથી ઠાંકી દીધાં હતાં તે શ્રી જયભટ હતો.

(પં. ૭) તેનો પુત્ર, પંચમહાશય પ્રાપ્ત કરનાર, મહામુનિનાં રચેલાં શાસ્ત્રોમાં, સ્વધર્મ અનુષ્ઠાન અને વિવેકમાં નિપુણ, વર્ણ અને આશ્રમની સુવ્યવસ્થાથી કલિયુગની આણ નષ્ટ કરનાર, અન્ય ભૂપોને દાનનો મદ પ્રણયિઓની અભિલાષ પૂર્ણ કરવામાં વપરાતી લક્ષ્મી મેળવી નષ્ટ કરનાર, પોતાનું પ્રબળ હાથી પર આરોહન કરવાનું બળ મદથી કોષિત બની અંકુશ સામે થતા અને નિરંકુશ ગજોને અંકુશમાં રાખી ખ્યાતિવાન કરનાર, વિપદમાં આવેલા અનેક ભૂપતિઓને સહાય આપ્યાથી સમસ્ત પ્રજામાં વિખ્યાત ઉદારતા વાળો, પૂર્વ અને પશ્ચિમના અનેક (હજારો) નૃપોને મહાસંત્રામમાં આવૃત્ત કરતી ગજસેના ભેદી પોતાનું બાહુબળ દેખાડી, બાહુ-સહાયના બીજા પ્રખ્યાત નાગવાળો, મહેશ્વરનો પરમભક્ત શ્રી દદ્ હોતો.

(પં. ૧૩) તેનો પુત્ર, પંચમહાશય પ્રાપ્ત કરનાર, અનેક સંત્રામમાં ધન ગજસેના ભેદવામાં ચતુર; કલેશી જોને દાવાનલ સમાન; દીન, અનાથ અને આબરૂ જોનો મિત્ર; કમલ-મંડલ જેવા સ્વજન અને મિત્રોને ઈન્દુ સમાન, ભાગીરથી નદીના પ્રવાહની માફક શત્રુઓને ક્ષોભ પમાડે તેવી શક્તિવાળો,—શાન્તનું જેવો કલકલારવ કરતી મહાન સેનાનો નાથ, આદિ-વરાહ માફક પોતાના ભુજ બળના પરાક્રમથી ભૂમિને (દુષ્ટ નૃપતિઓની સત્તામાંથી) ઉદ્ધારનાર, અને મહેશ્વરનો પરમ ભક્ત શ્રી જયભટ કુશળ હાલતમાં સમસ્ત નૃપ, સામન્ત, લોગિક વિષયપતિ, રાષ્ટ્રમહત્તર, ગ્રામમહત્તર, આધિકારિક આદિને અનુશાસન કરે છે:—

(પં. ૧૮) તમને જાહેર થાયો કે: આ લોક તેમ જ પરલોકમાં મારાં માતાપિતા અને મારા પુણ્યયશની વૃદ્ધિ માટે, કોરિલ્લા પથકમાં આવેલા શમીપદ્રક ગામની ઈશાન સીમામાં ૬૪ (ચોસઠ) નિવર્તનનું ક્ષેત્ર—જેની સીમા— પૂર્વે ગોલિકા ગામની સીમા; દક્ષિણે યમલખ-લ્લર સરોવર અને મહત્તર મહેશ્વરનું ક્ષેત્ર અને દેવક હજમ (વાપિત) નું વાપક ક્ષેત્ર; પશ્ચિમે શમીપદ્રક ગામથી ધાહદ્દ ગામ જતો માર્ગ અને ઉત્તરે બરૂટખલ્લર તડાગ અને કોરિલ્લા ગામમાં રહેતા બ્રાહ્મણ મર્મનું બદ્ધદાયનું ક્ષેત્ર. આ ચાર સીમાવાળું આ ક્ષેત્ર ઉદ્રક્ત સહિત, અને ઉપરિઠર સહિત અને ભૂતવાતપ્રત્યાય સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, દશઅપ-રાધના ગુન્ડાના દંડની સત્તા સહિત, વેઠના હઠ સહિત, ઘરો, સ્થાવર અને જંગમ, શેરીઓ, પ્રવેશ અને નિર્ગમનનાં સ્થાન, સાગર (?) ચતુષ્પદ પ્રચાર, વાપી, કૂપ, તડાગ અને ગામની હદ પર વસનાર સહિત, રાજપુરોના હસ્તપ્રણેપભુક્ત, પૂર્વે કરેલાં દેવ અને બ્રાહ્મણોને કરેલાં દાનવર્જ કરી, ભૂમિચ્છિદ્રન્યાયથી, ચંદ્ર, સૂર્ય, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના

અસ્તિત્વ કાળ સુધી, પુત્ર, પૌત્ર અને વંશજોના ઉપલોગ માટે, આજે ચંદ્રચંદ્રના સમયે.— માઘ, શુદ્ધ ૧૫ ને દિને બ્રહ્મદાય તરીકે, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, અતિથિ, પંચમહા-યજ્ઞના અનુષ્ઠાન અર્થે ગિરિનગર શહેરથી આવતા, ચતુર્વેદિ મધ્યેના, ' શ્રાવાયનસ ગોત્રના, વાજ-સનેય માધ્યનન્દિ સબ્રહ્મચારી, બ્રાહ્મણ દત્તના પુત્ર, અમારાથી કલ્લુમ્બર નામથી બોલાવાતા, બ્રાહ્મણ દેવસ્વામિને પાણીના અર્ધ સાથે આપ્યું છે.

(પં. ૩૧) આથી તે બ્રહ્મદાયના નિયમ અનુસાર તેનો ઉપલોગ કરે, ખેતી, કરે, અથવા ખેતી કરાવે, કોઈને સોંપે ત્યારે કોઈએ પ્રતિબંધ કરવો નહિ. આ અમારા દાનને, અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ નૃપોએ અનુમતિ આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. જે અજ્ઞાનના તિમિરથી આવૃત્ત થએલા ચિત્તવાળો આ દાન જપ્ત કરશે અથવા જમ્મિમાં અનુમતિ આપશે તે પંચમહાપાપ અને અન્ય ન્હાનાં પાપોનો દોષી થશે.

(પં. ૩૪) અને વેદ વ્યાસે કહ્યું છે કે:—ભૂમિ દાન દેનાર ૬૦ હજાર વર્ષ સ્વર્ગમાં વસે છે પણ તે જપ્ત કરનાર અથવા તેમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષો નરકમાં વાસ કરે છે. જે ભૂમિદાન જપ્ત કરે છે તે વિંધ્યાદ્રિના નિર્જલ વનમાં, વૃક્ષોના શુષ્ક પોલાણ(કોટર)માં વસતા કાળા સર્પનો જન્મ લે છે. સગરથી માંડીને બહુ ભૂપોએ ભૂમિનો ઉપલોગ કર્યો છે. જે જે સમયે જે ભૂપતિ હશે તેને તે સમયે આ હમણાં કરેલા દાનનું ફળ મળશે. સુવર્ણ, અગ્નિનું પ્રથમ (પહેલું) બાળ છે; પૃથ્વી વિષ્ણુની છે; ગાયો સૂર્યની પુત્રીઓ છે. જે સુવર્ણ, ગાય, અને ભૂમિનું દાન કરે છે તે અખિલ ત્રણ ભુવન આપે છે. ધર્મ, અર્થ અને યશના ફળવાળાં પૂર્વેના નૃપોએ કરેલાં દાનો, ઉપલોગ કરેલી માલા જેવાં છે. કયો સુજન તે પુનઃ પાછાં લઈ લેશે ? પ્રજોમાં શ્રેષ્ઠ ! ઓ યુધિષ્ઠિર તારાથી કે અન્યથી અપાયલી ભૂમિનું સંભાળ પૂર્વક રક્ષણ કર; દાનનું રક્ષણ દાન આપવા કરતાં વધારે સારું છે !

(પં. ૪૧) ભોગિકના પુત્ર મહાસેનાપતિ કેશવથી સંવત ૪૫૬ ના માઘ શુ, ૧૫ ને દિને લખાયું. દ્વતક—સેના અધિકારી બાબુદલ છે. સંવત ૪૦૦ અને ૫૦ અને ૬ માં માઘ શુદ્ધ ૧૦ અને ૫ ને સોમવારે તૈયાર કરવામાં આવ્યું તે આ મારા અર્થાત્ શ્રી જયભટ્ટના સ્વહસ્તે છે.

જયભટ ૩ જનાં તામ્રપત્રો*

ચે. સં. ૪૮૬ આષાઢ સુ. ૧૦

થોડા મહીનાઓ પહેલાં ભરૂચના ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર રાવસાહેબ ગોપાલજી જી. દેસાઈએ એ તામ્રપત્રોની છાપો મને મોકલી હતી. આ પત્રો એમને કાવીના પ્રાચીન શહેર-માંથી સરકારી કામે ગયા હતા ત્યારે થોડા વખત માટે મળ્યાં હતાં. કાવી શહેર મહી નદીની દક્ષિણે થોડા માઈલ ઉપર ખંભાતના અખાતની નજીક આવેલું છે.

આ પત્રોએનો ઇતિહાસ નીચે મુજબ કહેવાય છે:— કાવીમાં ગંગેશ્વર મહાદેવના મંદિર પાછળના એક મકાનને જોડેલી એક પાણીની ટાંકી પાંચ અગર છસો વર્ષ પહેલાં સાફ કરી હતી. તેના કચરામાંથી તળીએ પહેલાં સાત લખેલાં તામ્રપત્રો મળી આવ્યાં હતાં. કપિલોની જ્ઞાતિએ આ પોતાના કબજામાં લઈ લીધાં હતાં.

જયભટના દાનવાળા પત્રોમાં તેનો છેવટનો અર્ધો ભાગ આવ્યો છે. મૂળ તે પત્ર ૧૦ ઉંચ ઉંચાઈ અને ૧૩ ઈંચ પોહોળાઈ વાળું હતું. પણ તેની ડાબી અને જમણી બાજુએથી મોટા ટુકડાઓ ભાંગી ગયા હોવાથી બાજુઓ અર્ધ ગોળાકારની થઈ ગઈ છે. સુભાગ્યે ભાંગી ગયેલા ભાગોમાં દાતાના પ્રશંસાયુક્ત વિશેષણો, તથા દાન આપનારને આશીર્વાદ અને લઈ લેનારને શાપના મહાભારતના પ્રખ્યાત શ્લોકો હોવાથી મોટું નુકશાન થયું નથી. પરંતુ તારીખ, લેખકનું નામ તથા દાતાની સહિ એ બગડી ગયાં છે, એ શોચનીય છે. પત્રોમાં ઘણી ખાંચો પડેલી હોવાથી તે બેઠકારીનો ભોગ થયાં હોય એમ લાગે છે. ૨૦ મી અને ૨૨ મી પંક્તિઓના કેટલાક અક્ષરો એટલા બધા દાબીને કાતર્યા છે કે તે પત્રોની બીજી બાજુએ ઉઠ્યા છે. પાછળની બાજુએ થોડાક અસ્પષ્ટ અક્ષરોની થોડી પંક્તિઓ જણાય છે, તે ઉપરથી એમ લાગે છે કે કાતરનારે કદાચ એ બાજુએ પોતાનું કામ શરૂ કર્યું હતું, પણ પછી તે પ્રયાસ છોડી દીધો હતો. પત્રોને કાટ લાગ્યો નથી.

અક્ષરો છેવટના વલ્લભી રાજાઓ, એટલે ધરસેન ૪ થાનાં દાનપત્રો અને પ્રોફેસર ડોસન અને ભાંડારકરે પ્રસિદ્ધ કરેલાં ગુર્જરનાં પત્રોએની લિપિ સાથે મળતા આવે છે.

જયભટનું દાનપત્ર ભગવાવસ્થામાં હોવા છતાં પણ અત્યાર સુધીમાં મળી આવેલા લેખોમાં સૌથી વધારે મહત્વનું છે. કારણ કે, ગુર્જર વંશના આપણા જાણવામાં આવેલા બીજા રાજા વિષે સપ્રમાણ હકીકત આપવા ઉપરાંત તે ગુર્જર રાજ્યનો ઇતિહાસ વલ્લભીના ઇતિહાસ સાથે જોડે છે. તેમાં ભૂગોળની જાણવાજ્ઞે હકીકત આપી છે. તે વિક્રમાદિત્યના સંવત્ વિષેના કેટલાક તર્કો જે હાલના કેટલાક પ્રખ્યાત પુરાતન વસ્તુવિદ્યાના પ્રવીણો પણ કબૂલ કરે છે, તેને અસત્ય કરાવે છે, અને હિંદુસ્તાનના મૂળાક્ષરોના ઇતિહાસમાં તે ઉપયોગી ફાળો આપે છે.

પહેલા મુદ્દાની બાબતમાં હું ધારું છું કે ઇ. સ. ની પાંચમી સદીમાં ભરૂચ ઉપર રાજ્ય કરતા ગુર્જર વંશમાં જયભટ થયો હતો, એ વિષે શંકા નથી.

જયભટના લેખોની ભૌગોલિક હકીકતો તેના કાલક્રમની હકીકતો જેટલી જ જાણવા લાયક છે. પ્રોફેસર ભાંડારકરના દાનપત્રની જેમ આમાં બતાવેલાં લગભગ બધાં ગામડાં ઓળખાવી શકાય તેમ છે. કેમજનું ગામ હાલનું કિમોજ અથવા કીમજ છે. કીમજથી સીધું પશ્ચિમ દિશામાં પાંચસે છસો વાર દૂર આસમેશ્વર, આપણાં દાનપત્રના આશ્રમદેવનું મંદિર છે. હાલનું મંદિર થોડાં વર્ષો પૂર્વે બંધાવેલું ઈંટનું ન્હાનું મકાન છે, પણ તેમાં એક પ્રાચીન લિપ્ત છે, અને તેની

પાસે પૂર્વમાં એક જૂનો કૂવો તથા જમીનમાં ખાડો, જે એક ન્હાના તળાવનો અવશેષ જેવો જણાય છે તે છે. ગામની પશ્ચિમે સીંગાળ અથવા શીંગામ, દાનપત્રનું સીંહુગ્રામ છે; નૈરૂત્ય દિશામાં જામડિ ગામ જે સામડી પણ કહેવાય છે તે જરૂરને મળતું આવે છે, અને ઉત્તરે ગોલેલનાં ખંડેરો (ટોંગેમેટિકલ નકશામાં ભૂલમાં ગોલેલ કહ્યું છે) છે—તે આપણા દાનપત્રમાં ગોલિઆવલિ કહ્યું છે. છીરકહ મળી શકતું નથી. તેને માટે કહેલી જગ્યામાં સોલેપુર સગરી છે. દાનપત્રમાં કહેલા જૂના રસ્તાઓ, અગર તેને બદલે કરેલા ખીખ (કારણ દરેક ચોમાસામાં તે તદ્દન ધોવાઈ જાય છે) હજી મોજુદ છે, અને શાસનમાં મંદિરને દાનમાં આપેલાં ક્ષેત્રની સીમા શોધવી મુશ્કેલ નથી. ગોલેલ જે છેડી લોકો દેગામ વસ્યા છે તેમાં અને કાવી, રૂણાદ અને ખીખ ચાર ગામોમાં ખાસ વિશેષ પ્રકારની ખાંધણીની ઇંટની વાવોના અવશેષ છે. આ ઈમારતો જેની વિશેષ નિશાનીઓ આગળની યેતડી કોનો અને તેના ઉપર લડતા સિંહો, હાથીઓ, મયૂરો વિગેરેની ચૂનાની આકૃતિઓ છે, તે ગામડાંઓની પૂર્વની મહત્તા સાબીત કરે છે. લોકો કહે છે કે તે રાજા મૂંજ અથવા મુંજે બંધાવી છે. આખો પ્રદેશ પ્રાચીન મંદિરો, લિંગો, અને મૂર્તિઓથી ભરેલો છે, અને હું ધારું છે કે આપણા આકિંઓલોજીકલ સર્વેયરને તે પ્રદેશમાં મુલાકાતનો બદલો જરૂર મળશે.

જયભટનાં દાનપત્ર ઉપરથી એ પણ જણાય છે કે, મહી સુધીનો આખો કાંઠાનો પ્રદેશ શુર્જર રાજાઓના તાબામાં હતો, અને જેવી રીતે દક્ષિણ અંકુલેશ્વર અગર અકૂરેશ્વર વિષયમાં અંકલેશ્વર તાલુકો અને પેટા મહાલ હાંસેટ (હંસપટ્ટક) આવી જતા હતા, તેવી રીતે ભરૂકચ્છ વિષયમાં ભરૂચ, વાયા, આમોદ, અને જંબુસર તાલુકાના બનેલા ભરૂચ જીલ્લાનો ઉત્તરતરફનો ભાગ આવી જતો હતો.

अक्षरान्तर

- १ द्र ... दलित द्विरदकुम्भस्थलशलितमुक्ताफलनिक.... ..
- २ [संभ्रा]मे चकितदक्षिणबाहुशिखरः पद्माकर इव प्रकटानेकलक्ष....
- ३ ... कर इव सकलकलापान्वितो न पुनर्दोषकर सागर इवान्तः प्रवेशितविपक्ष-
भूमृच्छण्डल... ..
- ४ चणइव सुदर्शनचक्रक्षपितविपक्षो न पुनः कृष्णस्वभावः हर इवाङ्गीकृतभूति-
निचयो.... ..
- ५ ... बालेन्दुबिम्बप्रतिमेन येन प्रबद्धमानस्वतनूदयेन प्रणामकामोरूपकरणेन लोक-
कृताञ्ज[लि].... ..
- ६ कृतोस्ति असिधाराजलेन शमितप्रासभं बलभीपतेर्युदे यो नशेषलीकुसमा-
पकला पदस्तार्थिकानल.... ..
- ७ [फल]द एष सविभियंति देववधूकदम्बकैन्नुपशतमकुटरत्नकिंकणावलिरंजित
पादपङ्कजः समधिगतपंचम[हाश]
- ८ [ब्दोम]हासामन्ताधिपतिश्रीजयभटः कुशली सर्व्वानेव राजसामन्तभोगिकु
विषयपतिराष्ट्रग्राममहत्तराधिकारिकाद[ी]
- ९ [न]नुदर्शयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रोकात्मनश्चैहिकामुष्मिकपुण्य
यशोभिवृद्धये केमज्जुग्रा[म]
- १० [नि]विष्टाश्रमदेवपादेभ्यः गन्धधूपपुष्पदीपप्रदान्तसंशीतकसत्रप्रवतन सत्माज्ज-
नोदयेन देवकुलस्य खण्डस्फुटि[त]
- ११ [प]तितनिसंस्कारनवकर्म्मक्ताद्युत्सर्पणार्थं श्रीभरुकच्छविषयान्तर्गतकेमज्जु-
ग्रामे ग्रामक्यापरदक्षिणसीमि पञ्चाशन्नवर्त्तनप्रमा-
- १२ णो भूखण्डः यस्य घाटनानि पूर्व्वटः छीरकहग्रामगामिपन्था दक्षिणतः जम्भाग्राम-
मसीमासाब्धिः अपरतः जम्भाग्रामएगोलिअवली-
- १३ ग्रामगामी पन्था उत्तरतः केमज्जुग्रामसीहुग्राम कतामीपन्था वटवापी च एवं चतु-
राघाटनोपलक्षितं क्षेत्रं सोपरिकदर.... ..
- १४ सभूतवातप्रत्यायं सधान्याहिरण्यादेयं सदशापरध सोत्पद्यमानविष्टिकं अचाटभट-
प्रावेश्यं सर्व्वराजकीयनामहस्तप्र-

पंक्ति १ वा. १. गलित पं. ३-सकलकलाकलाप; दोषाकर; पं. ५-लोकः पं. ६ शमित; युद्धे, लोक.-र्थि २५५४ छे.
पं. ७ वा. १. सर्व्वेगीर्यते. कदम्बकै; मुकुट; किरण; रंजित; पं. ८-भोगिक; पं. ९-पित्रोरा, पं. १०-प्रदानसं-
गीत प्रवर्त्तनसंमार्जनो. पं. ११-पतितप्रतिसंस्कार; मस्या; पं. १२-यस्याघाट; पूर्व्वतः; मी;
संधि; ग्रामात् गोलि. पं. १३-केमज्जुग्रामात्सीहुग्रामगामी पं. १४-सधान्यहि; दशापराधं; राजकीयानाम.
ले. १३

- १५ क्षेपणीयं पूर्वापरदेवब्रह्मदायरहितं भूमिच्छिद्रन्यायेनाचन्द्रार्कावक्षितिसरित्पर्व-
तसमकालीनमद्याषाढशुद्ध दशम
- १६ कर्कटकरशौ सक्रान्ते रवौ पुण्यतिथावुदकातिसर्गेण देवदयत्वेन प्रतिपादितं
यतोस्योचितया तपोवनाचारस्थित्या भुंजतः कृ-
- १७ षतः कर्षयतः प्रतिदिशतो वा न कैश्चिद्व्याषेधे वार्त्तातव्यमागामिभिद्रनृपतिभिः
अस्मद्वंश्यैरन्यैर्व्यायमस्मदायोनुमन्तव्यः परिपा-
- १८ लयितव्यश्च यश्चाज्ञानतिमिरपटलावृतमतिराच्छिन्धादाच्छिद्यमानं वानुमोदेत स
पञ्चभिर्महापातकैस्सोपपातकैः
- १९ संयुतिस्स्यादित्युक्तं च भगवता वेदव्यासेन व्यासेन षष्टिवर्षसहस्राणि सर्गे तिष्ठति
भूमिदः आच्छेत्ता चानुमं-
- २० ता च तान्येव नरके वसेत् । विन्ध्याटवीस्वतोयासुशुष्ककोटरवासिनः कृष्णा-
हयो हि जायन्ते भूमिदयं हरन्ति ये । बहुभिर्व्व-
- २१ सुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं अमे-
रपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूवैष्णव]
- २२ [वी सूर्यसुता]श्च गावः लोकत्रयं तेन भवेद्विदत्तं यः कांचनं गां च महीं च
दद्यात् यानीह दत्तानि पुरा नरे....
- २३ ... निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत । स्वदत्तां परदत्तां
वा यत्ना....
- २४ ... नाछेद्योनुपालनमिति ॥ श्रीकण्डकणकदूतकं ॥ संवत्सरे शतचतुष्टये ष
- २५ (४८६) अषाढसुदि आदित्यवारे ॥ निबद्धं लिखितं चेतं ...
- २६ स्वहस्तो मम श्रीजयभट[दे]....

पं. १५-५६१२ शुद्ध ६शे; दशमी अथवा मा होवानो संभव छ. पं. १६-राशौ संका; देवदाय; पं. १७-व्यासेधे
वर्तितव्य; गामिगिर्गद; पं. १९-संयुत; वर्ष, स्वर्ग; पं. २०-विन्ध्याटवीष्वतो; भूमिदायं; पं. २३-निर्माल्यवान्त,

ભાષાન્તર

તેનો પુત્ર, મહાસામન્તોનો અધિપતિ જે (તેના શત્રુઓના) ગળેના લેદેલા કુમ્ભમાંથી વરસતાં મૌક્તિકથી છવાઈ ગયો છે જેના ઉંચો ઠરેલો જમણો ઠર યુદ્ધમાં ઠંપે છે જે ખીલેલા ઘણા દશ હજાર ના કમળ સરોવર સમાન છે, જે સકલ કલા સંપન્ન પૂર્ણ ઈન્દુ સમાન છે પણ કલંકથી મુક્ત છે—વિપક્ષ ભૂલૂતોને રક્ષણ આપી, વિપક્ષ ભૂલૂતો(પાંખ વિનાના પર્વતો)ને રક્ષનાર સાગર સમાન—સુદર્શન ચક્રમાં મૂકેલા સૈન્યથી પોતાના શત્રુઓનો નાશ કરે છે તેથી યુદ્ધના સુદર્શન ચક્રથી શત્રુઓનો નાશ કરનાર કૃષ્ણ સમાન પણ કૃષ્ણસ્વભાવથી મુક્ત—ભૂતિનિયયથી (અલંકારના મહાન સમૂહથી) છવાઈ ભૂતિનિયય- (ભસ્મના મહાન સમૂહ)થી છવાયેલા શિવ સમાન જેના અંગનો પ્રતાપ વૃદ્ધિ પામે છે ત્યારે અલ્પ કરથી અંજલી પ્રજાને પોતાની પૂજા કરતી બનાવે છે તેથી વૃદ્ધિ પામતા અલ્પ કર(મૃદુ કિરણ)થી જનો પાસે નમન કરાવતા નવ ઈન્દુ સમાન ॥ અને જેણે અસિધારા વડે વલ્લીનાથની ઉત્સુકતા શાંત કરી હતી—જે અખિલ જગતના મહાન પંડિતોના અભિલાષનો અનલ શાન્ત કરી અને (અભિલાષનાં ફળ તેમને) આપી દેવોની અંગનાઓના સમસ્ત મંડળથી ગીતમાં સ્તુતિ પામ્યો છે—જેના ચરણ કમળ અનેક નૃપોના મુગટના મણિના કિરણોથી રક્ત થયા છે—અને જેણે પંચમહા શબ્દ પ્રાપ્ત કર્યા છે, તે શ્રી જયભટ્ટ હોતો.

તે કુશળ સ્થિતિમાં હતો ત્યારે સમસ્ત નૃપ, સામન્ત, લોગિક, વિષયપતિ, રાષ્ટ્ર, ગામ, મહત્તર આધિકારિક આદિને આ શાસનો જાહેર કરે છે:—

તમને જાહેર થાયો કે મારાં માતાપિતા અને મારા, આલોક તેમજ પરલોકમાં પુણ્ય-યશની વૃદ્ધિ માટે કેમજન્યુ ગામમાં સ્થાપેલા શ્રી આશ્રમદેવને, ગન્ધ, ધૂપ, પુષ્પ, દીપ, નિત્ય સંગીતસેવા, મંદિર સ્વચ્છ કરાવવા, ખંડિત, ફાટ પડેલા અને પડી ગયેલા લાગના સમારકામના ખર્ચ માટે, શ્રી ભરૂકચ્છ વિષયમાં કેમજન્યુ ગામમાં નૈઋત્ય સીમામાં ૫૦ (પચાસ) નિવર્તનના માપનો ભૂમિખંડ જેની સીમા—પૂર્વે છીરકહ ગામજતો માર્ગ, દક્ષિણે જમ્લા ગામની સીમા; પશ્ચિમે જમ્લાથી ગોલિઅવલિ ગામ જતો માર્ગ; ઉત્તરે સીહુરગ્રામ જતો માર્ગ અને વડ્ડવૃક્ષની સમીપમાં વાપી; આ ચાર સીમાથી અંકિત ક્ષેત્ર, ભૂમિચિહ્નના ન્યાય અનુસાર, સહિત, લીલી અને (સુકી) શુષ્ક ઉત્પન્ન સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, દશઅપરાધના દંડના હક સહિત, ઉદ્ભવતી વેઠના હક સહિત, સૈનિકોના પ્રવેશ મુક્ત, રાજ પુરૂષના હસ્ત-પ્રક્ષેપણ મુક્ત, પૂર્વે દેવો અને બ્રાહ્મણોને કરેલાં દાન વર્જ કરી, ચન્દ્ર, સૂર્ય, સાગર, પૃથ્વી, સરિતાઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળ સુધી, અષાડ શુદ્ધિ ૧૦ ને ઠક્કટક રાશિમાં રવિએ ગમન કર્યું તે શુભ દિને (દાનને અનુમતિ માટે) પાણીના અર્ધથી મેં આપ્યું છે.

આથી જ્યારે આ તપોવન આચારની સ્થિતિ અનુસાર ઉચિત રીતે તેનો ઉપલોગ કરે, ખેતી કરે, ખેતી કરાવે; અથવા તે સંબંધી આદેશ કરે ત્યારે કોઈએ પણ નિષેધ કરવો નહિ.

અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ ભદ્ર નૃપોએ આ અમારા દાનને અનુમાત આપવી અને રક્ષવું જોઈએ. અને જે અજ્ઞાનના તિમિર પટલથી આવૃત થયેલા ચિત્તથી તે જમ કરશે અથવા જમ થવા દેશે તે પંચમહાપાપ અને અલ્પ પાપોનો દોષી થશે.

અને ભગવાન વેદવ્યાસે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે:—

“ ભૂમિદાન દેનાર ૬૦ હજાર વરસ સ્વર્ગમાં વસે છે પણ તે જમ કરનાર અથવા તેમ અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષ નરકમાં વાસ કરે છે.”

“ ભૂમિદાન જમ કરનાર વિધ્યના નિર્જલ વનોમાં શુષ્ક કોટરમાં વસતા કાળા નાગ પુનઃ જન્મે છે. ”

“ સગર આદિ બહુ નૃપોએ ભૂમિનો ઉપલોગ કર્યો છે. ભૂમિપતિને ભૂમિનું ફલ છે.

“ અગ્નિનું પ્રથમ બાળ સુવર્ણ છે, (વિષ્ણુમાંથી પૃથ્વી આવે છે અને સૂર્યમાંથી) ઘેનુઓ (જન્મે છે). ઘેનુ કે ભૂમિનું દાન કરે છે તે ત્રણ ભુવન આપે છે ”

“ ક્યો સુજન પૂર્વેના નૃપોનાં દાન જે શેષ સમાન છે તે પુનઃ લઈ લેશે ?

“ તેણે તેની શક્તિ પ્રમાણે પોતાનાથી કે અન્યથી થયેલાં ભૂમિદાન રક્ષવાં જોઈએ દાનની રક્ષા દાન કરતાં અધિક છે. ”

દ્વતક શ્રી કન્ડકણક. સંવત ચારસો છયાસી (૪૮૬) અષાઢ શુદ્ધિ રવિવારે.
... ..થી રચાયું અને લખાયું. મારા શ્રી જયભટ્ટ દેવના સ્વહસ્ત.

જયભટ ૩ જાનાં તામ્રપત્રો

ચે. સં. ૧૮૬ આશ્વિન. વ. ૧૫

અપ્રસિદ્ધ—

આ તામ્રપત્રો બેબે બ્રેન્ય રોયલ એસિયાટિક સોસાયટીના સંગ્રહમાંનાં છે અને હાલ તે પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝીયમમાં છે. તેની બાબતમાં બીજી કંઈ પણ માહિતી નથી. આ દાનપત્રનાં બે પતરાં છે અને તેનું માપ ૧૩ ઇંચ x ૧૦ ૧/૨ ઇંચ છે. બન્ને પતરાંના ડાબી બાજુના ઉપરના ખૂણાના ભાગ કપાઈ ગયેલા છે. કડી કે સીલ ઉપલબ્ધ નથી. અમુક અમુક ભાગમાં પતરું કટાઈ ગયેલું છે, તેમજ અમુક જગ્યાએ કાણું પણ પડી ગયેલાં તેથી લેખ વાંચવામાં મુશ્કેલી પડે તેવું છે. કેાતરનારે ઘણી ભૂલો કરેલી છે અને એક જ અક્ષર જૂદી જૂદી ઢબથી કેાતરેલો છે, તેથી વાંચનારને વધુ મુશ્કેલી નડે છે.

લિપિ ગુર્જર સમયના જેવી છે અને અક્ષરોનું સરેરાશ ૪૬ ૧/૨ ઇંચ જેટલું છે. ભાષા સંસ્કૃત છે અને છેવટના શાપાત્મક શ્લોકો શિવાય બધો ભાગ ગદ્યમાં છે.

જયભટ ૩ જાનું એક જ બીજું પતરું જાણવામાં છે અને તે સં. ૪૮૬ આષાઠ સુદિનું છે. કીલહોર્નના લીસ્ટ(એ. ઈ. વો. ૫ એપેન્ડીકસ)માંનાં નં. ૪૦૨ વાળાં તામ્રપત્રો સં. ૪૫૬ નાં ને જયભટ ત્રીજાનાં લખ્યાં છે. પણ તે ખરેખર જયભટ ૨ જાનાં છે, જેથી જયભટ ત્રીજાનાં સંપૂર્ણ તામ્રપત્રો આ પ્રથમ જ જાણવામાં આવેલ છે. તેથી તેમ જ જયભટ ૨ જા પછીના રાજાઓની વંશાવળી મળે છે તેથી આ તામ્રપત્રો ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ બહુજ ઉપયોગી છે. વંશાવળી નીચે મુજબ તેમાંથી ઉપજાવી શકાય છે.

પં. ૪ ૬૬ ૧ લો.

પં. ૭ જયભટ ૧ લો.

(પં. ૧૨) બાહુસહાય પરમમાહેશ્વર સમધિગત પંચમહાશખ્દ ૬૬ ૨ જો. તેનો દીકરો

(પં. ૧૫) ધરાધર પ. મા. સમધિગત પંચ. મ. મહાસામન્તાધિપતિ શ્રી જયભટ ૨ જો તેનો દીકરો

(પં. ૨૧) પ. મા. સમ. પં. મહા. મહાસા. શ્રીમદ્ અનિરોલ તેનો દીકરો

પં ૩૩ સમ. પંચ. મહાસામન્તાધિપતિ શ્રી જયભટ ૩ જો. દાન દેનાર

પં. ૨૧ માં શ્રીમદ્ અનિરોલના નામવાળી જગ્યાએ જરા અક્ષરો અસ્પષ્ટ છે, છતાં તે નામ નિઃશંક વાંચી શકાય છે. ગુર્જર વંશાવલિમાં આ નામ પ્રથમ જ જાણવામાં આવ્યું છે.

પં. ૩૫-૩૬ દાન જે બ્રાહ્મણને આપવામાં આવેલ છે તેની વિગત નીચે મુજબ છે. તે લોહિકક્ષ પથક આહારમાંથી નીકળી આવેલો હતો. તે કૌણિન્યગોત્રનો અને વાજિ માધ્યન્દિન શાખાનો બ્રહ્મચારિ હતો. તે આદિત્યનાગનો દીકરો હતો. તેનું નામ ચોક્કસ જાણી શકાતું નથી.

પં. ૩૭ બલિ, ચરૂ વિગેરે ક્રિયા કરવા માટે ભરૂચ જીલ્લામાં આવેલું મન્નાથ નામનું ગામ દાનમાં આપવામાં આવેલ છે.

પં. ૪૬-૫૦ દૂતકનું નામ ભટ્ટ શ્રી દેઈય—(પૂરું વંચાતું નથી) છે.

સંવત ૪૮૬ આશ્વિન વ. ૧૫ એમ શખ્દ તેમ જ અંકમાં આપેલ છે.

પં. ૫૧ લેખકનું નામ અધૂરું—ગુલેન એમ વંચાય છે.

પં. ૫૨ માં સ્વહસ્તો મમ શ્રી જયભટસ્ય એટલા શખ્દો હસ્તાક્ષર સૂચક છે.

જે. ૧૪

पं. १—१४ भाटे णुञ्जे. छ. ञ्जे. वे. पानु ७७ पं. १—१६

- १५ पराक्रमोद्धत धराधरः परममाहेश्वर समधिगतपञ्चमहाशब्दमहासामन्ताधिपति
श्रीजयभट्टस्तस्यसुतः शौर्य-
- १६ द — — योत्तुंगोत्तमाङ्गाभूपालमौलिमालाचुम्बितचरणयुगलः सकलाभि-
गामिकादिगुणानुरागनिर्भरम
- १७ नमुस्वयसातो राजलक्ष्याकौमुदित्युदीधितिचक्रवालविमलयशः शेखरितमेरुशि-
खरो रणाङ्गणागतवरवै-
- १८ रिवारणघटाकोटिकद्वाकदोर्दण्डश्चतुर्विधाविगमोप ब्रज्जितप्रज्ञातिशयसम्यक्प्रवर्ति-
तनीतिमार्गानुरंजितः
- १९ प्रकृतिः प्रकृतिकल्याणाशयत्वादस्पृष्टः कलिकालकालिम्ना सन्निहितयौवनोपनता-
नन्तविषयापभोगसौख्यै
- २० सहजशत्रुतया वशीकृतेन्द्रियः आमः षाड्गुत्यप्रयोगनिपुणः शक्तिर्लयोपचितम-
हिमा परममाहेश्वरः सम
- २१ धिगतपञ्चमहाशब्दमहासामन्त[१]धिपति श्रीमदनिरोलस्तस्य सकलभुवनतिलक
स्यात्मजोनिजगुणगणमालालं
- २२ कृतोनेकनरेन्द्रवृन्दारकवृन्दवन्दितचरणारविन्दद्वयः क्रन्देन्दुसितसिन्दुवारकसमघ-
वलयशः सुधाध-
- २३ वलितसकलधरामण्डलप्रचण्डप्रतापानलकचलिताखिल जगद्युपप्लवो दुर्वारशरासा-
रसमुसौकिक
- २४ सकलाराति चक्रवालः प्रधान[प्र]धन प्रधाषितप्रकटकरि घटापाटनपटुः चटुल-
रणाङ्गणधङ्गणरट
- २५ णतुङ्गतुरङ्गमसकरभङ्गभासुरो —तदालित द्विरद मुक्तमुक्ताफलनिकरदनुरासि-
लतामरीचिनिचय
- २६ मिचकितदक्षिणबाहुशिखरः पद्माकर इ[व] प्रकटाणकलक्षणेन पुन्यपलाशयः
क्षपाकर इव पुन
- २७ सकलकलापान्वितो नहोषकरः सागरइवान्तः प्रवेशितभू-
- २८ भृक्मण्डलो—कपुनः आहाकुलः नारायण इव सुदर्शनचक्र

पतरुं बीजुं

- २९ (क्षपित)विप[क्षो] [नपु]नः कृष्णस्वभावः हरइवाङ्गीकृत भूतिनिचयो नपु-
नर्भुजङ्गप
- ३० — — — बालेन्दुबिम्बप्रतिमेनयेन प्रवर्धमानस्वतनुदयेन प्रणामकामोत्प-
करेणलो-
- ३१ ककृतांजलिः कानिमता कृताये[स्ति] असिधाराजलेन शमितः प्रसनवलभीपतेः
पुनर्येनाशेषलोकस
- ३२ — — कलापदतर्ज्जकानलः जचाभसजलदंष्ट्रसविगीयति देववधुकदम्ब(नृ)-
पशतमकुटरत्नकिरणावलि
- ३३ (र)ञ्जितपादपङ्कजः समधिगतपञ्चमहाशब्द महासामन्ताधिपतिश्रीजयभट्टः
कुशली सर्वानेव राज-
- ३४ मानविषयपतिराष्ट्रग्राममहत्तराधिकारिकादीन्समनुदर्शयत्यस्तु वः संविदितं यथा-
मयामातापित्रोः
- ३५ रात्मनश्चैहिकामुष्मिकपुण्ययशोभिवृद्धये लोहिकक्षपकथा[थका]हारविनिर्गततत्रै-
विद्यसामान्य कौण्डिन्यसगोत्र
- ३६ वाजिमाध्यन्दिनसब्रह्मचारि हेटावुक ब्राह्मणादित्यनाग पुत्र भट्टाच्चडाय बलिचरुवै-
श्वदवोमिहोत्रातिथिपञ्च
- ३७ महायजा[ज्ञा]दिक्रियोत्सर्प(प)णान्र्थ(र्थ) श्रीभरुकच्छविषयान्तर्गत मन्ना-
थग्रामः सोद्वङ्गः
- ४० कयातिसर्गेण ब्रह्मदायत्वे प्रतिपादितो यातो स्योचितया
- ४९ भट्टश्रीदेइय—दूतक ॥ संवत्सरशत चतुष्टये षडशीत्यधिके आश्वयुज बहुल पञ्चदश्यां
- ५० सं ४८६ आश्वयुज व १५ लिखितश्चैतन्मया बलधिकृता — — तम — —
- ५१ — गुलेन
- ५२ स्वहस्तोमम श्रीजयभट्टस्य

શ્રી :

ગુજરાતના ઇતિહાસિક લેખ

રાષ્ટ્રકૂટ વંશના લેખો

રાષ્ટ્રકૂટ વંશના લેખો

નં ૦ ૧૨૦

કક્ક ૨ જનાં આંત્રોલી છારોલીનાં તામ્રપત્રો*

શ. સં. ૬૭૯ આશ્વયુજ સુ. ૭

સુરત પ્રગણના ઓરપાડ તાલુકામાંના કારેલી ગામના પાટીલ ડાહ્યાભાઈ જગદીશ તેમાં શુ લખ્યું છે તે જાણવાની ઉત્કાંઠાને લીધે આ પત્રો મારી પાસે લાવ્યા હતા. તેણે કહ્યું હતું કે સુરતથી ઈશાન ખૂણે આશરે દસ માઈલ છેટે છારોલી જે આંત્રોલી છારોલી તરીકે મશહુર છે તેમાં પાયો ખોદતાં આ પત્રો મળ્યાં હતાં.

પત્રોં જે છે અને તે ૮૪ ઈંચ ઊંચાં અને ૧૩ ઈંચ પહોળાં છે. બન્ને અંદરની બાજુએ જ કોતરેલાં છે અને જે કડી હોય એમ અનુમાન થાય છે, છતાં તેમાંની એક અત્યારે મળતી નથી. જે કડી મોજુદ છે તેના ઉપરની સીલમાં ગરૂડનું ચિત્ર ખંડિત દશામાં આપેલું છે, પત્રોં સંભાળ-પૂર્વક કોતરવામાં આવ્યાં છે અને તે સુરક્ષિત છે. વલ્લી અને ચાલુક્યનાં તે સમયનાં તામ્ર-પત્રોના જેવી લિપિ છે. ભાષા સંસ્કૃત છે અને વંશાવળી વિભાગ પદમાં છે, જ્યારે બાકીનો ભાગ ગદ્યમાં છે. ભટ્ટ રેવિસર(અથવા રવીશ્વર)ના દીકરા કુકકેશ્વર દીક્ષિત જે જાંબુસર(ભરૂચ જિલ્લામાં હાલનું જાંબુસર)નો રહેવાશી હતો તેને કાશકુલ વિષયમાં સ્થાવરપદ્ધતિ નામનું ગામ દાનમાં આપ્યાની હકીકત આ તામ્રપત્રમાં છે. સ્થાવરપદ્ધતિ તે હાલનું છારોલી જ હશે, એમ હું માનું છઉં. તેની સીમા નીચે મુજબ આપેલી છે. ખૈરાડાની પશ્ચિમે અને સ્કેજ દાક્ષિણ-માં, પિંપલાચની ઉત્તરમાં અને કાષ્ઠપુરી અને વઢારની પૂર્વે.

દાન આપનાર રાષ્ટ્રકૂટ વંશનો કક્ક છે તેની વંશાવલી નીચે મુજબ આપેલી છે :

કક્ક ૧ લાને રાષ્ટ્રકૂટ કુગરૂપી કમળના જથ્થાના સૂર્યરૂપ કહ્યો છે. આવું વર્ણન તે કુટુંબ-માં જનમ્યો હોય તેને જ લગાડી શકાય. ત્યાર પછીનો ધ્રુવ સ્પષ્ટ રીતે તેનો દીકરો હતો, એમ વર્ણુચું છે. ત્રીજો રાજ ગોવિંદને પણ સ્પષ્ટ રીતે ધ્રુવનો દીકરો કહેલ છે. આમાંના છેલ્લા રાજ કક્ક બીજાને તો નાગવર્માની દીકરીથી ગોવિંદના પુત્ર તરીકે લખ્યો છે

કક્ક
ધ્રુવ
ગોવિંદ
તે

નાગવર્માની દીકરીને પરણ્યો.

કક્ક

દાન આપનાર શ. સં. ૬૭૯

આ તામ્રપત્રોમાંના રાજનાં નામો પ્રખ્યાત રાષ્ટ્રકૂટ વંશના રાજાઓની સાથે મળતાં આવે છે, પણ તે વંશની જે વંશાવળી પ્રસિદ્ધ થઈ છે (ડીનેસ્ટીઝ ઓફ કેનેરીઝ ડીસ્ટ્રીક્ટ પા. ૩૨ ઈ. એ. વો. ૧૧ પા. ૧૦૯ અને ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૭૯) તેની સાથે સરખાવતાં આ ચાર રાજ

ઓનાં નામ બંધ બેસતાં આવતાં નથી. કારણ કે આ દાનની તિથિમાં અને દન્તિદ્વર્ગ અથવા દન્તિવર્મા બીજાનાં સામનગઢનાં તામ્રપત્રની તિથિમાં ચાર વર્ષનો જ તફાવત છે. આપણે જો એમ અનુમાન કરીએ કક્ક ૧ લા ને ઈંદ્ર બીજા અને કૃષ્ણ ૧ લા ઉપરાંત ધ્રુવ નામે ત્રીજો દીકરો હતો તો કંઈક બંધબેસતું આવે તેમ છે.

વળી આ તામ્રપત્રને બનાવટી માનવાને કંઈ પણ કારણ નથી. લિપિ તે જ સમયની છે અને ગોવિંદની પત્ની તે નાગવર્માની દીકરી હતી તે હકીકત બનાવટી તામ્રપત્ર લખનાર ઉપજવી શકે નહીં.

અત્યારે તો એમ સમાધાન થઈ શકે કે આ ચાર રાજમાંના પહેલો કક્ક તે કક્ક ૧ લો માનવો, અને બાકીના રાજાઓ ઈંદ્ર ત્રીજાથી શરૂ થતી ગુજરાત શાખાના પૂર્વજ હોય બીજાં તામ્ર-પત્રોથી આ હકીકત પૂરવાર થાય ત્યાંસુધી આ એક અટકળ જ રહી શકે.

* જ. બો. પ્રે. શ. એ. સો. વો. ૧૬ પા. ૧૦૫ ડો. ભગવાનલાલ ઇંદ્રજી

અક્ષરાન્તર

પત્રં પહેલું

- ૧ શ્રીમાન્સદા જયતિ સિદ્ધસુરાસુરેન્દ્રવૃન્દોત્તમાગમખિચુન્નિતપાદપદ્મઃ શંદુ[યુ]:
સમાહિતગુણ-
- ૨ ત્રિતયઃ પ્રજાનાં સર્ગસ્થિતિપ્રલયકારણમાદિદેવઃ । આસીદનેકસમરાસજયઃ
ક્ષિતીશઃ શ્રીરાષ્ટ્ર-
- ૩ કૂટકુલપંકજષ્ણ્વસૂર્યઃ દુર્બારવૈરિવનિતાવદનારવિન્દહેમન્તકાલપવનો બુધિ
કક્કરાજઃ । તત્સ્યામલસ્ય
- ૪ નૃપતેર્ધ્રુવરાજદેવો દેવ્યા વમૂવ તનયોઽતુલાવીર્યધામા યેનોષ્ઠિ[ધ્વ]તાસિ
રિપુસૈન્યબલં નિહત્ય નૂનં યશો-
- ૫ ધવલયદ્ધુવનં સમસ્તં । નિર્લિંગઘટવિદલત્કરિકુન્ધમુક્તમુક્તાફલપ્રકરમણ્ડિત-
મૂતલસ્ય આવેદયત્સ-
- ૬ મરમૂર્દ્ધનિ યસ્ય ચિત્રં લીલાયિતં મૃગપતેરિવ ચેષ્ટિતાનિ । નિઃપ્રા[પ્ર]મયત્વમ-
તિચાપલમુગ્ધભાવં સાર્ધં વિરોધ-
- ૭ મુપશાન્તિસરસ્વતીભ્યાં દોષા[ન]સમાશ્રયવશાદ્ગુણરત્નકાન્ધેઃ પર્યત્યજત્સહજકા-
નપિ યસ્ય લક્ષ્મી[ક્ષ્મીઃ] । સંત્ય-
- ૮ જ્ય કાતરતૃણૌઘમરીભકુંભપીઠસ્થલોપલશિલાઃ શકલીવિધાય પ્રાપ્તોપિ યસ્ય ચતુર-
ભિજલૌ[લો]ર્મિમા-
- ૯ લાં જજ્વાલ દગ્ધરિપુવંશવનઃ પ્રતાપઃ । લક્ષ્મીસનાથવપુરબ્જસુચકપાણિર્નિર્બ્બા-
ચ્યવિક્રમનિબધ્ધવલિઃ
- ૧૦ ક્ષિતીશઃ ગોવિન્દદેવ દ્વ નુજ્જમુજંગદર્પ્પો ગોવિન્દરાજ ઇતિ તસ્ય સુતો વમૂવ ।
યસ્યાહવેષુ ધનગર્જિતનાદ-
- ૧૧ ધીરં મૌર્બ્બીનિનાદમુપકર્ણ્ય નિરસ્તવૈર્ય[:] ॥^૧ હંસા બુવનગતપ[વ]તીર
[મ]પિ જીવિતાશાં દુર્બારવૈરિણ દ્વામુમુચુઃ ક્ષ-
- ૧૨ ણેન । કસ્પદ્રુમઃ પ્રણયિષૂદયશૈલરાજો મિત્રેષુ લોકનયનોત્પલકેષુ ચન્દ્રઃ યઃ
કેસરીમદજલાર્દ્રકપો-
- ૧૩ લમિર્ચિર્લિ[લિ]^૨નાલિનાદમુસ્ત્રેષુ મતંગજેષુ । સંગ્રામમધ્ધ[ધ્ય]જિતસંઘ્ય[ય]
તમ્બુજેન્દ્રશિંજાનિનાદમુસ્ત્રીકૃતમ-

૧ આહિ નિર્સર્ગ ભૂલથી વપરાયો છે. ૨ પાદપૂર્તિના ચિહ્નની જરૂર નથી. ૩ ચાંચો નિર્મિત્તીન

- १४ न्दिरस्यः अद्यापि यस्य हरशेखरचन्द्रखंडशुभ्रं यशः स्त्रि[त्रि]भुवनं विमली-
करोति । तस्मात्परास्तपरतारकमा-
१५ प्तशक्तिः[क्ति]श्रीकक्कराजमनुरंजितसर्व्वलोकं शंभोः कुमारमिव भूधरराजपुत्री
श्रीनागवर्ममदुहिता जनयांचका-
१६ र । भूमृच्छिखामणिकरंबितपादशोभो बालोपि लोकनयनोत्पलसौख्यहेतुः प्रध्वस्त-
वैरितिमिरो गगनं श-
१७ शीव यः सद्गुणैर्निजकुलं समलंचकार । संभ्रान्तमन्दरविलोडितदुग्धासिन्धुसंभूत-
फेणधव-
१८ लि[ली]कृताशं यस्य द्विशामचलकन्दरगर्भ[र्भ]भाजामप्याननानि चरित
[तं]म[लिनी]चकार । सत्येन धर्म-

बीजं पतरुं

- १९ तनयं विदुरं च मत्या दानेन भास्करसुतं क्षमया सुमेरुं भीमं बलेन चरितेन-
च वासुदे-
२० वं रूपेण संरतिपतिं सममंस्त लोकः[।]सोऽयमनेकसमरसंघट्टपरगजघटाटोपवि-
२१ घटनप्रचण्डदोर्दण्डमण्डितविग्रहो मदनरिपुशिरः शतकशुभ्रयशः प्रवाहधवली-
२२ कृतदिङ्गमुखोऽनेकसामन्तमौलिलालितचरणारविन्दयुगलः परममाहेश्वरः समधि-
गतपञ्चमहाश-
२३ न्दपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरः श्रीकक्कराजः सर्व्वानेव स्वान्महासामन्त-
सेनाप-
२४ तिबलाधिकृतचोरोध्वरणिकभोगिकराजस्थानीयादीन्यवा [था] नियुक्तानन्यांश्च
समाज्ञामयत्यस्तुवः संविदितं य-
२५ था मया काशकुलविषयांतर्गतस्थावरपल्लिकाभिधानो ग्राभः स्वैरोदादपरतः पिप्पला-
च्छादुचरतः काष्ठपुरि[री]वट्टारा-
२६ भ्यां पूर्व्वतः पुनः स्वैरोदसीध्या[सीममध्या]दक्षिणतः एवं चतुराघाटनविशुद्धो
जांबूसरस्थानवास्तव्यतच्चातुर्व्विद्यसामा-
२७ न्यवच्छ[त्स]सगोत्रकण्वसन्नसचारिभट्टरेविसरपुत्रायकुक्केश्वरदीक्षिताय बलिचल्वै-
श्वदेवामिहोत्रादिक्रियाणां
२८ समुत्सर्पणार्थं मातापित्रोरात्मनश्च पुण्यफलानापत्यर्थमाचन्द्रार्काण्यर्व्वसरित्यर्न्वत-
वसुन्धरासमकाली-
२९ नः पुत्रपौत्रान्वयोपभोग्योऽभ्यन्तरसिध्या[ध्या]भूमिच्छिद्रन्यायेन विषुवसंक्रान्ता-
वुदकातिसर्गेण प्रतिपादि-

- ૩૦ તો યતોઽસ્યાતઃ પ્રવલ્લાનિલસમીરિતોદધિતરંગચન્નલં જીવલોકમવગમ્યાનિત્યાશ્ચ સા[સ]ર્વસંપદશ્ચેત્યવધા-
- ૩૧ ય્યાગામિભદ્રનૃ[નૃ]પતિભિરસ્મદ્વશંજૈશ્ચ સાધારણં ભૂમિદાનફલમવગમ્યાનુમન્તવ્યઃ પ્રતિપાલનીયશ્ચ ।
- ૩૨ યતઃ પ્રોક્તમેવ ભગવતા વેદવ્યાસેન વ્યાસેન[।]સ્વદત્તા[ત્તાં]પરદત્તાં વા યત્ના-
દ્રક્ષ યુષિષ્ઠિર મહી[હીં]ક્ષિતિભૃતાં શ્રે-
- ૩૩ ષ્ઠ દાનાચ્છ્રેયોઽનુપાલનં । ષષ્ટિવર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ આચ્છેત્તા
ચાનુમન્તા ચ તાન્યેવ ન
- ૩૪ રકં વસેત્ । શંખઃ સિંઘા[હા]સનં ચ્છત્રં વ[।]જિવારણયોષિતઃ ભૂમિદાનસ્ય
મહતઃ સર્વમેતાદિચેષ્ટિતં । વિન્ધ્યા-
- ૩૫ ટવીષ્વતોયો[યા]સુ શુષ્કકોટરવાસિનઃ કૃષ્ણસર્પા હિ જાયંતે બ્રહ્મદાયાપહારકઃ
[।]બહુભિર્વસુધા ભુક્તા
- ૩૬ રાજભિઃ સગરાદિભિઃ યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલં । શકત્રિ
[નૃ]પકાલાતીતસંવત્સરશતષટકે એક[કો]-
- ૩૭ નાશીત્યધિકે આશ્વયુજશુદ્ધા[ધ્વાં]કત્તે[તોઽ]પિ સં ૬૭૯ તિથિ ૭
[।]' લિખિતં ચ મયા આદિત્યવર્મ્મરાજદૂતકં બલાધિકૃત-
- ૩૮ શ્રીતચ્છુના શ્રી ભો[? તો]ડલ્લેનેતિ[।]

૧ આ ચિહ્ન, ગુપ્ત ' ૯ ' ના ચિહ્નની સમાન હોવાથી ' ૯ ' ના આંકડા તરીકે વાંચી શકાય. પરંતુ તે પ્રમાણે વાંચવાને આપણને આધ છે, કારણ કે વર્ષની સંખ્યામાં ' ૯ ' ને માટે આંકડો જુદો જ ચિહ્ન આપણી પાસે છે, જેથી આ ચિહ્ન, ગુપ્ત અથવા વલ્લભી ' ૭ ' નું અન્ય ચિહ્ન હશે, એમ જણાય છે.

ભાષાન્તર

જેનાં ચરણ કમળ સિદ્ધો, સૂર અને અસુરના અધિપતિઓના મુગટમણિથી ચુંબિત છે, જે (સત્વ, રજસ્ અને તમસ્ ના) ત્રણ ગુણસંપન્ન છે અને જે પાણીઓના સર્જન, પાલન અને પ્રલયના મુખ્ય કારણ રૂપ છે તે શ્રીમાન્ શંભુ સદા વિજયી છે !

(પંક્તિ ૨) અનેક યુદ્ધોમાં વિજય પ્રાપ્ત કરનાર, કમલવૃંદ જેવા શ્રી રાષ્ટ્રકૂટ કુલને સૂર્ય સમાન, અને અતિ પ્રબળ શત્રુઓની વનિતાના મુખકમળને શરદ પવન સમાન, ભૂમિ પર કક્કરાજ નૃપ હતો.

(પંક્તિ ૩) આ વિમળ નૃપને તેની રાણીથી ધ્રુવરાજ દેવ નામનો, અતુલ બળ અને પ્રભાવવાળો પુત્ર જન્મ્યો હતો. શત્રુનાં સૈન્યબળને નાશ કર્યો પછી, અસિ ઉપર ઉન્નત થઈને તેના યથે સકળ ભુવનને શ્વેત બનાવ્યું. તેની અસિના પ્રહારથી ગળેનાં લેહેલાં કુમ્ભમાંથી ઝરતાં મૌક્તિકથી ભૂમિ આભૂષિત કરતી તેની રણક્ષેત્રની યેષ્ઠા સિંહનાં ચરિતનું સ્મરણ કરાવતી. લક્ષ્મીએ અવિવેક, ચપળતા, મુગ્ધભાવ, અને શાન્તિ અને સરસ્વતી સાથેના વિરોધના સ્વભાવિક દોષો તે ગુણ રત્નસાગરનો આશ્રય લઈ, ત્યજી દીધા. રિપુના વંશનાં વન ભસ્મ કરી કાતર (બળહીન) તૃણ (બળહીન શત્રુ) ને ત્યજી, અને શત્રુઓના માતંગોની શિલા સમાન પ્રબળ પીઠ ભાંગી નાંખી, તેના પ્રતાપનો અગ્નિ ચાર સાગરનાં જળની ઉર્મિઓ (જળતા તરંગો) ની અવધિ સુધી પહોંચ્યો હતો છતાં શાન્ત થયો નહિ.

(પંક્તિ ૬) લક્ષ્મીસંપન્ન અંગવાળો, સારાં ચક્રનાં ચિહ્નોવાળા કરવાળો (જેમ ગોવિંદ કરમાં ચક્ર અને કમળ ધારે છે) અને પોતાના પ્રબળ નૃપને અદોષિત વિક્રમથી નમન કરાવનાર (જેમ અસુર બલિ નૃપને [ત્રણ] અદોષિત પદ્મથી ગોવિંદે વશ કર્યો હતો) અને પોતાના સહચરોનો દર્પ હણનાર (જેમ ગોવિંદે સર્પ [કાલ] ના મદને હણ્યો) હોવાથી જે ખરેખર ગોવિંદ દેવ સમાન હતો તે ગોવિંદરાજ તેનો પુત્ર હતો. જેમ તેના અતિપ્રબળ શત્રુઓએ ખોચેલી ભૂમિ અને જીવનની સર્વ આશામૂકી દીધી, તેમ રણક્ષેત્રમાં તેના ધનુષની દોરીનો મેઘના નાદ સમાન ગંભીર નાદ સાંભળી હંસોએ (તેને સાચો મેઘનાદ જાણી) પૃથ્વી અને આયુષ્યની કરમાતી આશા ત્યજી દીધી. તે, પ્રણયિઓને કલ્પવૃક્ષ સમાન હતો; મિત્રોને મહાન ઉદ્યગિરિ સમાન હતો; જનોનાં નેત્ર કમળને ઈન્દુ સમાન હતો; મદથી ભીના કુમ્ભ પર ઘેસતા જમરના ગુંબરવવાળા મસ્ત ગળે તરફ સિંહ સમાન હતો; જેનો મહેલ રણક્ષેત્રમાં બન્ધીવાન કરેલા શત્રુપર નાંખેલી સાંકળોના અવાજથી ગાજતો હતો, તેનો હરના મસ્તક પરની નિર્મળ કળા સમાન યશ, હજી પણ ત્રિભુવનમાં પ્રકાશે છે.

(પંક્તિ ૧૪) તેનાથી શ્રી નાગવર્માની પુત્રીએ, જેમ પાર્વતીએ શંભુથી પોતાના અરિ-તારક અસુરનો પરાજય કરનાર, શક્તિ (શક્ત) ધારનાર, સકળ જગને આનન્દ આપનાર કુમ્ભર-ને જન્મ આપ્યો તેમ, પોતાના શત્રુઓના સામન્તોને હાંકી મૂકનાર બળવાન, અને સમસ્ત જનોને આનન્દ આપનાર શ્રી કક્કરાજને જન્મ આપ્યો. મહાન પર્વતો પર કિરણો ફેંકતો નવો છતાં જનોનાં નેત્રકમળને આનન્દકારી અને પોતાના રિપુ, તિમિરને હણનાર ઈન્દુ આકાશ શોભાવે છે તેમ, તેણે જે બાળ હતો છતાં, નૃપોના મુગટમણિમાં બળતા રૂપવાળા ચરણ સહિત, જનોનાં નેત્રકમળને આનન્દ આપનાર અને તિમિર સમાન શત્રુઓને હણનાર હતો તેણે પોતાના કુળને સદ્ગુણોથી મંડિત કર્યું. તેના વિક્રમે ચલિત મન્દરગિરિથી મંથન

૧ હિન્દી કવિઓની માન્યતા છે કે વર્ષાકાળના આગમન સાથે જ પ્રથમ મેઘનાદ સાંભળતાં જીવનનો ભય ઉત્પન્ન થવાથી હંસો હિંદુસ્તાન છોડી દિગ્દિશમાં માનસ સરોવરમાં જઈ રહે છે. શ્લોકનું ખાસ તાત્પર્ય ધનુષનાદને મેઘનાદ સાથે સરખાવવાનો છે.

યથેલા પયોદધિના પ્રીણ સમાન પ્રવેત... ..વડે દિશાઓ પ્રકાશિત કરે છે તે સમયે, પર્વતોની ગુફાઓમાં આશ્રય લીધેા હતો તે શત્રુઓનાં મુખ શ્યામ કરી નાંખ્યાં.^૧ લોકથી તે સત્યતા માટે યુધિષ્ઠિર, મતિમાં વિદુર, દાનમાં (સૂર્યનેા પુત્ર) કર્ણ, સ્થિરતામાં સુમેરૂ, બળમાં વાસુદેવ અને રૂપમાં કામદેવ સમાન ગણાયો હતો.

(પંક્તિ ૨૦) જેનું અંગ, શત્રુના ગળેની ઘટા લેદવામાં પ્રબળ, હણ સમાન કરથી ભૂષિત છે, જેણે શિવના શિર પરની કળા સમાન પ્રવેત યશના પ્રવાહથી સકળ દિશાઓ પ્રવેત કરી દીધી છે, જેના ચરણની સેવા આશ્રિત નૃપમંડળથી થાય છે, જે પંચમહાશબ્દને ઉપભોગ કરે છે તે ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વર શ્રીકૃષ્ણરાજ તેના સમસ્ત મહાસામન્ત, સેનાપતિ, બલાધિકૃત, ચોરોદ્ધરણિક, લોગિક, રાજસ્થાનીય આદિને તેમના અધિકાર પ્રમાણે શાસન કરે છે:—

(પંક્તિ ૨૪) તમને જાહેર થાઓ કે, મારાં માતાપિતા અને મારા પુણ્ય યશ માટે કાશ-કુલ વિષયમાં આવેલું ખૈરાડની પશ્ચિમે, પિપલાચલની ઉત્તરે, કાષ્ટપુરી અને વાટરની પૂર્વે અને ખૈરાડની મધ્ય સીમાની દક્ષિણે આવેલું સ્થાવરપદ્ધિલક્ષ ગામ, આ ચાર સીમાવાળું, જામ્બુસરવાસી, રેવિસર (રવીશ્વર) ભટ્ટના પુત્ર, ચાર વેદમાં નિપુણ, વત્સ ગોત્રના, અને કૃષ્ણ શાખાના કુકકેશ્વર દીક્ષિતને, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર આદિ વિધિ અનુષ્ઠાન અર્થે, ચંદ્ર, સૂર્ય, સાગર, સરિતાઓ, પર્વતો, અને પૃથ્વીના અસ્તિત્વ કાળસુધી, પુત્ર, પૌત્ર, અને વંશજોના ઉપભોગ માટે અભ્યન્ત સિદ્ધિ અને ભૂમિચ્છિદ્રના ન્યાય અનુસાર પાણીના અધ્યંથી શરદ-વિષુવ કાળમાં, મેં આપ્યું છે.

(પંક્તિ ૩૦) આથી ભાવિ ભદ્ર નૃપોએ અને મારા વંશજોએ ભૂમિદાનનું કૃણ (દેનાર અને રક્ષનારને) સામાન્ય છે અને જગત પ્રબળ પવનથી હંકારાતા, સાગરના તરંગો સમાન ચંચળ અને લક્ષ્મી અનિત્ય છે, એમ માનીને આ દાનને અનુમતિ આપવી અને રક્ષવું.

(પંક્તિ ૩૨) અને ભગવાન વેદવ્યાસે કહ્યું છે કે, નૃપોમાં શ્રેષ્ઠ, હે યુધિષ્ઠિર ! ત્હારાથી અથવા અન્યથી દેવાયેલી ભૂમિનું તું સંભાળથી રક્ષણ કર દાનનું રક્ષણ દાન કરવા કરતાં અધિક છે ! ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ વસે છે પણ (ભૂમિદાન) જપ્ત કરનાર અને જપ્તિમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાંજ વર્ષ નરકમાં વાસ કરશે. શંખ, સિંહાસન, છત્ર, અશ્વો, ગજો, અને લલનાઓ ભૂમિ દાનના મહાન કૃણની સરખામણીમાં એટલા સમાન છે. ખરેખર, દ્વિજોને દેવાયેલાં ભૂમિ દાન હરનાર, વિધ્યાચલના નિર્જળ વનનાં, શુષ્ક વૃક્ષોના કેટલ-રમાં વસતા કાળા સર્પ જન્મે છે. સગર આદિ બહુ નૃપોએ ભૂમિ ભોગવી છે. જે સમયે જે ભૂમિપતિ તેને તે સમયે દાનનું કૃણ છે.

(પંક્તિ ૩૬) શક નૃપના કાળ પછી સંવત્ ૭૨૦ ઓગણ્યઃએ પ્રો, આશ્વિનુજ, શુક્રિમ અથવા સંખ્યામાં ૬૭૬. ૭ ને દિને.

(પંક્તિ ૩૭) આ દાન જેનો દ્વતક નૃપ આદિત્યવર્મા છે, તે મારાથી, બલાધિકૃત શ્રી તત્તના પુત્ર શ્રી લોહલ્લથી લખાયું છે.

ગોવિંદ ૩ જનાં વણી(દિન્ડોરી તાલુકામાં)નાં તામ્રપત્રો^૧

શ. સં. ૭૩૦ વૈ. સુ. ૧૫

આ તામ્રપત્રો જ. રા. એ. સો. (ઓ. સી.) વો. ૫ પા. ૩૪૩ મે મી. વોધને પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. રા. એ. સો. ની મુંબઈ શાખામાં અસલ તામ્રપત્રો છે, તેના ઉપરથી હું ફરી પ્રસિદ્ધ કરું છઉં.

પતરાં ત્રણ છે અને ૧૦ ૩/૪" લાંબાં અને ૭ ૩/૪" પહોળાં છે. વચમાંથી તેનાથી જરા ઓછાં પહોળાં છે. કેાર જરા જડી રાખેલી છે અને પતરાં સુરક્ષિત છે. બીજા પતરાની બીજી બાજુએ મધ્ય ભાગમાં લેખ જરા ઘસાએલ છે. અંગ્રેજી પુસ્તકનાં પાનાંની માફક ફેરવીને વાંચી શકાય એવી રીતે પતરાં કેાતરેલાં છે. કડીપૂં" ઇંચ જડી ૪ ૧/૪" વ્યાસવાળી છે. તેના પરની સીલ ગોળ છે અને તેના વ્યાસ ૨ ૧/૪" ઇંચ છે. દન્તિદુગ અને ગોવિંદ ત્રીજનાં બીજાં પતરાંમાં હોય છે તેવી જ બેઠેલી શિવની મૂર્તિ સીલમાં કેાતરેલી છે. ભાષા સંસ્કૃત જ છે.

આ પતરાંમાંના ૧૭ શ્લોકો રાધનપુરનાં પતરાંમાં પણ છે. ઉપરાંત આમાંના છઠ્ઠા અને સાતમા શ્લોકની વચમાં રાધનપુરનામાં એક શ્લોક વધુ છે. તે એકત્રાત્માબહેનથી શરૂ થાય છે. અને તેમાં એક તરફ પોતાનું લશ્કર અને બીજી બાજુ સમુદ્ર વચ્ચે પલ્લવોને ધોર અગર બ્રવે ઘેરી લીધાનું અને તેના હાથીઓ પડાવી લીધાનું વર્ણન છે. આમાંનો અગીયારમો શ્લોક પાંચ પાદવાળો હોઈને તેના તરબુલો બરાબર થઈ શકતો નથી. તે રાધણુપુરનામાં ચાર ચાર પાદના બે શ્લોકમાં આપેલ છે. આમાંના ૧૨ મા અને ૧૩ મા શ્લોકની વચમાં રાધનપુરનામાં એક વધુ શ્લોક છે. તે સંઘાયાશુભિલીમુલ્લાન્ થી શરૂ થાય છે અને તેમાં ગોવિંદ ૩ જ પાસેથી ગુર્જર રાજા નાશી ગયાનું વર્ણન છે. આમાંના ૧૬ મા અને ૧૭ મા શ્લોકની વચમાં રાધનપુરનામાં લેલાહારથી શરૂ થતો એક વધુ શ્લોક છે. તેમાં ગોવિંદે મોકલેલા દૂતે અરધો સંદેશો આપ્યો ત્યાં તો વેંગીનો રાજા આવ્યો અને ગોવિંદ ૩ જને માટે તેના નોકરની માફક વત્યો અને ઠિલ્લાની દીવાલ બંધાવી દીધી.

ગુર્જર રાજા અને વેંગીપતિ એટલે કે પૂર્વના ચાલુક્ય રાજા વિજયાદિત ઉર્ફે નરેન્દ્રમુગ રાજનું વર્ણન આમાં નથી, તેથી એમ અનુમાન થાય છે કે આ બે દાનપત્રોની વિધિઓની વચમાં ગોવિંદ ૩ જએ તેઓને જિત્યા હશે.

આ દાન રાજધાની મયૂર ખણ્ડીમાંથી આપવામાં આવેલ છે. વણીની ઉત્તરમાંનો મોરખણ્ડનો ડુંગરી કિલ્લો તે મયૂરખણ્ડી હશે, એમ ડા. બુલર માને છે.

દાનની સાલ શ. સં. ૭૩૦ (ઇ. સ. ૮૦૬-૭) છે અને વ્યય સંવત્સર આપેલ છે.

નાશિક દેશના વટનગર વિષયમાંનું અમ્બક ગ્રામ દાનમાં આપેલું છે. અમ્બક ગ્રામ તે વણીની દક્ષિણમાંનું હાલનું અમ્બે છે અને લેખમાંનું પુલિન્દા ઉપરનું વારિખેડ તે ઉનન્દા ઉપરનું હાલનું વરખેડ ધાર્યું છે. બીજાં સ્થળો ઓળખાયાં નથી. વટનગર તે કદાચ હાલનું વણી હોય.

અક્ષરાન્તર

પહેલું પત્રું

- ૧ સ બોવ્યાદ્વેષસા ધામ યજ્ઞાભિકમલં કૃતં । હરશ્ચ યસ્ય કાન્તેન્દુકલયા કમલં કૃતં । (॥) ભૂપોભવદ્વૃહદુર[:*] સ્થલ-
- ૨ રાજમાનશ્રીકૌસ્તુભાયતકરૈરુપગૂઢકણ્ઠઃ સત્યાન્વિતો વિપુલચક્રવિનિર્જિતારિચ-ક્રોપ્યકૃષ્ણચરિતો
- ૩ ભુવિ કૃષ્ણરાજઃ [॥*] પક્ષચ્છેદનભયાઘૃ(શ્રિ)તાશિલમહાભૂમૃક્(ત)કુલ બ્રાજિતાદ્દુર્લઘ્યાદપરૈરનેકવિમલબ્રાજિણુ-
- ૪ રત્નાન્વિતાત્ યશ્ચાલુક્યકુલાદનૂનવિવુ(બુ)ધમ્માતાશ્રયો વારિષે ઈક્ષ્મીન્(મ્)-મન્દરવત્સલીલમચિરાદાકૃ-
- ૫ છવાં(ન્)વલ્લભઃ [॥*] તસ્યાભૂત્તનયઃ પ્રતાપવિસરૈરાક્રાન્તદિઙ્મંદ(ડ)લથ્થંઢા- [-*]શો[:*] સદ્દશોર્પ્ય ચંડકરતાપ્ર-
- ૬ હાદિતક્ષમાતલઃ ધોરો^૧ ધૈર્યધનો વિપક્ષવનિતાવકાંવુ(બુ)જશ્રીહરો હારીકૃત્ય યશો યદીયમનિ-
- ૭ શં દિઙ્નાયિકાભિ(ર્ *)દૃતં [॥*] જ્યેષ્ઠોલ્(લં*) ધનજાતયાપ્યમલયા લક્ષ્મ્યા સમેતોપિ સન્યો ભૂનિર્મલમંડ-
- ૮ લલ્લિ(સ્થિ)તિયુતો દોષાકરો ન કચિત્કર્ણાષ[:*]સ્થિત દાનસંતતિભૃતો યસ્યાન્યદાનાધિકં દાનં વી-
- ૯ ક્ય સુલજ્જિતા ઇવ દિશાં પ્રાન્તે સ્થિતા દિગ્ગજાઃ [॥*] અન્યૈર્ણ(ન્) જાતુ વિજિતું[તં]ગુરુશક્તિસારમાક્રા-
- ૧૦ ન્તભૂતલમનન્યસમાનમાનં યેનેહ વ[વ]દ્વમ[વ*]લોક્ય ચિરાય ગંગં દૂરં^૨ સ્વનિગ્રહભિયે-
- ૧૧ વ કલિઃ પ્રયાતઃ [॥*] હેર્લોસ્વીકૃતગૌડરાજ્યકમલામત્તં પ્રવેશ્યાચિરાદ્દુર્મા-ર્ગમ્મરુમ-

૧ કાતરનારે ' અપિ ' નો ' િ ' કાપ શર કરીને અધૂરો છોડી દીધો છે ૨ મી. વેધન, પૌરો ' વાંચે છે. પરંતુ પ્રતિષ્ઠિત દર્શાવશે કે પ્રથમ પદ ચોક્કસ પણે ' ધો છે—જેની રીતે ડો. ખ્યુલ્હરના દાનપત્રમાં પાંચમી પંક્તિમાં છે તેમ—વળી, પંક્તિ ૩૯ માંના પૌત્રાય ના પૌ સાથે સરખાવો અને જરા જુદા પડતા પૌ ના પૌ (પં. ૪૪) ની સાથે પણ સરખાવો ૩ મી. વેધન ' ગજ્ઞ પૂરમ્ વાંચે છે. જ્યારે. ડો. ખ્યુલ્હર તેના દાનપત્રમાં ગજ્ઞપૂરમ્ વાંચે છે, પરંતુ બન્ને દાનપત્રની પ્રતિકૃતિઓ સ્પષ્ટરીતે દૂરમ્ વાંચે છે. ડો. ખ્યુલ્હરના દાનપત્રમાં ગજ્ઞના છેલ્લા અનુસ્વારનો લોપ થયો છે. આ દાનપત્રમાં બીજા ગ ઉપર એક મીડું તથા બીજું મીડું ગ પછી છે. તેમ જ લખાણની ઉપલી પંક્તિમાં પણ છે. આ બન્નેમાંનું એક કદાચ અનુસ્વાર માટેની નિશાની હોય. ૪ ડો. ખ્યુલ્હરના દાનપત્રમાં આ શ્લોક પહેલાં એકત્રાત્માવહેનથી શરૂ થતો અને પછી રાજની જિત અને વાળે થવા વિષેના વર્ણનવાળો શ્લોક આવે છે.

- ૧૨ ધ્યમપ્રતિષ(વ)લૈ[ર*]યો વત્સરો(રા)જં વ(વ)લૈઃ ગૌડીયં શરદિન્દુપાદધ-
વલં છ(ચ્છ)ત્રદ્વયં કો(કે)વલં તસ્માન્નાહત ત-
- ૧૩ ઘશોપિ કકુભાં પ્રાન્તે સ્થિતં તત્ક્ષણાત્ [॥*] લઙ્ઘ(ઙ્ઘ)પ્રતિષ્ઠમચિરાય કલિં
સુદૂરમુત્સા[ર*]ય શુદ્ધચરિતૈર્ધરણી-
- ૧૪ તલસ્ય કૃત્વા પુનઃ કૃતયુગ શ્રુ(શ્રિ)યમ[પ્ય*]શેષં ચિત્રં કથં નિરુપમઃ કલિ-
વલ્લભોભૂત[॥*] પ્રાભૂદૈ[ર*]યવતસ્તતો નિરુ
- ૧૫ પમાદિન્દુ[ર*]યથા બારિધેઃ શુદ્ધાત્મા પરમેશ્વરોન્નતશિરઃ સંસક્તપાદઃ સુતઃ પદ્મા-
નન્દકરઃ પ્રત્તા-
- ૧૬ [પ*]સહિતો નિત્યોદયઃ સોન્નતેઃ પૂર્વાદ્રેરિવ ભાનુમાનભિમતો ગોવિંદરાજઃ સતાં
[॥*] યસ્મિં(ન)સર્વગુણાશ્ર-
- ૧૭ યે ક્ષિતિપતૌ શ્રીરાષ્ટ્રકૂટાન્વયો જાતે યાદવવંશવન્મધુરિપાવાસીદલંઘ્યઃ પૈરઃ
દૃષ્ટાશાવધ-
- ૧૮ યઃ કૃતા[:*] સ્યુ(સુ)સદશા દાનેન યેનોદ્ધતા મુક્તાહારવિભૂષિતા[:*]
સ્ફુટમિતિ પ્રત્યર્થિનોપ્યર્થિનાં । (॥)આસ્તાં^૧(આસ્તાં)

વીજું પતરું—પ્રથમ બાજુ

- ૧૯ તાત તવૈતદપ્રતિહતા દત્તા ત્વયા કણ્ઠિકા કિં નાજૈવ મયા ધૃતેતિ પિતરં યુક્તં
વત્તો યોઘ્યષાત્તસ્મિં(ન)સ્વર્ગ-
- ૨૦ વિભૂષણાય જનકે યાતે યશઃ શેષતામેકીભૂય સમુદ્યતાન્વસુમતીને(મે)કોપિ યો
દ્વાદશ રૂયાતા-
- ૨૧ નપ્યધિક પ્રતાપ વિસરૈસ્સંવર્તકોર્કાનિવ । (॥) યેનાત્યન્તદયાલુનાથ નિગડાકે-
શાદપાસ્યાયતાત્સ્વ-
- ૨૨ ન્દેશં ગમિતોપિ દર્પ વિસરાથઃ પ્રાતિકૂલ્યે સ્થિતઃ યાવન્ન મૃ(મ્રુ)કુટીલલાટ
ફલકે યસ્યોન્નતે લક્ષ્યતે વિક્ષે-
- ૨૩ પેળ વિજિત્ય તાવદચિરાદ્વ(વ)દ્વઃ સ ગંગઃ પુમઃ [॥*] યત્પ્રાદાનતિમાત્રકૈક
શરણામાલોક્ય લક્ષ્મીન્નિજાન્દૂ-
- ૨૪ રાન્માલવનાયકોનયપરો યત્પ્રાણમત્પ્રાજ્ઞલિ[:*] કો વિદ્વાં(ન)વ(વ)લિના-
સહાર્પવ(વ)લકઃ સ્પર્દ્ધાન્ (મ્)વિધત્તે

૧ આદિ અંત્ય 'ત' ની કોઈ ચાક્રસ નિશાની હોય એમ જણાય છે. ૨ આ શ્લોક પાંચ પાદનો છે. આની અંદર ક્રિયાપદના અભાવે, તરણુમે કરવો મુશ્કેલ છે અને તેથી મેં ડો. ખુલ્લરના દાનપત્રમાંથી અર્થ પૂર્ણ કર્યો છે. ૩ ડો. ખુલ્લરના દાનપત્રમાં આ શ્લોક પહેલાં સંધ્યાગુણિલીમુક્તાન શબ્દોથી શરૂ થતો શ્લોક છે અને તેમાં ગુર્જર રાજાની હારનું વર્ણન કરેલું છે.

- ૨૫ પરાં નીતેસ્તાદ્ધિ ફલં' યદાત્મપરયોરાધિક્ય સંબેદનં । (॥) વિન્ધ્યાદ્રેઃ કટકે
નિવિષ્ટકટ[ક*]ન્ શ્રુત્વા ચૈર[ર*]ય[ં]
- ૨૬ નિજૈઃ સ્વન્દેશં સમુપાગતં ધ્રુવમિવ જ્ઞાત્વા મિયા પ્રેરિતઃ મારાશર્વમહીપતિર્દ્રુત-
મગાદપ્રા-
- ૨૭ સપૂર્વૈઃ પૈરૈઃ યસ્યેચ્છામનુકૂલયં(ન્)કુલધનૈઃ પાદૌ પ્રણામૈરપિ । (॥) નીત્વા
શ્રીભવને
- ૨૮ ઘનાઘનઘનવ્યાસામ્બ(મ્બ)રાં પ્રાવૃષં તસ્માદાગતવાં(ન્)સમં નિજ વ(વ)લૈરા
તુંગમદ્રા-
- ૨૯ તટં તત્રસ્થઃ સ્વકરસ્થિતામપિ પુનર્નિ[:*]શંષમઘ્નકૃષ્ટવાન્વિક્ષેપૈરપિ ચિત્રમો(િ)
નતરિ-
- ૩૦ પુઃ યઃ પલ્લુવાના[ં*]ગૃ(શ્રિ)યં । (॥) સન્ત્રાસૌત્પરચક્રરાજકમગાત્તત્પૂર્વ-
સેવાવિધિર્(ધિ)વ્યાવ(વ)દ્વાઙ્ગલિશોભિ-
- ૩૧ શોભિ' તેન શરણં મૂર્ધના યદંત્(ધિ)દ્વયં યદ્વદત્તપરાર્ધ્યભૂષણગનૈર્નાલંકૃતં
તત્તથા મા ભૈષીરિતિ સત્ય-
- ૩૨ પાલિત યશઃ થિ(સ્થિ)ત્યા યથા તદ્ગિરા । (॥) તેનેદમનિલવિદ્યુચ્ચલમવ-
લોક્ય જીવિતમસારં ક્ષિતિદાન-
- ૩૩ પરમપુણ્યઃ પ્રવર્તિતો વ્ર(વ્ર)દ્વદાયોયં । (॥) સત્ત્વ પરમમટ્ટારકમહારાજાધિરા-
જપરમેશ્વરશ્રીમ-
- ૩૪ દ્ધારાવર્ષદેવપાદાનુધ્યાત્ [: '] પરમમટ્ટારક મહારાજાધિરાજપરમેશ્વર શ્રી પ્રભૂત
- ૩૫ વર્ષદેવપૃથ્વીવલ્લભશ્રીગોવિંદરાજદેવઃ કુશલી સર્વાનેવ યથાસમ્બ(મ્બ)ધ્યમા-
નકાન્રા
- ૩૬ ણ્ટૂપતિ વિષયપતિગ્રામકૂટાયુક્તકાધિકારિકમહત્તરાર્દી(ન્)સમાદિ-

૧ કાતરનારે પહેલાં ય કાતરીને પછીથી લ કયો છે. ૨ ડો. ખ્યુલ્હરનાં દાનપત્રમાં આ શ્લોક પહેલાં લેખાદાર-
મુસ્લોદિતાર્ષવંચસા શબ્દોથી શરૂ થતો અને વેંગિરાજએ ગોવિંદરાજ માટે કિલ્લો બાંધવાના વર્ણનવાળો શ્લોક છે.
૩ શોભિની પુનર્નિતિ છે. ૪ કાતરનારે પહેલાં વિ કાતરી પછી જીનો ફેરફાર કયો. પણ ' િ ' બરાબર ૨૬ કયો
નહીં. ૫ આખો એક સમાસ તરીકે લઈ શકાય; પરંતુ વિસર્ગના ઉમેરા માટે કાંઈ વાંધો ન લઈએ તો
ચાલે, કારણ કે તેથી એક ઘણા મોટા શબ્દના સંગવડથી બાગ કરી શકાય છે.

બીજું પતરું બીજી બાજુ

- ૩૭ શત્યસ્તુવઃ સંવિદિતં યથા મયૂરલ્ખણ્ડીસમાવાસિતેન મયા માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચૈ-
હિકામુષ્મિક-
- ૩૮ પુણ્યયશોમિવૃધ્ધયે । વેંગિ વાસ્તવ્યતચ્ચાતુર્વિચસામાન્યભારદ્વાજસગોત્રતૈત્
[તિરી]યસદ્વ્ર[વ્ર]જાચા-
- ૩૯ રિવિષ્ણુમટ્ટપૌત્રાય દામોદરદુ[દ્વિ]વેદિપુત્રાય દામોદરચતુર્વેદ(દિ)મટ્ટાય
નાસીકદેશીયવટનગરૈ-
- ૪૦ વિષયાન્તરગતઃ અમ્બ[મ્બ]કગ્રામઃ તસ્ય ચાઘાટાઃ પૂર્વતઃ વડવુરૈ ગ્રામઃ
દક્ષિણતઃ વારિલેહગ્રામઃ
- ૪૧ પશ્ચિમતઃ પલ્લિતવાંડગ્રામઃ પુલિન્દાનદી ચ ઉત્તરતઃ પદ્મનાભગ્રામઃ એવમયં
ચતુરાધા-
- ૪૨ ટનોપલક્ષિતઃ સોદ્રંગઃ સ[સો]પરિકરઃ સદંડદશાપરાધઃ સમૂતોપાત્તપ્રત્યાયઃ
સોત્પાદમા-
- ૪૩ મવિષ્ટિકઃ સધાન્યહિરણ્યાદેયઃ અચાટમટપ્રવેશ્ય[:*]સર્વરાજકીયાનામહ-
- ૪૪ સ્તપ્રક્ષેપણીયઃ આચા(ચ)ન્દ્રાર્કાર્ણવક્ષિતિસરિત્પર્વતસમકાલીન[:*]પુત્રપૌત્રાન્વ-
- ૪૫ યક્રમોપભોગ્યઃ પૂર્વપ્રદત્તદેવવ્ર(વ્ર) હ્રદાયવર્જિતોમ્યન્તરસિધ્યા મૂમિ
- ૪૬ (છિ ચ્છિ)દ્રન્યાયેન શકનૃપકાલાતીતસંવત્સરશતેષુ સસસુ તું(ત્રિ)શદધિકે
- ૪૭ ષુ વ્યયસંવત્સરે વૈશાખસિતપૌર્ણમાસીસોમગ્રહણમહાપર્વણિ વ(વ)-
- ૪૮ લિચરૂવૈશ્વદેવાગ્નિહોત્રાતિથિપંચમહાયજ્ઞકૃ(ક્રિ)યોત્સર્પણાર્થ સ્નાત્વાઘોદકાતિસર્ગે-
- ૪૯ ણ પ્રતિપાદિતઃ[। *]યતોસ્યોચિતયા વ્ર(વ્ર)હ્ર(હ્ર+મ)દાયસ્થિત્યા મુંજતો
મોજયતઃ કૃષતઃ કર્ષ-
- ૫૦ યતઃ પ્રતિદિશતો વા ન કૈશ્ચિદલ્પાપિ પરિપ[-*]થના કાર્યા[।*]
તથાગામિભદ્રનૃપતિભિરસ્મ-
- ૫૧ દ્વંશ્યૈરન્યૈર્વા સામાન્યં મૂમિદાનફલમવેત્ય વિદ્યુલ્લોલાન્યનિત્ય[આન્ય]
પૈશ્વર્યાણિ તૃણાગ્રલ-
- ૫૨ મ્મજલવિન્દુ ચંચં(ચ)લં ચ જીવિતમાકલય્ય સ્વદાચનિર્વિશેષોયમસ્મદા
[દા]યોનુમન્ત-

૧ આંહિ વેજિં વાંચે છે, પણ બીજા પદનો વ્યંજન રપટ્ટ રીતે ગ બ વંચાય છે. અને આંહી પહેલા અક્ષરની સાથે તે વાંચવાથી એક સમજી શકાય તેવું અને જાણીતું નામ આપણે જાણી શકીએ છીએ, તેથી એનાથી ઉલટું વાંચવાનું કારણ નથી. ૨ મી. વાંચન વળનગર વાંચે છે; પરંતુ પ્રતિષ્ઠિત પ્રમાણે તે ખોટું છે. ૩ મી. વાંચન 'વડવુર' વાંચે છે; પરંતુ હવેલા બે અક્ષરો એકઠકસ પછે વુર છે. ૪ મી. વાંચન પલ્લિતવાર વાંચે છે; પરંતુ હવેલા પદનો વ્યંજન હ છે અને ર નથી ૫ મી. વાંચન પદ્મવાલ વાંચે છે, પરંતુ હવેલા ઉપાંત્ય વ્યંજન ન છે.

કે. ૧૮

ત્રીજું પત્રું

- ૧૩ વ્યઃ પ્રતિપાલયિતવ્યશ્ચ [૧*]યશ્ચાજ્ઞાનતિમિરપટલાવૃતમસિરાછિ(છિ)
યાદાછિ(છિ)થમા-
- ૫૪ નકં વાનુમેદેત સ પંચભિર્મહાપાતકૈઃ સોપપાતકૈશ્ચ સંયુક્તઃ સ્યાત્ [૧૧*]ઈ-
- ૧૧ ત્યુક્તં ચ ભગવતા વેદવ્યાસેનં વ્યાસેન[૧*]ષષ્ટિં વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ
ભૂમિદઃ
- ૧૬ આછે(છે)તા ચાનુમન્તા ચ તાન્યેવ નરકે નસેત્ [૧૨*]વ(વ)હુમિર્વ-
સુષા ભુક્તા રાજભિ[૧*]સગરાદિ-
- ૧૭ મિઃ યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલં [૧૩*] સર્વાનેતાં(ન્)ભાવિનઃ
પાર્થિવે[૧*]દ્રાં(ન્)ભૂયો
- ૧૮ મૂયો યાચતે રામભદ્રઃ સામાન્યોયંધ્વ(ધ)ર્મ સેતુ[૧૪]નૃપાણાં કાલે કાલે
પાલનીયો
- ૧૯ ભવદ્ભિઃ [૧૪*] ઇતિ કમલદલાંબુ(બુ)વિ(વિ)દું (દુ)લોલાં શૃ(શ્રિ)યમ-
નુચિ(ચિ)ત્યં (ત્ય)મનુષ્ય જીવિતં ચ
- ૬૦ અતિવિમલભનો ભિરાત્મનૈર્ન હિ પુરુષૈઃ પરકિર્તયોપિ ગોપ્યાઃ [૧૫*]
- ૬૧ લિખિતં શ્રીમદ્ અરુણાદિત્યેન વત્સરાજપુત્રેણ ભૂવિરામ દૂતકં [૧૬*]

ભાષાન્તર

જેના નાલિકમલમાં વેધસુ(બ્રહ્મા)નો વાસ છે તે અને હર જેનું મસ્તક ઇન્દુકલાથી મંડિત છે તે તમારું રક્ષણ કરે.

(પંક્તિ ૧) કૃષ્ણ જેના વિશાલ વક્ષઃસ્થલ પર ઝળહળતા શ્રી કૌસ્તુભ મણિનાં દ્વર સુધી પહોંચતાં કિરણોથી કંઠ કંકાઈ ગયો છે, સત્યસંપન્ન છે, અને વિપુલ (મોટા) ચક્રથી શત્રુગણને પરાજય કરેલો હોવા છતાં જે કાળાં કૃત્યોથી મુક્ત છે તે કૃષ્ણ સમાન પૃથ્વી પર તેના વક્ષઃસ્થલને આલિંગન દેતી લક્ષ્મી દેવીના કંઠ વેષ્ટિત આંગળીઓવાળા લંબાયેલા કરોથી ઢંકાયેલા કંઠવાળો, સત્યસંપન્ન, અને શત્રુગણને મહાન સેનાથી પરાજય કર્યો હતો છતાં કુકર્મો રહિત છે, તે કૃષ્ણરાજ ભૂપતિ હતો. પક્ષ છેદનના ભયથી આશ્રય લેનાર મહાન પર્વતોના સમૂહથી પ્રભાવાળા, ઓળંગવો દુસ્તર છે તે, અને વિમલ ઘુતિવાળાં અનેક રત્નોવાળા સાગરમાંથી, દેવોના આશ્રયસ્થાન મન્દિરે લીલા સાથે (સ્હેલથી) અને ત્વરાથી લક્ષ્મી ખેંચી લીધી હતી તેવી રીતે સેનાનાશના ભયથી આશ્રય લેવાતા, દુર્વિજયી, પવિત્ર અને પ્રભાવાળા પુરૂષરત્નોથી મંડિત ચૌલુક્ય^૨ અન્વય (કુલ)માંથી, વિદ્વાનોના આશ્રયસ્થાન આ પૃથ્વીવલ્લભ^૩ લીલાથી સત્વર લક્ષ્મી દેવી ખુંચવી લીધી.

(પંક્તિ ૫) તેને ધોર નામનો પુત્ર હતો જે ધૈર્યધનવાળો, શત્રુઓની વનિતાઓનાં મુખકમલની સુંદરતા નાશ કરનાર, અને અતિ ગરમી પ્રસારતા ચણક કિરણોવાળા સૂર્ય માફક સર્વ પ્રદેશોમાં પોતાનો પ્રતાપ પ્રસારતો હતો; સૂર્ય, કિરણોની ઉજ્જ્વળતાથી, ત્રાસદાયક છે ત્યારે આ (ધોર) હલકા કર (વેરા)થી ભૂમિને પ્રસન્ન કરે છે અને જેના યશની માલા ખનાવી દિગ્નાયિકાઓ નિત્ય ધારણ કરે છે. જેણે ઉલ્લંઘન કર્યો છતાં વિમલ પ્રભાવાળા, જગતને નિષ્કલંક જણાતા ણિખ (મંડલ)માં સ્થપાયેલા અને હવે પછી અંધકાર ન કરનાર ઇન્દુ જેવા (સમાન) જેષ્ઠ બન્ધુનું (ગાદી પર આવતાં) ઉલ્લંઘન કર્યો છતાં, વિમલ શ્રી સંપન્ન જગતના (ભૂમિના) નિર્મલ મંડલમાં સ્થાપિત થયેલો, તે કદિ દોષ કરતો નહીં. ક્રૂર કર્ણના દાનથી જ ઉતરતા નિત્ય દાનવાળા પણ અન્ય કરતાં અધિક દાન કરતો તેને જોઈ કર્ણ (કાન) નીચેથી મહાઝરતા દિગ્ગજને લજ્જાથી શરમાઈને દિશાઓના પ્રાન્તે (કનારે) ઉભા રહ્યા. અન્યથી અજિત પ્રૌઢ પ્રતાપી, અખિલ ભૂતલના વિજયી, સર્વથી અધિક માનવાળા ગંગને અન્તે હરાવી બન્દીવાન કર્યો જોઈને ઠલિ કેદની શિક્ષાના ભયથી નાશી ગયો. અન્ય સેના ટક્કર ન લઈ શકે તેવી બલવાન સેનાથી, સ્હેલાઈથી પ્રાપ્ત કરેલા ગૌડ દેશની રાજ્યશ્રીના મહાવાળા વત્સરાજને ત્વરાથી મેરૂ (નાં રણ) મધ્યે કમ ભાગ્યના પંથ પર પ્રવેશ કરાવી તેણે તેની પાસેથી શરદેન્દુના કિરણ જેવા રવેત બન્ને અનુપમ રાજછત્રો હરી લીધાં, એટલુંજ નહિ પણ તેનો યશ જે દેશોના છેડાઓ પર પહોંચ્યો હતો તે પણ હરી લીધો. તેણે વિમલ કાર્યોથી પૃથ્વી પર સ્થપાઈ ગયેલા કલિને હાંકી મૂક્યો અને કૃતયુગનો મહિમા ફરીથી પૂર્ણ કર્યો હતો. આમ હોવાથી, નિરૂપમ ‘ ઠલિવલ્લભ ’ શાથી કહેવાયો, તે આશ્ચર્યભરેલું છે.

(પંક્તિ ૧૪) તે ધૈર્યસંપન્ન નિરૂપમથી સાગરમાંથી શુદ્ધ અને પરમેશ્વરના ઉચ્ચ મસ્તકને સ્પર્શ કરતાં કિરણોવાળો ઇન્દુ પ્રકટયો તેમ સજ્જનોનાં માન પામેલો, શુદ્ધ આત્માવાળો તેને નમન કરતા રાજાઓનાં ઉન્મત્ત મસ્તકોથી સ્પર્શિત ચરણવાળો,—રાજ્યશ્રીને પ્રસન્ન કરનાર, મહિમા (પ્રતાપ)વાળો અને પૂર્વના ગિરિ પરથી દિવસમાં વિકાસતાં કમલને સુખકારી,

૧ લક્ષ્મી ૨ ચાલુક્ય વંશનો પુનઃ સ્થાપનાર તેલ ૨ ખીલ સુધી જે ‘ ચાલુક્ય ’ શબ્દ વપરાસમાં નહતો તે શબ્દ, રાધનપૂર દાનપત્રના તે જ શ્લોકમાં છે તેમ આંહિ પણ વપરાયો છે તે ખરખર વિચિત્ર છે. કારણ કે આ દાનપત્રની તારિખ પછી આશરે ૧૩૦ વર્ષ પછી ચાલુક્ય વંશની પુનઃ સ્થાપના થઈ હતી. ૩ વિશેષનામ તરીકે અથવા ઉપનામ તરીકે લઈ ચક્રાય અથવા તો પૃથ્વીનો પ્રિયપતિ, મિત્ર આ બહુલો એટલે કે રાજા એમ અર્થ લઈ શકાય.

અણ્ઠ પ્રતાપવાળા નિત્ય ઉદય પામતા સૂર્ય સમાન ગોવિંદરાજ પુત્ર ઉદભવ્યોઃ. યદુકુળ મધુ-રિપુના જન્મથી અજિત બન્યું તેમ તે ગુણી સ્થાનના જન્મથી શ્રી રાષ્ટ્રકૂટ કુલ (અન્વય) દુશ્મનોથી અજિત બન્યું. શત્રુઓને સ્પષ્ટ રીતે પોતાના અનુચરો જેવા જ કર્યા; કારણ કે શત્રુઓને મારથી હાંકી કાઢીને દેશની આશા (હૃદ) બનાવી અને તેમને અન્ન, આભૂષણોના ત્યાગ કરાવ્યો, જ્યારે અનુચરોને, ઔદાર્યથી, અભિલાષની હૃદ બતાવીને ઉન્નત બનાવ્યા અને મોતીના હારથી આભૂષિત કર્યા. [કૃષ્ણ સમાન ત્રિભુવનને આપદમાં રહે તેવી શક્તિવાળું તેનું દૈવી રૂપ જોઈ તેનો પિતા તેને પૃથ્વી પર સંપૂર્ણ સત્તા અર્પિતો હતો ત્યારે] તેણે તેના પિતાને આ યુક્ત વાણી કહી: “પિતા ! આ તમારે આધીન છે. ઉલ્લંઘન ન કરાય તેવી આજ્ઞા જેવો આ તમારો આપેલો કંઠિક^૩ (હાર) મેં નથી લીધો ?” અને જ્યારે તેના આ પિતા સ્વર્ગવાસી થયા અને અહીં ક્રૂર તેમની કીર્તિ જ રહી ત્યારે તેણે એકલાએ, અતિ વિખ્યાત પ્રતાપથી, પૃથ્વી પ્રલય કરનાર અતિ ઉજ્જ્વળતા પ્રસરતો અગ્નિ બાર (૧૨) સૂર્યનું તેજ હરે છે તેમ પૃથ્વીનો નાશ કરવા તત્પર ભેગા મળેલા બાર (૧૨) પ્રસિદ્ધ નૃપોનું તેજ સત્વર હરી લીધું. અતિદયાથી લાંબી કેદમાંથી મુક્ત કરી, તેના પોતાના દેશમાં પાછો મોકલેલો ગંગ જ્યારે અતિ મદથી તેના રહામો થયો ત્યારે તેની ભવ્ય ભ્રમરોમાંથી ક્રોધ જણાય તે કરતાં પણ દૂંક સમયમાં, તેણે બાણોના વિશ્લેષ^૪ વરસાદ^૫થી તેનો સત્વર પરાજય કરી ફરીથી કેદ કર્યો. નયપરાયણ માલવાના નાયકે તેની સંપદ તેના ચરણને નમન કરવા ઉપર પૂર્ણ આધારી છે તેમ દૂરથી જોઈ, કરની અંજલિ કરી (એ હાથ જોડી) નમન કર્યું. કયો અદ્યશક્તિવાળો પ્રજ્ઞાન, બલવાન પુરૂષ સાથે સ્પર્ધાના કિનારા પર પ્રવેશ કરે ? કારણ કે રાજનીતિ (નય) ના અધ્યયનનું ફલ, અધિકતા પોતાની કે પોતાના શત્રુની છે તે જાણવાની શક્તિ છે. વિંધ્યાદ્રિના ઢોળાવ પર તેણે છાવણી નાંખી છે એવું કહ્યું પાસેથી સાંભળી અને પોતાના દેશમાં આવી પહોંચ્યો છે તેમ માની ભયભીત બનેલો મારાશર્વ રાજા તેની ઇચ્છાને અનુકૂળ કુલધનથી તેનો સદ્ભાવ પ્રાપ્ત કરવામાટે તેમ જ તેના ચરણની નમનથી પૂજા કરવા સત્વર ગયો. ધનધોર વાદળથી આવૃત્ત થયેલા આકાશવાળી વર્ષા ઋતુ શ્રી ભવનમાં ગાળી, તે ત્યાંથી સેના સહિત તુંગભદ્રાને તીરે ગયો. અને ત્યાં રહી તેણે કે જેને બાણોના વરસાદ વડે શત્રુઓ નમતા તેણે પોતાના કરમાં હોવા છતાં પશ્ચવલોકોની સર્વ લક્ષ્મીનું અદ્ભુત રીતે હરણ કર્યું. તેને નમન કરવા જોડેલી અંજલિથી શોભતા લલાટવાળા શત્રુઓએ, “ભય રાખશો નહીં” એ તેની વાણી, જે સત્યપણાથી તેની કીર્તિનું પાલન કરતી, તેનાથી જેટલા શોભતા તેટલા તેમણે (શત્રુઓએ) આપેલાં ઘણાં કિમતી રત્નોના ઢગથી પણ નહીં શોભતા તેના ચરણનો આશ્રય લીધો.

(પંક્તિ ૩૨) પવન અથવા તિ જેવું જીવિત ચંચલ અને અસાર જાણીને તેણે એક બ્રાહ્મણને પરમપુણ્ય ભૂમિદાન આપ્યું.

(પંક્તિ ૩૩) પરમભદ્રારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીધારાવર્ષદેવનો પાદાનુક્રયાત પ. મ. ૫ શ્રી પ્રભુતવર્ષ દેવ, પૃથ્વીવલ્લભ શ્રી ગોવિંદરાજ દેવ, કુશલ હાલતમાં, રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, ગ્રામકૂટ, આયુક્તક, નિયુક્તક, આધિકારિક, મહત્તર આદિને તેમના સંબંધ પ્રમાણે જાહેર કરે છે:—

૧ વિષ્ણુ અથવા કૃષ્ણ ૨ જીઓ ઉપર નોંઠે ૨ પા. ૧૧ મે ૩ યુવરાજની પદવીના ચિહ્નરૂપ આ ‘કલિક’ હતો, એ ડો. બ્યુલ્હરની સૂચના સાચી જણાય છે. એક અપ્રસિદ્ધ પૂર્વ ચાલુક્ય દાનપત્રમાં નીચેનો ફકરો આવે છે કે—તત્સુતં વિજયાદિત્યં કૃતકણ્ઠિકાપટ્ટવન્ધ્યાભિષેકમ્ ૪ વિશેષનો અર્થ ડો. બ્યુલ્હરની સૂચના પ્રમાણેનો કર્યો છે અને એ અર્થ વ્યાખ્યાની છે કારણ કે ‘વિશેષ’ ના અર્થો ‘ફેરવું’ ‘મોકલવું’ ‘છોડવું’ ‘પાથરવું’, વિગેરે થાય છે. અને વિનક્ષિપ નો અર્થ ‘બાણ છોડવું’ એવો થાય છે. પરંતુ ડો. બ્યુલ્હરે દર્શાવ્યા પ્રમાણે કદાચ વિશેષનો કોઈ પારિભાષિક અર્થ થતો હોય કે જે પારિભાષિક અર્થ હજી સુધી નક્કી થયેલો નથી; કારણ કે ગુજર દાનપત્રોમાં વિશેષ અન્ય દાનપત્રોના અર્થ ‘અભિષેક’ ને બદલે વપરાયો છે.

(પં. ૩૭) તમને જાહેર થાઓ કે મયૂરખણ્ડી શહેરમાં વાસ કરીને, આ લોક અને પર-લોકમાં મારા અને મારાં માતપિતાના પુણ્ય યશ માટે શકરાજના સમય પછી ૭૩૦ વર્ષ પછી, વ્યય સંવત્સરમાં, વૈશાખની પૂર્ણિમાને દિને ચંદ્રગ્રહણ વખતે નાસિકદેશના વટનગરવિષયમાં અમ્મકામ જેની સીમા:—

પૂર્વે વડપુર ગામ,

દક્ષિણે વારિખેડ ગામ,

પશ્ચિમે પહ્લિતવાડ ગામ અને પુલિન્દા નદી, અને ઉત્તરે પદ્મનાભ^૧ ગામ—

આ સીમાવાળું ગામ, ઉદ્રક્ષ સહિત, ઉપરિક સહિત, દંડ અને દશ અપરાધની સત્તા સહિત, ભૂનોપાત્ત પ્રત્યાય સહિત, વેઠ કરાવવાના હક્ક સહિત, અન્ન સુર્વણની આવક સહિત, સૈનિકોના પ્રવેશમુક્ત, રાજપુરુષોની દબલગિરિ સિવાય ચંદ્ર, સૂરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળ સુધી પુત્રો અને વંશજોના ઉપલોગ માટે, બ્રાહ્મણો અને દેવોને કરેલા પૂર્વેનાં દાન વજ્ર્ય કરી, અભ્યન્તરસિદ્ધિના નિયમાનુસાર અને ભૂમિચ્છિદ્રન્યાય પ્રમાણે, આજે સ્નાન કરી, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને અતિથિના પંચ મહાયજ્ઞની ક્રિયા ચાલુ રાખવા માટે દિવેદી દામોદરના પુત્ર ચતુર્વેદી દામોદર ભટ્ટને અને વેંગિ શહેરના નિવાસી, ત્યાંના ચતુર્વેદી મંડલના, ભારદ્વાજ ગોત્રના, તૈત્તિરીય શાખાના બ્રહ્મચારી વિષ્ણુભટ્ટના પૌત્રોને, મેં પાણીના અર્ચ્ય સાથે આપ્યું છે.

(પં. ૪૪) આથી જ્યારે તે બ્રહ્મદાય પ્રમાણે આ ગામનો ઉપલોગ કરે, કરાવે, ખેતી કરે, અથવા ખીજને સોંપે ત્યારે કોઈએ લેશમાત્ર પણ પ્રતિબંધ કરવો નહીં. આ મારા દાનને પોતે દાન કંઈ હોય તેમ ભાવિ પવિત્ર નૃપોએ અમારા વંશના કે અન્ય હોય તેમણે,—ભૂમિદાનનું ફલ દાન કરનારને અને તેની રક્ષા કરનાર સર્વેને સામાન્ય છે અને શ્રી વિદ્યુત જેવી ચંચલ અને અનિત્ય (નાશવંત) અને જીવિત તૃણના અગ્રેજલખિંદુ જેવું ચંચલ છે તેમ માની અનુ-મતિ આપવી અને રક્ષણ કરવું.

અજ્ઞાનના ધનતિમિરથી આવૃત થએલા ચિત્તથી આ દાન જમ્મ ઠરે અથવા તેમાં અનુમતિ આપે તે પંચમહાપાપ અને અન્ય અલ્પ પાપોના દોષવાળો થશે.

(પં. ૫૪) વેદઠર્તા વ્યાસે કહ્યું છે કે:—દાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ વાસ કરે છે પણ તે જમ્મ કરનાર અથવા તેમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષ નરકમાં વસે છે. રામભદ્ર ફરી ફરી ભાવિ નૃપોને તેની યાચના આમ કરે છે— “ નૃપોનાં પુણ્ય કર્મોના સેતુ સર્વદા તમારે રક્ષવો જોઈએ ” અને નિર્મલ ચિત્તવાળા અને આત્મલાભના વિચારવાળા જનોએ, શ્રી અને જીવિત કમળપત્ર પરના જલખિંદુ જેવું ચંચલ માનીને શું અન્ય જનોનો યશ પણ ન રક્ષવો જોઈએ ?

(પં. ૬૧) દાનપત્રનો લેખક વત્સરાજનો પુત્ર શ્રી અરૂણાદિત્યઃ દ્વતક-ભૂવિરામ.

૧ અન્ય લેખોમાં આ નામ કોલહાપુર ઉપર પન્નાલ નામના પર્વતદ્વર્ગના સંસ્કૃત નામ તરીકે વપરાયું છે પરંતુ આ લેખમાં તે સ્થળ ધારવામાં આવી શકે નહીં.

રાષ્ટ્રકૂટ રાજ ગોવિંદ ૩ જનાં રાધનપુરનાં પતરાં

શક. સંવત ૭૩૦ શ્રાવણ વદ અમાવાસ્યા

પ્રોફેસર બુલ્હરે આ લેખ ઈન્ડિયન એન્ટીકવેરી, વો. ૬ પા. ૫૯ ઉપર પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. એમને મુંબઈ ઇલાકામાં પાલણુપૂરના પોલિટિકલ સુપરિન્ટેન્ડન્ટની દેખરેખ તળે આવેલા રાધન-પૂર સ્ટેટના અધિકારીઓ તરફથી તે લેખ આપવામાં આવ્યો હતો. આ લેખની ખરી પ્રતિ-કૃતિ પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર જણાયાથી હો. ફ્લીટે મારા ઉપયોગ માટે આપેલી, તે શાહિની છાપો ઉપરથી હું ફરીથી પ્રસિદ્ધ કરું છું. હો. ફ્લીટે એ છાપો પાલણુપૂરના પોલિટિકલ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ પાસેથી ૧૮૮૪ માં મેળવી હતી. પતરાં વાસ્તવિકરીતે કેનાં છે તે વિષે કંઈ માહિતિ મળતી નથી.

આ લેખ બે તામ્રપત્રો ઉપર છે. તેમાંનું એક એક જ બાજુએ કોતરેલું છે. ત્રીજું પતરું જોવાઈ ગયેલું હોવાથી લેખ અધુરો છે. તે સાથેની કડી અને સુદ્રા પણ જોવાઈ ગયાં છે. દરેક પતરું લગભગ ૧૧ ૩/૪" x ૭ ૧/૪" માપનું છે. લખાણના રક્ષણ માટે કાંઠા બંધા કરેલા છે. પણ સપાટી બહુ કટાઈ ગઈ છે, — આ હકીકત ઇ. સ. ૧૮૭૭ માં પ્રો. બુલ્હરના લેખ સાથે પ્રસિદ્ધ થયેલા ફ્રોટો લિથોગ્રાફમાં તદ્દન દંકાઈ ગઈ હતી — એટલે કેટલાક અક્ષરો અસ્પષ્ટ છે. બન્ને પતરાંનું વજન ૪ પૌંડ ૬ ૩/૪ ઓંસ છે. અક્ષરો પાછળના ભાગમાં ઝાંખા દેખાય છે, અને કોતરનારના હાથીઆરની નિશાનીઓ પણ તેના ઉપર છે, અક્ષરનું કદ લગભગ ૨ ૧/૪" અને ૩/૪" વચ્ચે છે. લીપિ ઉત્તર તરફની છે.

રાષ્ટ્રકૂટ રાજ ગોવિંદ ૩ ના એક દાનનો આ લેખ છે. ‘ઓ’ પછીની શરૂવાતની ૧૯ પંક્તિઓમાં રાજ કૃષ્ણરાજ (૧) તેનો પુત્ર ઘોર (ધ્રુવ) નિરુપમ ઠલિ વલ્લભ અને તેનો પુત્ર તથા આ દાનના દાતા ગોવિંદરાજ (૩) નાં યશોગાન છે. આ લેખના શ્લોકો ૭, ૧૫ અને ૧૯ તથા ૧૨ માનો પ્રથમાર્ધ તથા ૧૩ માંના થોડા ભાગ સિવાય બધા શ્લોકો હો. ફ્લીટે ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૧૫૭ માં પ્રસિદ્ધ કરેલા વાણીના દાનપત્રમાં પણ આવે છે. અને બધા ૧૯ શ્લોકો — એપિ. કર્ના. વો. ૪ પ્રસ્તાવના પા. ૫ માં બતાવેલા મણ્વેના દાનપત્રમાં આપેલા છે, અને તેનો ફ્રોટોગ્રાફ મી. રાઈસ પાસેથી મળેલો હો. ફ્લીટે મને આપ્યો છે. ૯ મો શ્લોક પણ ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૨૧૮ માં શિરૂરના લેખના પાઠની પંક્તિ ૨ અને ૩ માં આવે છે.

ઉપર કહેલી પ્રશસ્તિ, જેનું સંપૂર્ણ ભાષાંતર નીચે અપાશે, તેના પછી પતરાની ૩૮ મી પંક્તિમાં સાધારણ શ્લોક આવે છે:—

(શ્લોક ૨૧) “ તેણે (ગોવિંદ રાજે) આ જીવિતને અનિલ વિદ્યુત માફક ચંચલ અને અસાર જોઈને જમીનનું દાન હોવાથી અતિ પુણ્યદાયી દાન એક બ્રાહ્મણને આપ્યું છે.”

આ શ્લોક પછીના ગદ્યના ફકરામાં રાજ પ્રભૂતવર્ષ રાષ્ટ્રપતિઓ તથા અન્ય અધિકારીઓને હુકમ આપે છે કે, મયૂરખંડીમાં નિવાસ કરીને, એક સૂર્યગ્રહણને સમયે-જેની વારીખ નીચે આપવામાં આવશે — રાસિયન ભુક્તિમાં આવેલું રંતજીણુ (અથવા રત્તજીણુ) ગામ પર-મેશ્વર ભટ્ટ — ચંડિયમ્મગહિય સાહસનો પુત્ર અને નાગૈય્ય ભટ્ટનો પૌત્ર-જે ટિગવિમાં રહેતો હતો, અને જે તે સ્થળની ત્રિવેદી જ્ઞાતિનો હતો, અને જે તૈત્તિરીય વેદનો શિષ્ય હતો અને ભારદ્વાજ ગોત્રનો હતો તેને પાંચ યજ્ઞો ચાલુ રાખવા માટે દાનમાં આપ્યું હતું.

રત્તજ્જુણ ગામની સીમા:-- પૂર્વે સિંહા નદિ દક્ષિણે વયુલાલા; પશ્ચિમે ભિરિયાણ; અને ઉત્તરે વરહુઆમ. અને તે ગામના સંબંધમાં વધુ કહ્યું છે કે, તે કેટલાક ગ્રાહણોનું ગામ હતું- જેમાં મુખ્ય અનંતવિષ્ણુભટ્ટ, વિટહુડુવે (જહ ?) વિગેરે હતા તે ચાળીસ મહાજનો ગાંહેલા હતા. આ હકીકત ઉપરથી જણાય છે કે નિર્દિષ્ટ લોકો ગામમાં સ્થાયી થયેલા હતા.

આમાં બતાવેલાં સ્થળોમાં રાસિયન એ પ્રો. બુલ્હરે અમદાવાદ જીલ્લાનું હાલનું રાસિન તરીકે ઓળખાવ્યું છે. તે ઇડીયન એટલાસ શીટ નં ૦ ૩૬ માં લે. ૧૮°૨૮' અને લોં ૭૪°૫૬' ઉપરનું 'રસીન' છે. દાનમાં આપેલું ગામ, રતજ્જુણ અથવા રતજ્જુણ એ ગેઝેટીઅર* ઓફ ધી બોમ્બે પ્રેસિડેન્સી વો. ૧૭ પા. ૩૫૨ માં "રાટાજન ગામ તરીકે ઓળખાવ્યું છે. એ પોસ્ટલ ડિરેક્ટરીનું 'રાટજન' અને ઇડીયન એટલાસ, શીટ નં ૦ ૩૬ માં 'રસીન' થી લગભગ ૨૪ માઈલ ઉત્તર ઇશાનમાં આવેલું 'રતજ્જન' છે. તે 'સીના' એટલે દાનમાં આપેલી 'સિંહા' નદિના પશ્ચિમ કિનારા ઉપર આવેલું છે. તેની દક્ષિણમાં બરોબર ૩ માઈલ ઉપર 'બખૂ-લગામ' એટલે દાનનું 'વયુલાલા; આવેલું છે; અને 'રતજ્જન' થી પશ્ચિમે બે મૈલ ઉપર 'મીરજગાંવ' છે, તે ભિરિયાણ હોલું જોઈએ. છેવટે રતજ્જુણની ઉત્તરે આવેલા વરહુ આમનું નામ 'વુરગાંવ' અને 'વુરગાંવ કોટ' એ નામોથી ચાલુ રહ્યું છે. તે ઇન્ડીયન એટલાસ શીટ નં ૦ ૩૬ માં 'રતજ્જન' ની ઉત્તર પશ્ચિમે અનુક્રમે આઠ અને પાંચ મૈલ ઉપર આવેલાં છે. તિગવિ એ ડો. ફલીટ 'તુગાંવ' હોવાનું સૂચવે છે. તે ઇન્ડીયન એટલાસ શીટ ૩૮ માં આપેલાં 'સુગુમ્નર,' સંગમ્નેરની ઇશાન ઉત્તરમાં આશરે ૮ મૈલ ઉપરનું ગામ છે. તે 'રતજ્જન' થી વાયવ્ય ઉત્તરમાં આશરે ૮૦ મૈલ દૂર હશે. મયૂરખણડી જ્યાંથી દાન આવ્યું હતું, તેને માટે જુઓ ડો. ફલીટનું 'ડાઈનેસ્ટીઝ' પા. ૩૬૬.

આગળ કહ્યું છે તેમ આ દાન એક સૂર્યગ્રહણ સમયે અપાયું હતું, અને તે તિથિ શક સંવત ૭૩૦ (શકમાં જ આવ્યું છે) અને સંવત સર્વજિતના શ્રાવણ કૃષ્ણ પક્ષ પડવાની છે. અગાઉ હું ઠહી ચૂક્યો છું— (જુઓ. ઈ. એ. વો. ૨૩ પા. ૧૩૧, નં ૧૦૮ અને સરખાવો વો. ૨૫ પા. ૨૬૭, ૨૬૬ અને ૨૬૨)—કે શક સંવત ૭૩૦ ગતની આ તારીખ ૨૭ મી જુલાઈ ઈ. સ. ૮૦૮, જે વખતે હિંદુસ્તાનમાં સંપૂર્ણ સૂર્યગ્રહણ દેખાયું હતું, તે દિવસને મળતી આવે છે. સર્વજિત સંવત તારીખ સાથે ઉત્તરની ગણતરી પ્રમાણે જોડી શકાય છે, કારણ કે ચોક્કસ * સરેરાસ ગણતરીની પદ્ધતિ મુજબ સર્વજિત ૨૬ મી મે, ઈ. સ ૮૦૮ને દિવસે પૂરું થયું હતું, અને દક્ષિણની રીતિ પ્રમાણે સર્વજિત શક-સંવત ૭૩૦ ચાલુની બરોબર થાય છે.

ખીન્ન પતરામાં અન્તે હંમેશ મુજબની દાન મેળવનારને નિર્વિઘ્ને ઉપલોગ કરવા દેવાની આજ્ઞા છે. અને ખોવાઈ ગયેલા ત્રીજા પતરામાં આવો કંઈ ઉલ્લેખ તથા આશીર્વાદ અને શાપના થોડા પ્રલોકો હશે એવું માની શકાય.

અક્ષરાન્તર^૧

પતરું પહેલું

- ૧ ઁ^૨ [૧૧*] સં વોલ્યાદ્વેધસા ધામ યનામિકમલં કૃતં [૧*] હરશ્ચ યસ્ય કાન્તે-
ન્દુકલયા કમલં કૃતં [૧૧*] મૂપોભવદ્વ [બ] હદુરસ્થલરાજ-
- ૨ માન શ્રીકૌસ્તુભાયતકરૈરુપગૂઢકઠઃ [૧*] સત્યાન્વિતો વિપુલચક્રવિનિજિતા-
રિચક્રોપ્યકુણ્ણચરિતો મુ-
- ૩ વિ કુણ્ણરાજઃ [૧૨*] પર્ક્ષ્છેદમયાશ્રુ [શ્રિ] તાસિલમહામૂમૃત્કુલભ્રાજિ-
તાત્તું દુર્લધ્યાદપરૈરનેકવિમલભ્રાજિણુ-
- ૪ રત્નાન્વિતાત્ [૧*] યશ્રાલુક્યકુલાદનૂનવિવુ [બુ] ધત્રાતાશ્રયો વારિધેર્લ-
ક્ષ્મીન્ [મ્] મન્દરવત્સલીલમચિરાદાકૃષ્ટવાન્વર્લ્લભઃ [૧૩*]
- ૫ તસ્યામૂત્તનયઃ પ્રતાપવિસૈરાક્રાન્ત દિગ્મણ્ડલઃ ચંડાંશોઃ સદ્દશોપ્યચણ્ડકરતા
પ્રલહાદિતક્ષમાતલઃ [૧] ધોરો
- ૬ ધૈર્યધનો વિપક્ષવનિતાવકત્રામ્બુ [મ્બુ] જશ્રીહરોહારીકૃત્ય યશ્ [યે] યદીયમ-
નિશં દિશાયિકામિર્ધૃતં [૧૪] જ્યેષ્ઠો [લ્] લંધન-
- ૭ જાતયાપ્યમલયા લક્ષ્મ્યા સમેતોપિ સં^{૧૦} યોમૂર્ત્તિર્મલમણ્ડલસ્થિતિયુતો દોષાકરો ન
કચિત્ [૧૫] કર્ણાધસ્થિતદાનસં-
- ૮ તતિમૂતો યસ્યાન્યદાનાધિકં દાનં વીક્ષ્ય સુલ [જ્] જિતા ઇવ દિશાં પ્રાન્તે
સ્થિતા દિગ્ગજાઃ [૧૬] ઐર્ન્યૈર્ન જાતુ વિજિતં
- ૯ ગુરુશક્તિસારમાક્રાન્તભૂતલમનન્યસમાનપ્રાનં [૧] યેને હ વ [વ] દ્વમવ-
લોક્ય ચિરાય ગંગ [ં]
- ૧૦ દૂરં સ્વનિગ્રહમિયેવ કલિઃ પ્રયાતઃ [૧૬] ઈકત્રારમવ [વ] લેને^{૧૧} વા [ર]
ઈનિધિનાપ્યન્યત્ર રુઘ્વૌ ધનં નિષ્કૃષ્ટા [સિ]^{૧૨}
- ૧૧ મટોદ્ધતેન વિહરદ્ગ્રાહાતિર્મીમેન ચ [૧] માતંગાન્મદવારિનિર્જરમુચઃ પ્રાપ્યા-
નતાત્પલ્લવાત્
- ૧૨ તચ્ચિત્રં મદલેશમપ્યનુદિનં ય સ્પૃષ્ટવાં નૈ^{૧૩} કચિત્ [૧૭] [હેલા] સ્વી [કૃ]
તગૌઢ રાજ્યકમલામત્તં પ્રવેશ્યાચિરૌત્ દુ-

૧ ડો. ફ્લીટ આપેલી છાપ ઉપરથી, ૨ ચિદ્ધરપ દશાવેલ છે. ૩ હંદ શ્લોક અનુષ્ટુપ ૪ હંદઃ વસંતતિલકા ૫ ક પહેલાં અનુસ્વારની નિશાની કાતરેલી હતી, પણ પાછળથી ભૂંસી નાંખવામાં આવી છે. ૬ શ્લોક ૩-૫ હંદઃ શાર્દૂલવિકીરિત ૭ વાંચો ભ્રાજિતાદ્ ૮ વાંચો શ્વાન્ ૯ વાંચો લક્ષ્ણાંશોઃ ૧૦ વાંચો સન્ ૧૧ હંદ વસંતતિલકા ૧૨ હંદ શ્લોક ૭-૯ શાર્દૂલવિકીરિત ૧૩ આ પાંડુ તદ્દન ચોક્કસ છે. પ્રો. ખુદ્દર જ્ઞેન વંચે છે ૧૪ વાંચો સ્થા ૧૫ મધ્યે દાનપત્રમાં નિષ્કૃષ્ટાસિ પાડે છે. પ્રો. ખુદ્દરના અક્ષરાન્તરમાં નિષ્કૃષ્ટારિ છે; અને ફોટોલિથો ગ્રાહમાં પંક્તિ ૧૦ માંને અંતે સ્પૃષ્ટરીતે રિ અક્ષર છે; પરંતુ મારી માન્યતા પ્રમાણે, તે અક્ષર ખરી રીતે હદિ પણ કાતરેલો ન હતો અને તેની હાજરી પ્રો. ખુદ્દરના કાલ્પનિક પાંડને અગે છે ૧૬ વાંચો સ્પૃષ્ટવાન્ ૧૭ વાંચો આશિરાદ્

- ૧૩ મર્ગિ મરુમધ્યમપ્રતિવ[બ]લૈર્યો વત્સરાજં વ [બ] લૈ [:] [૧*] ગૌડીયં
શરદિન્દુપાદધવલંચ્છત્રંદ્વયં કેવલ [÷] તસ્માન્નાહ-
- ૧૪ ત તદ્યશોપિ કકુભાં પ્રાન્તે સ્થિતં તત્ક્ષણાત્ [૧૮*] લંદ્ધ[બ્ધ]પ્રતિષ્ઠમ-
ચિરાય કલિં સુદૂરમુત્સાર્ય શુદ્ધચરિતૈર્દ્ધર-
- ૧૫ ણીતલસ્ય [૧*] કૃત્વા પુનઃ કૃતયુગશ્ચ[શ્રિ]યમપ્યશેષં ચિત્રં કથં નિરુપમઃ
કલિવલ્લભોભૂત્ [૧૯+] પ્રાંભૂર્ધૈર્યવતઃ
- ૧૬ તતો નિરુપમાદિન્દુર્યથા વારિધેઃ શુદ્ધાત્મા પરમેશ્વરોન્નતશિરઃ સંસક્તપાદઃ સુતઃ
[૧*] પદ્માનન્દકરઃ
- ૧૭ પ્રતાપસહિતો નિત્યોદયઃ સોન્નતેઃ પૂર્વાદ્રેરિવ ભાનુમાનભિમતો ગોવિંદરાજઃ સતાં
[૧૧૦+] યસ્મિ [÷] સર્વ-
- ૧૮ ગુણાશ્રયે ક્ષિતિપતૌ શ્રીરાષ્ટ્ર[ર]કૂટાન્વયો જાતે યાદવવંશવન્મધુરિ [પા+]
વાસીદલંઘ્યઃ પૈરઃ [૧+] દૃષ્ટાશા-

બીજું પત્રું—પ્રથમ બાજુ

- ૧૯ વધયઃ કૃતાસ્યસદૃશો દાનેન યેનોદ્ધતા મુક્તાહારાવિ ભૂ [પિતાં] સ્ફુટમિતિ
પ્રત્યર્થિ [નોપ્] યર્થિર્ન [ઓ] પ્યસ્યાકાર-
- ૨૦ મમાનુષં તૃ [ત્રિ] ભુવનવ્યાપત્તિ રક્ષોચિતં કૃષ્ણસ્યેવ નિરીક્ષ્ય યચ્છતિ પિતૈર્યે-
કાધિપત્યં ભુવઃ [૧*] આસ્તાં તાત ત-
- ૨૧ વૈતદપ્રતિહતા દત્તા ત્વયા કઠિકા કિન્નાજેવ મયા ધૃતેતિ પિતરં યુક્તં વચો યો-
ભ્યધાત્ [૧૧૨*] તસ્મિં સ્વર્ગ-
- ૨૨ વિભૂષણાય જનકે જા[યા]તે યશઃ શેષતામેકીભૂય સમુદ્યંતાં વસુમેંતીસંહા-
રમાધિચ્છયા [૧*] વિચ્છૈયાં
- ૨૩ સહસા વ્યધત્ત નૃપતીનેકોપિ યોદ્ધાદશ રૂપાતાનપ્યધિકપ્રતાપવિસૈરઃ સંવર્તકોર્કા-
નિવ [૧૧૩*] યેના-
- ૨૪ ત્યન્તદયાલુનાથ નિગડકેશાદપાસ્યાયતાત્ સ્વં દેશં ગમિતોપિ દર્પવિસરાઘઃ
પ્રાતિકૂલ્યે સ્થિતઃ [૧*] યા-

૧ વાંચો છત્ર ૨ ઇંદ્રઃ વસંતતિલકા ૩ પહેલાં ૪ ઉપર અનુસ્વારની નિશાની ઠાતરી હતી પણ પાછળથી ભૂંસી
નાખવામાં આવી છે, ૪ મ્લોક ૧૭-૨૦ઃ શાર્દૂલવિકીડિત વાંચો પ્રામુદ્ધૈર્યવતસ્ ૫ વાંચો યસ્મિન્ ૬ વાંચો કૃતા
સુસદૃશા ૭ આદિ ભૂષણ હોવાનું ધારતો હતો. પરંતુ પતરાંમાં ચોખ્ખી રીતે ભૂષિતા પાડે છે, ૭ વાંચી
અને મણ્વેનાં દાનપત્રોમાં પણ છે ૮ વાંચો યર્થિનામ્ [૧૧] યસ્યાકાર ૯ વાંચો તસ્મિન્ ૧૦ વાંચો સમુદ્યતાન્
૧૧ પ્રથમ વસુમતિ એમ ઠાતરેલું હતું, પરંતુ અનુસ્વારનું ચિહ્ન સ્પષ્ટ રીતે ભૂંસી નાખવામાં આવ્યું છે.
૧૨ વાંચો વિચ્છાયાન્
લે. ૨૦

- ૨૫ વન્ન ધ્રુવ [કુ]ટી લલાટફલકે યસ્યોન્નતે લથયતે વિક્ષેપેળ વિજિત્ય તાવદ-
ચિરાદ્ધ[બ]ધ્ધઃ સ ગંગઃ પુનઃ [॥ ૧૪] સં-
- ૨૬ ઘાયાશુ શિલીમુખાં' સ્વસમયાં વા[બા]નાસનસ્યોપરિ પ્રાપ્તં વર્દિતવં [બં]
ધુજીવવિભવં પદ્માભિવૃદ્ધ્યન્વિ-
- ૨૭ તં [।+]સન્નક્ષત્રમુવીક્ષ્ય યં શરદ્દતું પર્જન્યવદૂર્જરો નષ્ટઃ ક્ષાપિ મયાત્તથા ન
સમરં સ્વ-
- ૨૮ મેપિ પશ્યેદ્યથા [॥ ૧૫+]યત્પાદાનતિમાત્રકૈકશરણમાલોક્ય લક્ષ્મી [·*]
નિજાં દૂરાન્માલવના-
- ૨૯ યકો નયપરો યં પ્રાણમત્પ્રાંજલિઃ [।*] કો વિદ્વાં^૧ બલિના સહાલ્પવ [બ]
લક સ્પર્ધા વિધત્તે પરં^૨ ની-
- ૩૦ તેસ્તાદ્ધિ ફલં યદાત્મપરયોરાધિક્યસંદેદનં [॥ ૧૬*] વિંધ્યાદ્રેઃ કટકે નિવિષ્ટ-
કટકં શ્રુત્વા ચરૈયં નિજૈઃ સ્વં દેશં
- ૩૧ સમુપાગતં ધ્રુવમિવ જ્ઞાત્વ[।]મિયા પ્રેરિતઃ [।*] માર[।શ]ર્વ મહીપતિ
દુત્તમ્ [અગ્*]આદપ્રાપ્તપૂર્વૈઃ પરૈઃ^૩ યસ્યેચ્છામ-
- ૩૨ નુકૂલ્યં કુલધનૈઃ પાદૌ પ્રણામૈરપિ [॥ ૧૭x] નીત્વા શ્રીમન્વને ઘનાઘનઘન
વ્યાપ્તાંવં [બ]રાં પ્રાવૃષં તસ્મા-
- ૩૩ દાગતર્વાં સમં નિજવ[બ]લૈરાતુંગમદ્રાતટં [।+] તત્રસ્થઃ સ્વકરસ્થિતામપિ
પુનર્ન [નિ]ઃ શેષમાર્કુષ્ટવાં વિક્ષેપૈરપિ
- ૩૪ ચિત્રમાનતરિપુર્યઃ પલ્લવાનાં શ્રુ[શ્રિ]યં [॥ ૧૮*] લેખાહારમુલોદિતાર્દ્ધ-
વચસા યત્રૈત્ય વેદ્ધીશ્વરો નિત્યં કિંકરવદ્વ્ય-
- ૩૫ ઘાદવિરતઃ કર્મ સ્વશર્મેચ્છયા [।*] વાહ્યાલીવૃતિરસ્યયેન રચિતા વ્યોમાગ્રલગ્ના
[ર]ચત્ રાત્રૌ મૌક્તિકર્મોલિ-
- ૩૬ કામિવ વૃત્તો મૂર્દ્ધસ્થતારાગણૈઃ [॥ ૧૯.।] સંત્રાસાત્પરચક્રરાજકમગાત્તપૂર્વસેવા-
વિધિઃ^૪ વ્યાવદ્ધાંજલિ-
- ૩૭ શોમિતેક[ન]શરણં મૂર્ધ્ના યદંહ [હિ] દ્વયં [।÷] યદ્યદ્દત્તપરાર્ધ્યભૂષણ-
ગણૈર્નાલંકૃતં [તx]ત્થા મા મૈષી-

૧ વાંચો મુખાન્ ૨ વાંચો મયાન્ ૩ વાંચો વિદ્વાન્ બલિના ૪ પ્રથમ પરમ ક્રાંતરેઝ હતું, પરંતુ
ખીન્ન પદને આ પાછળથી કાઢી નાખવામાં આવ્યો જણાય છે. ૫ વાંચો પરૈ ૬ વાંચો કુલ્યન્
૭ વાંચો તવાન્ ૮ વાંચો ઇવાન્ ૯ વાંચો આરચ્ (આ પાઠની ચર્ચા વિષે જુઓ નો. ૧ એ. ઇ. વો.
૬ પા. ૨૪૧.) ૧૦ પ્રથમ મૌક્તિકે એમ ક્રાંતરેઝ હતું, પરંતુ પછીથી ઉપરની માત્રા ભૂંસી નાખવામાં
આવી છે. ૧૧ પ્રો. જ્યુલ્હર ઘૂતા પાઠ વાંચે છે, જે કદાચ સંભવિત છે. ૧૨ વાંચો વિધિવ્યાવદ્ધ ૧૩ જો અને
ર્વા ની વચ્ચે મૂળમાં કાઢી ખીન્ને અક્ષર ક્રાંતરો હશે.

બીજું પત્રું— બીજી બાજુ

- ૩૮ રિતિ સત્યપાલિતયશસ્થિત્યા યથા તદ્વિરાતે [૧૨૦*]^૧ તેનેદમનિલવિદ્યુ[ચ્.]
ચંચલમવલોક્ય જીવિતમસારં [૧*] ક્ષિતિ.
- ૩૯ દાનપરમપુણ્યઃ પ્રવર્તિતો વ્ર[વ્ર]હદાયોયં [૧૨૧*] સ ચ પરમમદ્વારકમહારા-
જાધિરાજપરમેશ્વર શ્રીમ-
- ૪૦ દ્ધારાવર્ષદેવ પાદાનુધ્યાત પરમભરમમદ્વારકં મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર પૃથ્વીવ-
લ[લ]મ શ્રીમત્પ્રભૂ-
- ૪૧ તવર્ષ શ્રી શ્રીવલ્લભનરેન્દ્રદેવઃ કુશલી સર્વાનેવ યથાસમ્બધ્યર્મોનકાં રાષ્ટ્રપતિ
વિષયપતિ ગ્રામકૂટાકૂંયુ-
- ૪૨ ક્તકનિયુક્તકાધિકારિકમહત્તરાદીં મહત્તરાદીં સમાદિશયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા
શ્રીમયૂરસ્વળ્હીસમાવાસિતે-
- ૪૩ ન મયા માતાપિતરોરાત્મનશ્ચૈહિકામુષ્મિકપુણ્યયશોભિર્વૃદ્ધ્યે । તિગવિવાસ્તર્ચ્યત
[ત્.] ત્રૈવિદ્યસામાન્યતે [તૈ]ત્તિરીય-
- ૪૪ યસેત્ર[વ્ર]હચારિ ભારદ્વાજસગોત્ર નાગૈચ્યમદૃ પૌત્રાય ચૈન્દિયમ્મગહિયસાહ-
સપુત્રાય પરમેશ્વરમ-
- ૪૫ દ્વાય રાસિયનમુક્ત્યન્તર્ગતઃ રૈત્તજ્જુળ નામગ્રામઃ તસ્ય ચાઘાટનાનિ પૂર્વતઃ
સિન્ધા નદી દક્ષીણતઃ વ-
- ૪૬ વુલાલા પશ્ચિમતઃ મિરિયઠાણ ઉત્તરતઃ વૈરહગ્રામઃ એવમૈયં ચતુરાઘાટનોપલ-
ક્ષિતઃ તથા અ-
- ૪૭ નૈન્તવિણ્ણ[ણ]મદ્દ વિહુદુવે [હૈ] ગોઈન્દ[ં]મષડંગ [વ્] ઇ [ત્ ?]
સઘૈમદ્દ ચન્દડિ મદ્દ કુળ્ઠનાગૈમદ્દ માધ-
- ૪૮ વૈરિયપ્પુ વિહુપુદેવગૈચ્યમદ્દરેચૈચ્યમદ્દેચેવમાદિપ્રમુખાનાં [ણાં]વા [વ્રા]ક્ષણા-
- ૪૯ નાં ચત્વારિંશદ્ગ્રહાજન સમન્વિતાનાં રત્તજુળગ્રામઃ સોદ્રંગઃ સપરિકરઃ સ-

૧ વાંચો તદ્વિરા ૨ છંદઃ આર્યા ૩ વાંચો પરમમદ્વારક ૪ વાંચો સંબધ્યમાનકાન્ ૫ વાંચો ગ્રામકૂટાકૂં
૬ વાંચો આદીન્ સંમાદિશતિ અસ્તુ ૭ આ ચિહ્ન ભૂંસી નાંખવું બેઠાં ૮ પ્રો. ખ્યુદ્હર આ ગામનું નામ
તિગંવિ વાંચે છે, પરંતુ હાપોમાં અનુસ્વારનું ચિહ્ન શબ્દ ઉપર મને માલુમ નથી પડતું. ૯ ય અક્ષર ભૂતથી
ફરીથી લખાયો છે, જે ભૂંસી નાખવો બેઠાં. ૧૦ આ શબ્દના પ્રથમ ય ઉપર અનુસ્વાર ફાલ્ગુનિયમે
૨વામાં આવ્યું હશે. પ્રો. ખ્યુદ્હર ચન્દિયમ્મ નામ વાંચે છે. ૧૧ આહિ અને પછીની ફટકીક જગાએ સંધિના
પાળવામાં આવ્યા નથી ૧૨ પ્રો. ખ્યુદ્હર વદહ નામ વાંચે છે—પરંતુ બીજો અક્ષર ચોક્કસપણે મોં છે.
૧૩ પ્રો. ખ્યુદ્હર એવમેવ વાંચે છે. ૧૪ આ પંક્તિ અને પછીની પંક્તિનાં નામોમાં પ્રો. ખ્યુદ્હર ચૌદ
અક્ષરો જૂદી રીતે વાંચે છે. ૧૫ હું ખાત્રીથી એમ કહી શકતો નથી, કે કૌંસમનો અક્ષર અસલમાં
જ છે, પરંતુ ચોક્કસ પણે એ જ જેવો લાગે છે. ૬ કદાચ આ અંતનો ૬ (ત્) પંક્તિ ઉપર વિ અને
સ ની વચ્ચે ફાલ્ગુનિયમે હતો.

- ૧૦ દશાપરાધઃ સમૂતોપાત્તપ્રત્યાયઃ સોત્પદ્યમાનવિદ્ધિકઃ સધાન્યહિરણ્યાદેયઃ અચાટ-
 ૧૧ મટપ્રાવેશ્યઃ સર્વરાજકીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપણીયઃ આચન્દ્રાર્કાર્ણવક્ષિતિસરિત્પર્વત-
 ૧૨ સમકાલીનઃ પુત્રપૌત્રાન્વયક્રમોપભોગ્યઃ પૂર્વપ્રત્તદેવત્રા [ત્ર] હ્રદાયરહિતો મ્યન્ત-
 રસિ[દ્]ધ્યા મૂ-
 ૧૩ મિચ્છિદ્રન્યાયેન શ[કઽ]નૃપકાલાતીત સંવત્સરશતેષુ સસસુ તું[ત્રિં]શદુત્તરેષુ
 સર્વજિન્નામ્નિ સંવત્[સ]-
 ૧૪ રે શ્રાવણ વહુલં અમાવાસ્યાં સૂર્યગ્રહણ પર્વણિ વં [વ]લિચત્વૈશ્ય [શ્વ] દેવા-
 મિહોત્રપચ્ચમહાયજૈ-
 ૧૫ કૃ[ક્રિ]યેત્સર્પણાર્થં સ્નાત્વાઘોદકાતિસર્ગેણ પ્રતિપાદિતઃ [૧] યતોત્યોચિ-
 તયા ત્ર[ત્ર]હ્રદાયસ્થિત્યા-
 ૧૬ મુંજતો મોજયતઃ કૃષતો કર્ષયતઃ પ્રતિદિશતો વા ન કશ્ચિદરૂપાપિ પરિપંથના કાર્યા

૧ અસદ્યમાં કમોમ્પ ભાગ્યઃ કેતરેલું હતું. ૨ વાંચો બહુલામાવાસ્યામ્ ૩ આ શબ્દ પડેલાં વાણી દાન-
 પત્રની પેઠે આગિદોત્રાતિયિ એમ પાઠની ધારણા રાખી શકાય.

ભાષાન્તર

ૐ (શ્લોક. ૧) જેના નાભિકમળને બ્રહ્માએ નિવાસસ્થાન કર્યું છે અને હર જેનું શિર ધન્દુલથી મંડિત છે તે તમારું રક્ષણ કરે !

(શ્લોક. ૨) વિશાળ વક્ષસ્થળ પરના ઝળહળતા કૌસ્તુભમણિનાં લાંબાં કિરણોથી ઢંકાએલા કંઠવાળો, સત્યસંપન્ન, અને વિપુલ ચક્રથી અરિગણનો પરાજય કરનાર, કુળ સમાન ભૂમિ પર કુળરાજ, જેનો કંઠ તેના વિશાળ વક્ષસ્થળને આલિંગન કરતી લક્ષ્મીદેવીના પ્રસારેલા કરથી ઢંકાએલો હતો, જે સત્યસંપન્ન હતો, અને જેણે મહાન સેનાથી શત્રુઓનો વિજય કર્યો હતો અને જેનાં કૃત્યો ઠાળાં નહતાં તે હતો.

(શ્લોક. ૩) દેવમંડળથી ધારણ થએલા મન્દર પર્વતે, ત્વરાથી અને સહેલાઈથી, પક્ષ-ચ્છેદનના ભયથી આશ્રય લેતા મોટા પર્વતોના સમૂહથી પ્રકાશતા, દુસ્તર અને ઝળહળતાં રત્નોથી પૂર્ણ સાગરમાંથી લક્ષ્મી હરી લીધી તેમ સમસ્ત પ્રજા જનોની સહાયથી, પક્ષ-ચ્છેદનના ભયથી-આશ્રિત મહાન રાજકુલોથી મંડિત, અજિત અને વિમલ પ્રભાવાળા ખળનાવાળા આલુક્ય અન્વય(કુલ)માંથી લક્ષ્મી, તે વલ્લભે ત્વરાથી અને સહેલાઈથી હરી લીધી.

(શ્લોક. ૪) તેને, અણક કિરણોથી સર્વ દિશાઓમાં ત્રાસ આપનાર સૂર્ય માફક મહાન પ્રતાપથી ભૂમંડલમાં આણુ વર્તાવનાર અને તે છતાં માણસોને હલકા કરે(વેરા)થી આનંદ આપનાર, ધૈર્યધનવાળો, અને શત્રુઓની વનિતાનાં મુખ કમલનું સૌંદર્ય હરનાર અને જેના યશની માળા દિગ્નાયિકા નિત્ય ધારતી તે ધોરનામનો પુત્ર હતો.

(શ્લોક. ૫) જેણે ઉલ્લંઘન કર્યા છતાં વિમલ પ્રભાવાળા ઈંદુ સમાન જેષ્ઠ બંધુનું (ગાદી પર આવતાં) ઉલ્લંઘન કર્યા છતાં વિમલ લક્ષ્મીથી સંપન્ન, ચોતરફ સર્વને નિષ્કલંક રાખનાર, સ્થિર, અને દોષરહિત હતો તેને સર્વથી (કર્ણ સિવાય) અધિક દાન કરતો ભ્રષ્ટ્ર, કર્ણ નીચેથી મદગરતા ગળે લજ્જાથી શરમાઈ દિગ્પ્રાન્તે (દિશાઓને છેડે) ઉભા રહ્યા.

(૬) અતિ બલવાન, અજિત અને ભૂતલ પર ફરી વળનાર, અતિ મદવાળા તે ગંગને અન્તે બન્દીવાન થએલો ભ્રષ્ટ્ર, કલિ કેદની શિક્ષાના ભયથી નાશી ગયો.

(૭) વલ્લભમાં એક તરફથી તરવારો ખેંચી રહેલા ચોદાઓની સેનાથી અને બીજી તરફ ક્રીડા કરતા બગલાઓથી ભયાનક સાગરથી, ઘેરી લઈ અને તેને નમન કરતા તેની પાસેથી મદગરતા માતંગો લઈને પણ, તે કદિ પણ લેશ માત્ર મદ રાખતો નહીં, એ આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવું છે.

(૮) અતુલ સેનાથી ગૌડની રાજ્યશ્રીની સહેલાઈથી પ્રાપ્તિ માટે અભિમાન રાખતા વત્સરાજ ને મરૂના રણમાં હાંકી મૂકી, તેની પાસેથી ગૌડના શરદ્ધન્દુના કિરણ જેવાં શ્વેત બે રાજછત્ર લઈ લીધાં, એટલું જ નહીં પણ તેનો સર્વત્ર પ્રસારેલો યશ પણ લઈ લીધો.

(૯) ભૂતલના શુદ્ધ આચારથી પ્રસ્થાપિત થએલા કલિને સત્વર હાંકી મૂકીને કૃતયુગની પુનઃ પૂર્ણ સ્થાપના તેણે કરેલી છતાં નિરૂપમ કલિવલ્લભ કેમ કહેવાયો તે અદ્ભુત છે.

(૧૦) પરમેશ્વરના મસ્તકને સ્પર્શ કરતાં, સાગરમાંથી પ્રકટ થતાં કિરણોવાળા ધન્દુ તથા પૂર્વ દિશાના ઉંચા પર્વત પરથી નિત્ય ઉદય પામતા કમલને આનંદ આપતા સૂર્ય જેવા તે સદાચારી નિરૂપમ ને, શુદ્ધાત્મા, નૃપતિઓનાં શિર પર ચરણ રાખનાર, અસંખ્ય જનોને આનંદ આપનાર, પ્રતાપી, સદા ઉદય પામતો, સન્નજનોનો પ્રિય ગોવિંદરાજ પુત્ર હતો.

(૧૧) આ સર્વગુણસંપન્ન નૃપના જન્મથી—યાદવવંશ જેમ મધુરિપુના જન્મથી અજિત બન્યો તેમ—શ્રીરાષ્ટ્રકુટકુલ અજિત બન્યું. તે નૃપે, પ્રતાપી શત્રુઓને દેશના અંત પર કાઢી

મૂકી, અન્ન આભૂષણનો ત્યાગ કરાવી, અને દાનથી તેમની અભિલાષનો અંત પૂર્ણ જોતા અને મૌકિક હારથી ભૂષિત યાચકો જેવા જ તેમને (દુશ્મનોને) ખનાવ્યા.

(૧૨) ત્રિભુવનને આપદમાં રહે તેવું તેનું અલૌકિક કૃષ્ણ જેવું સ્વરૂપ જોઈ, તેનો પિતા જ્યારે તેને પૂર્ણ સત્તા અર્પિતો હતો ત્યારે તેણે તેને આ યુક્ત વાણી કહી: “ પિતા ! આ તમારું છે. તમારી ન ઉઠાપાય તેવી આજ્ઞા જેવી આ (યુવરાજની) તમારી અપેક્ષી કંઠિકા મેં નથી ધારી ?

(૧૩) જ્યારે તેના પિતા સ્વર્ગવાસી થયા અને માત્ર તેમનો યશ જ અહીં રહ્યો હતો ત્યારે તેણે અન્યની સહાય વગર, પ્રજાયાગ્નિ જેમ પૃથ્વીનો સંહાર કરવા એકત્ર થયેલા ૧૨ (બાર) સૂર્યનું તેજ હરી લે છે તેમ ભૂમિ પ્રાપ્ત કરી લેવા એકત્ર થયેલા બાર (૧૨) ખ્યાતિવાળા નૃપોનું તેજ પોતાના અધિક પ્રતાપથી સત્વર હરી લીધું.

(૧૪) પછી જ્યારે તેણે અત્યંત દયાથી લાંબી કેદમાંથી મુક્ત કરી, તેના પોતાના દેશમાં મોકલેલો ગંગ તેના અતિમદથી સામે ઉભો રહ્યો ત્યારે તેણે ભવ્ય લલાટ પર કોપ જણાય તે પહેલાં તેને હરાવી અને પુનઃ ખન્દીવાન કર્યો.

(૧૫) બાણ અને અસનનાં પુષ્પો પર ભ્રમર મૂકતી, ખંધુજીવના પુષ્પના સૌન્દર્યમાં વૃદ્ધિ કરતી અને પક્ષની વૃદ્ધિને અનુકૂળ એવી શરદ્ઋતુના આગમનથી વૃષ્ટિ (વરસાદ) ખંધ થાય છે તેમ ખંધુજનોનાં જીવન અને વૈભવ ખીલવનાર, શ્રીની વૃદ્ધિવાળો, જેની આગળ યોદ્ધાઓ ખિન્ન થઈ જતા તેને પોતાના ધનુષ પર તેને તાકવા માટે મૂકેલાં તીર સાથે આવતો જોઈ ગુર્જર સ્વપ્નમાં પણ યુદ્ધ ન દેખે તેમ ભયથી નષ્ટ થઈ ગયો.

(૧૬) નયપરાયણ માલવનાયકે પોતાની લક્ષ્મી તેનાં ચરણનમન પર આધાર રાખે છે તેમ જોઈને તેણે દૂરથી જ અંજલિ કરી તેને નમન કર્યું. કયો અદપશક્તિવાળો પ્રજાજન બલીઆની સાથે સ્પર્ધા કરશે ? કારણકે નીતિનું પરમ ફલ બલમાં અધિકતા પોતાની છે અથવા શત્રુની છે તેનું જ્ઞાન છે.

(૧૭) તેણે વિંધ્યાદ્રિની ટેકરીઓ પર છાવણી નાંખી છે એમ દૂરો પાસેથી સાંભળી અને તે ધ્રુવ માફક પોતાના દેશ તરફ આવે છે એમ માની મારાશ્વર નૃપ ભયભીત બની તેના મનની આરાધના કરવા તથા તેના ચરણના નમન માટે સત્વર ગયો.

(૧૮) ધનધોર વાદળથી વ્યાપેલા આકાશવાળી વર્ષા ઋતુ શ્રીભવનમાં ગાળી, તે ત્યાંથી તુંગભદ્રાને તીરે સેના સહિત ગયો. અને ત્યાં રહીને, ફેંકી દઈને પણ તેના હાથમાં હતી તે પદ્મવોની લક્ષ્મી શત્રુઓને નમાવી પુનઃ પૂર્ણ હરી લીધી.

(૧૯) લેખાહારના મૂળમાંથી ફક્ત અર્ધીજ વાણી થઈ હતી ત્યારે વેંગીનાથ નાશી ગયો. અને પોતાના સુખની ઇચ્છા રાખી, નિત્ય કિંકરવત્ એવો શ્રમ કર્યો કે તેની છાવણી આસપાસ ગંગને સ્પર્શ કરતી અને રાત્રે તારકગણથી આવૃત બનતી મૌકિકમાલા જેવી દિવાલ કરી.

(૨૦) તેને અંજલિથી નમન કરતા, કરોથી મંડિત શિરવાળા શત્રુઓએ, તેનાં ચરણ જે તેમણે ભેટ કરેલાં અતિસુંદર આભૂષણો કરતાં, “ ભય રાખશો નહીં ” એ શબ્દો જેની સત્યતાનું પાલન તેના યશની રક્ષા કરે છે તે (શબ્દો)થી અધિક શોભિતા થતા હતા તેનો આશ્રય લીધો.

ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટ રાજા કર્કે ૨ જાનું દાનપત્ર^૧

શક સં. ૭૩૪ (ઇ. સ. ૮૧૨-૧૩) વૈશાખ સુદ ૧૫

આ લેખ મૂળ મી. એચ. ટી. પ્રિન્સેપે જ. બે. સો. વો. ૮ પા. ૨૬૨ માં પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. બ્રિટિશ મ્યુઝીયમના અસલ પતરા ઉપરથી હું એ ફરીથી પ્રસિદ્ધ કરું છું. મી. પ્રિન્સેપને તે પતરાં મી. ડબ્લ્યુ. પી. ગ્રાંટે આપ્યાં હતાં, અને તેમને વડોદરાના ‘ બેનીરામ ’ પાસેથી મળ્યાં હતાં. ‘ બેનીરામ ’ તે પતરાંઓની શોધ વિષે એવી હકીકત આપે છે કે, વડોદરા શહેરમાં એક ઘરનો પાયો ખોદાતો હતો તેમાંથી તે મળ્યાં હતાં.

આ ત્રણ પતરાં છે, તે દરેક લગભગ ૧૧” લાંબું અને છેડે ૮” પોહોળું છે, તથા મધ્યમાં ૭” પોહોળું છે. લેખના રક્ષણ માટે કાંઠા સહેજ જાડા કરેલા હતા. લેખ એકંદરે સુરક્ષિત અને સુવાચ્ય છે. આ દાનપત્રને બે કડીઓ છે. ડાબી બાજુની કડી સાદી અને આશરે ૬” જાડી અને ૩” વ્યાસની છે. જમણી બાજુની કડી ૩” જાડી અને ગોળાકાર નહીં, પણ વાંકીચૂંકી છે. આ કડી ઉપરની મુદ્રા ગોળ અને ૧” વ્યાસની છે. તેની મધ્યમાં ૩” વ્યાસની નાની ઉપસાવેલી જગ્યા છે, તેના ઉપર શિવની મૂર્તિ—(રિવાજ મુજબ)— તથા તે નીચે અરપટ અક્ષરો છે. ભાષા છેવટ સુધી સંસ્કૃત છે.

આ લેખમાં વંશાવલી ગોવિંદ ૧ લાથી શરૂ થાય છે. તેના પુત્ર કર્કેનો જયેષ્ઠ પુત્ર ધન્દ્ર ૨ જો આપ્યો નથી. તેના નાના પુત્ર કૃષ્ણ ૧ લા એ તેના સંબંધીઓને કાઢી મૂક્યાનું કહ્યું છે. તેણે ચૌલુક્યો સાથે લઢાઈ કરી હતી. તેણે એલાપુરના કુંગર અથવા કુંગરી કિલ્લામાં પોતાનું થાણું નાંખ્યું હતું. આ સ્થળ ઓળખાયું નથી. પણ હું ધારું છું કે તે પશ્ચિમ ઘાટમાં ઉત્તર કાનારા ડિસ્ટ્રિક્ટનું એલ્લાપુર હોવું જોઈએ. ડો. બર્જેસ આ સ્થળને ઓરંગાબાદ ડિસ્ટ્રિક્ટમાં હૈલવાબાદ પાસે આવેલા હાલના એલ્લૂશ, જ્યાં આવાં પ્રખ્યાત શિલ્પકળાનાં ખંડેરો છે તે ગામ તરીકે ઓળખાવે છે.

ગોવિંદ ૨ જો અને તેનો પુત્ર કૃષ્ણ ૧ લો બન્ને વિષે કંઈ પણ કહ્યા સિવાય લેખમાં તેના બીજા પુત્ર ધ્રુવ અને એના બેમાંથી મોટા પુત્ર ગોવિંદ ૩ જાની હકીકત આવે છે. તેમાં કહ્યું છે કે ગોવિંદ ૩ જાએ દૂરના દેશો તથા ગંગા અને યમુનાના પ્રદેશો જિત્યા હતા.

આંહિ સુધી લેખમાં ગોવિંદ ૩ જા સુધી મુખ્ય વંશજો આપ્યા છે. ત્યાર પછી ગોવિંદ ૩ જાના નાના બંધુ ઈંદ્ર ૩ જાના નામથી તે વંશનો ગુજરાતનો વિભાગ શરૂ થાય છે. તે ગોવિંદે આપેલા લાટના રાજાના પ્રાંતનો અધિકાર ધારણ કરે છે. બુદ્ધરે જણાવ્યું છે કે “ લાટ એ મહી અને કેંકણ વચ્ચેનો પ્રદેશ, જેને હાલ મધ્ય અને દક્ષિણ ગુજરાત કહેવાય છે તે છે. ” તેણે એ પણ બતાવ્યું છે કે ગોવિંદ ૩ જાએ લાટ થોડા સમય પહેલાં જ જિત્યો હતો. ગોવિંદ ૩ જાએ ગુર્જર રાજાને જિત્યાની હકીકત વાણિનાં શક ૭૨૮ ના વ્યાસ સંવત્સર ના વૈશાખની પૂર્ણિમાના દાનપત્રમાં આપી નથી, જ્યારે તે રાધનપુરના શક ૭૨૬ ના સર્વજિવ સંવત્સરના શ્રાવણની પૂર્ણિમાના લેખમાં આપી છે. આથી અનુમાન થઈ શકે છે કે ગોવિંદ ૩ જાએ ગુર્જરા, જેનો અર્થ ડો. બુદ્ધરે અણહિલવાડના આપોતકટો અથવા આવડાઓ કરે છે, તેને આ બે તારીખો વચ્ચેના સમયમાં જિત્યા હતા, અને તેઓનો બહારનો લાટ પ્રદેશ જોડી દીધો હતો એટલે કે આ લેખની તારીખ પહેલાં પાંચ વર્ષ આમ બન્યું હતું.

આ લેખમાં કહ્યું છે કે ઈંદ્ર ૩ જા એ એકલાએ ગુર્જર રાજાને હરાવ્યો હતો, તે કદાચ તેઓના એ પ્રાંત મેળવવાનો ખીજો પ્રયત્ન હશે. ત્યાર બાદ ઈંદ્ર અથવા ઈંદ્ર ૨ જા જેને સુવર્ણ વર્ષ ૧ લો પણ કહ્યો છે તે અને ઈંદ્ર ૩ જાનો પુત્ર લાટેશ્વર આવે છે. ડો, બુદ્ધરે બતાવ્યું છે તેમ ઈંદ્ર ૨ જા તથા ગોવિંદ ૪ થો, તેનો ન્હાનો ભાઈ, મહારાજાઓ નહીં પણ રાષ્ટ્રકૂટ રાજાના સામંતો હતા. આ મતને આગળનાં શ્લોક ઉપરથી પણ પુષ્ટિ મળે છે. ગોવિંદ ૩ જાને માલવાના રાજા નમ્યાની હકીકત વાણિ અને રાધનપુરનાં પતરાંઓમાં પણ આપી છે. ડો, બુદ્ધર કહે છે કે, આ લેખમાં આપેલા ગોવિંદ ૩ જાના વર્ણન ઉપરથી જણાય છે કે તે લખાયો તે વખતે એટલે શક ૫૩૪ માં તે મૃત્યુ પામ્યો હતો. પરંતુ કયી હકીકત ઉપરથી આ અનુમાન તેઓ કરે છે તે હું જાણી શકતો નથી. અને વાસ્તવિક રીતે આમ નહોતું. કારણ કે મી. રાઇસે પ્રસિદ્ધ કરેલાં કદંબનાં દાનપત્રો ઉપરથી જણાય છે કે શક ૭૩૫ ના જ્યેષ્ઠ શુકલપક્ષ ૧૦ ને દિવસે તે જીવતો હતો; અને હવે પછી પ્રસિદ્ધ કરવાનો છું, તે ખીજો લેખ બતાવી આપશે કે તેનો પુત્ર અને ઉત્તરાધિકારી અમોઘવર્ષ ૧ લો શક ૭૩૬-૭ માં તેના પછી ગાદીએ આવ્યો હતો, એટલે તે પોતે એ તારીખ સુધીતો જીવતો હતો.

આ દાનપત્ર ઈંદ્ર ૨ જાના સમયનું છે, અને સિદ્ધશામીમાંથી અપાયું છે. તેમાં તારીખ, શક ૭૩૪ (ઇ. સ. ૮૧૨-૩) ના વૈશાખની પૂર્ણિમા છે. લાનુ અથવા લાનુભટ્ટ નામના બ્રાહ્મણ-ને અંકોટક ૮૪ ગામમાં વડપદ્મક આમનું દાન આપ્યાનું લખ્યું છે. ડો, બુદ્ધર અંકોટક અને જમ્બુવાવિકા જે વટપદ્મકની સીમામાં આપ્યાં છે એ વડોદરાની દક્ષિણે પાંચ છ માઈલ ઉપર આવેલાં હાલનાં અંકૂટ અને જમ્બુવા હોવાનું કહે છે. ખીજાં સ્થળો ઓળખવાં બાકી છે.

પંક્તિ ૭૦-૭૪ માં તાજા કલમ છે. તેમાં કહ્યું છે કે, આજ ગામ પહેલાંના રાજાએ અંકોટકના ચતુર્વેદીઓના મંડળને આપ્યું હતું—તેમાં કોઈ દુષ્ટ રાજા અગર રાજાઓએ દબલગિરિ કરી હતી—અને ઈંદ્ર ૨ જાએ વિદ્વાન બ્રાહ્મણ તરીકે લાનુભટ્ટને પસંદ કરી તેને ફરીથી તે આપ્યું હતું.

●

अक्षरान्तरं

पतरुं पहेलुं

- १ स वोव्याद्वेधसा ये[धा]न[म]यन्नाभिकमलङ्कृतं । हरश्च यस्य कान्ते-
न्दुकलया स [क] मलङ्कृतं ॥ स्वस्ति स्वकीयान्व-
- २ यवंशकर्त्ता श्रीराष्ट्रकूटामलवंशजन्मा । प्रदानशूरः समरैकवीरो गोविंदराजः क्षितिपो
बभूव ॥ यस्या-
- ३ ज्ञमात्रजयिनः प्रियसाहसस्य । क्षमापाल वेशफलमेव बभूव सैन्यं । मुक्त्वाच
शंकरमधीश्वरमीश्वराणां । नाबन्दिता-
- ४ न्यममरेष्वपि यो मनस्वी ॥ पुत्रीयतश्च खलु तस्य भवप्रसादात्सूनुर्बभूव गुण-
राशिरुदारकीर्तिः ।
- ५ [यो]गौणि[ण]नामपरिवारमुवाह मुख्यं । श्री कर्कराजसुभगव्यपदेशमुच्चैः ॥
सौराज्यजल्पे पतिते प्रसंगा-
- ६ त्रिदेशनं^१ विश्वजनीनसंपत् । राज्यबलेः पूर्वमहो बभूव । क्षिताविदानीन्तु नृप-
स्य यस्य ॥ अत्युद्भु-
- ७ तञ्चेदममंस्त लोकः कलिप्रसंगेन यदेकपादं । जातं वृषं यः कृतवानिदानीं । भूय-
श्चतुष्पादमविघ्नचा-
- ८ [रं] ॥ चित्रं न चेदं यदसौ यथावच्छक्रे प्रजापालनमेतदेव । विष्णौ जगत्
[त्] राणपरे मनस्थे तस्योचि-
- ९ तं तन्मयमानसस्य ॥ धर्मात्मनस्तस्य नृपस्य जज्ञे । सुतः सुधर्मा खलु कृष्ण-
राजः । यो वंश्य-
- १० मुन्मूल्य विमार्गा[ग]भाजं [।] राज्यं स्वयं गोत्रहिताय चक्रे ॥ ब्राह्म-
ण्यता तस्य च कापि साभूद्विप्रा यया ।^३ के-
- ११ बल जातयोपि । श्रेष्ठद्विजन्मोचितदानलुब्धाः । कर्माण्यनूचानकृतानि चक्रुः ॥
इच्छातिरेकेण-
- १२ कृषीब[व]लानां । पयो यथा मुञ्चति जातु मेघे [।] भवेन्मनस्तद्विरतौ-
तथाभूद्यस्मिन्धनं वर्ष[र्ष]ति सेवकानां ॥
- १३ यो युद्धकण्डूति गृहीतमुच्चैः । सौ[शौ]र्योष्मसंदीपितमापतन्तं । महाबराहं-
हरिणीचकार । प्राज्यप्रभावः

१ असल पतरांये। उपरंथी २ डावीनां दानपत्रेना पाठ निदर्शनं आ पाठ कर्त्ता पसंद करवा योग्य छे.

३ आ विराभयिह योग्य नथी, ते अभूत् पछी होवुं जेछेये.

- १४ खलु राजसिद्ध[-ह]: । [॥] एलापुराचलगताद्भुतसन्निवेशं । यद्वीक्ष्य विस्मि-
तविमानचरामरेन्दाः एत-
१५ [त *] स्वयं भुशिवधाम न कृत्रिमे[मं] श्रीर्दृष्टे दृशीति सततं बहु चर्च्छय-
न्ति ॥ भूयस्तथाविषकृतौ व्यव-
१६ सायहानिरेतन्मया कथमहो कृतमित्यकस्मात् । कर्त्तापि यस्य खलु विस्मयमाप शि-
१७ ल्पी । तन्नाम कीर्त्तनमा[म]कार्य्यत येन राज्ञा । [॥] गंगाप्रवा हिमदी-
धितिकालकृ-

बीजं पतरुं प्रथम बाजु

- १८ तैरत्युद्भुताभरणकैष्कृतमण्डनोपि । माणिक्यकाञ्चनपुरस्सरसर्वभू-
१९ त्या । तत्र स्थितः पुनरभूष्यत येन शम्भुः ॥ नृपस्य तस्य ध्रुवराजनामा ।
२० महानुभावस्तनयो बभूव । तृणीकृतान्यस्य पराक्रमेण [। *] प्रतापवाह्निद्विषतो ददा
२१ ह ॥ लक्ष्मीप्रसाधनविधायुपयोगि कृत्यं । यश्चिन्तयन्स्वयमभूदनिशं कृतार्थः । किं
वात्र चित्रम-
२२ नपेक्ष्य सहायमीशः सर्वः पुमान्निजघ[व]धूं स्ववशां विधातुं ॥ यो गङ्गाय-
मुने तरङ्गसु-
२३ भगे गृह्णन्परेभ्यः समं । साक्षाच्चिह्निभेन चोत्तमपदं तत्प्राप्तवानैश्वरं । देहासम्मितवैभ-
२४ वैरिव गुणैर्यस्य भ्रमद्भिदिशो । व्याप्तास्तस्य बभूव कीर्त्तिपुरुषो गोविंदराजः सुतः ॥
२५ प्रदेशवृत्तिव्यवसायभाजां पुरातनानामपि पार्तिव[र्त्ति]वानां । यशांसि यो ना-
म जहार भूपो भग्नप्रच-
२६ ण्डाखिलवैरिवीरः । [॥] उन्मूलितोत्तुङ्गनरेन्द्रवंशो महानरेन्द्रीकृततुच्छभृत्यः
स्वेच्छाविधायी चरितानुकारं
२७ चकार यो नाम विषेः क्षितीशः ॥ हिज्जीराशिञ्जितरणच्छरणानरातीन् [। *]
कुर्वन्क्षणेन विदधेद्भुत कर्म यश्च ।
२८ चक्रे तथा हि न तथाशु वधं परेषां । पात्वो[र्थो]पि नाम भुवनतृ [त्रि]
तयैकवीरः ॥ कल्पक्षयक्षणसमुद्भव-
२९ वातहेलादोलायमानकुलशैलकुलानुकारं । यन्मुक्त चण्डशरजालजवप्रणुना ।
युद्धागता रिपु-
३० गजेन्द्रघटा चकार ॥ आता तु तस्येन्द्रसमानवीर्य्यः । श्रीमान्भुवि क्षमापति-
रिन्द्रराजः [। .] शास्ता बभूवा-
३१ द्रुतकीर्त्तिसूतिस्तद[द *]त्त लोटेश्वरमण्डलस्य ॥ अद्यापि यस्य सुरकिन्नर-
सिद्धसाध्य विद्या-

- ૩૨ ધરાધિપતયો ગુણ પક્ષપાતાત્ । ગાયન્તિ કુન્દકુમ્ભમશ્રિ યશો યથા સ્વધામસ્થિતા-
[:x] સ-
- ૩૩ હચરી કુચદત્ત હસ્તાઃ ॥ યેનૈકેન ચ ગૂઝરેશ્વરપતિયોદ્ધું સમમ્યુદ્યતઃ શૌર્ય-
- ૩૪ પ્રોદ્ધતકન્ધરો મૃગ ઇવ ક્ષિપ્રં દિશો ગ્રાહિતઃ ભીતાસંઝેહતદક્ષિણાપથમ-

બીજું પત્રું—બીજી બાજુ

- ૩૬ હાસામન્તચક્ર [-] યતો રક્ષામાપ વિલુપ્ત્ય[ણય]માનવિભવં શ્રીવલ્લભે-
નાદરાત્ ॥ તસ્યાત્મજઃ પ્રથિત-
- ૩૬ વિક્રમવૈરિવર્ગલક્ષ્મીહઠાહરણ સન્તત લબ્ધ કીર્તિઃ । શ્રીકર્કરાજ ઇતિ સંશ્રિતપૂ-
રિતાશૈઃ શાસ્ત્રાર્થે બોધ-
- ૩૭ પરિપાલિતસર્વ લોકઃ ॥ રાજ્યે યસ્ય ન તસ્કરસ્ય વસતિર્વ્યાધેઃ પ્રસૂતિમૃતા
દુર્ભિક્ષં ન ચ વિભ્રમસ્ય મહિમા
- ૩૮ નૈવોપસર્ગોદ્ભવઃ ક્ષીણો દોષગણઃ પ્રતાપવિનતા[તો]શેષારિવર્ગસ્તથા નો વિદ્વ-
ત્પરિપન્થિની પ્રભવતિ ક્રૂ-
- ૩૯ રા સ્વલનાં મતિઃ ॥ ગૌડેન્દ્રવજ્રપતિ નિર્જયદુર્વિદગ્ધસદૂર્જેશ્વરાદિગર્ગલતાં ચ
યસ્ય ॥ નીત્વા ભુજં વિહત-
- ૪૦ માલવરક્ષણાર્થે સ્વામી તથાન્યમપિ રાજ્યછ[ફ]લાનિ ભુક્તે ॥ તેનેદં વિદ્યુચ્ચ-
ચ્છલમાલોક્ય જીવિતં ક્ષિતિદાન-
- ૪૧ ઞ્ચ પરમપુણ્યં પ્રવાર્તિતોયં ધર્મદાયઃ[॥÷] સ ચ લાટેશ્વરઃ સમાધિગતાશેષમહા-
શબ્દમહાસામન્તા-
- ૪૨ ધિપતિ સુવર્ણવર્ષ શ્રીકર્કરાજદેવો યથાસમ્બધ્યમાનકાન્ રાષ્ટ્રપતિ વિષયપતિ ગ્રામ-
કૂટાધિ-
- ૪૩ કારિકમહત્તરાદીન્સમનુબોધયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં । યથા મયા શ્રીસિદ્ધસામીસ-
માવાસિતેન મા-

૧ બહુમીહિ સમાસમાં “શ્રી નો ઉપયોગ સમાસાન્ત ‘ક’ સિવાયનો અસાધારણ છે. પરંતુ મી. કે. ખી. પાઠકે મને ઠાવ્યપ્રકાશ દશમે ઉદ્દાસ પા. ૪૨૨ કલકતા આવૃત્તિમાંથી તેના જેવા જ દાખલો બતાવ્યો છે, જે નીચે પ્રમાણે છે : અવિતથમનોરથપથપ્રથનેષુ પ્રગુણગરિમગીતાશ્રીઃ । સુરતઃ સદશઃ સ ભવાન્ જમિલાષણીયઃ ક્ષિતીશ્વરો ન કસ્ય ॥ ૨ આ અનુસ્વારની કાંઈ જરૂર નથી. ૩ શ્રી કર્કરાજ ઇતિ સંશ્રિત પૂરિતાશાઃ આ લખાણ ખીખ કાંઈ લખાણ ઉપર કાતરેલું છે, જે બરાબર ૨૬ કૃત્યું નથી. પરિણામે અસલ પત્રમાં તેમ જ લિથોગ્રાફમાં અક્ષરાન્તરમાં જરા ભેળ થયો જણાય છે. ૪ આ શબ્દ ન્ચ પહેલાં બહુમીહિ ગયો હતો અને પછીથી પંક્તિની નીચે ઉમેરેલો છે.

- ४४ तापितोरात्मनश्चैहिकामुष्मिकपुण्ययशोमिवृद्धये श्रीवलभीविनिर्गततच्चातुर्विद्य-
सामान्य-
- ४५ वात्स्यायनसगोत्रमाध्यन्दिनसत्रा[त्र]स्त्रचारिब्राह्मणभानवे भट्टसोमादित्यपुत्राया-
- ४६ ङ्कोट्टकचतुरशीत्यन्त[न्त]र्गतवडपद्रकामिधानग्रामे[म]: यस्याघाटनानि पूर्वतो
जम्बु-
- ४७ वाविकाग्रामस्तथा दक्षिणतो महासेनकारव्यं तडागं । तथा पश्चिमतोङ्कोट्टकं । तथोत्त-
- ४८ रतो वग्धाच्छग्राम एवमसौ चतुराघाटानोपलक्षितः सोद्वंगः स[सो] परिकरः
सभूत-
- ४९ वातप्रत्यायः सदण्डदशापराधः सोत्पद्यमानविष्टिकः सधान्यहिरण्यादेयः सर्व्व-
- ५० राजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीय आचन्द्रार्काण्वसरित्पर्व्वतसमाकालीनः पुत्रपौ-
- ५१ त्रान्वयभोग्यः पूर्व्वप्रदत्तदेवदाय ब्रह्मदायरहितो भूमिच्छिद्रन्यायेन
- ५२ शकनृपकालातीतसंवत्सरशतेषु सप्तसु श्व[च]तुस्त्रिंश[दक्षिके]षु महावैशा-
ख्यां स्नात्वोद-
- ५३ कातिसर्गेण बलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रातिथिपञ्चमहा-
पतरुं त्रीजुंः प्रथम बाजु
- ५४ यज्ञक्रतुक्रियाद्युत्सर्पणार्थं प्रतिपादितः । यतोस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्या
भुज्जतो भो
- ५५ जयतः प्रतिदिशतो वा कृषतः कर्ष्व[र्ष]यतश्च न केनचित्परिपन्थना कार्या
तथागामि-
- ५६ [नृपति*]भिरस्मद्वंश्यै रन्यैर्वा सामान्य [र्ष*] भूमिदान[फल]मवगच्छ-
द्भिर्विद्युलोलान्यनित्यान्यैश्चर्याणि त्रि[तृ]णाग्रलम्बजल-
- ५७ बिन्दु चञ्चलञ्च जीवितमाकलय्यस्वदायनिर्व्विशेषोयमस्मदायोनुमन्तव्यः पालि[लयि]-
तव्यश्च । यश्चाज्ञानतिमि-
- ५८ रपटलावृतमतिराच्छिद्या [दा]च्छिद्यमानञ्चानुमोद [दे]ते [तै] स पञ्चभि-
र्महापातकैरुपपातकैश्च युक्तस्या-
- ५९ दित्युक्तं च । भगवता वेदव्यासेन व्यासेन ॥ षष्टि वर्ष्व [र्ष] सहस्राणि स्वर्गे
तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता
- ६० चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् ॥ विन्दाटवीष्वतोयासुशुष्ककोटरवासिनः
कृष्णाहयो हि जायन्ते

- ६१ भूमिदायापहारिणः । [॥] अभिरपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूर्वेष्णवी सूर्यसुताश्च गावः लोकत्रयं
- ६२ तेन भवेश्च दत्तं यः काञ्चनं गाञ्च महीञ्च दद्यात् ॥ बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः । यस्य य-
- ६३ स्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह दत्तानि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि- धर्मार्थयशस्कराणि । निर्माल्य-
- ६४ वान्तप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥ स्वदत्तां परदत्तां वा यत्नाद्रक्ष नराधिप । मही [-]
- ६५ महीभृतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनं ॥ इति कमलदलाम्बुलोलां श्रियमनुचिन्त्य मनुष्यजीवितञ्च
- ६६ अतिविमल मनोभिरात्मनीने[नै]र्त्तु हि पुरुषैः परकीर्त्तयो विलोप्याः ॥ उक्तञ्च भगवता रामभद्रेण ।
- ६७ सर्वानेतान्भाविनः पार्थिवेन्द्रान् भूयो भूयो याचते रामभद्रः सामान्योयं धर्म- सेतुर्नृपाणां
- ६८ काले काले पालनीयो भवद्भिः ॥ दूतकाश्चात्र राजपुत्रं श्रीदन्तिवर्मा ॥ स्वह- स्तोयं मम श्रीकर्कराजस्य
- ६९ श्रीमदिन्द्रिराजसुतस्य ॥ लिखितञ्चैतन्मया महासंधिविग्रहाधिकृतकुलपुत्रकदुर्ग- भटसूनुना-
- ७० मेमादित्येनेति ॥ अयं च ग्रामोतीतनरपति पारिक्षिणां कोट्टकश्रीचतुर्विधायदत्तो- भूत् [१५] तेनापि
- ७१ कुराजजनितविकोपविच्छिन्नपरिभोगं विज्ञानवरमन्यस्य वा विशिष्टस्य कस्य चिद्भवतु द्विजन्मन इति निश्चित्य
- ७२ सुवर्णवर्ष दीप[य]मान [-] वट[पु]रवासिने भानुभट्टायानुमोदितः [१] शालाताप्यं गृहीत्वा तालावारिकादिगणञ् [?] च् [?] ओ [?] द्वि [?]-
- ७३ श्य ताम्बूल प्रदान पूर्वकं यथालो[?]भसे [?] व [?] न [?]-चा भा- श्या[प्या]दिश्य [?] प्र[प्रा]कृतिकमपि पुरं इ [?]ति

त्रीजुं पतरुः बीजी बाजु

७४ तथा त्रियागेश्वरपरमाधि [धी] शपादमूलं जानातीति ॥

ले. २३

ભાષાન્તર

જેના નાલિકમળમાં વેધસનો વાસ થયો છે તે (વિષ્ણુ) અને હર જેનું શિર રમ્ય ઈન્દુ-કલાથી ભૂષિત છે તે તમને રક્ષો !

(પંક્તિ. ૨) સ્વસ્તિ ! નિજ અન્વયનો કર્તા, વિમળ શ્રી રાષ્ટ્રકૂટોના વંશમાં જન્મેલો, દાનમાં શૂરો, યુદ્ધમાં વીર ગોવિંદરાજ નૃપ હોતો. તે એકલો વિજય કરનાર અને સાહસમાં પ્રીતિવાળો હોતો તેને નૃપના વેશના કૃણ સમાન સૈન્ય થયું. તે જ્ઞાનસંપન્ન હોવાથી દેવાધિપ શંકર સિવાય અન્ય દેવોને પૂજતો નહીં.

(પંક્તિ. ૪) અને જ્યારે તે પુત્રપ્રાપ્તિની અભિલાષ રાખતો હતો ત્યારે—સદ્ગુણસંપન્ન, મહાયશવાળો, શ્રી કર્કરાજનું રમ્ય અને ઉચ્ચ નામ (તેના) મુખ્ય પદ તરીકે અને અન્ય ગૌણ નામનો પરિવાર ધારનાર, ભવની પ્રસાદીથી તેને એક પુત્ર જન્મ્યો. સૌરાજ્યની વાર્તા પ્રસંગે સમસ્ત જનોના કલ્યાણ અર્થે ઉન્નતિવાળું બલિનું રાજ્ય ઉદ્ઘાટરણ તરીકે પૂર્વે અપાતું પણ હવે પૃથ્વીમાં આ નૃપનું રાજ્ય છે. કલિના પ્રસંગથી એક ચરણવાળો બનેલા વૃષને (ધર્મને) હાલ પુનઃ ચાર ચરણવાળો અને તેની ગતિમાં વિદ્ય વગરનો તેણે બનાવ્યો તે અભિલ મનુષ્ય જાતે અત્યંત અદ્ભુત માન્યું. અને તે નવાઈ જેવું નથી કે તેણે યોગ્ય રીતે નિજ પ્રજાનું પૂર્ણ રક્ષણ કર્યું. કારણ કે વિશ્વને રક્ષવામાં વિષ્ણુ તેના ચિત્તમાં વસતો. આ વર્તન તેને ઉચિત હતું. તેનું મન (આમ) એજ (વિષ્ણુની) સાથે એક જ હતું.

(પંક્તિ. ૬) તે ધર્માત્મા નૃપને પવિત્ર કૃષ્ણરાજ નામે પુત્ર જન્મ્યો હતો. તેણે વિમાર્ગે ગએલા અન્ધુજનને મૂળથી ઉખેડી નાંખીને નિજ ગોત્રના હિતાર્થે રાજ્ય પોતે લઈ લીધું. તે દ્વિજે તરફ મિત્રતા રાખતો તેથી અદ્વિજ પણ દ્વિજ હોય તેમ શ્રેષ્ઠ વિપ્રને ઉચિત દાન ઉત્સુક બની વેદનું ગાન કરનાર જનોથી થતી વિધિઓ કરે છે. વાદળ જ્યારે ખેડુતોની ઈચ્છાથી અધિક વૃષ્ટિ વરસાવે ત્યારે તેમનાં મન તે બંધ થાય તેમાં આતુર હોય છે તેમ તેના સેવકોને મહાન અભિલાષથી અતિ અધિક ધનવૃષ્ટિથી થતું. યુદ્ધની અભિલાષી અને શૌર્યની ઉણ્ણતાથી દીપ્ત થએલા મહાવરાહને તે અતિ બળવાન સિંહ સમા નૃપે હરણ સમાન ઠરી દીધો. એલાપુર પર્વત ઉપરનો તેનો અદ્ભુત નિવાસ જોઈને વિમાનમાં ગમન કરતા અમરો પણ વિસ્મય પામી અતિ વિચારથી ઠહે છે:—

“ આ સ્વયંભુ શિવનો નિવાસ છે, અને કૃત્રિમ સ્થાન નથી. શ્રી જો દેખાય તો આવી જ હોય. ” ખરેખર તેના કૃતિકાર જેણે તે બાંધ્યું તે સર્વ (પૂર્ણ) પ્રયત્ન પણ પુનઃ આવી કૃતિમાં નિષ્ફળ થાય! અહો ! તે મારાથી કેમ સિદ્ધ થયું છે ? એમ કહેતાં તે (કૃતિકાર) વિસ્મય પામતો, (અને) તે કારણથી નૃપ તેના નામની સ્તુતિ કરતો. તેનાથી, ગંગાના પ્રવાહ, ઈન્દુનાં કિરણો અને કાલકુટવિષનાં ભૂષણવાળો શંભુ જે ત્યાં નિવાસ કરતો તે રત્ન, સુવર્ણ અને સર્વ લક્ષ્મીથી અધિક મંડિત થતો.

(પંક્તિ. ૧૬) તે નૃપને મહાપ્રતાપી ક્રુવરાજ નામનો પુત્ર જન્મ્યો હતો. તેના પ્રતાપને અગ્નિ તેના પ્રતાપથી તૃણ સરખા થઈ ગએલા શત્રુઓને બાળી નાંખતો. લક્ષ્મીને પ્રસન્ન કરવા જે ચિન્તવન કરતો તે નિત્ય કૃતાર્થ થતો. અને તેમાં શું આશ્ચર્ય છે ? કારણ કે હરેક પુરૂષ સહાય વગર જ નિજ પત્નીને પોતાને વશ કરે છે.

(પંક્તિ. ૨૨) તેને સાક્ષાત મૂર્તિમાન્ યશ—ગોવિંદરાજ નામે પુત્ર હતો. તેણે પોતાના શત્રુઓ પાસેથી મનહર ગંગા અને યમુના પડાવી લઈને તે નદીઓથી સાક્ષાત્ ચિહ્નથી સ્પષ્ટ થતા ઉત્તમ પદની પ્રાપ્તિ કરી, અને તેના દેવી પ્રતાપવાળા ગુણો જે પ્રતિબંધ ન થાય માટે દેહ વિનાના હતા તે સર્વ પ્રદેશમાં પ્રસર્યા હતા. ખરેખર તે નૃપ જેણે સમસ્ત પ્રતાપી વીર શત્રુ-

ઓને વશ કર્યા હતા, તેણે પુરાતન નૃપો જે પરદેશમાં ગમન કરતા તેમનો યશ હરી લીધો. ખરે ! તે નૃપ ભાગ્યનું અનુકરણ કરતો; મહાન્ નૃપોના વંશ ઉખેડી નાંખતો, દીન સેવકોને મહાન ભૂપ બનાવતો અને ઇચ્છા અનુસાર સર્વ કરતો. ક્ષણવારમાં ગજના પગ બાંધવામાં વપરાતી સાંકળોના રણકારવાળા તેના શત્રુઓના ચરણ બનાવી તેણે અદ્ભુત કાર્ય કર્યું. ખરેખર ! ત્રિભુવનમાં સર્વથી મહાન વીર પાર્થે પણ આટલી ત્વરાથી તેના શત્રુઓના સંહાર કર્યો નહતો. શત્રુની મહાન ગજસેના જે તેના સામે યુદ્ધમાં આવતી ને તેનાથી છોડેલાં પ્રતાપી બાણની વૃષ્ટિથી આગળ હંકાતી તે, પ્રલયસમયે ઉદ્ભવતા પવનથી અહીં અને ત્યાં સહેલાઈથી ડોલતા કુલશૈલ પર્વતોનું અનુકરણ કરતી.

(પંકિત. ૩૦) તેનો ભાઈ, ઇન્દ્રસમાન પરાક્રમી, ભૂમિ પર વિખ્યાત નૃપ, અદ્ભુત યશનું મૂળ ઇન્દ્રરાજ, તેને તેણે (ગોવિંદરાજ) આપેલા લાટેશ્વર મંડળનો રાજ્યકર્તા થયો. આજે પણ તેના ગુણના પક્ષપાતથી, જાણે કે પોતાના ગૃહમાં હોય તેવી રીતે પોતાની સહચરીની છાતી પર કર નાંખતા દેવો, કિન્નરો, સિદ્ધો, સાધ્યો અને વિદ્યાધરોના અધિપતિઓ કુંદકુસુમની શ્રીવાળા તેના યશનું ગાન કરે છે. તે એકલો હતો છતાં તેણે, શૌર્યથી શિર ઉચું કરી, યુદ્ધમાં તૈયારી કરી આવેલા ગૂર્જરોના અધિપતિઓના નાયકને તે હરણ હોય તેમ સત્વર દૂરના દેશોમાં નસાડી મૂક્યો; અને દક્ષિણના મહાસામંતોના જૂથે ભય પામી, અને એકત્ર ન રહી તેમના વૈભવ તેમની પાસેથી શ્રી વલ્લભથી લઈ લેવાતા હોવાથી માન દેખાડી તેનું રક્ષણ મેળવ્યું.

(પંકિત. ૩૫) તેનો પુત્ર શ્રી કર્કરાજ સદા પરાક્રમ માટે વિખ્યાત શત્રુઓ પાસેથી બળથી લક્ષ્મી હરી લઈ કીર્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. જેઓ તેનો આશ્રય લે છે તેમની અભિલાષ તે પૂર્ણ કરે છે અને શાસ્ત્રાર્થના જ્ઞાનથી સર્વ જનોને રક્ષે છે. તેના રાજ્યમાં ચોરનો વાસ નથી, અને વ્યાધિની ઉત્પત્તિ નાશ પામી છે, દુકાળ નથી, દુર્લેક્ષ નથી અને વિભ્રમનું અસ્તિત્વ નથી. સર્વ દોષ અદશ્ય થયા છે. તેના સર્વ શત્રુઓ તેના પ્રતાપથી નમ્યા છે. અને વિદ્વાનોને દુઃખ આપવા દુષ્ટજનોમાં કૂર મતિ પણ નથી. અને નીચે પાડી નાંખેલા માલવપતિના રક્ષણ માટે નિજ કરને, ગૌડ અને વંગના અધિપતિઓને જિતી ગર્વી થએલા ગૂર્જરોના અધિપતિના દેશના દ્વારની સાંકળ બનાવી તેનો સ્વામિ (કરનો સ્વામિ) આમ અન્ય કરનો રાજ્યનાં સર્વ ફળ માફક ઉપલોગ કરે છે.

(પં. ૪૦) જીવિત વિદ્યુત સમાન ચંચળ છે અને ભૂમિદાન સર્વોત્તમ કાર્ય છે એવું જોઈને તેનાથી આ ધર્મદાન થયું છે

(પં. ૪૧) સર્વ મહાશબ્દ પ્રાપ્ત કરનાર, મહાસામંતોનો અધિપતિ, લાટેશ્વર સુવર્ણવર્ષ શ્રી કર્કરાજદેવ સમસ્ત રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, આમકૂટ, અધિકારિક, મહત્તર આદિને તેમના સંબંધ અનુસાર જાહેર કરે છે:—

(પં. ૪૩) તમને જાહેર થાયો કે, શ્રી સિદ્ધશમી પુરીમાં નિવાસ કરી, મારા માતપિતા અને મારા આલોકમાં તેમ જ પરલોકમાં પુણ્યની વૃદ્ધિ માટે શક નૃપના કાળ પછી સંવત ૭૩૪, વૈશાખ, પૂર્ણિમાને દિને વડપટ્ટક નામનું ગામ જે અંકોટક ૮૪ ગામમાં આવેલું છે, જેની સીમા પૂર્વે જમ્બુવાવિકા ગામ, દક્ષિણે મહાસેનક સરોવર, પશ્ચિમે અંકોટક ગામ અને ઉત્તરે વદ્ધાચ્છ ગામ છે તે આ ચાર સીમાવાળું ગામ ઉદ્રંગ, ઉપરિકર, ભૂતવાતપ્રત્યાય, દણ્ડની સત્તા, દશ અપરાધના દણ્ડની આવક સહિત, ઉદ્ભવતી વેઠના હક્ક સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, રાજપુરુષના હસ્તપ્રક્ષેપણમુક્ત, ચંદ્ર, સૂર્ય, સાગર, સરિતાઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળ સુધી પુત્રો, પૌત્રોના ઉપલોગ માટે પૂર્વે દેવો અને દ્વિજને કરેલાં દાન વળ્ય કરી ભૂમિ-અશ્વદ્રના ન્યાયથી, સ્નાન કરી બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને અતિથિના પંચમહાયજ્ઞ અને અન્ય વિધિના અનુષ્ઠાન માટે ચતુર્વેદિ મધ્યેના શ્રી વલ્લભીથી આવેલા, વાત્સ્યાયન ગોત્રના, માધ્યન્દિન સપ્તમ્યારી ભટ્ટ સોમાદિત્યના પુત્ર પ્રાદાણુ ભાનુને પાણીના અર્ધથી મેં આપ્યું છે.

(પં. ૫૪) આથી જ્યારે તે બ્રહ્મદાયના નિયમ અનુસાર તેનો ઉપલોગ કરે અથવા ઉપલોગ કરાવે અથવા અન્યને સોંપે અથવા ખેતી કરે કે ખેતી કરાવે ત્યારે કોઈએ તેને પ્રતિબંધ કરવો નહીં. અને તેથી આ મારા દાનને પોતે કરેલું દાન હોય તેમ અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ નૃપોએ ભૂમિદાનનું કૃણ (દાનદેનારને અને રક્ષનારને) સામાન્ય છે અને લક્ષ્મી વિદ્યુત સમાન ચંચળ અને અનિત્ય છે અને જીવિત તૃણાથે જલભિદુ સમાન અસ્થિર છે તેમ મનમાં માની અનુમતિ આપવી અને રક્ષવું. અને જે અજ્ઞાનના ધનતિમિરથી આવૃત્ત થયેલા ચિત્તથી આ દાનને જમ કરશે અથવા જમિમાં અનુમતિ આપશે તે પંચ મહાપાતકનો અને અન્ય નાનાં પાપોનો દોષી થશે.

(પં. ૫૯) અને વેદ વ્યાસે કહ્યું છે:— ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ વસે છે, પણ ભૂમિદાન જમ કરનાર અને તેમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષ નરકમાં વાસ કરે છે. ખચિત ! જે ભૂમિદાન જમ કરે છે તે વિધ્યાપર્વતના નિર્જલ વનમાં શુષ્ક વૃક્ષોના કોટરમાં રહેવા કાળ સર્પો જન્મે છે. સુવર્ણ અગ્નિનું પ્રથમ ખાળ છે. પૃથ્વી વિષ્ણુની છે. અને ધેનુએ સૂર્યનાં ખાળક છે. સુવર્ણ, ધેનુ અને ભૂમિ દેનારથી (અખિલ) ત્રણ ભુવન દેવાય છે. સગરથી માંડી પૃથ્વીનો બહુ નૃપોએ ઉપલોગ કર્યો છે. જે સમયે ભૂમિપતિ હશે તેને તે સમયનું કૃણ છે. ધર્મ, અર્થ અને યશની ઉત્પત્તિવાળાં ભૂમિદાન જે પૂર્વેના નૃપોથી અહીં થયાં છે તે પ્રતિમાને અર્પણ કરેલામાંથી નિર્માલ્ય સમાન છે. કયો સજ્જન તે પુન લઈ લેશે ? નૃપોમાં શ્રેષ્ઠ એ ભૂપ ! તારાથી કે અન્યથી અપાએલી ભૂમિનું તું કાળજીથી રક્ષણ કર. દાનનું રક્ષણ દાન કરતાં અધિક છે. ખરેખર ! પોતાનો લાભ વિચારી અતિ નિર્મળ મનના પુરૂષોએ લક્ષ્મી અને જીવિત કમળ-પત્રપરના જલભિદુ સમાન અસ્થિર છે, એમ માની અન્યની કીર્તિનો નાશ ન કરવો જોઈએ ! અને શ્રી રામભદ્રે કહ્યું છે:— રામભદ્ર વારંવાર ભાવિ સર્વ નૃપોને પ્રાર્થના કરે છે કે આ નૃપોનો ધર્મસેતુ સદા તેમનાથી રક્ષાવો જોઈએ. ”

(પં. ૬૮) આમાં દૂતક રાજપુત્ર શ્રી દન્તિવર્મા છે. આ મારા શ્રી ઇન્દ્રરાજના પુત્ર શ્રી કંકરાજના સ્વહસ્ત છે. મહાસાંધિવિચ્છિદ્ર કુલપુત્રક દુર્ગભટ્ટના પુત્ર નેમાદિત્યથી લખાયું છે.

(પં. ૭૦) અને એ જ ગામ અંકોટકના ચતુર્વેદીયોના મંડળને પૂર્વેના એક નૃપના પરીક્ષીએ આપ્યું હતું. તેથી પણ જ્યારે આ દાન, જેનો ઉપલોગ દુષ્ટ નૃપોના પ્રતિબંધથી તૂટ્યો હતો, તે સુવર્ણવર્ષ કોઈ ઉત્તમ દ્વિજની વિદ્યાનું કૃણ તે થાય તેવા નિશ્ચયથી (આગામ) વટપુરના નિવાસી ભાનુભટ્ટને આપ્યું હતું. લઈને અને તાલાવારિકો આદિ જાતિને ઉદ્દેશીને વાંખુલ પર્ણના દાનપૂર્વક ઇચ્છા અનુસાર રક્ષણ થવું જોઈએ એમ ઠહી, અને શાસન કરી, (નૃપે કહ્યું)—“ જો કે આ નગર (પુરી) કુદરતી અને પ્રાકૃતિક દાન છે. પણ તે (દાની) જાણે છે કે મહાશંભુ ત્રિયાગેશ્વર દેવના ચરણની ભક્તિથી તેનું દાન ઉદ્ભવે છે ”

ગોવિંદરાજનાં તોરખેડેનાં તામ્રપત્રો^૧

શ. સં ૭૩૫ પૌષ. સુ. ૭

મી. સી. જી. ડોસન તરફથી આ પત્રાં વાંચવા માટે મળેલાં હતાં. તથા તે ખાનદેશમાં શાહાડે તાલુકામાંનાં તોરખેડે ગામના રહીશ જાગીરદાર દેવરાવ ખીન બલવન્તરાવ ઠઠમખાન્ડે પાસેથી મેળવ્યાં હતાં.

પત્રાં ત્રણ છે અને તેનું માપ ૧૧ $\frac{૫}{૮}$ “x૮ $\frac{૧}{૨}$ ” છે. તેની કોર ટીપીને જાડી રાખેલી છે. જોકે તેના ઉપર પુષ્કળ ઠાટ ચડી ગયો હતો છતાં અક્ષરો બધા સ્પષ્ટ વંચાય છે. પત્રાં બે કડીથી બાંધેલાં છે. એક કડી ૧” જાડી છે ને તેનો વ્યાસ ૨ $\frac{૧}{૨}$ ” છે. જ્યારે બીજી ૩” જાડી અને લંબચોરસ હોઈ ૩ $\frac{૧}{૨}$ “x૨ $\frac{૧}{૨}$ ” ના માપની છે. સીલ ઉપલબ્ધ નથી. ત્રણે પત્રાંનું વજન ૪૩૪ તોલા છે અને બે કડીઓનું વજન ૧૮ $\frac{૩}{૪}$ તોલા છે. અક્ષરો દક્ષિણના અક્ષરોને મળતા આવે છે. લેખના સમયના અક્ષરો જેવા જ છે. લાખા સંસ્કૃત છે; અને છેવટના બે શ્લોકો સિવાય બધો ભાગ ગદ્યમાં છે. વ્યાકરણદોષ જુજ છે, પણ દાનવિભાગમાંનો ભાગ કિલ્લ છે.

લેખમાં પંક્તિ ૫ અને ૬ માં રાષ્ટ્રકૂટ રાજા પ્રભુતવર્ષ જગત્તુંગ ગોવિંદ ૩ જાને ઉલ્લેખ છે અને પંક્તિ ૧૨ માં તેના ભત્રિજા ગુજરાતના ગોવિંદરાજનું નામ છે. ગોવિંદરાજના તાખાના શલુ-કિઠવંશના મહાસામન્ત બુદ્ધવરસે,^૨ પોતાની માલિકીની સિહરખી અથવા સિહરખખી ખાર ગામમાંના ગોવદૃણ ગામનું દાન, કેટલાક બ્રાહ્મણોને આપ્યાની હકીકત તેમાં છે.

દાનની તિથિ શક સંવત ૭૩૫ નંદન સંવત્સર પૌષ માસ શુકલ પક્ષ સપ્તમી એટલે કે વિજયા સપ્તમી આપેલ છે. વાર આપેલ નથી. આ દિવસ ઇ. સ. ૮૧૨, ૧૪ મી સપ્ટેમ્બર સાથે મળતો આવે છે.

રથજના નામમાં સિહરખી અગર સિહરખખી તે હાલનું સેરખી લાવું જોઈએ, જે વડોદરાની પડોશમાં છે.

૧ એ. ઇ. વો. ૩ પા. ૫૩ ડો. જે. ફ્લીટ ૨ ‘અરસ’ નામને છેડે છે તે કેનેરી રાજાને માટે હોખને એમ અટકળ થાય છે કે કેનેરી વિભાગમાંથી તે ગુજરાતમાં આંચો હતો.
જે. ૨૪

અક્ષરાન્તર

પહેલું પત્રું

- ૧ ઓં' શકનૃપકાલાતીતસંવત્સરશતેષુ સસસુ પચ્ચતું[ત્રિ]શત્યધિકેષુ પૌષશુદ્ધ-
- ૨ સસમ્યામઢ્ઢતોપિ સંવત્સરશતાનિ ૭૩૫ નન્દનસમ્વત્સરે પૌષ:શુદ્ધ
- ૩ તિથિ: ૭ અસ્યાં સમ્વત્સરમાસપક્ષદિવસપૂર્વાયાં પરમમઢ્ઢારક-
- ૪ મહારાજાધિરાજપરમેશ્વર: શરચ્છશાંકકિરણનિર્મલશોંશુકાવગુઢિ-
- ૫ તમેદિનીયુવતિમોક્તા પ્રમૂતવર્ષ: શ્રીવલ્લભનરેન્દ્રો ગોવિંદરાજનામા
- ૬ જગતુંગૈતુઙ્ગતુરગપ્રવૃદ્ધરેણૂર્ધ્વરુદ્ધરવિકિરણં ગ્રીષ્મેપિ નમો નિશ્ચિલં
- ૭ પ્રાવૃદ્કાલાયતે સ્પષ્ટં રક્ષતાં યેન નિ:શેષં ચતુરંબોધિસંયુતં રાજ્યં ઘ-
- ૮ મ્મેણ લોકાનાં કૃતા તુષ્ટિ: પરા હૃદિ આર્તાં તુ તસ્યેન્દ્રસમાનવીર્ય: શ્રીમાન્મુ-
- ૯ વિ ક્ષમાપતિરિન્દ્રરાજ: શાસ્તા બમૂવાદ્મુતકીર્તિસૂતિસ્તદ્દત્ત લાટેશ્વરમણ્ડલસ્ય
- ૧૦ સૂનૈર્બમૂવ સ્વલુ તસ્ય મહાનુભાવદશાસ્ત્રાર્થબોધસુસલાલિતચિત્તવૃત્તિ: યો ગૌ-
- ૧૧ ણનામ પરિવારમુવાહ પૂર્વ શ્રીકર્કરાજસુભગ વ્યય[પ]દેશમુચ્ચૈ: [II] [સુ] વૃષસ્થો-
- ૧૨ નુજસ્તસ્ય સતતં સેવિતો બુધૈ: ગોવિન્દરાજો ભૂપાલ: ચ્છંમુરિવા-
- ૧૩ પર: [II] ફલોન્મુસૈરાપતિતૈર્વિદૂરત: સમં સમન્તાદ્ગુણ પક્ષપાતિભિ:

બીજું પત્રું પહેલી બાજુ

- ૧૪ મહાહવે દાનવિઘ્નો ચ માર્ગાઢૈર્ન કુઢિતં યસ્ય સદૈવ માનસં ॥
- ૧૫ તદ્દત્ત સીહરક્ષીદ્વાદશકે પ્રમુજ્યમાને શલુક્રિકવિકલંકવંશપ્રસૂ-
- ૧૬ તો મૂર્ધ્વાભિષિક્તો દુર્બરિવૈરિવનિતાતુલતાપહેતુરનેકદર્પિતા
- ૧૭ રાતિતરુપ્રમજ્જનો માતારિશ્વા શરચ્છશાંકકિરણકુન્દકુસુમસ્ફટિકાવદાત
- ૧૮ સમાનનિર્મલયશા: શ્રીમણિનાગપૌત્ર: શ્રીરાજાદિત્યસુત: પરમબ્રહ્મણ્ય:
- ૧૯ સમધિગતાશેષમહાશબ્દમહાસામન્ત: સોયં શ્રીબુદ્ધવરસ: સર્વાનેવ ભાવિ
- ૨૦ ભૂમિપાલાન્સમનુબોધયત્યસ્તુવ: સંવિદિતં યથા મયા માતાપિત્રોરાત્મ-
- ૨૧ નશ્ચ પુણ્યયશોમિવૃદ્ધ્યે એહિકામુષ્મિકફલાવાપ્ત્યર્થં બલિચરુવૈશ્વ-
- ૨૨ દેવામિહોત્રક્રતુક્રિયાચુચ્છ[ત્સ]ર્પણાર્થં બદરસિદ્ધિ ચાતુર્વિઘસામાન્ય
- ૨૩ વાજસનેય માધ્યન્દિનબ્રહ્મચારિત્રિપ્રવરલાવાયનસગોત્ર બ્રા-
- ૨૪ હ્મણસોમાય સર્વદેવપુત્રાય તથા બ્રાહ્મણનાર્હેરગૌતમસગોત્રા મ [હ] ઇ
- ૨૫ શ્વરપુત્ર: તથા દ્રોણ વાર્ષણેયસગોત્ર શર્મપુત્ર: તથા સોમ કાત્યા
- ૨૬ યનસગોત્ર વપુકસુત: તથા લકુટિ: આમેય સમાનસગોત્ર:

૧ ચિહ્ન ૩૫ છે. ૨ હંદ આર્યા જગતુંગને બદલે હંદને માટે જગતુંગ લખેલ છે. ૩ અતુષ્ટુપ્ મ્લોઢ
 ૪ ઈદ્રવજ્ઞ. ૫ વાંચો શ્રીમાન્મુ ૬ વસન્તતિલકા. ૭ વંશરથ. ૮ આંહી એક પંક્તિ વસન્તતિલકામાં છે.
 ૯ આંહીથી પંક્તિ ૩૯ સુધીનો ભાગ બૂલભરેલો છે.

ત્રીજું પત્રું વીજી વાજુ

- ૨૭ સર્વદેવસુતઃ તથા સર્વદેવમુદ્ગલસગોત્રઃ તથા^૧ નેવઃ તથા^૨ તત્સુતો ગોવ તથા
ભાઝલ્લઃ વત્સસગોત્રઃ
- ૨૮ તથા ગોવશર્મ્મઃ તથા અણહાદિત્યઃ તથા નાસેણઃ તથા ગોવઃ ગૌતમસગોત્રઃ દ્રોણ-
૨૯ સુતઃ તથા આદિત્ય પારાશરસગોત્રઃ તથા લિમ્બાદિત્ય આગ્નેયસમાનસ-
૩૦ ગોત્રઃ તથા યોગઃ સં[શં]ડિલસગોત્રઃ તથા અગ્નિશર્મ્મઃ તથા નેવરેવઃ મુદ્ગલસગોત્રઃ
૩૧ તથા નાગઃ માધરસગોત્રઃ તથા નાણસરઃ તથા રેવસમઃ તથા ભાઝલ્લ યૌગનસગોત્રઃ
૩૨ તથા નેવાદિત્ય ભરદ્વાજસગોત્રઃ તથા ર્શ્વરઃ કૌશસગોત્રઃ તથા વપ્પસ્વામિ તથા
૩૩ ગોવશર્મ્મઃ વાર્ષણેયસગોત્રઃ તથા શિવાદિત્યઃ તથા દેવહતઃ તથા સીહઃ લાવા-
૩૪ યણ [ન] સગોત્રઃ તથા નંત્રઃ કાત્યાયનસગોત્રઃ તથા માતૃશૂરઃ તથા મહેશ્વરઃ
૩૫ આગ્નેયસમાનસગોત્રઃ તેનાત્માશો નૈનદૌહિત્રાય દત્તઃ તથા લલ્લઃ ભારદ્વા-
૩૬ જસગોત્રઃ તથા તસ્યૈવ ભ્રાતા જજ્જુકઃ તથા દત્તઃ સૌન્દાનસગોત્રઃ તથા
૩૭ અગ્નિશર્મ્મઃ આગ્નેયસમાનસગોત્રઃ તથા નેવાદિત્યઃ તથા સંબૌરઃ
૩૮ કૌશસગોત્રઃ તથા જજ્જુક વાર્ષણેયસગોત્રઃ તથા આદિત્યઃ ગૌતમસગોત્રઃ
૩૯ તથા આદિત્યચીહલ્લકઃ સોમસુતઃ તથા^૩ અગ્નિશ [ર] મ મુદ્ગલસગોત્ર રેવ આગ્નેય-
સમાનસગોત્ર-

ત્રીજું પત્રું

- ૪૦ સીહરચિદ્વાન્તર્ગત ગોવટ્ટનામિધાનો ગ્રામઃ સહિર-
૪૧ ણ્યાદાનઃ સદણ્ડદશાપરાધઃ સસીમાપર્યન્તઃ સતીર્થઃ મેષુ [?] વલ્લિ-
૪૨ કાપ્રાવેશુકઃ સમસ્તરાજકીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપણીયો ભૂમિ-
૪૩ ચ્છિદ્રન્યાયેનાથ વિજયસ સપ્તમ્યામુદકાતિસર્ગેણ પ્રતિપાદિતઃ યત-
૪૪ સ્તતોસ્ય ન કૈશ્વિદ્વ્યાસેષે પ્રવર્તિતવ્યમાગામિ ભદ્રનૃપતિભિરપ્યનિત્યા
૪૫ ણ્યૈ[ન્યૈ]શ્વર્યાણ્યસ્થિરં માનુષ્યં સામાન્યચ્ચ ભૂમિદાનફલં તદપહરણપાપં
૪૬ ચાવગચ્છદિભરયમસ્મદાયોનુમંતવ્યઃ પરિપાલયિતવ્યશ્ચ ઉક્તં ચ મહર્ષિભિઃ
૪૭ બહુમિર્વસુધા ભુક્તા રાજભિઃ સગરાદિભિઃ યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય
તદા ફલં
૪૮ ષષ્ટિ વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ આચ્છેત્તાચાનુમન્તા ચ તાન્યેવ નરકે
વસેદિતિ ॥ ઓ^૪
૪૯ લિખિતં મયા લેખક કૃષ્ણેન નત્રપુત્રેણ [॥]

૧ વાંચો તથા ૨ તથા તત્સુતો ગોવ એટલા શબ્દો પાછળથી ઉમેરેલા છે. ૩ વાંચો નમઃ ૪ તથા અગ્નિશર્મ-
મુદ્ગલસગોત્ર એ શબ્દો પાંડિતની નીચે છે, તેને ક્યાં મૂકવા તે માટે કાંઈ સૂચના નથી, પણ મેં મૂકવા ઉ-
ત્પા હોવા ભેદથી એમ હું માનું છઉં. ૫ ૨૩૦૩ અનુષ્ટુપ. ૬ ૯૦ ના ચિદ્વા નેવા ચિદ્વાર્ય છે.

ભાષાન્તર (સારરૂપ)

ઓં—શક નૃપના કાલથી ૭૩૫ વર્ષ વીત્યા બાદ નંદન સંવત્સરમાં પૌષ સુદ ૭ ને દિવસે—

પં.—૩ પરમભદ્રારક મહારાજધિરાજ પરમેશ્વર પ્રભુતવર્ષ નામે ગોવિંદરાજ ત્રીજો.

પં.—૮ તેનો ભાઈ ઈંદ્રરાજ લાટ પ્રાંતનો રાજ થયો.

પં.—૧૦ તેનો દીકરો કર્કરાજ હતો.

પં.—૧૧ તેનો નાનો ભાઈ રાજ ગોવિંદરાજ.

પં.—૧૫ તેણે આપેલ સીહરખી ખારગામ ભોગવતો, શાલુકિક વંશનો, મણિનાગનો પૌત્ર, રાજદિત્યનો પુત્ર બુદ્ધવર્ષ જે મહાસામન્ત હતો, પંચમહાશખ જેણે મેળવ્યા હતા અને પ્રાદ્યક્ષો-માં જે અનન્ય શ્રદ્ધાવાળો હતો તે બધા ભવિષ્યના રાજાઓને બહુર ઠરે છે કે—

પં.—૨૦ તમને બધાને વિદિત થાઓ કે, મારા અને મારાં માતાપિતાના પુણ્યશની વૃદ્ધિ માટે આ અને પરલોકમાં કુળ મેળવવા માટે બલિ ચરૂ વૈશ્વદેવ અગ્નિહોત્ર ઇત્યાદિ ધર્મકૃત્યો નભાવવા માટે, સીહરખી ખારગામમાં ગોવદ્યુ નામનું ગામ મેધુવલ્લિકા સહિત આજે વિજયા સપ્તમી તિથિએ, ભૂમિચ્છિદ્ર ન્યાયથી સંકલ્પના જળપૂર્વક નીચેના પ્રાદ્યક્ષોને દાનમાં આપેલ છે—વાજસનેય માધ્યંહિન શાખાના પ્રદ્યારી બહર સિદ્ધિના ચતુરવેદી સર્વ દેવના પુત્ર ત્રિપ્રવરી અને લાવણ્ય ગોત્રના પ્રાદ્યક્ષ સોમને, તથા ગૌતમ ગોત્રના મહેશ્વરના પુત્ર પ્રાદ્યક્ષ નાહરને, તથા

શર્મન્	ના પુત્ર	વાર્ષણ્ય	ગોત્રના	દ્રોણને
તથા અપ્યુઠ	„	કાત્યાયન	„	સોમને
„ સર્વદેવ	„	આગ્નેય	„	લકુટિને
„	—	મુદ્ગલ	„	સર્વદેવને
„	—	—	—	નેવને
તે „	—	—	—	ગોવને
„	—	વત્સ	„	ભાઉલને
„	—	—	—	ગોવશર્મનને
„	—	—	—	અણુહાદિત્યને
„	—	—	—	નાસેનને
„ દ્રોણ	ના પુત્ર	ગોતમ	ગોત્રના	ગોવને
„ —	—	પારાશર	„	આદિત્યને
„ —	—	આગ્નેય	„	લિરખાદિત્યને
„ —	—	શણ્ડિલ	„	યોગને

„ અગ્નિશર્મનને તથા મુદ્ગલ ગોત્રના નેવદેવને તથા માધર ગોત્રના નાગને, તથા નાણુ-સરને, તથા રેવસમને તથા યૌગન ગોત્રના ભાઉલને, તથા ભરદ્વાજ ગોત્રના નેવાદિત્યને તથા કૌશ ગોત્રના ઇશ્વરને, તથા અપ્પસ્વામિનને તથા વાર્ષણ્ય ગોત્રના ગોવશર્મનને તથા શિવાદિત્યને, તથા દેવહતને તથા લાવણ્ય ગોત્રના સીહને તથા કાત્યાયન ગોત્રના નમ્મને તથા માતૃસૂરને તથા આગ્નેયસના સમાન ગોત્રના મહેશ્વરને (જેણે પોતાનો હિસ્સો દૌહિત્રા નૈનને આપી દીધો હતો) તથા ભરદ્વાજ ગોત્રના લલને તથા તેના ભાઈ જજ્જુકને, તથા સૌન્દાન ગોત્રના હતને, તથા આગ્નેયસના સમાન ગોત્રના અગ્નિશર્મનને તથા નેવાદિત્યને, તથા કૌશ ગોત્રના શંખારને, તથા વાર્ષણ્ય ગોત્રના જજ્જુકને, તથા ગૌતમ ગોત્રના આદિત્યને, તથા સોમના પુત્ર આદિત્ય આહલકને તથા મુદ્ગલ ગોત્રના અગ્નિશર્મનને અને આગ્નેયસના સમાન ગોત્રના રેવને.

પં.—૪૩ અને ૪૬ દાન કાયમ રાખવા માટેની આજ્ઞાઓ અને મહાભારતના શિરસ્તા મુજબના શ્લોકો. બહુમિ: ... ઇત્યાદિ

પં.—૪૬ મે લખ્યું—નમ્મના પુત્ર લેખક કૃણે (લખ્યું)

ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટ રાજા કર્ક ૨ જાનાં નવસારીનાં તામ્રપત્રો^૧

શક સંવત્ ૭૩૮ માઘ સુદ ૧૫

આ તામ્રપત્રો મૂળ ડો. લગવાનલાલ ઇન્દ્રજી પાસે હતાં. પરંતુ મને તે બો. પ્રે. રા. એ. સો. ના સેક્રેટરીએ પ્રસિદ્ધ કરવા માટે આપ્યાં હતાં. પતરાં મૂળ નવસારીમાંથી મળ્યાં હતાં. આ ત્રણ પતરાં છે. તે દરેકનું માપ ૧૦" x ૬" છે. કાંઠા સહેજ જાડા છે. મને તે મળ્યાં ત્યારે તેમાં કડી ન હતી. પરંતુ તેની ડાબી બાજુએ કાણું હોવાથી જણાય છે કે તે એક કડી વડે સાથે જોડેલાં હશે. એકંદરે લેખ સુરક્ષિત અને સહેલાઈથી વાંચી શકાય તેવો છે. કોતરકામ સુંદર છે. લાખા છેવટ સુધી સંસ્કૃત છે. દાનપત્ર હંમેશના ઑં ના ચિહ્નથી શરૂ થાય છે. પણ તે પછી નિયમ પ્રમાણે "સ્વસ્તિ" લખેલું નથી. પહેલી પૃષ્ઠ પંક્તિઓ તથા છેવટના આશીર્વાચન તથા શાપના શ્લોકો પદ્યમાં છે. આ દાનપત્રના શ્લોકો અત્યાર સુધીમાં પ્રસિદ્ધ કરેલા રાષ્ટ્રકૂટના જૂઠાજૂઠા લેખોમાં આવી ગયા છે. પણ કેટલાક ગુજરાત રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ગોવિંદનાં કાવીનાં પતરાંમાં જ માલુમ પડે છે.

નીચે આપેલું દાનપત્ર રાષ્ટ્રકૂટ વંશની ગુજરાત શાખાના ઇન્દ્રનો પુત્ર કર્ક, જેને 'સુવર્ણ વર્ષ' કહ્યો છે, તેનું છે. તે "એટક" એટલે હાલના ખેડામાં રહેતો હતો ત્યારે તેણે આ શાસન જાહેર કર્યું હતું. તારીખ શબ્દમાં આપી છે. તે, શક સંવતનાં ગત વર્ષ ૭૩૮ ના માઘ સુદ ૧૫ ની છે. આ દિવસે થયેલા ચંદ્રચંદ્ર સમયે આ દાન અપાયું હતું. તેનો હેતુ 'બલિ' આદિ પાંચ યજ્ઞક્રિયાઓ કરવાનો હતો. દાન લેનાર બાહકિનો પુત્ર, ભારદ્વાજ ગોત્રનો અને "તૈત્તરીય" શાખાનો શિષ્ય ગોખ્ખદિ નામનો બ્રાહ્મણ હતો. ગુજરાતની અંદર "તૈત્તરીય" શાખા લગભગ છે જ નહીં, પરંતુ ઘણાખરા તૈલંગી બ્રાહ્મણો આ શાખાના અનુયાયી હોય છે. વળી, દાન લેનારનું નામ તેલગુ લાગે છે. એટલે તે દક્ષિણમાં વસનારો હોવો જોઈએ. તે મૂળ જ્યાં રહેતો હતો તે બાદાવી બિજાપુર ડિસ્ટ્રિક્ટના બાદામી તાલુકાનું હાલનું બાદામી શહેર હોવું જોઈએ. ગોખ્ખદિ બહુ વિદ્વાન હોવો જોઈએ, કારણ કે ચૌદ વિદ્યામાં નિપુણ હોવાને લીધે તેને "પંડિત વલ્લભરાજ" નો ઇતિહાસ આપ્યો છે.

આ દાનપત્ર ગુજરાત શાખાના કર્ક ૨ જાનાં દાનપત્રોમાં અનુક્રમે બીજું છે. પહેલું સાધારણ રીતે વડોદરાના દાનપત્ર તરીકે ઓળખાય છે અને તેની તારીખ શક સંવત ૭૩૪ ગત એટલે ચાર વર્ષ વહેલી છે. વડોદરાના દાનપત્રના શ્લોકો અત્યાર સુધી પ્રસિદ્ધ થયેલાં બીજાં કોઈ રાષ્ટ્રકૂટ દાનપત્રોમાં આપેલા નથી જોડે તે ઘણી ઉપયોગી માહિતી આપે છે. પરંતુ આપણા દાનપત્રના શ્લોકો બીજા રાષ્ટ્રકૂટ લેખોમાં આપેલા હોવાથી કંઈ નવીન જ્ઞાન આપતા નથી. તેમ છતાં આ દાનપત્રમાં આપેલી તારીખ તથા રાષ્ટ્રકૂટના મુખ્ય વંશના અમોઘવર્ષ ૧ લાના નામ ઉપરથી એક ઉપયોગી અનુમાન થઈ શકે છે. વડોદરાનું દાનપત્ર, જે શક સંવત ૭૩૪ ગતમાં લખાયું હતું તેમાં વંશાવલી ગોવિંદ ૩ જ સુધી જ આપેલી છે. તે ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તે રાજા તે સમય સુધી રાજ્ય કરતો હતો. પણ આ દાનપત્ર, જેની તારીખ શક સંવત ૭૩૮ ગતની છે, તેમાં ગોવિંદ ૩ જ પછી અમોઘવર્ષનું નામ આપ્યું છે. તે ઉપરથી જણાય છે કે તે

૧ જ. બા. પ્રા. રા. એ. સો. વો. ૨૦ પા. ૧૩૧ દેવદત્ત-આર-ભાંડારકર બી. એ. (આર. ઇ. ભાંડારકરની રજૂઆત તળે)
લે. ૨૫

સમયે અમોઘવર્ષ ગાદીએ હતો. એટલે, હું ધારું છું કે અમોઘવર્ષ, ગત શક સંવત ૭૩૪ અને ૭૩૮ વચ્ચેના કેઈ પણ વર્ષમાં ગાદીએ આવ્યો હશે. આ અનુમાન સિદ્ધરના લેખને મળતું આવે છે.^૧ તેના ઉપરથી જણાય છે કે શક સંવત ૭૩૬ (ગત) અમોઘવર્ષના રાજ્યનું પહેલું વર્ષ હતું.

‘હરિવંશ’ નામની એક પ્રખ્યાત જૈન કૃતિના લેખકે કહ્યું છે કે તેણે તે કૃતિ શક સંવત ૭૦૫, જ્યારે કૃષ્ણનો પુત્ર શ્રીવલ્લભ દક્ષિણમાં અને ઇન્દ્રાયુદ્ધ ઉત્તરમાં રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે સંપૂર્ણ કરી હતી. પૈઠણ તથા ગુજરાત રાષ્ટ્રકૂટનાં દાનપત્રોમાં ગોવિંદ ૨ ને વલ્લભ નામ આપ્યું છે, અને ગોવિંદ ૨ ને કૃષ્ણનો એક પુત્ર હતો. તેથી ઉપર કહેલો શ્રીવલ્લભ તે જ છે એ ચોક્કસ થાય છે. એક વિદ્વાન^૨નો એવો મત છે કે ગોવિંદ ૨ જાણે રાજ્ય કર્યું જ નહોતું, કારણ કે વાણી અને રાધનપુરના લેખોમાં કહ્યું છે કે, ધવ નિરૂપમે તેના વડિલ અંધુને ઉલ્લંઘીને રાજ્ય મેળવ્યું હતું, તથા તે પછીના કેટલાક લેખોમાં એનું નામ પણ આપ્યું નથી. એટલે શ્લોકમાં આવતું વાક્ય “કૃષ્ણત્તનયે” તે ઇન્દ્રાયુદ્ધ સાથે જોડે છે અને માને છે કે શ્રીવલ્લભ ગોવિંદ ૩ જાણે કહ્યો છે. હવે વાણી અને રાધનપુરના લેખોનાં વાક્ય “જ્યેષ્ઠોલ્લજ્ઞ” નો અર્થ ઉપર કયો છે તેમ વડિલ અંધુને ઓળંગી ગયો એવો ખાસ નથી થતો. પણ એ ફક્ત એમ બતાવે છે કે ગોવિંદ ૨ જાણે તેના ભાઈ ધવે પદભ્રષ્ટ કયો હોવો જોઈએ. દેવદી અને કરાડનાં પતરાં^૩ જેમાં રાજ્ય ભોગવ્યા સિવાય ગુજરી ગયેલા કુંવરોનાં નામ આપ્યાં છે, તેમાં કહ્યું છે કે ગોવિંદ ૨ જાણે પોતાની વિધવા ટેવોને લીધે ધ્રુવને ગાદી પચાવી પાડવા દીધી, એ બતાવે છે કે તેણે રાજ્ય તો કર્યું જ હતું. વળી રટ્ટરાજનું ખારેપાટણ^૪નું દાનપત્ર રાજ્ય કરી ગયેલા રાષ્ટ્રકૂટોની નોંધમાં ગોવિંદ ૨ જાણે નામ બતાવે છે. છેવટે એ પણ નોંધવા યોગ્ય છે કે આ દાનપત્રમાં એક શ્લોકમાં ગોવિંદ ૨ જાણે રાજ્યછત્ર^૫ વિષે પણ કહ્યું છે.

આ શ્લોક ગોવિંદ બીજાના ભત્રિજા ગોવિંદ ૩ જાણે પૈઠણના દાનપત્રમાં પણ આપ્યો છે. અને આ પૈઠણનું દાનપત્ર ગોવિંદ ૨ જાણે મૃત્યુ પછી તરતમાં જ જાહેર થયેલું હોવાથી એણે રાજ્ય કર્યું હતું, એ વાત નિર્વિવાદ સાબિત કરે છે.

આ દાનપત્રનો ફતક ભટ્ટ શ્રી ાણમ્મ હતો, તે દક્ષિણનો જણાય છે. અને દાનપત્રનો લેખક સંધિવિગ્રહનો મંત્રિ નેમાદિત્ય, કદાચ આજ રાજના વડોદરાના દાનપત્રનો લેખક હતો. રાજના દસ્કત દક્ષિણ હિન્દની લિપિમાં કેતરેલા છે. આ રાજનાં તેમજ તેના પુત્ર ધ્રુવનાં વડોદરાનાં દાનપત્રોમાં પણ એ જ પ્રમાણે દસ્કત કેતરેલા છે. તે એમ બતાવે છે કે ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટો પોતાના સ્વદેશની પ્રચલિત લિપિનો ઉપયોગ કરતા હતા.

દાનમાં સમીપદ્રક અને સમ્બંધી નામનાં બે ગામો આપ્યાં છે. તેમાંનું પહેલું મહી અને નર્મદા વચ્ચેના પ્રદેશમાં આવ્યું હતું અને બીજું મંકલિકા ડિસ્ટ્રિક્ટમાં આવ્યું હતું. સમીપદ્રકનો અપભ્રંશ “સ-ઈ-ઉદ્ર” અને તેમાંથી “સ-ઉન-દર” થયો હોવો જોઈએ. આસપાસનાં ગામડાંઓથી નક્કી કરેલા સમીપદ્રકના સ્થળે “સોંદર્ન” નામનું એક ગામ છે. તેથી તે જ સમીપદ્રક છે, એ ચોક્કસ થાય છે. આસપાસનાં ગામોમાં ચોરંદક હાલનું ચોરંદ, ભર્થાલુક એ ભર્થાન અને ધાહદ હાલનું ધાવત છે. એ સિવાય સજ્જોડક હાલ સજોડ કહેવાય છે. અને માંડવા એ હાલના કાષ્ઠામણડપનું ટુંકું રૂપ હોય. આમાનાં પહેલાં ચાર ગામો ગાયકવાડની હદમાં ભરૂચ જીલ્લા નજીકમાં છે, અને છેલ્લાં બે એ જ જીલ્લાના અંકલેશ્વર તાલુકામાં છે.

૧ જીઓ. ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૨૧૮ ૨ ઈ. એ. વો. ૧૫ પા. ૧૪૨ ૩ જીઓ. ‘ડીનેસ્ટીઝ ઓ. ડા. ડિસ્ટ્રિક્ટ પા. ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૧૯ ૪ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૬૫ વો. ૧૧, પા. ૧૫૭ ૫ જ. ઓ. ડા. રા. એ. સો. વો. ૧૮ પા. ૨૪૬ એ. ઈ. વો. ૪ પા. ૨૮૨ ૬ એ. ઈ. વો. ૩ પા. ૨૬૮ ૭ આ ખામત પહેલાં ડા. હુલ્લના ધ્યાનપર આવી હતી. જીઓ. ઈ. એ. વો. ૧૪, પા. ૨૦૧ નોંઠ ૨૩

અક્ષરાન્તર

પહેલું પત્રું—પ્રથમ બાજુ

- ૧ ઓં [॥] સંવોવ્યાદ્વેધસાધામ યન્નાભિકમલં કૃતં [।] હરશ્ચ યસ્ય કાન્તેન્દુમંલ
(।) યા કમલકૃતં ॥ [।] આસીદ્વિષત્તિ-
- ૨ મિરમુદ્યતમણ્ડલામ્રોધ્વસ્તિન્નયન્નભિમુખો રણશર્વરીષુ [।] ભૂપઃ શુચિર્વિધુરિવાસ્ત-
દિગન્તકીર્ત્તિ-
- ૩ ગોંવિન્દરાજ ઇતિરાજસુ[રા]જસિદ્ધઃ* ॥ [ર] દૃષ્ટ્વાચમૂમભિમુર્ચીં (।)
સુભટાદૃઢાસામુન્નામિતં
- ૪ સપદિ યેન રણેષુ નિત્યં [।] દષ્ટાધરેણ દષ્ટતાશ્રુકુટી* લલાટે (।) સ્વજ્ઞં કુલચ્ચ
હૃદયં ચ નિજં
- ૫ ચ સૈત્વં ॥ [૩] સ્વજ્ઞં કરાગ્રાન્મુસ્વતશ્ચ શોભા માનો મનસ્તઃસમમેવ યસ્ય ।
મહાહવે નામ નિશમ્ય
- ૬ [સ] ઘસ્રયંરિપૂણાં વિગલત્યકાણ્ડે ॥ [૪] [ર્ત] સ્યાત્મજો જગતિ
વિશ્રુતદીર્ઘકીર્ત્તિરાર્ત્તાર્ત્તિહા-
- ૭ [રિ] હરિવિક્રમધામધા[રી] । ભૂપસ્ત્રિવિષ્ટપનૃપાનુકૃતિ કૃતઃ શ્રીકર્કરાજ
ઇતિ ગોત્રમણિર્બભૂ-
- ૮ વ ॥ [૫] તસ્ય પ્રભિન્નકરટચ્યુતદાનદન્તિદન્તપ્રહારરુચિરોલ્લિખિતાંસપીઠઃ
[।] ક્ષમાપઃ ક્ષિતૌ ક્ષપિ-
- ૯ તશશ્રૃરભૂતનૂજઃ સદ્રાષ્ટ્રકૂટકનકાદ્રિરિવેન્દ્રરાજઃ ॥ [૬] તેસ્યોપાર્જિતમહસ-
- ૧૦ સ્તનયશ્ચતુરુદધિવલયમાલિન્યૌ ભોક્તા ભુવઃશતક્રતુસદશઃ શ્રીદન્તિદુર્ગરાજો-
ભૂત [॥] [૭]
- ૧૧ કૌંચીશકેરલનરાધિપચોલપાણ્ડય (।) શ્રીહર્ષવજ્રટવિ [મે] દવિધાનદક્ષ । કા-
ર્ણાટકં બલમચિ-
- ૧૨ ન્યમજેયમન્યૈર્બૃત્યૈ કિયાદ્ધિરપિ યઃ સહસા જિગાર્યૈ ॥ [૮] ઐશ્રવિભંગમ-
ગૃહીતનિ [શા] તશસ્ત્રમ-

૧ છંદ-અનુષ્ટુપ્ ૨ વાંચો કલયા ૩ છંદ વસંતતિલકા, આ અને પછીનો શ્લોક ૪ વાંચો સિંહઃ ૫ વાંચો
શ્રુકુટી ૬ વાંચો સત્ત્વં ૭ છંદ ' ઉપગ્મતિ ' ૮ છંદ-વસંતતિલકા, આ અને પછીનો શ્લોક ૯ વાંચો શત્રુ
૧૦ છંદ ગીતિ. ૧૧ વાંચો માલિન્યાઃ ૧૨ છંદ વસંતતિલકા, આ અને પછીનો શ્લોક ૧૩ આ બધા શ્લોકોમાં
રાષ્ટ્રકૂટનાં કાવી, બગુમરા, સામાનગઢ અને પૈઠણના દાનપત્રો કરતાં ક્રિયાપદોનો થોડો થોડો ફેરફાર છે.
૧૪ કાવી અને સામાનગઢ લેખોમાં, ડો. પ્યુલ્હર અને ડો. ફ્લીટ બન્ને આ શ્લોકનો પ્રથમ અક્ષર ' સ '
વાંચે છે. બ્યારે ડો. કિલ્હોર્ન પૈઠણ દાનપત્રમાં તે જ વાંચન લે છે. પરંતુ તે અક્ષર ' અ ' હોવાની કંઠા
જણાવે છે. આપણા પત્રમાં અરપષ્ટ રીતે કાતરેલો છે.

- ૧૩ શ્રાન્તમપ્રતિહતાન્નમપેતયત્નં । યો વલ્લમં સપદિ દણ્ડબલેન જિત્વા [રા] જાધિરા-
જપરમે[શ્વ]-
૧૪ રતામર્વાપ ॥ [૧] ઔસેતોર્વિપુલોપલાવલિલસલ્લોલોમ્મિં માલાજલાદાપ્રાલે-
યકલંકિતા-
૧૫ મલશિલાજાલાતુષારાચલાદો પૂર્વાપરવારિરાશિપુલીનપ્રાન્ત[પ્ર]સિંદ્ધો વધે-
ચ્યેનેયં
૧૬ જગતીસ્વવિક્રમબલેનૈકાતપત્રીકૃતા ॥ [૧૦] તૈસ્મિન્દિવં પ્રયાતે વલ્લભરાજે
ક્ષતપ્રજાવાધઃ [૧]

પહેલું પત્રું—બીજી બાજુ

- ૧૭ શ્રીકર્ક [રા] જસૂનુર્મ્મહીપતિઃ શ્રીકૃષ્ણરા[જો]ભૂત ॥ [૧૧] યસ્ય સ્વભુજ-
પરાક્રમનિઃશેષોત્સાદિતારિદિક્ચક્રં [૧]
૧૮ [કૃ]ષ્ણસ્યેવાકૃષ્ણં [૧] ચરિતં શ્રીકૃષ્ણરાજસ્ય ॥ [૧૨] શુભતુઙ્ગતુઙ્ગતુરગ-
પ્રવૃદ્ધેરેણૂર્જ્જ્વરુદ્ધરવિકિરણં । શ્રી-
૧૯ ષ્મેપિ નમો નિશિલં પ્રાવૃટ્કાલાયતે સ્પષ્ટં ॥ [૧૩] દીનાનાથપ્રણયિષુ યથેષ્ટચેષ્ટં(૧)
સમીહિતમજ-
૨૦ સં [૧] તત્ક્ષણમકાલવર્ષો વર્ષતિ સર્વાર્તિનિર્વર્ષણં ॥ [૧૪] રાહેપ્પમાત્મભુ-
જજાતબલાવલેપમા [જૌ]
૨૧ વિજિત્ય નિશિતાસિલતાપ્રહારૈ ષ્પાંલિધ્વજાવલિ (૧) શુભામચિરેણ યો હિ
રાજાધિરાજપરમેશ્વર-
૨૨ તાન તાને ॥ [૧૫] ક્રોધોદુત્ત્વાતસ્વજ્ઞપ્રસૂતરુચિચયૈર્ભાસમાનં સમન્તાદા-
જાવુદ્ધૃત્તૈરિપ્રક-
૨૩ ટગજઘટાટોપસંક્ષોભદક્ષં । શૌર્ય (૧) ત્યંકતા રિવર્ગો ભયચકિતવપુ ૨ કા
પિ દૃષ્ટૈવ સ-
૨૪ દ્યો દર્પ્યાધ્માતારિચક્રક્ષયકરમગમચસ્ય દોર્દ્દણ્ડરૂપં ॥ [૧૬] પૌતા યશ્વ-
તુરમ્બુરાશિર-
૨૫ શનાલક્ષ્મારમાજો ભુવ[સ્વ]ય્યાશ્વાપિકૃતદ્વિજામરગુરુપ્રાજ્યાજ્યપૂજાદરો દૌતા
૨૬ માનમૃદગ્રણી[ગુ]ણવતાં(૧) યો સૌ શ્રિયો વલ્લભો ભોક્તુઃ સ્વર્ગફલાનિ ભૂરિ-
તપસા સ્થાનં

૧ આ શ્લોક કૃત અગ્રમરા દાનપત્રમાં નથી. ૨ છંદ શાર્દૂલવિક્રીડિત ૩ વાંચો મ્મિ ૪ વાંચો
ચ્લાત અને આપૂર્વા ૫ વાંચો પ્રસિદ્ધા ૬ આ શ્લોક કૃત સામાન્ય લેખમાં જ માલુમ નથી પડતો.
૭ છંદ આર્યા અને પછીના ત્રણ શ્લોકોમાં ૮ આ શ્લોક અગ્રમરા દાનપત્રમાં નથી. ૯ છંદ વસંતતિલકા
૧૦ વાંચો પ્રહારૈ અને પાલિ ૧૧ વાંચો ન્ત ૧૨ વાંચો છંદઃ સમ્પરા ૧૩ વાંચો ક્ત્વા ૧૪ આ શ્લોક
અગ્રમરા દાનપત્રમાં જણાતો નથી. ૧૫ છંદ શાર્દૂલવિક્રીડિત ૧૬ વાંચો પૂજાદર ૧૭ વાંચો ભોક્તુઃ

- ૨૭ જગામામરં ॥ [૧૭] येनं श्वेतातपत्रप्रहरविकरत्राततापात्सलीलं जग्मे नासीर-
धूलीधवलितशि-
- ૨૮ સૌ વલ્લભારુયઃ સદાજૌ । શ્રીમદ્ગોવિન્દરાજો જિતજગદહિતલ્લેખવૈધવ્યદક્ષસ્તસ્યા-
સીત્સૂ-
- ૨૯ ચુરેકઃ ક્ષણરણદલિતારાતિમત્તેભ[કુ]મ્ભઃ ॥ [૧૮] तस्यानुजः श्रीध्रुवराजनामा
महानुभावो-
- ૩૦ પ્રહતપ્રતાપઃ[।] પ્રસાધિતાશેષનરેન્દ્રચક્રઃ ક્રમેણ બાલાર્કવપુર્બ્ભૂવ[॥] [૧૯]
જાતે યત્ર
- ૩૧ ચરાષ્ટ્રકૂટતિલકે સદ્રૂપચૂડામણૌ[ગુ] વ્જી તુષ્ટિરથારિવલપ્યં જગતઃ સુસ્વામિનિ
- ૩૨ પ્રત્યહં[।] सत्यं सत्यमिति प्रशासति सति क्षमामासमुद्रान्तिकामासीद्धर्मपरे गुणा
बीजं पतखं—प्रथम बाजु
- ૩૩ મૃતનિઘૌ સત્યવ્રતાધિષ્ઠિતે^૧ ॥ [૨૦] हृद्योनहं (।) योर्त्थिजनाय सर्व स-
र्वस्वमानन्दितबन्धुवर्गं^૨ प्रादात्प्ररुष्टो हरति
- ૩૪ સ્મ વેગાત્પ્રાણાન્યમસ્યાપિ નિતાન્તવીર્યઃ^૩ ॥ [૨૧] रक्षता येन निःशेषं चतुर-
म्भोधिसंयुतं । राज्यं धर्मेण^૪ लो-
- ૩૫ કાનાં કૃતાહૃષ્ટિષ્પરા હૃદિ ॥ [૨૨] तस्यात्मजो जगति (।) सत्ययितोरुकी-
र्त्तिर्गोविन्दराज इति गोत्रललामभूतै-
- ૩૬ સ્ત્યાગી પરાક્રમધર્મે પ્રકટપ્રતાપસન્તાપિહિતજનો જનવલ્લભોભૂત્ ॥ [૨૩]
पृथ्वीवल्लभ इति च
- ૩૭ પ્રથિતં યસ્યાપરં જગતિ નામ [।] यश्च चतुर्दधिसीमामेको वसुधां वशे चक्रे ।
[૨૪] एकोप्यनेकरूपो यो द-
- ૩૮ દશે ભેદવાદિભિરિવાત્મા । પરવલજલધિમપારન્તરન્સ્વદોઽભ્યારણે રિપુભિઃ^૫
[૨૫] एको निर्हेतिरहं गृहीत-
- ૩૯ શસ્ત્રા ઇમે પેરે બહવો^૬ યો નૈવં વિધમકરોચ્ચિતં સ્વમેપિ કિમુતાજૌ ॥ [૨૬]
राज्याभिषेककलशैरभिषिच्य
- ૪૦ દર્ચારાલોધિરાજપરમેશ્વરતાં (।) સ્વપિત્રા । અન્યૈર્મહાનૃપતિભિર્બહુભિઃ સમેત્ય
સ્તમ્ભાદિભિ-

૧ ૭૬ સ્ત્રધરા ૨ વાંચો શિરસા ૩ ૭૬ ઉપજાતિ ૪ શાર્દૂલવિક્રીડિત ૫ વાંચો સ્વ ૬ આ
શ્લોક પૈથ્ય દાનપત્રમાં આવેલો નથી. ૭ ૭૬ ઇદ્રવળા ૮ વાંચો ન્વહં ૯ વાંચો વર્ગઃ અને પ્રાદાત્પ્રરુષ્ટો
૧૦ આ શ્લોક માત્ર કાવી દાનપત્રમાં જ જણાય છે. ૧૧ વાંચો ધર્મેણ ૧૨ ૭૬ વસંતતિલકા ૧૩ મૃત
અને ત્યાગી ૧૪ ધન ૧૫ આ અને પછીના બે શ્લોકો કાવી દાનપત્રમાં જ આવે છે. ૧૬ બહવઃ ૧૭ ૭૬
વસંતતિલકા ૧૮ વાંચો જા.

- ૪૧ ઝ્મુજવલા[દ]વલ્લપ્યમાનાં ॥ [૨૭] એકોનેકનરેન્દ્રવૃન્દસહિતાન્યસ્તાન્સ-
મસ્તાનપિ પ્રોત્સાતાસિલ-
- ૪૨ તાપ્રહારવિધુરાન્વદ્ધા મહાસંયુગે । લક્ષ્મીમપ્યચલાંચકાર વિલસત્સચ્ચામરગ્રાહિણી
(૧) સંસીદ-
- ૪૩ દુરુવિપ્રસજ્જનમુદ્ધન્નૃપભોગ્યાં ભુવિ ॥ [૨૮] તૈત્પુત્રોત્રગતે નાકમાક-
મ્પિતરિપુત્રજે । શ્રીમ-
- ૪૪ હારાજશર્વાશ્વ્યઃ સ્થ્યાતો રાજાભવદ્ગુણૈઃ [૨૯] ઝર્થિષુ યથાર્થતાં યઃ સમ-
ભીષ્ટફલાભિતૈ લબ્ધતો-
- ૪૫ ષેષુ । વૃદ્ધિં નિનાય પરમામમોઘવર્ષાભિધાનસ્ય ॥ [૩૦] રાજામૂચત્પિતૃવ્યો
રિપુભા[વ] વિમ-
- ૪૬ વોદ્ધૂત્યભાવૈકહેતુર્લક્ષ્મીવાનિન્દ્રરાજો ગુણિનૃપતિકરાન્તશ્ચમત્કારકારી । રાગાદ-
ન્યાન્વ્યુ-
- ૪૭ દસ્ય પ્રકટિતવિનયા (૧) યં નૃપાન્સેવમાના (૧) રાજશ્રીરેવ ચક્રે (૧) સકલ-
કવિજનો-
- ૪૮ દ્વીતતથ્યસ્વભાવં । [૩૧] નિર્વાણાવાસિવાનાસહિત્તહિતજનોપાસ્યમાનાઃ
મુવૃત્તં વૃત્તં જિત્વાન્ય-
- ૪૯ રાજાં ચરિતમુદયવાન્સર્વતો હિંસકેભ્યઃ [૧] એકાકી દક્ષવૈરિસ્વલનકૃતિસહ-
પ્રાતિરાજ્યે-

બીજું પત્રું—બીજી બાજુ

- ૫૦ શશંકુલાટીયંમણ્ડલં યસ્તપન ઇવ નિજસ્વામિદત્તં રરક્ષ [૩૨] યંસ્યાઙ્ગમાત્રજયિ-
નામ્પ્રિયસાહસસ્ય ક્ષમા-
- ૫૧ પાલવેષફલમેવ ભૂવ સૈન્યં [૧] મુક્ત્વા ચ સર્વભુવનેશ્વરમાદિદેવનાવન્દતાન્યમ-
મરેષ્વપિ
- ૫૨ યો મનસ્વી ॥ [૩૩] શ્રીકર્કરાજ ઇતિ રક્ષિતરાજ્યભારઃ સારઁકુલસ્ય
તનયા નયશાલિશૌર્યઃ । તસ્યાભવદ્ધિ-
- ૫૩ ભવનન્દિતબન્ધુસાર્થઃ પાર્થઃ સદૈવ ધેનુર્ધિ પ્રથમઃ શુચીનાં ॥ [૩૪]
દાનેન માનેન સદાજ્ઞયા વા

૧ ૭૬ શાદ્ધલવિકીડિત ૨ વાંચો નીં ૩ વાંચો મુદ્ધન્ન ૪ ૭૬ અનુષ્ટુપ્ ૫ ૭૬ આર્પી.
૬ વાંચો સિ. ૭ અમોઘવર્ષ સંબંધી આ બે શ્લોકો અને પછીના બે શ્લોકો કાવી લેખમાં માલુમ
નથી પડતા. ૮ ૭૬ સ્વગધરા, આ અને પછીના શ્લોકમાં ૯ આ અને પછીના શ્લોક કાવી લેખમાં નથી.
૧૦ ૭૬ વસંતાતલહા, આ અને પછીના શ્લોકમાં. ૧૧ આ શ્લોક કાવી દાનપત્રમાં જ દ્રક્ત આવે છે.
૧૨ વાંચો ધનુષિ.

- ૧૪ વીર્યેણ શૌર્યેણ ચ કોપિ ભૂપઃ । એતેન તુલ્યોસ્તિ નવેતિ કીર્તિઃ સકૌતુકા
ભ્રામ્યતિ યસ્ય લોકે' [૧૧] [૩૧]
- ૫૫ સ ચ સમધિગતાશેષમહાશબ્દમહાસામન્તાધિપતિઃ સુવર્ણવર્ષશ્રીકર્કરાજદેવઃ
સર્વાનેવ ય—
- ૧૬ થાસમ્બદ્ધચમાનકાન્રાષ્ટ્રપતિવિષયપતિગ્રામકૂટાયુક્તનિયુક્તકાધિકારિકમહત્તરા-
દીન્સમ—
- ૧૭ નુદર્શયત્યસ્તુ વસ્સંવિદિતં (૧) યથા મયા સ્વેટકાવસ્થિતેન (૧) માતાપિત્રોરાત્મન-
શ્વૈહિકામુષ્મિકપુ-
- ૧૮ પ્યયશોમિવૃદ્ધયે (૧) બાદાવીવાસ્તવ્ય (૧) ભારદ્વાજસગોત્ર (૧) તૈત્તિરીયસબ્રહ્મ-
ચારિ (૧) બાદહિ-
- ૫૯ ઉપાદ્ધયાય પુત્રગોવહ્નિ^૨ ના[મે] ચતુર્દશવિદ્યાસ્થાનપરિજ્ઞાનાત્પણ્ડિતવલ્લભરાજ ઇતિ
- ૬૦ લોકે નામ પ્રથિતમપરં । તસ્મૈ (૧) સકલવેદશાસ્ત્રાર્થવેદિને મહીનર્મદાન્તરા-
લદેશવ
- ૬૧ ત્તિ (૧) શમીપદ્મકનામાગ્રામોયસ્યાઘાટનાનિ પૂર્વતો (૧) ગોલિકાભિધાનગ્રામો
દક્ષિણત-
- ૬૨ શ્વોરુન્દકગ્રામપ્ષાશ્ચિમતોમર્ત્યાણકં (૧) ઉત્તરતો ઘાહદ્વગ્રામ (૧) સ્તથામંકણિકા
મુક્તૌ (૧) સં-
- ૬૩ બન્ધીનામા ગ્રામો યસ્યાઘાટનાનિ (૧) પૂર્વતઃ સજ્જોડકનામા ગ્રામો દક્ષિણતો
બ્રા[હ્મ]ણ પલ્લિકા (૧) ૫-
- ૬૪ શ્ચિમત ઽ કરંજવસહિકા (૧) ઉત્તરત ઽ કાષ્ઠામણ્ડપં । એવમેતદ્વામદ્વયં (૧)
અષ્ટાઘાટનોપલક્ષિતં સોદ્રંગં સ-
- ૬૫ પરિકરં સદણ્ડદશાપરાધં (૧) સમૂતપાતપ્રત્યાયં સોત્પદ્યમાનવિષ્ટિકં (૧) સધાન્ય-
હિરણ્યાદેયં [૧] અચાટ-
- ૬૬ મદપ્રાવેશ્યં સર્વરાજકીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપણીયં [૧] આચન્દ્રાર્કાર્ણીઘક્ષિતિસરિત્પ-
ર્વતસમકાલીનં

ત્રીજું પત્રું— પહેલી બાજુ

- ૬૭ પુત્રપૌત્રાન્વયક્રમોપભોગ્યં પૂર્વપ્રદત્તદેવબ્રહ્મદાયરહિતં (૧) અભ્યન્તરસિદ્ધયા
શકનૃપકાલા-
- ૬૮ તીતસંવત્સરશતેષુ સપ્તસ્વષ્ટત્રિંશદધિકેષુ માઘશુદ્ધપૌર્ણમાસ્યાં (૧) ચન્દ્ર-
ગ્રહણપર્વણિ સ્નાત્વાયે-
- ૬૯ તકાતિદ્યર્ગેણ^૧ બલિચરુવૈશ્વદેવામિહોત્રાતિથિપંચમહાયજ્ઞક્રિયોત્સર્પણાર્થ પ્રતિ-
પાદિતં ય-

૧ આ શ્લોકો કાવી લેખમાં મળુમ પડતા નથી. ૨ આ જોડાક્ષર જે રીતે પત્રમાં ઉપર જોતરશે
જે તે રીતે ધ્યાન આપવા જેવી છે. ૩ વાંચો ચોક્કસ

- ७० तोस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्या भुञ्जतो भोजयत २ कृषत २ कर्षयतष्पतिदिश-
तो वा न केनचित्परिप-
- ७१ न्यना कर्त्तव्या । तथागामिनृपतिभिरस्मद्वंश्यैरन्यैर्वा सामान्यभूमिदानफलम-
वेत्य विद्युलौ-
- ७२ लान्यनित्येश्वर्याणि' तृणाग्रलग्नजलबिन्दुचंचलं च जीवितमाकलय्य स्वदाय-
निर्व्विशेषोयम-
- ७३ स्मदायोनुमन्तव्यष्परिपालयितव्यश्च । यश्चाज्ञानतिमिरपटलावृतमतिराच्छिन्धा-
दाच्छिद्यमान-
- ७४ कं वानुमोदेत (।) स पंचभिर्महापातकैरुपपातकिश्च संयुक्तः स्यादित्युक्तं
च भगवता वेदव्या-
- ७५ सेन व्यासेन । षष्टिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमन्ता
च तान्येव
- ७६ नरके वसेत ॥ विन्ध्याटवीष्वतोयासु शु २ कंकोटरवासिनं २ कृष्णाहयो
हि जायन्ते (।) भूमिदा-
- ७७ यं हरन्ति ये ॥ अग्रेरपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूवैष्णवी सूर्यसुताश्च गावो[।]लो-
- ७८ कत्रयं तेन भवेद्धि दत्तं य २ कांचनं गां च महीं च दद्यात् । [।]बहुभि-
र्व्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभि-
- ७९ र्य्यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह दत्तानि पुरा
नरेन्द्रैर्दानानि घम्मात्थ-
- ८० यशस्कराणि [।] निर्मार्ह्यवान्तप्रतिमानि तानि(।)को नाम साधुष्पुनरा-
ददीत ॥ स्वदत्तां परद-
- ८१ चां वा यत्नाद्रक्ष नराधिप [।] महीं महीपतौ (।) श्रेष्ठदानाच्छ्रेयोनुपालनं ।
[।]सर्व्वानेतान्भाविन २ पार्थि-
- ८२ वेन्द्रान्भूयो भूयो याचते रामभद्रः [।] सामान्योयं धर्मसेतुर्नृपाणां काले काले
पालनीयो भव-
- ८३ द्विः[।]इति कमलदलाम्बुबिन्दुलोलां श्रियमनुचिन्त्य मनुष्यजीवितं च । अतिविमल-
[राणहरिणा दापितः संबन्धीग्रामोय[मुप]रिलिखिलं ।]
- त्रीजुं पतरुं— बीजी बाजु
- ८४ मनोभिरात्मनीनैर्नहि पुरुषै [ष्य] रकीर्त्तयो विलोप्याः [।] दूतकोत्रमदृशीद्रो-
- ८५ णम्मो । लिखितं च साधिविग्रहिकनेमादित्येनति ॥ स्वहस्तोयं मम श्रीमदि-
- ८६ न्द्रराजसुतस्य श्रीककराजस्य ॥

१ नित्यै. २ वांशे। पातकैश्च ३ वांशे। शुक्ल ४ वांशे। महीपतिश्रेष्ठ. ५ वांशे। भाविनः पार्थि ६ वांशे।
लिखितः ७ वांशे। नेति.

ભાષાન્તર

(૧) જેના નાલિકમળમાં પ્રહ્લાએ વાસ કર્યો છે તે ત્રિષ્ણુ અને હર જેનું શિર રમ્ય ઇન્દુકળાથી ભૂષિત છે તે તમારું રક્ષણ કરે.

(૨) ^૧ રાત્રિએ કિરણોથી તિમિર હણનાર, ક્ષિતિજ ઉપર બિમ્બાત્ર ઉન્નત (ઉંચું) કરી દિગ્પ્રાન્ત સુધી પ્રકાશ પ્રસરાવતા શશિ માફક દિશાઓના અન્ત સુધી પોતાનો યશ ફેલાવનાર, અને અસિ ઉંચી કરી તેની સામે આવેલા શત્રુઓનો યુદ્ધમાં નાશ કરનાર રાજસિંહ સમે ગોવિન્દરાજ નૃપ હોતો.

(૩) તેની વિમુખ (શત્રુઓના) વીર યોદ્ધાઓથી^૨ પ્રકાશતી સેના જોઈને નિત્ય તે યુદ્ધમાં અધર કરડી, ભ્રમર ચઢાવી, અસિ ઉંચી કરતો અને પોતાનાં કુળ, હૃદય અને પરાક્રમને ઉન્નત કરતો.

(૪) યુદ્ધમાં તેનું નામ સાંભળીને તેના શત્રુઓ પાસેથી કરમાંથી અસિ, મુખમાંથી શોભા અને ચિત્તમાંથી હર્ષ આ ત્રણ ચીજો સહસા એકી જ વખતે સરી જતી.

(૫) તેને, વિશ્વવિખ્યાત યશવાળો, દુઃખી જનોનાં દુઃખ હરનાર, હરિ^૩ સમાન ઉત્સાહ અને પરાક્રમવાળો, સ્વર્ગના નૃપ (ઇન્દ્ર) નો સ્પર્ધી અને કર્તવ્ય કરી કૃતઞ્ન, પોતાના ગોત્રના મહિષ સમાન શ્રી કર્કરાજ નૃપ નામે પુત્ર હોતો.

(૬) તેનો પુત્ર ઇન્દ્રરાજ નૃપ, જેના વિશાળ સ્કંધ, લેહેલા કુમ્ભમાંથી મહાઝરતા^૪ શત્રુઓના માતંગોના દન્તના પ્રહારના ઉઝરડાથી ભૂષિત હતા અને જેણે પૃથ્વી પર સર્વ શત્રુઓનો નાશ કર્યો હતો, તે ઉત્તમ રાષ્ટ્રકૂટોના સુવર્ણ મેરૂ સમાન થયો.

(૭) તેને (ઇન્દ્રરાજને), ઇન્દ્રસમાન, ચાર સાગરથી આવૃત પૃથ્વીનો ઉપલોગ કરનાર, અને મહિમા પ્રાપ્ત કરનાર, શ્રી દન્તિદુર્ગ પુત્ર હોતો.

(૮) તેણે મુઠ્ઠીભર અનુચરોથી સત્તર ઠણીટકની અસંખ્ય અન્યથી અજિત અને કાઝચીશ કેરલાધિપ, ચોલ, પાણ્ડય, શ્રીહર્ષ અને વજ્રદનો પૂર્ણ પરાજય કરવામાં દક્ષ સેનાનો પરાજય કર્યો.

(૯) ભૂકુટી ચઢાવ્યા વિના, તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોનો પ્રયોગ કર્યા વિના, અને યત્ન વગર, જેની આજ્ઞાનું સદા પાલન થતું હતું તેણે શ્રમ વિના વલ્લભને તેના રાજ્યદંડના બળથી જિતી રાજાધિ-રાજ અને પરમેશ્વરનું પદ પ્રાપ્ત કર્યું.^૫

(૧૦) પોતાનાં પરાક્રમ વડે રામસેતુથી—જ્યાં ઉછળતા તરંગોનાં જળ મહાન ખડકોની હારો ઉપર પ્રકાશે છે—ત્યાંથી વિમળ શિલાવાળા પર્વતો જે હિમથી કલંકિત થયા છે ત્યાં સુધી, અને પૂર્વ સાગરના વિખ્યાત દેતીવાળા તટથી પશ્ચિમ સાગરના તટ સુધી, આખી પૃથ્વીને એક રાજ્યછત્ર નીચે આણી.

૧ ડો. ફ્લીટ આ શ્લોકનો સંતોષકારક તરજુમો આપે છે (જુઓ ઈ, એ. વો. ૧૧, ૧૧૩). ડો. ખ્યુલ્હરના આ જ શ્લોકના તરજુમાં માટે જુઓ ઈ. એ. વો. ૫, પા. ૧૪૮ અને વો. ૧૧, પા. ૧૮૬. ૨ અક્ષરયઃ તરજુમો—‘વીરયોદ્ધાઓ છે કે જેનું અટ્ટહાસ’ ૩ આ શ્લોકની ખીજ પંક્તિ એક મોટા સમાસ છે જેના બે વિભાગ કરી કર્કરાજનાં વિશેષણ તરીકે ગણવા જોઈએ. ડો. ફ્લીટ આખા સમાસને એક જ વિશેષણ ગણે છે. ડો. ખ્યુલ્હરનો ખીજ ભાગનો તરજુમો ‘વિક્રમ’ અને ‘ધામ’ શબ્દોના વ્યુત્પત્તિ-અર્થ ઉપર યોજેલો છે જેથી તે ખરો હોવા સંભવ નથી. ૪ ડો. ખ્યુલ્હર અને ડો. ફ્લીટ બન્ને ‘પ્રમિત્રકરદચ્ચુતદાન’ સમાસને ‘રુચિર’ સાથે અને દન્તિદન્તપ્રહાર ને ચલિત્ત સાથે જોડે છે, પણ એમ કરવું વાંધાભરેલું છે; કારણ કે ‘દાન’ પછી આવતો ‘દન્તિ’ શબ્દથી આમથે સમાસ બહુમિહી સમાસ અને ‘દન્તિ’નું વિશેષણ તરીકે જણાય છે. ૫ ડો. ખ્યુલ્હર અને ડો. ફ્લીટ પોતાના કાવી અને સામાનગદ લેખો માટે અનુક્રમે સમ્રાટવિમજ્જ વાંચન લીધું છે. તે ઉપરાંત આ પત્રો આપણાં દાનપત્રનાં વાંચન ‘દણ્ડલેન’—જે પૈકણ પત્રો પ્રમાણે જ છે—તેના બદલે, ‘દણ્ડલેન’ એમ વાંચે છે. આ બધો જ ફટ શ્લોક છે. પહેલાં એ જ સમજવું મુશ્કેલ છે કે ‘અમ્રવિમજ્જમ્’ વિગેરે વિશેષણ કે ક્રિયાવિશેષણ તરીકે ગણવાં. ડો. ખ્યુલ્હર ‘સમ્રાટવિમજ્જમ્’ સિવાયનાં ખીજ બધાંને વિશેષણ ગણે છે. ડો. ફ્લીટ બધાંને ક્રિયાવિશેષણ ગણે છે. મારી માન્યતા પ્રમાણે આ સમજૂતિની રીતિ સાચી છે. વળી દણ્ડલેન શબ્દનો અર્થ સ્પષ્ટ નથી.

(૧૧) જ્યારે તે વલ્લભરાજ સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે પ્રજાનાં દુઃખ કાપનાર, શ્રી કલ્લરાજનો પુત્ર શ્રી કૃષ્ણરાજ નૃપ થયો.

(૧૨) તે કૃષ્ણરાજનું ચરિત, જે દરમ્યાન પોતાના બાહુબળથી સર્વ શત્રુમંડળને સંહાર થયો હતો, તે કૃષ્ણ (હરિ)ના ચરિત સમાન નિષ્કલંક હતું.

(૧૩) શુભતુંગ^૧(કૃષ્ણરાજ)ના મહાન અશ્વોથી ઉડેલી રજથી સૂર્યનાં કિરણો રોકાતા હતાં તે આખું વ્યોમ ગ્રીષ્મમાં પણ વર્ષા ઋતુના નભ સમાન સ્પષ્ટ ભાસતું હતું.

(૧૪) અઠાલ વર્ષ (અઠાળે વૃષ્ટિ વરસાવનાર) કૃષ્ણરાજ, સહસ્રા દીન, અનાથ અને અનુરાગીઓની ઇચ્છિત ફળની વૃષ્ટિ સ્વેચ્છા પ્રમાણે તેમનાં દુઃખ હરવા નિરંતર કરતો.

(૧૫) બાહુબળના મહાબળા રાહુરૂપને તેની અસિની તીક્ષ્ણ ધારાના પ્રહારોથી યુદ્ધમાં હરાવી પાલિધ્વજેથી^૨ ઉજ્જવળ થએલા રાજધિરાજ અને પરમેશ્વરના પદની સત્વર પ્રાપ્તિ કરી.

(૧૬) પ્રબળ શત્રુઓની મહાન ગળેની ઘટાને મુંઝવતા અને મદથી કુલાઈ ગએલા શત્રુમંડળને નાશ કરતા દંડ સમાન તેના કરનું રૂપ ક્રોધથી ઉપાડેલી અસિનાં કિરણોથી ચોમેર પ્રકાશતું યુદ્ધમાં જોઈને જ ફક્ત, પરાક્રમના સર્વ ખ્યાલ મૂકી દઈ ભયથી કંપતાં અંગો સહિત તેના શત્રુઓ ક્યાંક નાસી ગયા.

(૧૭) ચાર સાગરથી આવૃત થઈ ભૂષિત બનેલી પૃથ્વીનો અને ત્રણ વેદનો પણ તે પાલક હતો. તે દ્વિજને ઘણું ધી આપતો, દેવોને અલંકારિત કરતો, અને ગુરુઓને માન આપતો. તે દાનિ, ઉદાર, શુષ્ણિમાં પ્રથમ, અને શ્રીને સ્વામિ હતો. અને પોતાના મહાન તપનાં ફળને સ્વર્ગમાં ઉપભોગ કરવા તે અમર ધામમાં ગયો.^૩

(૧૮) તેનો પુત્ર વલ્લભ નામે વિખ્યાત, સેનાથે ધૂળથી શ્વેત બનેલા શિર સહિત રવિના કિરણોની ગરમી શ્વેત છત્રથી દૂર કરવામાં આવી હતી તેથી નિત્ય લીલાવાળી ગર્ભાથી યુદ્ધમાં જતો, પૃથ્વીનો પરાજય કરનાર,^૪ શત્રુઓની પત્નીઓને વૈધવ્ય આપવામાં દક્ષ, અને પોતાનાં રિપુના મસ્ત ગળેનાં કુમ્ભો રણમાં ક્ષણ વારમાં ભેદનાર શ્રી ગોવિંદરાજ હતો.

(૧૯) તેનો અનુજ શ્રી ધ્રુવરાજ મહાપ્રતાપી અને અસહ્ય પરાક્રમવાળો, સર્વ નૃપોનો પરાજય કરી, નવ ઉદય પામતા રવિ સમાન ક્રમે પ્રકાશ પ્રાપ્ત કરનાર હતો.

(૨૦) અને જ્યારે તે રાષ્ટ્રકૂટોનો અલંકાર, ઉત્તમ નૃપોનો મુગટમણિ થયો, અને જ્યારે તે ધર્મી, અમૃત શુષ્ણના નિધિસમાન અને સત્યમત પરાયણ નૃપ પૃથ્વી પર સાગરનાં કિનારા સુધી રાજ્ય કરતો ત્યારે ખચિત ! ખરે ખર !^૫ અખિલ જગતને અતિ આનન્દ થયો.

(૨૧) જ્યારે તે પ્રસન્ન થતો ત્યારે બન્ધુજનોના મંડળને અનુરંજી, તેનું સર્વસ્વ આર્થિ જનોને આપતો: (અને) જ્યારે તે વીર ક્રોધિત થતો ત્યારે સહસ્રા યમના પણ પ્રાણ હરી લેતો.

(૨૨) ચાર સાગર સહિત પૃથ્વીનું ધર્મ તથા ન્યાયથી રક્ષણ કરીને જનોના હૃદયમાં તેણે અતિ આનન્દ ઉત્પન્ન કર્યો.

(૨૩) તેને, તેના વંશનો અલંકાર, ઉદાર, પ્રતાપ ધનવાળો, શત્રુમંડળને પરાક્રમથી સંતાપનાર અને પ્રજાનો અનુરાગી, અખિલ જગમાં રમ્ય અને અતિ પ્રસરેલા યશ સંપન્ન ગોવિંદરાજ નામે પુત્ર હતો.

૧ ડૉ. ફ્લીટ 'શુભતુંગ' નો અર્થ સદ્ભાવ્યમાં સર્વોત્તમ યા તો આજળ પડતો એમ કહે છે. પરંતુ તેનો ખરો તરજુમે 'ધર્મવાન તુંગ' એમ થશે. (એ. ઈ. વો. ૪ પા. ૨૭૯) ૨ 'પાલિધ્વજ' શબ્દની સમજૂતી માટે જુઓ ઈ. એ. વો. ૧૪, ૧૦૪ ૩ પ્રસિદ્ધ થએલાં દાનપત્રો, જેમાં આ શ્લોક આવે છે તેમાં 'ભૂરિતપ્તા' એમ વાંચન છે. મારી પાસે ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ધ્રુવ બીજાનું એક અપ્રસિદ્ધ દાનપત્ર છે, જેનાં વાંચન 'ભૂરિતપ્તામ્' એ પ્રમાણે આપ્યું છે; જે વધારે સાદું વાંચન છે કારણ કે તેનાથી 'સ્વર્ગફળાનિ' માંના ફળ શબ્દની યોગ્યતાનું સમર્થન થાય છે. ૪ જિતજગદહિતક્ષેણવૈધવ્યદક્ષ: આને આપો સમાસ ગણીને અહિત ને જગત સાથે જોડવાથી કંઈ સારો અર્થ બેસતો નથી. ૫ રણ કે ભારત કવિઓ જન્મતના રિપુઓ કરતાં ગોવિંદરાજના શત્રુઓને વર્ણવવાનો વધારે સંભવ હોઈ શકે તે બાબતનો ઉપર પ્રમાણે લેવાથી વિરોધ થ.ય. ૫ 'સત્યમત્યમિતિ' ઉપવાક્યના બીજા અર્થ માટે જુઓ ઈ. એ. વો. ૫, પા. ૧૫૦ અને વો. ૧૨ પા. ૧૮૭

(૨૪) અને તેનું જગમાં વિખ્યાત અપર નામ પૃથ્વીવલ્લભ હતું, અને ચાર સાગરથી બંધાયેલી પૃથ્વી તેણે એકલા હસ્તે શરણે કરી.

(૨૫) આત્મા એક છે છતાં લેહવાદિઓથી બહુ રૂપી મનાય છે તેમ તે શત્રુના સૈન્યનો અનંત સાગર પોતાના ભુજબળથી ઓળંગતો હતો ત્યારે એક રૂપ વાળો તે હતો છતાં શત્રુઓને યુદ્ધમાં અનેક રૂપધારી લાગતો.

(૨૬) “હું એકલો છું અને અસંખ્ય (શસ્ત્ર વિનાનો) છું: આ શત્રુઓ ઘણા અને સંખ્ય છે” આવો વિચાર તેને સ્વપ્નમાં પણ આવતો નહીં, તોપણ યુદ્ધમાં તો ક્યાંથી જ સંભવે ?

(૨૭) સ્તંભ આદિ પ્રબળ અનેક નૃપોએ એકત્ર બની, પોતાના પિતાએ રાજ્યાભિષેક કળશમાંથી સિંચેલા જળથી અર્પેલું રાજધિરાજ અને પરમેશ્વરનું પદ, તેમના બાહુબળથી હરી લેતા હતા એવું જોઈને,^૧

(૨૮) તેણે એકલાએ મહાન યુદ્ધમાં તેમને અન્ય નૃપ મંડળ સહિત, તેની ઉંચી કરેલી અસિધારાના પ્રહારથી સંતાપી, તેમને સર્વેને બન્ધીવાન કર્યા. અને શ્રીને, સુંદર અને મૂલ્યવાળી ચૌરી ધારતી, અને પોતાના ગુરુઓ, દ્વિજો, ગુણિજનો, મિત્રો અને બન્ધુજનો જેઓ નિરાશ થઈ ગયા હતા તેમનાથી ઉપલોગ થાય તેવી સ્થિતિ બનાવી.

(૨૯) પોતાના શત્રુમંડળને ધ્રુજવનાર તે સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે તેનો પુત્ર શ્રીમાન મહારાજ શર્વ જે ગુણ માટે વિખ્યાત હતો તે નૃપ થયો.

(૩૦) અર્થિજનોને, સર્વ અભિલાષ પૂર્ણ કરી સંતુષ્ટ કર્યાંથી, અમોઘવર્ષ નામની પૂર્ણ યોગ્યતા તેણે સિદ્ધ કરી.

(૩૧) તેના પિતૃવ્યક, તેના શત્રુઓના જગતના યશ અને વૈભવના નાશનો હેતુ, ઉદયવાળો, શ્રીસંપન્ન, અને ગુણી નૃપોના ચિત્તમાં સ્તુતિ પ્રગટાવતો ઈન્દ્રારાજ નૃપ થયો. રાજ્ય-શ્રી દીનતાથી અને તેના તરફ પ્રેમથી અન્ય નૃપોને ત્યજી સર્વ કવિઓ પાસે મોટેથી તેના સ્વભાવનું ગાન કરાવતી.^૨

(૩૨) પોતાના એકલા કરથી વિજય પ્રાપ્ત કરનાર, એવા તે સાહસમાં પ્રીતિવાળાને, સૈન્ય કૃક્ત, રાજ્યચિહ્ન સમાન હતું. મહસંપન્ન હોવાથી તે, અખિલ વિશ્વના સ્વામિ પરમેશ્વર સિવાય અન્ય દેવોને પણ નમન કરતો નહીં.

(૩૪) તેને, વંશનો સાર, રાજ્ય ભાર સંભાળનાર, નય સાથે મેળવેલા પરાક્રમવાળો, અનેક બન્ધુજનોને તેની શ્રીથી રંજનાર, ધનુષ્યના પ્રયોગમાં પાર્થ સમાન વિજયી, ચાડજનોમાં પ્રથમ શ્રી કર્કરાજ નામે પુત્ર હતો.

(૩૫) દાન, પ્રતિષ્ઠા, ધર્મરાજ્ય, શૌર્ય અને વિક્રમમાં તેના સમો અન્ય નૃપ છે કે નહીં તે જાણવાની જિજ્ઞાસાવાળો તેનો યશ પૃથ્વીમાં ભ્રમણ કરે છે.

(૫૫-૬૬) અને તે મહાસામંતોનો અધિપતિ સુવર્ણવર્ષદેવ શ્રી કર્કરાજ જેણે સર્વ મહાશબ્દ પ્રાપ્ત કર્યા છે, તે રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, આમકૂટ, આયુક્તક, નિયુક્તક, આધિકારિક મહત્તર આદિને તેમના સંબંધ અનુસાર શાસન કરે છે:—

૧ આ શ્લોક પોતાની મેળે એક પૂર્ણ વાક્ય નથી. નીચેના શ્લોક સાથે વાંચવો જોઈએ અને તે બન્નેને જોડવા માટે ‘અવલોક્ય’ કે એવા કોઈ શબ્દ અધ્યાહાર લેવો જોઈએ. ૨ આ પછીનો શ્લોકનો સમજી શકાય તેવો અનુવાદ કરવાના સર્વ પ્રયત્નો નિષ્ફળ નિવડયા છે. ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટ વંશના ધ્રુવ બીજાનાં બહુમતી દાનપત્રનાં વાંચનોથી આ શ્લોકનાં વાંચનમાં ઘણો જ ભેદ છે, પરંતુ આ વાંચનો, મારી પાસે આ જ રાજપુત એક અપ્રસિદ્ધ દાનપત્ર છે તેમાંનાં વાંચનો સાથે લગભગ સમાન છે. તેથી આ શ્લોકનું ‘પરેખર’ તાત્પર્ય કરવું બીલકુલ અશક્ય છે એટલું જ નહીં પરંતુ માનસ, ઇન્દ્રારાજનો મિત્ર રાજ હતો તે ઐતિહાસિક વાત સાબિત કરવી, એ ઘણું જ જોખમભરેલું છે.

તમને જાહેર થાયો કે:—મારાં માતાપિતા અને મારા આ લોક તેમ જ પરલોકમાં પુણ્ય યશની વૃદ્ધિ માટે, ખેટકમાં નિવાસ કરનાર મારાથી, બાહ્યાવીમાં વસતા, ભારદ્વાજ ગોત્રના, તૈત્તિરીય સપ્તધ્વચારી, બાહ્લિક ઉપાધ્યાયના પુત્ર, સર્વ વેદશાસ્ત્રમાં નિપુણ અને ૧૪ વિદ્યામાં નિપુણતા માટે પૃથ્વીમાં વિખ્યાત, પંડિત વલ્લભરાજ અપર નામવાળા, ગોબહિરને બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, અને અતિથિના પંચમહાયજ્ઞની વિધિ અનુષ્ઠાન માટે, મહી અને નર્મદાના વચ્ચેના પ્રદેશમાં આવેલું સમીપદ્રક નામનું ગામ જેની પૂર્વે—ગોલિકા ગામ: દક્ષિણે—ચોરુન્દક ગામ: પશ્ચિમે—ભર્યાણક અને ઉત્તરે—ધાહદ્ર ગામ ॥ અને માંડનિકા વિષયમાં આવેલું સમ્મન્ધી નામનું ગામ જેની પૂર્વે—સજ્જોડક: દક્ષિણે—બ્રાહ્મણપદ્મિકા: પશ્ચિમે—ઠરન્જવ સહિકા અને ઉત્તરે—કાષ્ઠમંડપ: આ બે ગામ તે આઠ સીમા પ્રમાણે ઉદ્રંગ સહિત, ઉપરિકર સહિત, દશ અપરાધના દંડ સહિત, ભૂતવાતપ્રત્યાય સહિત, મજુરીથી ભૂમિની ઉત્પન્ન સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, સૈનિકોના પ્રવેશમુક્ત, સર્વ રાજપુરુષોના હસ્તપ્રક્ષેપણમુક્ત, ચંદ્ર, સુરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળ સુધી, પુત્ર, પૌત્ર અને વંશજોના ઉપભોગ માટે, પૂર્વે દેવો અને દ્વિજોને કરેલાં દાનવર્જ ઠરી, શકનૃપના કાળ પછી સંવત ૭૩૮, માઘ શુદ્ધ ૧૫ ને ચંદ્રગ્રહણ સમયે આજે સ્નાન કરી, અનુમોદન સહિત પાણીના અધ્યથી અપાયાં છે.

(પંક્તિ ૬૯-૭૫) આથી જ્યારે બ્રહ્મદાય અનુસાર તે તેનો ઉપભોગ કરે, અથવા ઉપભોગ કરાવે, ખેતી કરે, અથવા ખેતી કરાવે, અથવા અન્યને સોંપે ત્યારે કોઈએ તેને પ્રતિબંધ કરવો નહીં. તે જ પ્રમાણે અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ નૃપોએ ભૂમિદાનનું કૃણ (સર્વ નૃપોને) સામાન્ય છે અને અસ્થિર (ચલિત) શ્રી, વિદ્યુત સમાન ચંચળ છે અને જીવિત તૃણાંત્રે જળાંબિદુ સમાન અસ્થિર છે એમ માની, અમારા દાનને પોતાના દાન માફક અનુમતિ આપવી અને રક્ષા કરવી. ઘનતિમિરના અજ્ઞાનથી આવૃત થએલા ચિત્ત વડે જે તે જમ કરશે અથવા જમિમાં અનુમતિ આપશે તે પંચ મહાપાતક અને અન્ય અદ્ય પાપનો દોષી થશે. આને માટે વેદવ્યાસે કહ્યું છે કે:—

(પંક્તિ ૭૫-૮૫) ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ આનન્દ કરે છે અને તે જમ કરનાર અને તેમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષ નરકમાં વસે છે. જેઓ ભૂમિદાન જમ કરે છે તેઓ વિંધ્યાના નિર્જલ વનોમાં શુષ્ક વૃક્ષોના કોટરમાં રહેતા કાળા સર્પો જન્મે છે. સુવર્ણ અગ્નિનું પ્રથમ બાળ છે, પૃથ્વી વિજળીની છે, અને ધેનુ સૂર્યની પુત્રીઓ છે. જે સુવર્ણ, ધેનુ અને ભૂમિનું દાન દે છે તે ત્રણ ભુવન આપે છે. સગર આદિ બહુ નૃપોએ પૃથ્વીનો ઉપભોગ કર્યો છે. જે સમયે જે ભૂમિપતિ તેને તે સમયે તેનું કૃણ છે. આ સર્વ ધર્મ, અર્થ, અને યશ ઉપજાવનારાં પૂર્વના નૃપોએ કરેલાં દાન દેવાને અર્પણ કરેલામાંથી શેષ સમાન અથવા વાન્ત અન્ન સમાન છે. કયો સુજન તે પુનઃ હરી લેશે ? હે નૃપ ! તારાથી કે અન્યથી દેવાએલી ભૂમિનું તું સંભાળથી રક્ષણ કર: હે શ્રેષ્ઠ નૃપ ! (દાનની) રક્ષા દાન કરતાં અધિક છે. પુનઃ પુનઃ રામભદ્ર ભાવિ નૃપોને આમ પ્રાર્થના કરે છે:—આ સર્વ નૃપોનો સામાન્ય ધર્મસેતુ તમારાથી સદા રક્ષાવો જોઈએ. રાજ્યશ્રી અને જીવિત કમળપત્ર પરના જળાંબિદુ સમાન અસ્થિર છે એમ માનીને પવિત્ર મનના અને સ્વનિઘ્રહવાળા જનોથી અન્યના યશનો નાશ ન થવો જોઈએ.

(લીટી ૮૫-૮૭) આ (દાનપત્ર)નો દૂતક દોણુમ્મ છે. અને મહાસાંધિવિગ્રહિક શ્રી-નેમાદિત્યથી આ લખાયું છે. આ મારા શ્રી ઈન્દ્રરાજના પુત્ર શ્રી કર્કરાજના સ્વહસ્ત છે. [એ જ ઉપર લેખલું સમ્મન્ધી ગામ રાણહરીથી અપાયું હતું.]

કાવીનું ગોવિંદરાજનું દાનપત્ર^૧

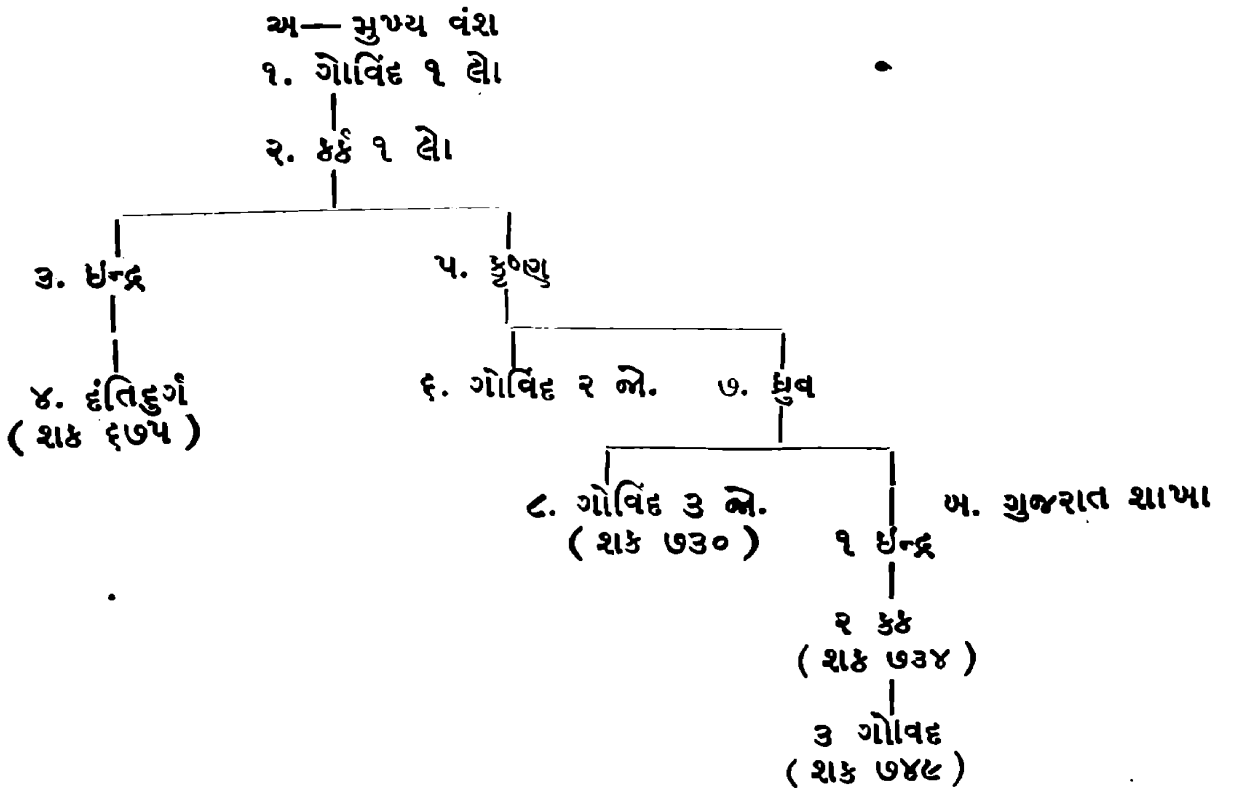
શક સંવત ૭૪૯ વૈશાખ સુદિ ૧૫

ગોવિંદરાજનાં દાનનાં ત્રણ પતરાંનું અસલ માપ ૧૨" x ૧૦" નું હતું, અને એક ઠડા વડે સાથે બેઢેલાં હતાં. આ કડું ખોવાઈ ગયું છે. પહેલા પતરાને મધ્ય ભાગના એક ગોળ કકડાના નુકશાન ઉપરાંત ડાબી બાજુએ ઘણું નુકશાન થયું છે. બીજા પતરાને ઉપલો ભાગ સંભાળ વગર વપરાયેલો જણાય છે; અને હથોડીના ઘા વડે પહેલી પંક્તિ લૂંસાઈ ગઈ છે. ત્રીજા પતરામાંથી ચાર ખૂણાના મથાળાના તથા ઠડા ઉપર ડાબી બાજુના ન્હાના ટુકડાઓ નાશ પામ્યા છે.

લેખની લિપિ જ. બે. એ. સો. વો. ૮ પા. ૩૦૨ માં પ્રસિદ્ધ થયેલાં વડોદરાનાં પતરાંની પ્રતિકૃતિને મળતી આવે છે. પહેલા પતરાની થોડી પંક્તિઓમાં અને પતરા બીજા 'બી' સિવાય, અક્ષરો બહુ ઉંડા અને સારી રીતે કોતરેલા છે. પહેલું પતરું, અક્ષરોનાં ભૂલભરેલાં કોતરકામને લીધે એવી ખરાબ સ્થિતિમાં છે, કે તેનો ફોટોગ્રાફ અગર છાપ લઈ શકાતાં નથી.

લેખના લખાણની ખાસ ઉપયોગિતા એ છે કે રાષ્ટ્રકૂટોનો ઇતિહાસ વડોદરાના પતરા કરતાં આગળ લઈ જવા ઉપરાંત તેમાં પ્રાચીન રાષ્ટ્રકૂટોની વંશાવળી આપી છે, કે જે આઠમી અને નવમી સદીનાં અત્યાર સુધીનાં જ્ઞાત દાનપત્રોમાં ઘણી જ અપૂર્ણ આપી હતી; અને તેથી આ દાનપત્ર, ગુજરાતમાં રાષ્ટ્રકૂટોના રાજ્યની સ્થિતિ વધારે ચોક્કસ રીતે નક્કી કરવામાં મદદ કરે છે.

કાવીના દાનપત્ર મુજબ રાષ્ટ્રકૂટો નીચેના અનુક્રમે ગાદીએ આવ્યા હતા :—

આ ગણતરી વિરૂદ્ધ સામગ્રીનો લેખ^૧ મુખ્ય વંશમાંના નં. ૧-૪ નાં નામો ફક્ત આપે છે. અને વડોદરાનો લેખ મુખ્ય વંશમાંના નં ૧,૨,૫,૭,૮ અને ગુજરાત શાખામાંના નં ૧,૨ આપે છે. વડોદરાના લેખમાં કહ્યું છે કે કૃષ્ણ (નં. ૫) પોતાના દુષ્ટ સંબંધીને મારી નાંખી પોતે રાજ્ય લીધું હતું. કાવીના લેખની મદદથી હવે જાણી શકાય છે કે તે પદ્મવ્રત કરેલો સંબંધી દંતિદુર્ગ સિવાય ખીજે કોઈ હતો નહીં. વડોદરાના લેખના લેખકે ઇન્દ્ર અને દંતિદુર્ગનાં નામો ન આપવાનું કારણ પણ સમજાય છે. દંતિદુર્ગ દુષ્ટ હતો, એટલે તેણે ઈર્ષ વંશની ધાર્મિક રાજાઓની શાખા જ આપી. લેક્સન^૨ની માફક એવું માનવાની જરૂર નથી કે, ઈર્ષ ૧ લા ના મૃત્યુ પછી રાષ્ટ્રકૂટના રાજ્યના બે ભાગ થઈ ગયા હતા.

આપણા લેખના ન્લોક ૨૬ ઉપરથી પણ એ સ્પષ્ટ થાય છે કે ગોવિંદ ૨ જ એ જ રાષ્ટ્રકૂટોનું જૂઠું રાજ્ય^૩ સ્થાપ્યું હતું અને તેણે લાટેશ્વર મંડલ પોતાના ભાઈ ઇન્દ્રને આપી દીધું હતું. આ હકીકતને વડોદરા દાનપત્રનાં સુધારેલાં વાંચનથી ટેકો મળે છે. ગોવિંદ ૨ જનો વનહિં-ડારિનો લેખ શક ૭૩૦ નો છે એટલે રાષ્ટ્રકૂટોએ ગુજરાત ઉપર ચઢાઈ ૮ મી સદીના અંતમાં અગર ૬ મીની શરૂઆતમાં કરી હશે. આ સમયે વનરાજે ઇ. સ. ૭૪૬ માં સ્થાપેલા અણહિ-લવાડના આપોત્કટો અગર ચાવડાઓ તે વખતે પણ બહુ નબળા હોવા જોઈએ તેથી તેઓ નજીકના લાટ પ્રદેશની મદદ કરી શક્યા નહિ હોય. લાટ એ હાલનો મધ્ય અને દક્ષિણ ગુજ-રાતનો પ્રદેશ છે. પરંતુ કાવી અને વડોદરાનાં પત્રાં ઉપરથી જણાય છે કે લાટ પ્રદેશની સીમા ૬ મી સદીમાં સંકુચિત હોવી જોઈએ, કારણ કે ગોવિંદ ૩ જ, દાનપત્ર જાહેર કરતી વખતે ભરૂચમાં રહેતો હતો, અને દાનમાં આપેલું ગામ તેમ જ તેની આજુબાજુનાં ગામો જમ્બુ-સર તાલુકામાં છે. કાપિકા એ કાવી છે; વરપદક, રૂહણાદ, જદ્રાણ, અને કાલીયર એ હાલનાં વર્દલ, રૂણાદ, જંત્રાણ, અને કાલીઅર છે. ચૂર્ણવિ, થનવિ થયું છે.

વડોદરાનાં પત્રાંમાં આપેલાં અંકોટ અને જમ્બુવાવિકા હાલનાં અંકૂટ અને જમ્બવા વડો-દરાની દક્ષિણે પાંચ છ મૈલ ઉપર આવેલાં છે.

આ ઉપરાંત, ભરૂચ ડિસ્ટ્રિક્ટમાં તથા ગાયકવાડનાં તાપી નદીના ઉત્તર કિનારાનાં ગામોમાં આજે પણ આપણને રાઠોડ ગરાસીઆઓ માલુમ પડી આવે છે—જે હકીકત ચોક્કસ નિશાની છે કે એ પ્રદેશો રાઠોડ એટલે રાષ્ટ્રકૂટોના તાબામાં હતા.

રાષ્ટ્ર ટોનું રાજ્ય લાટમાં કેટલો સમય ચાલ્યું અને તેઓએ પોતાના મુખ્ય વંશ સાથે ઈર્ષ સંબંધ રાખ્યો હતો કે નહીં, એ નક્કી કરવું હાલ અશક્ય છે. પરંતુ એ હકીકતને લગતી બે બાબતો ખાસ ધ્યાન દેવાલાયક છે. વડોદરાનાં પત્રાંમાં કર્ક, અને કાવીનાં પત્રાંમાં ગોવિંદ, એ બન્ને પોતાના ફક્ત “ મહાસામંતાધિપતિ ” કહે છે. એથી જણાય છે કે તેઓ કોઈ મહારાજાના ખંડીયાઓ હતા. વળી, કર્ક અને ખરેખરના લેખોમાં^૪ આપેલી ગોવિંદ ૨ જની મુખ્ય શાખાની વંશાવલી ગુજરાતના લેખો કરતાં જૂની જ છે. એટલે ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટો માલખેટના રાષ્ટ્રકૂટોના ખંડીયાઓ હોવા જોઈએ, એમ હું માનું છું.

૧ જ. યો. પ્રા. રો. એ. સો. વો. ૨ પા. ૩૭૧ ૨ ઈ. આલ્ટ. વો. ૩ પા. ૫૪૦ ૩ લાસન એમ ધારે છે કે રાષ્ટ્રકૂટોની મુખ્ય શાખા પણ ગુજરાતમાં રાજ્ય કરતી હતી. આ ધારણા માટે કંઈ પણ પુરાવો નથી. પરંતુ એમ ખતાવવાને પૂરતો પુરાવો છે કે તેઓ એક દક્ષિણી જાતી હતી અને તેની રાજ્યધાની ‘ માન્ય-એટ ’ અથવા માલખેટ હતી. જુઓ કરાડ, ખરેખર અને સાલોટગીનાં પત્રાં ઉપરની ચર્ચા-ઈ. એ. વો.-૧. પા. ૨૦૫. ૪ જુઓ. ઈ. એ. વો. ૧ પા. ૨૦૭

અક્ષરાન્તર

પતરું પહેલું

સ વોળ્યાદ્વેષસો ધામ જન્નાભિકમલં કૃતં । હરશ્ચ યસ્ય કાન્તેન્દુકલયા કમલંકૃતં ॥ [૧॥]
 આસીદ્વિષ[તિ]મિરમુચ્ચતમણ્ડલાગ્રો ધ્વસ્તાર્થ[ય]ન્નમિમુચ્ચો રણશર્વરીષુ ।
 ભૂપઃ શુચિર્વિધુરિવાપદિગન્ત[કી]ર્તિર્ગોવિન્દરાજ ઇતિ રાજ ઇતિ રાજસુ રાજસિદ્ધઃ ॥ [૨॥]
 દૃષ્ટ્વા ચમૂમભિમુર્ચીં સુમટાટ્ટહાસા મુન્નાદિતં સપદિ યેન રણેષુ નિત્યં ।
 દદાધેરેણ દધતા શ્રુકુટિં લલાટે લલ્લંગં કુલં ચ હૃદયં ચ નિજં સસત્ત્વં ॥ [૩॥]
 લલ્લંગં કરાગ્રાન્મુચ્ચતશ્ચ શોભા માનો મનસ્તસ્સમમેવ યસ્ય ॥
 મહાહવે નામ નિશમ્ય સઘ સ્ત્રયં રિપૂણાં વિગલત્યકાળે ॥ [૪ ॥]
 તસ્યાત્મજો જગતિ વિશ્રુતશુભ્રકીર્તિ રાર્ત્તાર્તિહારિહરિવિક્રમધામધારી ।
 ભૂપસ્ત્રિવિષ્ટપનૃપાનુકૃતિઃ કૃતાજ્ઞઃ શ્રીકર્કરાજ ઇતિ ગોત્રમણિર્બભૂવ ॥ [૫ ॥]
 [તસ્ય પ્ર]મિન્નકરટચ્યુતદાનદન્તિ દત્તપ્રહારરુચિરોલ્લિખિતાન્સપીઠઃ ।
 ક્ષમાપઃ ક્ષિતૌ ક્ષપિત[શત્રુર]ભૂત્તનૂજસ્સદ્રાઘ્નકૂટકનકાદ્રિરિવેન્દ્રરાજઃ ॥ [૬ ॥]
 તસ્યોપાર્જિતમહસસ્તનયશ્ચતુ[રુષદિ]વલયમાલિન્યા
 ભોક્તા ભુવઃ શતકતુસદ્દશઃ શ્રીદ[ન્તિદુર્ગરા]જોભૂત ॥ [૭ ॥]
 કાંચીશકેરલનરાધિપચોલપાણ્ડ્ય શ્રીહર્ષવજ્રટવિભેદ [વિધાનદક્ષં] ।
 [કર્ણાટ]કં બલમચિન્ત્યમ[જે]યમલ્પૈર્મૃત્યૈઃ કિયદ્ધિરપિ યઃ સહસા[જિગાય] ॥ [૮ ॥]
 [સમ્રાવિભેદમૃ]હીતનિશાતશસ્ત્રમશ્રાન્તમપ્રતિહતાજ્ઞમપેતયત્નં ।
 યો વ[લ્લભં] સપદિ દણ્ડલકેન જિત્વા [રાજા]ધિરાજપરમેશ્વરતામવાપ ॥ [૯ ॥]
 આસેતોર્વિપૂલોપલાવલિ લયં કલક્રિતામલશિલાજાલાત્ તુષારાચલા ।
 સ્વપૂર્વાપરવારિ... .. ય્યેનેયં જગતિ સ્વવિક્રમબલનીકાતપત્રીકૃતા ॥ [૧૦ ॥]
 તસ્મિન્દિવં [ગતે]... .. શ્રીકર્કરાજસૂનુર્મહીપતિઃ કૃષ્ણરાજોભૂત ॥ [૧૧ ॥]
 યસ્ય સ્વભૂજ... .. કચક્રં । કૃષ્ણસ્યેવાકૃષ્ણં ચારિતં શ્રીકૃષ્ણરાજસ્ય ॥ [૧૨ ॥]

શ્લોક ૧ વાંચો યન્નામિ શ્લોક ૨ પં. ૨ મિરમુ થી શરૂ થાય છે. પં. ૩ તિર્ગોવિં થી શરૂ થાય છે. ઇતિરાજ ઉડાડી નાંખો વાંચો રાજસિંહઃ શ્લોક ૩—પં. ચોથી ત્રાદિનં થી શરૂ થાય છે અને નિજં થી અંત થાય છે. સસત્ત્વં નો પહેલો સ અયોક્ષસ છે. શ્લોક ૪—પંકિત ૫ સઘ થી અંત થાય છે. શ્લોક ૫—પંકિત ૬ ધામ થી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૬—તસ્યપ્ર અને શત્રુર નો ઉમેરો સામનગઢ પતરાં પ્રમાણે કર્યો છે; પંકિત ૮ મિન્ન થી શરૂ થાય છે. શ્લોક ૭—પંકિત ૧૦ વલય થી શરૂ થાય છે. ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૧૦૯ મે જણાવેલો ગોળ કાપ આ શ્લોકમાંથી શરૂ થાય છે. શ્લોક ૮—પં. ૧૦ નરાધિપ થી પૂરી થાય છે. અને પં. ૧૧ મલ્પૈ થી પૂરી થાય છે, જે પદ ધણું જ અસ્પષ્ટ છે. આ શ્લોકમાંના ફેરફારો સામનગઢ પતરાં પ્રમાણે કરેલા છે. શ્લોક ૯—પં. ૧૨ શ્રાન્ત થી પૂરી થાય છે અને પં. ૧૩ શ્વરતા થી અંત થાય છે. ફેરફાર સામનગઢ પતરાં પ્રમાણે કરેલાં છે. શ્લોક ૧૦—પં. ૧૪ શિલા થી અંત થાય છે. અને પં. ૧૫ સ્વવિ થી પૂર્ણ થાય છે. ખીજાં પદની શરૂઆતમાં કંઈ પણ ખાતરી હોવી જોઈએ. શ્લોક ૧૧—પં. ૧૬ સૂનુ થી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૧૨—પં. ૧૭ સ્યેવાકૃ થી પૂરી થાય છે.

શુભતુજ્જતુજ્જ..... [યુ]દ્ધરવિરણશ્રી-ક્ષેપિ નમો નિસિલં પ્રાવૃદ્કાલાય સૃષ્ટં ॥ [૧૩॥]

દીનાનાથપ્ર.... ઇષ્ટિ ચેષ્ટં સંમીહિતમજસં.... ણમકાલવ ... વ...ર્વર્તિનિર્વવપણં ॥ [૧૪॥]

પાહપ્યમાત્મભુજજાતબલાવલેપમા

... .. શિજાવ— શુભામચિરેણ યો હિ

રાજાધિરાજપરમેશ્વર [તામવાપ ॥ ૧૫ ॥]

... .. ભાસમાનં સમન્તાદાજાવુદ્ધૃત

પતરૂં બીજું ' ઇ '

.... *પ્રકટગજ.... [૧]

.... દૃષ્ટૈવ સઘો

દર્પાધ્માતારિચક્રક્ષયકરમગમદ્યસ્ય દોર્દ્દણ્ડરૂપં ॥ [૧૬ ॥]

પાતા યશ્વતુરમ્બુરાશિરશનાલક્ષ્મીભાજો ભુવ-

સ્ત્રધ્યાશ્વાપિ કૃતદ્વિજામરગુરુપ્રાજ્યાજ્યપૂજાદરઃ ।

દાતા માનસ[મ]મ્રણીર્ગુણવતાં યો સૌ શ્રિયો વલ્લભો

મોક્તું સ્વર્ગફલાનિ મૂરિતપસા સ્થાનં જગામામરમ્ ॥ [૧૭ ॥]

યેન શ્વેતાતપત્રપ્રહરવિકરત્રાતતાપાત્સલીલં

જગમે નાસીરધૂલીઘવલિતશિરસા વલ્લભાસ્ત્યસ્સદાજૌ ।

શ્રીમદ્દોવિન્દરાજો જિતજગદહિતસ્રૈણવૈધવ્યદક્ષ-

સ્તસ્યાસીત્સૂનુરેકક્ષણરણદલિતારાતિમત્તેમકુમ્ભઃ ॥ [૧૮ ॥]

તસ્યાનુજઃ શ્રીધ્રુવરાજનામા મહાનુભાવોપ્રહતપ્રત્તપઃ ।

પ્રસાધિતાશેષનેરન્દ્રચક્રઃ ક્રમેણ બાલાર્કવપુર્વભૂવ ॥ [૧૯ ॥]

જાતે યત્ર ચ રાષ્ટ્રકૂટતિલકે સદ્ગૂપચૂડામણૌ

ગુર્ભિત્યુક્તિરથાશિલસ્ય જગતઃ સુસ્વામિનિ પ્રત્યહમ્ ।

સત્યં સત્યમિતિ પ્રશાસતિ સતિ ક્ષમામાસમુદ્રાન્તિકા-

માસીદ્ધર્મપરે ગુણામૃતનિઘૌ સત્યવ્રતાધિષ્ઠિતે ॥ [૨૦ ॥]

શ્લોક ૧૩-પં. ૧૮ ક્ષેપિ થી પૂરી થાય છે. આ બે અક્ષરો તથા પંક્તિનો છેવટનો ભાગ ધણો જ શંકાસ્પદ છે. શ્લોક ૧૪-પં. ૧૬ મજસં થી પૂરી થાય છે. છંદ આપી હોય એમ જણાય છે. શ્લોક ૧૫-પં. ૨૦ હેપ થી પૂરી થાય છે. અને પં. ૨૧ પરમેશ્વર થી પૂરી થાય છે; છંદ, 'વંશેસ્થ' છે. * શરૂઆત બગડેલી જણાય છે. શ્લોક ૧૬- પં. ૨ (પતરાં બીજાની) દૃષ્ટૈવ થી શરૂ થાય છે. છંદ સ્તુતિ છે, અને એમ દેખાશે કે બીજું પાદ રાજાવુદ્ધૃત થી શરૂ થાય છે. આમાં કુ નો કુ એમ સુધારો કરવો જોઈએ, અથવા તે પદાક્ષર દીર્ઘ કરવો જોઈએ. શ્લોક ૧૭-પં. ૨ રાશિ થી પૂરી થાય છે. પં. ૩ નો માનસ૦ થી અંત થાય છે. અને પં. ૪ નો અંત મામરમ્ થી થાય છે. શ્લોક ૧૮-પં. ૫ નો અંત શિરસા વ થી થાય છે. અને પં. ૬ નો અંત ત્સૂનુરે૦ થી થાય છે. શ્લોક ૧૯-પં. ૭ નો અન્ત ભાવોપ્ર થી થાય છે. શ્લોક ૨૦-પં. ૮ યત્ર થી પૂરી થાય છે. પં. ૯ પ્રત્યં થી અને પં. ૧૦ નિઘૌ થી પૂરી થાય છે.

હૃષ્ટોન્વહં યોર્થિજનાય સર્વ સર્વસ્વમાનન્દિતબન્ધુવર્ગઃ ।

પ્રાદાત્પ્રરુષ્ટો હરતિ સ વેગાત્પ્રાણાન્યમસ્યાપિ નિતાન્તવીરઃ ॥ (૨૧ ॥)

રક્ષતા યેન નિઃશેષચતુરમ્મોધિસંયુતં ।

રાજ્યં ધર્મેણ લોકાનાં કૃતા હૃદિઃ પરા હૃદિ ॥ (૨૨ ॥)

તસ્યાત્મજો નગતિ સત્પ્રથિતોરુકીર્તિર્ગોવિન્દરાજ ઇતિ ગોત્રલલામભૂતઃ ।

ત્યાગી પરાક્રમધનઃ પ્રકટપ્રતાપઃ સન્તાપિતાહિતજનો જનવલ્લભોસૌ ॥ (૨૩ ॥)

પૃથ્વીવલ્લભ ઇતિ ચ પ્રથિતં યસ્યાપરં નામ । યશ્ચતુરુદધિસીમામેકો વસુધાં વશાં ચક્રે ॥ (૨૪ ॥)

પુરોપ્યનેકરૂપો યો દદશે ભેદવાદિભિરિવાત્મા । પરબલજલધિમપારન્તર સ્વદોર્ભ્યાં રણે રિપુભિઃ ॥ (૨૫)

एको निर्हेतिरहं प्रतीतशस्त्रा इमे परे बहवः ।

यो नैवंविधमकरोचितं स्वमेपि किमुताजौ ॥ (૨૬)

રાજ્યમિષેકકલશૈરમિષિચ્ય દત્તાં રાજાધિરાજપરમેશ્વરતાં સ્વપિત્રા ।

अन्यैर्महानृपतिभिर्बहुभिस्समेत्य स्तम्भादिभिर्भुजबलादवलुप्यमानां ॥ (૨૭)

एकोनेकनरेन्द्रवृन्दसहितान्यस्तान्समस्तानपि प्रोत्वांतासिलताप्रहारैर्विधुरां बद्ध्वा महासंयुगे ।

लक्ष्मीमप्यचलां चकार

પતરું બીજું 'બી'

વિલસત્સન્ધામરગ્રાહિણીં સંસીદ્ધુરુવિપ્રસજ્જનસુહૃદ્બન્ધુપયોગ્યાં ભુવિ ॥ [૨૮] ॥ ÷

આતુ તસ્યેન્દ્રસમાનવીર્ય્યઃ શ્રીમાન્ભુવિ ક્ષમાપતિરિન્દ્રરાજઃ ।

शास्ता बभूवाद्भुतकीर्तिसूति स्तद्वत्तलटेश्वरमण्डलस्य ॥ [૨૯ ॥]

યસ્યાન્નમાત્મજયિનઃ પ્રિયસાહસ્ય ક્ષમાપાલવેષફલમેવ બભૂવ સૈન્યં ।

भुक्त्वा च सर्वभुवनेश्वरमादिदेवं नावन्दतान्यममरेष्वपि यो मनस्वी ॥ [૩૦ ॥]

સૂનુર્બભૂવ ચલુ તસ્ય મહાનુભાવઃ શાસ્ત્રાર્થબોધસુસ્થલાલિતચિત્તવૃત્તિ ।

य्यौ गौणनामपरि [वा] रमुवाह पूर्वं श्रीकर्कराजसुभगव्यपदेशमुच्चैः [૩૧ ॥]

સૌરાજ્યજલ્પે ચતિતે પ્રસન્નાન્નિદર્શનં વિશ્વજનીનસંપ- ।

प्रज्यं बलेः पूर्वमहो बभूव क्षिताविदानिन्तु नृप यस्य ॥ [૩૨ ॥]

શ્લોક ૨૧— પં. ૧૧ નો અંત પ્રા થી થાય છે. શ્લોક ૨૨— પં. ૧૨ નો અંત નિઃશેષ થી થાય છે. શ્લોક ૨૩— પં. ૧૩ નો અંત સત્પ્ર થી થાય છે અને પં. ૧૪ પ્રતા થી થાય છે. શ્લોક ૨૪— પં. ૧૫ નો અંત પરં ના થી થાય છે. શ્લોક ૨૫— વાંચો એકોપ્ય અને તરન્સ્વ; પં. ૧૬ ક્ષોથી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૨૬— પં. ૧૭ નો અંત રહં થી થાય છે. શ્લોક—૨૭ પં. ૧૮ નો અંત ચિચ્ય થી થાય છે. શ્લોક—૨૮ પં. ૧૯ નો અંત ન્યસ્તાન્સમ થી થાય છે. શ્લોક—૨૯ વાંચો આતા તુ; પં. ૧ નો સમાધી અંત થાય છે. અને પંક્તિ બીજીનો મળ્ડલસ્યથી અંત થાય છે. શ્લોક ૩૦— વાંચો પ્રિયસાહસ્ય અને મરેષ્વપિ; પં. ૩ સર્વભુવ થી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૩૧— પં. ૪ મહાનુભા થી પૂરી થાય છે, અને પં. ૧૦ સુભગ થી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૩૨— વાંચો રાજ્યં વિદાર્ની તુ અને નૃપસ્ય; પં. ૩ મહોથી અંત આવે છે.

કે. ૧૧

હચ્છાતિરિકેણ કૃષીવલનાં પયો યાથા મુચ્છતિ જાતુ મેધે ।
 મવેદ્યનસ્તદ્ધિરતૌ તથાભૂદ્યસ્મિન્ધનં વર્ષતિ સેવકાનાં ॥ [૩૩] ॥
 કલ્પક્ષયક્ષણસમુદ્ભવવાતળેલા દોલાયમાનકુલશૈલકુલાનુકારં ।
 યન્મુક્તચળદશરજાલયવપ્રણુન્ના યુદ્ધાગતા રિપુગજેન્દ્રધટા ચકાર ॥ [૩૪] ॥
 તસ્ય આતા કનીયાન્પ્રથિતપૃથુયશા નિર્જિતારાતિચક્રઃ
 શ્રીમાન્ગોવિન્દરાજઃ પતિરવનિભુજાં સ્થ્યાતકીર્તિર્બ્ભૂભવ ।
 નાનાદ્વીપાર્ણવાદ્રિદ્રુમગહનમહાસન્નિવેશામપીમાં
 પ્રાદેશાલ્પપ્રમાણામમનુત પૃથિવીં યઃ પ્રદાને જયે ચ ॥ [૩૫] ॥
 કઃ પ્રત્યર્થિષુ દાનમાપ ન યતઃ કો વાર્ત્થિષુ પ્રત્યહં
 જમુર્નાપચિતિચ્છં ચ કે ચ ન સતાં મધ્યેસતાં વા ભૃશં ।
 નાર્યઃ કાશ્ચ ન ભૂષિતાઃ સ્વપરયોર્યત્ર પ્રભૌ પક્ષયોઃ
 સર્વાકારકૃતાત્યમિત્યમભવદ્યસ્યોર્જિતં ચેષ્ટિતં ॥ [૩૬] ॥
 વિશુદ્ધાત્મભિરત્યન્તમલબ્ધગણનૈરપિ । દારૈરિવ ગુણૈર્યસ્ય નેક્ષિતોપ્યપરાશ્રયઃ [૩૭] ॥
 યદ્વિક્રમસ્ય પરિમાણવિદઃ કિમન્ય દાપ્યાવિમાસ્તુલિતરામપરાક્રમસ્ય ।
 સર્વપ્રતીપદમનક્ષમબાહુદણ્ડલીલાજયાધિકરણં કકુભો બભૂવુઃ ॥ [૩૮] ॥

તેનેદમ (૧૬)

સ્વિલં વિદ્યુચ્ચલમાલોક્ય જીવિતમસરં ક્ષિતિદાનપરમપુણ્યઃ પ્રવર્તિતો ધર્મદાયોયં [૧૭]
 સ ચ સમાધિગતાશેષમહાશબ્દમહાસામન્તાધિપતિપ્રભૂતવર્ષશ્રીગોવિન્દરાજદેવઃ [૧૮]
 સર્વાનેવયથાસંબધ્યમાનકાન્રાષ્ટ્રપતિવિષયપતિ ગ્રામકૂટાયુક્તનિયુક્તા[ધિકારિ ૧૯]
 મહત્તરાદીન્સમનુદર્શત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા મયા શ્રીમરુકચ્છનિવાસિ[ના ૨૦]

શ્લોક ૩૩ — વાંચો યથા; પં. ૭ નો અંત મેધેથી આવે છે. શ્લોક ૩૪ વાંચો હેલા અને જવ; પં. ૮ દોલા થી પૂરી થાય છે. અને પં. ૯ ચકાર થી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૩૫ — પં. ૧૦ સ્થ્યા થી અને પં. ૧૧ ત્વપ્ર થી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૩૬ — પં. ૧૨ નો અંત વાર્ત્થિથી થાય છે. શ્લોક ૩૭ પં. ૧૪ ગણનૈરપિથી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૩૮ વાંચો દાજાવિમા પં. ૧૫ નો અંત પરાક્રમસ્યથી આવે છે. ધિકરણં માંનું અનુસ્વાર અયોક્ષ છે. પં. ૧૭ વાંચો મસારં પં. ૨૦ નિવાસિના માં નિ તદ્દન ૨૫૫૮ નથી, અને વા વ જેવો દેખાય છે.

પત્રું ત્રીજું

- ૧ [માતાપિ]ત્રોરાત્મનશ્ચૈહિકામુષ્કિકફલાસયે ધર્મયશોભિવૃદ્ધયર્થ કાપિકાન્ત-
ર્વર્તિભૂતે કોટિપુ[રે]
- ૨ ભગવત્તિગ્મરશ્મયે શ્રીમજ્જયાદિત્યાભિધાનાય સ્વપ્નસ્ફુટિતસંસ્કારાર્થ ગન્ધપુષ્પધૂપ-
દીપનૈવેદ્યાર્થ
- ૩ થૂર્ણવિનામા ગ્રામો યસ્યાઘાટનાનિ પૂર્વતો વટપદ્રકં દક્ષિણતો જદ્રાણગ્રામસ્તથા
પશ્ચિમતઃ
- ૪ મજ્જનકાલીયરગ્રામો ઉત્તરતો રુહાડનામા ગ્રામઃ । એવં ચતુરાઘાટનોપલક્ષિતઃ
સોદ્વજ્ર સ[।]
- ૫ [પરિ]કરઃ સમૂતવાપ્રત્યાયસ્સદળ્લદશાપરાધઃ સોત્પદ્યમાનવિષ્ટિકઃ સધાન્ય-
હિરણ્યદેયો
- ૬ (અચા)ટમટપ્રવેશઃ સમસ્તરાજકીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપનીયો ભૂમિચ્છિદ્રાન્યાયેના-
ચન્દ્રાર્કાર્ણવક્ષિતિસારિ-
- ૭ (ત્પ)ર્વતકાલીનઃ પૂર્વદત્તદેવદાયબ્રહ્મદાયરાહિતોઽભ્યાન્તરસિદ્ધચાશકનૃપકાલા-
તીતસંવત્સર(સપ્ત)શતેષ્વેકાન્નપં-
- ૮ ચાશત્સમાધિકેષુ મહાવૈશાખ્યાં નર્મદાસરિતિ સ્નાત્વોદકાતિસર્ગેણ પ્રતિપાદિતઃ ।
યતોસ્યોચિત-
- ૯ યા દેવદાયસ્થિત્યા ભુંજતો ભોજયતઃ કાર્ષયતઃ પ્રતિદિશતો વા ન કૌશ્વિત્પારિ-
પન્થના કાર્ય્યા । ત-
- ૧૦ થાગામિનૃપતિભિરસ્મદ્વંશ્યરૈન્યૈર્વા સામાન્યં ભૂમિદાનફલમવેત્ય વિદ્યુલ્લોલાન્યને-
ત્યૈશ્વર્ય્યાણિ તૃણત્ર-
- ૧૧ લનજલબિન્દુચન્નલં ચ જીવિતમકલ્ય્ય સ્વદાયનિર્વિશેષોયમસ્મદ્વાયોનુમન્તવ્યઃ
પરિપાલયિ-
- ૧૨ તવ્યશ્ચ । યશ્ચાજ્ઞાનદાટલાવૃતમતિરાચ્છિન્ધાદાચ્છિદ્યમાનં વાનુમોદતે સ પંચમિ-
ર્મહાપા(ત-)

પં ૧ અક્ષરે ૪-૧૩ નો ૪ ભાગ હેયાત છે. પં. ૩ પહેલો અક્ષર અરપ્પટ— મ્ અથવા ટ્ હોય. અથવા ય્યા હોવાનો સંભવ છે. પં. ૭— સપ્ત નો ઉમેશ તદ્દન અરાખર છે. કારણ કે વડોદરાદાનપત્ર ને ગોવિન્દના પિતાએ જાહેર કર્યું હતું તેની તારીખ ૭૩૪ છે. પં. ૯— વાંચો કર્ષયતઃ પ્રતિદિશતઃ; પં. ૧૦ વાંચો ન્યનિત્યૈ પં. ૧૧ વાંચો ત્રસન; માકલ્ય્ય; પં. ૧૨ વાંચો જ્ઞાનપટલા.

- १३ कैस्पपा(त)कैश्च संयुक्तः स्यादिति । उक्तं च । भगवता वेदव्यासेन व्यासेन
व्यासेन ष-
- १४ ष्टिर्बर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव
नरके वशेत । विन्ध्या-
- १५ टवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः । कृष्णाहयो हि जायन्ते भूमिदायापहारिणः ॥
अग्नेरपत्यं प्र-
- १६ थमं सुवर्णं भूर्वेष्णवी सूर्यसुताश्च गावः । लोकत्रयं तेन भवेद्धि दत्तं यः
काञ्चनं गाञ्च महीञ्च दद्यात् ।
- १७ बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिर्यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा
फलं ॥ यानीह दत्तानि पुरा
- १८ नेन्द्रेर्दानानि धर्म्मार्थयशस्कराणि निर्म्माल्यवान्तप्रतिमानि तानि को नाम
साधुः पुनराददीत । स्व(द)
- १९ तां परदत्तां वा यत्नाद्रक्ष नराधिप । महीं महीभृतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेष्ठोनु-
पालनं ॥ इति कमलदलाम्बुबिन्दु-
- २० लोलां श्रियमनुचिन्त्य मनुष्यजीवितं च अतिविमलमनोभिरात्मनीनैर्नहि पुरुषैः
परकीर्त्तयो विलोप्याः
- २१ स्वहस्तोयं श्रीगोविन्दराजस्य लिखितं चैतन्मया श्रीगोविन्दराजस्यादेशान्म-
- २२ हासन्धिविग्रहाधिकृतकुलपुत्र-
- २३ श्रीमदवलोकितसूनुना श्रीयोगेश्वरेण दूतकोत्र भट्टश्रीकुमु(द) इति ॥

ભાષાન્તર

(૧) જેના નાભિકમળમાં બ્રહ્માએ વાસ કર્યો છે તે અને ઈન્દુકલાથી જેનું શિર મંડિત છે તે હર વમને રક્ષા.^૧

(૨) નૃપોમાં રાજસિંહ, વિશ્વવ્યાપી યશવાળો, અને ઉદય થતા તારામંડળનો નાયક ચંદ્ર રાત્રે તિમિર હણે છે તેમ કેળવાએલી સેનાના અગ્રે રહી, યુદ્ધમાં શત્રુઓને હણનાર શુદ્ધ પ્રકાશ-વાળો ગોવિંદરાજ નૃપ હતો.^૨

(૩) જ્યારે વીર યોદ્ધાઓથી પ્રકાશતું સૈન્ય તેની સામે આવતું તે જોતો ત્યારે અધર ઠરડી, ભ્રમર ગૂંથી, અસિ ધારી, પોતાની સેનામાં અને પોતાના હૃદયમાં ધૈર્યનું રોપણ કરી તે સદા ઉચો યુદ્ધનો ધ્વનિ કરતો.^૩

(૪) જ્યારે તેના શત્રુઓ યુદ્ધમાં તેનું નામ સાંભળતા ત્યારે કરમાંથી અસિ, મુખમાંથી તેજ અને હૃદયમાંથી દર્પ—આ ત્રણ ચીજો નિરંતર તેઓમાંથી સહસા સરી જતી.^૪

(૫) તેનો પુત્ર શ્રી કર્કરાજ, જેનો ઉજ્જવળ યશ વિશ્વમાં વિખ્યાત હતો, જે દુઃખી જનોનાં દુઃખ નિવારતો અને હરિના પદના સ્થાનને નિભાવતો, જે સ્વર્ગના નૃપ સમાન હતો એ જેની આજ્ઞાનું સદા પાલન થતું તે (કર્કરાજ) તેના પછી રાષ્ટ્રકૂટ વંશનો મણિ બન્યો.^૫

(૬) રાષ્ટ્રકૂટ વંશના મેરૂ પર્વત સમાન, અરિના ગળેનાં લેદેલાં કુમ્ભમાંથી ઝરતા મહથી પ્રકાશિત અને તેમના દંતથી ઉઝરડાએલા સ્કંધવાળો અને ભૂમિ પર પોતાના શત્રુઓનો નાશ કરનાર ઈન્દ્રરાજ તેનો પુત્ર હતો.^૬

(૭) તેનો પુત્ર ઈન્દ્ર સમાન હોઈ ચાર સાગરથી આવૃત થએલી અખિલ પૃથ્વીનું રાજ્ય કરનાર અને મહિમા પ્રાપ્ત કરનાર દન્તિદુર્ગરાજ હતો.^૭

(૮) કાઝચીશ્વર, કેરલ, ચોલ, પાંડય, શ્રીહર્ષ અને વજ્રટનો પરાજય કરવામાં દક્ષ કણ્ઠિના અજિત અને અચિંત્ય બલનો સુક્રીભર સેવકોથી સત્વર પરાજય કર્યો.^૮

(૯) જે અશ્રાન્ત હતો, જેની આજ્ઞાનું સર્વે પાલન કરવા, જેણે તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર ધારણ કર્યાં ન હતાં અને જેણે શ્રમ (યતન) કર્યો ન હતો, તેણે ભ્રમર ચઢાવી, ધનુષથી વલ્લભનો સત્વર વિજય કરી, રાજધિરાજ અને પરમેશ્વરના મહાશબ્દની પ્રાપ્તિ કરી.^૯

(૧૦)^{૧૦}

(૧૧) તે સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે શ્રી કર્કરાજનો પુત્ર કૃષ્ણરાજ ભૂપતિ થયો.

૧ આ શ્લોક, વડોદરા, સામનગઢ અને વાન ડિન્ડોરીના લેખોને પણ મથાળે આવે છે. ૨ આ શ્લોક સામનગઢ લેખમાં પણ આવે છે. ૩ આ શ્લોક સામનગઢ લેખમાં પણ ત્રીજો છે. બાળગંગાધર શાસ્ત્રીનાં 'વાંચન ઉન્નામિતમ્' તથા 'ચ સત્ત્વમ્', મારી ધારણા પ્રમાણે, આપણાં વાંચન કરતાં વધારે ઠીક લાગે છે. પરંતુ ઉન્નામિતમ્ નો દિ મને તદ્દન સ્પષ્ટ નજરે પડ્યો. ૪ આ શ્લોક સામનગઢ લેખમાં પણ ચોથો છે. ૫ સામનગઢ લેખમાં આ શ્લોક પાંચમો છે. ૬ આ શ્લોક સામનગઢ પતરામાં સાતમો છે. ૭ હંદ ગીતિ. રાજનાં નામનો ઉમેરો, બીજાં પતરાંઓમાં આપેલી વંશાવલીથી સાચો પુરવાર થાય છે. ૮ સામનગઢ પતરાના ગદ્યભાગમાં આ શ્લોક છેલ્લો છે. પ્રતિષ્ઠિત ઉપરથી વિચારકરતાં બાળ ગંગાધર શાસ્ત્રીનું 'વાંચન અજયરથ્યૈઃ આપણાં વાંચન અજયેમલૈઃ' ને બદલે બરાબર નથી. તેણે પોતે કરેલા તરણુમાંમાં છોડી દીધું છે. અલ્લેઃ અને નિયાદિઃ રાખ્દો, દન્તિદુર્ગનું લશ્કર નહાતું હતું એ વાતને ભાર સૂચક ટેકો દેવા માટે વપરાયો લાગે છે. જિતેલા રાજનાં લિસ્ટમાં બાલ ગંગાધર શાસ્ત્રીએ વજ્રટનું નામ છોડી દીધું છે. (જ. બે. એ. સો. વો. ૩૨, પા. ૯૭) ૯ સામનગઢ પતરાંમાં આ શ્લોક આગલા શ્લોકની તરવ જ ઉપર માલુમ પડે છે. પરંતુ તેનું અક્ષરાન્તર બખડેલું જણાય છે. બાળ ગંગાધર શાસ્ત્રીએ તરણુમે કેવી રીતે કર્યો તે પણ સમજી શકું સુશકેલ છે. ૧૦ આ શ્લોકનો રાખ્દ છેદનને અંગે ચોક્કસ અનુવાદ કરી શકાય તેમ નથી. પરંતુ તેનો સાધારણ અર્થ એમ હોવો જોઈએ કે દન્તિદુર્ગે આખો ભારત દેશ જિત્યો.

લે. ૩૦

(૧૨) શ્રી ... કુબ્જરાજનું ચરિત કુબ્જ સમાન અદોષિત હતું.

(૧૩)

(૧૪)

(૧૫) તેણે સત્વર 'રાજધિરાજ' અને 'પરમેશ્વર' ના શુભ મહાશબ્દની પ્રાપ્તિ કરી.

(૧૬) તેના પ્રબળ કરે મદ ભરેલા શત્રુઓનું મંડળ જોયું કે સત્વર તેમને નાશ કર્યો (?)

(૧૭) તે ચાર સાગરથી આવૃત બની ભૂપિત થએલી પૃથ્વીનો અને ત્રણ વિદ્યાનો પણ પાલક હતો. તે દ્વિજોને ઘણું ધી આપતો. તે દેવોને પૂજતો અને ગુરુઓને માન આપતો. અર્થિઓના તે મનોરથ પૂર્ણ કરતો: ગુણી જનોમાં પ્રથમ હતો લક્ષ્મીનો વલ્લભ હતો અને પોતાનાં મહાન તપથી તે સ્વર્ગનાં કુળનો ઉપભોગ કરવા અમરોના ધામમાં ગયો.

(૧૮) તેનો પુત્ર વલ્લભ નામથી વિખ્યાત, પરાજય પામેલા પૃથ્વીના શત્રુઓની પત્નીઓને વૈધવ્ય આપવામાં દક્ષ, ક્ષણમાં શત્રુના મસ્ત ગળેનાં યુદ્ધમાં કુમ્ભ ભેદનાર અને સેનાગ્રની ધૂળથી શ્વેત બનેલા શિર સહિત, શ્વેત છત્રથી રવિકિરણોનો તાપ દૂર થવાથી સદા લીલાવાળી ગતિથી ચાલનાર શ્રી ગોવિંદરાજ હતો.

(૧૯) તેનો અનુજ અતિ મહિમાવાળો અને અપ્રતિબદ્ધ પ્રતાપવાળો શ્રીધ્રુવરાજ સર્વ નૃપોનો પરાજય કરી કુમે ઉધાના સૂર્ય સમાન ચંડ પ્રતાપવાળો બન્યો.

(૨૦) જ્યારે તે સન્નૃપોમાં મણિ, રાષ્ટ્રકુટોનો નાયક થયો ત્યારે અખિલ જગત તેને નિત્યનો આધ્યાત્મિક ગુરુ સુસ્વામિ કહેતું. જ્યારે સાગરથી સાગર સુધીની ભૂમિ પર તે ધર્મી, અને સત્યનો અનુરાગી, રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે પ્રજા કબુલ કરતી કે, ખરે સત્યયુગ પુનઃ આવ્યો હતો.

(૨૧) બન્ધુ જનોને અનુરંજ; તે પ્રસન્ન થાય ત્યારે સદા અર્થિઓના મંડળને તેની સર્વ લક્ષ્મી આપતો: જ્યારે કૌપાયમાન થતો ત્યારે તે મહાન વીર યમના પણ પ્રાણ સત્વર હરી લેતો.

(૨૨) ચાર સાગર સહિત પૃથ્વી પર તે ધર્મી રાજ્ય કરતો હતો, ત્યારે જનોના હૃદયમાં પરમ આનન્દ હતો.

(૨૩) તેનો પુત્ર, તેના વંશનું ભૂષણ, ઉદાર, જનવલ્લભ, પ્રતાપ તથા ધનસંપન્ન, વિખ્યાત શૌર્યવાળો, શત્રુઓને પીડનાર, અને સંતોથી જગતમાં ઉજવાતા યશ વાળો ગોવિંદરાજ હતો.

(૨૪) તેનું અપર વિખ્યાત નામ પૃથ્વીવલ્લભ હતું. તેણે, એકલાએ, ચાર સાગરથી બંધાયેલી પૃથ્વીને પોતાને શરણ કરી.

(૨૫) વિશ્વ આત્મા એક રૂપવાળો છે, છતાં, ભેદવાદિઓને અનેક રૂપવાળો દેખાય છે; તેમ જ્યારે તેણે આ શત્રુઓનો સૈન્યનો અગાધ સાગર તેના બાહુબળથી ઓળંગ્યો ત્યારે તે યુદ્ધમાં, શત્રુઓને અનેક રૂપવાળો દેખાયો.

(૨૬) “હું એકલો છું અને પૂરતાં શર વિનાનો છું: શત્રુઓ સજ્જ અને અનેક છે” આવા વિચારો તેને કદિ સ્વપ્નમાં પણ આવતા નહીં તો યુદ્ધમાં તો ક્યાંથી જ ?

(૨૭) જ્યારે સ્તંભ આદિ અનેક અન્ય નૃપો એકત્ર થઈ તેમના બાહુબળથી રાજધિરાજ અને પરમેશ્વરના મહાશબ્દો જે તેણે રાજ્યાલિષેક કળશના જલથી અલિષેક થઈ તેના પિતા પાસેથી પ્રાપ્ત કર્યા હતા તેની પાસેથી તોડી લેતા.

(૨૮) ત્યારે નૃપમંડળ સહિત તે સર્વેનો નાશ કરી તે મહાશબ્દો જે મહાન યુદ્ધમાં યમની અસિના પ્રહારથી ઢીલા થઈ ગયા હતા તેઓને મજબુત બાંધ્યા. શ્રીને સ્થિર અને તેના પીડાતા ગુરૂઓ, દ્વિજો, સંતો, મિત્રો, અને બન્ધુજનોની સેવા કરતી બનાવી અને તેની પાસે પોતાની ઉત્તમ પ્રકાશતી ચૌરી બલથી ધારણ કરાવી.

(૨૯) પણ તેનો ભાઇ, ઇન્દ્રસમાન શૌર્ય અને અદ્ભુત યશવાળો શ્રી ઇન્દ્રરાજ પૃથ્વીને નૃપ થયો અને લાટેશ્વર મંડળ—જે તેણે જેટ બન્ધુ પાસેથી પ્રાપ્ત કરેલો તેનો નૃપેશ થયો.^૧

(૩૦) એકલા હસ્તે જેણે વિજય કર્યો અને જે સાહસમાં પ્રીતિવાળો હતો તેને સૈન્ય ફક્ત રાજચિહ્ન સમાન હતું, તે મહાવાળો નૃપ અખિલ વિશ્વના સ્વામિ આદિદેવ, સિવાય કોઈ પણ અમરને નમન કરતો નહીં.^૨

(૩૧) તેનો પુત્ર મહાપ્રતાપી, શાસ્ત્રના અર્થ જ્ઞાનમાં રસ લેનાર ચિત્તવાળો, અને ઉઘાડી રીતે પુરાતન સ્વસ્તિ શ્રી કર્કરાજ અને અન્ય ગૌણ નામ પરિવાર ધારનાર નૃપ હતો.^૩

(૩૨) જ્યારે સારું રાજ્ય કેળું એ વિષે વિવાદપ્રસંગ ઉદ્ભવતો ત્યારે પૂર્વે સર્વ પ્રજાની ઉન્નતિવાળું બલિનું રાજ્ય ઉદાહરણ તરીકે સામાન્ય રીતે અપાતું. હવે પૃથ્વી પર આ નૃપનું (રાજ્ય) (આપણે ઉદાહરણ તરીકે આપીએ છીએ) ^૪

(૩૩) ઇચ્છાથી અધિક વૃદ્ધિ વરસાવતો મેઘ વૃદ્ધિ કરતો અટકે ત્યારે ખેડુતોને મન જે લાગણી થાય તે તેના સેવકો પર લક્ષ્મીનો વરસાદ વરસાવનારના મૃત્યુથી તેમને (સેવકોને) થઈ ^૫

(૩૪) તેનાથી છોડેલાં અનેક શરના ચંડ પ્રહારથી યુદ્ધમાં આવેલા શત્રુગજોની ઘટા, કદપાન્ત સમયે પ્રકટતા પ્રબળ વાતથી અહીં અને ત્યાં ડોલતા મહાન પર્વતોની ગતિનું અનુકરણ કરતી.^૬

(૩૫) તેનો અનુજ, જેનો યશ દૂર પ્રસર્યો હતો, જેણે પોતાના શત્રુઓના મંડળનો પૂર્ણ પરાજય કર્યો હતો, તે વિખ્યાત નૃપાધિપ શ્રી ગોવિન્દરાજ હતો. તે દાન અને વિજય માટે આ પૃથ્વી જે કે બહુ ખંડ (દ્વીપ), સાગર, પર્વત, વન, અને મહાન નગરો સમાવે છે, છતાં તેના કર જેટલા અદ્ય પ્રમાણ વાળી ગણે છે.

(૩૬) કયો શત્રુ તેનાથી નાશ પામ્યો નહતો. અથવા કયા અર્થિએ તેની પાસેથી નિત્ય દાન મેળવ્યું નથી ? કયા સજ્જને તેની પાસેથી માન મેળવ્યું નથી અથવા કયા દુર્જને ઇજા સહી નથી ? જ્યારે તે નૃપ હતો ત્યારે તેના અનુજીવિઓની પત્નીઓ અલંકારથી ભૂષિત બની નહતી અને શત્રુની પત્નીઓ ભૂમિ પર લોટતી નહતી ? આમ તેનાં પરાક્રમો સર્વ સ્ત્રીજમાં સફળ હતાં.

(૩૭) તેના શુદ્ધ અને અનેક ગુણો તેના સિવાય અન્ય સ્થાન કદિ જાણતા નહતા જેવી રીતે તેની શુદ્ધ અને અસંખ્ય પત્નીઓ કદિ પણ તેના સિવાય અન્ય ગૃહ દેખતી નહીં

(૩૮) યુદ્ધમાં રામ સમાન પ્રાક્રમ વાળા તેના વિક્રમની સીમા ફક્ત વિશ્વ જાણતું. અને તે વિશ્વ, સર્વ શત્રુઓને વશ કરવા શક્તિમાન પ્રબળ કરથી પ્રાપ્ત કરેલા લીલાવાળા તેના વિજયોનું ચિત્રપટ થયું

૧ વડોદરાનાં પતરાં ઉપર આ શ્લોકનો નં. ૨૧ છે. ૨ આ શ્લોક, વડોદરાનાં પતરાંમાં નં. ૩ છે અને ગોવિન્દરાજ. ૧ લાને લાગુ પાડ્યો છે. ૩ આ શ્લોકનાં છેલ્લાં બે પાદો વડોદરાના લેખના ચોથા શ્લોકમાં આવે છે. જ્યાં વાંચન પૂર્વે ને બદલે મુલ્યમ છે; વડોદરા લેખમાં કર્કરાજ ૧ લાને લખતો આ શ્લોક છે. ૪ આ શ્લોક વડોદરાના લેખમાં પાંચમો છે, અને કર્કરાજ ૧ લાને સંખોધી છે. આ શ્લોકના અર્થ માટે પંડિત શારદાપ્રસાદને ખિલકુલ ખ્યાલ ન હતો. તેથી આ શ્લોકના તેના ખોટા અનુવાદથી ગુજરાતના ઇતિહાસ માટે ઘણાંજ પાયાવગરના અનુમાનો ઉત્પન્ન થયાં છે. (જુઓ કર્નીજહામ—એ. જી. પા. ૩૧૭) ૫ આ શ્લોક વડોદરા પતરામાં ૯ મો છે. ૬ વડોદરા પતરાંનો શ્લોક ૨૦મો જુઓ.

તેણે આખું જીવિત વિદ્યુત સમાન ચંચળ અને અસાર છે એમ જોઈ, ભૂમિદાન હોવાથી પરમ પુણ્યવાળું આ ધર્મદાન કર્યું છે. અને ૧ મહાસામન્તોનો અધિપતિ, સર્વ મહાશબ્દ ધારનાર પ્રભૂતવર્ષ શ્રીગોવિન્દરાજ પોતાની સાથે કેઈ પણ સંબંધવાળા તેના સમસ્ત રાષ્ટ્રપતિ, વિષય-પતિ, ગ્રામકુટ, આયુક્તક, આધિકારિક, મહત્તર, આદિને આ શાસન જાહેર કરે છે:—

તમને જાહેર થાયો કે મેં ભરૂકચ્છમાં વસી મારાં માતાપિતા અને મારા આલોક અને પરલોકમાં કૃણ પ્રાપ્તિ, અને પુણ્ય યશની વૃદ્ધિ અર્થે, કાપીકામાં આવેલા કોટિપુરમાં આવેલું શ્રીમદ્ભગવાદિત્ય નામવાળા સૂર્ય ભગવાન(ના મંદિર)ને ખંડિત અને ફાટ પડેલા ભાગના સમારકામ માટે, ગન્ધ, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ અને નૈવેદ્યના ખર્ચ માટે થૂર્ણાવ નામનું ગામ જેની સીમા:— પૂર્વે વટપદ્રક: દક્ષિણે જદ્રાણુગામ: પશ્ચિમે મહુગન અને કાલીયર ગામે ઉત્તરે રૂહણાડ ગામ: આ ચાર સીમાવાળું આ ગામ, સહિત, સહિત, લીલી અને સૂકી ઉત્પન્ન સહિત, દશ અપરાધના દંડના નિર્ણયની સત્તા સહિત, ઉદ્ધ-ભવતી વેઠના હક્ક સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, પૂર્વે દેવો અને બ્રાહ્મણોને કરેલાં દાન વર્જ કરી, ભૂમિચિદ્રન્યાય અનુસાર, સૈનિકોના પ્રવેશ મુક્ત, રાજ પુરૂષના હસ્ત પ્રક્ષેપણ મુક્ત, ચંદ્ર, સૂર્ય, પૃથ્વી, સાગર, સરિતાઓ, અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળ સૂધી શક નૃપના કાળપછી સંવત્સર ૭૪૯ વૈશાખ શુદ્ધ ૧૫ ને દિને નર્મદા નદીમાં સ્નાન કરી, પાણીના અર્ધથી દાનને અનુમતિ આપી આપ્યું છે.

આ શ્રી શ્રીગોવિન્દરાજના સ્વહસ્ત છે. અને આ શ્રીગોવિન્દરાજની આજ્ઞાથી મારાથી સાંધિ વિચ્છીક શ્રી અવલોકિતના પુત્ર કુલપુત્ર શ્રી યોગેશ્વરથી લખાયું છે. અહીં દ્વવક શ્રીકુમુદ છે.

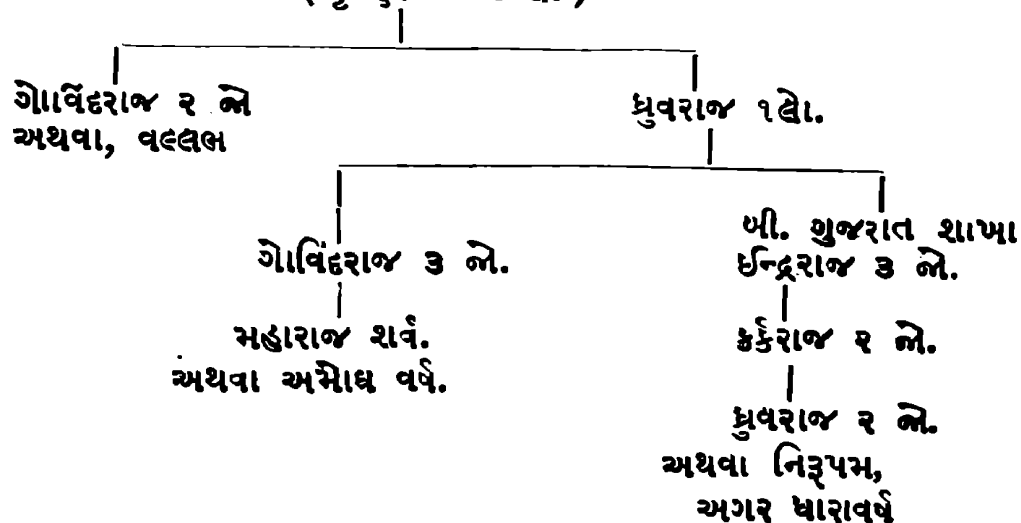
૧ અનુવાદ કર્યો વગરનો અનુવાદ ભાગ, હંમેશ મુજબ ભાવિ રાજ્યોને સૂચનાઓના છે. અને ભૂમિદાન જપ્ત ન કરવા સંબંધી મહાભારતના શ્લોકો છે.

શક સંવત્ ૭૫૭ કાર્તિક સુદિ ૧૫

આ દાનપત્રનાં ફક્ત છેલ્લાં બે પતરાં હાલ મોબીલ છે. તે દરેકનું માપ ૧૧૬"×૭૩" છે. લેખ સુરક્ષિત છે. તેના રક્ષણ માટે કાંઠા જાડા ઘડેલા છે. અસલ આ દાનપત્રનાં ૪ પતરાં હતાં. તેનાં કારણો:- (૧) બે મોબીલ પતરાંનું કદ એવડું છે કે વંશાવલીના પહેલો ભાગ, એક જ નહીં પણ, ત્રણ ખાબુઓ રોકે. (૨) મી. ફલીટે અસલ પતરાં વપાયાં ત્યારે બતાવ્યું હતું તેમ છેલ્લા પતરાના નીચેના કાંઠામાં ચાર ખાડા છે, અને તેની પહેલાનામાં ત્રણ ખાડા છે. પતરાંનાં કડાં તથા મુદ્રા ઉપલબ્ધ નથી.

એ. સીધો વંશ

(કુબ્જરાજ ૧ લો)

કર્કે ર જાનેા દ્વાનેા બાઈ ગોવિંદ ૪ થો, જેણે શક ૭૪૯નું કાવીનું દાનપત્ર^૩ કાઢ્યું હતું તે આમાં આપ્યો નથી. તેનું નામ, ક્રુવ ૩ જાનાં^૪ શક સં. ૭૮૯ ના બશુઆના લેખમાં, તેમ જ ક્રુવ ૨ જાના શક ૮૧૦ના^૫ બશુઆના લેખમાં પણ આપ્યું નથી. કર્કે બીજાના પોતાના જ પુત્રના

૧ ઈ. એ. વો. ૧૪ પા. ૧૯૬ ઈ. હુદય ૨ ત્રીજા પતરાની શરૂઆત, કૃષ્ણ ૧ લાગુ વર્ણન કરતા સ્થાનના બીજા ભાગથી છે. પહેલાં બે પતરાંની ખોટ થોડી અગત્યની છે. કારણ કે ગુમાઈ ગયેલાં પતરાં ઉપરના સ્થાનો-વંશાવળીના પૂરતા નાણીતા છે. ૩ જુઓ. ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૧૪૪ ૪ જુઓ ઉપરનું વો. ૧૨ પા. ૧૭૯ ૫ જુઓ. ઉપરનું વો. ૧૭ પા. ૬૫

૩૧

દાનપત્રમાં તેનું નામ ન હોવાથી પ્રોફેસર બુદ્ધરત્ન અનુમાન^૧ ચોક્કસ થાય છે કે, તેણે રાજ્ય પચાવી પાડ્યું હતું અને તેથી કર્કે ૨ જાના સીધા વંશજોએ એની દરકાર કરી ન હોતી.

અમોઘવર્ષ, (શ્લોક ૧૦) એ, કર્કે ૨ જાનું ઉપનામ નથી, પણ તેના પિત્રાઈ અને ખંડીયાઓનો રાજા શર્વ(શક ૭૩૬-૯૯)^૨નું છે. તે રાષ્ટ્રકૂટનો સીધો વંશજ હતો.

“ બળવાખોર રાષ્ટ્રકૂટો ” નો અર્થ હું ગોવિંદ ૪ થો અને તેના અનુયાયીઓ કહે છે, અને કર્કે ૨ જાએ શર્વની મદદથી એ રાજ્ય પચાવી પાડનાર ગોવિંદ ૪ થાને હરાવીને ફરીવાર શર્વના ખંડીયા તરીકે ગુજરાત ઉપર સત્તા જમાવી; જેવી રીતે તેણે પહેલાં ગોવિંદ ૩ જાના ખંડીયા તરીકે રાજ્ય કર્યું હતું.^૩

આંહિ સુધી, કર્કે ૨ જે ધ્રુવ ૨ જાનો પિતા હતો, એવું મેં માની લીધેલું છે. લેખ નં. ૩ મુજબ, ધન્દ્ર ૩ જાનો ઉત્તરાધિકારી તેનો પુત્ર કર્કે ૨ જા આવ્યો હતો, અને તેનો ઉત્તરાધિકારી કર્કે ૩ જા અને સાર પછી તેનો પુત્ર ધ્રુવ ૨ જા આવ્યો હતો. લેખ નં. ૧ અને ૪ માં કર્કે ૨ જાનું નામ આપ્યું નથી, પણ કર્કે ૩ જાનું નામ આપ્યું છે. પરંતુ ધ્રુવ ૨ જાના દાનપત્રનો લેખક અધિકારી તેના દાદાના નામથી અભિપ્રયો હોય એ અસંભવિત છે. એટલે નં. ૩ ના લેખકે કર્કે ૨ જાના વર્ણનના શ્લોકો જે જૂદા દાનપત્રના નમુનાઓમાંથી લીધા હશે એમ માનવું પડે છે. આ નમુનાઓમાંથી પહેલો નમુનો જે નં. ૧ માં સંપૂર્ણ આપ્યો છે, તે રાજ્ય પચાવી પાડનાર ગોવિંદ ૪ થાના સમયમાં લખાયો હતો, અને તે પહેલાંના રાજાઓની જૂદી જૂદી વંશાવળીઓ ઉપરથી તૈયાર કર્યો હતો. બીજો નમુનો, જેના પહેલા અને છેલ્લા શ્લોકો આ નવીન લેખ તથા લેખ નં. ૪ માં આપ્યા છે, તે ગોવિંદ ૪ થાના પરાજય પહેલાં લખાયો હોઈ શકે નહીં. કર્કે ૨ જાનો શક ૭૩૪ નો વડોદરાનો લેખ^૪ આ બંને કરતાં જુદો ત્રીજો નમુનો આપે છે. અને તે કર્કે ૨ જાનાં રાજ્યના પ્રથમ ભાગની વારીખનો છે. ઉપરનાં કારણોને લીધે, કર્કે ૩ જાનું નામ ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટોના લિસ્ટમાંથી કાઢી નાંખવું જોઈએ.

ધ્રુવ ૨ જાએ, તેના પૌત્ર ધ્રુવ ૩ જાની માફક, ધારાવર્ષનું ઉપનામ ધારણ કર્યું હતું. આ દાનપત્ર તેણે કાઢ્યું ત્યારે તે શ્રી ખેટક નજીક સર્વમંદ્રલા સત્તામાં રહેતો હતો. ખેટક એ હાલનું ખેડા છે.^૫ આ મુજબ, લાટ પ્રદેશ, જેના ઉપર ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટો રાજ્ય કરતા હતા, અને જે ગોવિંદ ૩ જાએ ગુર્જરા પાસેથી^૬ લઈ તે પોતાના નાના ભાઈ ધન્દ્ર ૩ જાને આપ્યો હતો, - તે ઉત્તર દિશામાં શેરી નદી સુધી અને દક્ષિણમાં તાપીના દૂરના કિનારા સુધી પ્રસરેલો હતો. મારી પાસેનાં સાહિત્યથી, આ દાનપત્રમાં જણાવેલાં બીજાં સ્થળો ઓળખાવવા હું સમર્થ નથી.

દાનપત્રની છેલ્લી બે પંક્તિમાં રાજાની સહિ છે તે ધ્યાન દેવા લાયક છે. તે દક્ષિણ હિંદના મૂળાક્ષરોને મળતા ચાલુ હસ્તાક્ષરોમાં છે. અને બાકીના લેખમાં વપરાયેલા પુરાતન અક્ષરોથી સદંતર જૂદી પડે છે.

૧ જુઓ ઉપરનું વો. ૧૨ પા. ૧૮૦ ૨ જુઓ. વો. ૧૨ પા. ૨૧૬ વો. ૧૩ પા. ૧૩૩ ૩ વો. ૧૨ પા. ૧૫૮ ૪ ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૫૬ ૫ જુઓ ઈ. એ. વો. ૧૦ પા. ૨૭૮ ૬ આથી આપણે, પડિત બગવાનલાલ ધન્દ્રજીની બુદ્ધિશાળી ધારણા પ્રમાણે જેની છેલ્લી તારીખ સંવત ૪૮૬ (કયા સમયની તે અજ્ઞાત છે) ઈ. સ. ૭૩૬ ને મળતી છે તે ગુર્જરવંશ વિષે સમજવાનું છે. આ કદાચ ગોવિંદ ૩ જા પહેલાં ૭૦ વર્ષ લગભગ હશે.

અક્ષરાન્તર

(પેહલાં બે પતરાંઓ ઉપલબ્ધ નથી)

ત્રીજું પત્રું—પહેલી બાજુ

- ૧ દાતૌ માનમૃદગ્નીર્ગુણવતાં યોસૈ શ્રિયો વલ્લભો મોક્તું સ્વર્ગફલોભૂરિતપ-
- ૨ સા સ્થાનં જગામાપરં ॥ [૧] યેન શ્વેતાતપત્રપ્રહતરવિકરવાતતાપાત્સલી-
- ૩ લં જજ્ઞે નાસીરધૂલીધવાલતાશિરસા વલ્લભાશ્રયઃ સદાજૌ [૧] શ્રીમદ્ભોવિન્દરાજો
- ૪ જિતજગદહિતશ્લૈષ્ણવૈધવ્યદક્ષઃ (૧) તસ્યાસીત્સૂનુરેકઃ ક્ષણરણદલિતારાતિસત્તેભ-
કુંભઃ ॥ [૨]
- ૫ તસ્યાનુજઃશ્રીધ્રુવરાજનામા મહાનુભાવોપ્રહત(:) પ્રતાપઃ [૧] પ્રસાધિતા-
શેષનરેન્દ્રચક્રઃ
- ૬ ક્રમેણ વાર્કર્કવપુર્બ્ભૂવ ॥ [૩] રક્ષતા યેન નિઃશેષં ચતુરંમોધિસંયુતં [૧]
રાજ્યં ધર્મેણ લો-
- ૭ કામાં કૃતાહ્વયિઃ પરા હૃદિ [૪] યસ્યાત્મજા જગતિ સત્પ્રથિતોરુકીર્તિર્ગો-
વિન્દરાજ ઇતિ ગો-
- ૮ ત્રલલામભૂત-। સ્થાગીપરાક્રમધનપ્રકટપ્રતાપસન્તાપિતાહિતજનો જનવલ્લભોમૂત્ ॥ [૫]
- ૯ ઇકોનેકનરેન્દ્રવૃન્દસહિતાન્યસ્તાન્સમસ્તાનપિ પ્રોત્સ્વાતસિલતાપ્રહારવિધુરાન્વધ્વામહા
- ૧૦ સંયુગે [૧] લક્ષ્મીમપ્યચલાં ચકાર વિલસત્સચ્ચામરગ્રાહિણી સંસીદદુરુવિપ્રસજ્જનસુહૃદ્-
- ૧૧ ન્ધૂપમોગ્યાં ભુવિ [૬] તત્પુત્રોત્ર ગ્રેતે નાકમાકમ્પિતરિપુપ્રજે [૧] મહારાજ-
શર્વાશ્રયઃ રુચ્યાતો રાજા-
- ૧૨ મગદ્રુણૈ [૭] રાજામૂત્તપિતૃવ્યો રિપુભવવિભવોદ્ભૂત્યભાવૈકહેતુર્લક્ષ્મીવાનિન્દ્ર-
રાજો ગુણિ-
- ૧૩ નૃપતિકરાન્તશનત્કોરકારી [૧] સગાદમ્યાન્વ્યુદસ્ય પુકટતવિનયાયન્દપાન્સેવ્યમાના-
- ૧૪ રાજશ્રીરેવ ચક્રે સકલકવિજનોદ્દીતકથ્યસમાવં ॥ [૮] શ્રીકર્કરાજ ઇતિ
ચાક્ષિતરાજ્યમા-
- ૧૫ રઃ સારઃ કુલસ્ય તનયે નિયશાલિશૌર્યસ્યસ્યકેવદ્વિભવનન્દિતવન્ધુસાર્થઃ પાર્થઃ
- ૧૬ સદૈવ ઘનુષિ પ્રથમઃ શુચીનાં [૯] સ્વેચ્છાગૃહીતવિનયાન્દસંઘમાજઃ
પ્રોઙ્ઘૃચદસતર-

પં. ૧ વાંચો. યોસૌ. પં. ૩ વાંચો. જગમે અને ધવલિત. પં. ૪ વાંચો. દક્ષસ્તસ્યા અને મત્તેભ પં. ૫ વાંચો. શ્રીધ્રુવ પં. ૭ વાંચો. કાનાં તથા તસ્યાત્મજો. પં. ૮ વાંચો. ભૂતઃ. । ત્યાગી અને ધન. પં. ૯ વાંચો. ન્વદ્વા પં. ૧૦ વાંચો. ગ્રાહિણી પં. ૧૧ વાંચો. તત્પુત્રોત્ર ગતે, વ્રજે અને શ્રીમહા પં. ૧૨ વાંચો. દ્રુણૈઃ ॥ પં. ૧૩ વાંચો. રાન્તશ્ચમત્કાર, સજ્ઞાદન્યા, પ્રકટિત અને યં નૃપાન્સેવમાના. પં. ૧૪ વાંચો. સ્વભાવમ્ અને રક્ષિત. પં. ૧૫ વાંચો. તનયો નયશાલિશૌર્યઃ. । તસ્યામવ. પં. ૧૬ વાંચો. સદેવ.

ત્રીજું પત્રું— બીજી બાજુ

- ૧૭ શુલ્કિકરાધ્કૂટાનુસ્વાત્સ્વનિજ્ઞવાહુબલેન જિત્વા યોમોધવર્ષમચિરાત્સ્વપદે વ્યધ-
 ૧૮ ત્ત ॥ [૧૦] પુત્રીયતસ્તસ્ય મહાનુભાવઃ કૃતી કૃતજ્ઞઃ કૃતવીર્યવીર્ય [૧]
 વશીકૃતાશેષનરેન્દ્રવૃન્દો બભૂવ
 ૧૯ સુનુધ્રુવરાજનમો ॥ [૧૧] ચન્દ્રો જડો હિમગિરિઃ સહિમઃ પ્રકૃત્યા વાતશ્ચ-
 લશ્ચ તપનસ્તપન(:) સ્વભાવઃ [૧]
 ૨૦ ક્ષારઃ પયોધિરિતિ યઃ સમમસ્ય નાસ્તિ યેનોપમા નિરુપમસ્તત એવ ગાતઃ ॥ [૧૨]
 અચિરામોજ્જ્વલવ-
 ૨૧ પુષિ ક્ષિતિસંતાપાપહારિણિ ધુમ્નં [૧] ધારાવર્ષે વર્ષતિ જલદં ઇવ નકઃ કૃતાર્થ-
 સ્યાત્ ॥ [૧૩] પ્રસાણ્ડમે-
 ૨૨ તત્કિમિતિ પ્રજાસૃજા ન મત્પ્રમાણેન પુરા વિનિર્મિમ્મતં [૧] એવં વિચિન્ત્ય
 ધ્રુવરાજનીર્ચિર્વિષાતુરાસી-
 ૨૩ ત્યુતરામસૂયિની ॥ [૧૪] ॥ તેનેદમનિલવિપ્રુચ્ચંચલમાલોક્ચજીવિતમસારં [૧]
 ક્ષિતિદાનપરમ-
 ૨૪ પુણ્યઃ પ્રવર્તિતો ધર્મદાયોયં ॥ [૧૫] સ ચ સમધિગતાશેષમહાશબ્દમહા-
 સામન્તાધિપતિધારવિર્ષ-
 ૨૫ શ્રીધ્રુવરાજદેવઃ સર્વાનેવ યથાસમ્બધ્યમાનકાન્રાષ્ટ્રપતિવિષયપતિગ્રામકૂટા-
 યુક્તનિયુ-
 ૨૬ ક્ક[કા]ધિકારિકમહત્તરાદીન્સમનુદર્શયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા મયા શ્રીચ્છેટ-
 કવહિઃ સર્વમજ્ઞ-
 ૨૭ લાસત્તાવાસિતેન માતાપિત્રોરાત્મનત્રેહિકામુખ્મિકપુણ્યયશોભિવૃદ્ધયે વદરસિ-
 દ્ધિવાસ્તવ્ય-
 ૨૮ તત્ત્વાતુર્વિચસામાન્યલાવણસગોત્રવાજિમાધ્યન્દિનસબ્રહ્મચારિભટ્ટમહેશ્વરસુતયો-
 ૨૯ ગાયનન્તરં શ્રીગોવિન્દરાજદેવેન રૂપાપિતજ્યોતિષિકનાન્મેકાશહૃદ્દેશાન્તર્વર્તિ-
 પૂસિલા-
 ૩૦ વિલ્હિનામાગ્રામો યસ્યાઘાટનાનિ પૂર્વતો વેહિચ્ચાભિધાના નદી વોરીવદ્રકગ્રામશ્ચ-
 ૩૧ દક્ષિણતશ્ચતુઃસરીનામાગ્રામોપરત[સ્ત]સિલાવલ્હિનામા । ઉત્તરતોવિન્દુચવલ્હિના-
 ૩૨ મા ગ્રામ એવમયં ચતુરાઘાટનોપલક્ષિતઃ સોદ્રઙ્ગઃ સપરિકરઃ સદ-
 ૩૩ ણ્ડદગ્રાપરાધઃ સમૂતપાતપ્રત્યાયસોત્પદમાનવિષ્ટિકઃ સધાન્યહિરણ્યા-

પં. ૧૭ વાંચો કૂટાન્ । ઉત્ત્વાત. પં. ૧૮ વાંચો વીર્યવીર્યઃ પં. ૧૯ વાંચો રાજનામા. પં. ૨૦ વાંચો ય
 ને અદ્દેલે સૈઃ ગીતઃ અને મોજ્જ્વલ. પં. ૨૧ વાંચો કૃતાર્થઃ સ્યાત્ અને બ્રહ્માણ્ડ. પં. ૨૨ વાંચો કીર્તિ પં. ૨૩
 વાંચો વિદુઃ. પં. ૨૪ વાંચો ધારાવર્ષ. પં. ૨૫ વાંચો શ્રીધ્રુવ. પં. ૨૬ વાંચો પિત્રોરા તથા નષ્ટેહિ. પં. ૨૭ વાંચો
 નાત્રે. પં. ૩૧ ને અદ્દેલે વાંચો ગ્રામ. પં. ૩૩ વાંચો પ્રત્યાયઃ.

ચોથું પત્રું—પહેલી વાજુ

- ૩૪ દેવોચાટમટપ્રવેશ્યઃ સર્વરાજકીયાનામહસ્ત્રપ્રક્ષેપનીય આચન્દ્રાર્ક્કાર્ણ-
 ૩૫ વક્ષિતિસરિત્પર્વતસમકાલીનઃ પુત્રપૌત્રાન્વયકસોપભોગ્યઃ પૂર્વપ્ર-
 ૩૬ દત્તદેવદાયરહિતોભ્યન્તરસિધ્યા શકનૃપકાલાતીતસંવત્સરશતેષુ સપ્ત-
 ૩૭ સુ સપ્તઞ્ચાશદધિકેષુ કાર્તિકશુદ્ધપદ્મદશ્યાં મહાકાર્તિકીપર્વણિ સ્નાત્વાદ્યો-
 દકાતિ-
 ૩૮ સર્ગેણ વલિચરુવૈશ્વદેવાગ્નિહોત્રાતિથિપદ્મમહયેજ્ઞકૃયોત્સર્પ્પણાર્થ પ્રતિપાદિ-
 ૩૯ તો યતોસ્યોચિતયાત્રદ્વાદાયસ્થિત્યા ધુંજતો મેજેયતઃ કૃષતઃ[×] કર્ષયતઃ પ્રતિદિશ-
 ૪૦ તો વા ક કેનચિત્પરિપન્થના કાર્યા તથાગામિનૃપતિભિરસ્મદ્વંશ્યૈરન્યૈર્વાસામા-
 ૪૧ ન્યં ભૂમિદાનફલમવેત્ય વિદ્યુલ્લોલાન્યનિત્યૈશ્વર્યાણિ તૃણામ્લમ્બજલવિન્દુચન્દ્ર-
 ૪૨ લન્દ્ર જીવિતમાકલસ્ય સ્વદાયનિર્વિશેષોયમસ્મદ્વાયોનુમન્તવ્યઃ પરિપાલયિત-
 ૪૩ તશ્ચ યશ્ચાજ્ઞાનતિમિરપટલાવૃતમતિરાચ્છિદ્યાદાચ્છિદ્યમાનકં વાઽનુમોદેત સ પ-
 ૪૪ ઞ્ચભિર્મહાપાતકૈરુપપાતકૈશ્ચ સંયુક્તઃ સ્યાત્ । ઇત્યુક્તઞ્ચ ભગવતા વેદવ્યાસેન વ્યા-
 ૪૫ સેન [૭] પષ્ટિર્વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદ આછેતા ચાનુમન્તા ચ
 તાન્યેવ નર[કે]
 ૪૬ વસેત્ । [૧૬] વિંધ્યાટવીષ્વતોયાસુ શુષ્કકોટરવાસિનઃ[×] કુષ્ણાહયો દિ
 જાયન્તે ભૂમિદાયં
 ૪૭ હરન્તિ યે । [૧૭] અગ્રેરપત્યં પ્રથમં સુવર્ણં મૂર્વણ્ણવી સૂર્યસુતાશ્ચ ગાવો
 લોકત્રયં તેન મ-
 ૪૮ વેદ્ હિ દત્તં યઃ[×] કાશ્ચનં ગાશ્ચ મહીશ્ચ દદ્યાત્ । [૧૮] બહુકિર્વસુષા મુક્તા
 રાજભિઃ સગરાદિ-
 ૪૯ મિર્યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલં ॥ [૧૯] ગાનીહ દત્તાનિ
 પુરા નરેન્દ્રૈર્દાનાનિ
 ૫૦ ધર્મ્માર્થ્યશસ્કરાણિ [૧] નિર્મ્માલ્યવાન્તપ્રતિમાનિ તાનિ કો નામ સાધુઃ પુન-
 રાદદીત [૨૦]

પં. ૩૫ વાંચો। ક્રમોપ. પં. ૩૬ વાંચો। દેવદાયબ્રહ્મદાય અને સિદ્ધ્યા પં. ૩૮ વાંચો। મહાયજ્ઞક્રિયો
 પં. ૩૯ વાંચો। બ્રહ્મ અને મોજયતઃ પં. ૪૦ વાંચો। ક ને બદલે ન પં. ૪૨ વાંચો। કલ્પ્ય અને મન્તવ્ય પં. ૪૩
 વાંચો। વ્યથ, પં. ૪૪ વાંચો। વેદવ્યાસેન. પં. ૪૫ વાંચો। પષ્ટિં વર્ષ, ભૂમિદઃ । માછેતા અને નરકે પ. ૪૬ વાંચો।
 વાસિનઃ । પં. ૪૭ વાંચો। મૂર્વૈણ્ણવી અને ગાવ, પં. ૪૮ વાંચો। બહુભિર્વ. પં. ૪૯ વાંચો। મિઃ । યસ્ય.
 કે. ૩૨

ચોયું પતરું બીજી બાજુ

- ૬૧ સ્વદત્તામ્પરદત્તાં વા યત્નાદ્રક્ષ નરાધિપ [૧] મહાં મહિમતાં શ્રેષ્ઠ દાનોચ્છ્રેયો-
નુપાલનં ॥ [૨૧] इति क-
- ૬૨ મલદલામ્બુવિન્દુલોલાં શ્રિયમનુચિન્ત્ય મનુષ્યજીવિતશ્ચ । અતિવિમલમનોભિ-
રાત્મનીનૈ-
- ૬૩ દર્મહિ પુરુષૈઃ પરકીર્તયો વિલોપ્યા इति [૨૨] દૂતકોત્ર શ્રીદેવરાજો લિખિતં
ચ શ્રીદુર્ગમટસૂનુ-
- ૬૪ ત્રા સાન્ધિવિગ્રાહિકશ્રીકારાયણેનેતિ ॥ મતમ્મમ શ્રીધ્રુવરાજદેવસ્ય [॥] શ્રીકર્ક
- ૬૫ રાજદેવસુતસ્ય યદુપરિ લિખિતં ॥

ભાષાન્તર^૧

આ શ્રીનો વલ્લભ (કૃષ્ણરાજ), જે દાની હતો, મહવાળો હતો અને સત્પુરૂષોમાં પ્રથમ હતો તે પોતાના મહાન તપથી પ્રાપ્ત કરેલાં સ્વર્ગનાં ફળના ઉપભોગ અર્થે પરમરે સ્થાનમાં ગયો.^૨

(૨) તેના પુત્રોમાંનો એક વલ્લભ કહેવાતો શ્રી ગોવિંદરાજ હતો. તે પોતાનાં શ્વેત છત્રથી^૩ સૂર્યનાં કિરણો તાપ દૂર થએલા હોવાથી યુદ્ધમાં નિત્ય લીલાવાળી ગતિથી યુદ્ધના અગ્રની રજથી શ્વેત થએલા શિર સહિત ગમન કરતો. તેણે પૃથ્વીનો પરાજય કર્યો,— શત્રુઓની વનિતાઓને વૈધવ્ય કેમ આપવું તે જાણતો અને ઉજાણી સરખાં યુદ્ધમાં પોતાના શત્રુઓના મસ્ત માતંગોનાં કુમ્ભ લેધાં.^૪

(૩) તેના પછી તેનો અનુજ, સર્વ નૃપોનો વિજેતા, અને મહાન પ્રભાવ અને અતિ મહાન પ્રતાપથી ઉધાના સૂર્ય સમાન શ્રી ધ્રુવરાજ^૫ આવ્યો.

(૪) જ્યારે ચાર સાગર સહિત અખિલ મંડળનું તે ધર્મરાજ્ય કરતો ત્યારે તેણે જનોનાં હૃદય પરમ આનન્દથી ભર્યાં.^૬

(૫) તેનો પુત્ર, જનોનો વલ્લભ અને તેના વંશનો અલંકાર, દાની અને વિક્રમ સંપન્ન ગોવિંદરાજ હતો. જેનો મહાન યશ સત્પુરૂષોથી પૃથ્વીપર પ્રસર્યો હતો તે વિખ્યાત વિક્રમ વડે પોતાના શત્રુઓને સંતાપતો.^૭

(૬) એક મહાન યુદ્ધમાં, તેણે ખેંચેલી અસિના પ્રહારથી પીડિત આ સર્વ^૮ અને અન્ય અનેક નૃપોને તેણે એકેલાએ જ પકડયા, અને લક્ષ્મી દેવીએ પણ અસ્થિરતા ત્યજી દીધી

પં. ૫૧ વાંચો દાના. પં. ૫૩ વાંચો ને (નં) હિ. પં. ૫૪ વાંચો ના સાંધિવિગ્રાહિકશ્રીનારા^૯

૧ પ્રા. ખ્યુલ્હરની રજથી, આ વંશનાં બીજા આવાં જ બે દાનપત્રોના તેના અનુવાદનો છૂટથી મેં ઉપયોગ કર્યો છે. દાનપત્રના ગણ ભાગ માટે, ક્રમ ૨ નાં દાનપત્રનો મી. ફ્લોટના અનુવાદનો મેં ઉપયોગ કર્યો છે, ૨ નપર=અનુત્તમ ૩ શ્લોક ૧=લેખ નં. ૧, ૧૭ મો; લેખ નં. ૩. ૧૪ મો ૪ છત્રનાં ઉપયોગથી એમ અનુમાન થાય છે કે ગોવિંદ રાજ થયો હતો. ૫ શ્લોક ૨=નં. ૧. ૧૮; નં. ૩. ૧૫ નં. ૪. ૯. ૬ શ્લોક ૩=નં. ૧. ૧૬; નં. ૩; ૧૬ નં. ૪. ૧૦ ૭ શ્લોક ૪=નં. ૧ ૨૨; નં. ૩, ૧૮; નં. ૪. ૧૨ ૮ શ્લોક ૫=નં. ૧. ૨૩; નં. ૩૧૬; નં. ૪. ૧૩ ૯ સર્વ નામ એક શ્લોકને સંબોધી છે જે આંહિ અને નં. ૩ માં હુલ્લ છે. (નં. ૧. ૨૭)

તેની ક્રીમતી અને પ્રકાશથી ચૌરી^૧ ધારણ કરી અને પૃથ્વી પર સર્વ પીડિત જનો, તેના શુક્ર, દ્વિજ, સંતો, હોના મિત્રો, અને બન્ધુજનોથી તેનો ઉપભોગ થતો.^૨

(૭) જ્યારે તે શત્રુઓને ધ્રુવવનાર સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે તેનો પુત્ર પોતાના શુભો વડે વિખ્યાત શ્રી મહારાજ શર્વનૃપ થયો.^૩

(૮) તેનો પિતૃવ્યક શ્રી^૪ ઇન્દ્રરાજ નૃપ થયો. તે શત્રુઓના નાશનું^૫ અને નિષ્કૂળતાનું કારણ હતો, અને સમસ્ત સન્નૃપોના હૃદયમાં સ્તુતિ પ્રગટતો. તેના પ્રેમને લીધે રાજ્ય-શ્રીએ અન્ય નૃપોને ત્યજીને તેની નમ્રતાથી સેવા કરી, સર્વ કવિઓથી તેના સ્તુતિપાત્ર ચરિતનું ગાન કરાવ્યું.^૬

(૯) તેનો પુત્ર, તેના કુળમાં ઉત્તમ શ્રી કર્કરાજ હતો. તે તેના રાજ્યની અતિ સંભાળ કરતો, તેણે શૌર્ય સાથે નયનો યોગ કર્યો, પોતાના બન્ધુજનોને લક્ષ્મીથી પ્રસન્ન કર્યો, અને નિત્ય ધનુષ્યના પ્રયોગમાં નિષ્કપટ જનોમાં પ્રથમ પાર્શ્વ (અર્જુન) સમાન હતો.^૭

(૧૦) નમ્રઅસિ ધારતા કરના બળથી તેણે, સ્વેચ્છાથી આજ્ઞા માન્ય કરવાનું કષ્ટુલ્યા પછી પણ પ્રબળ સૈન્યથી ખંડ કરવા હિંમત કરનાર રાષ્ટ્રકૂટોનો પરાજય કર્યો અને સત્વર અમોઘવર્ષને પોતાની ગાદી પર મૂક્યો.^૮

(૧૧) તે પુત્રપ્રાપ્તિ ઇચ્છનારને, મહિમાવાળો, દક્ષ, અને કૃતજ્ઞ અને વીરતામાં કૃત વીર્ય^૯ સમાન સર્વ નૃપોને નમાવનાર ધ્રુવરાજ નામે પુત્ર જન્મ્યો હતો.^{૧૦}

(૧૨) તે જડ શશિ સાથે કે હિમવડે કુદરતી રીતે છવાયેલા હિમાલય પર્વત સાથે (પણ તે અન્યથી જુદમથી શરણુ ન થતો હોવાથી), અથવા ચંચળ પવન સાથે કે સંતાપ કરનાર સૂર્ય સાથે કે ક્ષારાબ્ધિ સાથે (કારણ કે તેની વાણી મધુર હતી) ન સરખાવી શકાયો હતો તેથી તે નિરૂપમ (એટલે ઉપમા વિનાનો) ગાનમાં ઠહેવાતો.^{૧૧}

(૧૩) જેમ વિદ્યુતથી પ્રકાશતા અંગવાળો મેઘ વૃષ્ટિ વરસાવે છે, અને ભૂમિનો તાપ હરે છે તેમ વિદ્યુત પેઠે પ્રકાશતાં અંગવાળો ધારાવર્ષ (વરસાદની વૃષ્ટિ) લક્ષ્મીની વૃષ્ટિ કરે છે અને ભૂમિપર સંતાપ હરે છે ત્યારે કોણ સંતુષ્ટ નથી ?

(૧૪) મારા પ્રમાણ (માપ) અનુસાર પુરાતન બ્રહ્માએ આ જગત કેમ ન સર્જ્યું તે વિચારથી ધ્રુવરાજનો યશ બ્રહ્મા સાથે અતિ અસંતુષ્ટ હતો.

(૧૫) આ અસાર જીવિત પવન કે વિદ્યુત સમાન ચંચળ છે એમ જાહેરને તેણે પરમ પુણ્ય ભૂમિદાનનું આ ધર્મદાન કર્યું.

(પંક્તિ. ૨૪) અને તે સર્વ મહાશબ્દ પ્રાપ્ત કરનાર, મહાસામન્તોનો સ્વામિ, ધારાવર્ષ શ્રી ધ્રુવરાજ હરેક સંબંધવાળા રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, આમુકૂટ, આયુક્ત, નિયુક્તક, આધિકારિક, મહત્તર આદિને આ અનુશાસન કરે છે:—

(પંક્તિ. ૨૬). તમને જાહેર થાઓ કે મારાં માતૃપિતા અને મારા પુણ્ય યશની આ લોકમાં તેમજ પરલોકમાં વૃદ્ધિ અર્થે, મેં, શ્રી એટક બહાર સર્વમંગલાસક્તામાં નિવાસ કરીને, લટ મહેશ્વરના પુત્ર, વડરશિદ્ધિમાં વસતા, તે સ્થાનના ચતુર્વેદિ મધ્યેના, લાવાણ (?)

૧ એટલે રાજ થયો. ૨ શ્લોક ૬ નં. ૧ ૨૮, નં. ૩. ૨૧ ૩ શ્લોક ૭—નં. ૩ ૨૨; નં. ૪. ૧૪ ૪ ચક્ષુવાણ સાચું વાંચન છે. ૫ શ્લોક ૮—નં. ૩. ૨૪ નં. ૪. ૧૬ ૬ શ્લોક ૯—નં. ૩. ૨૭ નં. ૪. ૧૭ ૭ ગૃહીત વિનયને વિનયબ્રહ્મિ સાથે સરખાવો. ૮ શ્લોક ૧૦—નં. ૩ ૨૬, નં. ૪. ૧૮ ૯ વ્યુત્પત્તિ શ્લેષ માટે જ કૃતવીર્ય સાથે સરખામણી કરી છે. ૧૦ શ્લોક ૧૧—નં. ૩ ૩૦; નં. ૪. ૧૬ ૧૧ શ્લોક ૧૨—નં. ૩. ૩૧.

સગોત્ર અને વાળિ માધ્યન્દન સપ્તદ્વાચારી, અને (તેના પિતાના મૃત્યુ પછી) શ્રી જોવાન્દ-રાજ તરફથી રાજ ભેરીનો શબ્દ પ્રાપ્ત કરનાર, યોગને, કાશીક વિષયમાં, પૂસિલાવિદિલ ગામ જેની સીમા:—પૂર્વે વેદિચ્ય નદી; અને વોરીવદ્રક ગામ; દક્ષિણે—ચતુ:સરી ગામ; પશ્ચિમે—તસિ-લાવદિલ ગામ: ઉત્તરે-વિન્દુચવદિલ ગામ. આ ગામ તેની ચાર સીમા સહિત, ઉદ્રંગ સહિત, ઉપરિઠર સહિત, દશ અપરાધની શિક્ષા અને દંડની સત્તા સહિત, ભૂતવાત પ્રત્યાય સહિત, વેઠ સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, ચાટ અને ભટના પ્રવેશ મુક્ત, રાજ પુરુષોના હસ્ત પ્રક્ષેપણ મુક્ત, ચંદ્ર, સુરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ, અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળ સુધી પુત્ર પૌત્ર અને વંશજોના ઉપલોગ માટે, પૂર્વે મંદિરો અને દ્વિજોને કરેલાં દાન વર્જ કરી-ભક્તિ થી શકનૃપના કાળ પછી સં. ૭૫૭ કાર્તિક શુદ્ધ ૧૫, કૃત્તિકામાં જે મહાન દિને પૂર્ણ ઇન્દુ હતો તે દિને સ્નાન કરીને, આજે, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, અને અતિથિ સત્કારના પંચમહાયજ્ઞના અનુષ્ઠાન અર્થે, પાણીના અર્ધ્યથી આપ્યું છે.

(પંક્તિ. ૩૯) આથી જ્યારે તે બ્રહ્મદાય અનુસાર (આ ગામનો) ઉપલોગ કરે, ઉપલોગ કરાવે, ખેતી કરે, કે ખેતી કરાવે, અથવા અન્યને સોંપે, ત્યારે કોઈએ પ્રતિબંધ કરવો નહિ. અને અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ નૃપોએ ભૂમિદાનનું ક્ષણ સર્વ નૃપને સામાન્ય છે અને રાજ્યશ્રી વિદ્યુત સમ ચંચળ છે, અને જીવિત તૃણાગ્ર પરના જળાંબિદુ સમાન અસ્થિર છે, એમ વિચારીને આ અમારા દાનને પોતાના દાન સમાન ગણવું, અને અનુમતિ આપવી. અને અજ્ઞાનના ધન તિમિરથી આવૃત થએલા ચિત્ત વડે, જે કોઈ આ દાન જમ કરશે અથવા જમિમાં અનુમતિ આપશે, તે પંચમહાપાપ અને અદ્ય પાપોનો દોષી થશે.

(પંક્તિ. ૪૪) અને ભગવાન્ વેદવ્યાસે કહ્યું છે:—ભૂમિદાન દેનાર, સ્વર્ગમાં, ૬૦ હજાર વર્ષ વસે છે પણ તે જમ કરનાર, કે તેમાં અનુમતિ આપનાર, તેટલાંજ વર્ષ નરકમાં વાસ કરે છે. ભૂમિદાન જમ કરનાર વિંધ્યા પર્વતના નિર્જલ વનમાં શુષ્ક વૃક્ષના ફોટરમાં વસતા કાળા સર્પો જન્મે છે. સુવર્ણ અગ્નિનું પ્રથમ બાળ છે; પૃથ્વી વિષ્ણુની છે, ધેનુઓ સૂર્યની પુત્રીઓ છે. સુવર્ણ, ધેનુ અને ભૂમિ દેનારથી ત્રિભુવન દેવાશે. સગરથી માંડીને ઘણા નૃપોએ પૃથ્વીને ઉપલોગ કર્યો છે. જ્યાં સુધી જે નૃપ ભૂમિનો પતિ, ત્યાંસુધી તેને દાનનું ક્ષણ છે, નૃપોથી પૂર્વે થએલાં પુણ્ય, લક્ષ્મી અને યશના ક્ષણવાળાં દાન જે દેવોને આહુતિ સમાન કે ઉલટી કરેલા અન્ન સમાન છે તે કયો સુજન પુનઃ હરી લેશે ? નૃપોમાં શ્રેષ્ઠ, હે નૃપ ! તારાથી કે અન્યથી અપાએલી ભૂમિનું સંભાળથી રક્ષણ કર. ભૂમિનું રક્ષણ દાન કરવાં અધિક છે. આથી રાજ્યશ્રી અને જીવિત કમળપત્ર પરના જળાંબિદુ સમાન ચંચળ છે એમ વિચારીને, વિભાગ મનના અને નિઝહવાળા જનોએ અન્યના યશનો નાશ કરવો નહિ.

(પંક્તિ. ૫૩) આ દાનનો દ્વતક શ્રી દેવરાજ છે, અને શ્રી દુર્ગભટના પુત્ર સંધિવિગ્રહિક શ્રીનારાયણથી લખાયું છે.

(પંક્તિ ૫૪) ઉપરનું લખેલું, મારી શ્રી કર્કરાજદેવના પુત્ર શ્રી કુવરાજદેવની ઇચ્છાથી છે.

ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટ રાજ દન્તિવર્માનાં તામ્રપત્રો*

શક સંવત્ ૭૮૯ પૌષ વદિ ૯

આ લેખ ગુજરાત શાખાના રાષ્ટ્રકૂટ વંશના દન્તિવર્માન અથવા પદ પછીની પંક્તિમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે “ અપરિમિતવર્ષના બિરુદવાળો, મહાસામન્તોનો અધિપતિ, પંચ મહાશબ્દ પ્રાપ્ત કરનાર તલપ્રહારિ શ્રી દન્તિવર્મદેવનો છે. લેખનો આરંભ,—પ્રથમથી જ દાન બુદ્ધ પંથનું છે એમ સૂચવનાર,—ૐ, ૐ, નમો બુદ્ધાય, એ નમનથી થાય છે. પછી તે વિષ્ણુ અને શિવની રક્ષાની આરાધના કરનાર (અન્ય રાષ્ટ્રકૂટ દાનપત્રોમાંથી સારી રીતે જાણીતો) એક શ્લોક આપે છે. પછી પંક્તિ ૪૯ માં ધ્રુવરાજ ૨ જાના બગુઆનાં પતરાંની માફક (થોડા નજીવા ફેરફાર સહિત) તેને તેજ શ્લોકોમાં દન્તિવર્માનની વંશાવળી આપે છે. પછી આ દાન-પત્રને વિશેષતાવાળા અને દન્તિવર્માન ધ્રુવરાજ ૨ જા નો અનુજ હોતો એમ કહેતા ત્રણ શ્લોકો પંક્તિ. ૪૯-૫૨માં આવે છે. આ પછી જીવિતના અસાર સંખ્યાંથી એક બીજો જાણીતો શ્લોક છે. દાનપત્રનો ચોક્કસ આશય પંક્તિ ૫૩-૬૭ માં ગદ્યમાં આપેલો છે. દન્તિવર્માન સમસ્ત રાષ્ટ્ર-પતિ, વિષયપતિ, આમકૂટ, નિયુક્ત, આધિકારિક, વાસાપક, મહત્તર આદિને જાહેર કરે છે કે—શક સંવત ૭૮૯ પૌષ વદિ ૯ (શબ્દમાં અને સંખ્યામાં) ને ઉત્તરાયણના મહોત્સવે, મહાન પૂરાવી નદીમાં સ્નાન કરીને, કામ્પિલ્યના તીર્થમાં વિહારને, સત્થા તૈલાટના નામ ઉપર-થી કહેવાતાં ૪૨(ગામ)માં અને વાયવ્ય કોણમાં આવેલું ચોક્કખકુટિ ગામ, શ્રી આર્યસંઘ-ના શિષ્યોના પરંપરાના ઉપલોગ માટે, ગંધ પુષ્પ, ધૂપ, દીપ, લેપ અને મંદિરના ખડિત લાગ નવા કરવા માટે તેણે આપ્યું છે. દાન દેવાએલા ગામની સીમા:—પૂર્વે:—દ(ન્તે)લંક ગામ: દક્ષિણે—અપસુન્દર ગામ: પશ્ચિમે—કાલૂપલિકા ગામ અને ઉત્તરે—મન્દાકિની(ગંગા) નદી. પંક્તિ ૬૭-૭૨ લાવિ નૃપોને આ દાનને અનુમતિ માટે પ્રાર્થના અને તે હરી લેનારને દેવી દંડની ભીતિનો સમાવેશ કરે છે. પંક્તિ ૭૩-૮૦ આશીર્વાદ અને શાપ આપનાર સાત ચાલુ શ્લોક ટાંકે છે. અને (પંક્તિ ૮૦ થી) લેખ પછી આમ સમાપ્તિ કરે છે:—“ આ(દાનપત્ર)નો દૂતક મહામાત્ય શ્રી કૃષ્ણભટ્ટ છે, અને આ રાણુપના પુત્ર સેન લોગિક ગોદસથી લખાયું છે. (આ) શ્રી અકાલવર્ષ દેવના પુત્ર શ્રી દન્તિવર્માનનો મત છે. તથા (આ) મહારો શ્રીમદ્ અકાલ વર્ષના પુત્ર શ્રી ધ્રુવરાજ દેવનો મત છે.”

અક્ષરાન્તર

પત્રું પહેલું

- ૧ ઑ ઑ' ન[મો] બુદ્ધાય ॥ સ વોચ્યાદ્વેષસા ધામ ય(૧)નામિકમલં કૃતં ।
હરશ્ચ યશ્ચૈ કાન્તેદુકલયા કમલંકૃતં ॥ [૧] આસીદ્વિષતિ^૧
- ૨ મિરમુ[ઘ]તમંડલાગ્રો ધ્વસ્તિન્નયન્નભિમુખો રણશર્વરીષુ । ભૂપઃ શુચિ[ન્નિ]શુરિ-
વાસ્તદિગન્તકીર્તિર્ગોવિદરાજૈ ઇતિ ર[જ]
- ૩ રાજસિંઘૈઃ ॥ [૨] દૃષ્ટા ચમૂમભિમુર્સી સુભટાદૃઢાસામુન્નામિત[ન્સ]^૨દિ
યે[ન] રણેષુ નિત્યં । દૃષ્ટાધરેણ દધતા મૃકુટીં
- ૪ લલોટે સ્વપ્નં કેલં ચ હૃદયશ્ચ નિજં ચ સૈત્વં ॥ [૩] સ્વપ્નં કરાગ્રાન્મુસતશ્ચ
શોભા માનો મ[ન]સ્તસ્સમમેવ યસ્ય । મહાહવે ના-
- ૫ [મ]નિશ[૧]મ્ય સ[ઘ]સ્ત્ય[યૈ^૩]રિપૂળાં વિગલત્યકાણ્ડે ॥ [૪] તસ્યા-
ત્મજો જગતિ વિશ્રુતશુભ્રકીર્તિરાર્તાર્તિહારિહરિવિક્રમધા-
- ૬ મધારી । ભૂપસ્તૃવિષ્ટૈપૈનૃપાનુકૃતિઃ કૃતજ્ઞઃ શ્રીકર્કરાજ ઇતિ ગોત્રમણિર્વર્ભૂવૈ ॥
[૫] તસ્ય પ્રભિન્નકરટચ્યુતદાનદ[ન્તિ]-
- ૭ દન્તપ્રહારરુચિરોલિખિતાં સપીઠઃ । [ક્ષમા]પઃ ક્ષિતૌ ક્ષપિતશત્રુરભૂતનૂજઃ સદ્વા-
દ્ધૂકૂટકનકાદરિવેદ્દૈરાજઃ ॥ [૬]
- ૮ તસ્યોપાર્જિતમહસસ્તન[ય]શ્ચતુરુદધિવલયમાલિન્યાઃ । મોર્ત્તૌ ભુવઃ શતકતુ-
સદશઃ ^૪શ્રીદન્તિદુર્ગરાજોભૂત ॥ [૭] કાંચી-
- ૯ [શ] કેરલનરાધિપચોલપાણ્ડયશ્રીહર્ષવજ્રટવિમેદવિધા[ન]દક્ષં । કેર્ણાટક
[મ્વ]લમચિંત્યમજેયમન્યૈર્મૃત્યૈ^૫×કિર્ષદ્વિરભિ^૬
- ૧૦ યઃ સહસા જિગાંષે ॥ [૮] આસેતોર્વિપુલોપલાવલિલસલોલોર્મિમાલાજલાદા
પ્રાલેયકલંકિવામ[લ] શિલાજ[૧]લૈ-
- ૧૧ તુષારાચલાત્ । આ પૂર્વાપર [વા]રિરાશિપુલિનપ્રાન્તપ્રસિદ્ધાવધેયેને[ય]જ-
ગંતી સ્વૈવિક્રમવલેનૈકાતપત્રીકૃતા ॥ [૯] ન[સ્મિ]^૭

૧ ચિદ્રૂપે દશવિદ્ય છે. ૨ વાંચો બુદ્ધાય. ૩ વાંચો યસ્ય ૪ વાંચો આસૌ દ્વિષતિ ૫ વાંચો ગોવિન્દ
૬ વાંચો રાજસુ ૭ વાંચો સિંહઃ ૮ વાંચો દૃષ્ટા ૯ વાંચો મુખૌ ૧૦ વાંચો તં સપદિ ૧૧ વાંચો કુલં ૧૨ વાંચો
સત્ત્વં ૧૩ વાંચો સ્ત્રયં ૧૪ વાંચો કૌર્તિ ૧૫ વાંચો સ્ત્રિવિષ્ટપ ૧૬ વાંચો સ્વભૂવ ૧૭ વાંચો કનકાદિ ૧૮ વાંચો
મીક્ષા ૧૯ વાંચો દન્તિ ૨૦ વાંચો કર્ણાટકં ૨૧ વાંચો મન્યૈ અને યદ્વિરપિ ૨૨ વાંચો જિગાંય ૨૩ વાંચો
કલંકિતા ૨૪ વાંચો ધેર્યેને ૨૫ વાંચો વલે ૨૬ વાંચો તસ્મિન્

- १२ दिवं प्रपाते^१ वल्लभराजेकृतप्रजावाधैः । श्रीकर्कराजसूनुर्महीपतिः कृष्णराजोभूत् ॥
[१०] यस्य स्वभुजपराक्रमनिःशे-
- १३ षोत्सादितारि[दि] कचक्रं । कृष्णस्येवाकण्णं चरितं श्रीकृष्णराज[स्य] ॥
[११] शुभतुंगवंगतुरगप्र[वृ]द्धरेणु[र्द्ध^३]रुद्धर[वि]करणः । ग्रीष्मे-
- १४ पि नभो निखि[लं] प्रावृट्कालायने^४ [स्प]ष्टं ॥ [१२] राहुप्पमा[त्मभु]-
जजातव[ला^५]वलेपमाजौ विजित्य निशिता[सि] लताप्रहारैः । पालि-
- १५ ध्वजावलिशुभामचिरेण यो हि राजाधिराजपरमेश्वरतान्ततान ॥ [१३] पाता-
येश्चतुरम्पराशिरसनालंकारभाजो भुवैः [त्र]प्याचा-
- १६ पि कृत[द्वि]जामरगुरु[प्रा]ज्याज्यपूजार्दरो [।] दाता मानभृ[दग्र]-
णीर्वणवतां योसौ श्रिये^६ वल्ल[भो] (।) भोजं^७ [स्व]गर्गफलानि भूरितपसा
- १७ स्थानज्जगामामरे ॥ [१४] येन श्वेता[त] पत्रप्रहतरविकरत्रातवापात्संलीलं
जैमै[ना] सीरधूलीधवलि[त] शिरसा वल्ल[ना] खौः स-
- १८ रौजौ । धामद्गोवि[न्द] राजो जितर्जे[ष]दहितः प्रेणवैधव्यदक्षैः
तस्याभीत्सुनुरेकः क्षणरणदलितारातिम[ते] भकुं-
- १९ भः ॥ [१५] तस्यानुजः श्रीभ्रुवराज[ना]मा महानुभावः प्रह[तः]
प्रतापः । प्रसाधिताशेषन[रेंद्रचक्र]ः क्रमेण (।)

पतरुं बीजुं—प्रथम बाजु

- २० वीलार्कवपुर्व्वभूव^८ ॥ [१६] जाते यत्र च राष्ट्रकूटतिलके सद्रूपचूडा-
मणौ (।) गुर्वी तुष्टिरथाखिलस्य जगतः सुस्वा-
- २१ मिनि प्रत्यहं । सत्य[न्स]त्यमंति प्रशासति सति[क्षमामा]मसुद्रा-
न्तिका[मा]सीद्धर्मपरे [गु]णामृत[नि]धौ सत्यव्रताधि[ष्टि]-^९
- २२ ते ॥ [१७] रक्षता येन निःशेषं चतुरंभोधिसंयुतं । राज्यं ध[र्मे]ण
लोकानां कुर्वी तुष्टिः परा हृदि ॥ [१८] तस्यात्मजो [ज]गति

१ वांथो प्रपाते २ वांथो बाधः ३ वांथो पूर्ध्व अने किरणं ४ वांथो यते ५ वांथो बला ६ वांथो रम्भु
७ वांथो भुवः ८ वांथो दरः ९ वांथो श्रियो १० वांथो भोजं ११ वांथो मामरं १२ वांथो ज्ञात-
तापा १३ वांथो जग्मे १४ वांथो वल्लभाख्य १५ वांथो दाजौ १६ वांथो जगदहितत्रैण १७ वांथो दक्षस्तस्या-
नीत्सु १८ वांथो भावोप्रहृत्प्र. १९ वांथो बाला २० वांथो बर्धभूव २१ वांथो सत्यं सत्यमिति २२ वांथो
क्षमामासमुद्रा २३ वांथो ष्टि २४ वांथो कृता

- २३ 'सत्प्रथितोरुकीर्तिर्गोविन्दराज इति गोत्रललामभूतः त्यागी पराक्रमघन[:]
प्रकटप्रताप (।) सन्तापिताहित-
- २४ जनो जनवल्लभोभूत् ॥ [१९] पृथ्वीवल्लभ इ[ति] च प्रथितं यस्यापरं
जगति नाम । यश्चतुरुदधिसुसीमामेको वसु-
- २५ धाम्बशे* चक्रे ॥ [२०] एकेनेकेनरेन्द्रवृन्दसहितान्यस्तान्समस्तानपि प्रोत्खा-
तासिलताप्रहारविधरां वध्वा महासन्धु-
- २६ गे [।] लक्ष्मी[म]प्यचलां चकार विलसत्सञ्चामरग्राहिणीं सन्सी[द]द्रु-
विप्रसज्ज[न] सुहृद्वन्धूपभोग्यां भुवि ॥ [२१] तत्पुत्रो-
- २७ त्र गते नाकमाकम्पितरिपुत्रजे । श्रीमहाराजशब्दार्थः स्वातो राजाभ-
वद्रुणैः ॥ [२२] अर्थेषु यथार्थतां यः
- २८ समभीष्टफलावासिलब्धतेषु ॥ वृद्धिन्निनाय परमाममोघवर्षाभिधानस्य ॥
[२३] राजाभूतसि[तृ]व्यो रिपुभववि-
- २९ भवोद्धूत्यभावैकहेतुर्लक्ष्मीमानिन्द्रराजो गुणनृपनिकरान्तश्चसत्कारकारी । [रा]-
गाद[न्या]न्युदस्य प्रकटितविष-
- ३० या यं नृपाः सेवमाना राजश्रीरेव[च]क्रे सकलकविजनोद्गीततथ्य
स्वभावं ॥ [२४] निर्वाणावाप्तिवाणासहितहितज-
- ३१ ना यस्य मानाः सुवृत्तं वृत्तं जित्वान्यराज्ञां चरितमुदयवान्सर्वतो [हिन्क]-
केभ्यः । एकाकी दृप्तवैरिस्खलनकृतिगह[पौ]-
- ३२ तिरी[ज्ययाशं] कुलार्तीयं मण्डलं प[स्तन]य इव निजस्वामिदत्तं ररक्ष ॥
[२५] सूनूर्वभूव खलु तस्य महानुभावः शार्ङ्गार्थबोधसुखला-
- ३३ लितरिक्तैवृत्तिर्यो गोण[ना]मपरिवारमुवाह पूर्वं श्रीकर्कराजसुभ[ग]
व्यपदेश[मु]चैः^{१०} ॥ [२६] श्रीकर्कराज इति रक्षितरा-
- ३४ ज्यभारः सारंकुल[स्य]तनयो नयशालिशौर्यः । तस्याभव[द्वि]भवनंदि-
तवन्धुसार्थः । (।) पार्थः सदेव धनुषि प्रथमः शु[ची-

* वांयो धां वशे १ वांयो एको २ वांयो विधुरान्वध्वा ३ वांयो संयु ४ वांयो ग्राहिणीं संसीद ५ वांयो
द्वन्धु ६ वांयो ख्यातो ७ वांयो लब्धतेषु ८ वांयो श्रमत्कार ९ वांयो नृपान् १० वांयो स्वभावं ११
हिंसकेभ्यः वांयननी धारणा हेवानो संभव छे, (लुथो ३३नां नवसारीनी पतरां— अ. भी. भी. आ२.
ये. ऐस. वे. २० पा. १३२ १३ वांयो कृतिसहप्रातिराज्येशशंकु १४ वांयो मण्डलं य १५ वांयो बर्भूव
१६ वांयो शार्ङ्गार्थबोध १७ वांयो लितचित्तवृत्ति । यो गौण १८ वांयो मुचैः १९ वांयो बन्धु

- ३९ नां ॥ [२७] दानेन मानेन सदाक्षया वा वीर्येण शौर्येण च कोपि भूपः ।
एतेन तुल्योस्ति न वेत्ति^१ कीर्तिः सकौवकां भ्राम्यति य[स्य]लोके ॥ [२८]
- ३६ [स्वेच्छा] गृहीतविषया[न्] दृढसंघभाजः प्रोद्वृत्तदृष्टरथशुल्लिककराष्ट्रकूटां
उत्स्वातख[ङ्ग] निजवाहवलेनै जित्वा योमोघव-
- ३७ ष इति राज्यपदे व्यधत् ॥ [२९] पुत्रीयतस्तस्य महानुभावः कृतो कृतज्ञः
कृतवीर्यवीर्यः । वशीकृताशेषनरेन्द्रवृन्दो वभुर्वै

बीजुं पतरुं बीजी बाजु

- ३८ सूनुर्ध्रुवराजनामा ॥ [३०] चंद्रो जडो हिमगिरिः सहिमः प्रकृत्या वातश्च-
लश्च तपनस्तपनस्वभावः । क्षारः ५-
- ३९ योधिरिति तैः सममस्य नास्ति येनोपमा निरुपम(१)स्तत एव गतिः ॥ [३१]
रणसरसि खड्गघातैर्वल-
- ४० भद्रण्डम्पराङ्मुखीकृत्य । शस्त्रशतशुद्धदेह[ः] स्वर्गमगादेक ए[वा]सौ ॥
[३२] तस्याशेषनराधिपहृतय-
- ४१ शसः स्वर्गलोकगतकीर्त्तेः श्रीमानकालवर्षस्तन[य]स्समभूत्कुलालंवेः ॥
[३३] बलभमाराक्रान्तं विध-
- ४२ [टि] तदुष्टान्वजी^{१०}[र्वि]वर्गेण । पितृपर्यागतमचिरान्मण्डलमध्यासितं
ये[न] ॥ [३४] प्रियवादी सत्यध[न]ः श्री
- ४३ माननुजीविवत्सलोमानी । प्रतिपक्षक्षोभकरः शुभतुंगः शुभकरः सुहृदां ॥
[३५] तस्मिन्स्वर्गाभूते गुण-
- ४४ वति गुणवां गुणाधिकप्रीतिः । समभूद्भुवराजसमो ध्रुवराजस्तुष्टिकुलोके ॥
[३६] इतोभिमुख-
- ४५ मापै[त]त्प्रवलगौर्जराणाम्बलं इतोभिमुखवल्लभो विकृतिमागता बान्धवां ।
इतोनुजविकु-
- ४६ त्वितं सममगात्समस्तम्भयादहो स्फुरणमद्भुतं(१)निरुपमेन्द्र खड्गस्य ते ॥
[३७] गूर्जरवलमतिवलं^{११}-
- ४७ त्समुद्यतं बृंहितं^{१२} च कुल्येन । एकाकिनैव विहितं पराङ्मुखं लीलया येन ॥
[३८] यश्चाभिषिक्तमात्रेः

१ वांयो वेत्ति २ वांयो सकौतुका ३ वांयो दृष्टतर ४ वांयो कूटान् ५ वांयो बाहुबलेन ६ वांयो मोघ
वर्षमचिरात्स्वपदे (ध्रुव १ क्षान्ता वडोदरानां पतरां प्रभाशे) ७ वांयो बभूव ८ वांयो शिरसि ९ वांयो
लंबः १० वांयो दुष्टानुजी ११ वांयो गुणवान् १२ वांयो भूद्भुव १३ वांयो त्प्रवल १४ वांयो नां बलमितो
१५ वांयो बान्धवाः १६ वांयो बल १७ वांयो बलव १८ वांयो बृंहितं १९ वांयो मात्रः
ले. ३४

- ४८ परं यश्च (:) स्थागश्चौर्यसंपन्नः । शुभतुंगयोनिर्तुंगं पदं पदासेति^३ नाचित्रं ॥
[३९] यश्च स्वभुजवर्णार्जि-
- ४९ तज्ज[य] लक्ष्मीन्दातुमुद्यतः प्रणते । भयमपि विद्वेषिजने रनर्थदा[व]र्थिते^१-
कामं ॥ [४०] रामस्येव सौमित्रिर्द्वर्म्म-
- ५० स्येव घनंजयः । अस्य आताभवद्भव्यो दन्तिवर्म्मोति वीर्यवान् ॥ [४१] यस्य
निशितासि[धारा] मरिकरिणः संग-
- ५१ रे सदाऽवर्त्ताः । स(:)दन्तिवर्म्मनामा ख्यातोस्यैवानुजः प्रसभं ॥ [४२]
प्रचुरकरिकुम्भदारितविगलि[त]मुक्ता-
- ५२ फलैरहितकरणां । रंजितदोर्दण्डयुगं विजयति समरे रिपुं^१खड्गे ॥ [४३]
तेनेदमनिलविद्युश्चंचलमवै-
- ५३ लोक्य जी[वि]तमसारं(।) । क्षितिदानपरमपुण्यः प्रवर्त्तितो घर्म्मदायो-
यं ॥ [४४] स[च]हरि[णै]वै^३ विक्रमाक्रान्तसम-
- ५४ स्तभूमण्डलः दोर्दण्डस[मा]कुष्ठकोदण्डकोण्डलितशत्रुमहासामन्तैः लक्ष्मी-
समाध्यासितवक्ष[:] स्थलः

त्रीजुं पतरुं प्रथम बाजु

- ५५ पवनसूनुरिव निजभुजवर्लेविनिर्जिताशे[ष]वरवैरिनृपतिप्रजनितजगविवि-
ख्यातप्रतापैः ती-
- ५६ क्षणासिलतांप्रहारदलितरिपुकभिकुम्भविगलितमुक्ताफलप्रकरंरंजितदोर्दण्डयुगः सम-
धिगतपंचमहा-
- ५७ शैद्धमहासामन्ताधिपत्यपरिषितवर्षविरुदतलप्रहारिश्रीदन्तिवर्म्मदेवः^{१०} सर्वानेव
यथासम्बन्ध्यमानकैः-
- ५८ रौष्ट्रपेतिविषयपतिग्रामकूटनियुक्ताधिकारिकवासापकमहत्तरादीन्समनुबोधैत्यस्तुवैः
सन्विदितं य-
- ५९ था[मा]तापित्रोरात्मनश्चैहिकामुष्मिकपुण्यय[शो]भिवृद्धये सार्थातैलाटकीय-
द्विचत्वारिंशत्यान्तर्गतवायै-
- ६० व्यादिग्भागावस्थितचोकसुकुटिनामग्रामः कांपित्यतीर्थकीयविहाराययैतं चाघाट-
नानि पूर्वतो द[न्ते]ल्लं-

१ वांथे। शौर्यतोवाप (ध्रुवराज २ जनां अशुभ्रः नां पतरां अनुसार) २ वांथे। तुंग जोतितुंग ३ वांथे।
यदा प्रोति ४ वांथे। नो चित्रं ५ वांथे। बला ६ वांथे। घनं ददावर्थिने. ७ रामस्येव. ५४१ हि ३ अयेतुं ५१७
३१४ लधु ५६ उमेरा. ८ वांथे। करिण ९ वांथे। युगो १० व्याकरणा ना नियम भुज्य विजयते ५१७ अये
परेतु तेम ३२वाथी ७६ अराय २ असेना नही आवशे. ११ वांथे। रिपुंखड्गैः १२ वांथे। विद्युश्च १३ वांथे।
प्रवर्त्तितो १४ वांथे। हरिरिव १५ वांथे। काण्डदलितं. १६ वांथे। बल १७ वांथे। जगद्विख्यात १८ वांथे।
लताअनेकरिकुम्भ १९ वांथे। शब्द २० वांथे। विरुद २१ वांथे। संबध्यमानका २२ वांथे। त्राष्ट्रपति अने ग्रामकूट
२३ वांथे। बोध २४ वांथे। संविदितं २५ वांथे। शदन्तर्गते २६ वांथे। यस्य

- ६१ क[ग्राम] सीमा दक्षिणतो(अ)पसुंदरग्रामसीमा पश्चिमतो काल्पल्लिकाग्रामसीमा उत्तरतो मंदाकिनी
- ६२ नदी [।] एवं चतुराघाटनोपलक्षितः सपरिकरः सवृक्षमालाकुलः ससीमापयन्तः सीत्पद्यमानवेष्टिक-
- ६३ धौण्यहिरण्यादेयो(अ)चाटभटप्रवेश्यः सर्व्वराजकीया[ना]महस्तप्रक्षेपणीयः
आचंद्रार्कार्णवावनिस-
- ६४ रिप्पर्व्वतसमकालीनः श्रीआ[र्थ]संघस्य शिष्यानुशिष्यक्रमोपमुंजतो [पू]र्व्व-
प्रदत्तब्रह्मदायदे-
- ६५ [व] दायरहितोभ्यंतरसिद्धा शकनृपकालातीतसंवत्सरशतेषु स[स]सु नवा-
शीत्यधिकेष्वंकतोपि सं-
- ६६ वत्सरशते ७८९ पौषैर्बहुलनवम्यामुत्तरायणमहापर्व्वमुद्दिश्य पूरावीमहानद्यां
स्नात्वोदका-
- ६७ तिसर्गेण गंधपुष्पधूपदीपोपलेपनार्थं खण्डस्फुटितप्रासादपुन[:] संस्करणार्थं प्रति-
पादितः [।] यतोस्यो[चि]-
- ६८ [त]या देवदा[य]स्थित्या मुंजतो भोजापयतो वा कृषतो कर्षापयतो वा
प्रतिदिशतो न केनचित्परिपंथ-
- ६९ नीयस्तथागामिनृपतिभिः अस्मद्वंशजैरन्यैर्वा सामान्यभूदानफलमवेत्य(म) विद्यु-
ल्लोलान्यनित्यैश्चर्या-
- ७० णि तृणा[ग्र]जलर्बिंदुचंचलं च जीवितमाकलय्य स्वंदायनिर्व्विशोषोयमस्मदा-
योनुमन्तव्यः परिपालयित-
- ७१ व्यश्च ॥ यश्चाज्ञानतिमिरपटलावृतमतिराच्छिन्नादाच्छिद्यमानैकं [वा]नु[मो]
दैकं स पंचभिर्महापात-
- ७२ [कै]रूपपातकैश्च संयुक्त[:] स्यादित्युक्त[म्]

१ वांयो पश्चिमतः २ वांयो पर्यन्त ३ वांयो धान्य ४ वांयो भोग्य ५ वांयो ब्रह्म ६ वांयो सिद्धय
७ वांयो बहुलनवम्यामुत्त ८ वांयो पर्व्वोद्दिश्य ९ वांयो कृषतः १० वांयो बिंदु ११ वांयो शेषो १२ वांयो
दाच्छिद्य १३ वांयो मोदेत

त्रीजुं पतरुं: बीजी बाजु

- ७३ भगवता वेदव्यासेन । षष्टिवर्षसहस्राणि[स्व]र्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता
चानुम[न्ता] च तान्येव(न)
- ७४ नरके वसेत् ॥ [४९] विंध्याट[वी]ष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः । कृष्णा
हयो हि जायन्ते भूमिदानै हरन्ति
- ७५ ये ॥ [४६] अग्नेरपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूर्वैष्णवी सूर्य[सु]ताश्च गावः ।
लोकत्रयं तेन भवेद्धि दत्तं यः [कां]-
- ७६ [च]नं गां च महीं च दद्या[त्] ॥ [४७] वैहु[मि]र्वसुधा द[ता]
राजभिः [स]गरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य
- ७७ तस्य तच्चो फलं ॥ [४८] यानीह दत्तानि पुरा नरेद्रैर्दानानि धर्म्मार्थियसस्क-
राणि [।] निर्म्माल्यमानप्रतिर्मा-
- ७८ नि तानि को ना[म] साधुः पुनरारदीर्तं ॥ [४९] स्वदत्तां परदत्तम्वां
य[त्ना]द्रक्ष नराधिप ॥ मंही म[हि] मतां श्रेष्ठ
- ७९ रा आच्छेयो^{१२} च पालनं ॥ [५०] इति कमलदलाम्बविंदलोलैं श्रियमनुचित्य
मनित्यैजीवितं च । अतिवि[म] ल-
- ८० म [नो]मि[रा] त्मनीनैर्न हि पुरुषैः परकीर्तयो विलोण्याः ॥ [५१] दूत-
कोत्र महामात्यश्रीकृष्णभट्ट[: ।] लिखि[तं]
- ८१ चैतत्सेनभोगिकगोल्लेन राणप्पसुतेनेति ॥ मतं मम श्रीदन्तिवर्म्मणः श्रीमदकाल.
वर्षदेवसू-
- ८२ नोः । तथा मतं मम श्रीज्जुवराजदेवस्य श्रीमदकालवर्षदेवसूनोः ॥ ७ ॥

५ वांथे। आच्छेत्ता २ वांथे। कृष्णा ३ वांथे। दानं ४ वांथे। दत्तं ५ वांथे। बहु ६ वांथे। तदा
७ वांथे। धर्म्मार्थियश ८ वांथे। वान्तप्रति ९ वांथे। राददीत १० वांथे। दत्तां वा. ११ वांथे। महीं १२ वांथे।
दानाच्छेयोनुपालनं १३ वांथे। दलाम्बुबिंदु १४ वांथे। मनुष्य.

રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ધ્રુવ ૩ જાનું ભરૂચનું દાનપત્ર^૧

શક સંવત ૭૮૬ જ્યેષ્ઠ અમાવાસ્યા.

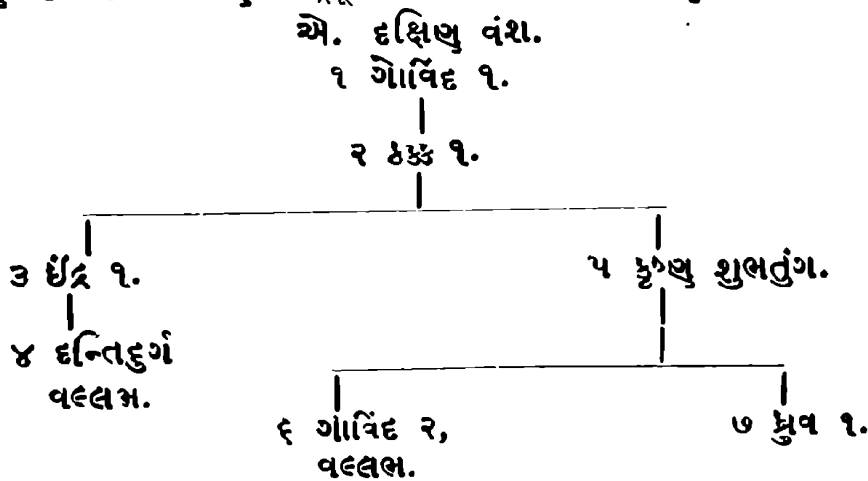
નીચે આપેલું દાનપત્ર ગાયકવાડની હદમાં બગુઆ (જુહા બલેસર)માં કેટલાંક ખીજા જૂના અને નવા લેખો સાથે એક જોદકામમાંથી મળી આવ્યું હતું. મારા જૂના મિત્ર રાવસાહેબ મોહનલાલ આર. ઝવેરી જે સુરતના ડૉ.યુ.ટી. એજ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર હતા, તેમણે આ તરફ મારું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું અને મારા માટે કેટલાંક પતરાં ખરીદ્યાં હતાં.^૨

આ દાનપત્ર ત્રણ મજબૂત પતરાં ઉપર લખેલું છે. તેનું માપ ૧૨"×૧૦½" ઇંચ નું છે. તે રાઠોડનાં શાસનોના રિવાજ મુજબ પતરાંની ડાબી બાજુએ પાડેલાં કાણાંમાંથી પસાર કરેલી એક મજબૂત કડી વડે બેડેલાં છે. ત્રીજું અને પહેલું પતરું અંદરની બાજુએ જ કેતરેલું છે. કડી ઉપર રાઠોડની હંમેશની મુદ્રા-કમળ ઉપર બેઠેલી હાથમાં સર્પ રાખેલી શિવની મૂર્તિ-છે. પતરાં એકંદરે સુરક્ષિત છે, જો કે કાટને અંગે ક્યાંક ક્યાંક થોડા અક્ષરો નાશ પામ્યા છે. પહેલા પતરાના નીચેના જમણા ખૂણામાંથી એક ત્રિકોણ કડકો લાંગી ગયો છે, પરંતુ તે પણ સાચવામાં આવ્યો છે.

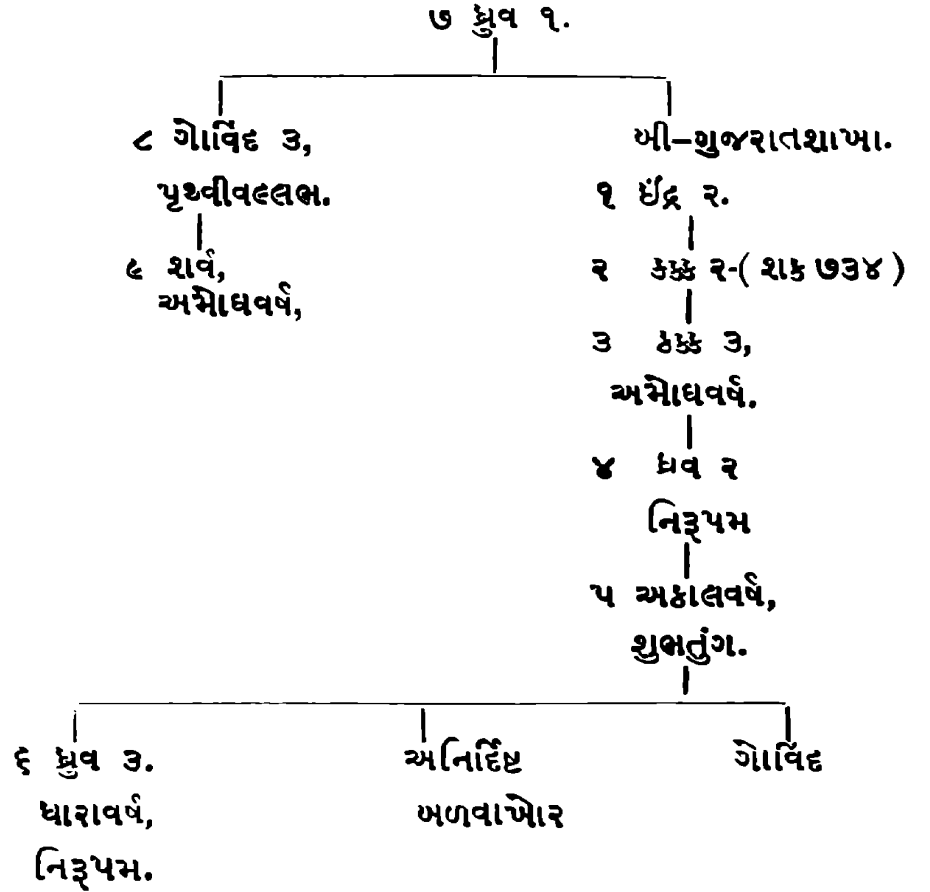
અક્ષરો કુશળતાથી કેતરેલા છે. એકંદરે તે દન્તિદુર્ગનાં સામનગઢનાં શક સંવત ૬૭૫ નાં પતરાંને બહુ મળતા આવે છે, પણ કેટલીક રીતે વધારે આધુનિક આકારના જણાય છે.

લેખવાંચન વિધાની દૃષ્ટિએ જોતાં આ શાસન બહુ ઉપયોગી છે, કારણ કે સાહિત્યની અગર કાયસ્થ-નાગરી લિપિ બતાવતું ગુજરાત રાઠોડોનું આ જૂનામાં જૂનું દાનપત્ર છે. કર્ક^૩ ૨ જાનનાં વડોદરાનાં પતરાંમાં અને ગોવિંદ ૪ થાનાં કાવીનાં શક સં. ૭૪૬ નાં પતરાંમાં હજી જૂની ગુજરાતની લિપિનું અનુકરણ કરેલ છે. વળી ગોવિંદ ૩ જાનનાં રાધનપુર અને વન ડિંડોરિ દાનપત્રોમાં ખરા કાયસ્થ અક્ષરો સાથે જોવામાં આવે છે તેવાં પ્રાચીન રૂપો આમાં જ્યાંત્યાં જોવામાં આવતાં નથી. દાનપત્રની શબ્દરચના ખીજાં રાષ્ટ્રકૂટ શાસનોને બહુ મળતી આવે છે. અને વંશાવળીના જે લાગો પહેલાંના રાજાઓ વિષે છે તે કાવી વડોદરા અને સામનગઢનાં પતરાંને અક્ષરશઃ મળતા આવે છે.

આપણા દાનપત્ર પ્રમાણે રાષ્ટ્રકૂટ વંશાવળી નીચે પ્રમાણે છે:-

^૧ ઇ. એ. લો. ૧૨ પાનું. ૧૭૬ ડો. પ્યુલ્કર અને ડો. ઇ. હુલ્સ. ^૨ અહિં નોંધ કરેલા દાનનાં અસલ પતરાં વિએનાના ઓરીએન્ટલ મ્યુઝીયમને ભેટ કરવામાં આવશે, અને ત્યાં જોવા માટે ખુલ્લાં રખાશે.

મુખ્ય અથવા દક્ષિણ વંશની એ ઉપયોગી હકીકત આપણે જાણી શકીએ છીએ. એક તો, કૃષ્ણ ૧ લાએ શુભતુંગ બિરુદ ધારણ કરેલું જણાય છે, અને 'રામધિરાજ મહારાજ' નો ઇલકાળ તેણે એક કોઈ રાહુધ અગર રાહુધ ઉપર મેળવેલા વિજયો ઉપરથી ધારણ કર્યો હતો.

આ બંને બાબતો કાવીનાં દાનપત્રમાં પણ જણાવી હતી. પરંતુ તેને લગતા ૧૩ અને ૧૫ શ્લોકો ભૂંસાઈ ગયા હોવાથી તે સમજી શકાયા નહોતા. આ રાહુધ કોણ હતો તે કહી શકાતું નથી. આવું નામ ફક્ત મેવાડના રાજાઓના લિસ્ટમાં મળી આવે છે. ઇ. સ. ૧૨૦૦લગભગ રાજ્ય કરતો એક રહુપ પ્રોફેસર એચ. એચ. વિલ્સન બતાવે છે. અલબત્ત એ માણસ કૃષ્ણ ૧ લાનો શત્રુ હોઈ શકે નહીં. ખીજું, ગોવિંદ ૩ જાનો પુત્ર જેને અમોઘવર્ષ કહેવામાં આવે છે તેનું ખરું નામ આપણે પહેલી જ વાર સાંભળીએ છીએ. (શ્લોક. ૨૩, ૨૪) અને તે શર્વ હતું. ગોવિંદ ૩ જાને તેના અનુજનો 'સ્વામિન્' કહીને ઇંદ્ર ૨ જા અને તેના અનુગામીઓની પરંત્ર સ્થિતિ આપણા દાનપત્રમાં ચોખ્ખી રીતે જણાવી આપી છે. એક ખીજી ઉપયોગી હકીકત એ છે કે, આ દાનપત્રમાં ગોવિંદ ૪ થાનું, જે ઇંદ્ર ૨ જાનો ખીજો પુત્ર હતો અને જે કાવીનાં પતરાં જણાવે છે તે મુજબ તેના અંધુ કંઠ અથવા કચ્છ ૨ જાની પછી ગાદીએ આવ્યો હતો, તેનું નામ આપ્યું નથી. આપણા દાનપત્રમાં કચ્છ ૨ જાની પછી તરતજ વર્ણવેલા કચ્છ ૩ જાનો ગોવિંદ ૪ થો કાકો હોવાથી, એ વધારે સંભવિત છે કે કચ્છ ૨ જા તેના પુત્રને સગીર છોડીને મરણ પામ્યો હોવો જોઈએ અને ગોવિંદ ૪ થાએ પોતાના ભત્રિજાને કાયદેસર વારસો છીનવી લીધો હોવો જોઈએ. કચ્છ ૩ જાના પ્રપૌત્રે જાહેર કરેલાં એક દાનપત્રમાં ગુજરાત રાઠોડોનાં લિસ્ટમાંથી એનું નામ ઇશિદાપૂર્વક અને રાજ્ય દ્રોહની શિક્ષા તરીકે આપવામાં આવ્યું નહીં હોય. ગુજરાતના અત્યાર સુધી ન જાણવામાં આવેલા ચાર રાઠોડ

રાજાઓની હકીકત પણ આ દાનપત્રમાં બહુ ઉપયોગી છે. શક સંવત ૭૪૯ અને ૭૮૯ વચ્ચેના ટુંકા સમયમાં જૂદા જૂદા વંશના પાંચ રાજાઓએ રાજ્ય કર્યું હતું. આ હકીકત એકલી જ એ બતાવવાને પૂરતી છે કે તે સમય વિપત્તિ અને લડાઈઓનો હતો, અને કક્ષ ૩ ને ઉત્તરાવસ્થાએ ગાદીએ આવ્યો હશે અને તેના પુત્ર અને પૌત્ર મોટા થયા કે તરવ જ મૃત્યુ પામ્યો અગર ભારી નાંખવામાં આવ્યો હશે. તે શિવાય અર્ધી સદીમાં પાંચ વંશને ગાદીએ આવી ગયા, એ અસંભવિત લાગે છે. ચાર નવીન રાજાઓની જે થોડી હકીકત આપી છે તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે તેઓને બહુ મુશ્કેલીઓ નડી હશે. આપણા દાનપત્રના દાતા ધ્રુવ ૩ અને તેના શત્રુ વલ્લભ અને બળવાખોર સંબંધીઓ સાથે લડાઈ થઈ હતી. ધ્રુવ ૩ ને પણ એક ખંડીઓ રાજા હતો. રાઠોડનાં તામ્રપત્રો તથા સિલા-હારોના કાનેરિના લેખો ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે અમોઘવર્ષનું રાજ્ય આ સમય સુધી ચાલ્યું હતું. ત્રીજો શત્રુ, ‘બલવાન ગૂર્જરા’ એ અણહિલવાડના આવડા અગર ચાપોતકટો હશે, કારણ કે ૯ મી સદીમાં ગૂર્જર કહી શકાય તેવું બીજું કોઈ રાજ્ય ન હતું. કૃષ્ણાજીની “ રત્નમાલા ” મુજબ ઇ. સ. ૮૪૧ થી ૮૬૫ સુધી ખેમરાજ અગર ક્ષેમરાજે અણહિલ-વાડમાં રાજ્ય કર્યું હતું. અને ભરૂચ મેળવવા માટે ધ્રુવના અનુજની સહાયથી ઘણું કરી આજ ગૂર્જરે મેહનત કરી હતી.

દાનમાં કર્મનિતપુર સાથે જોડેલાં ૧૧૬ ગામોનું પારાહણુક ગામ જોજીલા નામના અધ્વર્યુ અગર યજ્ઞવેદના શિષ્ય તથા લાક્ષાયણુ ગોત્રના બ્રાહ્મણને આપ્યું હતું. તેનો હેતુ એક સત્ર અથવા સદાગત ચલાવવાનો તથા ધાર્મિક ક્રિયાઓનું ખર્ચ કરવાનો હતો. તે મેળવનારના પિતાનું નામ નેત્રપ્ય (કદાચ નેત્રપ) અને તેના દાદાનું નામ દોધિ હતું. પારાહણુક ગામની સીમામાં ‘ બ્રાહ્મણકુલોનું નિવાસસ્થાન ’ મોટુંક આપ્યું છે. આ સુરતથી બારડોલીના રસ્તા ઉપર આવેલું અને મોટાલા બ્રાહ્મણોનાં અસલ સ્થાન તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલું મોટા ગામ છે. આપણા દાનમાં તાપી નદીની દક્ષિણ તરફના એક ગામનો નિર્દેશ કરેલો છે તે ઉપરથી પુરવાર થાય છે કે ભરૂચના રાઠોડોના રાજ્યમાં દક્ષિણ ગુજરાતનો સમાવેશ થતો હતો. આ હકીકત કાવી અને ગુજરાતનાં પતરાંએ અચોક્કસ રાખી હતી. હાલના સમયમાં પણ તાપી નદીની દક્ષિણમાં રાઠોડ કૃષિકારો મળી આવે છે.

આપણાં દાનપત્રમાં સૂર્યચંદ્રણનો ઉલ્લેખ આપેલો હોવાથી દાન આપવાનો દિવસ ચોક્કસ થઈ શકે છે. પ્રોફેસર જેકોબી અને ડૉ. બર્ગેસ બાત્રી પૂર્વક કહે છે કે તે તારીખ ઇ. સ. ૮૬૭ ના જુનની ૬ ઠી હતી, અને આ દિવસે સૂર્યચંદ્રણ થયું હતું. આ શાસનનો ફવક શ્રી ગોવિંદ હતો.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ ओ स्वस्ति [॥] स वोव्याद्वेषसा धाम यन्नाभिकमलं कृतं । हरश्च यस्य कातेंदुकलया कमलं कृतं ॥ [१] आसीद्विषचिमिरमुद्यतमंडलाग्रो ध्वस्ति जयं-[६]
- २ त्रभिमुखो रणसर्वरीषु । भूपः शुचिर्विधुरिवा-
स्तदिगंतकीर्तिर्गोविन्दराज इति राजसु राजसिंघः ॥ [२] दृष्ट्वा चमू-
भिमुखीं सुभटाट्टै- [७]
- ३ हासा मुन्नामितं सपदि येन रणेषु नित्यं । दृष्ट्वा घरेण दधता भ्रूकुटीं ललाटे खड्गं
कुलं च हृदयं च निजं च सत्त्वं ॥ [५] खड्गं कराम्रान्मुख-
- ४तश्च शोभा मानो मनस्तः सममेवयस्य । महाहवे नाम
निशंम्य सद्यः त्रयं रिपूणां विगलत्य कांडे ॥ [४] तस्यात्मजो जगति
विश्रुतश्रुभ्रकीर्ति-
- ५ रार्त्तातिहारिहरिविक्रमनामधारी । भूपस्तृवि-
ष्टपनृपानुकृतिः कृतज्ञः श्रीककराज इति गोत्रमणिर्वभूव ॥ [५] तस्य
प्रमिन्न करट-
- ६ च्युतदानदंतिदंतप्रहाररुचिरोल्लिखितांसपीठः । क्षमापः शितौ क्षपितशत्रुरभूत्त-
नूजसद्राष्ट्रकूटकनकादरिवेन्द्रराजः ॥ [६]
- ७ तस्योपार्जितमहसस्तनयश्चतुरदधिवलयमालिन्याः [१] भोक्ता भुवः शतक्रतु-
सदृशः श्री दत्तिदुर्गराजोभूत् ॥ [७] कांची-
- ८शकेरलनराधिपचोल पाण्ड्य श्री हर्षवज्रटविभेदविधानदक्षं
कण्णार्टकं वलभचिंत्यभजेयमन्यैभृत्यैः कियद्विरपि
- ९यः सहसाजिगाय ॥ [८] आसेतोर्विपुलेपलावलिलसल्लो-
लोर्मिमालाजलादाप्रालेयकलंकितामलशिलाजालात्तु-
- १० पाराचलात् ॥ आपूर्वापरवारि राशिपुलिनप्रांतप्रसिद्धाव-
धे येनेयं जगती स्वविक्रमकलेनैकातपत्रीकृता ॥ [९] तस्मि दिवं
- ११प्रयाते वल्लभराजेऽकृत प्रचा वाधः । श्रीककराजसूनुर्मही-
पतिः कृष्णराजाभूत् ॥ [१०] यस्य स्वभुजपराक्रममनिः शेषोत्सादितारिदिक्प-

पं. १ वांशे। ओ, आसीद्विष, ध्वस्ति नयन. पं. २ वांशे। रणसर्वरीषु, रिवास्तदिगन्तकीर्ति, राजसिंह।
पं. ३ वांशे। निज. पं. ४ वांशे। सद्यस्य. पं. ५ वांशे। भूपस्त्रिविष्टप पं. ६ वांशे। तनूजा, कनकादि. पं. ७
वांशे। वल्लभचि. भीदस्ति. पं. ८ वांशे। भृत्यैः. पं. १० तस्मिन्

- १२ कं । कृष्णस्येवाकृष्णं चरितं श्रीकृष्णराजस्य ॥ [११]
श्रुभतुंगतुगंतुरगप्रवृद्धरेणूद्धर्वरुद्धरविकिरणं । ग्रीष्मेपि नभो निखिलं
- १३ प्रावृट्कालायतेस्पष्टं ॥ [१२] राहप्यमात्मभुजजातवलावलेपमाजौ विजित्य
निशितासिलताप्रहारैः । पालिध्वजावलिशु
- १४ भामचिरेण यो हि राजाधिराज परमेश्वरतां ततान ॥ [१३] पाता-
यश्चतुरंवुराशिरसनलंकारभाजो भुवः (।) त्रय्याशापि कृतद्विजा-
- १५ मरगुरुप्राज्याज्यपूजादरो दाता मानभृदश्रणीर्गुणवंता यौ
सौ शृयो वल्लभो (।) भोक्तुं स्वर्गफलानि भूरितपसा स्नानं जगमा-
- १६ मरं ॥ [१४] येन श्वेतातपत्रप्रहतरविकरवाततापात्स-
लीलं (।) जग्मे नासीर धूलीधवलितशिरसा वल्लभाख्यः समाजौ ॥ श्रीम-
- १७ द्वोविन्दराजो जितजगदहितस्त्रैणवैधव्यदक्षः
तस्यासीत्सूनुरेकः (।) क्षणरणदलितारातिभत्तेभकुंभः ॥ [१५] तस्या-
नुजः श्रीधु-
- १८ वराजनामामहानुभावोप्रहतप्रतापः । प्रसाधिताऽस्य नरेन्दचक्रः क्रमेण बालार्कव-
पुर्व्वभूव ॥ [१६] जातेयत्रचराष्ट्राकू[ट]ति-
- १९ ... लकेसङ्गपचूडामणौ(।) गुर्वीं तुष्टिरथाखिलस्य जगतः सुस्वा-
मिनि प्रत्यहं । सत्यं सत्यमिति प्रशासति सति क्षमामासमुद्रांतिका- (।)
- २० ... मासीद्धर्मपरे गुणाभृतनिधौ सत्यव्रताधिष्ठिते ॥ [१७]
रक्षता येन निःशेषं चतुरंभोधिसंयुतं । राज्यं धर्मेण लोकानां कुता तुष्टिः परा ह-
- २१ दि ॥ [१८] तस्यात्मजो जगति सत्प्रथितोरुकीर्तिर्गोविंदराज इति गोत्र
ललामभूतः । त्यागी पराक्रमधनः प्रकट प्रतापसंतापिताहि-
- २२ तजनो जनवल्लभोभूत् ॥ [१९] पृथ्वीवल्लभ इति च प्रथितं यस्यापरं जगति-
नाम ॥ यश्चतुरुदधिसीमामेको वसुधां वसे चक्रे ॥ [२०]
- २३ ... एको नेकनेरंद्रवृंदसहिता न्यस्तान्समस्तानपि प्रोत्वा-
तासिलताप्रहारविधुरां वध्वामहासंयुगे । लक्ष्मीमप्यचलां चका-
- २४ ... र बिलसत्सञ्चामरग्राहिणीं (।) संसीदद्गुरुविप्रस-
ज्जनसुहृद्रंघ्रपभोग्यां भुवि ॥ [२१] तत्पुत्रोत्र गते नाकमाकम्पितरिपुत्रजे ॥
- २५ ... श्रीमहाराजशर्वाख्यः ख्यातो राजाभवद्गुणैः ॥ [२२]
अर्थिषु यथार्थतां यस्समभीष्टफलासिललवतोषेषु ।

पं. १४ वांशो ध्रुवश्चक्रापापि. पं. १५ वांशो पूजादरो, दपणी योसौ श्रियो. पं. १६ वांशो समाजौ
पं. १६ वांशो प्रसाधिताशेषा. पं. २३ वांशो विह्वरात् वल्लभा.

पतरुं बीजुं—अ

- १ वृद्धिं निनाय[५]रमाममोषवर्षा[भिषा]नस्य [२३] ॥ राजाभूत्तपि-
तुव्यो रिपुभवविमवोद्भूत्यभावैकहेतु लक्ष्मीमानिद्रा-
- २ जोगुणनृपनिकरांतश्चसत्कारकारी । रागादन्यान्वशुदस्य प्रकटित-
विषया यं नृपा सेवमाना राजाश्रीरेव चक्रे सर्क-
- ३ लकविजनोद्गीततथ्यस्वभावं । [२४] निर्व्वाणावाप्तिवाणा सहि-
तहितजना यस्य मानाः सुवृत्तं (।) वृत्तं जित्वान्यराज्ञां चरित मुदयवा-
- ४ न्सर्वतोदिवस केभ्यः । एकाकी दृष्टवैरिस्खलनकृतिसह
प्रातिराज्य सशंकः ॥ लाटीयं मंडलं यस्तपन इव निजस्वामिदत्तं
- ५ ररक्ष ॥ [२५] सूनूर्वभूव खलु तस्य महानुभावः
शास्त्रार्थं वोध सुख लालितचित्तवृत्तिः । यो गौण नाम परिवारमुवाह पूर्वं श्री-
- ६ कक्कराज [सुभ] गव्यपदेशमुच्चैः ॥ [२६] श्रीकक्कराज इति रक्षित राज्य
भारः सारं कुलस्य तनयो नय शलिशौर्यः । त-
- ७ स्याभवद्विभवनन्दित बन्धुसार्थः पार्थः सदेव धनुषि प्रथमः
शूचीनां ॥ [२७] दानेन मानेन सदाज्ञया वा वीर्येण [शौ] र्येण च कोपि
- ८ भूपः । ए [ते] न तुल्योस्ति न वेति कीर्तिः सकौतुका
आम्यति यस्य लोके ॥ [२८] स्वेच्छागृहीत विषया दृढ संघभाजः प्रोद्वृत्तस-
- ९ तरश्रुत्तिक [रा] षूकूटानुत्खातखड्गनिजबाहुबलेन जित्वा
योमोषवर्ष इति राज्यपदे व्यघत्त ॥ [२९] पुत्रीयतस्तस्य महानुभावः कृती
- १० कृतज्ञः कृतवीर्यवीर्यः । वशीकृताशेषनरेन्द्रवृन्दो वभूव सूनूर्ध्रुव—राजनामा ॥
[३०] चन्द्रोजडो हिमगिरिः सहिमः प्रकृत्या वातश्चलश्च.
- ११ तपनस्तपनस्वभावः । क्षारः पयोधिरिति तैस्सममस्य नास्ति येनो-
पमा निरुपमस्तत एव गीतः ॥ [३१] रण शिरसि खड्गघातैर्व्व-
- १२ लभदंडं पराङ्मुखीकृत्य (।) शस्त्रशतशुद्धदेहः स्वर्गम-
गादेक एवासौ ॥ [३२] तस्या शेषनराधिपहतयशसः स्वर्गलोक-
- १३ गतकीर्त्तेः । श्रीमान् कालवर्षस्तनयः समभूत्कुलालं वः ।
[३३] बल्लभदंडाक्रांतं विघटितदुष्टानुजीविवर्गेण । पि-
- १४ तृपर्यागतमचिरान्मडलमध्यासितं येन ॥ [३४] । प्रिय-
वादी सत्यधनः श्रीमाननुजीविवत्सलो मानी । प्रतिपक्ष-

पं. २ पांथे। गुणि. रान्तश्चमत्कार, नृपान् राज्य. पं. ४ पांथे। राज्ये (?) संशङ्को पं. ६ पांथे। नय-
शौर्यशाली. पं. ७ पांथे। सदैव. पं. ८ पांथे। कूटान् उत्खात.—राज्यपदं पं. १३ पांथे। कीर्त्तेः

- १५ क्षोभकरः शुभतुंग शुभकरः सुहृदां ॥ [३५] तस्मिं स्वर्गीभूते
गुणवति गुणवान् गुणाधिकप्रीतिः । समभूद्भुवराजस-
- १६ मो ध्रुवराजस्तुष्टिकुलोके ॥ [३६] इतोभिमुखमापतत्प्रवलगूर्जराणां वलं (।)
इतो विमुख वल्लभो विकृति मागता बान्धवाः (।)
- १७ इतोनुजविकुर्वितंशमगात्समस्तं भया दहो स्फुरणमद्भुतं निरुपमेन्द्र खङ्ग-
स्य ते ॥ [३७] गूर्जरवलमतिवल-
- १८ वत्समुद्यतं वृंहितं च कुल्येन । एकाकिनैव विहितं पराङ्गमुखं लीलया-
येन ॥ [३८] यश्चाभिषिक्तमात्रः परं
- १९ यशः त्यागशौर्यतोवाप । शुभतुंगजोतितुंगं पदं पदाम्पोति नाचित्रं ॥
[३९] यश्च स्वभुजवलार्जितमपीह रा-
- २० ज्यं विभज्यभृत्यानां । भयमपि विद्वेषिजने धनं ददावर्त्तिने कामं ॥ [४०]
धारावर्षसमुन्नतिं गुस्तरामालो-
- २१ क्य लक्ष्म्या युतो धामव्याप्त दिगन्तरोपि मिहिरः सद्दृश्यवाहान्वितः ।
यातः सोपिशमं पराभवतमोव्याप्ताननः
- २२ किं पुनर्येतीवामलतेजसा विरहिता हीनाश्च दीना भुवि ॥ [४१]
यं प्राप्य विजिजत पूर्वसकलगुणं पालिता-
- २३ पि सगराद्यैः [१] प्रियनाथलाभ तुष्टा वसुधापि सकामतामाप ॥
[४२] तेनेदमनिलविद्युच्चंचलमवलोक्य जीवि-
पतरुं बीजु 'ब'
- १ तमसारं [१] क्षितिदानपरमपुण्यः प्रवर्त्तितो धर्मदायोयं ॥ [४३]
स च समधिगताऽशेषमहाशङ्कमहा-
- २ सामंताधिपतिधारावर्ष श्रीध्रुवराजदेवः सर्वानेव यथासंवध्यमानकात्रा-
ष्ट्रपतिविषयपतिग्रा-
- ३ मकूटायुक्त नियुक्तकाधिकारिक वासापकमहत्तरादिन्समनुदर्शयत्यस्तु वः सवि-
दितं यथा मया
- ४ मातापित्रोरात्मनश्चैहिकामुष्मिकं पुण्ययशोभिवृद्धये ॥ विप्रोभूद्भद्रपत्न्यां बहुधन-
जनतासंकुलायां ध-
- ५ रायां (।) ख्यातः श्रीढोड्डिनामा जनितजनसुखोऽध्वर्युसब्रह्मचारी । यस्मिन्न-
र्त्थिजना(:) ददत्यविरतं प्रा-
- ६ ज्यं कृतान्नादिकं (।) निश्चितोदरपूरणः समभवन्दुर्भिक्षकालेष्वपि ॥ [४४]
त्रेक्षां स लब्ध्वाध्रुवराजदेवात्स-

वांथे। तस्मिन् स्वर्गीभूते. पं. १८ वांथे। यशस्याग, यदाम्पोति नो. पं. २१ वांथे। सद्दृश्य. पं. २२
वांथे। पुन.

- ७ त्रं ददौ सर्वजनोपकारि । दिने दिने यस्य गृहे नरेन्द्राः सहस्रशो भुञ्जते भूसु-
राश्च ॥ [४५] तस्य सुतः स-
- ८ त्रपतिः नेत्रप्यनामा तत्पुत्राय लाक्षायणसगोत्राय जोजिभाअभिधानाय
कर्मान्त पुरप्रति-
- ९ वृद्धषोडशोत्तरग्रामशतान्तः पार्ती पाराहणकं ग्रामः यस्याघा-
- १० टनानि पूर्वस्यां दिशि कुंडीरवल्लिका नाम ग्रामः
दक्षिणतः त्रेन्नाहारांतः पा-
- ११ ती खौराच्छकं नाम ग्रामः तथा दक्षिणत एव जोणन्धा नाम-
ग्रामः पश्चिम-
- १२ तः मोत्तकाभिधानं ब्राह्मणस्थानं उत्तरतः मोइवासकं नाम ग्रामः
- १३ एवमयं चतुराघाटनोपलक्षितः सोद्रंगः सपरिकरः सवृक्षमालाकुलः ससीमाप-
र्यन्तः सदंड-
- १४ दशापराधः सोत्पद्यमानवेष्टिकः सधान्यहिरण्यादेयोऽचाटभट प्रवेश्यः
सर्वराजकीयानामहस्त-
- १५ प्रक्षेपणीयः भूमिच्छिद्रन्यायेन आचंद्रार्काण्वक्षितिसरित्पर्वतसमका-
लीनः पुत्रपौत्रान्वय-
- १६ क्रमोपभोग्यः पूर्वदत्तदेवदायब्रह्मदायरहितः अभ्यंतर सिध्या शकनृपका-
लातीतसंवत्सरश-
- १७ तेषु सप्तस्वेकूननवत्यधिकेष्वङ्कतः संवत् ७८९ ज्येष्ठामावास्यायां आदित्य[ग्र]-
हणपर्वणि
- १८ श्रीभृगुकच्छे नर्मदायां मूलस्थानतीर्थे स्नात्वा सत्र प्रवर्त्तनार्थं बलिचक्रवैश्वदे-
वाग्निहोत्रादि-
- १९ क्रियोत्सर्पणार्थं च उदकातिसर्गेण दत्तः अतोस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्याभुं-
जतो भोजयतः

पतरुं त्रीजुं

- १ कृषतः कर्षापयतः प्रतिदिशतो वा न केनचित्परिपंथना कार्या । तथागामि नृपति
भोगपतिभिरस्म-
- २ द्वंद्वैरन्यैर्वा सामान्यभूदानफलमेवेत्य विद्युल्लोलान्यनित्यान्यैश्वर्याणि तृणाग्र-
लग्नजलविंदुचंचलं च जीवितमा-
- ३ कलय्य स्वदायनिर्विशेषोयमस्मदायोनुमंतव्यः परिपालयितव्यश्च । यश्चाज्ञानति-
मिरपटलावृत्तम्
- ४ तिराच्छिद्यादाच्छिद्यमानं वानुमोदेत सपंचभिर्म्हापातकैरुपपातकैश्च संयुक्त[ः]
स्यादित्युक्तं भगवता वेदव्या-

- ५ सेन व्यासेन ॥ षष्टि वर्षसहस्राणिः स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमंता
च तान्येव नरके वसेत् ॥ [४६] विंध्या
- ६ टवीप्सतोयासु श्रुष्ककोटरवासिनः । कृष्णाहयो हि जायते भूमिदायं भरंति ये ॥
[४७] अग्नेरपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूर्वेष्ण-
- ७वी सूर्यसुताश्चगावः । लोकत्रयं तेन भवेद्धि दत्तं यः कांचनं गां च
महीं[च]दद्यात् ॥ [४८] बहुभिर्बुधैः भुक्ता राजभिः सगरा-
- ८दिभिः । यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य[तस्य] तदा फलं ॥ [४९]
यानीह दत्तानि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि धर्म्मार्थ्यशस्कारणि [।] निर्म्मा-
- ९तम्यवांतप्रतिमानी तानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥ [५०]
स्वदत्तां परदत्तां वा यत्नाद्रक्ष नराधिप । महीं महिमतां श्रेष्ठ
- १०दानाच्छ्रेयोनुपालनं ॥ [५१] नायमत्यंतसंवासः कस्य-
चित्केनचित्सह । [अस्ति] स्वेन शरीरेण किमुतान्यैः पृथग्जनैः ॥ [५२]
- ११ प्राणेन धार्यते कायः स च प्रणः समीरणात् ॥ समीरश्चाति चपलः [कृत]
मप्यायुरद्भुतं ॥ [५३] सप्तलोकैर्क-
- १२ नाथस्य विष्णोरपि महात्मनः । नेयं नियतवासा श्री[:] किमुतान्यस्य कस्य-
चित् ॥ [५४] सामान्योयं धर्म्मसेतुः स-
- १३र्वेषामिह भूभुजां । यतोतः पालनीयोयं काले काले महात्मभिः ॥ [५५]
कोटिस्तु वाजपेयानां लक्षं विश्वजितां तथा [।] । सहस्रम-
- १४श्वमेधानां स्वहस्तश्चैव तत्समं ॥ [५६] इति कमलदलांबुवि-
न्दुलोलां श्रियमनुचित्यमनुष्यजीवितं च । अतिविमलमनोभि-
- १५रात्सनीनैः नहि पुरुषैः परकीर्त्तयो विलोप्याः ॥ [५७]
श्रीमच्छुभंतुंगसुतो धारावर्षानुजः रणे येन निनित्य वैरिव-
- १६र्गा राज्यं विहितं स्थिरं भ्रातुः ॥ [५८] भर्मीकृत्या-
रिसेना हयगजबहुलामप्यसंतुष्टभावो ब्रह्माण्डं व्याप्तुकामः पृथुच-
- १७दुलशिखाभासुरः क्रोधवहिः । दृष्टः पद्मासनाधैर्गगनत-
लगतैर्यस्य गीर्वाण वृन्दैः (स) श्रीमगोविन्दराजो
- १८निरुपमविहितो शासने दूतकोत्र ॥ [५९] लिखितं
चेदं सांधिविग्रहिक श्रीकल्याणे नेति ॥
- १९स्वहस्तोयं मम श्रीध्रुवराज देवस्व श्रीमदकालावर्ष-
देवसूनो[:] ॥

पं. ६ वांथो हरन्ति. पं. ८ जीन्ने तस्य शब्दं पं. ११ वांथो
प्राणः. पं. १५ वांथो नीनैर्न, श्रीमच्छुभ, नुजो, निर्जित्य. पं. १६ वांथो सेनां ब्रह्माण्डं. पं. १७ वांथो
श्रीमद्भो. पं. १८ वांथो विहितः.
ले. ३७

ભાષાન્તર

(૧) જેના નાલિકમળમાં બ્રહ્માએ વાસ કર્યો છે તે (વિષ્ણુ) અને હર જેનું શિર ઇન્દુ-કલાથી ભૂષિત છે તે તમારી રક્ષા કરે.

(૨) રાત્રિએ કિરણો ફેંકી તિમિર હણનાર અને મંડલાથ્ર ઉન્નત ક્ષિતિજ ઉપર કરીને પૃથ્વીમાં તેજ પ્રસરાવનાર નિર્મળ ઇન્દુ માફક વિશ્વવ્યાપી યશવાળો, નિર્મળ તેજ સંપન્ન, અસિ ઉંચી ઠરી અને આગળ કુચ ઠરી શત્રુઓને હણનાર રાજસિંહ ગોવિંદરાજ નૃપ હોતો.

(૩) તેની સામે વીર થોડાઓથી પ્રકાશતી સેના આવતી રણમાં જોઈ, સદા તે અધર કરડી અને ભ્રમર ગુંથી, અસિ, કુળ, હૃદય અને ઘેર્ય ઉચું કરતો.

(૪) જ્યારે મહાયુદ્ધમાં તેનું નામ તેના શત્રુઓ સૂણતા ત્યારે તેમના કરમાંથી અસિ, મુખમાંથી શોભા, અને હૃદયમાંથી ગર્વ આ ત્રણ ચીજો નિરન્તર સહસા તેમની પાસેથી સરી જતી.

(૫) વિશ્વવિખ્યાત ઉજ્જવળ યશવાળો, દુઃખી જનોનું દુઃખ કાપનાર, હરિના પદના સ્થાનને સહાય કરનાર, સ્વર્ગના નૃપ સમાન, ઉદાર તેનો પુત્ર શ્રીકંકરાજ તેના પછી રાષ્ટ્ર-કૂટ વંશનો મહિ થયો.

(૬) ઉમદા રાષ્ટ્રકૂટોના મેરૂ પર્વત સમાન, અરિગજનાં લેહેલાં કુમ્ભમાંથી ઝરતા મહથી ઉજ્જવળ અને દંતપ્રહારથી ઉઝરડા થએલા સંઘવાળો, ભૂમિપર શત્રુઓનો નાશ કરનાર ઇન્દ્રરાજ નૃપ તેનો પુત્ર હોતો.

(૭) તેને, ઇન્દ્ર સમાન, ચાર સાગરથી આવૃત અખિલ જગતનો ઉપલોગ કરનાર, અને મહિમા પ્રાપ્ત કરનાર શ્રીદન્તિદુર્ગરાજ પુત્ર હોતો.

(૮) તેણે મુઠ્ઠીભર ભૂત્યોથી સત્વર કર્ણુટની અસંખ્ય સેનાનો પરાજય કર્યો અને કાઝચીશ, કેરલ, ચોલ, પાણ્ડય, શ્રીહર્ષ અને વજ્રટનો પરાજય કરવામાં તે દક્ષ હોતો.

(૯) તેના પરાક્રમથી તેણે મહાન ખડકોની હારમાં આગળ વધતાં તરંગોનાં જળ પ્રકાશે છે તે રામસેતુથી હિમાલય જ્યાં વિમળ પ્રભાવાળા ખડકોના ઢગ હિમશિખાઓથી કલંકિત થાય છે ત્યાંસુધી અને પૂર્વ અને પશ્ચિમના સાગરના રેતીવાળા કિનારાની સીમા સુધી આ જગતે તેની રાજસત્તા નીચે આણ્યું.

(૧૦) જ્યારે તે વલ્લભરાજ સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે પ્રજાને નહીં પીડનાર કંકરાજનો પુત્ર કૃષ્ણરાજ નૃપ થયો.

(૧૧) જેના બાહુબળથી અસંખ્ય શત્રુઓ પૂર્ણ નાશ પામ્યા હતા તે કૃષ્ણરાજનું ચરિત (વસુદેવના પુત્ર) કૃષ્ણ સમાન નિષ્કલંક હતું.

(૧૨) શુભતુંગના મહાન અશ્વોથી ઉડેલી રજનાં વાદળથી સૂર્યનાં કિરણો રોકતું આખું નભ ગ્રીષ્મમાં પણ વર્ષા ઋતુ આવી હોય તેવું લાગતું.

(૧૩) તેણે યુદ્ધમાં આત્મભુજબળના ગર્વવાળા રાહુપ્યનો તીક્ષ્ણ અસિના પ્રહારથી પરાજય કર્યો અને સત્વર અનેક પાલિધ્વજથી^૧ ઉજ્જવળ થએલા ‘ રાજધિરાજ ’ અને ‘ પરમેશ્વર ’ના મહાશબ્દની પ્રાપ્તિ કરી.

(૧૪) ચાર સાગરથી આવૃત્ત બની ભૂષિત થએલી પૃથ્વીનો અને પવિત્ર શાસ્ત્રોનો પણ તે પાલક હોતો. તે બ્રાહ્મણોને ઘણું ધી આપતો, અમરોની સેવા કરતો, અને ગુરુઓને માન આપતો. તે ઉદાર, મદવાળો, ગુણીજનોમાં પ્રથમ અને લક્ષ્મીનો વલ્લભ હોતો. તેના મહાન તપથી સ્વર્ગનાં કુળનો ઉપલોગ કરવા તે અમરોના ધામમાં ગયો.

(૧૫) તેને, વલ્લભ નામથી વિખ્યાત, જગતના પરાજય કરેલા શત્રુઓની વધુઓને વિધવા બનવામાં દક્ષ, અરિના મરત ગજેનાં કુમ્ભ યુદ્ધમાં ક્ષણમાં લેદનાર નાસીર (સૈન્યના

૧ પાલિધ્વજના અર્થ માટે જુઓ ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૧૧૧; ૨૪૫. ડો. ફ્લીટની નોટ.

આગલા ભાગ)ની ધૂળથી શ્વેત બનેલા શિરઃસહિત, સૂર્યનાં કિરણોની ગરમી શ્વેત છત્રથી દૂર રાખવામાં આવી હતી તેથી યુદ્ધમાં નિત્ય લીલાવાળી ગતિથી ચાલનાર શ્રીગોવિંદરાજ નામનો પુત્ર હતો.

(૧૬) તેનો અનુજ શ્રી ધ્રુવરાજ મહાપ્રતાપી, અને અપ્રતિબદ્ધ વિક્રમવાળો હતો અને સર્વ નૃપોનો પરાજય કરીને ચણક પ્રતાપમાં ઉપાના સૂર્ય સમાન ક્રમે થયો હતો.

(૧૭) જ્યારે સન્નૃપોમાં મણિ તે રાષ્ટ્રકૂટોનો નાયક થયો અને જ્યારે તે જે ધર્મ પરાયણ હતો, જે અમૃત સમાન ગુણોનો સાગર હતો, જે સત્યવ્રતપરાયણ હતો અને જે પૃથ્વીમાં સાગરના કિનારા સુધી રાજ્ય કરતો ત્યારે તે સારા નૃપથી અખિલ જગત નિત્ય આનંદ પામતું(ઉચ્ચારતું) “ ખરે સત્યયુગ પુનઃ આવ્યો છે. ”

(૧૮) જ્યારે તે ચાર સાગર સહિત અખિલ રાજ્યમાં ધર્મરાજ્ય કરતો ત્યારે જનોના હૃદયમાં અતિ આનંદ થયો.

(૧૯) તેને તેના વંશનું ભૂષણ, ઉદાર, જનોને પ્રિય, પ્રતાપ ધનવાળો, મહાન વિક્રમથી નિજ શત્રુઓને સંતાપનાર અને ગુણીજનોથી આ જગમાં સર્વત્ર વ્યાપેલા યશવાળો ગોવિંદરાજ પુત્ર હતો.

(૨૦) જગમાં વિખ્યાત તેનું બીજું નામ પૃથ્વીવલ્લભ હતું. સહાય વિના તેણે ચાર સાગરથી આવૃત થએલી પૃથ્વી વશ કરી.

(૨૧) પછી તેની ખેંચેલી અસિના પ્રહારથી મહાયુદ્ધમાં દુઃખી થતા તે નૃપોના મંડળ સહિત તેમને સર્વેને એકત્ર સહાય વિના ખાંધી, લક્ષ્મીને સ્થિર બનાવી તેને પોતાની ઉત્તમ, અને ઉજ્જવળ ચૌરી ધારણ કરવા ફરજ પાડી અને પીડાતા ગુરુઓ, દ્વિજો, સંતો, મિત્રો અને બન્ધુજનોથી ઉપભોગ થાય તેવી તેને (લક્ષ્મીને) બનાવી.

(૨૨) જ્યારે આ વીર જેની સમીપમાં શત્રુઓ કંપતા તે સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે સદ્ગુણો માટે વિખ્યાત તેનો પુત્ર શ્રીમહારાજ શર્વ નૃપ થયો.

(૨૩) સર્વ અર્થિજનો અલિલાષ પૂર્ણ થયાથી તુષ્ટ થયા હોવાથી તેણે અમોઘવર્ષ(વૃથા-દાનવૃષ્ટિ ન કરનાર)ના અપર નામની અર્થની સત્યતા પૂર્ણ સત્ય કરી.

(૨૪) તેનો પિતૃવ્યઠ શ્રીકન્દરાજ, જે શત્રુઓના ગૃહમાંથી લક્ષ્મી અદૃશ્ય થવાનું એક જ કારણ રૂપ હતો અને જે ગુણોથી નૃપમંડળનાં હૃદય વિસ્મિત કરતો તે, નૃપ થયો. રાજ્યશ્રી અન્ય નૃપોને છોડી તેની, પ્રેમથી વિષય પ્રકટ કરી, સેવા કરતી અને તેના સ્વભાવનું સર્વ કવિઓ પાસે મોટેથી ગાન કરાવતી.

(૨૫) જેના મિત્રો ધનુષપ્રયોગમાં પ્રવીણ હતા અને તેના માટે મરણ માટે માન લોકો તૈયાર હતા, જે સદાચારી હતો, જે સર્વ અન્ય નૃપોમાં કૃત્યોમાં અધિક હોઈ, જગમાં સર્વ દિશામાં ઉન્નત થતો હતો, જે એકલો જ મદવાળા શત્રુઓની પડતી કરવા સમર્થ હતો અને જે સૂર્ય સમાન હોઈ તેના સ્વામિએ તેને આપેલા લાટ દેશનું રક્ષણ કરતો તે નૃપ પોતાના રાજ્ય વિરૂદ્ધ કોની શત્રુતાનો ભય રાખતો ?

(૨૬) તેને, અતિ પ્રતાપી, શાસ્ત્રાર્થ જ્ઞાનમાં રસ લેનાર ચિત્ત વૃત્તિવાળો, ઉઘાડી રીતે પુરાતન સ્વસ્તિ નામ શ્રી કંકરાજ અને અન્ય ગૌણ નામ ધારનાર પુત્ર હતો.

(૨૭) તેને, તેના વંશનું ભૂષણ, નયનિપુણ વીર, રાજ્યભાર સંભાળનાર, અનેક બન્ધુ જનોને શ્રીમાન્ બનાવી પ્રસન્ન કરનાર, પાર્થ(અર્જુન)ને ધનુષ(ના દક્ષ પ્રયોગ)માં સદા સમાન, શુભી જનોમાં પ્રથમ શ્રી કંકરાજ નામનો પુત્ર જન્મ્યો હતો.

(૨૮) દાનમાં, (યોગ્ય) મદમાં, સદ્-આજ્ઞામાં, શૌર્યમાં, અને વિક્રમમાં તેના સમાન અન્ય નૃપ છે કે નહીં તે જાણવાની જિજ્ઞાસાવાળો તેનો યશ પૃથ્વીમાં જ્રમણ કરે છે.

(૨૯) તરવાર મ્યાનમાંથી ખેંચનાર બાહુના બળથી, અતિમદથી કુદાર્થ ગએલા અને પરસ્પર દૃઢ રીતે એકત્ર થઈ સ્વેચ્છા મુજબ દેશ ગ્રહણ કરનાર રાષ્ટ્રકૂટોનું મંડળ જે ઘણું દુર્વ્યવસ્થિત હતું તે જિતી લઈ અમોઘવર્ષના વિખ્યાત નામથી રાજ્ય કર્યું.

(૩૦) તેને, પુત્ર માટે અભિલાષ રાખનારને, સદ્ગુણી, ઉદાર, મહાપ્રતાપી, કૃતવીર્ય સમાન શૌર્યસંપન્ન અને સર્વ નૃપમંડળને વશ કરનાર ધ્રુવરાજ નામનો પુત્ર જન્મ્યો.

(૩૧) જડ ચંદ્રને અથવા કુદરતી રીતે ઠંડો છે તે હિમગિરિને, અથવા અસ્થિર પવન કે તાપથી પીડતા સ્વભાવવાળા સૂર્ય અથવા ક્ષાર ઉદ્ધિને તેની સાથે સરખાવી શકાય નહીં તેથી તેને કવિઓના ગીતમાં તે નિરૂપમ કહેવાયો છે.

(૩૨) તે, રણના અગ્રે એકલો રહી અને વદલભની સેનાને નસાડી મૂકનાર અનેક શસ્ત્રના પ્રહારથી શુદ્ધ દેહથી સ્વર્ગમાં ગયો.

(૩૩) તેના પુત્ર શ્રી અકાલવર્ષ સર્વ નૃપો પાસેથી યશ હરનાર, જેનો યશ સ્વર્ગમાં પણ ગયો હતો તે તેના વંશનો આધાર હતો.

(૩૪) તેણે કે જેના દુષ્ટ અનુજીવીઓ નિમકહુરામ(રાજદ્રોહી) હતા તેણે વદલભની સેનાથી ચઢાઈ થએલું નિજ પિતાનું સામ્રાજ્ય સત્વર પાછું મેળવ્યું.

(૩૫) શુભતુંગ વાણીમાં મૃદુ, સત્યપરાયણ, શ્રીમાન, અનુજીવિનોમાં પ્રેમાળ, મદવાળો અરિને બચ સમાન હતો અને મિત્રોનું શ્રેય કરનાર હતો.

(૩૬) જ્યારે તે ધર્મી નૃપ સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે સદ્ગુણમાં પ્રીતિવાળો, ધ્રુવરાજ સરખો ધર્મી, ધ્રુવરાજ પૃથ્વીને પ્રસન્ન કરતો.

(૩૭) તેને (યુદ્ધ) માટે સામે ત્વરાથી મળવા આવતી પ્રબળ ગૂર્જર સેના, શત્રુ વદલભ પ્રતિપક્ષી થએલા બન્ધુજનો, અને અનુજના દગા તે સર્વ તેના લયથી શાંત થઈ ગયાં. અહો ! નિરૂપમ નૃપ ? તારિ અસિનો ચમત્કાર અદ્ભુત હતો.

(૩૮) તેણે એકલાએ જ સહેલાઈથી યુદ્ધ માટે તૈયાર ગૂર્જરાનું બલવાન સૈન્ય જે તેના બન્ધુ જનોથી પુનઃ ભરપૂર હતું તેને નસાડી મૂક્યું.

(૩૯) શુભતુંગનો પુત્ર અતિ ઉચ્ચ પદ પામ્યો તે કંઈ અદ્ભુત નથી. કારણકે હમણાં જ લિપ્ત થઈ, દાન અને શૌર્યથી સર્વથી ઉચ્ચ યશ તેણે પ્રાપ્ત કર્યો.

(૪૦) નિજ બાહુબળથી પ્રાપ્ત કરેલું રાજ્ય તેના સેવકોને વેંહુંચી તેણે શત્રુઓને લય ઉત્પન્ન કર્યો અને અભિલાષ પ્રમાણે દીનોને અને અર્થિ જનોને લક્ષ્મી આપી.

(૪૧) મિહિરનો શ્રી સાથે યોગ હતો અને તે ઉમદા બન્ધુજનોના મંડળથી આવૃત્ત હતો. તેણે પરાક્રમથી સર્વ દેશ જિતેલા હતા, છતાં પરાજયના તિમિરથી ઢંકાયેલા મુખ સાથે તે, ધારાવર્ષનો પ્રતાપ નિજ પ્રતાપ કરતાં અધિક જોઈ અદશ્ય થઈ ગયો. કેટલા તેજહીન, દુષ્ટ અને દીનજનો પૃથ્વીપર તેની આગળ નષ્ટ નથી થતા ?

(૪૨) પૃથ્વી સગર આદિથી પૂર્વે રક્ષિત હતી છતાં નિજ પૂર્વજોના કરતાં અધિક ગુણુ-સંપન્ન પ્રિય પ્રીતમની પ્રાપ્તિ થઈ ત્યારે જ તેના મનોરથ પૂર્ણ થયા હતા તેથી આનંદ પામી.

(૪૩) જીવિત પવન અને વિદ્યુત સમાન ચંચળ અને અસાર છે એમ માની આ મહાન ધર્મદાન તેણે આપ્યું છે.

મહા સામંતોનો અધિપતિ શ્રી ધ્રુવરાજ દેવ ધારાવર્ષ જેણે મહાશબ્દની પ્રાપ્તિ કરી હતી તે રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, ગ્રામકૂટ, આયુક્તક, નિયુક્તક, આધિકારિક, વાસાપક, મહત્તર આદિને તેમના સંબંધ અનુસાર આ શાસન જાહેર કરે છે:- તમને જાહેર થાયો કે આ લોક અને પર-લોકમાં મારાં માતા પિતાના અને મારા યશની વૃદ્ધિ અર્થે મેં આપ્યું છે:-

(૪૪) એક ધનવાન અને વસ્તીવાળા વિષયમાં, ભદ્રપદીમાં અધ્વર્યુ-(વેદ) સપ્રદા-ચારી, જનોને સુખ આપનાર શ્રીદોષ્ટિ નામનો પ્રસિદ્ધ પ્રાદાણ હતો, જે વારંવાર રાંધેલું અન્ન આદિ દાન દેતો, તેથી અર્થિજનોને ઉદર પોષણ માટે દુકાળમાં પણ ચિંતા હતી નહીં.

(૪૫) તેણે ધ્રુવરાજ દેવ પાસેથી ત્રેત્રા ગામ પ્રાપ્ત કરી, સર્વ સજ્જનોના શ્રેય માટે તેણે સત્ર સ્થાપ્યું. તેના ગૃહમાં સહસ્ર પ્રાદાણો અને રાજવંશી જનો નિત્ય લોજન કરતા.

તેનો પુત્ર નેત્રપ્ય સત્રનો અધિપતિ હતો—

તેના લાક્ષાયણ ગોત્રના, જોજિભા નામના પુત્રને, કર્માન્તપુર સાથે જોડાયેલાં ૧૧૬ ગામ મધ્યેનું પારાહણક ગામ આપ્યું છે. તેની સીમા:—પૂર્વે કુણ્ડીરવલ્લિકા; દક્ષિણે ત્રેના આહારમાંનું ખૌરાચ્છક ગામ; અને જોણન્ધા ગામ: પશ્ચિમે મોટક નામવાળું પ્રાદાણોનું ધામ: ઉત્તરે મોઈ-વાસકગામ. ઉપર કહેલી સીમાવાળું આ ગામ ભક્તિથી (શ્રદ્ધાથી) ઉદ્રંગ સહિત, ઉપરિકર-સહિત, સીમાપર્યંત વૃક્ષની હાર સહિત, દશ અપરાધનાં કાર્યોને નિર્ણય અને દણ્ડની સત્તા સહિત, ઉદ્ભવતી વેઠના હક સહિત, સુવર્ણ અને અન્નમાંની આવક સહિત, સૈનિકોના પ્રવેશ મુક્ત, રાજપુરુષોના હસ્તપ્રક્ષેપણમુક્ત, ભૂમિચિદ્રના ન્યાય અનુસાર, પૂર્વે દેવો અને દ્વિજોને કરેલાં દાન વર્જ કરી, પુત્રો, પૌત્રો અને વંશજોના, ચંદ્ર, સૂર્ય, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળસુધી ઉપલોગ માટે શક નૃપના સમય પછી સંવત ૭૮૬, જેષ્ઠ, અમાસ-ને સૂર્યગ્રહણ સમયે ભૃગુકચ્છમાં, નર્મદા નદીમાં, મૂલસ્થાન તીર્થમાં રનાન કરી પૂર્વોક્ત સત્રના નિભાવ માટે, બાલ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર આદી વિધિ અનુષ્ઠાન માટે પાણીના અર્ધથી આપ્યું છે, જેથી કોઈ પણ પ્રતિબંધ કરશે નહીં

(૫૮) યુદ્ધમાં શત્રુઓનો પરાજય કરનાર ધારાવર્ષના અનુજ, શ્રી શુભતુંગના પુત્ર શ્રી ગોવિંદરાજે તેના ભાઈનું રાજ્ય અચલ કર્યું.

(૫૯) જેના કોષ અનલની પહોળી અને ચટુલ જ્વાળા, ગગનમાં સ્થાન કરતા પ્રદા-આદિ દેવોએ ગજ અને અશ્વથી પૂર્ણ અરિસેના ભસ્મ કરી સંતોષ ન પામવાથી વિશ્વમાં પ્રસ-રવા આતુર છે તેવી જોઈ, તે (ગોવિંદરાજ) નિરૂપમથી તેનો, દૂતક આ દાનમાં થયો હતો.

અને મહાસાંધિવિગ્રહીક શ્રી કલ્યાણથી આ લખાયું છે. આ મારા શ્રી અકાલર્ષના પુત્ર શ્રી ધ્રુવરાજ દેવના સ્વહસ્ત છે.

અમોઘવર્ષ ૧ લાનાં સંજનનાં તામ્રપત્રો

શ. ૭૬૩ પૌષ માસ

આ પતરાં મુંબઈ ઇલાકાના થાણા પરગણામાંના સંજન ગામમાંથી કોઈ પારસી ગૃહસ્થને મળ્યાં હતાં અને તેણે પ્રો. શ્રીધર ભાંડારકરને આપેલાં હતાં. તેણે જ. બો. એ. રા. એ. સો. વો. ૨૨ પા. ૧૧૬ મે તેમાંના બે શ્લોક ઉપર નોટ પ્રસિદ્ધ કરી હતી. તેમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ગોવિંદ ત્રીજે, પ્રતિહાર રાજા નાગભટ, કનોજનો અધિપતિ ચક્રાચુધ અને ગૌડ રાજા ધર્મપાલ આ બધા સમકાલીન હતા. રાષ્ટ્રકૂટ અમોઘવર્ષનું આ પહેલામાં પહેલું પ્રમાણ-ભૂત તામ્રપત્ર છે.

પતરાં ત્રણ છે અને તે દરેક ૧૮^૧/_૨ ઇંચ લાંબું અને ૧૦^૧/_૨ ઇંચ પહોળું છે, કોર જરા નડી રાખેલી છે, તેથી લખાણનું રક્ષણ થાય છે. પહેલું અને ત્રીજું અંદરની બાજુએ જ અને બીજું બન્ને બાજુએ કોતરવામાં આવેલું છે. પતરાં મજબુત લંબગોળ કડીથી બાંધેલાં છે. કડી ૬ ઇંચ નાની છે અને તેનો વ્યાસ ૪^૧/_૨ અને ૩^૧/_૨ છે. પતરાંને એક બાજુ કાણામાંથી કડી પસાર થાય છે. કડીના છેડા રેવેલા છે અને તે ઉપર ચોરસ સીલ છે જે ૧^૧/_૨ ઇંચ ઊંચી અને પહોળી છે. સીલમાં ગરૂડની મૂર્તિ છે અને તેના બન્ને હાથમાં સર્પ છે. ગરૂડના કાનની ઉપર બે તક્તીઓ છે પણ તે શું છે તે કંઈપી શકાતું નથી. ગરૂડની જમણી બાજુ ઉપરને ખૂણે ગણપતિ અને નીચેના ખૂણે પીંછી અને દીવો છે. ડાબી બાજુએ ઉપરના ખૂણે દેવી છે જે સિંહની પાસે ઉભેલી છે અને જમણા હાથમાં સુવ છે. તેની નીચે પીંછી છે અને તળે સ્વસ્તિક છે. વચમાં નીચે શ્રીમદ્અમોઘવર્ષદેવસ્ય એ અક્ષરો છે.

કોતરકામ સ્પષ્ટ અને સાદી રીતે કરવામાં આવેલ છે. પણ મુસદ્દામાં ભૂલ હશે તેથી પતરામાં પણ ભૂલો ઘણી છે. અક્ષરો રાષ્ટ્રકૂટના બીજા લેખોના અક્ષરોને મળતા આવે છે. ભાષા આખા લેખમાં સંસ્કૃત જ છે. શરૂવાતના ઐ અને સ્વસ્તિ બાદ કરીએ તો બાકીનો લેખ પં. ૫૭ (ત્રીજા પતરામાં) સુધી બધો પદ્યમાં છે. શ્લોક ૨૩ અને ૩૬ ના છંદ મત્તેભવિકી-ડિત છે, જે સાધારણરીતે સાહિત્યમાં બેવામાં આવતો નથી.

આ લેખના કેટલાક શ્લોકો પ્રો. કીલહોર્ને પ્રકટ કરેલ અમોઘવર્ષના કોન્નુરના લેખના શ્લોકો સાથે મળતા આવે છે. આ લેખના ૨, ૩, ૬, ૮, ૧૦-૧૨, ૨૭, ૨૯, ૩૬, ૪૫ અને ૫૦-૫૩, તેના ૨ થી ૧૫ શ્લોકોની સાથે મળતા આવે છે.

રાષ્ટ્રકૂટ રાજા અમોઘવર્ષે આ દાન કરેલ છે અને તેને પં. ૫૭-૫૮ માં પરમભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર જગત્તુંગદેવના પાદાનુધ્યાત, પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર પૃથિવીવલ્લભ, વલ્લભનરેન્દ્રદેવ એમ વર્ણવ્યો છે. અમોઘવર્ષ પોતાની રાજધાની માન્ય-ખેટમાં રહેતો હતો ત્યારે શક સં. ૭૬૩ માં બલિ, ચક્ર, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને અતિથિ-તર્પણ ક્રિયા માટે સંજન પાસેની ચોવીસીમાંથી ઝરિવલ્લિકા ગામ ચાર બ્રાહ્મણને આપ્યાની હકીકત તેમાં છે. દાન લેનાર બધા બ્રાહ્મણો બહુવૃથ શાખાના છે. તેમાંના બે (૧) સાર્વકુવારના પૌત્ર અને ષડંગવિદ્ ગોલનો દીકરો નરસિંહ દીક્ષિત અને (૨) ભટ્ટનો પૌત્ર ગોવિંદ ભટ્ટનો દિકરો કમવિદ્ રક્ષાદિત્ય ભરદ્વાજ ગોત્રના હતા. ત્રીજો દાવાંડ ગાહિયસહાસનો પૌત્ર વિશ્ણુભટ્ટનો દીકરો ષડંગવિદ્ ત્રિવિક્રમ વહુમુખ ગોત્રનો હતો અને ચોથો હરિભટ્ટનો પૌત્ર ગોવાદિત્યભટ્ટનો દીકરો કેશવ-ગાહિયસહાસ વત્સ ગોત્રનો હતો. તે બધા કરહાડ પરગણાના હતા અને કદાચ કરહાડા બ્રાહ્મણ હશે.

શરૂવાતમાં ૐ પછી ચાલુ મંગળાચરણનો શ્લોક છે. ત્યારપછીના શ્લોકમાં વીરનારાયણની સ્તુતિ છે. નારાયણમાં વંશોત્પાદક નારાયણનો જ નહીં, પણ અમોઘવર્ષનું તે બીરૂદ હોવાથી તેનો પણ ઉલ્લેખ હશે. શ્લોક. ૩-ચદુવંશમાં પૃથ્વીકુરાજનો દીકરો ગોવિંદ હતો. આ ગોવિંદ માન્યખેટના રાષ્ટ્રકૂટવંશનો ગોવિંદ ૧ લો સમજવો. શ્લોક. ૪-૬ તેના પછી કર્ક ગાદીએ આવ્યો. શ્લોક. ૭ તેના પછી ઇંદ્રરાજ થયો જે ખેટકના ચાલુક્યની દીકરી રાક્ષસવિવાહથી પરણ્યો હતો. ખેડા(ખેટક)ના ચાલુક્ય એટલે કે બાહામિમાં રાજ્યકર્તા ચાલુક્યની શાખા ગુર્જર ચાલુક્ય સાથે ઇંદ્રરાજ આખડ્યો હતો, એમ આ ઉપરથી સમજાય છે. શક ૬૭૬(૭૫૭ ઇ. સ.)નાં આન્ત્રોદી આરોદી(સુરત પરગણામાં)ના તામ્રપત્રમાં રાષ્ટ્રકૂટની વંશાવળી નીચે મુજબ છે, (૧) કર્ક, (૨) તેનો દીકરો ધ્રુવ, (૩) તેવો દીકરો ગોવિંદ, (૪) તેનો દીકરો કર્ક બીજો. આને મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર, પરમ ભટ્ટારક ઇત્યાદિ કહેલ છે તેથી અનુમાન થાય છે કે ૩ જો અને ૪ થો તે દન્તિદુર્ગના પિતા ઇંદ્રરાજની ઉપરના ગોવિંદ અને કર્ક હોય. પરંતુ જ્યારે કર્ક માટે શ. ૬૭૬ મળે છે ત્યારે સામનગઢના તામ્રપત્રમાં તેના પૌત્ર દન્તિદુર્ગ માટે શ. ૬૭૫ ની સાલ આપી છે. પણ આ સામનગઢનું તામ્રપત્ર દાનવિભાગમાં બનાવટી છે એમ ડો. ફ્લીટે* બતાવ્યું છે અને લિપિ વિગેરે ઉપરથી પણ ડો. વી. એસ સુકથંકરે * બનાવટી બહેર કરેલ છે, તેથી ઉપર બતાવેલું સામ્ય બંધખેસતું આવે છે અને દન્તિદુર્ગ પહેલાં તેના પૂર્વજ દક્ષિણ ગુજરાતમાં હતા એમ પુરવાર થાય છે. શ્લોક. ૮ ઇંદ્રરાજ પછી દન્તિદુર્ગ ગાદીએ આવ્યો. શ્લોક. ૯ તેણે ઉજ્જનમાં હિરણ્ય-ગર્ભવિધિ કરી; ત્યારે ગુર્જર અને બીજા રાજાઓને પ્રતિહાર બનાવ્યા. ઇંદ્રારાના દશાવતારની શુદ્ધાના લેખમાં દન્તિદુર્ગને મહારાજ શર્વ લખ્યો છે અને તેણે ઉજ્જનમાં મહાદાન કર્યાની હકીકત પણ આપેલ છે. આ ઉપરથી એમ પણ સમજાય છે તે પ્રતિહારનામે ગુર્જર વંશ ઉજ્જનમાં તે વખતે રાજ કરતો હતો. તેથી પ્રતિહારવંશના રાજાઓ મહોદય(કનોજ)માં વસ્યા તે પહેલાં રજપુતાનાના લિનમાલમાં નહીં પણ ઉજ્જનમાં રહેતા એમ માનવાનું કારણ મળે છે. શ્લોક. ૧૦ દન્તિદુર્ગ પછી શુભતુંગ વલ્લભ એટલે કે કૃષ્ણ ૧ લો થયો. તેણે ચાલુક્યની સત્તા છીનવી લીધી એમ લખ્યું છે. શ્લોક. ૧૨ તેના પછી પ્રભુતવર્ષ એટલે કે ગોવિંદ બીજો થયો અને ત્યારપછી ધારાવર્ષ એટલે કે ધ્રુવ થયો. શ્લોક. ૧૪ ધ્રુવે ગંગા અને યમુના વચ્ચે નાસવા ગૌડરાજનાં છત્ર વિગેરે પડાવી લીધાં હતાં. ધ્રુવનો સમકાલીન થઈ શકે એવો ગૌડરાજ પાલ વંશનો ધર્મપાલ અગર તેનો પિતા ગોપાલ હોઈ શકે. તે વંશના લેખો ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ગોપાલ કંઈ તેવો પરાક્રમી ન હોતો તેથી ધર્મપાલનો આ ઉલ્લેખ હશે. પોતાના રાજ્યની બહાર તેની હાર થઈ તેથી એમ અનુમાન થાય છે કે કદાચ કનોજના રાજાની મદદે તે ગયો હોય. વડોદરાના તામ્રપત્રમાં ધ્રુવે ગંગા અને યમુના વચ્ચેનો પ્રદેશ જિત્યો એમ લખેલ છે તેનાથી ઉપરના અનુમાનને ટેકો મળે છે. તે પ્રદેશ કનોજના રાજ્ય સાથે મળતો આવે છે, અને એમ લાગે છે કે વત્સરાજને હરાવીને ધ્રુવ ઉત્તર તરફ વધતો હશે ત્યારે ગૌડરાજ મદદે આવ્યો હોય તેને પણ હરાવી તેનાં છત્ર વિગેરે પડાવી લીધાં. શ્લોક. ૧૫ ધ્રુવની કીર્તિ સ્વર્ગમાં પહોંચ્યાનું એટલે કે તે સ્વર્ગસ્થ થયાનું લખ્યું છે શ્લોક. ૧૬ ધ્રુવને નિરૂપમનો ઇલકાબ હતો અને તેનો દીકરો ગોવિંદ ૩ જો ગાદીએ આવ્યો કે તરત ખંડીયા રાજાઓને કેટલાકને તેની ગાદી પાછી આપી અને મંત્રીની સલાહ વિરૂદ્ધ તેના બાપે કેદ કરેલ ગાંગ રાજાને છોડી મૂક્યો. શ્લોક. ૧૭, ૧૮, પોતાના મોટા ભાઈ રણાવલોક કંભજીની ઉરકેરણીથી બાર ખંડીયા રાજા સાથે તેને ગાદીએ બેઠા પછી તરત લડવું પડ્યું હતું. ગાંગ રાજાએ ખંડણી આપવાની ના પાડી તેથી ફરી કેદ કરવામાં આવ્યો.

શ્લો. ૧૯-૨૦ ગોવિંદ ૩ જાનાં ચાલુ વખાણુ છે અને તેનું ત્રિભુવનધવલનું નવું ખીરૂદ જાણવામાં આવે છે. શ્લો. ૨૧ ઉત્તરમાં વિજય યાત્રાએ નીકળ્યાનું વર્ણન છે. તેણે નાગભટ્ટ અને ચન્દ્રગુપ્તને હરાવ્યા. ગોવિંદ ત્રીજાને સમકાલીન હોઈ શકે તેવો મધ્ય પ્રાંતમાં કોશલ પ્રદેશમાં શ્રીપુર અથવા સિરપુરમાં રાજ્ય કરતો માત્ર એક જ ચન્દ્રગુપ્ત હતો. તે પાંડવ વંશનો હતો અને પાંડવ વંશ ૮ મી અને ૯ મી સદીમાં સર્વોપરી સત્તા લોગવતો હતો. નાગભટ્ટ તે પ્રતિહાર વંશના અવન્તિના રાજા વત્સરાજનો દીકરો હતો. શ્લો. ૨૩ હિમાલયના ઝરણાનાં પાણી તેના ઘોડા તથા હાથીઓએ પીધાં અને ત્યાં ધર્મ અને ચક્રાયુધને નમાવ્યા. તેને કીર્તિનારાયણનું ખીરૂદ મળ્યું. ધર્મ તે પાલવંશનો ધર્મપાલ હોવો જોઈએ અને ચક્રાયુધ તે ધર્મપાલ મારફત કનોજની ગાદી જેને મળી હતી તે હોવો જોઈએ.

શ્લો. ૨૪ હિમાલયથી ગોવિંદ ત્રીજે નર્મદા તરફ વળ્યો અને પૂર્વ તરફ વળીને નદીને કાંઠે કાંઠે પ્રયાણ કરીને માલવા, કોશલ, કલિંગ, વંગ, દાહલ અને ઓડીશના પ્રદેશો જિત્યા. આંહી તેને વિક્રમનું ખીરૂદ આપવામાં આવેલ છે. શ્લો. ૨૫ પોતાના શત્રુને દબાવીને નદીના ખીજા કાંઠા-તરફ ગયો અને વિન્ધ્યાની તળેટીમાં રાજધાનીમાં રહ્યો.

શ્લો. ૨૬ મહારાજા શર્વ નામના નાના રાજાના રાજ્યમાં હતો ત્યારે તેને પુત્ર જન્મ્યો, અને તેનું નામ મહારાજા શર્વ રાખ્યું. શ્લો. ૨૭-૨૮ જોષીએ તે પુત્રનું બહુ જ ઉજવણ લવિષ્ય ભાંજ્યું. આ પુત્ર તે અમોઘવર્ષ અને રાજધાની તે શ્રીલવન હોવી જોઈએ એમ ખીજાં તામ્ર-પત્રો ઉપરથી ચોક્કસ થાય છે.

શ્લો. ૨૯ ગોવિંદના ખીજાં બે ખીરૂદ પ્રભૂતવર્ષ અને જગત્તુંગ આપેલાં છે. શ્લો. ૩૦-૩૨ ત્યાંથી ઉપડી દક્ષિણ તરફ પ્રયાણ કરી દ્રવિડ રાજા કેરલ, પાંડય, ચોલ અને પદ્મવ વિગરને હરાવ્યા. તેમ જ કલિંગ, મગધ અને ગુર્જર રાજ્યોને હરાવ્યાનું પણ લખ્યું છે. શ્લો. ૩૩ ખંડ ખોર કેટલાક ગાંગ રાજ્યોને કેદ કર્યા અને હુણનાં પણ વર્ણન છે. હેલાપુરમાં રહીને તેણે લંકાના રાજાને નમાવ્યો. તેને રાવણનાં બે પૂતળાં મળ્યાં જે શિવના મંદિર આગળ કાંચીમાં જયસ્તંભ તરીકે ઉભાં કરાવ્યાં. આ હેલાપુર તુંગભદ્રા પાસે હતું તેથી માઈસોરના હસ્સન પરગણાનું વેલાપુર અથવા બેલૂર હોઈ શકે.

શ્લો. ૩૫-૩૬ ગોવિંદ ૩ જો ગુજરી ગયા બાદ તેનો દીકરો અમોઘવર્ષ ગાદીએ આવ્યો. શ્લો. ૩૭-૪૧ અમોઘવર્ષ ગાદીએ આવ્યા પછી સાગન્ત, સચિવ અને સ્વખાન્ધવોએ હુલ્લડ ઉઠાવ્યું. પરંતુ આર્ય પાતાલમદલની મદદથી તે શમાવી દીધું. આ પાતાલમદલ કોણ તે ખબર નથી. શ્રવણ બેળગોળાના લોખમાં રાષ્ટ્રકૂટ ઈંદ્ર ૪ થાનો સમકાલીન વજ્રલદેવનો ભાઈ પાતાલમદલ આવે છે પણ તે અમોઘવર્ષથી ઘણા કાળ પછીનો છે. શ્લોક ૪૭ લોકોનો ઉપદ્રવ શાંત કરવા માટે રાજા કે જેને આંહી વીર નારાયણ કહ્યો છે તેણે પોતાની ડાબી આંગળી કાપીને મહાલક્ષ્મીને અર્પણ કરી. આ મહાલક્ષ્મી તે કોલ્હાપૂર માંની દેવી હોય એવો સંભવ છે. શ્લોક ૪૮ ગુપ્તરાજા કરતાં અમોઘવર્ષ ચઢીયાતો હતો એમ ખતાવ્યું છે. ઐતિહાસિક સાધનોની મદદથી એમ અનુમાન થઈ શકે કે આ ગુપ્ત રાજા સ્કંદગુપ્ત વિક્રમાદિત્ય હોય.

દાનમાં આપેલું ગામ ઝરિવલિકા સંજન ચોવીસીમાં આવેલું વર્ણવ્યું છે. તેની સીમા નીચે મુજબ છે; પૂર્વે કલ્હવી નદી દક્ષિણે ઉપલહથક નામનું ગામડું પશ્ચિમે નન્દગ્રામ અને ઉત્તરે ધનવલિકા નામનું ગામડું આવેલું હતું. આ બધાં સ્થળો નીચે મુજબ અત્યારે પણ મળી આવે છે. સંજન તે અત્યારે પણ તેજ નામે મશહુર છે. ઝરિવલિકા તે ઝરોલિ, કલ્હવી તે કાલુ નદી અગર દારોટો નામે ઓળખાય છે. ઉપલહથક તે ઉપલાટ, નન્દગ્રામ તે નન્દનગાંવ અને ધનવલિકા તે ધાનોદી છે. મુખ્ય સર્વે શીટ નં. ૧૩૩ છે અને ૧૩૪ માં આ બધાં ગામો આપેલાં છે.

અક્ષરાન્તરં
પતરું પહેલું

- ૧ ઔ [૥] સ વોવ્યાદ્વેષસા ધામ યન્નામિકમલં કૃતં । હરશ્ચ યસ્ય કાન્તેન્દુક-
લયા કમલંકૃતં ॥ [૧] અનન્તભોગાસ્થિતિરત્ર પાતુ વઃ પ્રતાપશીલપ્રભવોદયાચલ[૧]
- ૨ શુરાદ્કૂટોચ્છિત્તવંશપૂર્વજઃ સ વીરનારાયણ એવ યો વિભુઃ । [૧ ૨] તદીયવી-
ર્યાયિતયાદવાન્વયે ક્રમેણ વાદ્ધાવિવ રત્નસંચયઃ [૧] વભૂવં ગોવિન્દમહીપતિર્ભુવંઃ
- ૩ પ્રસાધનો પૃચ્છકરાજનં ॥ [૩] વભૌરં યઃ કૌસ્તુભરત્નવિસ્ફુરદ્ભસ્તિવિસ્તીર્ણ-
મુરસ્થલં તતઃ [૧] પ્રભાતમાનુપ્રભવપ્રભાતતં હિરણ્મયં મેરુરિવામિતસ્તટં ॥
[૪] મનાંસિ
- ૪ યત્રાસમેયાનિ સન્તતં વચાંસિ યત્કીર્તિવિકીર્તનાન્યપિ । શિરાંસિ યત્પાદનતાનિ વૈ-
રિણાં યશાંસિ યત્તેજસિ નેશુરન્યતઃ ॥ [૫] ધનુસ્સમુત્સારિતભૂમૃતા મહી પ્રસારિતા
- ૫ યેન પૃથુપ્રભાવિના । મહૌજસા વૈરિતમો નિરાકૃતં પ્રતાપશીલેન સર્કર્કરાદ્ પ્રભુઃ ॥
[૬] ઇન્દ્રરાજસ્તતોગૃહ્ણાત્ યશ્ચાલુક્યનૃપાત્મજાં [૧] રાક્ષસેન વિવાહેન રણે સ્વે-
- ૬ ટકમળંડેપે ॥ [૭] તતોભવદ્દન્તિઘટામિમર્દનો હિમાચલાદાસ્થિતસેતુસીમતઃ[૧]
- ૭ સ્વલીકૃતોદૃતમહીપમળલઃ કુલાગ્રણીર્યો ભુવિ દન્તિદુર્ગારાદ્ ॥ [૮] હિરણ્ય-
- ૮ ગર્ભ રાજન્યૈરુજ્જયન્યૈં યદાસિતં [૧] પ્રતિહારીકૃતં યેન ગુર્જરેશાદિરાજકર્મ ॥ [૬]
સ્વયંવરીભૂતરણાંગણે તતસ્સ નિર્વ્યપેક્ષં શુભતુંગવલ્લભઃ [૧] ચકર્ષચાલુક્યકુલશ્રી
- ૯ યં^{૧૦} વર્લોદ્વિલોલપાલ્લિજ્વલમાલભારિણીં ॥ [૧૦] અયોઘ્યૈર્સિંઘાસનાચામરો-
ર્જિતસ્સિતાતપત્રોપ્રતિપક્ષરાજ્યભાક્ [૧] અકાલવર્ષો હતભૂપરાજકો વભૂવં રાજં-
- ૧૦ રિષિરશેષપુણ્યકૃત્ ॥ [૧૧] તતઃ પ્રભૂતવર્ષોભૂદ્ધારાવર્ષસ્તતશ્શરૈર્દારાવર્ષાયિતં^{૧૬}
યેનસંગ્રામભુવિ ભૂભૈર્જા ॥ [૧૨] યુદ્ધેષુ યસ્ય કરવાલનિકૃતશત્રુમૂર્ધાઙ્ક-
વોષ્ણરુચિરાસવપાન-
- ૧૦ મતૈઃ । આકળ્ઠપૂર્ણજઠરઃ પરિવૃત્તમૃત્યુરુદ્ધારયન્નિવ સ કાહલધીરનાદૈઃ ॥ [૧૩]
ગઙ્ગાયમુનયોર્મધ્યે રાજો ગૌડસ્ય નશ્યતઃ [૧] લક્ષ્મીલીલારવિન્દાનિ સ્વેતચ્છ-
ત્રાણિ યો હરેત્^{૧૭} ॥ [૧૪]
- ૧૧ વ્યાસા વિશ્વમ્ભરાન્તં શશિકરધવલા યસ્ય કીર્તિં^{૧૮} સમન્તાત્ પ્રેંસ્વચ્છંકાલિમુક્તા-
ફલશતશફરાનેકફેનોર્મિરૂપૈઃ । પારાવારાન્યતીરોત્તરણમવિરલં કુર્વતીવ પ્રયાતા સ્વ-

૧ મૂળ પત્ર ૭૫૨થી. ૨ ચિહ્નરૂપે છે. ૩ છંદ અનુષ્ટુપ્ ૪ વાંચો સુરાટ્ર ૫ છંદ આ શ્લોક અને પછીના ચારનો વસંતતિલકા ૬ વાંચો વભૂવ ૭ વાંચો મહીપતિર્ભુવઃ ૮ વાંચો પ્રસાધન ૯ વાંચો રાજનન્દન ૧૦ વાંચો વમાર ૧૧ વાંચો યત્રાસ ૧૨ વાંચો ગૃહ્ણાવશ્વા ૧૩ છંદ અનુષ્ટુપ્ ૧૪ છંદ વંશરથવિલ ૧૫ વાંચો યિન્યાં. ૧૬ છંદ અનુષ્ટુપ્ ૧૭ વાંચો ત્રિયં ૧૮ વલ; ભારિણીં ૧૯ આ શ્લોક અને પછીના શ્લોકનો છંદ વંશરથવિલ ૨૦ વાંચો સિંહાસન ૨૧ વાંચો વભૂવ ૨૨ વાંચો રાજર્ષિ ૨૩ વાંચો શરૈઃ । ધારા ૨૪ છંદ અનુષ્ટુપ્ ૨૫ વાંચો પાનમત્ ૨૬ છંદ વસંતતિલકા ૨૭ વાંચો હરત્ ૨૮ વાંચો કીર્તિ ૨૯ વાંચો ચ્છંદાલિ અને રૂપૈઃ લે. ૩૯

- १२ र्ग' गोवर्णहारद्विरदसुरसरि^२ र्द्धाचराष्ट्रच्छलेन ॥ [१५] प्राप्तो राज्याभिषेक
निरुपमतनयो यं स्वसामन्तवर्गात्स्वेषां^३ स्वेषां पदेषु प्रकटमनुनयै स्थापयिष्यानश-
१३ षाम् । पित्रा यूर्य समाना इति गिरमरणीन्मन्त्रिवर्गं त्रिवर्गोद्युक्तः कृत्येषुदक्षः
क्षितिमवति यदोन्मोक्षयन्वद्विगंगं ॥ [१६] दुष्टांस्तावत्स्वभृत्यो ज्ञादिति विध-
१४ टितो^४ स्थापितान्येशपांशां युद्धे युद्धास बध्वो^५ विषमतरमहोक्षानिवोभ्रान्स-
मग्रो^६ [१] मुक्ता सार्द्रान्तरात्मा विकृतिपरिणतौ वाडवाग्निं समुद्रः क्षोभो
नाभूद्विपक्षान-
१५ पि पुनरिव^७ तां भूभृतो यो बभूवै^८ ॥ [१७] उपगतविकृतिः कृतघ्नगंगो यदुतितद-
ण्डपलायनोनुबन्धाध्यपगतपदशृङ्खलः खलो यस्सनिगलवन्धगलैः
१६ कृतस्स येन^९ ॥ [१८] श्रीमाध्नाता विधातुं^{१०} प्रतिनिधिरपरो रौष्ट्रकूटान्वयश्री-
सारान्सारामरम्यप्रविततनगरग्रामरामाभिरामामुर्वामुवश्वरौणां मकु-
१७ टमकरिकाशिलष्टपादारविन्दः पारावारोरुवारिस्फुटरवरशनां पातुमुच्येतो^{११} यैः ॥
[१६] नवजलघरवीरध्वानगम्भीरभेरीखवधिरितविश्वाशान्तरौ-
१८ लो रिपूणां^{१२} [१] पटुरवपदढक्काकाहलोत्तालतूर्यत्रिभुवनधवलस्योद्योगकालस्य-
कालः ॥ [२०] भूभृन्मूर्द्धि सुनीतपादविशैरः पुण्योदयस्तेजसा क्रान्ताशे-
१९ षदिगन्त^{१३} प्रतिपदं प्राप्तप्रतापोन्नतिः [१] भूयो^{१४} योप्यनुरन्तामण्डल-
युत(:) पद्माकरानन्दितो मार्त्तण्डे^{१५} स्वयमुतरायणगतैस्तेजोनिधिर्दुस्सहैः ॥
[२१] सनाग-
२० भटचन्दै^{१६} गुप्तनृपयोर्यशौर्यै^{१७} रणोखहार्यमपह्नीयै^{१८} धैर्यै विकलानथोन्मूलयत् [१]
यशोज्ज्वलनपरो नृपान्स्वभुवि शालिसस्यानिव (१) पुन^{१९} पुनरतिष्ठि-
२१ पत्स्वपद एव चान्योनपि । [२२] हिमवत्पर्वतनिर्भराम्बु^{२०} तुरगैः वीतण्चै^{२१} गङ्गाजै-

पतरुं बीजुं प्रथम बाजु

- २२ र्द्धनितं मज्जनतूर्यकैर्द्विगुणितं भूयोपि तत्कन्दरे [१] स्वयमेवोपनतौ च यस्य
महतस्तौ धर्मचक्रायुधौ (१) हिमवान्कीर्तिसरूपतामुपगतस्त-

१ वांयो स्वर्गः २ वांयो सरिद्धार्त ३ वांयो आ श्लो३ तथा पछीना ये श्लो३ने ७६ सञ्धर।
४ वांयो यः ५ वांयो वर्गान्स्वेषां ६ वांयो न्यैः ७ वांयो स्थापियष्यन्नशेषान् ८ वांयो यूयं ९ वांयो
वर्गो १० वांयो न्वद्ध ११ वांयो स्वभृत्याञ् १२ वांयो विघटितान् १३ वांयो पाशान् १४ वांयो बध्वा
१५ वांयो न्समग्रान् १६ वांयो तान् १७ वांयो बभार १८ वांयो बन्धात् [१] व्यपगत १९ वांयो बन्ध
२० ७६ पुष्पिताया २१ वांयो विधातुः २२ वांयो सारां सारा २३ वांयो भिरामाम् । उर्वी २४ वांयो पातुमभ्यु
२५ ७६ सञ्धर। २६ वांयो बधिरित. २७ वांयो रिपूणां २८ ७६ भालिनी २९ वांयो न्मूर्द्धि ३० वांयो
विसरः ३१ वांयो प्यनुरक्त ३२ वांयो मार्त्तण्डः ३३ वांयो मुत्तरा ३४ ७६ शार्ङ्गलविहीडित ३५ वांयो चन्द्र
३६ वांयो र्यशौर्य ३७ वांयो रणेष्वहार्य ३८ वांयो धैर्यविकलानथोन्मूलयत् ३९ वांयो रतिष्ठि ४० ७६ पृथ्वी
४१ वांयो निर्भराम्बु ४२ वांयो पीतञ्च ४३ वांयो गाङ्गं गजै.

- २३ त्कीर्त्तिनारायणः ॥ [२३] ततं प्रतिनिवृत्य तत्प्रकृतभृत्यकर्मत्यर्थः प्रतापमिव नर्मदातटमनुप्रयात ८ पुनः [१] सकोशलकलिंगवेगिडहलौडूक [१]-
- २४ न्मालवां विलभ्य निजसेवकैः स्वयमवभूजद्विक्रमः ॥ [२४] प्रत्यावृत्तः प्राति-
राज्यं विधेयं कृत्वा रेवामुत्तरं विन्ध्यपादे [१] कुर्वन्धर्मान्कीर्त्तनैः पुण्य[वृ]-
न्दैरध्यष्टात्तान्सो^{११}
- २५ चितां राजधानी^{१२} ॥ [२५] मण्डलेशमहाराजसर्वस्व यदभूद्भुवः । महाराज-
सर्वस्वामी भावी तस्य सुतोर्जनि ॥ [२६] यज्जन्मकाले दैवज्ञैरादिष्ट(ष्ट)
विषहो भुवं [१] भोक्तेति हि-
- २६ मैवत्सतुपर्यन्ताम्बुधिमेखलां [॥ २७] योद्धारोमोघवर्षेण बद्धा ये व युधि द्विषः
[१] मुक्ता ये विकृतास्तेषां भस्मतश्शृङ्खलोद्धृतिः ॥ [२८] तत ८ प्रभूतवर्ष-
स्सन्स्वसंपूर्णम-
- २७ नोरथः[१] जगतुंगस्स मेरुर्वा भूभृतामुपरि स्थितः ॥ [१] उद[ति]ष्ठदवष्टम्भं-
भक्तुं द्रविलभूभृतां [१] सजागरणचिन्तास्थमन्त्रणभ्रान्तचेतसां ॥ [३०] प्रस्था-
नेन हि के-
- २८ वलं प्रचलति स्वच्छादिताच्छादिता घात्री विक्रमसाधनैस्सकलुषं विद्वेषिणां द्वेषिणां
[१] लक्ष्मीरप्युरसो लतेव पवनप्रायासिता यासिता धूलिर्नैव दिशो-
- २९ गमद्विपुयशस्सन्तानकं तानकं [॥ ३१] तस्यत्केरलपाण्ड्यचौलिकनृपस्संपलवं
पलवं प्रम्लानिं गमयन्कलिंगमगधप्रायासको यासकः[१] गर्जद्गुर्जरमौशौ-^{१३}
- ३० शौर्यविलयो लंकारयन्नुद्योगस्तदनिन्द्यशासनमतस्सद्विक्रमो विक्रमः ॥ [३२]
निकृतिविकृतगंगाशृङ्खलोवद्धनिष्ठौ मृतिमयुरनुकूला मण्डलेशा स्वभृ-
- ३१ त्या[१] विरजैसमहितेनुर्यस्य बाह्यालिभूमि परिवृतिविष्टया वेगिनाथौदयोपि ॥
[३२] राजामात्यवराविव स्वहितकार्यालस्यनष्टौ हठाद्वण्डेनैव नि-
- ३२ यम्य मूकवधिरौवानीय हेलपुरे[१] लंकारयन्नुद्योगस्तदनिन्द्यशासनमतस्सद्विक्रमो विक्रमः ॥ [३२]
मुपेतौ^{१४} ततः कीर्त्तिस्तम्भनिभौ शिवायतनके येनेह^{१५} संस्थापितौ ॥^{१६} [३४] या-

१ छंद भतेलविक्रीडित २ वांथो तत ३ वांथो प्रकृति ४ वांथो त्ययं ५ वांथो वंग (वेगि अथवा वेगिनु
आंध्रराज्य अंडी कदाय लशे.) ६ वांथो न्मालवान् ७ वांथो सेवकैः ८ वांथो मबुजद्वि ९ छंद पृथ्वी १०
वांथो मुतरां ११ वांथो रध्यष्टात्तां स्वो १२ वांथो राजधानी १३ छंद शालिनी १४ वांथो मण्डलेशमहाराजः
शर्वः स्वो १५ वांथो महाराजशर्वः १६ आ श्लोक तथा पछीना यार श्लोकनो छंद अनुष्टुप् १७ वांथो
त्सेतुपर्यन्ताम्बुधि १८ वांथो बद्धा ये च १९ वांथो जगतुंग २० आंधीथी अनुक्रमे ये श्लोकनो छंद शार्दूल-
विक्रीडित २१ वांथो मौलि २२ वांथो लंकारयन्कारयन्नुद्योगै २३ वांथो शृङ्खलावद्ध २४ वांथो मण्डलेशाः
स्वभृत्या २५ वांथो ममिते २६ परिवृतिमनु २७ छंद शालिनी २८ वांथो वधिरा २९ वांथो लंकातः किल
३० वांथो मुपेते ३१ वांथो निभे ३२ वांथो संस्थापिते ३३ छंद शार्दूलविक्रीडित.

- ૩૩ સ્યાં કીર્તિસ્તુલોક્યાનિજમુવનમરં^૧ ભર્તુમાસીત્સમર્થઃ પુત્રશ્ચાસ્માકમેકસ્સકલમિતિ
કૃતં જન્મં ધર્મૈરનેકૈઃ [૧] કિં કર્તુ^૨ સ્થેયમસ્મિન્નિતિ^૩ વિમ-
- ૩૪ લયશ્ચપુણ્યશોપાનમાર્ગ^૪ સ્વર્ગપ્રોત્તુંગસૌધં^૫ પ્રતિ રદનુપર્મઃ કીર્તિમે(મે)વાનુ-
યાત્તઃ(તઃ)^૬ ॥ [૩૫] બન્ધૂનાં^૭ બન્ધુરાણાં^૮ મુચિતનિજકુલે પૂર્વજાનાં પ્રજાનાં^૯ જાતા-
- ૩૫ નાં વલ્લભાનાં^{૧૦} મુવનમરિતસત્કીર્તિમૂર્તિસ્થિતૈ^{૧૧} [૧] ત્રાતું^{૧૨} કીર્તિ^{૧૩} સલોકાં કલિ-
કલુષમથો દંતુમંતો રિપૂણાં^{૧૪} શ્રીમૌન્સિહાસનસ્થો^{૧૫} વૈધનુતચરિતોમોઘવ-
- ૩૬ ષ્ઠ પ્રશંસિતિ ॥ [૩૬] ત્રાતું^{૧૬} નમ્રાન્વિજેતું^{૧૭} રણશિરસિ પેરાન્પ્રાથકેમ્યન્પ્ર(૧)-
દાતં નિર્વોદું^{૧૮} રૂઢિસત્યં ધરાણિપરિવૃદો નેદશોન્યૈઃ[૧] હૃત્યં પ્રોત્થાય રસાર્થ પૃથુરવપદ-
- ૩૭ ઢક્કાદિમન્દ્રપ્રઘોષો યૈસોન્દ્રસ્યેવ નિત્યં ધ્વનતિ કલિમલધ્વન્સૈનો મન્દિરાગ્રે ॥
[૩૭] દૃષ્ટાતન્નવરાજ્યમૂર્જિ[ત] વૃહદ્ધર્મપ્રભૌવં નૃપં મૂયં^{૧૯} ષોડશરાજ્ય-
- ૩૮ વત્કૃતયુગન્પ્રારમ્ભૈ^{૨૦} ઇત્યાકુલઃ[૧] નશ્યન્નન્તરનુપ્રવિશ્ય વિષમો માયામયોસૌ કલિઃ
સૌમન્તાન્સચિવન્સ્વવાન્ધવજનાનક્ષોભયત્સ્વીકૃતામ્ ॥ [૩૮]
- ૩૯ શઠર્મત્રં પ્રવિધાય ત્કૃતશપથૈરોશસ્વતંત્રૌ^{૨૧} સ્વયં વિનિહત્યોચિતયુક્તકારિપુરુષાન્સર્વે
સ્વયંગ્રાહિણઃ [૧] પરયોષિદુહિતૌ^{૨૨} સ્વસેતિ ન પુ-
- ૪૦ નર્ભેદન્પશૂનામિવ પ્રભુરેવં કલિકાલમિત્યવસિતં^{૨૩} સૈદૃત્તમુષ્ટૈર્તૈઃ ॥ [૩૬] વિતત-
મહિમધામ્નિ વ્યોમ્નિ સંહૃત્ય ધામ્નામિતવતિ મહતીન્દ્રોર્મ્મખંડ-
- ૪૧ લં તારાકાશ્ચ [૧] ઉદયમહિમભાજો બ્રાજિતાસ્સપ્રતાપે વિરતવતિ વિજિહ્વાશ્ચોર્જિ-
તાસ્તાવદેવ(ઃ)^{૨૪} ॥ [૪૦] ગૈર્ભુવમનુયાતસ્સાર્યપાતાલમહૌર્-
તાસ્તાવદેવ(ઃ)^{૨૫} ॥ [૪૦] ગૈર્ભુવમનુયાતસ્સાર્યપાતાલમહૌર્-
- ૪૨ દુદયગિરિમહિમ્નો રટ્માર્ત્તખંડદેવઃ । પુનરુદયમુપેત્યોષ્ટત્તેજસ્વિચંક્રં પ્રતિહતમથ
કૃત્વા લોકૈર્મેક પુનાતિ ॥ [૪૧] રાજાત્મા મન એવ તસ્ય
- ૪૩ સચિવસ્સામન્તચક્રં પુનસ્તનીત્યેન્દિયવર્ગં એષ વિધિવદ્વાગાદયસ્સેવકાઃ [૧] દેહ-
સ્થાનમધિષ્ઠિતં^{૨૬} સ્વવિષયં મોક્તું^{૨૭} સ્વતન્ત્રઃ ક્ષમસ્ત-

૧ વાંચો વ્યાસ ૨ વાંચો જિલોકૌનિજ ૩ વાંચો જન્મ ૪ વાંચો કર્તુ ૫ વાંચો સ્થેય ૬ વાંચો સોપાન
૭ વાંચો સૌધ ૮ વાંચો યદ ૯ આ શ્લોક અને ૫૬૧ના બે શ્લોકોના છંદ સ્પષ્ટ ૧૦ વાંચો બન્ધૂનાં ૧૧ વાંચો
બન્ધુરાણાં ૧૨ મૂળમાં જાનામ્પ્રજાનાં છે ૧૩ વાંચો મૂર્તિસ્થિતાનામ્ ૧૪ વાંચો કીર્તિ ૧૫ વાંચો નિંસિહા ૧૬ વાંચો
વુષ ૧૭ વાંચો વર્ષઃ પ્રશંસિત ૧૮ વાંચો ત્રાતું ૧૯ વાંચો ન્યાર્યકેમ્ય ૨૦ સમર્થઃ શબ્દનો ઉમેશ કરે. ૨૧ વાંચો
યસ્યે ૨૨ વાંચો ધ્વંસિનો ૨૩ વાંચો વૃહ ૨૪ વાંચો મૂયઃ ૨૫ વાંચો યુગપ્રારમ્ભ ૨૬ વાંચો ન્સચિવાન્સ્વવા-
ન્ધવ અને સ્વીકૃતાન્ ૨૭ છંદ શાદ્ધર્મલવિક્ષીડિત ૨૮ વાંચો મન્ત્ર ૨૯ વાંચો કૃત ૩૦ વાંચો સ્વતંત્રાઃ ૩૧ વાંચો
વિદુહિ ૩૨ વાંચો કાલ ઇત્ય ૩૩ વાંચો મુહત્તતઃ ૩૪ મતેલવિક્ષીડિત છંદ ૩૫ વાંચો તારકાશ્ચ ૩૬ આ
તથા ૫૬૧ના શ્લોકોના છંદ માત્રિની ૩૭ વાંચો વુષ ૩૮ વાંચો સ્સોર્ય. ૩૯ વાંચો ત્યોહત ૪૦ વાંચો
મેકઃ ૪૧ વાંચો સ્ત્રીત્યેન્દિય ૪૨ વાંચો ષિતઃ ૪૩ વાંચો મોક્તું.

बीजं पतरुं— बीजी बाजु.

- ४४ स्मन्भोक्तरि^१ सन्निपातविवशे सर्वेपि नश्यन्ति ते^२ ॥ [४२] दोषानौषधवद्वनान-
निलवत्शुष्केन्धेनान्यग्निवैत् ध्वान्तं भानुवदात्मपूर्वज-
- ४५ समाम्नायागतान्द्रोहकार्ण [१] संतापान्विनिहत्यै यः कलिमलं घात्र्यादिसम्प्रान्ततः
(१) कीर्त्या चन्द्रिक एव चन्धवलच्छद्रत्रश्रिया
- ४६ आजितः ॥ [४३] यण्डाभिहतोत्तरोरिव फलं मुक्ताफलं मण्डलात् (१) यातं
शूकरयूथवद्गहनतस्तन्मन्दिरं हास्तिकं । यत्कोपोग्र-
- ४७ दवाग्निदग्धतनवः प्राप्ता बिभूर्ति पने^३ (१) तत्पादोपनतप्रसादतनवः प्राप्ते^४
विभूतिर्म्परे ॥ [४४] यस्याज्ञां परचक्रि^५ स्रजमिवाजस्रं शि-
- ४८ रोभिर्वहन्त्यादिद्वन्तिघटावलीमुखपटः कीर्त्तिप्रतानस्सतैः । (१) यत्रस्थं स्वकरप्र-
तापमाहिमा कस्यापि दूरस्थितः (१) तेजक्रान्तसमस्तभूर्भुदि-
- ४९ न एवासौ न कस्योपरि ॥ [४५] यद्वारे परमण्डलाधिपतयो दौवारिकैर्वारिकै-
रास्थानावसरं प्रतीक्ष्य बहिरप्यध्यासितौ यासिता । गाणिक्यं वरलमौ^६
- ५० क्तिकचितं तद्भास्तिकं हास्तिकं (१) नादास्यामि यदीति^७ यत्र निजकं पश्यन्ति
नश्यन्ति च ॥ [४६] सर्प पातुमसौ दैदो निजतनुं जीमूतकेतोस्सुतः (१)
श्येनायाथ शिविः^८ क-
- ५१ पोतपरिरक्षार्थं दधीचोर्दिथने । तेप्येकैकमत्पर्पयन्किलमहालक्ष्म्यै स्वावामांगुलिं
लोकोपद्रवशान्तये स्म दिशति श्रीवीरनारायणः ॥ [४७] हत्वा आतर-
- ५२ मेव राज्यमहरदेवीं च दीनस्ततो लक्षं कोटिमलेख्यैकिलं कलौ दाता स गुप्ता-
न्वयः [१] येनात्याजि तनुं स्वराज्यमसकृद्वाह्यार्थकैः का कथा (१) ह्री-
- ५३ सस्योन्नतिराष्ट्राकूढतिलंको दातेति कीर्त्यावपि^९ ॥ [४८] स्वंभुजभुजसनिखिं-
शोमदंष्ट्राग्रदष्टप्रबल(वल)रिपुसमूहेमोघवर्षे महीशे^{१०} । (१) न दध-
- ५४ ति पदमीतिव्याधिदुष्कालैकाले (१) हिमशिशिरवसन्तग्रीष्मवर्षाशरत्तु^{११} । [४९]
चतुस्ससुद्रपर्यान्तैः समुद्रै यत्प्रसाधितं [१] भग्ना समस्तभूपालमुद्राग-

१ वांये। स्मिन्भोक्तरि २ आ तथा ५ जीना २ श्रोत्रो ७ छंद शार्दूलविष्ठाडित ३ वांये। च्छुष्केन्ध ४ वांये।
न्द्रोहकान् ५ वांये। संतापाद्विनि ६ वांये। चन्द्रिकयेव ७ वांये। यदण्डाभिहतात्तरी ८ वांये। लायातं ९ वांये। परे
१० वांये। प्राप्ता ११ वांये। म्परे १२ वांये। चक्रिणः १३ वांये। स्तितः १४ वांये। यत्रस्थः १५ वांये। तेजः
क्रान्त १६ वांये। यद्वारे १७ वांये। बहि १८ वांये। वररत्न १९ वांये। नायस्यामी २० वांये। यदेति २१ वांये।
मसौ २२ वांये। ददौ २३ वांये। शिविः २४ वांये। स्ववामां २५ वांये। लेखयत्किल २६ वांये। तनुः २७ वांये।
द्वाह्या २८ वांये। ह्रीस्तस्योन्न अने कूट २९ वांये। कीर्त्यामपि ३० वांये। भुजगनि अने प्रबल ३१ वांये।
महीशे ३२ वांये। काला ३३ छंद भादिनी ३४ वांये। पर्यन्त ३५ वांये। स्वमुद्रं.
ले. ४०

૧૧ રુદ્રમુદ્રયાં ॥ [૧૦] રાજન્દ્રાસ્તે^૧ વન્દનીસ્તુ^૨ પૂર્વે^૩ યેષાન્ધર્મ્મા^૪ પાલનીયોસ્મ-
દોદૈઃ [૧] ધ્વસ્તા દુષ્ટા વર્તમાનાસ્સધર્મ્મ^૫ પ્રાત્ય્યા યે તે ભવિર્નઃ^૬ પાર્થિવેન્દ્રાઃ^૭
[૧૧] ભુક્તે^૮ કે-

૫૬ શ્ચિક્રમેણાપરેમ્યો^૯ દત્તં ચાન્યૈસ્ત્યક્તમેવાપરૈર્ય્યત્ [૧] કેસ્યાનિત્યે તત્ર રાજ્યં
મહદ્ભિઃ કીર્ત્યો ધર્મ્મઃ કેવલં પાલનીયં^{૧૦} ॥ [૫૨] તેનેદમનિલવિદ્યુચ્ચલમવલો-

૧૭ ક્ય જીવિતમસારં । (૧) ક્ષિતિદાનપરમપુણ્યં પ્રવર્તિતો વ્રેક્ષદાયોયં^{૧૧} ॥ [૫૩]
સ ચ પરમમદ્દારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રીજગતુંગદેવપાદાનુધ્યાતપરં-

૫૮ મમદ્દારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રીપૃથ્વીવલ્લભશ્રીમદમોઘવર્ષશ્રીવલ્લભનરેન્દ્રદેવઃ
કુશલી સર્વાનેવ યથાસમ્બન્ધ્યમાનકાત્રાષ્ટ્રપતિવિષ્ણુપતિ-

૫૯ ગ્રામકૂટયુક્તકનિયુક્તાધિકારિકમહત્તરોદૈ^{૧૨} સમાદિશત્યસ્તુ (૧) વસ્સંવિદિતં
યથા માન્યલેટરાજધાન્યાતસ્થિતેન^{૧૩} મયા માતાપિત્રોરાત્મન(ક)શ્ચૈહિકામુ-

૬૦ ત્રિકપુણ્યયશોમિવૃદ્ધયે ॥ + ॥ કરહડવિનિર્ગતભરદ્વામાગ્નિવેશ્યાનાં આંગિરસપારુહ-
સ્પત્યોનાં ભારદ્વાનાજેસૈવ્રહ્મચારિણે સાવિકૂવારક-

૬૧ મહતપૌત્રાય । ગોલસડગમિપૌત્રાય । નરસિંહદીક્ષિત^{૧૪} । પુનરપિ તૈસ્મૈ વિષય-
વિનિર્ગતાં । તૈસ્મૈ ગોત્રેચ મદૃપૌત્રાય । ગોવિદ્રમદૃ-

૬૨ પુત્રાય । રચ્છાદિત્યક્રમદૈતૈઃ । તસ્મિ દેવે^{૧૫} । વહુમુખસબ્રહ્મચારિણે દાવડિગહિ-
યસહાસપૌત્રાય । વિષ્ણુમદૃ (૧) પુત્રાય । તિવિક્રૈમ-

૬૩ ષડંગમિઃ^{૧૬} । પુનરપિ તસ્મિ દેવે^{૧૭} વચ્છગોત્રસબ્રહ્મચારિણે । હરિમદૃપૌત્રાય ।
ગોવાદિત્યમદૃપુત્રાય । કેસવગહિયસાહાસૈઃ ।

પતરૂં ત્રીજું

૬૪ ચતુર્કાં નાં વહુચસર્વાનાં । પવં ચતુકઃ બ્રાહ્મણાંનાં ગ્રામો દત્તઃ સંજાણસમીપવ-
ર્તિનઃ ચતુર્વિંશતિગ્રામૈર્મધ્યે । રુરિવાલ્લિકાનામગ્રામઃ તસ્ય ચાઘાટ-

૧ અનુષ્ટુપ્ ૭૬ ૨ વાંચો રાજેન્દ્રા ૩ વાંચો વન્વનીયા ૪ વાંચો યેષાં ધર્મ્મ ૫ વાંચો પાલની ૬ વાંચો દોદૈઃ ૭ વાંચો સ્વધર્મ્મ ૮ વાંચો ભાવિ ૯ વાંચો પાર્થિ ૧૦ આ અને પછીના શ્લોકનો ૭૬ શાક્ષિની ૧૧ વાંચો ભુક્ત ૧૨ વાંચો શ્ચિક્ર ૧૩ વાંચો કાસ્થા ૧૪ વાંચો રાજ્યે ૧૫ વાંચો કીર્ત્યૈ ૧૬ વાંચો નીયઃ ૧૭ વાંચો વિદ્યુચ્ચલ ૧૮ વાંચો બ્રહ્મ ૧૯ ૭૬ આયાં ૨૦ વાંચો જગતુંગ ૨૧ વાંચો સમ્બન્ધ્ય ૨૨ વાંચો મહત્તરાદીન્ ૨૩ વાંચો ધાન્યવસ્થિતેન ૨૪ વાંચો ભરદ્વાજાગ્નિવેશ્યાંગિરસબાર્હસ્પત્યાન ૨૫ વાંચો દ્વાજગોત્રસબ્રહ્મ ૨૬ વાંચો ક્રમવિત્ ૨૭ વાંચો ષડંગવિત્ ૨૮ વાંચો નરસિંહદીક્ષિતાય ૨૯ વાંચો તદ્વિષય ૩૦ વાંચો વિનિર્ગતાય ૩૧ વાંચો તસ્મિન્ ૩૨ વાંચો ક્રમવિદે ૩૩ વાંચો તૈસ્મિન્દેશે ૩૪ વાંચો બ્રહ્મ ૩૫ વાંચો ત્રિ ૩૬ વાંચો ગવિદે ૩૭ વાંચો તસ્મિન્દેશે ૩૮ વાંચો વત્સ અને બ્રહ્મ ૩૯ વાંચો કેશવ અને સાહાસાય ૪૦ વાંચો ષ્કાનાં ૪૧ વાંચો બહુવૃચશા ૪૨ વાંચો એવંચતુષ્કસ્યત્રા ૪૩ વાંચો વર્તિચતુર્વિંશતિ.

- ६५ नानि^१: पूर्वतः कलुषी समुद्रगामिनी नदी । दक्षिणतः उप्पलहत्थकं भट्टग्रामः । पश्चिमतः नन्दग्रामः । उत्तरतः धन्ववल्किग्रामः । अयं ग्रामस्य संज्ञाने
- ६६ पत्तने शुंकंन शुष्ण्यामिग्रामं सवृक्षमालाकुलं भोक्तव्यं । एवमयं चतुराघाटनोपलक्षितः सोद्रंगस्सपरिकरः सदण्डदसपरार्धः सभूतापाचप्रत्ययः सोत्प-
- ६७ चमानविष्टिकः सघान्यहिरण्यादेयः अचाटभटप्रवेश्यः सर्व्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयाँ आचन्द्रार्कावक्षितिसरिस्पर्ध्वतसमकालिर्नः पुत्रपौत्रान्वयक्रमो-
- ६८ पभोग्यः पूर्व्वप्रत्यब्रह्मदेवदायरहितोभ्यन्तरसिद्धयायं भूमिच्छिद्रन्याएनं शकनृपकालातीतसंवत्सरशतेषु सप्तसु नवतृतयत्यधिकेषु नन्दनसंवत्सरान्तर्गतपुष्य-
- ६९ मास उत्तरायणमहापर्व्वणि वैलिचरुवैश्वदेवामिहोत्रतिथिशं(सं)तर्पणार्थं अद्योदकादिसर्गेण प्रतिपादितः अतोस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्या भुञ्जतो भोज-
- ७० यतः कृषतः कर्षयतः प्रविशतो वा न कैश्चिदपि^{११} परिपन्थना कार्या तथागामिभद्रनृपतिभिरस्मद्वंश्यैरन्यैर्वा सामान्यं भूमिदानफलमेवेत्य विद्युल्लोला-
- ७१ न्यनित्यैश्वर्याणि त्रिणाम्रलग्नजलविन्दुचंचलं च जीवितमाकलय्य स्वदायनिर्व्विशेषोयमस्मदायानुमन्तव्यः प्रतिपालयितव्यश्च ॥ यश्चाज्ञानतिमिरपट-
- ७२ लावृतमतिराच्छिद्यमानकं चानुमोदेत स पंचभिर्महापातकैस्सोपपातकैश्च संयुक्तं स्यादित्युक्तं च भगवता वेदव्यासेन व्यासेन । षष्टि^{१३} वर्षसहस्रा-
- ७३ णि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः [।*] आच्छेता(चा) चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् [॥*] विन्ध्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः [। ÷] कृष्णसर्पा हिजायन्ते भूमिदानं हरन्ति
- ७४ येत्^{१५} ॥ [५५] अग्नेरपेत्पं प्रथमं सुवर्णं भूर्व्वेणवी सूर्य्यसुताश्च गावः [।] लोकत्रयं तेन भवेद्धि दत्तं यः काण्चनं गां च महीं च दद्यात् ॥ [५६] बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता-
- ७५ राजभिस्सगरादिभिः [।] यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ [५७] स्वदत्ताम्परदत्तां वा यत्नाद्रक्ष नराधिप [।] महीं महिमतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपलैर्न [५८]

१ वांयो नानि २ ७वे पछीना लागना संधिना नियमो सयवाया नथी ३ वांयो इत्थको ४ आ पंक्तिनो अर्थ २५४ नथी. ५ वांयो दशापराधः ६ वांयो पातप्रत्याय ७ वांयो जीय ८ वांयो कालीनः ९ वांयो प्रदत्तब्रह्म १० वांयो भ्यन्तरसिद्धया ११ वांयो न्यायेन १२ वांयो नवत्युत्तरत्रयधिकेषु (अथवा त्रिनवत्य अथवा त्रयोनवत्य) १३ वांयो बलि अने होत्रातिथि १४ वांयो गार्थ १५ वांयो ब्रह्म १६ वांयो कैश्चिदपि १७ तृणाग्र अने विन्दु १८ वांयो स्मदायो १९ वांयो मतिराच्छिद्रन्यादाच्छिद्य. २० वांयो पातकैरुप २१ वांयो संयुक्तः २२ वांयो स्यादिति उक्तं । २३ वांयो षष्टि २४ वांयो ये २५ वांयो रपत्य २६ वांयो काञ्चनं २७ वांयो बहु २८ वांयो महीमतां २९ वांयो च्छ्रेयो.

- ७६ इति कमलदलाम्बुविन्दुलोलां श्रियमनुचिन्त्य मनुष्यजीवितं च [१] अति विम-
लमनोभिरात्मनीर्न हि पुरुषैः परिकीर्तयो विप्याः ॥ [५६] लिखितं चैतं धर्माधि-
७७ करणसेनमौगिकेन वालभकायस्थवंशजातेन । श्रीमदमोघवर्षदेवकमलानुजीविनां
गुणधवलेन वत्सराजसूनुना ॥ महत्तको-
७८ गोगूराणर्क राजास्वमुखादेशेन ॥ दूतकमिति^{१०} मंगल महश्री^{११} ॥ ५॥

१ वांये। दलाम्बुविन्दु २ वांये। रात्मनीर्न ३ वांये। पुरुषैः पर ४ वांये। विलोप्याः ५ वांये। चैतद
६ वांये। धर्माधिकरणिक ७ वांये। देवकमला ८ वांये। राणको ९ वांये। राजस्व १० वांये। दूतक इति
११ वांये। मङ्गलं महाश्रीः

અંકુલેશ્વરના કૃષ્ણ ૨ જાનું એક દાનપત્ર*

શક સંવત ૮૧૦ (ઈ. સ. ૮૮૮) ચૈત્ર વદિ અમાવાસ્યા

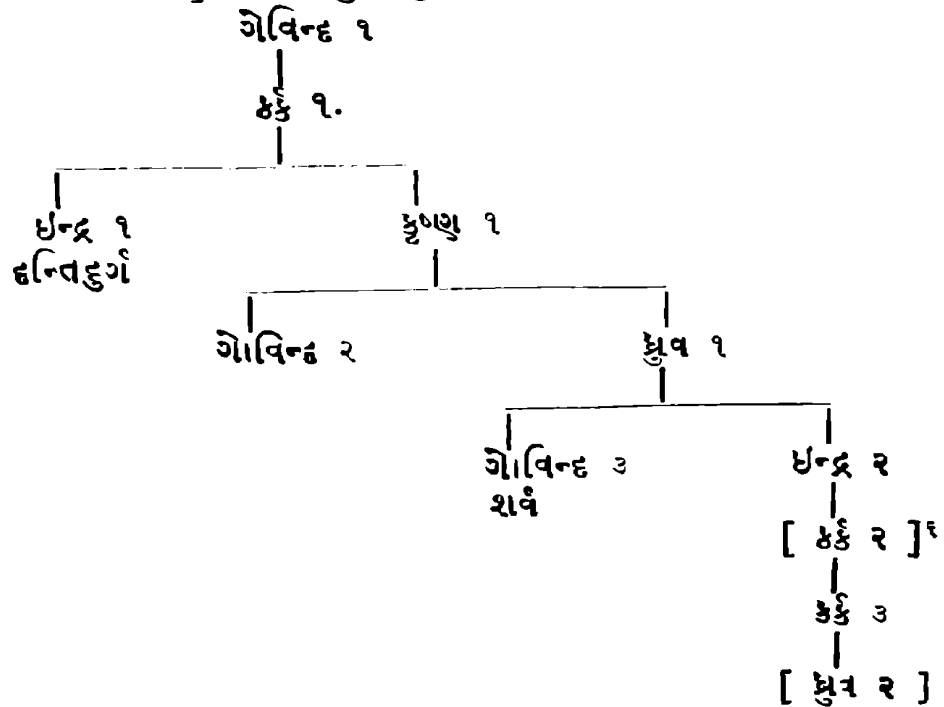
નીચે આપેલા રાઠોડ વંશના દાનપત્રનું અસલ પ્રોફેસર બુલ્હરે મને આપ્યું હતું. તે નં. ૩ સાથે બગુઆમાં મળી આવ્યું હતું.

રાષ્ટ્રકૂટના બીજા લેખો માફક આ લેખ ત્રણ વામપત્રો ઉપર કેાતરેલો છે. તેમાંના પહેલા અને ત્રીજા પત્રમાં અંદરની બાજુએ જ અક્ષરો છે અને બીજા પત્રની બન્ને બાજુએ અક્ષરો કેાતરેલા છે. પત્રોનું માપ ૧૧"×૮" ઇંચ છે. તે એક ઠડી વડે બેડેલાં છે, અને તેના ઉપર રાષ્ટ્રકૂટોની મુદ્રા—હાથમાં બે સર્પવાળી શિવની મૂર્તિ—^૨ છે.

અક્ષરો એકંદરે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં અને સુંદર છે. પરંતુ કાટથી ખવાઈ ગયેલા અને સહંતર નાશ પામેલા અક્ષરોની સંખ્યા કાંઈ થોડી નથી. લિપિ રાઠોડનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં દાનપત્રોની લિપિને મળતી આવે છે.

ભાષા દરેક પ્રકારની ભૂલોથી એટલી બધી ભરેલી છે, કે માત્ર કુટનોટમાં તેનો સુધારો કરવો શક્ય નથી. એટલે જગ્યાના બચાવ માટે, દાનપત્રના મહત્વના ભાગો સુધારા સાથે પ્રતિ-લેખ સાથે આપેલા છે.

આ દાનપત્ર રાષ્ટ્રકૂટોની ગુજરાત શાખાનું છે. ઠક ૨ જાનું વડોદરાનું શક સંવત ૭૩૪ નું દાનપત્ર ^૩ ગોવિંદ ૪ થાનું ઠાવીનું શક સંવત ૭૪૯ નું દાનપત્ર ^૪ (રાઠોડ દાનપત્ર નં ૧) તથા ધ્રુવ ૩ જાનું બગુઆનું શક સંવત ૭૮૯ નું દાનપત્ર ^૫ (રાઠોડ દાન નં ૩) એ બધાં આ શાખાએ આપ્યાં હતાં. વંશાવલીના પહેલા ૧૮ શ્લોકો, જે નં. ૩ ના ૨૯ શ્લોકોની વંશાવલી-માં આવી જાય છે, તે નીચે પ્રમાણે રાજાઓનું વર્ણન આપે છે:-

* ઈ. એ. વો. ૧૩ પા. ૬૫ ઈ. હુલ્શ. ૧ ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૭૯ ૨ મી. ફ્લીટનાં રાઠોડ દાનપત્રોનો એક પ્રતિલેખ જુઓ, ઈ. એ. વો. ૧૧ પા. ૧૬૧. ૩ જ. બે. એ. સો. વો. ૮ પા. ૨૬૨ ૪ ઈ. એ. વો. ૫, પા. ૧૪૪ ૫ ઈ. એ. વો. ૧૨, પા. ૧૭૯ ૬ ઠક બીજો તથા તેનો ન્હાનો ભાઈ ગોવિંદ ૪ થો આ બન્નેને છોડી દેવામાં આવ્યા છે. છેલ્લા રાજાનું નામ રાષ્ટ્રભંજ થયેલા શ્લોક ૧૯ માને આતે, તેને લગતા લેખ નં. ૩ ના શ્લોક ૩૦ માં માંથી પૂરું પાડવામાં આવ્યું છે.
લે. ૪૧

દાન આપનાર રાજા કૃષ્ણરાજ ૨ જો હતો. તેનું ખીજું નામ અકાલવર્ષ^૧ હતું. તે અંકુ-
લેશ્વરમાં^૨ રહેતો હતો. શક સંવત ૮૧૦ ના ચૈત્ર વદ અમાવાસ્યાને દિવસે સૂર્ય-
અહલસમયે^૩ તેણે બે બ્રાહ્મણોને કવિઠશાધિ ગામ દાનમાં આપ્યું હતું. એ કોંકણ પ્રાંતમાં આવ્યું
હતું. તેની પશ્ચિમે વરિઆવિ બંદર, ઉત્તરે વસુહારિક^૪ ગામ આપ્યાં હતાં.

પહેલાંના રાષ્ટ્રકૂટો અને આ કૃષ્ણ વચ્ચે શો સંબંધ હતો, એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે.
તે કોઈ નવીન શાખાનો હોવો જોઈએ, કારણ કે જ્યારે છેલ્લા બે ગુર્જર રાઠોડ
રાજાઓ,—જેઓના લેખો આપણી પાસે છે,— તેઓ ભરૂચમાં રહેતા હતા; ત્યારે
આ કૃષ્ણ અંકુલેશ્વરમાં રહેતો હતો. પરંતુ ભરૂચ અને અંકુલેશ્વર વચ્ચેનું તદ્દન થોડું
અંતર, તથા એ બે રાજાઓમાંનો ખીજો તેઓની રાજધાની અંકુલેશ્વરથી ઉત્તરમાં
આવેલી હતી છતાં અંકુલેશ્વરની દક્ષિણે ધણે દૂર એક ગામનું દાન કરી શક્યો હતો, એ
હકીકત ધ્યાનમાં લેતાં જણાય છે કે કૃષ્ણ ૨ જો અકાલવર્ષ, ધ્રુવ ૩ જનો સીધો વંશજ હશે
અને ધ્રુવ ૩ જનો સમય પછી, ભરૂચ ગુજરાતના રાઠોડોનું મુખ્ય શહેર મટી ગયું હતું. એટલે
રાજા દન્તિવર્મન જે કૃષ્ણ ૨ જનો પિતા હોવો જોઈએ, તેણે શક ૭૮૬, નં. ૩ ની
તારીખ, અને શક ૮૧૦ આ દાનપત્રની તારીખ વચ્ચેના સમયમાં રાજ્ય કર્યું હોવું જોઈએ.
ઉજ્જૈન ઉપર એક ગુર્જર રાઠોડ રાજાએ— ઘણે ભાગે કૃષ્ણ ૨ જનો પોતે— કરેલી ચઢાઈ
પણ એ જ સમયમાં હોવી જોઈએ, અને તે પરમારો ઉજ્જૈનની ગાદીએ આવ્યા તેની પણ
પહેલાં કદાચ હોય. રાજા વલ્લભને આ લડાઈના પ્રેક્ષક તરીકે બતાવ્યો છે એથી દેખાય છે
કે કૃષ્ણ પોતાના પૂર્વગામીઓની માફક કોઈ ચક્રવર્તિ સત્તા—કદાચ માન્યખેટ અગર માલખેડ-
ના રાષ્ટ્રકૂટો—નો સામંત હતો.

અસંખ્ય શબ્દલોપો તથા ભૂલો ઉપરથી આ દાનપત્રના ખરાપણા વિષે શંકા થાય એવું છે,
પરંતુ મન્દરના પ્રોફેસર જેકોબીએ ગણતરી કરી બતાવી આપ્યું છે કે દાનપત્ર જાહેર
થયાની તારીખે તદ્દન સ્પષ્ટરીતે નજરે પડતું સૂર્યઅહલ થયું હતું. એટલે આ દાનપત્રનું ખરા-
પણું નિઃસંશય પણ સાબીત થાય છે. શબ્દલોપો સ્થળસંકોચને લીધે હોય, અને ભૂલો લેખક-
ના અધુરા જ્ઞાનને લીધે હોય, એમ પણ સંભવિત છે.

૧ આ ઉપનામ દન્તિદુર્ગતું પણ હતું. ૨ હાલનું અંકુલેશ્વર. સ્વર ' ઊ ' દીર્ઘની ભૂલ કોતરનારની નથી,
પણ તે શહેરના ભૂના નામની સ્થળના કરે છે, જે અકૂરેશ્વર હતું એમ પ્રો. બ્યુલ્હર જણાવે છે. ૩ આ અહલ
ઈ. સ. ૮૮૮ ના એપ્રિલ તા. ૧૫ મીએ હતું. ૪ મારી પાસેના નકશામાં આ ગામો હું શોધી શકતો નથી.
પણ પ્રો. બ્યુલ્હર જણાવે છે તેમ વરિઆવિ સુરત પાસે તાગી ઉપરનું એક મોટું ગામડું હાલનું વરિઆવ છે;
જ્યારે વસુહારિક રાવસાહેબ મોહનલાલ. આર. ઝવેરી હાલના વસવારી સાથે જોળાવે છે.

અક્ષરાન્તર

પત્રું પહેલું

- ૧ ઓ ઓ સ્વસ્તિ—સો' વોઽયાદ્વેધસા ધમયંત્રાભિ[ક]મલં કૃતં ॥ હરશ્ચ
યશ્ય કા-
- ૨ ન્તેન્દુકલયા કમલકૃતં ॥ [૧]^૨ આસીદ્વિશતિમિરમુત્યમણ્ડલાગ્રો ધ્વસ્તિ[ન્તિ]
યંનભિમુ-
- ૩ લ્લો રણસર્વરીશુઃ [૧] ભૂપઃ સુચિર્વિધુરિવસ્તદિગસ્તકીર્તિંગાવિન્દરાજ [૬]-
તિ રાજસુ રાજ-
- ૪ સિદ્ધઃ [૨] તસ્યાત્મજો જગતિ વિશ્રુતશુભ્રકીર્તિરાર્ચાતિહારિહારિવિક્રમધા-
મધારી । ભૂ-
- ૫ પસ્ટવિષ્ટપનૃપાનુકૃતિ કૃતજ્ઞઃ શ્રીકર્કરાજ ૬ ગોત્રમણિર્વભૂવ । [૩] તસ્ય
પ્રભિન્ન-
- ૬ કરટચુતદાનદન્તિદન્તપ્રહારરુચિરોલ્લિખિતાન્સપીઠઃ [૧] ક્ષમાપ ક્ષિતૌ ક્ષાપિત-
સત્રુરભૂ-
- ૭ તભૂજઃ સદ્રાષ્ટકુટકનકાદરિવેન્દ્રરાજ । [૪] તસ્યોપાર્જિતમહસતનયશ્ચતુ-
રુદધિવ-
- ૮ લયમાલિન્યા [૧] મોક્તા ભુવશતક્રતુશદ્વજશ્રીદન્તિદુર્ગારાજોભૂત । [૫]
કાચીશકેરલનરાધિપચો-
- ૯ લપાડ્યશ્રીહર્ષવજ્રટવિભેદવિધાનદક્ષઃ । કર્ણાટકં વલમચ્ચિન્ત્યમજેયમન્યૈઃ
મૃત્યૈઃ કિય-
- ૧૦ દ્વિરપિ યઃ સહસા જિગાયઃ [૬] તસ્મિ દિવ પ્રયાતે વલ્લભરાજેકૃતપ્રજવાધઃ
[૧] શ્રીકર્કરાજસૂ-
- ૧૧ મર્હીપતિ કૃષ્ણરાજોભૂત ॥ [૭] રાહપમાત્મભુજજાતવલાવલેપમાજૌ વિજિત્ય
નિશિતાસિ-
- ૧૨ લતાપ્રહારૈઃ [૧] પાલિધજવલિસુભામચિરેણ જો હિ રાજાધિરાજપરમે[શ્વ]-
રતાંમ-

૧: અક્ષરાન્તરમાં છોડી દીધેલા બે અક્ષરો સંશયવાળા છે. તેઓ પિઃ અને ઓ જેવા દેખાય છે. ૨: શ્લોક ૧, ૨=નં. ૩, ૧, ૨-શ્લોક ૩ થી ૬=નં. ૩ ના ૫ થી ૮; શ્લોક ૫; 'મોક્તા' શબ્દ સેત્તા જેવા દેખાય છે. શ્લોક ૭=નં. ૩ નો શ્લોક ૧૦; શ્લોક ૮=નં. ૩ નો શ્લોક ૧૩; શ્લોક ૯ થી ૧૩=નં. ૩ ના ૧૫ થી ૧૯; શ્લોક ૧૧; જત્રનો જ માત્ર અર્ધો કાતરેલો છે. શ્લોક ૧૪ થી ૧૫=નં. ૩ ના ૨૨, ૨૩. શ્લોક ૧૬=નં. ૩ ના ૨૪ માં શ્લોકનો પહેલો અર્ધ ભાગ; શ્લોક ૧૭=નં. ૩ ૨૭; શ્લોક ૧૮-૧૯=નં. ૩, ૨૯-૩૦. શ્લોક ૧૯ નાં ચોથા ચરણમાં, વાંચો ન [મુષ] સુત [ધ્રૂવરાજનામા] ॥

- १३ वापः [८] येन श्वेतातपत्रप्रहतरविकरः त्राततापास्तलिलं: जग्मे नासीर-
धूलीधव-
- १४ लितासिर[स]। वल्लभाख्य सदाजौ: [१] श्रीमद्गोविन्दराजो जितजगदतस्तै-
णवैधव्य-
- १५ दक्षः तस्यासीत्सूनुरेक क्षणरणदालितारातिमचेकूभः [९] तस्यानुज श्री-
- १६ ध्रुवराजनामा[हा]नुभा[वो]प्रहतप्रतापः [१] प्रशाधिताशेषनरेन्द्रचक्र
- १७ क्रमेणवाला[केव] पूर्वभूवः [१०]

पतरुं बीजुं—ए

- १ याते जत्र च[राष्ट्र]कूटतिलके सद्रूपचूडामणौ गुर्वी तुष्टिरथाखिलस्य
- २ जगतः सुस्वामिनि[प्र]त्यहं [१] [स]त्यं सत्यमिति प्रशासति सति क्षमा
समुद्रान्ति-
- ३ का आसी धर्मपरे: गुणामृतनिधौ सत्यव्रताधिष्ठिते ॥ [११] रक्षिता येन
निश्च[स]चतुर-
- ४ भोषिसयुत । राज्यं धर्मेण लोकानां कृता हृष्टि परा हृदि ॥ [१२] तस्ये-
त्मजो जगति विश्रुतश्रुभकी-
- ५ चिं गोविन्दराज इति गोत्रललामभूतः [१] त्यागी पराक्रमधनप्रकटप्रताप
संतापिताहितज-
- ६ नो जनवल्लभोभूत् ॥ [१३] तत्पुत्रोत्र गते गते नाकंपितरिपुत्रजे । श्रीमहाराज-
सर्वारख्यः ख्यातो राजा-
- ७ भवद्गुणैः [१४] अर्थिशु यथार्थता यः समभिष्टफलावाप्तिलब्धतोशेशुः [१]
वृन्धि निन्नाय परमाममोघ-
- ८ वर्षाभिधानस्य ॥ [१५] राजाभूतपितृव्या रिपुभवविभवोद्भूत्यभावैकहेतुः
लक्ष्मीमानिन्द्रराजो गुणि-
- ९ नृपनिकरन्तश्चमत्कारकारी: [१६] श्रीकर्कराज इति रक्षितराज्यभार सार कुस्य
तनयो नयशालिशौ-
- १० [र्यः] [१] तस्याभवद्विभवन्नदितवधुसार्थः पार्थ सदैव धनुशि प्रथम श्रुचीनां
[१७] श्वेत्ताग्निहीतविष-
- ११ यो हृदसंघभाजप्राद्वृतहसतरश्रुत्तिकराष्ट्रकूटा [१] उत्खातखड्गनिजबाहुवलेनजित्वा

- ૧૨ યોમોઘવર્ષમચિરાશ્વપદે વ્યધત્તઃ [૧૮] પુત્રયતસ્તસ્ય માહાનુભાવ કૃતી કૃતઞ્ચ
કૃતધીર્યવી-
- ૧૩ [ર્યઃ ।] વર્ષાકૃતશેશનેરેદ્રચૃદો વ સૂનુ [૧૯] શ્રીદન્તિવર્મ્મ[ણ] તસ્ય સુત
પ્રવલપ્રતાપઃ [૨૦] યસ્યાનેકન-
- ૧૪ [રેન્દ્ર] વૃન્દવિનુતસ્યપૂર્ણપદ્મદ્વયઃ પ્રોત્સ્વાતાસિલતહતાદલતદ્વિદન્તિકુન્ભ-
સ્થલઃ સૂ-
- ૧૫ ર સર્જ[નવ]ત્થલઃ સુસરલ [૨૧] પીતમથો યસશ્ચ ॥ [૨૨] યેન[સ્વ]
ઞ્ચદ્વિતીયેન વલભનૃપસ્ય પસ્યતઃ [૧]
- ૧૬ ઉજ્જયન્યા રિપૂ જિત્વા દૂરમુત્તમ્ભિતં યસઃ । [૨૩] તેનેદમનિ [લવિ] શુચ-
ચ્ચલમ [લો]વ્ય[જી]વિ-

પતરું બીજુ—વી'

- ૧ તમસાર[।] ક્ષિ]તિદાનાદપરમપુણ્ય પ્રવર્તિતો ધર્મદાયોયં [૨૪] સ ચ
સમધિરાતશેષસહાશદ્વ-
- ૨ માહામહ[-મ]ધિપતિશ્રીમદકાલવર્ષશ્રીકૃષ્ણરાજ સર્વ્વનેવ સમનુવોધયત્યસ્તુ
વ સંવિદિ-
- ૩ તં યર્થા મયા શ્રીઅંકૂલેસ્વરાવસ્થિન માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચૈહિકામુષ્મિકપુન્યય-
સોભિવૃધ
- ૪ નર્મદાય ભગવર્થીર્થે હ્રાત્યોદકાતિસ્વર્ગેણઃ શ્રીવરિઅવિવસ્તવ્યતત્રૈવિદ્યસામાન્યકુ-
ડીનસગો-
- ૫ [ત્ર]અધ્વર્યસન્નિષ્ઠાચારિત્રાક્ષણશ્રીઅજવાસાવકસુતાય શ્રીતણુઅવાસાવકા શ્રીગુહે-
સ્વરબ્રાતરે
- ૬ [દ્વ]યો પ્રતિપાદિતઃ શ્રીકોઙ્કણવિશયવિનિર્ગતવરિઅવિસોડસોત્તમધ્યાકવિઠસા-
દિભિધાન-
- ૭ ગ્રમ યસ્યાઘાટનાનિ પૂર્વત વલ્લગ્રામસીમા । દક્ષિણત ઉત્તરપદ્મવળકગ્રામસીમા ।
પશ્ચિમત વરિઅ-

૧ પતરું બીજું બી પંક્તિ ૧; સમધિરાત નો મ પૂરો કર્યો નથી, અને હાલના ગ જેવો લાગે છે.
પંક્તિ ૩; શ્રી અંકૂલેસ્વરા ના અ નું અનુસ્વાર ભૂંસાઈ ગયું છે. પંક્તિ ૫; સન્નિષ્ઠાચારિ નો હા પૂરો કાતરેલો
નથી. પંક્તિ ૬; વરિઅવિ ના અ નું પાંખડું જરા છટાથી લખેલું છે જેથી તે પ્રાચીન આ જેવો દેખાય છે.
પં. ૧૬; પરિપન્થના માં, કાતરનારે પ્રથમ પ ને બદલે પહેલાં ' િ ' આ પ્રમાણે લખ્યું હતું અને આ બૂલ
તેણે પછીથી સુધારી છે.
લે. ૪૨

- ૮ વિપટનસીમા । ઉત્તરત વસુહારિકગ્રામસીમા । एवं चतुराघाटनोपलक्षित सोद्रंज
सपरिक-
- ૯ ર સસીમાપાર્યન્ત સવૃક્ષમાલાકુલ સદન્હદશાપરાધઃ સધાન્યહિરન્યાદેયોચાટભટ-
પ્રવેસ્ય વાતેત્તરી-
- ૧૦ યઃ સર્વરાજકીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપનીયો આચન્દ્રાર્કાર્ણવક્ષિતિસરિપર્વતમમકા-
લીનઃ પૂર્વદત્તદે-
- ૧૧ વદાયબ્રહ્મદાયરહિતોભ્યન્તરસિધ્યા સકનૃપકાલાતીતસવત્છરશતેસ્વષ્ઠસુ દહોતરેષુ.
ચૈત્રે અમાવા-
- ૧૨ સ્યા સૂયગ્રહણપર્વણિઃ સ્નાત્યોદકાતિસર્ગેણ વલિચરુવૈશ્વદેવાગ્નિહોત્રાનુષ્ઠાનાદિકૃ-
યોત્ત્ષર્પણાર્થ-
- ૧૩ પ્રતિપાદિતસ્તદસુતયા બ્રહ્મદાયથિત્યા ભૂજ્જતો મોજયત કૃશતો કર્ષયત પ્રતિદિ-
શતો વા ન કેનાપિ
- ૧૪ પરિપંથના કાર્યાઃ તથાગામિનૃપતિભિરપ્મદ્વશજૈરન્યૈર્વા સહસ્રમેકેન પાલનીયો
દ્રંમોશ્ચ
- ૧૫ તૃભિ સ્કન્ધકૈ દેયા પ્રથમં માદ્રપદે દ્વિતીયં કાર્તિકે તૃતીય માધેઃ ઇમિ સ્થિત્યા
સર્વરાજકી-
- ૧૬ યૈ પાલનીયઃ ન કેનાપિ પરિપંથના કાર્યાઃ આગામિનૃપતિભિરપ્મદ્વશ-

પતરૂઃ ત્રીજું

- ૧ જૈરન્યૈર્વા સામાન્ય ભૂમિદાનફલામિત્યવધાર્ય વિદ્યુલોલાન્યનૈત્યૈસ્વર્યાણિ
તૃણામ્રલગ્નજ-
- ૨ લવિન્દુચંચલં ચ જીવિતમાકલજ્ય સ્વદાયનિર્વિશેસો અપ્મદાયોનુમન્તવ્ય
પાલયિત-
- ૩ વ્યશ્ચઃ યશ્ચાજ્ઞાનતિમિરપટલવૃત્તમતિરાત્લિદ્યદાત્લિદ્યમાનમોદેતઃ સ પન્ચભિર્મહાપા-
તકૈરુપ[૫]-
- ૪ તકૈશ્ચઃ સયુક્ત સ્યઃ ઉક્તં ચ ભગવાતા વેદવ્યાસેન વ્યાસેન [૥] ષષ્ટિર્વર્ષસહ-
સ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિ-
- ૫ દ[૧] આત્લત્તાઃ ચાનુમત્તા ચ તાન્યેવ નરકે વસેઃ [૥] અગ્રેરપત્ય પ્રથમ
સુવર્ણ ભૂર્વૈષ્ણવી સૂર્યસુતાશ્ચ ગાવઃ [૧] લોક-

૧ પદ ૩ ત્રીજું પંક્તિ ૫; મૂ ખશખ રીતે કોતર્યો છે.—પં. ૬; કોટરાવાસિન કોટરનારે કોટરાવા-
સિન માંથી સુધારેલું છે.

- www.umaraqyanbhandar.com

स च समधितगताशेषमहाशब्दमहा[सामन्ता]धिपतिश्रीमदकालवर्षश्रीकृष्ण
राजः सवनिष समनुबोधयत्यस्तु वः संविदितं यथा मया श्रीअ-
ङ्गलेश्वरावस्थि [ते] नमातापित्रोरात्मनश्चैहिकामुष्मिकपुण्ययशोभिवृद्ध[ये]
नर्मदायां भगवत्तीर्थे स्नात्वोदकातिसर्गेण श्री वरिअविवस्तव्यतत् त्रैविद्यसामान्यकु-
ण्डिनसगोत्राध्वर्युसब्रह्मचारिब्राह्मण श्रीअजवासावकसुताय श्रीतणुअवासावका [य]
श्रीगुहेश्वरभ्रात्रे द्वाभ्यां^१ प्रतिपादितः श्रीकोङ्कणविषयान्तर्गतवरिअविषोडशोत्त-
[रग्रामशत]मध्य[वर्ति]कविठसाढयभिधानग्रामो यस्याघाटनानि पूर्वतो
वल्लग्रामसीमा । दक्षिणत उत्तरपढवणकग्रामसीमा । पश्चिमतो वरिअविपट्टन-
सीमा । उत्तरतो वसुहारिकग्रामसीमा । एवं चतुराघाटनोपलक्षितः ...

पतरुं बीजुं. बी. पंक्ति ११:

शकनृपकालातीतसंवत्सरशतेष्वष्टसुदशोत्तरेषु चैत्रेमावास्या [यां] सूर्यग्रहण-
पर्वणि स्नात्वोदकातिसर्गेण बलिचरुवैश्वदेवामिहोत्रानुष्ठानादिक्रियोत्सर्पणार्थं प्रति-
पादितः ॥

पतरुं बीजुं. बी. पंक्ति १४:

द्रम्माश्च त्रिभिः स्कन्धकैर्देयाः । प्रथमं भाद्रपदे द्वितीयं कार्तिके तृतीयं माघे ॥

पतरुं बीजुं, पंक्ति १२:

दूतकोत्र महत्तमसर्वाधिकारी ब्राह्मणोल्लेखको नाम्ना । लिखितं चैतन्मया महासंधि-
विग्रहाधिकारि [णा] श्रीजज्जेन श्रीकलुःसूनुनेति ॥ स्वहस्तोयं मम श्रीमद-
कालवर्षश्रीकृष्णराजस्य ॥

ભાષાન્તર

(૨૦) આ... ... શ્રી દન્તિવર્મનનો પ્રબળ પ્રતાપનાળો પુત્ર

(૨૧) મહાન નૃપમંડલથી સ્તુત્ય અને જેનાં ચરણકમળ જે શત્રુઓના હાથીનાં કુમ્ભસ્થળ પોતાની ઉત્સાહપૂર્વક જેએલી તરવારના પ્રહારથી લેદતો, જે શૂરો, સજ્જન, વત્સલ અને અતિ સરળ હતો તેનાથી

(૨૨) [કેાઈ વિજયના ઉત્સવમાં ઉભાણીનું વર્ણન આપતું જણાય છે] જ્યારે યોદ્ધાઓએ મદિરા અને શત્રુઓના યશનું એકી જ કાળે પાન કર્યું.^૧

(૨૩) કરમાં તરવાર ધારીને જેણે દૂર પ્રદેશમાં યશ સ્થાપ્યો હતો, તેણે વલ્લભ નૃપની નજરેજ ઉજ્જયિનીમાં શત્રુઓનો પરાજય કર્યો.

(૨૪) તેણે જીવિતને અસાર અને પવન અથવા વિદ્યુત જેવું ચંચલ માનીને, પરમ-પુણ્ય ભૂમિદાનનું આ ધર્મદાન કર્યું છે

(૨૫) મહાન સામન્તોનો નાથ, અને સર્વ મહાશબ્દ પ્રાપ્ત કરનાર શ્રીમદ્ અકાલવર્ષ શ્રી કૃષ્ણરાજ સમસ્ત રાજપુરૂષોને (નીચેની આજ્ઞા) જાહેર કરે છે:—

તમને જાહેર થાઓ કે મારાં માતાપિતા અને મારા આ લોક તેમજ પર લોકમાં પુણ્ય અને યશ માટે અંકુલેશ્વરમાં નિવાસ કરી, નર્મદા નદીમાં ભગવતતીર્થમાં સ્નાન કરીને, ચૈત્રી અમાસ ને સૂર્યગ્રહણ વખતે શકરાજના સમય પછી સંવત ૮૧૦ માં—અજવાસાવકના^૨ પુત્રો, વરિઅવિના નિવાસી, ઉક્તસ્થાનના ત્રિવેદિ મધ્યેના કુણ્ડિન ગોત્રના, યજુર્વેદનું અધ્યયન કરતા તણુઅવાસાવક અને તેના ભાઈ ગુણેશ્વર આ બે બ્રાહ્મણોને બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર આદિ વિધિનાં અનુષ્ઠાન માટે કવિઠસાઠિ નામનું ગામ મેં પાણીના અર્ધ સાથે આપ્યું છે. તેની સીમા:— પૂર્વમાં વલછ ગામ; દક્ષિણમાં ઉત્તરપઠવણક—ગામ; પશ્ચિમે વરિઅવિ બંદર અને ઉત્તરે વસુહારિક ગામ દ્રમ(પૈસા)દાનદેવાયલા પુરૂષોને ત્રણ હક્કે આપવાના છે. એક ભાદ્રપદમાં બીજો કાર્તિકમાં ને ત્રીજો માધમાં;

આ દાનપત્રનો દૂતક અતિ મહાન મહામાત્ય અદલૈયક નામનો બ્રાહ્મણ. આ દાનપત્ર મેં ઠલુકના પુત્ર મહા સાંધિ વિગ્રહિક શ્રી જજ્જકે લખ્યું છે. આ મારા શ્રીમદ્ અકાલવર્ષ કૃષ્ણરાજના સ્વહસ્ત છે.

^૧ સરખાવો રણુતંશ ૪, ૪૨ ૨ વાસાવક એ વાસાપકનું પ્રાકૃત રૂપ છે. વાસાપક કોઈ પદવીધારી વર્ગ બતાવે છે. (રાઠોડ દાનપત્ર નં. ૩ પત્ર ૩ બીજી બી. પંક્તિ ૩);— જુઓ પ્રો. બુલ્લડરની એ ભાગ ઉપરની નોટ.

કપડવંજનું કૃષ્ણ ૨ જાનું દાનપત્ર*

શક સંવત્ ૮૩૨ વૈશાખ પૂર્ણિમા (ઈ. સ. ૯૧૦—૧૧)

આ દાનપત્ર ગુજરાતમાં કપડવંજન મુકામે પ્રાપ્ત થયું હતું. લેખ થોડાક ઉચાં વાળેલા કાંઠાવાળાં ત્રણ તામ્રપત્રો પર કેતરેલો છે. દરેક પત્રાનું માપ આશરે ૧૧૩"×૮૩" નું છે.

ખીજાં જાણવામાં આવેલાં દાનપત્રોની મુદ્રામાં શિવની આકૃતિ હોય છે, પણ આ દાનપત્રની મુદ્રા ઉપર ગરુડની આકૃતિ છે; તેથી કૃષ્ણ ૨ જો શૈવ ન હોતો, પણ વૈષ્ણવ હતો, એવું અનુમાન થઈ શકે છે.

પ્રારંભમાં અન્ય રાષ્ટ્રકૂટ દાનપત્રોને મળતી^૧ ટુંકી વંશાવલિ આપી છે, તે નીચે પ્રમાણે:—

કૃષ્ણરાજ ૧ લો અથવા શુભતુંગ

ધ્રુવરાજ અથવા નિરુપમ

ગોવિન્દરાજ, ૩ જો.

મહારાજ ૫૭૩

શુભતુંગ અથવા અકાલવર્ષ, અર્થાત્ કૃષ્ણ ૨ જો

ધ્રુવરાજને ખીજા પુત્રો હતા, છતાં એણે ગાદી ગોવિન્દરાજ (૩ જો)ને આપી, કારણ કે તે ગુણી હતો, એવું મ્લો. ૭ માં કહ્યું છે. અન્ય દાનપત્રોમાં ગોવિંદના એક જ ન્હાના ભાઈનું, ૩ જો ઇન્દ્રનું, નામ ઉપલબ્ધ છે: એ ઇન્દ્રે રાષ્ટ્રકૂટની ગુજરાત શાખા સ્થાપી. આ દાનપત્રમાં મહારાજ ૫૭૩ કહ્યો છે તે અન્ય દાનપત્રોમાંનો મહારાજ શર્વ ઉદ્દે અમોઘવર્ષ જ છે, ખીજો કેઈ નહીં. એણે શત્રુઓને હરાવીને રાજ્ય પાછું મેળવ્યું એવી હકીકત આ દાનપત્રમાં આવી છે. અન્ય દાનપત્રોથી^૨ જણાય છે કે એ શત્રુઓ એના કુટુંબીઓ જ હતા, ઘણે ભાગે ૪ થો ગોવિંદ જ હશે જેને મહારાજ શર્વે પોતાના પિત્રાઈ ગુજરાતના ૨ જો ઠકની મદદ લઈને જિત્યો હતો.

ત્યાર પછી રાજકૃષ્ણના મહાસામન્ત પ્રચંડની વંશાવલિ આપેલી છે.

જે ૭૫૦ ગામોમાંનું એક વ્યાઘ્રાસ ગામનું દાન અપાયેલું જણાવ્યું છે, તે ૭૫૦ ગામો મ્લો. ૨૦ માં રાજાનાં પોતાનાં કહેલાં છે, પણ આગળના ગદ્યભાગમાં કહ્યું છે કે એ ગામોમાં કેઈ ચન્દ્રગુપ્ત મહાસામન્ત પ્રચંડને દંડનાયક હતો. માટે કદાચ એ ગામો પ્રચંડને ૨ જો કૃષ્ણે જાગીરમાં આપ્યાં હશે—કદાચ પ્રચંડના પિતા ધવલપને એના પરાક્રમની કદર તરીકે આપ્યાં હશે.

* એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૫૨ ઈ. હુલ્શ ૧ મ્લો. ૧, ૩, ૪, ૮, ધ્રુવ ત્રીજાના દાનપત્રના મ્લો. ૧, ૧૨, ૧૬, ૧૮ ને મળતા છે—ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૭૯ ૨ જુઓ ઈ. એ. વો. ૧૪ પા. ૧૬૭.

દાનપત્રોના સમય: શક સંવત્ ૮૩૨ (ઇ. સ. ૯૧૦-૧૧) વૈશાખી પૂર્ણિમા.^૧ દાનપત્રનો લેખક કુલપુત્ર અમ્ભૈયક, નેમાદિત્યનો^૨ પુત્ર હતો.

દાનપત્રમાં વર્ણવેલાં ગામો પૈકી નીચેનાં ડૉ. ખુલરે ઓળખાવેલાં છે.—

કપડવાણિજ્ય	=	હાલનું કપડવણજ
ઘ્યાગ્રાસ	=	,, ગાયકવાડી વઘાસ.
પંથોડા	=	પંથોરા
અરહુવક	=	,, લરુણ મૂઆડું (વઘાસ ની દક્ષિણે)
અપૂવણી	=	,, અખુવેલ.

૧ કૃષ્ણ ૨ ખીલનાં અન્ય દાનપત્રો શક. સં. ૮૨૨, ૮૨૪, ૮૨૬, અને ૮૩૧ નાં છે. જુઓ ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૨૨૧ અને મી. ફ્લીટની “ કેનેરીઝ વંશો.” પા ૩૬. ૨ કક^૩ ૨ ખીલના શક સં. ૭૩૪ ના દાનપત્રનો લેખક, કુલપુત્ર દુર્ભટનો પુત્ર નેમાદિત્યનો સંબંધી આ દાનપત્રનો લેખક નેમાદિત્ય કદાચ હશે. (જુઓ. ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૬૫.)

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ ओं [॥] स बोव्याद्वेषसा धाम यन्नाभिकमलं कृतं । हरश्च यस्य कान्तेन्दुकलया कमलंकृतं । [१] आसीन्मु-
- २ रारि(तः) संकाशः कृष्णराजः क्षिते[:]पतिः । अप्रमेयवसोर्दाता साक्षाधर्म इवापरः । [२]
- ३ शुभतुङ्गतुङ्गतुरगप्रवृद्धेणूर्द्ध रुद्धरविकिरणं । ग्रीष्मेपि नभो निखिलं प्रावृट्का-
- ४ लायते स्पष्टं । [३] तस्यात्मजः श्रीध्रुवराजनामा महानुभावः प्रथितप्र-
तापः [४] प्र-
- ५ साधिताशेषनरेन्दचक्रः क्रमेण वालार्कवपुर्व्वभुव । [५] शशधरकरनिकरनिभं
यस्य य-
- ६ शः सुरन(१) गाग्रसाणुस्थैः [६] परिगीयते समन्ताद्विद्याधरसुन्दरीनिवहैः ।
[७] तस्याप्यभु-
- ७ द्रुवनभारभृतेः समर्थः पार्थोपमपृथुसमानगुणागुञ्जः [८] दुर्व्वारवहरिं-
- ८ वनितातुलतापहेतुः गोविन्दराज इति सुप्रथितप्रतापः । [९] यस्य प्रभोशु-
तुर चारु-
- ९ दारकीर्त्तः रामापरो^१ विरुपमस्य पितुः सकाशात् [१०] श्वश्वेप्यनेकं तनयेषु गुणा
- १० तिरेकान्मूर्द्धाभिषिक्त(:) नृपसम्मत्तमाशु राज्यं । [११] रक्षितं येन नि[:]
शेषं चतुरंभोधिसंयु-
- ११ तं । राज्यं धर्मेण लोकानां कृता तुष्टि[:] परा हृदि । [१२] सूनुतस्या
तिवीरः सकलगुणग-
- १२ णाकारभूतो वभूव(:) भूपालात्कंटिकाभि^{१०} सपदि विघटितान्वेष्टइत्वं
ददाह ।
- १३ राज्यं यस्याभिमानी रिजमपि^{१२} चलितं वाहुवीर्यादधार्पं पृथ्वीमेकातपतुंमं^{१३}-
- १४ कुरुत बलवान् श्रीमहाराजषंडः । [१४] यस्य विभो[:] कारायां रिपुर-
मणीचारु-

१ वांथो साक्षाधर्म २ वांथो रेणूर्ध्व ३ वांथो सानुस्थैः ४ वांथो वैरि ५ वांथो यश्च प्रभोश्चतुर ६ वांथो रामोपरो ७ वांथो रामोपमो. ८ वांथो सत्स्वप्यनेक ९ वांथो माप? १० वांथो भूपालान्क-
ण्टकाभान्? ११ वांथो न्वेष्टयित्वा. १२ यश्चाभिमानी निजमपि. १३ दवाप. १४ पत्राम

- १५ चरणलग्नानां [१] परुषरधे' निगडानां अनवरतं श्रूयते लोके । [१०]
तस्याद्भूवै
१६ राजा प्रथितयश[स]: (१) शुभतुङ्गनामायै^३ । योसावकालवर्षोपरनामो
१७ गीयते लोके । [११] कृष्णचरितः स एव हि हितकृतेये^४ यो वि[भ]
१८ र्त्ति वर्णानां । राज्यं निहतारातिः (१) स्वभुजेन भुवं च (कृ)

पतरुं बीजुं अ

- १९ कृष्णा इव । [१२] अस्य चरणप्रभावाद्भूवकान्वयमगाद्भूशं लक्ष्मीं^५ [१]
२० पश्चाद्भूतकविन्दै^६ रनवरतं पट्त्वति प्रकटं ॥ [१३] तस्मादन्वयसागरात्स-
२१ मभव[त] श्रीशुद्धं त्कुम्बडिः तस्माच्चापि वभूव दर्पदलन[:] श्रीदेगाडिर्वि-
द्विषां [१] येनानेकनरे-
२२ न्दन्तिदलनात्प्राप्तं यशः साश्वतं^७ सिंघेनेव रणाटवीर्विरचितान्निर्व्भीकं^८
मेकाकिना । [१४]
२३ तस्माज्जातः प्रचण्डः प्रचरखरकराक्रान्तनि[:] शेषभूभृन्नाम्ना श्रीराजहंस[:]
प्रतिदि-
२४ नमुदयी क(१)श्यपाद्वा पिवश्वान्येनानीतो^९ निजं श्रीः पुनरपि भवनं चंचली
कापि या-
२५ न्ती पार्थेनोवारिचक्रे प्रमथनं^{१०} पटुना शांभवं भव्यभावं । [१५] निर्जितसक-
ल[१] रिजनः श्री-
२६ धवलप्यः प्रसिद्धतरनामा । धवलितभुवनो जयससी^{११} संजातः पवनसूनु-
रिव । [१६]
२७ सिंघीभूयै^{१२} विपक्षेण गृह्यमानं यशेप्सुना [१] दत्तं स्वसामिनो^{१३} येन तं निह-
त्याशु म-
२८ ण्डलं । [१७] तस्मात्प्रचण्ड[:] संजातः समरे यशः लंपटः [१] अक्कु-
वश्चापि खड्गेन विख्या-
२९ तो निर्मलो भुवि । [१८] सेलविद्याधरेणापि सेलुलालितं पाणि(तपाणि)
ना [१] निहत्य(१)

१ रवो २ तस्माद्भूव, ३ नामायम् ४ वर्षापरनामा. ५ कृतये. ६ लक्ष्मीः ७ कवीन्दैः ८ श्रीशुद्ध पट्टी ७६भां
९ वधाराणा पट्टनी ७३२ २६७. ६ शाश्वतं सिंहेनेव १० रचितं निर्भीक ११ पांथो विवस्वान् । येनानीता.
१२ पार्थेनेवारि चक्र प्रमथन १३ यशसा १४ सिंहीभूय. १५ माणं १६ स्वस्वामिने १७ सेलुललित
ले. ४४

- ३० शत्रून् (।) समवे' यशसा कूलैर्मलंकृतं । [१६] श्रीमद्वल्लभराज्ञैः
श्रीहर्षपुरोप-
३१ [ल]क्षिताद्ग्रामात् । भुंज्ये कालवर्षः अर्द्धाष्टशतोपसंख्यातात् । [२०]
सर्वानागामि-
३२ भद्रनृपतिमहासामन्तामात्यवलाधिकृतविषहकमहत्तरात् (।) समनुवोध-
३३ यत्यस्तु वः संविदितं यथा श्रीखेटकहर्षपुरकासद्रहपतत् (।) अर्द्धाष्टम-
३४ यं समधिगतपंचमहाशद्वमहासामन्तप्रचण्डदण्डनायकश्रीचन्द्रगु-
३५ षे (।) मया श्रीहर्षपुरार्द्धाष्टमशतान्त[:] पाति[क]र्षट्वाणिज्यचतुर-
(।)शीति-

पतरुं बीजुं ' बी '

- ३६ काप्रतिवद्धरुद्धादशकान्त[:] पातिव्याप्रासग्रामः सवृक्षमालाकुलः सदण्ड-
दशाप-
३७ राघः ससीमापर्यन्त[:] सकाष्ठतृणकूपतडागोपेतः सभोगभाग[:] सहिरण्यः
चतुराघाटनो-
३८ पलक्षितः घाणके पलसमेतः (समभिलिख्यते) । आघाटनानि अभिलिख्यन्ते ।
• पूर्वतः पंथो-
३९ डाग्रामो विस्त्वावल्लीच । दक्षिणतः केरडवल्लीग्रामो (। अ)रल्लवकग्रामश्च ।
पश्चिमत[:] नावा-
४० लिका अपूर्वलोच । उत्तरतः अम्वाउच्चग्रामः [।] एवं चतुराघाटनोपलक्षितः
वरुद्धरिका-
४१ ग्रामः भद्रवास्तव्यवाजिमध्यन्दिनभरद्वाजसगोत्रसत्रक्षचौरी ब्राह्मणब्रह्मभट्टे वव्व
४२ सुताय (।) स्नात्वौदकातिसर्गं " वलिचरुकवैश्वदेवार्थं " प्रतिग्रहेण प्रतिपा-
दितः [।] तदर्थम-
४३ स्मैप्रदत्तधर्मदाय[:] सर्वैरेवां गामिभोक्तृभिः अस्मयुपैरोघात्यालनीयो(अ)-
नुमन्तव्य-
४४ च [।] उक्तं च (।) रिषि' व्यासेन । षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति"
भूमिदः [।] आच्छेत्ता चानुमतां

१ समरे २ कुल ३ राजः ४ तान् ग्रामान् ५ भुनक्त्य ६ ख्यतान् ७ वांथो विषयिकमहत्तरान् ८ वांथो
अर्द्धाष्टमशतमध्ये ९ वांथो घासक १० वांथो आघाटनानि ११ वांथो वास्तव्यभरद्वाजसगोत्रवाजिमध्यन्दिनस
त्रक्षचौरी १२ वांथो भद्राय १३ वांथो स्नात्वौदकातिसर्गेण १४ देवार्थ १५ स्मत्पू १६ वांथो सर्वैरेवा १७ वांथो
अस्मदनुप १८ वांथो ऋषि १९ वांथो तिष्ठति २० वांथो चानुमन्ता

- ४५ च तान्येव नरके वसेत् । विन्ध्याटवीष्वतोयासु शुष्क(:) कोटरवासिनः [।]
महाहयो हि जाय-
- ४६ न्ते भूमिदानं हरन्ति ये । स्वदत्तां परदत्तां वा यत्नाद्रक्ष नराधिप(:) [।] महीं
महीभृतां श्रेष्ठ दा-
- ४७ नातुं श्रेयोनुपालनं । यानिहं दत्तानि पुरा नरेन्द्रैः दानानि धर्म्मार्थयशस्क-
राणि । निर्म्मा-
- ४८ ल्यवन्तः प्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनरावदीत(:) । सर्वानेव
भाविनः पार्थिवेन्द्रात् भू-
- ४९ यो भूयो याचते रामभद्रः [।] सामान्योयं धर्म्मसेतुर्नृपाणां काले काले पाल-
नीयो भव-
- ५० द्विः । बहुभिर्वसुधा भूक्ता राजभिः सगरादिभिः । [।] यस्य यस्य यदा भूमिः
पतरुं त्रीजुं
- ५१ तस्य तस्य तदा फलं । इति कमलदलाम्बु(:) वि-
- ५२ न्दुलोलं श्रियमवलोक्य मनुष्यजीवितञ्च । सकलमिद-
- ५३ ससाश्चितं [च] बुद्ध्वा न हि मनुजैः परकीर्त्तये^१ विलोप्याः । स्वदत्तां परद-
त्ताम्वा य्हे हरे-
- ५४ त वसुन्धरां [।] स विष्ठायां कृमिभूत्वा पितृभिः सह पच्यते । भूमि यः प्रति-
गृह्णाति^{१०} य-
- ५५ श्व भूमिं प्रयच्छति । उभौ तौ पुण्यकर्म्मणौ नियतौ स्वर्गगामिनौ । अग्ने-
रपत्यं प्र-
- ५६ थमं सुवर्णं भूर्वैष्णवी^{११} सोमसुताश्च गावः । लोकत्रयं तेन भवेत्^{१२} दत्तं यः
कांचनं
- ५७ गां च महीं^{१३} च दद्यात् । वहि^{१४} वहिसुतं चाम्बु पंचपूतं प्रजायते । दत्त्वा-
सर्व्वरसां चैव^{१५}
- ५८ न मर्त्यो जायते पुनः । सर्व्वेषामेव^{१६} दानानां एकजन्मानुगं फलं । हार्दिकं
क्षितिगौ-
- ५९ रीणां ससजन्मानुगं फलं । स्वहस्तोयं श्रीमदक्कुसस्य श्रीधवलप्पसू-
- ६० नोः । शकसंवत् ८३२ वैशाखशुद्ध पौर्णमास्यां महावैशाख्यां पुर्व्व-
- ६१ देवब्रह्मदायज्जो दत्तः [।] लिखितमिदं शासनं कुलपुत्रकेणाम्मैय-
- ६२ केन नेमादित्यसुतेनेति । यदत्रोनाक्षरमधिकाक्षरम्वा तत्सर्व्वं प्रमा-
- ६३ णमिति व्यासतुल्योपि मुह्यति ॥ स्वहस्तोयं श्रीचन्द्रगुप्तस्य ॥

१ नात् २ यानीह ३ ल्यवान्तप्रति ४ सर्वानेव ५ वेन्द्रान् ६ लोलां ७ मशाश्वतं ८ बुद्धा ९ कीर्त्तयो
१० गृह्णाति ११ णवी. १२ लोकत्रयं १३ भवेत् १४ महीं १५ पञ्चपूतः १६ सर्व्वेषामेव १७ हार्दिक

લાખાન્વર

૧ ઓમ્” જેના નાભિકમલને બ્રહ્માએ (પોતાનું) નિવાસસ્થાન કર્યું છે તે (વિષ્ણુ) તમારૂં રક્ષણ કરે, અને સુંદર ઈંદુકલાથી જેનું મસ્તક અલંકૃત છે તે હર તમારૂં રક્ષણ કરે.

૨ મુરારિ જેવો પૃથ્વીનો પતિ કૃષ્ણરાજ હતો, જે અમાપ ધનનો દાતા હતો અને જાણે સાક્ષાત્ બીજો ધર્મ^૧ હતો.

૩ શુભતુંગના ઊંચા અશ્વોએ ઉડાડેલી ઘણી રેણુથી રવિકિરણો ઢંકાઈ જતાં ગ્રીષ્મકાળમાં પણ આખું ગગન સ્પષ્ટ રીતે વર્ષાકાલ(ના ગગન જેવું) બની જાય છે.

૪ તેનો પુત્ર, નામે શ્રી ધ્રુવરાજ, મહાનુભાવ અને મહાપ્રતાપી હતો; એણે અશેષ નરેન્દ્ર ચક્રને જિત્યું હતું; એથી તે બાલસૂર્ય જેવા શરીરવાળો હતો.

૫ ચન્દ્રકિરણના સમૂહ જેવી જેની કીર્તિને સુરગિરિના શિખર ઉપર રહેલાં વિદ્યાધર સુંદરીનાં વૃન્દા ચોતરફ ગાય છે.

૬ તેનો પુત્ર ગોવિંદરાજ હતો, જે ભુવનનો ભાર ઉપાડવાને સમર્થ હતો, પાર્થ જેવો હતો; અને પૃથ્વીની માફક શુભઅશુભનો જ્ઞાતા હતો; મુશ્કેલીથી વારી શકાય એવા શત્રુઓની વનિવાનો અતુલ વાપકારી હતો; એનો પ્રતાપ વિસ્તીર્ણ હતો.

૭ બીજા પુત્રો હતા તે છતાં શુભમાં ચઢીયાતા ચતુર અને સુંદર, બીજા રામ જેવા, કુમારને મહાકીર્તિ નિરૂપમ પિતા તરફથી બધા મુકુટધારી રાજાઓએ માન્ય રાખેલું, રાજ્ય મળ્યું.

૮ એણે ચાર સમુદ્રથી સંયુત આખા રાજ્યનું ધર્મથી રક્ષણ કર્યું, અને લોકના હૃદયમાં પરમ સંતોષ ઉપજાવ્યો.

૯ તેનો ઘણો પરાક્રમી અને સઠલ શુભની ખાણ જેવો પુત્ર બલવાન્ શ્રી મહારાજ પંડ હતો, જેણે કાંટા જેવા ભૂપાત્રોને લેદીને, ઘેરી લઈને, બાળી નાંખ્યા; જે માની રાજાએ પોતાના ચલાયમાન થયેલા રાજ્યને બાહુબળથી મેળવ્યું અને પૃથ્વીને એક છત્ર નીચે આણી.

૧૦ જે રાજાના કારાગૃહમાં રિપુરમણીઓનાં સુંદર ચરણોએ બાંધેલી સાંકળોનો કઠોર અવાજ લોકમાં અવિરત સંભળાય છે.

૧૧ તેનાથી આ શુભતુંગ નામનો વિશાળ કીર્તિવાળો રાજા ઉદ્ભવ્યો, જે લોકમાં અકાલ-વર્ષ એ બીજે નામે પણ વખણાય છે.

૧૨ વણોના હિતને માટે પોતાની ભુજાઓ વડે, શત્રુઓને હણીને, રાજ્યને અને પૃથ્વીને કૃષ્ણની માફક ટકાવી રહ્યો છે, તેથી એ રાજા કૃષ્ણના^૩ જેવા ચરિતવાળો છે.

૧૩ જેની કૃપાથી^૪ બ્રહ્મવલ્લ વંશમાં લક્ષ્મી આવી રહી, જેનું પાછળથી થયેલા કવીન્દ્રો અવિરત પ્રકટ વર્ણન કરે છે.

૧૪ એ વંશસાગરમાંથી શ્રી શુદ્ધ ... કુમ્ભડિ ઉત્પન્ન થયો, જેનાથી શત્રુના દર્પનું દલન કરનાર શ્રી દેગડિ થયો. વનમાં સિંહ ફરે તેમ રણમાં નિર્ભય રીતે ફરતા એ રાજાએ અનેક નરેન્દ્રોના હાથીઓને હણીને શાશ્વત્ કીર્તિ મેળવી.

૧૫ એનાથી, કાશ્યપથી ઉત્પન્ન થયેલા વિવસ્વતની માફક પ્રચંડ, વિસ્તારી ઉગ્ર કરથી ભૂભૂતો-નું આક્રમણ કરતો, પ્રતિદિન ઉદય પામતો, શ્રી રાજહંસ ઉત્પન્ન થયો; પાર્થની માફક શત્રુ-ઓને હણવામાં કુશળ એ રાજાએ, કયાંક ચાલી જતી ચંચળ લક્ષ્મીને પાછી પોતાના લબ્ય શંભુભવનમાં^૫ આણી.

૧ ચમ અથવા ધર્મનો પુત્ર યુધિષ્ઠિર જેવો. ૨ છંદને અંગે ‘આકર’ ને બદલે આકાર શબ્દ વાપર્યો છે. ૩ અશ્વોકમાં રાજનું ‘અર’ નામ આપ્યું છે, એટલે કે કૃષ્ણ. ૪ અક્ષરશઃ તરણુઓ—“જેના ચરણ પ્રભાવથી” ૫ આ શ્લોકન બીજા અર્ધનો અર્થ એમ સૂચવે છે કે રાજહંસ યુદ્ધમાં આણેલી લક્ષ્મી પોતે બાંધેલા એક ચિવાલયને અર્પણ કરતો

૧૬ પવનપુત્ર(હનુમાન) જેવો ધવલરૂપ થયો, જેણે સઘળા શત્રુઓને જિત્યા, જેનું નામ ખડુ પ્રસિદ્ધ થયું અને જેણે યશ વડે જગતને ધવલ કર્યું

૧૭ યશ મેળવવાની ઇચ્છાવાળા જે ધવલરૂપે સિંહ સમાન બનીને શત્રુને તાકીદે હણ્યો અને એ શત્રુથી ખૂંચવી લેવામાં આવતું રાજ્ય પોતાના સ્વામીને આપ્યું

૧૮ એનો પુત્ર પ્રચંડ થયો, જે રણમાં કીર્તિલંપટ હતો; અને અઠકુવ પણ થયો, જે નિર્મલ અને ખડ્ગવડે પૃથ્વીમાં વિખ્યાત હતો.

૧૯ શેલુના જેવા લલિત હાથવાળા સેલલવિદ્યાધરે^૧ પણ લડાઈમાં શત્રુઓને હણીને યશ વડે કુલને અલંકૃત કર્યું.

૨૦ શ્રીમાન્ વલ્લભરાજ અકાલવર્ષ શ્રીહર્ષપુરથી ઓળખાતાં સાડા સાતસો ગામે લોગવે છે.

પંક્તિ ૩૧ આવનારા (ભવિષ્યમાં થનારા) બધા ભદ્ર નૃપતિઓને, મહાસામન્તોને, અમાત્યોને લશ્કરના અધિકારીઓને, જીલ્લાના હાકેમોને અને મહોટ્ટેરાઓને (વડા મુખીઓને) (એ રાજા) જણાવે છે: તમારે જાણવું જે, શ્રી ખેટક, હર્ષપુર અને કાસદ્રહનાં સહાડા સાતસો ગામેમાં જ્યારે પંચમહાશયજ્ઞને પામેલા મહાસામન્ત પ્રચંડના દંડનાયક શ્રી ચન્દ્રગુપ્ત હતા ત્યારે, મેં હર્ષપુરનાં સહાડા સાતસો(ગામે)ની અંદર આવેલી કર્પટવાણિજ્ય ચોરાશીમાં રહેલ સૂરિદ્ધા દશકમાં આવતું વ્યાઘ્રાસ ગામ, વૃક્ષમાલા સહિત; દંડની અને દશ-અપરાધની શિક્ષાની સત્તા સાથે, સીમા સુદ્ધાં, કાષ્ઠ, તૃણ, કૃપ, તડાગ સમેત, લોગ અને ભાગ સહિત, સુવર્ણ સહિત, ચાર સીમા સાથે, ઘાસ તૃણ સુદ્ધાં, લખી આપ્યું છે. સીમા લખવામાં આવે છે: પૂર્વે પંથોડા ગામ અને વિતખાવદેડી, દક્ષિણે કેરડવહી ગામ અને અરલુવક ગામ,^૨ પશ્ચિમે નાવાલિકા અને અપૂ-વલ્લી, અને ઉત્તરે અમ્વાઉંચ ગામ; એવી ચતુ:સીમાથી ઓળખાતું વલ્લૂરિકા ગામ, ભટ્ટ નિવાસી ભરદ્વાજસગોત્ર વાજિમાધ્યંદિન(શાખા) ભણુનાર, વગ્વના પુત્ર, બ્રાહ્મણ બ્રહ્મભટ્ટને, ખાલ, ચરૂ, અને વૈશ્વદેવ અર્થે, સ્નાન ઉદ્ધક ત્યાગપૂર્વક, દાનમાં આપવામાં આવે છે. માટે અમે આપેલું ધર્મદાન બધા ભાવિ રાજાઓએ, અમારું ઉલ્લંઘન કર્યા વગર, પાળવું અને માન્ય રાખવું.

પં. ૪૪ અને વ્યાસ ઋષિએ કહ્યું છે કે (૧૨વાજ સુજબના બાર શ્લોક છે)

પં. ૫૯ શ્રી ધવલરૂપ પુત્ર શ્રી અકકુનો આ સ્વહસ્ત (દસ્કત) છે. શક સંવત્ ૮૩૨, વૈશાખ શુદ્ધ પૂર્ણિમાએ, મહાવૈશાખી તિથિએ, પૂર્વે કરાયેલા દેવદાન કે બ્રહ્મદાનનો અપવાદ રાખીને, દાન કર્યું છે. નેમાદિત્યના પુત્ર કુલપુત્રક અમ્મૈયકે આ શાસન લખ્યું છે. આમાં જ્યાં અક્ષર ભન કે અધિક હોય તે સઘળું પ્રમાણ છે; વ્યાસ જેવા પણ ભૂલે છે. શ્રી ચન્દ્રગુપ્તનો આ સ્વહસ્ત(દસ્કત) છે.

^૧ આ પ્રચંડ અને અકકુનો ભાઈ હશે. ^૨ દદ્ ૨ જના ઈલાવ દાનપત્રમાંનું 'ગ્રામ અરલૌમ સાથે સર-ખાવો. (ઈ. એ. વો. ૧૩, પા. ૧૧૭)

ઇન્દ્રરાજ ત્રીજનાં બે દાનપત્રો*

શ. સ. ૮૩૬ કાલ્કીન સુ. ૭

આ તામ્રપત્રોની નોંધ પહેલાં એચ. એચ. ધ્રુવે લીધી હતી અને ત્યાર બાદ જ. બો. બ્રે. રા. એ. સો. વો. ૧૮ પા. ૨૫૩ મે ડો. આર. જી. ભાંડારકરે શિલાછાપ સહિત તે પ્રસિદ્ધ કર્યાં હતાં. ત્યાર બાદ અચાનક મેં તે વડોદરા મ્યુઝીયમમાં જ્યાં અને પ્રો. હુદશની સૂચના અનુસાર મૂળ પત્રો મેળવીને પ્રસિદ્ધ કરું છું. પત્રોની સાથે બે સીલો વડોદરાના રેસીડન્ટે મોકલી હતી પણ તે છૂટી હતી તે પ્રત્યેક તામ્રપત્ર સાથે જોડી શકાય તેમ નહોતી.

પત્રોનું માપ ૧૩ ઇંચ x ૮ ૧/૨ ઇંચ છે. સીલની કડીઓ છૂટી પડી ગઈ હતી. તે ૩ ઇંચ જોડી છે અને તેનો વ્યાસ ૩ ૧/૨ ઇંચ છે. સીલમાં સર્પ ઉપર બેઠેલા ગરૂડનું ચિત્ર છે. સર્પ કમરે વીંટાઈ ગયેલા છે અને તેની ફણ હાથમાં છે. તેના જનોઈ જેવું દેખાય છે તે કદાચ ત્રીજે સર્પ હોય. ગરૂડ સન્મુખ બેઠેલો છે અને તેની જમણી બાજુએ ઉપરના ખૂણામાં ગણપતિ છે અને નીચે ચમર અને તેની નીચે દીવો છે. ડાબી બાજુ ઉપલા ખૂણામાં સિંહ ઉપર બેઠેલી દેવી છે અને સિંહ નીચે ચમર અને તે ઉપર સ્વસ્તિક છે. ગરૂડના માથાની બન્ને બાજુ વર્તુલ છે, જે સૂર્યચંદ્ર માટે હોય એમ અનુમાન થાય છે. ગરૂડની નીચે લેખ સ્પષ્ટ નથી, પણ તે શ્રીમત્તિલ્ય-વર્ષદેવસ્ય હાય એમ જણાય છે. સીલની કોર ઉપર જૂદાં જૂદાં ચિહ્નો છે. જેમાં લિંગ અને અંકુશ ઓળખી શકાય છે. નાની સોલ જે ૧ ૩/૪ ઇંચ x ૧ ૩/૪ ઇંચ છે તેના ઉપર પણ ચિહ્નો છે પણ તે સ્પષ્ટ નથી. સર્પ, ગણપતિ, દેવી, દીવો, સ્વસ્તિક વિગેરે આમાં પણ જોવામાં આવે છે. ઠીકનું માપ પણ તે જ છે.

એચ. એચ. ધ્રુવ લખે છે કે બગુમરાના મુલજી ખુશાલ પટેલનો નોકર દુબળો ખેતરમાં હળ ખેડતો હતો ત્યારે આ પત્રો નીકળ્યાં હતાં. તેથી પ્રો. કીલ્હોર્ન પ્રથમ જણાવ્યું હતું તે મુજબ આ પત્રોને બગુમરાનાં પત્રો તરીકે (નવસારીનાં તરીકે નહીં) ઓળખાવવાં જોઈએ.

દરેક જોડીમાં ત્રણ ત્રણ પત્રો છે અને તે ૧૩ ઇંચ લાંબાં અને ૮ ઇંચ પહોળાં છે. પહેલાં અને ત્રીજાં પત્રો માત્ર અંદરની એક જ બાજુએ અને વચલાં પત્રો બન્ને બાજુએ કોતરેલાં છે. કોતર ઠામ સ્પષ્ટ અને સંભાળપૂર્વક કરાયેલું છે. લિપિ ઉત્તર વિભાગની લિપિને મળતી છે. ભાષા સળંગ સંસ્કૃત છે.

બન્ને જોડીમાં રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ઇન્દ્ર ૩ જાએ બ્રાહ્મણને ગામ દાનમાં આપ્યાની હકીકત આપી છે. ઇન્દ્ર ત્રીજને બીજા તામ્રપત્રની પં. ૪૩-૪૫ માં પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રી અકાલવર્ષ દેવ એટલે કે પોતાના દાદા કૃષ્ણ બીજાના પગનું ધ્યાન ધરનાર પ. મ. પ. શ્રી નિત્યવર્ષ નરેન્દ્રદેવ તરીકે વર્ણવ્યો છે. દાન અપાયું ત્યારે ઇન્દ્ર ત્રીજે પટ્ટબન્ધ ઉત્સવ માટે પોતાની રાજધાની માન્યખેટ છોડીને કુરૂન્ડક ગયો હતો. તે પ્રસંગે સોનાથી પોતાનું વજન કરાવ્યું હતું અને ત્રાજવામાંથી ઉતર્યા વિના રંગા લાખ દ્રમમનું તથા કુરૂન્ડક અને બીજાં ગામ ડાનું દાન કર્યું. તેમ જ આગલા રાજાઓએ આપેલાં દાનને અનુમોદન આપ્યું અને છેવટે તેના નામના ગામડાનું દાન બીજા તામ્રપત્રમાં લખ્યા મુજબ મૂળ પાટલીપુત્રના રહીશ લક્ષ્મણ-

* એ. ઇ. વો. ૯ પા. ૨૪ ડો. ડી. આર. ભાંડારકર.

ગોત્રના વાળ માધ્યન્દિન શાખાના પ્રાક્ષણ શ્રી વેન્નપ ભટ્ટના દીકરા સિદ્ધપ ભટ્ટને કર્યું. અને પહેલા તામ્રપત્રમાં લખ્યા મુજબ તેજ ગોત્રના અને શાખાના પ્રાક્ષણ રાણપ ભટ્ટના દીકરા પ્રભાકર ભટ્ટને ઉમ્વરા અથવા ઉમ્મરા ગામ દાનમાં આપ્યું હતું.

દાન શ. સ. ૮૩૬ યુવ સંવત્સરના કાલગુન સુદિ સાતમ, વા. ૨૪ મી ફેબ્રુઆરી ૯૧૫ ઇ. સ. ના રોજ અપાયાં હતાં.

ખીજાં બધાં રાષ્ટ્રકૂટ તામ્રપત્રોની માફક આમાં પણ શરૂવાતમાં વિષ્ણુ તથા શિવની સ્તુતિ છે અને પછી ખીજા શ્લોકમાં કૃષ્ણની સ્તુતિ છે. ત્યાર પછીના શ્લોકમાં દાન દેનાર ઇન્દ્રરાજ દેવ ત્રીજાને વિષ્ણુની સાથે સરખાવ્યો છે. શ્લોક ૪ થામાં વિષ્ણુના નાભિકમળમાંથી પ્રદ્યાની ઉત્પત્તિ, તેનાથી અત્રિ, અત્રિથી ચંદ્ર અને ચંદ્રમાંથી યદુવંશની ઉત્પત્તિ બતાવી છે. યદુવંશની સાત્યકિ શાખામાં દન્તિદુર્ગ જન્મ્યો હતો અને તેને ચાલુક્ય વંશની રાજ્ય લક્ષ્મી આપોઆપ જઈને વરી હતી. આ ઉપરથી સમજાય છે કે ચાલુક્ય વંશને હરાવીને દન્તિદુર્ગે રાષ્ટ્રકૂટ વંશની ઉન્નતિ કરી. શ્લોક છઠામાં લખેલ છે તે મુજબ દન્તિદુર્ગે પ્રથમ દક્ષિણ દેશ સર કર્યો. પછી મધ્ય દેશમાં આવ્યો અને છેવટે કાંચી જિતી લીધું. ઇલોરાની દશાવતાર ગુફામાંના લેખમાં આપેલ છે કે દન્તિદુર્ગે કાંચી. કાલિંગ, કૌશલ, શ્રીશૈલ, માલવ, લાટ ટંક વિગેરે પ્રદેશો જિત્યા. આ લેખમાં આપેલ છે તે મુજબ પ્રથમ દન્તિદુર્ગે દક્ષિણમાં શ્રીશૈલ કલિંગ વિગેરે જિત્યાં, પછી મધ્ય ભાગમાં કૌશલ, માલવા, લાટ વિગેરે જિત્યાં અને છેવટે પાછો દક્ષિણમાં આવ્યો અને કાંચી-પતિને હરાવ્યો.

શ્લોક. ૮— દન્તિદુર્ગ પછી તેનો કાકો કૃષ્ણરાજ ૧ લો ગાદીએ આવ્યો. શ્લોક ૯—તેના દીકરા નિરૂપમ (ધ્રુવ) નું વર્ણન છે, પણ તેના મોટા ભાઈ ગોવિંદ ખીજાનું વર્ણન નથી. કદાચ દાન દેનાર રાજાની સીધી વંશાવળી જ આપવાનો આશય હોય અને ગોવિંદ ખીજાનું વર્ણન નથી, જ્યારે દન્તિદુર્ગ વંશનો સ્થાપક હતો તેથી તેનું વર્ણન આપેલ છે. પરંતુ તેનો અર્થ એમ ન કરાય કે ગોવિંદ ખીજો ગાદીએ આવ્યો જ નહોતો.

ગોવિંદ ૨ જાના ભત્રીજા અને ભાયાત સુવર્ણવર્ષ ૪૬૬ના ધુળીઆના તામ્રપત્રમાં શ. ૮૦૧માં ગોવિંદ રાજ્ય કરતો હતો એમ સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. શ્લોક ૧૦—કૌશલના રાજા પાસેથી તેમ જ ખીજા ઉત્તરના રાજા તરફથી સફેદ છત્ર નિરૂપમ ધ્રુવને મળ્યાનું લખેલ છે. ઉત્તર તરફનો રાજા કાં તો જૈન હરિવંશમાં આપેલ ઇન્દ્રાયુધ હોય અગર પાલના ધર્મપાલનો અને રાષ્ટ્રકૂટ ગોવિંદ ૩ જા નો સમકાલીન કનોજનો રાજા ચક્રાયુધ હોય એમ સંભવે છે. શ્લોક ૧૧—નિરૂપમ ધ્રુવથી જગત્તુંગ (ગોવિંદ ૩ જા) અને તેનાથી શ્રીવલ્લભ (અમોઘવર્ષ ૧ લો) ઉત્પન્ન થયાનું વર્ણન છે. શ્લોક ૧૨—અમોઘવર્ષે ચાલુક્યો રૂપી ઉદ્ધિમાં રૂપી ગયેલી રત્નની કીર્તિને ઉદ્ધારી અને વીરનારાયણનું બિરૂદ ગ્રહણ કર્યું. આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે અમોઘવર્ષના રાજ્યની શરૂવાતમાં વેંગીના ચાલુક્યોએ રાષ્ટ્રકૂટની સત્તાને હુલ્લેખવાની નાંખી હશે. અમોઘવર્ષનો સમકાલીન ચાલુક્ય રાજા નરેન્દ્રમૃગરાજ વિજયાદિત્ય ૨ જા હતો અને તેણે ગાંગ અને રત્તનાં લશ્કરો સાથે બાર વર્ષ સુધી રાત અને દિવસ યુદ્ધ કર્યાનું પૂર્વ તરફના ચાલુક્યના લેખમાં આપેલ છે. શ્લોક ૧૩ માં આનું વેર અમોઘવર્ષે લીધાનું અને ચાલુક્યોને જડમૂળથી ઉખેડી નાંખ્યાનું લખેલ છે. આ હકીકત ખંભાત અને સાંગલીનાં તામ્રપત્રોથી પૂરવાર થાય છે કારણ કે તેમ

ચાલુક્યો રૂપી ભોગ આપી ચમરાજને તૃપ્ત કર્યાનું લખ્યું છે, શ્લોક ૧૩ માં જણાવેલ છે કે ચાલુક્યોએ સ્તમ્ભપુર ઉજ્જડ કર્યું હતું. આ સ્તમ્ભપુર તે તામ્રલિપ્ત અને મીઠનાપુર પ્રગણના તમલૂક તાલુકાનું મુખ્ય શહેર છે.

શ્લોક. ૧૪—૧૫—ચાલુક્ય વંશના ઘાતક ધૂમકેતુ સમાન શ્રીવલ્લભ (અમોઘવર્ષ ૧) થી કૃષ્ણરાજ (ખીજા) ઉત્પન્ન થયો. તેની ગુર્જર સાથેની લડાઈઓ વૃદ્ધ પુરૂષોને હજી તાજાં યાદ છે. મેં બતાવ્યું છે કે ગુર્જરો કે જેની સાથે રાષ્ટ્રકૂટો હમેશાં લડયાં કરતા તે ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં રાજ્ય કરતા હતા અને તેની રાજધાની મહોદય અગર કનોજમાં હતી. જે ગુર્જર રાજાને કૃષ્ણ રાજ ખીજાએ (ઇ. સ. ૮૮૮—૯૧૧) હરાવ્યો તે મહેન્દ્રપાલ (ઇ. સ. ૮૯૬—૯૦) કવિ રાજ-શેખરનો આશ્રય દાતા હોવો જોઈએ.

શ્લોક ૧૬—કૃષ્ણ રાજ ખીજાને જગત્તુંગ નામે પુત્ર હતો, જે (શ્લોક ૧૭—૧૯) હૈહય એટલે કે કલચુરી વંશના કોઝલના દીકરા રણવિગ્રહની દીકરી લક્ષ્મીને પરણ્યો હતો. રણવિગ્રહને આંહી ચેદીશ્વર કહ્યો છે અને તેજ ધ્વનિ જલ્દણની સૂક્તિમુક્તાવલિમાં જોવામાં આવે છે. ડા. ભાંડારકરે કૃષ્ણ ૩ જનાં ઠરહાડનાં તામ્રપત્રો^૧ ઉપરના પોતાના નિબંધમાં આનું સૂચન કર્યું છે. તેમાં લખ્યું છે કે નદીઓમાં નર્મદા, રાજઓમાં રણવિગ્રહ અને કવિઓમાં સૂરાનંદ ચેદીનાં આભૂષણ રૂપ હતાં. ચેદીના કલચુરી રાજાઓના નામમાં રણવિગ્રહનું નામ જોવામાં આવતું નથી. રતનપુરના લેખમાં^૨ આપેલ છે કે કોઝલને આઠ દીકરા હતા. જેમાંનો મોટો ત્રિપુરીનો રાજા હતો અને ખીજાઓ મણડલોના રાજા હતા. આમાં જો શ્રદ્ધા રાખીએ તો રણવિગ્રહ ત્રિપુરીનો એટલે કે ચેદીનો રાજા હતો તેથી કોઝલનો મોટો દીકરો હોવો જોઈએ. પણ બનારસના તામ્રપત્રમાં^૩ આપેલ છે કે કોઝલ પછી તેનો દીકરો મુગ્ધતુંગ પ્રસિદ્ધ વલ્લભ ગાદીએ આવ્યો. તેથી એમ અનુમાન થાય કે રણવિગ્રહ અને મુગ્ધતુંગ પ્રસિદ્ધવલ્લભ એ બે એક જ રાજા હતા.

જગત્તુંગના લક્ષ્મી સાથેના લગ્નથી ઇન્દ્રરાજ ત્રીજા ઉત્પન્ન થયો. તેનાં બિરૂદો રત્તકંઠપદ્ધેવ અને શ્રીકીર્તિનારાયણ શ્લોક ૨૦ અને ૨૧ માં આપેલ છે. શ્લોક ૨૨ માં દ્વિઅર્થી રચના છે તેની ઐતિહાસિક સંકલના જરા મુશ્કેલ છે. તેમાં ઉપેન્દ્રને ઇન્દ્રરાજે હરાવ્યો તે ભાવ છે, પણ તે ઉપેન્દ્ર કોણ હતો અને તે બંને રાજાઓને લગાડેલા કૃતગોવર્ધનોદ્વાર અને હેલોન્મૂલિત મેરૂને કેમ ઘટાવવાં તે સમજાતું નથી. પ્રથમ મારી એવી સમજ હતી કે ઉપેન્દ્ર તે મહોદયના પ્રતિહાર વંશનો મહીપાલ હતો અને તેને જ પાલવંશનાં ભાગલપુરનાં તામ્રપત્રોમાં ચક્રાયુધ કહ્યો છે. પણ મેં ઉપર બતાવ્યું છે કે ધર્મપાલ અને ચક્રાયુધ રાષ્ટ્રકૂટ ગોવિંદ ૩ જના સમકાલીન હતા. તેથી ચક્રાયુધ અને મહીપાલ એક એમ કહી શકાય નહીં. કારણ મહીપાલ ગોવિંદ ૩ જના દીકરાનો પ્રપૌત્ર ઇન્દ્ર ત્રીજાનો સમકાલીન હતો. પંડિત ભગવાનલાલ ઉપરનાં બિરૂદમાંના મેરૂનો અર્થ મેર અથવા મેહુર કરે છે અને કાઠિયાવાડના કોઈ મેહુર રાજાની જિતનું સૂચન છે, એમ માને છે. પ્રો. કીલહોર્ન મેરૂ તે કદાચ મહોદય હોય અને સાંગલીના તામ્રપત્રોમાં લખેલી ઇન્દ્ર-ત્રીજાની કનોજની જિતનું સૂચન માને છે. ખીજાં બિરૂદનો અર્થ હજી સમજાયો નથી, કદાચ ખીજાં કોઈ તામ્રપત્રો હવે પછી મળે તેનાથી ભવિષ્યમાં ખુલાસો થાય.

શ્રીમાન્ નિત્યવર્ષ નરેન્દ્રદેવ એટલે કે ઇન્દ્રરાજ ત્રીજાને શ્રીમદ્ અકાલવર્ષ દેવ એટલે કે તેના દાદા કૃષ્ણ ખીજાના ચરણનું ધ્યાન કરતો એમ લખ્યું છે, તેથી એમ સમજાય છે કે ઇન્દ્રરાજ

ત્રીજાને આપ જગત્તુંગ ગાદી ઉપર આવ્યો નહોતો. રત્તરાજનાં ખારેપાટણનાં તામ્રપત્રોમાં પણ કૃષ્ણ બીજા પછી ઇન્દ્ર ત્રીજાને મૂકેલ છે અને જગત્તુંગને અમોઘવર્ષના આપ તરીકે માત્ર ઓળખાવ્યો છે. પરંતુ દેવળી અને કરહાડનાં કૃષ્ણ ત્રીજાનાં તામ્રપત્રોમાં જગત્તુંગ ગાદીએ આવ્યા વિના ગુજર્યો, એમ સ્પષ્ટ લખ્યું છે, તેથી ઉપરનું અનુમાન સત્ય ઠરે છે.

આ દાનપત્ર ઘડનાર નેમાદિત્યનો દીકરો ત્રિવિક્રમભટ છે અને તે શાંડિલ્ય ગોત્રનો અને નલચંપુનો ઠર્તા હોવો જોઈએ. સહુથી પ્રથમ ત્રિવિક્રમનો ઉલ્લેખ ભોજના સરસ્વતિ કંઠામરણમાં છે. મદાલસાચંપુનો ઠર્તા પણ આજ ત્રિવિક્રમ મનાય છે.

જથ્થાઓનાં નામમાં પાટલીપુત્ર તે હાલનું પટના અને માન્યખેટ તે નિઝામના પ્રદેશમાંનું માલખેડ છે. ઇંદ્રરાજ ત્રીજો પટબંધ માટે જે કુરૂન્ડક ગામે ગયો હતો તેને મી. એ. એમ. ટી. જેક્સને દક્ષિણ મરાઠા પ્રદેશમાં કૃષ્ણા અને પંચગંગાના સંગમ ઉપરના કુરૂન્ડવાડ તરીકે ઓળખાવ્યું હતું.

પહેલા દાનપત્રમાં લાટ પ્રદેશમાં કમ્મણિજ્જ પાસેનું ઉમ્વરા (અથવા ઉમ્બરા) ગામ દાનમાં અપાયું હતું અને તેની સીમા નીચે મુજબ હતી. પૂર્વમાં તોલેજઠ દક્ષિણમાં મોગલિક પશ્ચિમે સંકી અને ઉત્તરે જવલકૂપક આવેલાં હતાં. ડો. ભાંડારકરે ઉમ્વરાને બગ્ આગળ મુકીને બગુમરા તરીકે ઓળખાવેલ છે. તોલેજઠ અને મોગલિક મળતાં નથી, પણ સંકી અને જવલકૂપક તે સન્ધિ બગુમરાથી નૈઋત્યમાં ૧ માઈલ ઉપર અને જલ્દવા બગુમરાથી ઉત્તરમાં ૧૧ માઈલ ઉપર આવેલાં છે તે હોવાં જોઈએ.

બીજા દાનપત્રમાં કમ્મણિજ્જ પાસેનું તેજા ગામ દાનમાં આપેલું છે અને તેની પૂર્વે વારડ પલ્લિકા, દક્ષિણે નામ્બીતટક, પશ્ચિમે વલિશા (અગર બલિશા) અને ઉત્તરે વલ્લિયણ ગામે લખ્યાં છે. તે બધાં અનુક્રમે તેન, ખારડોલી, નદીદ, વનેસ અને બળેન તરીકે ઓળખાય છે.

કમ્મણિજ્જ જેની પડોશમાં દાનમાં અપાયેલાં બન્ને ગામે છે તે હાલનું ઠામરેજ છે. આ બધાં ગામે વડોદરા રાજ્યના નવસારી તાલુકામાં છે. ગુજરાત રાષ્ટ્રકૂટ ધ્રુવ બીજાનાં બગુમરાનાં તામ્રપત્રમાં તેજાને ગામ તથા વિષય તરીકે આપેલ છે અને તે ગામ પોતાના દાદા ધ્રુવ ૧ લાએ. (ઇ. સ. ૮૩૪-૩૫) કેઈ બ્રાહ્મણને દાનમાં આપ્યું હતું. આ તામ્રપત્રમાં તે ગામ ફરી આપ્યાનું લખ્યું છે તે બતાવે છે કે આગલા રાજાઓએ ખાલસા કરેલાં ઘણાં ગામે ઇન્દ્ર ત્રીજાએ પાછાં આપી દીધાં. આમાંનું આ ગામ પણ એક હશે.

પહેલા દાનપત્રનું અક્ષરાન્તર^૧

પતરું પહેલું

- ૧ સ્વાસ્તિ [॥ સં વોવ્યાદ્વેષસા ધામ યત્નાભિક્રમલં કૃતં । હરશ્ચ યસ્ય કાન્તેન્દુ-
કલ્યા કમલં કૃતમ્ ॥ [૧*] જયતિ
- ૨ 'વિવુષવન્ધુર્વિંદ્યવિસ્તારિવક્ષસ્થલવિમલવિલોલત્કૌસ્તુભઃ કંસકેતુઃ । મુખસરાસિ-
જરજ્જે યસ્ય નૃ-
- ૩ ત્યન્તિ લક્ષ્મ્યાઃ સ્મરભરપરિતામ્યત્તારકાસ્તે કટાક્ષાઃ ॥ [૨x] સં જયતિ
મુજદણ્ડસંશ્રયશ્રીઃ સમરણ-
- ૪ સમુદ્ઘૃતદુર્ઘ્નરારિચક્રઃ અપહૃતવલિમૅણ્ડલો નૃસિંહઃ સતતમુપેન્દ્ર હવેન્દ્રરાજદેવઃ[૩]॥
- ૫ ંસ્તિ શ્રીનાથનાભિસ્ફુરદુ[રુ]સરસામ્બોજજન્મા સ્વયંભૂ(।)સ્તસ્માદાત્રિઃ
મુતોમૂદમૃતકરપરિસ્પ-
- ૬ ન્દેન્દુસ્તતોપિ । તસ્માદ્વં[શો] યદનાં જગતિ સવવૃધે યસ્ય તૈસ્તૈર્વિવલાસૈઃ
શાર્જી ગોપાજ્ઞનાનાજ-
- ૭ યનકુવલયૈરર્ચ્યમાનશ્ચચાર ॥ [૪÷] [ત]ત્રાંન્વયે વિતતસાત્યકિવંશજન્મા
શ્રીદન્તિદુર્ગનૃપ-
- ૮ તિઃ પુરુષોત્તમોભૂત્ । ચાલુક્યવશજલૅધેઃ સ્વયમેવ લક્ષ્મીર્યં શંખચક્ર[કર]-લાઞ્છન-
- ૯ માજગામ ॥ [૫÷]કૃ[ત્વા] સ્પદં હૃદયન્હારિજઘન્યભાગે સ્વૈરં પુનર્મૃદુ વિમર્ઘ
ચ મધ્યદે-
- ૧૦ શં [૧x] યસ્યાસમસ્ય [સમ]રે વસુધાજ્ઞનાયાઃ કાંચીપદે પ[દ]મકારિ
કરેણ મૂયઃ ॥ [૬+] ં સેતોઃ સાનુવ-
- ૧૧ પ્રૈવૈવલકપિ [કુલો] સ્લ્લનફુલ્લ [લવ] જ્ઞાદા [કૈલા] સાદ્ધવાનીચલચ[ર]
પરણન્નૂપુરોન્નાદિતાન્તાત્ ।
- ૧૨ યસ્યાજ્ઞાં ભૂમિપાલાઃ કરમુકુલમિલ[ન્મૌ]લિમાલાયમખામાનપ્રૈરુત્તમાજ્ઞૈરવનિત-
લલુઠજ્ઞા-
- ૧૩ નવો માનયન્તિ ॥ [૭+] જીર્ત્વૌ જગન્નિજમુજે [ન પુ] નર્જિગીષોઃ સ્વર્ગ
વિજેતુમિવ તસ્ય ગતસ્ય રાજ્ઞઃ । તત્રા-

૧ ૨૧૫ બહાદુર વેંકય્યાએ આપેલી છાપ ઉપરથી ૨ સ્વસ્તિનો 'ન' બરાબર કાતરેલો નથી ૩ છંદ અનુ-
ષ્ટુપ્ ૪ છંદ માત્રિની ૫ વાંચો વિવુષવન્ધુ ૬ છંદ પુષ્પિતાગ્રા ૭ વાંચો બલિ. ૮ છંદ સ્વગ્વરા ૯ વાંચો
પરિષ્વન્દ. ૧૦ આ તથા પછીના શ્લોકનો છંદ વસંતતિલકા ૧૧ વાંચો વંશ. ૧૨ છંદ સ્વગ્વરા ૧૩ વાંચો
પ્રબલ ૧૪ છંદ આ અને પછીના શ્લોકનો વસંતતિલકા.

- ૧૪ ભવત્પરમધામ્નિ પદે પિતૃવ્યઃ શ્રીકૃષ્ણરાજનૃપતિઃ પ્રથિતપ્રતાપઃ ॥ [૮*]દિ-
ક્ષુન્દરીવદનચાન્દનપત્ર-
૧૫ મંગલીલાય[મ]નઘનવિસ્તૃતકાન્તકીર્તિઃ ॥ શ્રીરાષ્ટ્રકૂટકુલશૈલમલંકરિણોસ્ત-
સ્માદભૂ-
૧૬ ત્રિરુપમો નિરવદ્યશૌર્યઃ ॥ [૯*]કીર્તિઃ' કુન્દરુચઃ સમસ્તભુવનપ્રસ્થાનકુંભઃ
સિતો લક્ષ્મ્યાઃ

બીજું પત્રું—પ્રથમ બાજુ

- ૧૭ લક્ષ્મ્યાઃ પાણિતલે વિલાસકમલં પૂર્ણેન્દુવિમ્વદ્યુતિ । એકં કંપિતકોસલેશ્વરકરા-
દાચ્છિન્નમન્યત્પુ-
૧૮ નર્યેનોદીચ્યનરાધિપાદ્યશ ઇવ શ્વેતૌતપત્રં રણે ॥ [૧૦x] તૈસ્માલ્લેભે જગત્તુંગો-
જન્મ સમ્માનિ-
૧૯ ત [દ્વિજ]ઃ । સોપિ શ્રીવલ્લભં સૂનું રાજરાજમજીજનત્ ॥ [૧૧÷] નિમગ્નાં
[ય]શ્ચલુક્યૌઘૌ રટ્ટરાજ્યશ્રિ-
૨૦ યં પુનઃ [૧*]પૃથ્વીમિવોદ્ધરન્ધીરો વીરનારાયણો ભવત્ ॥ [૧૨x]સમૂલોન્મૂ-
તિતસ્તસ્માન્દણ્ડેનાની-
૨૧ તકઞ્ચકઃ । યોદ્ધેન્દ્રેષિણશ્ચણ્ડચલુક્યાંશ્ચણકાનિવ ॥ [૧૩+] ['ઉચ્ચૈ-
શ્ચલુ]ક્યકુલકન્દલકાલકે-
૨૨ તોસ્તસ્માદકૃષ્ણચરિતોજનિ કૃષ્ણરાજઃ । પીતાપિ કર્ણપુટકૈર [સ] કુજ્જને
[ન]કીર્તિઃ પરિશ્ર-
૨૩ મતિ યસ્ય શશાન્કકાન્તિઃ ॥ [૧૪÷] ઉચ્ચૈદીધિતિરત્નજાલજટિલં વ્યાકૃષ્ટ-
મીઢઘનુઃ (।) કુદ્દેનોપ-
૨૪ રિ વૈરિવીરશિરસામેવં વિમુક્તાઃ શરાઃ । ધારાસારિણિસે[ન્દ્ર]ચાપવલ્લયે યસ્યે-
૨૫ ત્થ[મ] દ્વૈગમે ગ [ર્જ] દૂર્જ [ર] સજ્જરવ્યતિકરં જીર્ણો જનઃ શ[ન્દ્ર]
તિ ॥ [૧૫+] ઐજનિ જનિ-
૨૬ તમજ્ઞો વૈરિવૃ [ન્દ] સ્ય તસ્માદધરિતમદનશ્રીઃ શ્રીજગત્તુંગ [દે] વ[: । ધ્વ]
જસરાસિ-
૨૭ જશંભ્રપ્રોલ્લસચ્ચક્રપાણિર્વિભવવિજિતવિષ્ણુર્વલ્લભો વીર [લ] લક્ષ્મ્યાઃ ॥ [૧૬÷]
[ઔ]સીત્કોપ્ય-

૧ છંદઃ શાર્દૂલવિકીડિત ૨ [વસર્ગનાં બે મીડાંમાંથી એક મીડું ભૂલાઈ ગયું છે. ૩ પુનરુક્તિ છે. ૪ વાંચો વિમ્વ ૫ શ્વેતાતાપત્રં માંથી કોતરનારે મુધારેલું છે. ૬ છંદ આ શ્લોક તથા પછીનાં બે શ્લોકોના અનુષ્ટુપ્ ૭ વાંચો ક્યાઘૌ. ૮ ન્વીરો પણ શક્ય વાંચન છે. ૯ વાંચો સ્તમ્બ. ૧૦ વાંચો દન્દ-
દ્વેષિ. ૧૧ છંદઃ વસંતતિલકા ૧૨ છંદ શાર્દૂલવિકીડિત ૧૩ વાંચો મન્દાગમે. ૧૪ વાંચો શંસતિ
૧૫ છંદ માલિની ૧૬ છંદ આ શ્લોક તથા પછીનાં શાર્દૂલવિકીડિત.

- ૨૮ થૈહયાન્વયમ્ભવો મૂ [પ] : ' [સ] હસ્તાર્જુનો ગર્જાદુ [ર્જ] યરાવણોર્જિતલ-
સદોર્દ્ધકણ્ઠ-
૨૯ હરઃ । વિશ્રાન્તૈઃ શ્રવણેષુ નાકસદસાં યત્કીર્તિનામાક્ષરૈઃ સિદ્ધૈઃ સાન્દ્રસુધારસેન લિ-
૩૦ સ્વિતૈર્વ્યાસાઃ કકુભિત્તયૈઃ ॥ [૧૭*] વંશે તસ્ય સપત્નવંશપરશોઃ કોક્કલભૂપા-
ત્મજો રાજા શ્રીર-
૩૧ ણવિગ્રહઃ સમભવચ્ચેદીશ્વરઃ કીર્તિમાન્ । યસ્યારાતિપુરંધ્રિમણ્ડનમુષઃ સર્વોપિ પૃથ્વીપ-
૩૨ તિઃ સૂર્યસ્યેન્દુરિવ પ્રયાતિ વિકલઃ પક્ષક્ષયે મણ્ડલમ્ ॥ [૧૮x] સૈકલગુણગ-
ણાન્ધેર્વિષ્ફુરદ્ધૌ-
૩૩ મધામ્નઃ કલિતકમલપાણિસ્તસ્ય લક્ષ્મીઃ સુતાભૂત્ । યદુકુલકુમુદેન્દુઃ સુન્દરીચિ-
ત્તહારી-

બીજું પત્રું: બીજી બાજુ

- ૩૪ હરિરિવ પરિણિન્યે તાં જગત્તુંગદેવઃ ॥ [૧૯*] ચતુરુદધિતટા [ન્ત] રૂપાત-
શૌર્યોથ તામ્બ્યામભવદરિ-
૩૫ ધરટ્ટો રટ્કન્દર્પદેવઃ । મનસિ કૃતનિવાસઃ કાન્તસીમન્તિનીનાં સકલજનશરણ્યઃ પુ-
૩૬ પ્યલાવપ્યરાશિઃ ॥ [૨૦+] મૈદનમમૃતવિન્દુસ્યન્દમિન્દોશ્ચ વિમ્બં^૧ નવનલિ-
નમૃણાલં ચન્દનં ચન્દ્રિકાં
૩૭ ચ । અપરમપિ યદીયૈર્જન્મનિર્માણશેષૈરણુભિરિવ ચકાર સ્પષ્ટ [મ] નન્દિ વેધાઃ
॥ [૨૧*] દેવો^૨
૩૮ યૈશ્ચતુરમ્બુરાશિરશનારોચિણુવિશ્વમ્ભરામાક્રામન્નિજવિક્રમેણ સંમભૂત્ શ્રીકીર્તિનારા-
૩૯ યણઃ [૧*] શ્રુત્વા જન્મ યદીયમાકુલધિયાં જગ્મુઃ સ [મં] વિદ્વિષાં દૈન્યં વક્ર-
રુચો મનાંસિ ચ મ-
૪૦ યં સેવાંજલિં મૌલયઃ ॥ [૨૨+] કૃંતગોવર્દ્ધનોદ્ધારં [હે] લોન્મૂલિતમેરુણા ।
ઉપેન્દ્ર-
૪૧ મિન્દ્રરાજેન જિત્વા યેન ન વિસિતમ્ ॥ [૨૩÷] સૈકલજનનમસ્યઃ સોથ
કૃ [ત્વ] નમસ્યા-
૪૨ ન્ભુવનપતિરનેકાન્દેવભોગગ્રહારાન્ । ઉપરિ પર [શુ] રામસ્યૈકકુગાગ્રમદાન-

૧ પ્રથમ સ બરાબર ક્રોતરેલો નથી, અને તેથી લગભગ તે જેવો લાગે છે. ૨ વાંચો કકુ ભિત્તયઃ
૩ 'ત્મ' શબ્દ બરાબર ક્રોતરેલો નથી. ૪ આ શ્લોક તથા બીજા બે પદ્યોનાનો છંદ માત્રિની ૫ વાંચો
ગણાન્ધેર્વિસ્ફુર. ૬ વાંચો વિન્દુ ૭ વાંચો વિમ્બં. ૮ છંદ શાર્દૂલવિકીરિત ૯ વાંચો રમ્બુ. ૧૦ વાંચો સમભૂચ્છ્રી
૧૧ છંદ અનુષ્ટુપ ૧૨ છંદ માત્રિની

- ४३ स्फुरितगुणगरिष्णस्त्यागकीर्त्या वैभूव ॥ [२४-१] स च परमभट्टारकमहारा-
जाधिराजपरमेश्वर-
४४ रश्रीमदकालवर्षदेवपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वर-
४५ श्रीपृथ्वीवल्लभश्रीवल्लभश्रीमन्नित्यवर्षनरेन्द्रदेवः कुशली सर्वानेव यथासंबन्ध-
४६ मौनात्राष्टूपतिविषयपतिग्रामकूटयुक्तकनियुक्तकाधिकारिकमहत्तरादी-
४७ न्समादिशत्यस्तु वः संविदितं यथा श्रीमान्यखेटराजधानीनिवेशिना श्रीप-
४८ दृवन्धार्यै कुरुन्दकमागतेन मया मातापित्रोरात्मनश्चैहिकामुष्मिकपुण्य-

त्रीजुं पतरूं.

- ४९ यशोभिवृद्धये (१) लक्ष्मणगोत्राय वाजिमाध्यन्दिनसत्रह्यचारिणे^१ राणपभट्टसुताय
५० प्रभाकरभट्टाय लाटदेशान्तर्गतकम्मणिज्जसमीपे उम्बरानामग्रामः यस्य पू-
५१ र्वतः तोलेजकं दक्षिणतो मोगलिका पश्चिमतः संकीग्राम उत्तर [तो]जवलकू-
पकमे-
५२ वमाघाटचतुष्टयोपलक्षितः सोद्वंगः सपरिकरः सदण्डदशा[प]राघः सोत्पद्यमान-
५३ षिष्टिकैः सधान्याहिरण्यादेयोभ्यन्तरसि [द्ध्या] पूर्वदेवब्रह्मदायरहितः शकनृ-
पकाला-
५४ तीत[सं]वत्सरशतेष्वष्टार्धु षट्त्रिंशदुत्तरेषु[यु]वसंवत्सरफाल्गुनशुद्धसप्तम्यां
संपन्ने
५५ श्रीपट्टवन्धोत्सवे तुलापुरुषमारुह्य तस्मादनुत्तरता च कुरुन्दकादीन्ग्रामान्
५६ अन्यान्यैपि पूर्वपृथ्वीपालवि[लु]प्तानि चत्वारि ग्रामशतानि विंशति-
द्रम्मलक्षैस्मा-
५७ द्वैः सह विप्रेभ्यो विमुच्य वैलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रातिथि[सं]तर्पणार्थम (१)-
५८ द्योदकातिसर्गेण दत्तोस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्या भुञ्जतो [भो]जयतः कृषतः
५९ कर्षयतः प्रतिदिशतो वान्यस्मै न केनचिदल्पापि परिपन्थना कार्या [१÷] तथागा-
मिभिरस्म-
६० 'द्वंशैरन्यैर्वा सामान्यं भूमिदानफलमेवेत्य स्वदायनिर्विशेषोयमस्मर्त्तव्यदायो-
नुमन्त-
६१ व्यः [१×]यश्चाज्ञानाल्लोपयति स पंचभिर्महापातकैः संयुक्तः स्यादुक्तं च भग-
वता व्यासेन ॥ ५-

१ वांयो बभूव. २ वांयो संबन्ध ३ प्रथम आ 'मा' लुप्तथी २ही गयो हशे अने पछीभी डारनी
नञ्जमां ७ डारतामां आयेो छे. ४ वांयो बन्धाय. ५ वांयो सत्रह्य ६ वांयो विष्टिकः ७ वांयो ब्रह्म
८ व्व ने अंदरने लीटा नथी. ९ वांयो वन्धोत्सवे. १० वांयो मानन्यान्यपि. ११ वांयो बलि १२ वांयो
ब्रह्म १३ वांयो द्वंशै. भांथी डारतारारे सुभारेलु छे. १४ वांयो स्मद्ब्रह्म.
ले. ४७

- ૬૨ છિ^૧ વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ । આચ્છેત્તા ચાનુમન્તા ચ તાન્યેવ નરકે વસેત્ ॥ [૨૧*] સા-
- ૬૩ માન્યોયં^૨ ધર્મસેતુર્નૃપાણાં કાલે કાલે પાલનીયો ભવદ્વિઃ । સર્વમેતાન્માવિનઃ પાર્થિવેન્દ્રાન્-
- ૬૪ ભૂયો ભૂયો [ય] ચિતે રામભદ્રઃ ॥ [૨૬x] શ્રીત્રિવિક્રમભટ્ટેન નેમાદિત્યસ્ય સૂનુના કૃતા પ્રશસ્તેયં શ્રી [૧૧૦]

बीजा दानपत्रनुं अक्षरान्तर

पहेलुं पतरुं

- ૧ ઑં સ્વસ્તિ સ વોવ્યાદ્વેષસા ધામ યન્નામિકમલં કૃતં । હરશ્ચ યસ્ય [કા]-
ન્તેન્દુકલયા કમ-
- ૨ લંકૃતમ્ ॥ [૧*] જયતિ ^૧વિવુધવન્ધુર્વિન્ધ્યવિસ્તારિવક્ષસ્થલવિમલવિલોલત્કૌ
સ્તુભઃ કંસ-
- ૩ તુઃ^૨ । મુખસરસિજરજ્જે યસ્ય નૃત્યંતિ લક્ષ્મ્યાઃ સ્મ[ર]ભરપતિતામ્ય
ચારકાસ્તે કટા-
- ૪ ક્ષાઃ ॥ [૨*] સ જયતિ ભુજદણ્ડસંશ્રયશ્રીઃ સમરસમુદ્રૃત[દુ]
ર્ઘરાચિક્રઃ । અપહૃતવલિર્મ-
- ૫ ણ્ડલો નૃસિંહઃ સતતમુપેન્દ્ર ઇવેન્દ્રરાજદેવઃ ॥ [૩*] અસ્તિ શ્રીનાથનાભિ-
સ્ફુરદુરુસરસાંભોજ [૧]-
- ૬ જન્મા [સ્વ]યંભૂસ્તસ્માદત્રિઃ સૂતોભૂદમૃતકરપરિસ્પન્દૈં ઇન્દુસ્તતોપિ । ત-
[સ્મા]દ્વંશો યદૂનાં-
- ૭ જગતિ સ વૃષ્ઠે યત્ર તૈસ્તૈર્વિલાસૈઃ શાર્જી ગોપાજ્ઞ[નાનાં] નયનકુવલયૈ-
- ૮ રર્ચ્યમાનશ્ચચાર ॥ [૪*] તત્રાન્વયે વિતતસાત્યકિવંશજન્મા શ્રીદન્તિ
દુર્ગનૃપતિઃ
- ૯ પુરુષોત્તમોમૃત્ । ચાલુક્યવંશજલધેઃ સ્વવમેવ લક્ષ્મીર્યં શં[સ્વ]ચક્રકરલાંછ-
- ૧૦ ન [મ]જગામ ॥ [૫*] કૃત્વાસ્પદં હૃદયહારિજઘન્યદેશે સ્વૈરં પુનર્મૃદુ
વિમર્દ્ય ચ મધ્યદેશં ।
- ૧૧ યસ્યાસમ[સ્ય] સમરે વસુધાજ્ઞનાયાઃ કાંણ્વીપદે પદમકારિ કરેણ ભૂયઃ ॥
[૬*] આસેતોઃ સા-

૧ છંદ શ્લોક અનુષ્ટુપ્ ૨ છંદ શાલિની ૩ છંદ શ્લોક (અનુષ્ટુપ્) ગગ્યાના અભાવે આ શ્લોક અધુરો છોડી દેવામાં આવ્યો હતો. ૪ વાંચો વિવુધવન્ધુ ૫ વાંચો કંસકેતુઃ ૬ વાંચો બલિ ૭ વાંચો પરિણ્યન્દ ૮ વાંચો કાશ્વી.

- १२ नैवप्रप्रवलकपिकु[लो]ल्लनफुल्लवङ्गादा २कैलासाद्ग[वा] नचिलचरणर
पन्नपुरो-
- १३ त्रादितान्तात् । यस्याज्ञां भूमिपालाः करमुकुलभिलन्मौ[लि]मालायमाना मानमैरु-
- १४ त्रमाङ्गैरवनितल्लुठज्जानवो भानयन्ति । [७*] जित्वा जगन्निजभुजेन पुनर्जि-
गीषोः स्वर्ग
- १५ विजेतुमिव तस्य गतस्य राज्ञः । [८] तत्राभवत्परमधाम्नि पदे पितृव्यः श्रीकृष्ण-
राजनृप-
- १६ तिः प्रथितप्रतापः ॥ [९*] दिक्सुन्दरीवदनचान्दनपत्रभंगलीलायमानघनवि-
स्तत [का]न्तकी-

बीजुं पतरुं प्रथम बाजु

- १७ तैः [१*] श्रीराष्ट्रकूटकुलशैलमलंकरिणोस्तस्मादभून्निरुपमो निरवद्यशौर्यः ॥
[९*] कीर्त्तैः कु-
- १८ न्दरुचः समस्तभुवनप्रस्थानकुम्भः सितो लक्ष्म्याः पाणितले विलासकमलं पूर्णो-
- १९ न्दुविम्बद्युति^३ । एकं कं पितकोसलेश्वरकरादाच्छिन्नमन्यत्पु[न]र्येनोदीच्य-
नराधिपाद्य-
- २० श इव श्वेतातपत्रं रणे ॥ [१०*] तस्माल्लेभे जगत्तुङ्गो जन्म सम्मानितद्विजः ।
सोपि श्रीवल्ल-
- २१ भं सूनुं राजराजमजीजनत् ॥ [११*] निमग्नां यश्चलुक्क्याब्धौ रैट्टराज्याश्रियं
पुनः [१*] पृथ्वी[मि]वोद्धर-
- २२ न्धीरो वीरनारायणोभवत् ॥ [१२] संमूलोन्मूलितस्तम्बान्दण्डेनानीतकणकः ।
योदहद्वे-
- २३ षिणश्चण्डचलुक्क्यांश्चणकानिव । [१३*] उच्चैश्चलुक्क्यकुलकन्दलकालकेतोस्त
स्मादकृ-
- २४ ण्यधरितोर्जनि कृष्णराजः । पीतापि कर्णपुटकैरसकृज्जनेन कीर्त्तिः परि-
- २५ भ्रमति यस्य शशाङ्ककान्तिः ॥ [१४*] उच्चदीधितिरेतन्जालजटि[लं]
व्याकृष्टमी-
- २६ दृग्धनुः क्रुद्धे[नो]परि वैरिवीरशिरसामेवं विमुक्ताः शराः । धारासारिणि
सेन्द्रचापव-
- २७ लये यस्येत्यमद्वागमे गैर्जदूर्जरसंगरव्यतिक- [रं] जीर्णो जनः शन्सति^४ ॥
[१५*] अ-
- २८ जनि जमितभंगो वैरि[वृ]न्दस्य तस्मादधरितमदनश्रीः श्रीजगत्तुंगदेवः ।
ध्वजसर-

१ वांथो प्रबल २ वांथो झ्वानी ३ वांथो बिम्ब. ४ वांथो क्याब्धौ. ५ वांथो स्तम्बा. ६ वांथो दहद्वे.
७ वांथो मन्दागमे. ८ वांथो शंसति.

२९ सिजशंसप्रोलसच्चक्र[पाणि]र्विभवविजितविष्णुर्वल्लभो वीरलक्ष्म्याः ॥
[१६*] आसीत्कोप्यथ

३० हैहयान्वयभवो भूपः सहस्रार्जुनो गर्जद्गुर्जयरावणोर्जितलसहोर्दण्डकण्डूह-

३१ रः [१*] विश्रान्तैः श्रवणेषु ना[क]सदसां यत्कीर्तिनामाक्षरैः सिद्धैः
सान्द्रमुधारसेन लिखि-

३२ तैर्व्याप्ताः ककुब्भित्तयः ॥ [१७*] वंशे तस्य सपत्नवंशपरशोः कोकलभूपा-
त्मजो राजा [श्री]-

बीजुं पतरुं बीजी बाजु

३३ रणविग्रहस्समभवच्चेदी[श्व]रः कीर्तिमान् । यस्यारातिपुरन्ध्रमण्डनमुषः राव्णो-
पिपृथ्वीप-

३४ तिः सूर्यस्येन्दुरिव प्रयाति विकलः पक्षक्षये मण्डलम् ॥ (१८*) सकल-
गुणगणाब्धेर्विस्फुरद्भाम-

३५ धाम्नः कलितकमलपाणिस्तस्य लक्ष्मीः सुताभूत् । यदुकुलकुमुदेन्दुः सुन्दरी
चिचहारि

३६ हरिरिव परिणिन्ये तां जगत्तुङ्गदेवः (१९*) चतुरुदधितटान्तख्यातशौर्य्योथ
ताभ्याम(भ)व-

३७ दरिघरट्टो रट्टकन्दर्पदेवः । मनसि कृतनिवासः कान्तसीमन्तिनीनां सेवालजनशरण्यः पु-

३८ ण्यलावण्यराशिः ॥ (२०*) दवो यश्चतुरैर्म्बुराशिरशनारोचिष्णविश्वम्भरामा-
क्रामन्निजविक्रमेण स-

३९ मभूतं श्रीकीर्तिनारायणः । श्रुत्वा जन्म यदीयमाकुलधियां जग्मुः समं विद्विषां

४० दैन्यं वक्तरुचो मनांसि च भयं सेवांजलिं मौलयः ॥ (२१*) कृतगोवर्द्धनो-
द्धारं हेलो-

४१ न्मूलितमेरुणा [१*] उपेन्द्रमिन्द्रराजेन जित्वा येन न विस्मितम् ॥ [२२*]
सकलजनममस्यः

४२ सोय कृत्वा नमस्यान्भुवनतिरनेकान्देवभोगाग्रहाराना उपरि परशुरामस्यैक-

४३ कुग्रामदानस्फुरितगुणगरिम्णस्त्यागकीर्त्या बभूव ॥ [२३*] स च परमभट्टा-
रकमहाराजाधिराज-

४४ परमेश्वरश्रीमदकालवर्षदेवपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वर-

४५ श्रीमन्नित्यवर्षनरेन्द्रदेवः कुशली सर्वानेव यथासंवध्यमानकात्राष्टपतिविषयपतिग्राम-

४६ कूटयुक्तकनियुक्तकाधिकारिकमहचरादीन्समादिशत्यस्तु वः संविदितं यथा श्रीमान्य

४७ खेटराजधानीनिवेशिना श्रीपट्टवन्धोत्सवायकुरुन्दकमागतेन मया मातापित्रोरात्म-

१ वांथो सिद्धैः २ वांथो ककुब्भित्तयः ३ वांथो सर्वोपि ४ गणाब्धेर्विस्फुर ५ वांथो सकल ६ वांथो
रम्बु. ७ वांथो मभूच्छ्री ८ वांथो जननमस्यः ९ वांथो हारान् १० वांथो बभूव ११ वांथो संवध्य १२ वांथो बन्धो

४८ नश्चैहिकामुष्मिक पुण्ययशोभिवृद्धये (।) लक्ष्मणसगोत्राय वाजिमाध्यन्दिन-
सत्रह्यचा-

त्रीजुं पतरुं

- ४९ रिणे पाटलिपुत्रविनिर्गत [श्रीवेन्न] पभट्टसुताय सिद्धपभट्टाय लाटदेशान्तर्ग
तकम्मणिज्ज-
- ५० समीपे तेन्ननामग्रामः [।*] यस्य पूर्वतो वारडपल्लिका [।*] दक्षिणतो
नाम्भतिटकं [।* पश्चिमतो वली-
- ५१ शा [।*] उत्तरतो वव्वियणग्रामः [।*] एवमा[घा]टचतुष्टयोपलक्षित
स्सोद्वंगः सपरिकर[:] सदण्ड-
- ५२ दशापराधः सोत्पद्यमानविष्टिकः सधान्यहि[र]ण्या [दे*] योभ्यन्तरसिद्ध्या
शकनृपकालातीतसंवत्सर-
- ५३ शतेष्वष्टासु षट्त्रिंशदुत्तरेषु युवसंवत्सरफाल्गुनशुद्धसप्तम्यां संपन्ने श्रीपट्टवन्धोत्सै-
- ५४ वे तुलापुरुषमारुह्य तस्मादनुचरता च कुरुन्दकादीन् ग्रामानन्यान्यपि पूर्वपृथ्वी
पालवि-
- ५५ लुप्तानि चत्वारि ग्रामशतानि विंशतिद्रम्मलक्षैस्सार्द्धैः सह विमुच्य वैलिचरुवै-
श्वदेवाम्नि-
- ५६ होत्रातिथिसंतर्पणार्थम[।] द्योदकातिसर्गेण दत्तोस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्या
- ५७ भुञ्जतो भोजयतः कृषतः कर्षयतः पतिदिशतो वान्यस्मै न केनचिदल्पापि परि-
- ५८ पन्थना कार्या [।*] तथागामिभिर्भद्रनृपतिभिरस्मद्वंश्यैरन्यैर्वा सामाम्भं भूमि-
दानफल-
- ५९ मवेत्य स्वदायनिर्व्विशेषोयम[स्म]द्रव्यदायोनुमन्तव्यः [।*] यश्चाज्ञानालो-
पयति स पंचभिर्महा-
- ६० पातकैः संयुक्तः स्यादु[क्तं] च भगवता व्यासेन । षष्टि वर्षसहस्राणि स्वर्गे
तिष्ठति भूमिदः [।*] आ [च्छे]-
- ६१ चा चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् ॥ [२४*] अ[मे]रपत्यं पथमं
सुवर्णं भूर्वैष्णवी सूर्यसुताश्च (गा)-
- ६२ वः (।*) लोकत्रयं तेन भवेद्धि दत्तं यः कांचनं गां च महीं च दद्यात् ॥
(२५*) सामान्यो (यं) धर्मसेतुर्नृपाणां
- ६३ काले काले पालनीयो भवद्भिः । सर्वानेतान्भाविनः पार्थिवेन्द्रान् भूयो भूयो
याचते रामभद्रः ॥ (२६*)
- ६४ श्रीत्रिविक्रमभट्टेन (ने) मादित्यस्य सूनुना । कृता शस्ता प्रशस्तेयमिन्द्रराजां-
घ्रिसेविना ॥ (२७*) श्रीः (॥*)

બીજાં દાનપત્રનું ભાષાન્તર.

ૐ સ્વસ્તિ !

(શ્લોક. ૧) જેના નાભિકમળમાં વેધસે(બ્રહ્માએ) વાસ કર્યો છે તે વિષ્ણુ અને જેનું શિર ઇન્દુકલાથી ભૂષિત છે તે હર (શિવ) તમારું રક્ષણ કરે.

(શ્લોક. ૨) કંસના (નાશનો) કેતુ, દેવોનો મિત્ર, જેના વિંધ્યાગિરિસમાન વિશાળ વક્ષઃસ્થળ ઉપર શુદ્ધ કૌસ્તુભમણિ લટકે છે જેના મુખકમળની રંગભૂમિપર લક્ષ્મીના અતિ-કામથી શિથિલ નયનનાં યોગ્યાં સહિત કટાક્ષ નૃત્ય કરે છે તે કૃષ્ણ વિજયી છે.

(શ્લોક. ૩) ઉપેન્દ્ર (વિષ્ણુ) જે સદા વિજયી છે, જેના લાંબા કરોનું લક્ષ્મીદેવીએ શરણ લીધું છે, જે યુદ્ધોમાં સળીયાવાળું અને દુર્ઘ્નર ચક્ર ધારતો, જે બલિ અને તેના મંડળને પાતાળમાં લઈ ગયો અને જે ચોથા અવતારમાં નૃસિંહ હતો તે ઉપેન્દ્ર સમાન લક્ષ્મીદેવીથી જેના લાંબા કરનું આશ્રય સ્થાન થયું હતું, જેણે યુદ્ધોમાં અજિત અરિ ચક્રને ઉખેડી નાંખ્યું છે, જેણે બળીઆઓના દેશ (મંડળ) હરી લીધા છે અને જે જનોમાં નૃસિંહ છે તે ઇન્દ્રરાજ ત્રીજે સદા વિજયી છે.

(શ્લોક. ૪) સ્વયંભૂ (બ્રહ્મા) શ્રીના પતિ(વિષ્ણુ)ના નાભિમાંથી નીકળતા વિશાળ અને વિકસેલા કમળમાંથી જન્મેલા હતા. તેનાથી તેનો પુત્ર અત્રિ જન્મેલો હતો. અને તેનાથી પુનઃ (અત્રિનો) અમૃત કિરણો ઉમરાવતો ઇન્દુ. તેમાંથી પૃથ્વીપર ચતુર્વંશ ઉત્પન્ન થયો; જેમાં એક સમયે ગોપની અંગનાઓના નેત્ર કમળના સર્વ વિલાસથી પૂજાતા કૃષ્ણ રૂપે આઠમા અવતારમાં સારંગ(ધનુષ) ધારનાર(વિષ્ણુ) થઈ ગયો.

(શ્લોક. ૫) જેમ તે વંશમાં સાત્યકિ શાખાની વૃદ્ધિ કરનાર, અને કરમાં શંખ, અને ચક્રનાં વિશેષ ચિહ્ન ધારનાર અને સાગરમાંથી લક્ષ્મીદેવી સ્વેચ્છાથી જેની પાસે આવી તે પુરૂષોત્તમ(કૃષ્ણ) પ્રકટયા તેમ તે વંશમાં મહાન સાત્યકિ શાખામાં, પુરૂષોત્તમ, શંખ અને ચક્રનાં (સ્વસ્તિ) ચિહ્નવાળા કરવાળો અને જેની પાસે ચાલુક્ય વંશની લક્ષ્મી સ્વેચ્છાથી આવી તે શ્રીદન્તિદુર્ગ નૃપ પ્રકટયો.

(શ્લોક. ૬) જેવી રીતે પ્રિયજનનો કર પ્રથમ હૃદય હરતી સ્ત્રીની જંઘા પર પૂર્ણ સ્થાન મેળવી અને સ્વેચ્છાથી પુનઃ મૃદુતાથી તેની કટી (મધ્યદેશ) દબાવી, પુનઃ કટી નીચેના અક્ષ-નાના કાંચીપદમાં સ્થાન કરે છે તેમ યુદ્ધમાં અતુલ આ નૃપનો કર પ્રથમ ભૂમિના સહુથી નીચેના હૃદયહારી દેશપર સ્થાપિત થઈ અને પુનઃ મૃદુતાથી, સ્વેચ્છાથી મધ્યદેશ પ્રાપ્ત કરી અને પુનઃ કાંચી દેશમાં સ્થાપિત થયો.

(શ્લોક. ૭) જ્યાં પર્વતના શિખર પરના પ્રબળ કપિગણથી પુષ્પિત લવંગ વૃક્ષોને નાશ થાય છે તે સેતુ(રામેશ્વર)થી ભવાનીના ચાલતા ચરણના નૂપુરના ઝણકારથી ગાત્રતી સીમાવાળા કૈલાસ પર્વત સુધી, અંજલિથી સ્પર્શિત મુગટ પરની માળા સમાન તેની આજ્ઞાને સર્વ નૃપો શિર નમાવી, અને ભૂતળ પર લોટતાં ઘુંટણો સહિત માન આપે છે.

(શ્લોક. ૮) પોતાના ભુજથી ભૂમિનો પરાજય કરી, તે નૃપ નવ વિજયની ઉત્સુકતાથી સ્વર્ગમાં જય કરવા ગયો ત્યારે તેનો વિખ્યાત પ્રતાપવાળો પિતૃચક્ર શ્રી કૃષ્ણરાજ પહેલો પરમ પ્રભુત્વના પદે આવ્યો.

(શ્લોક. ૯) દિગ્સુંદરીઓનાં વદન ચન્દનચિત્રની પંક્તિઓના રૂપમાં લીલા કરતા, ધન, વિસ્તારવાળા અને ઉજ્જવળ યશ સંપન્ન અને શ્રી રાષ્ટ્રકૂટોના કુળના પર્વતને ભૂષિત કરનાર તે નૃપમાંથી વિમળ શૌર્યવાળો નિરૂપમ પ્રકટયો.

(શ્લોક. ૧૦) દિગ્ચાત્રા સમયે કુંદકુસુમસમાન ઉજ્જવળ કીર્તિના સમસ્ત ભુવનના યાત્રા પ્રવાસ માટે શ્વેત(સ્વસ્તિ)કુમ્ભ, અને લક્ષ્મીના—કરના તળમાં પૂર્ણ ઇન્દુના બિમ્બસમાન ઉજ્જવળ વિલાસ કમળ સમાન શ્વેતછત્ર કૌસલેશ્વરના કંપતા કરમાંથી યુદ્ધમાં ઝુંટવી લીધો અને અન્ય (ખીજો) ઉત્તર(દેશ)ના નૃપ પાસેથી તેના યશ સમાન હતો તે ઝુંટવી લીધો,

(શ્લોક ૧૧) તેમાંથી દ્વિજેને માન આપનાર જગત્તુંગ જન્મ્યો. તેણે તેના પુત્ર મહારાજાધિરાજ શ્રી વલ્લભને જન્મ આપ્યો.

(શ્લોક. ૧૨) જેવી રીતે સાગરમાં ફૂળી ગચ્છેલી પૃથ્વીને પુનઃ ઉદ્ધારીને વિષ્ણુ વીર નારાયણ થયો, તેમ પ્રતાપ ધનવાળો આ નૃપ ચૌલુક્યના સાગરમાં ફૂળી ગચ્છેલા ચન્દ્રરાજ્યના યશને પુનઃ ઉદ્ધારીને વીરનારાયણ (ઉપનામ ધારનાર) થયો.

(શ્લોક. ૧૩) જેમ માળી દંડથી કંટક દૂર કરી, મૂળ સહિત ઉખાડેલા રતંભવાળા ચણુકોને ખાળે છે તેમ સ્તંભપુરીનો^૧ પૂર્ણ નાશ કરનાર શત્રુ ચણ્ડ ચૌલુક્યોનો, દંડથી દુર્જનોને નમાવી નાશ કર્યો.

(શ્લોક. ૧૪) કદલી વૃક્ષ સમાન ચૌલુક્ય વંશનો નાશ કરનાર, કેતુમાંથી વિમળ ચરિતવાળો, કર્ણપુટકથી સતત પાન થયા છતાં જેનો ઇન્દુ સમાન ઉજ્જવળ યશ ભ્રમણ કરે છે તે કૃષ્ણરાજ, ખીજો, જન્મ્યો હતો.

(શ્લોક. ૧૫) વાદળાં આવી જ્યારે અતિ મુશળધાર વૃષ્ટિ થાય છે અને નલમાં ગોળ મેઘધનુષ દેખાય છે ત્યારે વૃદ્ધ જનો, ગર્જતા ગુર્જર સાથેના તેના યુદ્ધનું આમ વર્ણન આપે છે. કિરણો ફેંકતાં રત્નોથી જડિત ધનુષ તેણે કૌપમાં આમ ખેંચ્યું: શત્રુના યોદ્ધાઓનાં શિર તરફ તેણે આમ શર છોડ્યાં. ”

(શ્લોક. ૧૬) તેનાથી શત્રુગણને હણનાર, મદનથી અધિક રૂપવાન, શક્તિદેવીને વલ્લભ, જેના દરેક કરનાં તલ ધ્વજ, કમળ, શંખનાં ચિન્હથી પ્રકાશતા ચક્રનું સ્વસ્તિચિહ્ન ધારતા અને જે મહિમામાં આમ વિષ્ણુ કરતાં અધિક હતો તે શ્રીજગત્તુંગ જન્મ્યો હતો.

(શ્લોક. ૧૭) હૈહય વંશમાં સહસ્રાર્જુન નૃપ હતો. જેણે ગર્જતા અને અજિત રાવણના પ્રબળ અને વિરાજતા લાંબા ભૂજોની ખણસ શાન્ત કરી અને જેના યશના અને નામના પ્રસરતા અક્ષરોએ, દેવોના કર્ણમાં વિશ્રાંતિસ્થાન પ્રાપ્ત કરી, અને અમૃતના ઘટ્ટ રસ વડે સિદ્ધાથી લખાઈને, દિગ્દિવાસો વ્યાપી નાંખી.

(શ્લોક. ૧૮) જે શત્રુઓના વંશને પરશુ સમાન હતો, તેના વંશમાં કોઝલ ભૂપનો પુત્ર કીર્તિમાન નૃપ શ્રી રણવિગ્રહ ચેદીશ્વર થયો. જેમ સર્વ કલા વિનાનો ઇન્દુ કૃષ્ણ પક્ષને અંતે સૂર્યબિંબમાં પ્રવેશ કરે છે તેમ, જે સામંતોના મંડળમાં અરિની અંગનાઓનો અલંકાર હતો તેણે દરેક દુર્બળ ભૂપમાં તેમના પક્ષનો નાશ કરીને પ્રવેશ કર્યો.

(શ્લોક. ૧૯) જેવી રીતે સાગર જે અતિ ઉજ્જવળ કિરણોવાળા સૂર્યનો નિવાસ છે, તેમાંથી લક્ષ્મી કરમાં કમળ સહિત પ્રકટી તેવી રીતે જે ગુણનિધિ હતો, ઉજ્જવળ પ્રતાપના નિવાસસ્થાન સમાન હતો, તેમાંથી લક્ષ્મી નામે પુત્રી અવતરી હતી. યદુવંશના કુસુદને શશિ સમાન, સુંદરીઓનાં હૃદય અનુરંજનાર જગત્તુંગદેવ રણવિગ્રહની પુત્રી લક્ષ્મીને પરણ્યો—જેમ હરિ લક્ષ્મી દેવીને પરણ્યા હતા.

(શ્લોક. ૨૦) જેમ હરિ અને લક્ષ્મીથી ચાર સાગરના કિનારા સુધી વિખ્યાત પ્રતાપવાળો, શત્રુઓને ઘંટી સમાન, સુંદરીઓના મનમાં વસનાર, સર્વ જનોને આશ્રય સ્થાન સમાન,

અને સ્વર્ગીય સૌંદર્યનો નિધિ કન્દર્પ દેવ પ્રકટયો, તેમ આ બન્નેમાંથી ચાર સાગરના કિનારા સુધી વિખ્યાત પ્રતાપવાળો, શત્રુઓને ઘંટી સમાન, સુંદરીઓનાં મનમાં વસનાર, સર્વ જનોને આશ્રય સ્થાન સમાન, ગુણ અને રૂપનો નિધિ હોતો તે રટ્ કન્દર્પ જન્મ્યો હતો.

(શ્લોક. ૨૧) વિષ્ણુ ભગવાને પદ્મથી ચાર સાગરથી આવૃત્ત થઈ ઉજ્જવળ થએલી પૃથ્વી ભરી દઈને શ્રી કીર્તિનારાયણ નામે ઓળખાવે તેમ આ નૃપ તેના શૌર્યથી ચાર સાગરથી આવૃત્ત બની પ્રકાશિત થએલી પૃથ્વીનું ગમન કરીને શ્રી કીર્તિનારાયણ તરીકે ઓળખાવે. તેના જન્મ વિષે સાંભળી, મુંઝાઈ ગએલી મતિવાળા શત્રુઓના મુખનું તેજ દૈન્ય, ચિત્ત ભય અને શિર સેવા અંજલિનો અનુભવ કરવા લાગ્યાં.

(શ્લોક. ૨૨) જેમ ઇન્દ્રદેવ મેરૂપર્વત લીલાથી (સુખેથી) ઉખેડી નાંખી, અને ગોવર્ધન- (ગિરિ) નો ઉદ્ધાર કરનાર ઉપેન્દ્ર (કૃષ્ણ) દેવનો પરાજય કરીને મદથી ફૂલી ગયો નહોતો તેમ આ ઇન્દ્રરાજ ત્રીજો મેરૂ (મહોદય) સુખેથી ઉખાડી નાંખી ગોવર્ધનને શરણ આપનાર ઉપેન્દ્ર નૃપનો પરાજય કરીને મદથી ફૂલાઈ ગયો ન હતો.

(શ્લોક. ૨૩) આ નૃપ જે સર્વ જનોથી નમન પાત્ર છે તેણે મંદિરો અને અગ્રહાર- (બ્રાહ્મણોને) ને સર્વથી માન દેવા યોગ્ય અનેક દાન કરી, દાન માટે યશમાં, એક નજીવા ગામના દાનથી વિરાજતા પુણ્યના મહિમાવાળા પરશુરામથી અધિક થયો.

(પંક્તિ. ૪૩. ૫૬) અને તે, પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વરથી અકાલવર્ષ દેવનો પાદાનુધ્યાત, પરમ ભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રી નિત્યવર્ષ નરેન્દ્રદેવ કુશળ સ્થિતિમાં હોતો ત્યારે સમસ્ત રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, ગ્રામકૂટ, યુક્તક, નિયુક્તક, આધિકારિક, મહત્તર આદિને તેમના સંબંધ અનુસાર શાસન કરે છે:—

“ તમને જાહેર થાયો કે રાજનગર શ્રી માન્યખેટમાં વસનાર અને શ્રી પટ્ટબન્ધ ઉત્સવ માટે કુરૂન્દકમાં આવેલા મારાથી મારાં માતાપિતાના, અને મારા, આ લોક તેમ જ પરલોકમાં પુણ્ય યશની વૃદ્ધિ માટે, શકનૃપના કાળ પછી, સંવત્ ૮૩૬ કાગુણ શુદ્ધિ ૭, યુવસંવત્સરમાં, શ્રી પટ્ટબન્ધ ઉત્સવની સમાપ્તિ પછી, તુલા પુરૂષમાં આરોહણ કરીને, અને તુલામાંથી નીચે અવતરણ કર્યા વગર, સાડી વીસ લાખ દ્રમ્મ સહિત, પૂર્વેના નૃપોથી જન્મ થએલાં કુરૂન્દ અને અન્ય ગામો, અને તે ઉપર ૪૦૦ ગામો, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને અતિથિ સન્તર્પણ અર્ચે, લક્ષ્મણ ગોત્રના, વાજિ મધ્યન્દિ સપ્તહથારી, પાટલીપુત્રથી આવેલા શ્રી વેન્નપલદના પુત્રને લાટ દેશમાં કમ્બલિજ્જ સમીપમાં તેન્ન નામનું ગામ, પૂર્વે—વારડપદિલકા: દક્ષિણે— નામ્લીતટક: પશ્ચિમે—વલીશા અને ઉત્તરે વવિયણુગામ, આ ચાર સીમાવાળું ગામ ઉદ્રંગ સહિત, ઉપરિકર સહિત, દશ અપરાધના દંડ સહિત, ઉદ્ભવવિ વેઠના હુકમ સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, પાણીના અર્ધથી ભક્તિથી અપાયું છે.

(પંક્તિ. ૫૬-૫૮) આ ગામનો જ્યારે તે બ્રહ્મદાયના નિયમ અનુસાર ઉપલોગ કરે, અન્ય પાસે ઉપલોગ કરાવે, ખેતી કરે અથવા ખેતી કરાવે, અથવા અન્યને સોંપે, ત્યારે કોઈએ, તેને લેશ માત્ર પણ પ્રતિબંધ કરવો નહીં. વળી, આ અમારા બ્રાહ્મણને આપેલા દાનને અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ ભદ્રનૃપોએ પોતેજ તે દાન કર્યું હોય તેમ અને ભૂમિદાનનું ફળ (દાન દેનાર અને રક્ષણ કરનારને) સામાન્ય છે તેમ માની અનુમતિ આપવી.

(પંક્તિ ૫૮ અને શ્લોક ૨૪—૨૬ માં ભાવિ નૃપોને ચાલુ ઉપદેશ અને ધમકીનો સમાવેશ થાય છે.)

(શ્લોક. ૨૭) આ સ્તુતિપાત્ર પશસ્તિ નેમાદિત્યના પુત્ર અને ઇન્દ્રરાજના પદનું સેવન કરતા શ્રી ત્રિવિક્રમભટ્ટથી રચાયેલી છે.

ગોવિંદ ૪ થાનાં ખંભાતનાં તામ્રપત્રો^૧

શ. સ. ૮૫૨ જ્યેષ્ઠ સુ. ૧૦ સોમવાર

આ તામ્રપત્રો ખંભાતનો એક ખેડુત હળ ખેડતો હતો ત્યારે ખેતરમાંથી મળેલાં હતાં. તે લાકડાની એક પેટીમાં હતાં. તે પેટી ઉખેળતાં તૂટી ગઈ. પછી આ તામ્રપત્ર પેટલાદના એક ગુજરાતીના કબજામાં આવ્યાં હતાં. તેની પાસેથી પ્રો. એ. વી. કાથવટેએ બહુ મહેનતથી મેળવ્યાં હતાં.

પતરાં કુલ ત્રણ છે, અને તે ૧૩૫" ઈંચ લાંબાં અને ૧૦૩" ઈંચ પહોળાં છે. અંદરના લખાણના રક્ષણ માટે કોર સ્કેજ વાળી દીધેલી છે. પહેલા અને ત્રીજા પતરાની એક અંદરની બાજુએ અને વચલા પતરાની બન્ને બાજુએ લેખ કોતરેલ છે. ત્રીજા પતરાના નીચેના ખૂણા તૂટી ગયા છે, તેથી થોડા અક્ષરો ગુમ થયા છે, તોપણ એકંદર લેખ સુરક્ષિત છે. પતરાંની એક બાજુએ કાણાંમાંથી પસાર થતી કે ઈંચ જડી અને ૪" ઈંચ વ્યાસવાળી ગોળ કડીથી તે બાંધેલાં છે. કડીના છેડા ઉપર રૂંદે ઈંચ ઉંચી અને પહોળી સીલ છે. તેમાં જરા નીચે પડતી સપાટી ઉપર ગરૂડનું ઉપડતું ચિત્ર છે. ગરૂડ સન્મુખ પાંખ પહોળી કરીને બેઠેલો છે, અને તેનું નાક ચાંચના જેવું છે. તેના દરેક હાથમાં સર્પ છે. ગરૂડની જમણી બાજુએ ઉપરના ખૂણામાં ગણપતિનું, અને નીચે ચમર અને દીવાનાં ચિત્રો છે. ડાબી બાજુએ કોઈ પ્રાણી ઉપર બેઠેલી દેવી અને તેની નીચે સ્વસ્તિક છે. કોર ઉપર ફરતાં આયુધોનાં ચિત્ર છે, જેમાંના ખડ્ગ, બાણ, અને વજ્ર સ્પષ્ટ ઓળખી શકાય છે. ગરૂડની નીચે અક્ષરો હતા, પણ અત્યારે ઘસાઈ ગયા છે. કોતરકામ સારી રીતે કરેલું છે. લિપિ ૧૦ મી સદીનાં બીજાં તામ્રપત્રો ઉપરની લિપિને મળતી છે. અક્ષરનું સરેરાશ કદ ૩" ઈંચ છે.

ભાષા સંસ્કૃત છે. શરૂવાતના ઓં અને સ્વસ્તિ સિવાય પહેલેથી પંક્તિ ૩૮ પર્યંત બધા ભાગ પદ્યમાં છે, અને બાકીનો ભાગ છેલ્લા મહાભારતવાદિના શ્લોક, તથા લેખના નામના શ્લોક સિવાય ગદ્યમાં છે. શરૂવાતના ત્રણ તથા વંશાવલીના બે સિવાય બધા શ્લોકો આજ રાજાનાં સાંગલિનાં તામ્રપત્રોમાં છે.

(પં. ૪૦-૪૨) પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રી નિત્યવર્ષ એટલે કે ઇન્દ્ર ૩ જાનાં ચરણનું ધ્યાન ધરનાર પ. મ. પ. શ્રી સુવર્ણવર્ણદેવ પૃથ્વીવલ્લભ, શ્રી વલ્લભનરેન્દ્રદેવ એટલે કે રાષ્ટ્રકૂટ ગોવિંદ ૪ થા નો આ લેખ છે. (પં. ૪૬) દાન અપાયું ત્યારે પટબન્ધના ઉત્સવ સળબ ગોવિંદરાજ પોતાની રાજધાની માન્યખેટ છોડીને ગોદાવરીના કાંઠા ઉપરના કપિત્થક ગામે ગયો હતો (પં. ૪૬-૪૮) ત્યારે તેણે પોતાની સોનાની તુલાકરાવી હતી અને તે વખતે તેણે ૬૦૦ અગ્રહાર, ૩ લાખ સુવર્ણ, મંદિરોને ૮૦૦ ગામો, ચાર લાખ સુવર્ણ અને ૩૨ લાખ દ્રમ્મ આપ્યાં હતાં. (પં. ૫૨-૫૪) પછી તેણે લાટ પ્રદેશમાં ખેટક પરગણામાં ઠાવિકા તીર્થ પાસેનું કેવજ્જ ગામ દાનમાં આપ્યું હતું. આ દાનની નોંધ લેવા આ તામ્રપત્ર કોતરાયું છે. (પં. ૫૧-૫૨) દાન લેનાર માથર ગોત્રનો, વાજિ કાણ્વ શાખાનો મહાદેવચ્યનો પુત્ર નાગમાર્ય નામનો બ્રાહ્મણ હતો. તે માન્યખેટમાં ગોવિંદ ૪ થાનાં ચરણે જીવતો હતો અને મૂળ કાવિકાનો રહીશ હતો. પં. ૪૪-૪૬ દાનની તિથિ નીચે મુજબ છે. શ. સં. ૮૫૨ ખર સંવત્સર જ્યેષ્ઠ સુ. ૧૦ સોમવાર હસ્ત નક્ષત્ર. આની બરોબર ડા. કીલહોર્ને ગણતરી કરતાં ઇ. સ. ૬૩૦ ની ૧૦ મી મે ને સોમવાર બરોબર આવે છે.

૧ એ. ઈ. વો. ૭ પા. ૨૬ ડા. ડી. આર. ભાંડારકર.
જે. ૪૯

શરૂવાતમાં એાં અને સ્વસ્તિ પછી રાષ્ટ્રકૂટ લેખોમાંનો ચાલુ શ્લોક છે, જેમાં શિવ અને વિષ્ણુની સ્તુતિ છે. ત્યાર પછીનો શ્લોક સામવેદનો મહિમા બતાવનાર છે. અને ત્યાર બાદના બે શ્લોકમાં (૩-૪) વિષ્ણુ અને શેષની પ્રાર્થના છે. શ્લોક ૫ માં યદુવંશની ચંદ્રમાંથી ઉત્પત્તિ અને તેનાં વખાણ છે.

(શ્લોક ૭) સ્વચ્છ આકાશમાં ચન્દ્ર ઉગે તેમ તે યદુવંશમાં દન્તિદુર્ગ જન્મ્યો હતો. તેની પછી ગાદી ઉપર તેનો કાકો કૃષ્ણરાજ ૧ લો આવ્યો, જેણે સૂર્ય અંધકારનો નાશ કરે છે તેમ ચાલુક્ય વંશનો નાશ કર્યો. (શ્લોક. ૮) ત્યાર બાદ તેનો મોટો દીકરો ગોવિંદરાજ ૨ જો ગાદીએ આવ્યો અને તેના પછી નિરૂપમ કહેવાતો તેનો નાનો ભાઈ આવ્યો. (શ્લોક. ૯-૧૦) સાંગલિના તામ્રપત્રમાં કૃષ્ણ ૧ લાની અને નિરૂપમની વચ્ચે ગોવિંદરાજ ખીજીને વર્ણવ્યો છે, પણ તેણે રાજ્ય કર્યું એમ સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ નથી તેથી ડૉ. ફ્લીટ એમ માને છે કે તેણે રાજ્ય કર્યું નથી. પણ તો તો તે જ દલીલથી એમ માનવું જોઈએ કે જગત્તુંગ (ગોવિંદ ૩ જો) અને અમોઘવર્ષ ૧ લાએ પણ રાજ્ય કર્યું ન હોવું જોઈએ; કારણ તેની પણ તે જ દશા છે. તેમણે રાજ્ય કર્યું એમ સ્પષ્ટ લખ્યું નથી. (ધ્રુવ) નિરૂપમ પછી તેનો દીકરો જગત્તુંગ ગોવિંદ ૩ જો આવ્યો, જેનાં માત્ર નિયમિત વખાણ કરેલાં છે. (શ્લોક. ૧૧) તેની પછી અમોઘવર્ષ ૧ લો રાજ થયો, તેણે ચાલુક્ય રૂપી ગ્રાસથી વિંગવલ્લી પાસે યમરાજને પ્રસન્ન કર્યો હતો. (શ્લોક. ૧૨) અમોઘવર્ષ પછી તેનો દીકરો અકાલવર્ષ (કૃષ્ણ ૨ જો) ગાદીએ આવ્યો અને તેના દુશ્મનોએ ખેટક છોડી દીધું. (શ્લોક ૧૩) આ ખેટક તે રાષ્ટ્રકૂટની રાજધાની માન્યખેટ હોવું જોઈએ; કારણ ચાલુક્ય ગુણક વિજયાદિત્ય ૩ જાએ કૃષ્ણની રાજધાની બાળ્યાનું બે ચાલુક્યના લેખોમાં લખેલું છે. સહસાર્જુનના એટલે કે ચેદી વંશના રાજા કોઝલ્લની દીકરી જોડે અકાલવર્ષ પરણ્યો હતો. (શ્લોક. ૧૪) તેનાથી જગત્તુંગ ઉત્પન્ન થયો અને તે કોઝલ્લના દીકરા રણવિગ્રહની દીકરી લક્ષ્મીને પરણ્યો. (શ્લોક. ૧૫-૧૬) શ્લોક ૧૬ માં અર્જુન નામના રાજાએ જગત્તુંગને લશ્કર સહિત મદદ કરીને કીર્તિ સંપાદન કરાવી એમ લખ્યું છે. આ અર્જુનને કોઝલ્લનો દીકરો કહ્યો છે (શ્લોક ૨૦) તેથી તે રણવિગ્રહનો ભાઈ અને જગત્તુંગનો કાકોસસરો થાય.

(શ્લોક ૧૭-૧૮) આ જગત્તુંગ અને લક્ષ્મીથી ઇન્દ્ર ૩ જો જન્મ્યો હતો. શ્લોક. ૧૯ માં આની મોટી જિતનું વર્ણન છે. એમ જણાય છે કે ઇન્દ્ર ૩ જો ઉજ્જનથી ઉત્તરમાં ગયો હતો અને જમના ઓળંગીને મહોદય શહેરનો નાશ કર્યો. મહોદયનો નાશ કરીને તેને કુશસ્થલ બનાવી દીધું એમ લખ્યું છે તે માત્ર કવિનું કલ્પનાત્મક વર્ણન હોવું જોઈએ. કારણ મહોદય અને કુશસ્થલ એ બન્ને ઠાન્યકુળ એટલે કનોજનાં નામ હેમચંદ્રે ગણાવ્યાં છે.

કનોજના કયા રાજાને ઇન્દ્ર ૩ જાએ હરાવ્યો તે શોધવા માટે તારીખો તપાસવી જોઈએ. ઇન્દ્ર ૩ જો ઈ. સ. ૯૧૫ અને ૯૧૭ માં હતો, એમ રાષ્ટ્રકૂટ લેખોમાં મળે છે. કનોજના નીચેના રાજાની સાલો ગ્વાલિઅર, પેહીઆ અને સીયડોણીના લેખમાં મળે છે, (૧) ભોજ ઈ. સ. ૮૬૨ ૮૭૬, ૮૮૨, (૨) મહેન્દ્રપાલ ઈ. સ. ૯૦૩, ૯૦૭, (૩) ક્ષિતિપાલ અથવા મહીપાલ ઈ. સ. ૯૧૭ (૪) દેવપાલ ઈ. સ. ૯૧૮. આ ઉપરથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે ઇન્દ્ર ૩ જાનો સમકાલીન ક્ષિતિપાલ હતો તેથી તેણે તેને હરાવ્યો હશે. વળી ખજુરાહોના લેખમાં લખ્યું છે કે ચાંદેલા રાજા હર્ષદેવે ક્ષિતિપાલને ગાદી ઉપર બેસાડ્યો તે ઉપરથી એમ સમજાય છે કે ઇન્દ્રે તેને હરાવી, કનોજમાંથી નશાડી મુક્યો હશે.

નારાયણપાલના ભાગલપુરના દાનપત્ર^૧માંથી તેમ જ ધર્મપાલના ખાલીમપુરના દાનપત્ર-૨ માંથી નીચેની હકીકત મળી આવે છે : (૧) ઇન્દ્રરાજે ઠાન્યકુળના રાજાને હરાવ્યો. (૨) પણ

પાછળથી તેને ધર્મપાલે હરાવ્યો. અને કાન્યકુબ્જના રાજાને ફરી ગાદી ઉપર બેસાડ્યો. આ તામ્રપત્રમાં કાન્યકુબ્જના રાજાનું નામ ક્ષિતિપાલ અથવા મહીપાલ આપેલ છે, અને તે ચાંદેલા રાજા હર્ષવર્ધનની મદદથી પાછો ગાદીએ આવી. આ ઉપરથી એમ સંભવ છે કે કાન્યકુબ્જના રાજાને ફરી ગાદી ઉપર બેસારવામાં હર્ષવર્ધન તેમ જ ધર્મપાલ એ બંનેનો હાથ હોય.

ભાગલપુરના તામ્રપત્રમાં જે કાન્યકુબ્જના રાજાને ઇન્દ્રે હરાવ્યો તેનું નામ ચક્રાયુધ આપેલું છે. નવસારીનાં તામ્રપત્રોમાં ઇન્દ્રે ઉપેન્દ્રને હરાવ્યો એમ આપેલ છે તેથી એમ સંભવે છે કે ક્ષિતિપાલનાં બિરૂદ તરીકે ચક્રાયુધ અને ઉપેન્દ્ર શબ્દો હોવા જોઈએ.

વળી આ તામ્રપત્ર ઉપરથી એમ પણ સિદ્ધ થાય છે કે ઈન્દ્રિગહામ અને પ્રો. કીલ્હોર્ન ધારે છે તેમ ધર્મપાલ ૯ મી સદીની શરૂવાતમાં નહીં, પણ દશમી સદીની શરૂવાતમાં રાજ્ય કરતો હોવો જોઈએ. દેવપાલદેવના મુંગીરના તામ્રપત્રમાં ધર્મપાલ રાષ્ટ્રકૂટ શ્રી પરવલની દીકરી રણલાદેવીને પરણ્યો એમ આપેલ છે. પ્રો. કીલ્હોર્ન શ્રી પરવલને શ્રી વલ્લભ તરીકે સુધારે છે. તેથી ધર્મપાલનો સસરા કૃષ્ણ બીજો હોવો જોઈએ. (ઇન્દ્ર ૩ ને હોય નહીં, કારણ તો સસરા-જમાઈ આમ લડે નહીં.)

(શ્લોક ૨૦) ઇન્દ્ર ત્રીજો હૈહય અગર ચેદી વંશની વિજામ્બાને પરણ્યો. તેનાથી ગોવિંદ ૪ થો જન્મ્યો. તેનું સ્વરૂપ કામદેવથી પણ અધિક હતું. (શ્લોક. ૨૧) શ્લોક ૨૨ માં ગોવિંદ ૪ થાના કરેલા બચાવ ઉપરથી તેમ જ દેવળી, કરહાડ અને ખારેપાટણના તામ્રપત્રોમાં ગોવિંદ ૪ થાનું જે વર્ણન આપ્યું છે તે ઉપરથી સમજાય છે કે (૧) ગોવિંદ ૪ થો વિષયી રાજા હતો. (૨) તેની પ્રજા તથા લાયાતો નારાજ થયા અને અરિકેશરિન બીજા વિગેરેએ બંડ ઉઠાવ્યું અને ગોવિંદને માર્યો અને તેના કાઠા અમોઘવર્ષને ગાદીએ બેસવા વિનંતિ કરી. વળી તેમાં લખ્યું છે કે તે પોતાના મોટાભાઈ પ્રત્યે ઘાતકી રીતે વર્ત્યો નહોતો, પણ તે મોટાભાઈ અમોઘવર્ષ (બીજા)ના રાજ્ય કરવાના ટુંક સમયનો ખ્યાલ કરતાં એમ સંભવિત લાગે છે કે તેને ઘાતકી રીતે ગોવિંદ ૪ થાએ માર્યો હશે, અગર મરે એવી યુક્તિ પ્રયુક્તિ કરી હશે. શ્લોક ૨૨ ની છેલી પંક્તિમાં ગોવિંદ ૪ થાને તેનાં પરાક્રમે લીધે સાહસાંક કહ્યો છે અને શ્લોક ૨૩ માં આપેલ છે કે તેનું નામ પ્રભુતવર્ષ હતું. પણ સોનાનાં અનેક દાન આપવાથી તેનું ખરું નામ સુવર્ણવર્ષ પડ્યું હતું. શ્લોક ૨૮ માં ગંગાયમુના તેના મેહેલમાં સેવા કરતાં, એમ લખ્યું છે, તેનો અર્થ એમ લેવો જોઈએ કે ઉત્તરના કોઈ રાજાને હરાવીને ગંગા અને યમુનાનાં લાંછન પોતાના ધ્વજ ઉપર મેળવ્યાં હતાં.

દાનપત્રમાંનાં સ્થળો પૈકી કેવજ્જ તે હાલનું કિમોજ અગર કિમજ છે. કાવિકા તે કાવિ અને સીહુકગ્રામ તે હાલનું સિગામ અગર શીગામ છે. આ દાનપત્રમાં કાવિકાને મહાસ્થાન (પવિત્ર સ્થાન) લખ્યું છે તેથી તે ૧૦ દશમી સદીથી યાત્રાનું સ્થળ હોવું જોઈએ. દાનમાં અપાએલા કેવજ્જને લાટદેશના ખેડા પરગણામાં આવેલું એમ લખ્યું છે તેથી લાટમાં ખેડાનો સમાવેશ થતો હતો એમ અનુમાન થાય છે. ડો. બુલર અને ડો. ભગવાનલાલ ધારે છે તેમ લાટ મહી અને તાપી વચ્ચેનો જ પ્રદેશ નહીં, પણ ડો. હુદશ ધારે છે તેમ ઉત્તરમાં શેરી અથવા શેદી સુધીનો પ્રદેશ હોવો જોઈએ.

અક્ષરાન્તર

- ૧ ઓં સ્વસ્તિ સં વો વ્યોદ્વેષસા ધામ યન્નાભિકમલકૃતમ્ । હરશ્ચ યસ્ય કાન્તેન્દુક-
લયા કમલકૃતમ્ ॥ (૧) જયન્તિ વ્રજ્જનૈઃ સર્ગનિ-
- ૨ પ્પત્તિમુદિતાત્મનઃ । સરસ્વતીકૃતાનન્દા મધુરાઃ સામગીતયઃ ॥ (૨) સૈન્દ્રેઃ
શ્રીસ્તનભારભૂરિકરીકાશ્મીરસમ્મિશ્રિતૈઃ
- ૩ પ્રોન્મજ્જદ્વજરાજગૈરિકરજઃ પુજ્જદ્રવૈઃ યિજ્જરાઃ । ક્ષીરોન્ધેઃ ક્ષુભિતસ્ય મન્દરગિ-
રિન્ધ્યાવર્તનાદુદ્ગતાઃ કલ્લોલા જન-
- ૪ યન્તિ યસ્ય પુલકમ્પાયાત્સ વઃ કેશવઃ ॥ (૩) શમ્ભોર્યાનિ શિરઃ સ્થિતસ્ય
ફણિનામ્પત્યુઃ ફણાનાં દશ દ્યોતન્તે પરિતાઃ
- ૫ શતાનિ સમણિજ્યોર્તાંષિ જૂટાટવીમ્ । એનસ્તાન્યુપરિસવત્સુરસરિત્સિકેન્દુકન્દોલ્લસ-
જ્જ્યોત્સ્નાકલ્પલતાલવાલવ-
- ૬ લયશ્રીભાક્તિમઞ્જન્તુ વઃ ॥ [૪] તૈંરાચક્રાક્ષ્ણકાવૃતગગનસરઃ પદ્મિનીરાજહંસા
ત્રૈલોક્યૈકાધિપત્યસ્થિતમદનમહાર્ણ-
- ૭ જશુઘ્રાતપત્રાત્ । લાવણ્યક્ષીરસિન્ધોર્ધુતિરજતગિરોર્દિગ્ધૂદન્તપત્રાદ્વંશઃ સોમાદયં
યસ્મિન્ભુવનકમલાવાસસૌધાદુપ્રેર્ષતઃ ॥ [૫]
- ૮ તૈસ્માચ્છિદ્રયઃ કુલગૃહં ભવનં મહિમ્નઃ ક્રીડાસ્પદંસ્થિતિમહર્દિગ્ધીર્ગભીરતાનામ્ । આપ-
ન્નસત્વપરિપાલનલંબેકીર્તિર્વર્ણે વર્ધ્યમાન-
૯ વિ સિન્ધુનિભો યદૂનામ્ ॥ [૬] પૈરિણતપરમણ્ડલઃ કલાવાન્પ્રવિતતવહલયશોંશુ
પૂરિતાશૈઃ । શશધર ઇવ દન્તિદુર્ગરાજો યદુ-
- ૧૦ કુલવિમલવિયત્યથોદિયાય ॥ [૭] તૈસ્યાદ્યં નૃપતેઃ પિતૃવ્યુદયી શ્રીવીરસિંહા
સનં મેરોઃ શૃંગમિવાધિરુદ્ધ
- ૧૧ રવિવચ્છ્રીકૃષ્ણરાજસ્તતઃ । ધ્વસ્તોદ્રિક્તચલુક્યવંશતિમિરઃ પૃથ્વીભૃતાં મસ્તકે
ન્યસ્તાદ્દૈમિઃ સકલં જગત્પ્રવિત્તૈસ્તે-
- ૧૨ જોમિરાક્રાન્તવાન્ ॥ [૮] તૈસ્માદ્દેવિદ્ધરાજોભૂદિન્દુવિગ્વશિર્લાવલે । યસ્યા
રિપ્લોષધૂમ્રોદ્ધઃ પ્રશસ્તિરિવ લક્ષ્યતે ॥ [૯]
- ૧૩ તૈસ્યામવદ્ધુવનપાલનવીરવુદ્ધિરુદ્ધૂત [૧૦] ત્રુકુલસન્તતિરિદ્ધતેર્જાઃ ।
રાજાનુજો નિરુપમાપરનામધેયો યન્મુદ્રયાર્ચુર્ધિરપિ પ્રથિતઃ

૧ ચિદ્ર ૩૫૯ દર્શાવેલો છે. ૨ છંદઃ શ્લોક (અનુષ્ટુપ); અને પદ્મીના શ્લોકનો પણ તે જ. આ શ્લોક લગભગ બધાં રાષ્ટ્રકૂટનાં દાનપત્રોમાં આવે છે પરંતુ સાંગલી પત્રોમાં માત્ર પડતો નથી. ૩ વાંચો વ્રજ્જનૈઃ ૪ છંદઃ આ તથા પદ્મીના શ્લોકનો શાદ્દલવિકીડિત-આ બન્ને શ્લોકો સાંગલીના પત્રોમાં નથી. ૫ વાંચો પિજ્જરા ૬ વાંચો ક્ષીરોન્ધેઃ ૭ છંદઃ અગ્નિ, વાંચો ચક્રાક્ષ ૮ વાંચો ત્રૈલોક્યૈ ૯ વાંચો દુપેતઃ ૧૦ છંદઃ વસંતતિગ્રહ, ૧૧ વાંચો લઘ્ય ૧૨ વાંચો વર્ધ્યમાન ૧૩ છંદને માટે જુઓ પ્રસ્તાવના ૧૪ વાંચો વહલ ૧૫ છંદ શાદ્દલવિકીડિત. ૧૬ વાંચો ન્યસ્તાદ્દૈમિ ૧૭ છંદ અનુષ્ટુપ ૧૮ વાંચો વિમ્બશિલાતલે ૧૯ છંદ વસંતતિલક્ષ ૨૦ વાંચો વુદ્ધિ ૨૧ વાંચો યામ્બુધિ.

- १४ समुद्रः ॥ [१०] तर्दनु जगत्तुङ्गोजनि परिहृतनिजसकलमण्डलाभोगाः ।
गतयौवनवनिताजन[कु]चसदृशा यस्य वैरिन्तपाः ॥ [११]
- १५ तस्माच्चामोघवर्षो भवदतुलवैलो येन कोपादपूर्वश्चालुक्याभ्युपस्थाद्यैर्जनितरतियमः
प्रीणितो विङ्गवर्ष्याम् । वैरिंचा-
- १६ ण्डोदरान्तर्व्वहिरुपरितले यत्र लब्धावकाशं तोयव्याजाद्विशुद्धं यश इव निहितं
तज्जगत्तुङ्गसिन्धौ ॥ [१२] तस्मादकालवर्षो नृपति-
- १७ रभुद्यत्पराक्रमत्रस्तैः सद्यः समण्डलाग्रं खेटकमहितैः परित्यक्तम् ॥ [१३] [संह
सार्जुनवंशस्य भूषणं कोकलात्मजा । तस्याभ-
- १८ वन्महादेवीजगत्तुङ्गस्ततोजनि [१४] गम्भीराद्रत्ननिधेर्भूभृत्प्रतिपक्षरक्षणक्ष-
मतः । कोकलसुतरणविग्रहजलधेर्लक्ष्मीः स-
- १९ मुत्पन्ना ॥ [१५] सा जाया जायता जातशत्रोस्तस्य महीभृतः भीमसेनार्जुनो
पात्तयशोभूषणशालिनः ॥ [१६] तत्रै जगत्तुङ्गोदय-
- २० च[र]णीधरतः प्रतापकलितात्मा । लक्ष्म्यानन्दन उदितोजनि विजयी राज-
मार्चण्डः ॥ [१७] स्थितिचलितसकलभूभृत्पक्षच्छेदाभिमुक्त-
- २१ भुजवज्रः । अनिमिषदर्शनयोग्यो यः सत्यमिहेन्द्रराज इति ॥ [१८] यन्माद्य-
द्विपदन्तघातविषमं^१ कालप्रियप्राङ्गणं तीर्णं

पतरुं बीजुं प्रथम बाजु

- २२ यत्तुरगैरगाधयमुना सिन्धुप्रतिस्पर्द्धिनी । येनेदं हि महोदयारिनगरं निर्मूलमु-
न्मूलितं नाम्नाद्यापि जनैः कुशस्थ-
- २३ लमिति ख्यातिं परां नीयते ॥ [१९] यस्तस्मिद्गण्डकण्ठदर्पदलने श्रीहैहयानां
कुले कोकलः प्रतिपादितोस्य च गुणज्ये-
- २४ ष्टोर्जुनोभूत्सुतः । तत्पुत्रोम्मणदेव इत्यतिवलस्तस्माद्विजाम्बाभवत्पद्मेवाम्बुनिधेरुमेव^२
हिमवन्नाम्नः क्षमाभृत्प्र-
- २५ भोः ॥ [२०] 'श्रीन्द्रनरेन्द्रात्तस्यां सूनुरभुद्रूपतिव्विजाम्बायाम् गोविन्दराज-
नामा कामाधिकरूपसौन्दर्य्यः ॥ [२१] सामर्थ्ये^३ सति
- २६ निन्दिता प्रविहिता नैवाग्रजे क्रूरता वन्धुस्त्रीगमनादिभिः कुचरितैरावर्जितं नायशः
शौचाशौचपराङ्मुखं न च भि-
- २७ या पैशाच्यमङ्गीकृतं त्यागेनासमसाहसैश्चभुवने यः साहसाङ्कोभवत् ॥ [२२]
वर्षन्सुवर्णवर्षः प्रभूतवर्षोपि कनकधा-

१ छंद आर्या २ छंद सग्वरा ३ वांयो बलो ४ वांयो बल्याम् ५ वांयो बर्हि ६ वांयो तले ७ वांयो
लब्धा ८ छंद आर्या. ९ छंद अनुष्टुप् १० छंद आर्या ११ छंद अनुष्टुप् १२ छंद आ तथा पञ्चिना
श्लोको आर्या १३ छंद शार्दूलविक्रीडित; पञ्चिना श्लोको छंद पञ्चु ते अ. आ श्लोको सांगलीनां पतरुं भां नथी.
१४ वांयो यन्माद्यद्विप १५ वांयो तिवल १६ वांयो जाम्बा; वाम्बुनिधे १७ छंद आर्या १८ वांयो जाम्बा
१९ छंद शार्दूलविक्रीडित २० वांयो बन्धु २१ छंद आर्या.
ले. ५०

- २८ राभिः । जगदखिलमेककाञ्चमयमकरोदिति जनैरुक्तः ॥ [२३] कं: केनाथा
को दरिद्रः पृथिव्यामित्थं घुष्टे द्वारि लिप्सो-
- २९ रमावात् । हेलसिद्धैर्द्वीपनाथैः प्रणीतोण्युच्चैः कोशः प्रीतये यस्य नाभूत् ॥ [२४]
यैदधिदिग्विजयावसरे सति प्रसमसं-
- ३० अमभावनयेव भूः । सपदि नृत्यति पालिमहाध्वजोच्छृतकरान्यकुनाथविवर्जिता ॥
[२५] स (ह) ते न हि मण्डलाधि-
- ३१ पं परमेषोभ्युदयीसमुद्धतम् । इति जातभियाविवाग्रतो रविचन्द्रावपि यस्य
धावतः ॥ [२६] अवनतपर-
- ३२ मण्डलेश्वरं सहविजयश्चाभिवेश्म शोभितम् । समहिमकरतोरणं चिरं निजतेज-
स्तति यस्य राजते ॥ [२७] सहते^१
- ३३ समवाहिनीमयं न परेषां सविशेषशालिनीम् । यदनिन्दितराजमन्दिरं ननु गङ्गा
यमुना च सेवते ॥ [२९] यस्मिन्नाज-
- ३४ नि सौराज्यं निजितारि वितन्वति । विमानस्थितिरित्यासीन्न भोगेषु कदाचन ॥
[२९] यस्योद्दामप्रतापानलवंहलशिखाकज्जलं
- ३५ नीलमेघा विस्फूर्जित्वङ्गधारास्फुरणविसरणान्येव विद्युद्विलासाः । दुर्वारारीभकुम्भ
स्थलदलनगलन्मौक्तिकान्ये व ताराश्च-
- ३६ न्द्रक्षीरान्विशेषाभृतभुवनयशोराशिनिष्यन्दितानि ॥ [३०] 'यस्मिन्कण्टकशो
धनोत्सुकमनस्यम्भोजनालैर्भियेवोन्नम्रं न पयः-
- ३७ सु कोशवसतिर्लक्ष्मीः कृतोपायनम् । केतक्यापवनोल्लसन्निजरजः पुञ्जान्धकारीदेर
भूगर्भे पनसेन वेत्रलतया [द्वा] र्या-
- ३८ त्मशुद्धयै स्थितम् ॥ [३१] यश्च ससुपहसितहरनयनदहनविहितानित्यकन्द
र्परूपसौन्दर्यदर्पः श्रीनित्यकन्दर्पः । प्रभुमन्त्र-
- ३९ शक्त्युपैवृंहितोत्साहशक्तिसमाक्षिप्तशतमखसुखश्चाणक्यचतुर्मुखः । प्रथितैकविक्रमा-
क्रान्तवसुन्धराहितकरणपराय-

बीजुं पतरुं बीजी बाजु

- ४० णः श्रीविक्रान्तनारायणः । स्वकरकलितहेतिहलदलितविपक्षवक्षःस्थलक्षेत्रः
श्रीनृपतित्रिनेत्रः समभवत्सं च परममद्वार-
- ४१ कमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीमन्नित्यवर्षदेवपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराज
परमेश्वरश्रीमत्सुवर्णवर्ष-

१ वांयो काञ्चनमय २ छंद शांतिनी. आ श्लोक सांगीतीनां पतरांभा नथी. ३ छंद हुतविलम्बित ४ वांये
ध्वजोच्छ्रित ५ छंद विधोगिनी; ६ छंद अपरवक्त्र ७ छंद त्रियोगिनी ८ छंद श्लोक (अनुष्टुप्) ९ छंद
१० वांयो बहुल ११ वांयो क्षोराब्धि १२ छंद शङ्खविहीडित १३ वांयो बृंहितो १४ वांयो समभवत् ॥ सच

- ४२ देवपृथ्वीवल्लभश्रीवल्लभनरेन्द्रदेवः कुशली । सर्वानेव यथासम्बद्धयमानकात्रा-
ष्ट्रपतिविषयपतिग्रामकूटमहत्तरयुक्तको-
- ४३ पयुक्तकाधिकारिकान्समादिशत्यस्तु वः संविदितं यथा मान्यखेटराजधानीस्थिरत-
रावस्थानेन मातापित्रोरात्मनश्च पुण्ययशो-
- ४४ भिवृद्धये पूर्वलुप्तानपि देवभोगाग्रहारान्प्रतिपालयवौ प्रतिदिनं च निरवधिनम-
स्यग्रामशासनानि प्रयच्छता मया शकनृप-
- ४५ कालातीतसंवत्सरशतेष्वष्टसु द्वापञ्चाशदधिकेष्वङ्कतोपि शकसंवत् ८५२ प्रवर्त्त-
मानस्वरसंवत्सरान्तर्गतज्येष्ठशुद्धदश-
- ४६ म्यां सोमदिने हस्तसमीपस्थे चन्द्रमसि गोदावरीतटसमीपस्थे कपिस्थकग्रामे षट्-
वन्धमकोत्सवे तुलापुरुषमारुह्य
- ४७ ब्राह्मणेभ्यः षट्छतान्यग्रहाराणां सुवर्णलक्षत्रयसमेतानि वैलिचरुवैश्वदेवातिथित-
र्पणार्थं दत्त्वा । देवभोगार्थं च
- ४८ देवकुलेभ्यः खण्डस्फुटितादिनिमित्तं गन्धधूपपुष्पदीपनैवेद्याद्युपचारार्थं तपोवनस्यै
सत्रोत्तरासङ्ग-
- ४९ दानार्थञ्च ग्रामाणामष्टशतानि सुवर्णलक्षचतुष्टयं द्रम्मलक्षद्वात्रिंशतं च दत्त्वा-
तदनन्तरं च तुलापु-
- ५० रुषादनुत्तरतैव मया प्रथमकरोदकोत्सर्गेण लाटदेशखेटकमण्डलान्तर्गतकावि-
कामहास्थानवि-
- ५१ निर्गतायै इहैव मान्यखेटे वास्तव्याय श्रीमद्रुद्रमनरेन्द्रदेवपादपञ्चजीविने माठर-
सगोत्रवाजिकाण्वसत्र-
- ५२ क्षचारिणे महादेवव्यसुताय नागमार्याय लाटदेशान्तर्वर्त्तिखेटकमण्डलान्तर्गतः
केवज्जनामा ग्रामः काविकामहा-
- ५३ स्थाननिकटतरवर्त्ती । सवृक्षमालाकुलश्चतुः सीमापर्यन्तः सकर्मान्तः सोद्रङ्गो
धान्यायहिरण्यायदण्डदोषद-
- ५४ शापराधादिसमस्तोत्पत्तिसहितो दत्तः । वैलिचरुवैश्वदेवातिथितर्पणार्थं ह्यम्यदि-
त्यनैमित्तिककर्मोपयोग-
- ५५ निमित्तं दर्शपूर्णमासचातुर्मास्याष्टकाग्रयणप्रक्षादिश्राद्धकर्मोष्टिक्रियाप्रवृत्तये चरु-
पुरोडाशस्थालीपाकश्रपणा-
- ५६ दिकर्मनिमित्तं होमनियमस्वाध्यायाध्ययनोपासनदानदक्षिणार्थं राजसूयवाज-
पेयाग्निष्टोमादिसप्तशोमसंस्थौ-

१ वां३। सम्बद्धयमान. २ वां३। पालयता ३ वां३। बन्धमहोत्सवे ४ वां३। ब्राह्मणेभ्यः ५ वां३। बलि
६ वां३। तपोवनस्य ७ वां३। तायेहैव ८ वां३। सत्र ९ वां३। बलि १० वां३। सप्तसोम.

પતરૂં ત્રીજું

- ૫૭ ક્રતૂપકરણાર્થ' મિત્રાવરુણાધ્વર્યુહોતૃબ્રાહ્મણાચ્છંસિમાવસ્તુદમ્પતીનામૃત્વિજાં
વસ્ત્રાલંકારસત્કારદાનદક્ષિણા-
- ૫૮ દિનિમિત્તં સૈત્રપપાપ્રશ્રયવૃષોત્સર્ગવાપીકૂપતડારામદેવાલયાદિકરણોપકરણાર્થઞ્ચ ॥
યસ્ય ચ ગ્રામસ્યાઘાટાઃ ।
- ૫૯ પૂર્વતઃ કાવિકામહાસ્થાનસીમાન્તો દક્ષિણતઃ સામગં નામ ગ્રામઃપશ્ચિમતઃ સીહુ-
કગ્રામઃ । ઉત્તરતોપ્યસ્યૈવ કાવિ-
- ૬૦ કામિધાનસ્ય સ્થાનસ્ય સમ્બન્ધી^૩ તલસીમાન્તઃ ॥ એવમસું ચતુરાઘાટવિશુદ્ધં
કેવજ્ઞનામાનં ગ્રામં નાગમાર્યસ્ય કૃષતઃ ક-
- ૬૧ ધ્યયતો વા ભુજ્ઞતો ભોજયતો વા ન કેનચિદ્યાઘાતઃ કર્તવ્યઃ ॥ સામાન્યોયન્ધર્મસે-
તુર્નૃપાણાં કાલે કાલે પાલનીયો ભવ-
- ૬૨ દ્વિઃ । સર્વાનેતાન્માવિનઃ પાર્થિવેન્દ્રાન્મૂયો ભૂયો યાચતે રામભદ્રઃ ॥ [૩૨]
આગામિભૂમિપતિભિઃ પરિરક્ષ્ય એષ ધર્મ પ્રતિ
- ૬૩ પ્રતિનિવિદ્યતમૈસ્તથાન્યૈઃ । લક્ષ્મ્યાસ્તડિતુલિતવુદ્બુદચચ્ચલાયો દાનં ફલં પરયશઃ
પ્રતિપાલનં ચ ॥ [૩૩] બૃહુભિર્વર્ણુ-
- ૬૪ ઘા દત્તા રાજભિઃ સગરાદિભિઃ । યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિમસ્તસ્ય તસ્ય યદા
ફલમ્ ॥ [૩૪] તથા ચોક્તં વેદવ્યાસેન ॥ ૫-
- ૬૫ છિં વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે વસતિ ભૂમિદઃ । આચ્છેત્તા સાંનુમન્તા ચ તાન્યેવ નરકે
વસેદિતિ'' ॥ [૩૫] સ્વદત્તાં ૫-
- ૬૬ રદત્તાં વા યો હરેત વસુન્ધરામ્ । અપિ વર્ષસહસ્રાણિ વિષ્ણવાં જાયતે કૃમિઃ ॥
[૩૬] ગંગાધરાય્યતનયે-
- ૬૭ ન કૃતધિયા નાગવર્મણ । લિખિતમ્ । શાસનમિદં પ્રશસ્તં શ્રીમદ્ગોવિન્દરાજસ્ય ॥
[૬૭] મજ્જલં મહાશ્રીઃ ॥^૩

૧ વાંચો મૈત્રાવરુણા અને બ્રાહ્મણા ૨ વાંચો પ્રતિશ્રય અને તડાગારામ ૩ વાંચો સમ્બન્ધી ૪ છંદ શ્લાઘિની
૫ છંદ વસંતતિલકા ૬ વાંચો બુદ્બુદ ૭ છંદ અનુષ્ટુપ્ અને પંચીના બે શ્લોકનો પછી તેજ. ૮ વાંચો બહુ
૯ વાંચો તદા ૧૦ વાંચો ચાનુ ૧૧ વાંચો વસેત્ ॥ ઇતિ. ૧૨ છંદ આર્યા ૧૩ આંહિ એક કૃષ્ણની આકૃતિ
છ, જેને માટે જુઓ મૂળ પત્ર.

ભાષાન્તરમાંથી અમુક ભાગ

પં. ૪૦ પરમભટ્ટારક મહારાજધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીનિત્યવર્ષદેવના પાદનું ધ્યાન ધરનાર પ. મ. પ. શ્રીસુવર્ણવર્ષદેવ પૃથ્વીવલ્લભ શ્રીવલ્લભનરેન્દ્રદેવ કુશળ હોઈને રાષ્ટ્રપતિ વિગેરે અધિકારીઓને આજ્ઞા કરે છે કે—

તમે બધાને વિદિત થાય કે હું મંદિરો વિગેરેને આપેલાં દાન આગલા રાજ્યોએ જમ કરેલાં છતાં પાછાં ચાલુ કરનાર, અને પ્રતિદિન નવાં દાન ચિરકાળ ટકે તેવાં આપનાર, માન્ય-ખેટમાં સ્થિત થઈને શક સંવત ૮૫૨ ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૦ વાર સોમ ખર સંવત્સર અને હસ્ત નક્ષત્રમાં કર્પિત્ય ગામમાં પટખન્ધના ઉત્સવપ્રસંગે તુલાપુરુષમાં ચડીને નીચે મુજબ દાન આપું છું. (૧) બલિ, ચરુ, વૈશ્વદેવ ઇત્યાદિ માટે બ્રાહ્મણોને ૬૦૦ અગ્રહાર તથા ૩ લાખ સુવર્ણ, (૨) દેવાલયોના ઉપભોગ માટે તેમ જ તેના જીર્ણોદ્ધાર, તેલ, ગન્ધ, પુષ્પ, દીપ અને બીજા પૂજાપચાર માટે, તથા અન્ન અને વસ્ત્રના સદાવત માટે ૮૦૦ ગામડાંઓ, ચાર લાખ સુવર્ણ અને ૩૨ લાખ દ્રમ્મ તુલાપુરુષ ઉપરથી ઉતર્યા પહેલાં વિશેષમાં માતાપિતાના પુણ્ય માટે લાટ દેશના ખેટક મંડલમાંના તીર્થ કાવિકામાંથી આવેલા અને માન્યખેટમાં આવીને શ્રી વલ્લભ નરેન્દ્રદેવના આશ્રયમાં રહેતા, માઠર ગોત્રના વાજિકાણ્વ શાખાના મહાદેવચ્ચના પુત્ર નાગમાર્ચને લાટ દેશના ખેટક મંડલમાંના કેવજ્જ ગામનું દાન કર્યું છે. તે કેવજ્જ કાવિકાના તીર્થની પાસે આવેલું હતું. આ દાન નીચેના હેતુઓ માટે આપવામાં આવ્યું હતું. (૧) બલિ, ચરુ, વૈશ્વદેવ અને અતિથિતર્પણ માટે, (૨) કામ્ય, નિત્ય, અને નૈમિત્તિક કર્મ માટે, (૩) દર્શ, પૂર્ણમાસ, ચાતુર્માસ, અષ્ટકા, આગ્રયણ પાક્ષિક શ્રાદ્ધ વિગેરે કર્મ માટે, (૪) ઇષ્ટક્રિયાની પ્રવૃત્તિ માટે (૫) ચરુ, પુરાહોશ, સ્થાલીપાક પઠાવવા માટે, (૬) હોમ, નિયમ, સ્વાધ્યાય માટે તેમ જ અધ્યયનની દાનદક્ષિણા માટે (૭) રાજસૂય, વાજપેય, અગ્નિષ્ટોમ ઇત્યાદિ સાત સોમયજ્ઞો માટે, (૮) મિત્રાવરણ, અધ્વર્યુ, હોતા વિગેરે ઋત્વિજ્ઞેનાં વસ્ત્ર, અને અલંકારથી સત્કાર તથા દાનદક્ષિણા માટે (૯) અને સત્ર, પ્રપા, પ્રતિશ્રય, વૃષોત્સર્ગ, વાવ, કુવા, તળાવ, વાડી, દેવાલય વિગેરે કરાવવા માટે.

દાનમાં આપેલા ગામની સીમા નીચે મુજબ હતી. પૂર્વમાં કાવિકા તીર્થની સીમા; દક્ષિણમાં સામગામ નામનું ગામડું પશ્ચિમમાં સીહુક ગામડું; અને ઉત્તરમાં કાવિકા તીર્થની જમીનની સીમા.

ત્યાર બાદ બાકીના ભાગમાં શાપ દર્શાવનારા શ્લોકો છે.

શ્લોક. ૩૭ ગોવિંદરાજનું આ દાનપત્ર ગંગાધરાર્ચના પુત્ર નાગવર્મનથી લખાયું હતું.

ગોવિંદ ૫ માનાં સાંગલીનાં તામ્રપત્રો^૧

શ. સં. ૮૫૫ આ. સુ. ૧૫ ગુરુવાર (ઇ. સ. ૯૩૩-૩૪)

ઇન્દ્ર ૪ થાને બે દીકરા હોવા જોઈએ; કારણકે આ લેખમાં પંક્તિ ૨૩ માં ગોવિંદનાં વખાણ કર્યાં છે કે તેણે તેના મોટા ભાઈ તરફ નિષિદ્ધ કૂરતા બતાવી નથી. આ ભાઈનું નામ આમાં કે બીજાં કોઈ પણ પ્રસિદ્ધ દાનપત્રોમાં મળી આવતું નથી, તે ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે તે શરીર તેમ જ બુદ્ધિમાં તે નબળો હશે, તેથી હોહા વગર ગોવિંદ ૪ થાએ તેને અલગ રાખી દીધો હશે.

સાંવતવાડીના રા. બ. વામનરાવ પીતાંબર ચીટનીસના કબજામાં આ પતરાં છે. તે ઉપરથી હું આ લેખ ફરી પ્રસિદ્ધ કરું છું. પ્રથમ તે પતરાં સાંગલી પાસે રહેતા બ્રાહ્મણ કુટુંબના કબજામાં હતાં અને જનરલ સર જ્યોર્જ લીથેન્ડ જેકબે જ. બો. બ્રે. રા. એ. સો. વો. ૪ થામાં પાને ૧૦૦ મે પ્રસિદ્ધ કર્યાં હતાં. સાંગલીની આસપાસથી તામ્રપત્રો મૂળ મળ્યાં હોવાં જોઈએ, અને તેથી તેને સાંગલીનાં તામ્રપત્રો તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે. પતરાં ત્રણ છે, અને દરેક ૧૩ ઇંચ લાંબું અને ૯ ઇંચ પહોળું છે. લેખ એવી રીતે લખેલો છે કે તેનાં પતરાં અંગ્રેજી પુસ્તકનાં પાનાંની માફક ફેરવવાથી વાંચી શકાય છે. પતરાં તદ્દન સપાટ છે, બે કે ક્યાંક કોર પાસે જરા બેસી ગયેલ છે, કારણ કે કોરને ટીપીને જાડી કરેલી નથી. લેખ બધે તદ્દન સ્પષ્ટ છે. જે ઠડીથી તે બાંધેલાં છે તે સાદી અને ૬ ઇંચ જાડી છે અને તેનો વ્યાસ ૪૮ ઇંચ છે. તેને ઠાપી હશે, પણ મારી પાસે પતરાં આવ્યાં તે પહેલાં ફરી રેવી દીધેલી છે. કદાચ તે ઠડી અસલની ન હોય, અગર તેની ઉપર સીલ કે મૂર્તિ હશે તે ઉખેડી લેવામાં આવેલ હોય, જનરલ જેકબ જોકે તે બાબત કાંઈ લખતા નથી. ત્રણે પતરાં તથા ઠડીનું વજન ૧૩ પા. અને ૩ આઉન્સ છે. ભાષા સર્વગ સંસ્કૃત છે.

રાષ્ટ્રકૂટ યદુ અથવા યાદવોના વંશના છે, એમ આ લેખમાં પહેલી જ વાર આપેલું છે. ડો. ભગવાનલાલના મત મુજબ આ ફેરફાર છેવટના ભાગમાં કરવામાં આવેલ છે અને સીલ ઉપરના સિંહના ચિત્રને બદલે ગરૂડનું ચિત્ર મૂક્યું, તેના કારણબૂત હોય કારણ યાદવો વિષ્ણુપંથી હતા અને ગરૂડ એ વિષ્ણુનું વાહન છે. અગાઉ નોંધ લેવાઈ છે કે જગતુંગ બીજે રણવિગ્રહની દીકરી લક્ષ્મીને પરણ્યો હતો અને તે રણવિગ્રહ ત્રિપુર અથવા તેવારના કલમુરી અથવા કલચુરી વંશના કોક્કલ અથવા કોક્કલ ૧ ના દીકરો હતો. આ લેખમાંથી વળી આપણને માહિતી મળે છે કે તેનો દીકરો ઇન્દ્ર ૪ થો તે જ કોક્કલ ૧ લાના બીજા દીકરા અર્જુનના દીકરા અમ્ભણની દીકરી દ્વિજમ્બાને પરણ્યો હતો. આ ઇન્દ્ર ૪ થો અને દ્વિજમ્બાના દીકરા ગોવિંદ ૫ મો અને નામ નહીં જણાયેલ તેનો મોટો ભાઈ એમ બે હતા.

ગોવિંદ ૫ માના લેખમાં લખ્યું છે કે તેના રાજમહેલની ગંગા અને યમુના સેવા કરતી હતી. ગુપ્ત બાંધકામમાં દેવળના દ્વારની બન્ને બાજુ ગંગાયમુના કોતરવામાં આવતી અને ગુપ્તો પાસેથી ચાલુક્યોએ પોતાના ધ્વજ ઉપર ગંગાયમુનાનાં ચિત્રો ગ્રહણ કર્યાં હતાં. ગોવિંદ ૩ બાએ પોતાના શત્રુઓને હરાવી આ બે ચિત્રો ગ્રહણ કર્યાં હતાં. તેથી ગોવિંદ ૫ માના કિસ્સામાં ગંગાયમુનાની સેવા તે જ અર્થમાં લેવાની છે; કારણ ગોવિંદ ૫ માની રાજધાની ગંગાયમુનાથી ઘણે છેટે હતી, તેથી પ્રત્યક્ષ સેવા સંભવતી નથી.

આ લેખમાં ગોવિંદ ૫ માને સુવર્ણવર્ષ (ખીજી) અને વલ્લભનરેન્દ્ર (ખીજી) એવાં બિરૂદ આપેલાં છે, અને તેમજ ઈન્દ્ર ૪ થાને નિત્યવર્ષ (૧ લો) લખ્યો છે.

લેખની તિથિ શ. સં. ૮૫૫ (ઇ. સ. ૯૩૩-૩૪) વિજય સંવત્સર શ્રાવણ સુદિ ૧૫ ગુરુવાર આપેલ છે. દાનમાં રામપુરી વિગેરે ૭૦૦ ગામના જથ્થામાંથી લોહગ્રામ ગામ આપેલું છે, અને તે પુણ્ડવર્ધનમાંથી પોતે અગર તેનો પિતા નીકળી આવેલ કૌશિક ગોત્રના બ્રાહ્મણ કેશવ દીક્ષિતને આપેલું છે. આ પુણ્ડવર્ધન તે હયુએનસેંગનું પુત્રકૃત્ત ગામ હોય એમ સંભવે છે. તેને જનરલ કનીંગહામે બંગાળામાં ગંગાનદીના કાંઠાના પબના અથવા પુબનાની સાથે બંધ બેસારેલ, પણ પાછળથી તેને ઉત્તર બંગાળામાં બોથ્રાની ઉત્તરે ૭ માઇલ ઉપરના કારતોયા ઉપરનું મહાસ્થાન તરીકે ઓળખાવવામાં આવેલ છે.

ગોવિંદ ૫ માનો શ. સં. ૮૫૧—૫૨ (ઇ. સ. ૯૩૦—૩૧) વિકૃત સંવત્સર માઘ સુદિ પૂર્ણમાની તિથિનો ખીજી લેખ ધારવાડ પ્રગણના બંકાપુર તાલુકાના કળશ ગામમાંથી મળેલો મારી પાસે છે અને તેમાં પણ તેને ગોબિન્દગદેવ, નૃપતુંગ, વીરનારાયણ અને રત્તકંઠર્પ એવાં બિરૂદો આપેલાં છે. સર વોલ્ટર ઇલ્ડીયટની માલીકીનાં, પૂર્વ તરફના ચાલુક્યનાં તામ્રપત્રમાં શક ૮૪૫ થી ૮૫૭ સુધી રાજ કરતા લીમ રાજના હાથે ગોવિંદ ૫ માની હાર થયાનું લખ્યું છે.

અક્ષરાન્તરૈ

પતરૂં પહેલું

- ૧ ઐ [॥*] જયંતિ વ[વ્ર]હ્ણઃ સર્ગ નિષ્પત્તિમુદિતાત્મનઃ સરસ્વતીકૃ[?]
તાનંદા મધુરાસ્સામગીતયઃ ॥ તારાચક્રાબ્જ[બજ]
- ૨ ષંડાવૃતગગનસરષ્પદ્વિનીરાજહંસા- । તૈ[ત્*]લોક્યૈકાધિપત્યસ્થિતમદનમહારાજ
શુબ્રા(આ)તપત્ત્રા (ત્રા) ત્ ।
- ૩ લાવણ્યક્ષીરસિન્ધોર્ધુતિરજતગિરોદિગ્ધૃ દંતપત્ત્રા- । દ્વંશઃ સોમાદયં અસ્મિ-
ભુવનકમલાવાસ-
- ૪ સૌષાદુપેતઃ ॥ તસ્માચ્છ્રીયઃ કુલગૃહં ભવનં મહિન્નઃ ક્રીડાસ્પદં સ્થિતિ મદ્દ્વિ-
ગંભીરતાનાં
- ૫ આપન્ન સત્ત્વપરિપાલન લબ્ધ(બ્ધ)કીર્તિર્વશો વ(વ)ભૂવ ભુવિ સિંધુનિભો
યદૂનાં ॥ પરિણતપરમંડલઃ કલા-
- ૬ વાન્પ્રવિતત વ[વ]હલ યશોંશુપૂરિતાશઃ । શશધર ઇવ દન્તિદુર્ગરાજો બદુ
કુલવિમલવિયત્યથો દિયા-
- ૭ ય ॥ તસ્યાદ્યં નૃપતેઃ પિતૃવ્ય ઉદયી શ્રીવીરસિંહાસનં મેરોઃ શૃંગમિવાધિસ્થ રવિ-
વચ્છ્રી-
- ૮ કૃષ્ણરાજસ્તતઃ । ધ્વસ્તોહ[દ્વિ]ક્તચાલુક્યવંશતિમિરઃ પૃથ્વીભૃતાં ભસ્તકે
ન્યસ્તાત્તઃ સકલં
- ૯ જગત્પ્રવિતતૈસ્તેજોભિરાક્રાંતવાન્ ॥ તસ્મદ્દોવિંદરાજોભૂદિન્દુભિમ્વાશિલાતલે ઇ-
સ્યારિ-
- ૧૦ ણોષધૂમ્રોં કઃ પ્રશસ્તિરિવ લક્ષ[ય *]તે ॥ તસ્યાભવદ્ભુવનપાલનવીરવુ[વુ]
દ્વિરુદ્ધૂતશત્ત્રુ[ત્રુ]કુલસંતતિરિદ્ધતેજાઃ ।
- ૧૧ રાજાનુજો નિરુપમાપરનામધેયો યન્મુદ્રયાંવુ[વુ]ધિરપિ પ્રથિતઃ સમુદ્રઃ ॥
તંદનુ જગત્તુંગોજનિ પરિ-
- ૧૨ હૃતનિજસકલમંડલાભોગાઃ ગતયૌવનવનિતાજનકુચસદૃશા યસ્ય વૈસ્નૃષાઃ ॥
તસ્માચ્ચા-
- ૧૩ મોષવર્ષો ભવદતુલ વ[વ]લો યેન કોપાદપૂર્વૈશ્ચાલુક્યાભ્યૂષસ્વાદૈર્જનિસરતિયમઃ
પ્રીણિતો વિંગ-
- ૧૪ વલ્લયાં । વૈરિંચાંડોદરાંતર્વહિરુપરિતલે યન્ન લબ્ધા[બ્ધા]વકાશં તોયવ્યાજા-
દ્વિશુદ્ધં યશ ઇવ નિહિતં તજ્જ-

- ૧૫ ગતુંગસિન્ધૌ ॥ તસ્માદકાલવર્ષો નૃપતિરભૂત્પરાક્રમત્ત્ર[ત્ર]સ્તૈઃ સઘઃ સમં-
હલાગ્રં સ્વેટકમહિ-
૧૬ તૈઃ પરિત્યક્તં ॥ સહસ્રાર્જુનવંશસ્ય ભૂષણં કોકલાત્મજા । તસ્યાભવન્મહાદેવી
જગતુંગ-

બીજું પત્રું પ્રથમ બાજુ

- ૧૭ સ્તતો જનિ ॥ ગંભીરાદ્રત્નનિધેર્ભૂત્પ્રતિપક્ષરક્ષણક્ષમતઃ । કોકલસુતરણવિગ્રહજ-
લ્ધેર્લક્ષ્મીઃ સ-
૧૮ મુત્પન્ના ॥ સા જાયાજાયતાજાતશત્રો[ત્રો]સ્તસ્ય મહીભુજઃ ભીમસેનાર્જુનો
પાત્તયશોભૂષણશાલિનઃ ॥
૧૯ તત્ત્ર[ત્ર] જગતુંગોદયધરણીધરતઃ પ્રતાપકલિતાત્મા લક્ષ્મ્યા નંદન ઉદિતો-
જનિ વિજયી રાજમાર્ત્તણ્ડઃ ॥ ત્થિતિચ-
૨૦ લિતસકલભૂત્પક્ષચ્છેદાભિમુક્તભુજવજ્રઃ અનિમિષદર્શનયોગ્યો યઃસત્યમિહેન્દ્રરાજ
ઇતિ ॥ યસ્તસિન્દશફંઠ-
૨૧ દર્પદલને શ્રીહૈહયાનાં કુલે કોકલઃ પ્રતિપાદિતોસ્ય ચ ગુણજ્યે[જ્યે]ષ્ઠો
ર્જુનોભૂત્સુતઃ । તત્પુત્રો[ત્રો]મ્મણદેવૈત્યતિવ[વ]-
૨૨ લસ્તસ્મા દ્વિ[દ *]જામ્વા[મ્વા]ભવત્પદ્મેવાંવુ[વુ]નિધેરુમેવ હિમવન્નામ્નઃ
ક્ષમાભૂત્પ્રભોઃ ॥ શ્રીન્દ્રનેરન્દ્રાત્તસ્યાં સૂનુરભૂદ્રૂપતિર્દ્વિ-
૨૩ જંવા[વા]યાં ગોવિંદરાજનામા કામાદિ[ધિ]કરૂપ સૌન્દર્યઃ ॥ સામર્થ્યે
સતિ નિન્દિતાં પ્રવિહિતા નૈવાગ્રજે ક્રૂરતા વ[વ]ન્ધુઃસ્ત્રી-
૨૪ ગમનાદિભિઃ કુચરિતૈરાવર્જિતં નાયશઃ । શૌચાશૌચપરાઙ્મુખં ન ચ મિયા પૈશા-
ચ્યમંગીકૃતં ત્યા-
૨૫ ગેનાસમસાહસૈશ્ચ ભુવને યસ્સાહસાંકો ભવત્ ॥ વર્ષન્સુવર્ણં વર્ષઃ પ્રભૂતવર્ષોપિ
કનકધા-
૨૬ રામિઃ । જગદાલિલમેકકાંચનમયમકરોદિતિ જનૈરુક્તઃ ॥ યદધિદિગ્વિજયાવસરે-
સતિ પ્રસ-
૨૭ ભસંભ્રમભૂવન એવ ભૂઃ । સપદિ નૃત્યતિ પાલિમહાધ્વજોચ્છૃતકરાન્યકુનાથ વિવ-
ર્જિતા ॥ સહતે [ન*] હિ મંડલાધિપં પ-
૨૮ રમેષોઽભ્યુદયી સમુદ્રતં । ઇતિ જાતમિયા ધિયાગ્રતો રવિચન્દ્રાવપિ યસ્ય ધાવતે
[તઃ] ॥ અવનતપરમંડલે-
૨૯ શ્વરં સહાવિજયશૃંભિવેશ્મશોભિતં સમહિમકરતોરણં ચિરં નિજસેજસ્તતિ યસ્ય
રાજતે ॥ સહ-

૧ જનરલ જ્ઞેકાખના પેડિતે પુત્રોમ્મણ વાંચ્યું હુતું અને તેથી પોતાના અનુવાદમાં અંગનદેવ એમ આપ્યું. પરંતુ એ પાઠ તેણે મ્મન બદલે ભૂતથી વાંચેલ છે. ૨ આ અનુસ્વારની ભૂલ છે. ૩ આહિ વિસર્જ્ય ભૂલથી છે. ૪ હંદમાં ભંગ છે, પરંતુ અક્ષરાન્તર તદ્દન સાચું હોવાથી યોગ્ય અર્થ નીકળી શકે છે.
કે. ૬૨

- ૩૦ તે સમવાહિનીમયં ન પેરેષાં સવિશેષશાલિનીં । યદનિંદિતરાજમંદિરં નનુ ગંગા-
યમુના ચ સેવતે ॥
- ૩૧ યસ્મિંત્રાજનિ સૌરાજ્યં નિર્જિતારિ વિતન્વતિ વિમાનસ્થિતિરિત્યાસીન્ન ભોગેષુ
કદાચન યસ્યોદામપ્રતા-
- ૩૨ પાનલ વ[વ]હલશિલા કજ્જલં નીલમેઘા વિસ્ફૂર્જન્સ્વજ્ઞધારાસ્ફુરણ વિસરણા-
ન્યેવ વિદ્યુદ્વિલાસાઃ ।
- ૩૩ દુર્વારારીમકુંભસ્થલદલનગલન્મૌક્તિકામ્યેવ તારાશ્ચન્દ્રક્ષીરાન્ધિ[ઢિધ]શેષા મૃત-
ભુવન યશોરાશિનિપ્યંદિતાનિ^૧ ॥
- વીજું પતરૂં વીજી વાજુ
- ૩૪ યસ્મિન્કંઠકશોધનોત્સુકમનસ્યંભોજનાલૈર્મૃ[મિ]યેવોન્મગ્નં ન પયસ્તુ કોશ-
વસતિ[ર*]લક્ષ્મીઃ કૃતોપાયનં કે-
- ૩૫ તવ્યા પવનોલસન્નિજરાજઃ પુંજાંધકારોદરે ભૂગર્ભે[ભર્મે]પનસેન વેત્ર[ત્ર]લતયા
દ્વાર્યાત્મશુદ્ધયૈ સ્થિતં ॥ યશ્ચ સમુ-
- ૩૬ પહસિતહરનયનદહને[નો]વિહિતાનિત્યકન્દર્પરૂપસૌંદર્યદર્પ્યઃ શ્રીનિત્યકન્દર્પ્યઃ ।
પ્રભુમંત્રશક્ત્યુપવૃં[વૃ]હિ-
- ૩૭ તોત્સાહશક્તિસમાક્ષિતશતમુ[મ]સ્તુ સુખશ્ચાણક્યચતુર્મુખઃ । પ્રથિતૈક વિક-
માક્રાંત વસુંધરાહિતકરણપ-
- ૩૮ રાયણઃ શ્રીવિક્રાંતનારાયણઃ । સ્વકરકલિતહેતિહલદલિતવિપક્ષવક્ષ[:*]સ્થલ-
ક્ષેત્ર[ત્ર]ઃ શ્રીનૃપતિ તૃ [ત્રિ]ણે ત્ત્ર[ત્રઃ]^૨ ॥
- ૩૯ સમભવત્સ ચ પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીમાન્નિત્યવર્ષદેવપાદા-
નુદ્યાત[:*] પરમભટ્ટાર-
- ૪૦ કમહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીમત્સુવર્ણવર્ષદેવ પૃથ્વીવલ્લભ શ્રીમદ્વલ્લભનરેંદ્રદેવઃ
કુશલી સર્વ્વાનેવ
- ૪૧ યતા[યા]સંવ[વ]ત્ય[ધ્ય]માનકાત્રાષ્ટ્રપતિવિષયપતિગ્રામકૂટમહત્તર[।]-
યુક્તકોપયુક્તકાધિકા-
- ૪૨ રિકાન્સમાદિશત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા માન્યસ્વેટરાજધાનીસ્થિરતરાવસ્થા
નેન માતા
- ૪૩ પિત્રોરાત્મનશ્ચ પુણ્યયશોભિવૃદ્ધયે પૂર્વાલુસાનપિ દેવભોગઆગ્રહારાન્પ્રતિપાલય-
- ૪૪ તા પ્રતિદિનં ચ નિરવધિ નમસ્યગ્રામશાસનાનિ શતસઃ પ્રયચ્છતા [મયા*]
શકનૃપકાલાતીતસંવત્સર-

૧ આ અનુસ્વારની જરૂર નથી. ૨ હેલા ત્રણ શબ્દો અને વિરામના ચિહ્નો પંક્તિ ૩૩ ની નીચે ઉમેરેલાં છે, પરંતુ તેમને જૂડી પંક્તિ તરીકે ગણવાની કાંઈ જરૂરીઆત નથી. ૩ આ અનુસ્વારની જરૂર નથી. ૪ આહિ વિરામચિહ્નની જરૂર નથી.

- ૪૬ શતેષ્વષ્ટસુ પંચપંચાશદધિકેષ્વંકતોપિ સંવત્સરાણાં ૮૫૫ પ્રવર્તમાન વિજય સંવત્સરાંતર્ગ-
૪૬ ત શ્રાવણપુર્ણમાસ્યાં વારે ગુરોઃ પૂર્વાભદ્રપદાનક્ષત્રે[ત્રે]પથમકરોદકાતિ સર્ગેણ ॥ ૧ પુંડ વૈ-
૪૭ ધર્ધનનગરવિનિર્ગત કૌશિકસગોત્ત્ર[ત્ર]વાજિકાળવસત્ર[ત્ર]હચારિદામો-
દરભટ્ટસુતાય
૪૮ કૈશવદીક્ષિતાય રામપુરીસસશતાંતર્ગતલોહગ્રામઃ સવૃક્ષમાલાકુલઃ સ-
૪૯ ધાન્ય હિરણ્યાદેયઃ સદળ્લદોષદશપરાધ[:*]સમ્ભૂતોપાત્તપ્રત્યયઃ અંચાટભટપ્રવેશ[:*]
પતરું ત્રીજું
૫૦ શ (?) તોત્તરીયો ત્ર[ત્ર]હદાયન્યાયેનાચંદ્રાર્ક નમસ્યો દત્તઃ [॥ *] યસ્ય
ચાઘાટાઃ પૂર્વતઃ ઘોડે-
૫૧ ગ્રામઃ દક્ષિણતઃ વંજુલીનામા ગ્રામઃ પશ્ચિમતઃ વિંચવિહરણ[? મ] નામા ગ્રામઃ
ઉત્તરતઃ
૫૨ સોન્નહીનામા ગ્રામઃ [॥ *] એવં ચતુરાઘાટવિશુદ્ધં લોહગ્રામં કૈશવ દીક્ષિ-
તસ્ય કૃષતઃ ક-
૫૩ ધૈયતો મુંજતો મોજયતો વા ન કેનચિદ્વ્યાઘાતઃ કાર્યઃ [॥ *] મત્તા[ન્દ]
નિલાન્દોલિતજલતરંગત-
૫૪ રલમૈશ્વર્ય [-*] શરદઞ્ચ[ત્ર]વિઞ્ચ[ત્ર]મં જીવિતં સામાન્યં ચ મમિદાનફલ-
મવગચ્છદ્વિઃ* રાગા-
૫૫ મિનૃપતિભિરસ્મદ્વંરયૈ[રન્યૈ *]ર્વાયમસ્મદ્ધર્મદાયઃ* સમનુમંતવ્યઃ પ્રતિપાલની-
યશ્ચ ॥ ઉક્તે
૫૬ ચ રામભદ્રેણ ॥ સામાન્યોયં ધર્મસેતુનૃપાણાં કાલે કાલે પાલની-
૫૭ યો ભવદ્વિઃ ॥ સર્વ્વનેવં ભાવિનઃ પાર્થિવેંદ્રાન્ભૂયો ભૂયો યાચતે
૫૮ રામભદ્રઃ ॥ ષષ્ટિવર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ । આચ્છેત્તા ચાનુમ[-*]
૫૯ તા ચ તાન્યેવ નરકે વસેત ॥ સ્વદત્તાં પરદત્તાં વો યો હરેતુ વસુંધરાં ।
૬૦ સ્વ[શ્ચ]વિષ્ટાયાં કૃમિર્ભૂત્વા પિતૃભિસ્સહ પચ્ચ[ચ્ય]તે ॥ પ્રસૃત્યા સંપ્રદાનેન દ-
૬૧ તસ્યાહરણેન ચ । જન્મપ્રમૃતિ યદ્દત્તં તત્સર્વ્વં નિષ્ફલં ભવેત્ ॥ ક-
૬૨ લ્પ કોટિસહસ્રાણિ કલ્પકોટિશતાનિ ચ । નિવસે દ્ર (બ) હ્ણો લો-
૬૩ કે ભૂમિદાનં દદાતિ યઃ ॥ શિવમસ્તુ સર્વજગતઃ ॥ ૐ નમઃ શિવાય । (॥)

૧ આ વિરામચિહ્નની જરૂર નથી. ૨ મોતીઅર વિજીયમ્સ એ ૩૫ આપે છે : પુંડ અને પુંડૂ- પુંડવર્ધન પુંડવર્ધન અને પૌન્ડ્રવર્ધન. ૩ ' નો નીચેનો ભાગ ડાબી બાજુએ જરા વધારે સ્પષ્ટતાથી વાળેલો છે, પરંતુ તે પં. ૧૨ માં મંડલમાં છે તેવી રીતે ' ૩ ' અક્ષર કાતરેલો છે તેથી આહિ ' ૩ ' પાઠ ધારેલો છે અને નહીં કે ' ૩ ' ૩ પ્રથમ આ કેતરીને પંજીથી બૂંસાડી અ ઠરવામાં આવ્યો છે. ૪ આ વિસર્ગની જરૂર નથી.

ભાષાન્તર

ૐ ! સૃષ્ટિની રચનાની પૂર્ણતાથી પ્રસન્ન થએલા આત્માવાળા બ્રહ્માનાં—સરસ્વતિને આનન્દ-દાયી મધુર સામ ગીતો વિજયી છે !

(પં. ૧) તારા ચક્ર જેવા કમળથી આવૃત ગગનસરવરના પદ્મિનીના રાજહંસમાંથી, ત્રિભુવનમાં મહારાજ મહનના ઉજ્જવળ શ્વેત છત્રમાંથી લાવણ્યમાં પયોદધિ સમાન, દ્યુતિમાં રૂપાના ગિરિ સમાન, દિગ્વધુનાં કુણ્ડલમાંથી, ઇન્દુમાંથી, ત્રિભુવન કમળના આવાસ સ્થાન હોવાના યશ સંપન્ન કુળ ઉદ્ભવ્યું.

(પં. ૪) તે કુળમાંથી પૃથ્વીપર સાગર સમાન, દ્યુતિના કુળગૃહ સમાન, મહિમાના ધામ સમાન, ધૈર્ય, અતિ અભ્યુદય, અને આતુર્યના ક્ષીડાસ્થાન સમાન, આશ્રય માટે આવેલાં સર્વ પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરી યશ પ્રાપ્ત કરનાર ચતુર્વંશ ઉત્પન્ન થયો.

(પં. ૫) ચતુર્વંશના નિર્મળ નભમાં શત્રુમંડળને નમાવનાર ઇન્દુ સમાન કળાવાળો, સર્વ મનોરથ વિસ્તારવાળા અને મહાન યશથી પૂર્ણ કરનાર દન્તિદુર્ગનૃપ પ્રગટયો.

(પં. ૭) પછી સૂર્ય મેરૂના શિખરે ચઢે છે તેમ ઉદય પામી અને શ્રી અને વીર સિંહાસન પર આવી, સૂર્ય તિમિર દૂર કરે છે, તેમ ચૌલુક્યોના બળવાન વંશનું તિમિર દૂર કરી અને સૂર્ય ગિરિનાં શિખરો પર ઠિરણો મૂકે છે તેમ ત્હેની અદૃ(આજ્ઞા) નૃપોના શિરપર મૂકી તે નૃપના પિતૃવ્યઠ શ્રીકૃષ્ણનૃપે અખિલ જગમાં તેની મહાન દ્યુતિ પ્રસારી.

(પં. ૯) તેનાથી ગોવિંદ નૃપ જન્મ્યો હતો. તેનું શત્રુઓને બાળવાથી થએલા ધૂમ્રનું ચિન્હ ઇન્દુ બિંબના શિલા તળ પરની પ્રશસ્તિ હોય તેમ દેખાય છે.

(પં. ૧૦) તેનો અનુજ, નિરૂપમના અપર નામવાળો, ભૂમિ રક્ષામાં વીર મતિવાળો, અરિગણને દૂર કરનાર અને જેની મુદ્રાથી જલધિ પણ ઉચિત નામથી સમુદ્ર કહેવાયો તે, ઇન્દ્ર-તેજસ્વ નૃપ હતો.

(પં. ૧૧) તે પછી જગત્તુંગ જન્મ્યો. તેના શત્રુનૃપો તેમની પાસેથી સકળ મંડળ હરી લીધાથી યૌવન વીતી ગએલી વનિતાના સ્તન માફક (નરમ અને શક્તિહિન) થઈ ગયા.

(પં. ૧૨) અને તેનાથી અતુલ બલવાન, જેનાથી અસમાન ચૌલુક્યો અને આભ્યૂષણ આદિથી ઉત્પન્ન થએલો રતિનિગ્રહ કોપથી વિંગવહ્નીમાં પ્રસન્ન થયો હતો અને જેનો શુદ્ધ યશ, વિરિજિચના ઇંડાની અંદર, બહાર કે ઉપરના તળ પર સમાસ સ્થાન ન મળવાથી પૃથ્વીના ઉંડા સાગરમાં મૂક્યો હતો તે અમોઘવર્ષ જન્મ્યો હતો.

(પં. ૧૫) તેનાથી અકાલવર્ષ નૃપ જન્મ્યો હતો. તેના પરાક્રમથી લયલીત થઈ તેના શત્રુઓએ ઢાલ અને તરવારનો સઘ ત્યાગ કર્યો.

(પં. ૧૬) સહસ્રાર્જુનના વંશનું ભૂષણ, કોઠ્ઠલની પુત્રી તેની રાણી થઈ અને તેનાથી જગત્તુંગ જન્મ્યો હતો. સાગર સમે ગંભીર અને રતનના નિધિ, અને પ્રતિપક્ષથી નૃપોનું રક્ષણ કરવા સમર્થ (જેમ સાગર પર્વતોને શત્રુઓથી રક્ષે છે તેમ) કોઠ્ઠલના પુત્ર રણવિગ્રહના સાગરમાંથી લક્ષ્મી નામે પુત્રી, સાગરમાંથી લક્ષ્મીદેવી પ્રકટી તેમ, જન્મી હતી. તે સમાન શત્રુ વિનાના, ભીમસેન અને અર્જુનના યશની પ્રાપ્તિથી અલંકારિત, તે નૃપની પત્ની થઈ.

(પં. ૧૯) જગત્તુંગ જે ઉદયગિરિ સમાન હતો. તેમાંથી ઉદય પામતો લક્ષ્મીનો પુત્ર વિજયી સૂર્ય સમાન નૃપ જન્મ્યો હતો. તેનો આત્મા વેજસ્વી હતો અને તેના વજ્ર સમાન કરથી, ઇન્દ્ર પર્વતોના પક્ષછેદન માટે વજ્ર ફેંકે તેમ સદાચારમ થી ચલિત થએલા સર્વ નૃપોના

ધક્ષ વિષ્ણુરી નાંખ્યા અને અનિમિષ નયનથી દર્શન યોગ્ય (જેમ ઇન્દ્ર દેવોથી દર્શન યોગ્ય છે તેમ) તે ઇન્દ્રરાજ આ ભૂમિપર સત્ય રીતે કહેવાતો,

(પં. ૨૦) દશકંઠનો દર્પ હણુનાર શ્રીહૈહયના વંશમાં કોઠ્ઠલ જન્મ્યો હતો અને તેનો ગુણમાં વિખ્યાત અર્જુન પુત્ર હતો. તેને મહાબળવાન અમ્મણુ દેવ પુત્ર હતો અને તેનાથી પદ્મા જેમ સાગરમાંથી અને ઉમા હિમવાન નામના ગિરીશમાંથી જેમ જન્મી હતી તેમ દ્વિજમ્બા જન્મી.

(પં. ૨૨) શ્રી ઇન્દ્ર નૃપથી તેનામાં (દ્વિજમ્બામાં) ગોવિન્દરાજ નામનો કામદેવથી અધિક રૂપ અને લાવણ્યવાળો પુત્ર જન્મ્યો. તે સમર્થ હતો છતાં નિન્દિત કુરતા અગ્રજ બન્ધુ તરફ તેણે બતાવી નહતી. બન્ધુજનની સ્ત્રીગમન આદિ કુચરિતથી તેણે દોષ ક્યો ન હતો. શૌચ અને અશૌચ પરામુખ (દુષ્કૃત્યોના કારણ રૂપ) પિશાચપણું ભયથી ઠદિ ધાર્યું ન હતું. તેનાં દાન અને અતુલ સાહસોથી પૃથ્વીમાં સાહસ માટે વિખ્યાત થયો. દાનવૃષ્ટિ વડે, સુવર્ણવૃષ્ટિ વરસાવી, અને અતિવૃષ્ટિથી તેણે કનકની વૃષ્ટિ કરી, અખિલ ભુવન કૃક્ત કાંચનનું બનાવ્યું, એમ પ્રજા તરફથી કહેવાય છે. અતિ ભયઉપજાવતા તેના દેશોના વિજય સમયે પૃથ્વી ખરેખર તેનાં મહાન પાલિકવજ રૂપે પોતાના ઉંચા કરેલા કર સહિત અને અન્ય દુષ્ટ નૃપોથી મુક્ત થઈ આનંદથી નૃત્ય કરે છે. ઉદય પામતો તે અન્ય દર્પવાળા નૃપને સહન કરતો નથી, એ વિચારથી ભયથી ભરેલા મન સહિત સૂર્ય અને ચંદ્ર (તેઓ પોતે અન્ય દર્પવાળા મંડળને સહન કરતા નથી તે) પણ તેની આગળ નાશી ગયા. તેના સુંદર મહેલ જેમાં શત્રુ મણ્ડલેશ્વરો તેને નમન કરે છે તે વિજયથી ઉજ્જવલ છે અને તેના તોરણના નિયમિત ભૂષણ માટે ચન્દ્ર છે અને તે સદા તેના તંજ સંપન્ન છે તેથી (મહેલ) વિરાજે છે. ખરેખર તે શત્રુઓનાં વિશેષ ગુણવાળાં સમાન સૈન્ય સહન કરતો નથી તેથી ગંગા અને યમુના (જેઓ તેમના સમાન નદીઓ સહન કરતી નથી તે) તેના રાજમંદિરની સેવા કરે છે. જ્યારે તે નૃપ સુરાજ્ય કરતો હતો ત્યારે કોઈ પણ ભોગમાં ઈર્ષ પણ વિમાન સ્થિતિ ઠદિ થતી નહીં. તેના અબદ્ધ પ્રતાપ અગ્નિની અસંખ્યા જવાળાનું કાળજ તે નીલ મેઘ છે, તેની અસિધારાના રકુરતાં કિરણો તે ખચિત વિદ્યુતના ચમકારા જ છે. અંકુશમાં રાખવા કઠિણ અરિના ગભ્ભેનાં કુમ્ભ તે મેદે છે ત્યારે ઝરતાં મૌક્તિક તે તારા છે; અને તેના ચશનાં બિંદુપાત જે વિશ્વભરે છે તે ચન્દ્ર, પયોદધિ અને શેષ છે. તેનું ચિત્ત કંટક દૂર કરવા ઉત્સુક છે તેથી કમળનલિની તેના ભયથી જલમાંથી (લઈ લેવાય તેથી) ઉંચાં થતાં નથી, પણ લક્ષ્મી જે તેની કળીઓમાં વસે છે તે તેમનાથી ઉપહાર તરીકે દેવાઈ છે. પવનમાં ઉડતા તેના પુંજરજથી અંધકારવાળા પૃથ્વીના ઉદર-ગર્ભમાં કેતકી આશ્રય લે છે. અને ફણસનાં વૃક્ષ અને વેતલતા તેના દ્વારમાં પોતાના બચાવ માટે સેવક માફક ઉભાં રહે છે અને તે અચિન્ત્ય કન્દર્પનું રૂપ અને સૌંદર્ય ધારી હરના લોચનની ભસ્મ કરવાની શક્તિને ધિક્કારતાં હસતો તે ખચિત નિત્ય કન્દર્પ થયો. નિજ પ્રભુત્વ અને મંત્રશક્તિથી મહાન બનેલા ઉત્સાહથી શતમુખના સુખપર હાસ્ય કરતો તે ચાણકોમાં ચતુર્મુખ થયો. તેના વિખ્યાત અને અતિ પ્રસિદ્ધ પ્રતાપથી ભરેલી પૃથ્વીનું શ્રેય કરવાની ઉત્સુકતાવાળો તે પરાક્રમી વીરોમાં સાક્ષાત્ શ્રીનારાયણ થયો. (અને) તેના હસ્ત દેવાએલા હતા તે શસ્ત્રથી શત્રુઓનાં વક્ષસ્થળ-ક્ષેત્ર ભેદી તે શ્રી ત્રિનેત્ર સાક્ષાત્ નૃપોમાં થયો.

(પં. ૩૬) પરમભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર, શ્રીમાન નિત્યવર્ષ દેવનો પાદાનુધ્યાત પરમભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર, અતિપૂજાપાત્ર શ્રીમાન્ સુવર્ણવર્ષદેવ પૃથ્વીવલ્લભ શ્રીમદ્ વલ્લભનરેન્દ્રદેવ કુશળ ક્ષેમ હોઈને રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, ગ્રામકૂટ, મહત્તર, આયુક્તાક, ઉપયુક્તાક, અને આધિકારિકને તેમના સંબંધ અનુસાર બહેર કરે છે.

(પં. ૪૨) તમને જાહેર થાઓ કે:—માન્યજેટ રાજનગરમાં સદા વસનાર, જે દેવોના ઉપલોગનાં અથહાર દાન જોકે પૂર્વના નૃપોથી વિદ્વવાળાં થતાં હતાં છતાં તેનું રક્ષણ કરનાર અને નિત્ય નમસ્થ થામોનાં અસંખ્ય શાસનપત્ર આપનાર મારાથી, મારાં માતૃપિતા અને મારા પુણ્ય યશની વૃદ્ધિ માટે શકનૃપના કાળ પછી આઠસો પંચાવન સંવતમાં (સંખ્યામાં) ૮૫૫ સંવતમાં શ્રાવણ પૂર્ણિમા ને શુક્રવારે પૂર્વા-આદ્રપદા નક્ષત્ર નીચે ચાલુ વિજય સંવત્સરમાં રામપુરી ૭૦૦ માં આવેલું લોહાગ્રામ ગામ વૃક્ષોની હાર સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, અપરાધ અને દશ અપરાધના દણ્ડ અને શિક્ષા સહિત, અને ભૂતોપાત પ્રત્યય સહિત, સૈનિકોના પ્રવેશમુક્ત પ્રદાનના નિયમ અનુસાર નમસ્થ દાન તરીકેના ઉપલોગ માટે, ચન્દ્ર અને સૂર્યના અસ્તિત્વ કાળસુધી પુણ્યવર્ધન નગરથી આવેલા, દામોદર ભટ્ટના પુત્ર, કૌશિક ગોત્રના, વાજિકાણ્વ સમ્રાટચારી કેશવ દિક્ષિતને પાણીના અતિ અર્ધથી અપાયું છે, તેની સીમા:— પૂર્વે ઘોડેગ્રામ ગામ; દક્ષિણે વાઝબુલી ગામ; પૂર્વે વિજય વિહરજ (?) ગામ; અને ઉત્તરે— સોન્નેહી ગામ.

(પં. ૫૨) જ્યારે કેશવ દિક્ષિત આ ચાર સીમાવાળું લોહાગ્રામ ગામ ખેડતો હોય અથવા ખેતી કરાવતો હોય; ઉપલોગ કરતો હોય અથવા અન્યથી ઉપલોગ કરાવતો હોય, ત્યારે તેમાં તેને કોઈએ કંઈ પ્રતિબંધ કરવો નહીં. આ મારા દાનને અમારા વંશના કે અન્ય લાવિ નૃપોએ દક્ષમી પવનથી ધીમે ક્ષુબ્ધ થએલાં જલના તરંગો સમાન ચંચળ છે અને જીવિત શરદ ઋતુના મેઘ સમાન અનિત્ય છે અને ભૂમિદાનનું કૃણ (દેનાર અને ચાલુ રાખનારને) સામાન્ય છે, એમ માની અનુમતિ આપવી અને રક્ષણ કરવું.

(પં. ૫૫) અને રામભદ્રે કહ્યું છે કે :—“આ ધર્મી નૃપોનો સામાન્ય સેતુ સદા તારાથી રક્ષાવો જોઈએ.” આમ રામભદ્ર પુનઃ પુનઃ સર્વ લાવિ નૃપોને પ્રાર્થના કરે છે. ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ વસે છે, પણ તે જમ કરનાર અથવા તેમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષ નરકમાં વાસ કરે છે.

તેના પોતાનાથી અથવા અન્યથી દેવાએલી ભૂમિ જે હરી લે છે તે જ્ઞાનની વિષ્ણુમાં કીડા જન્મે છે અને તેના પૂર્વજ સહિત સંતાપમાં રંધાય છે. કંબુસાઈથી આ પવાથી અને ક્ષીયેલું જમ કર્ણથી જન્મથી આપેલું સર્વ અફલ થાય છે. ભૂમિદાન દેનાર પ્રદાના જગમાં સહજ કરોડ અને શત કરોડ કદપ વસે છે. અખિલ જગની ઉન્નતિ થાઓ. ઐ શિવને નમન !

श्रीः
गुजरातना ऐतिहासिक लेख

यौलुङ्कय वंशना लेखो

ચૌલુક્ય વંશના લેખો

નં. ૧૩૭

મૂલરાજનું દાનપત્ર^૧

વિ. સ. ૧૦૪૩ માધ વ. ૧૫

અણહિલવાડના ચૌલુક્યોનાં અગિયાર દાનપત્રો સંબંધી ઐતિહાસિક નોંધ

રેવાકાંઠાના કામચલાઉ પોલિટીકલ એજન્ટ મેજર જે. ડબલ્યુ વોટસને થોડા સમય પહેલાં મને ખબર આપી કે ગાયકવાડના ઉત્તર મહાલના મુખ્ય ગામ કડીની ગાયકવાડી ઠચેરીમાં કેટલાંક જૂનાં તામ્રપત્રો પડેલાં છે. એનરેબલ સર ઈ. સી. બેઈલીની વિનતિ ઉપરથી ગવર્નમેંટ ઓફ ઈંડીયાના ફેરીન સેક્રેટરી ડૉ થોર્નટને વડોદરાના એજન્ટ મારફત ગાયકવાડના દીવાન સર. ટી. માધવરાવ ઉપર વગ ચલાવી ૨૦ પતરાં એટલે કે નં. ૧ અને નં. ૩ થી ૧૧ એમ લેખો પ્રસિદ્ધિ માટે મેળવી આપ્યા. નં. ૨ પાલનપુરના પો. એ. કર્નલ શોર્ટે રાધનપુરના દરબાર પાસેથી મેળવી આપેલ.

અત્યાર સુધી^૨ અણહિલવાડના ચૌલુક્ય રાજાઓનાં ત્રણ દાનપત્રો પ્રસિદ્ધ થયાં છે :

(૧) કુમારપાલનાં નાડોલનાં પતરાં^૩ (૨) ભીમદેવ ૧ લાનાં કચ્છનાં પતરાં^૪ (૩) ભીમદેવ બીજાનાં અમદાવાદનાં પતરાં.^૫

આટલાં સામટાં પતરાંની શોધ તેટલા માટે ગુજરાતના ઇતિહાસ માટે બહુ ઉપયોગી છે. બીજા વંશના કરતાં આ વંશની દંતકથાઓ વધુ પ્રમાણમાં જૈન પંચાયત મારફત સુરક્ષિત રહેલ છે.^૬ તોપણ ઘણી ઐતિહાસિક હકીકત ઉપર હજી વધુ અજવાળું પાડવાની જરૂર છે. આ વંશની ઉત્પત્તિ તથા મૂલરાજ કેવી રીતે ગાદીએ આવ્યો તે ચોક્કસ થયેલ નથી. રાજાઓની સંખ્યા પણ શંકાસ્પદ છે. ભીમદેવના લેખમાં ૪ થા રાજા વલ્લભને છોડી દીધો છે. મુસલમાન ગ્રંથકારોનું ગુજરાત ઉપર મહમુદ ગઝનવીની ચઢાઈનું વર્ણન જૈન ગ્રંથોની સાથે બંધ બેસતું નથી. ભીમદેવ ૨ જાના રાજ્યનો સમય અને વાઘેલા વંશની ઉત્પત્તિ સંબંધી પણ વિશેષ અજવાળું પાડવાની જરૂર છે. મી. કીનલોઝ ફોર્બસની રાસમાળામાં આ બાબત બહુ જ જુજ માહિતી છે. કારણકે તેને સોમેશ્વરની કીર્તિકૌમુદી, રાજશેખરનો પ્રબંધ કોશ અને હસ્તગણિતું વસ્તુ પાલચરિત ઉપલબ્ધ નહોતાં. આટલા માટે આહીં આ લેખોનાં અક્ષરાન્તર વિગેરે ઉપરાંત ઐતિહાસિક નોંધ મૂકવી જરૂરની છે.

ગુજરાતના ઘણાખરા જૈન કથાકાર લખે છે કે ગુજરાતનો પહેલો ચૌલુક્ય રાજા, ઠનોજની રાજધાની ઠલ્યાણમાં રાજકર્તા ભુવનાદિત્યના દીકરા રાજથી તથા અણહિલવાડ પાટણના છેલ્લા

૧ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૮૦ જી. પ્યુલર ૨ ઈ. સ. ૧૮૭૭ ૩ ટોડ રાજસ્થાન વો. ૧ પા. ૭૦૭ ૪ ફોર્બસ રાસમાળા વો. ૧ પા. ૬૬ ૫ કચ્છનો ઇતિહાસ આત્મારામ કે. ત્રિવેદીકૃત પા. ૧૭. ૬ અત્યાર સુધી નીચેના ગ્રંથો સુરક્ષિત છે—(૧) હેમચંદ્ર અને અભય તિલકનો દ્વયાશ્રય કોશ. લખ્યો ઈ. સ. ૧૧૬૦ સુધાર્યો ઈ. સ. ૧૨૫૫—૫૬ (૨) સોમેશ્વરની કીર્તિકૌમુદી ઈ. સ. ૧૨૨૦—૩૫ (૩) કૃષ્ણ ભટ્ટની રત્નમાલા ઈ. સ. ૧૨૭૦. (૪) મેરુતંગની પ્રબંધ ચિંતામણિ ઈ. સ. ૧૩૦૮. (૫) મેરુતંગની વિચારબ્રેણી ઈ. સ. ૧૩૧૦. (૬) રાજશેખરનો પ્રબંધકોશ ઈ. સ. ૧૩૪૦ (૭) હર્ષગણિતું વસ્તુપાલચરિત ઈ. સ. ૧૪૪૦—૪૧. (૮) જનમંડનનું કુમારપાલચરિત ઈ. સ. ૧૪૩૫—૩૬ તથા તેમાંથી ગુજરાતી ઉતારો.

આપોત્કટ અથવા આવડ રાજની બેહેન લીલાદેવીથી ઉત્પન્ન થયો હતો. મેરૂતુંગ લખે છે કે વિ. સં. ૬૬૮ માં પોતાના બે ભાઈ સાથે રાજ સોમનાથ પાટણની યાત્રાએથી વળતાં અણહિલવાડ પાટણ શિકાયો હતો અને ઘોડેસ્વારની કવાયતની ટીકાથી તેમજ પોતાની ઘોડેસ્વાર તરીકેની હુશીયારીથી રાજનું કયાન ખેચ્યું. તેનું કુળ જાણ્યા બાદ તેની સાથે લીલાદેવીને પરણાવી. તે પ્રસવસમયે શુભરી ગઈ, પણ તેનું પેટ ચીરી, મૂલરાજને જીવતો કાઢ્યો. મૂલરાજ (મૂળ નક્ષત્રમાં જન્મેલો તેથી) ને તેના મામાએ ભણાવ્યોગણાવ્યો અને મોટો કર્યો. દારૂના નિશામાં તેને ઘણી વાર રાજગાદી આપવામાં આવતી, પણ નિશો ઉતર્યા બાદ પાછી લઈ લેવામાં આવતી. આથી કંટાળી મૂળરાજે તેનું ખૂન કરાવી ગાદી પડાવી લીધી.

મી. ફાર્બસે આ વૃત્તાન્તને થોડી ઘણી અસંબદ્ધ હકીકત કાઢી નાંખીને સ્વીકાર્યો છે અને તેણે તથા મી. એલફ્રીન્સ્ટને માન્યું છે કે મૂલરાજનો આપ કનોજમાંથી નહીં, પણ દક્ષિણના ચૌલુક્ય વંશની રાજધાની કલ્યાણમાંથી આવેલો હતો. મેરૂતુંગ લખે છે કે સામંતસિંહે વિ. સ. ૬૯૧-થી ૬૯૮ સુધી રાજ કર્યું. તેમજ રાજ અણહિલવાડમાં પણ ૬૯૮ માં આવ્યો એમ લખેલ છે. આ બે ખનાવ વચ્ચે ઓછામાં ઓછું વીશ વર્ષનું અંતર હોવું જોઈએ, તેથી આ વૃત્તાન્ત સર્વથા ત્યાજ્ય છે. આપોત્કટ અને ચૌલુક્ય વંશને જોડવાના હેતુથી ભાટચારણોએ આ ખનાવ કલ્પી કાઢ્યો હોવો જોઈએ. દ્વયાશ્રય કેશમાં આ સંબંધી કાંઈ પણ ઉલ્લેખ નથી. તેથી તેમજ તામ્રપત્ર નં. ૧ માંની થોડી હકીકત છે તેથી ઉપરની અટકળને ટેંકા મળે છે. ફાર્બસે સુચવ્યું છે તે મુજબ દ્વયાશ્રય કેશ હેમચંદ્રની જ કૃતિ નથી. વિ. સ. ૧૩૧૨ માં અભયતિલકે તેમાં સુધારાવધારો કરેલ છે અને કેટલીક અસંબદ્ધ હકીકત ઉપરથી અટકળ થાય છે કે બાકીનો ભાગ પણ માત્ર ૧૨ મી સદીના લેખકનો રચેલો નથી. તોપણ એકંદરે તે મેરૂતુંગના ગ્રંથ કરતાં વધુ પ્રમાણભૂત છે. તેમાં મૂલરાજને માત્ર ચૌલુક્ય લખ્યો છે. અને તેની બહાદુરી અને શક્તિનાં વખાણ કરેલ છે. આપણા લેખમાં પણ દાન દેનારની ઉત્પત્તિ સંબંધી ટુંકું વર્ણન છે. તેને સોલંકી વંશમાં જન્મેલો અને મહારાજાધિરાજ રાજનો દીકરો લખ્યો છે. તેણે સારસ્વત મંડલ (સરસ્વતી નદીની આસપાસનો સુલક) પોતાના બાહુબળથી મેળવ્યું. મેરૂતુંગનું વર્ણન સાચું હોય તો રજપૂતના રખડતા નાના છોકરાને મહારાજાધિરાજ લખાય નહીં.

મૂલરાજના દાનપત્રની હકીકત ધ્યાનમાં લેતાં તેમજ મૂલરાજને વંશનો સ્થાપક વર્ણવ્યો છે તે ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે તેના પૂર્વજ ચૌલુક્યના અસલ દેશના રાજ હશે અને ત્યાંથી તેના હુશ્મનોથી હાંકી કાઢવાથી અગર વધુ પ્રદેશ મેળવવાના લોભથી ગુજરાતમાં તે આવ્યો હશે. તે અસલ પ્રદેશ કયો તે સવાલ વિચારવાનો છે. ગુજરાતના ભાટો લખે છે કે વિ. સ. ૭૫૨માં કનોજમાં કલ્યાણકટકનો રાજા ભૂરાજ, ભૂયડ અગર ભૂવડ (એટલે કે ભૂપતિ) ગુજરાતમાં રાજ કરતો હતો અને જયશેખરનો નાશ કર્યો અને ત્યાર બાદ કર્ણાટક, ચંદ્રાદિત્ય, સોમાદિત્ય અને છેવટે ભુવનાદિત્ય જે રાજનો આપ હતો તે કલ્યાણની ગાદીએ આવ્યો. મી. ફાર્બસ મી. એલફ્રીન્સ્ટન વિગેરેએ આ કલ્યાણને દક્ષિણ ચૌલુક્યોની રાજધાની કલ્યાણ માનેલ છે અને હું પણ અમુક વખત એમ માનતો. તેના આધારમાં નીચેની ખીનાઓ આપી શકાય તેમ છે: (૧) દક્ષિણનું કલ્યાણ આઠ સદી સુધી ચૌલુક્યની રાજધાની હતી અને કનોજમાં આવું ગામ મળી આવતું નથી. (૨) દક્ષિણના ચૌલુક્યોના લેખોમાં ગુજરાત જિત્યાનું લખે છે—(૩) ચૌલુક્ય રાજા વિજયરાજના શ. સ. ૩૬૪ ઇ. સ. ૪૭૨-૭૩ ના તામ્રપત્રમાં લખ્યું છે કે તે ભરૂચના પ્રદેશોનો માલિક હતો. પરંતુ ખીન્ન મતના પ્રમાણ વધુ સખળ છે: (૧) દક્ષિણના રાજાઓ ચાલુક્ય, ચલુક્ય, અલિક્ય અગર ચલક્ય લખે છે, ન્યારે ગુજરાતમાં ચૌલુક્ય લખે છે. પાટણ વંશનો સ્થાપક દક્ષિણમાંથી આવ્યો હોત તો પોતાને ચૌલુક્ય લખત. (૨) દક્ષિણ ચૌલુક્યોના કુલદેવતા વિષ્ણુ છે

જ્યારે ગુ. ચૌલુક્યો શૈવ છે (૩) દ. ચૌ. નું લાંછન વરાહ છે જ્યારે ગુ. ચૌ. નું નંદી છે. (૪) ભૂપતિથી રાજ સુધીના રાજાઓનાં નામ દક્ષિણ વંશના લેખોમાંની વંશાવલી સાથે મળતાં નથી. (૫) મૂલરાજને દ. ચૌ. સાથે મિત્રભાવ ન હોતો. તે ગાદીએ આવ્યા બાદ તેલિંગનના તૈલપ રાજાએ ખારપને હુમલો કરવા મોકલ્યો હતો. (૬) મૂલરાજે તથા તેની પછીના રાજાઓએ ગુજરાતમાં ઘણા બ્રાહ્મણોને વસાવ્યા જે ઔદિચ્ય (ઉત્તરતરફના) નામે મશહૂર છે અને તેઓને સિહોર (સિંહપુર), ખંભાત (સ્તંભતીર્થ) તેમ જ બનાસ અને સાબરમતી વચ્ચે અનેક ગામો દાનમાં આપ્યાનું પૂરવાર થાય છે. મૂલરાજે દક્ષિણમાંથી આવ્યો હોત તો ગુજરાત તેલિંગણ અને કર્ણાટકી બ્રાહ્મણોથી ભરપૂર હોત. આ છેલ્લી હકીકત બહુજ સબળ છે, જે કે બીજી હકીકતોનું કદાચ સમાધાન થઈ શકે; જેમ કે મૂલરાજે પોતાનું લાંછન તથા ધર્મ ગુજરાતમાં આવીને બદલ્યાં હોય. વળી કનોજમાં બીજું કલ્યાણ હોવું અસંભવિત નથી. કનોજના ઇતિહાસમાં આઠમી સદીના યશોવર્માથી માંડી દશમી સદી સુધી કંઈ પણ પ્રકાશ પડેલ નથી. આ ખાડો ભૂપતિ અને તેના અનુયાયીઓથી પૂરાઈ શકે તેમ છે. ભૂપતિ ઇ. સ. ૬૬૫-૬૭૫ માં રાજ કરતો હતો અને મૂલરાજ ૮૪૧-૮૪૨ માં ગાદીએ આવ્યો. વિશેષમાં દક્ષિણના ચૌલુક્યે માને છે કે તેના પૂર્વજે ઉત્તરમાંથી આવેલા અને અયોધ્યામાં રાજ્ય કરતા હતા. નૌથર્વેસ્ટ પ્રોવીન્સીઝના ગેઝેટીયરમાં લખેલ છે કે ચૌલુક્ય રજપૂતો કનોજ પ્રદેશમાં અત્યારે પણ હયાત છે. કલ્યાણ નામે ઘણાં ગામો હતાં, જેવાં કે મુંબઈ પાસેનું કલ્યાણ અને દક્ષિણનું કલ્યાણ; તેથી કનોજમાં કલ્યાણ હોવાનું અસંભવિત નથી. આ બધી હકીકત ઉપરથી હું એમ નિશ્ચય ઉપર આવું છું કે મૂલરાજ કાન્યકુબ્જમાં રાજકર્તા રાજનો વંશજ હોવો જોઈએ અને ગુજરાત જિત્યું હોવું જોઈએ, તેમજ તેની મા ચાવડા વંશની હોઈ શકે. ભાટોને રાજવંશાવલી બાબતમાં બહુ જ ચોક્કસ માનવા જોઈએ, કારણ તે સાચી રાખવી તે તેનો ધંધો કહેવાય.

આ લેખથી બીજી બે બાબતોને પુષ્ટિ મળે છે. લેખ નં. ૧ પં. ૨ માં મૂલરાજને જ્યંત્રકાચ વિહિતાચલાશ્રયઃ વર્ણવ્યો છે. અણહિલવાડ પાટણની આસપાસ પચાસ માઈલ સુધીમાં ટેકરી પણ નથી, તે હકીકત ધ્યાનમાં લેતાં ઉપરનું વર્ણન ઐતિહાસિક વૃત્તાન્તને ઉદ્દેશીને છે એમ સમજવું જોઈએ. મેરૂતુંગ લખે છે કે ગાદીએ બેઠા પછી તરત મૂલરાજ ઉપર બે લશ્કરો ચઢી આવ્યાં હતાં. એક તો શાકમ્બરી (સામ્બર)ના રાજા સપાદલક્ષીયનું અને બીજું કલ્યાણના તૈલપના સુબા ખારપનું. જેને પરિણામે તે કચ્છના વાગડ પરગણામાંના કંથકોટ (કંથાદુર્ગ)માં ભાગી ગયો હતો તેને શિવજીની કૈલાસની સ્થિતિ સાથે કવિએ સરખાવી લાગે છે. બીજી બાબત વળી વિશેષ સ્પષ્ટ છે. મેરૂતુંગ પ્રબન્ધચિંતામણિમાં લખે છે કે મૂલરાજ સોમનાથનો અનન્ય ભક્ત હતો અને દર સોમવારે સોમનાથ પાટણ (૨૫૦ માઈલની મુસાફરી કરીને) દર્શન માટે જતો. આ ભક્તિથી તુષ્ટ થઈ સોમનાથ પ્રથમ મહાદેવી (વિરમગામ તાલુકાનું માંડલ) અને પછી અણહિલવાડ પધાર્યા. મહાદેવીમાં મૂલરાજે મૂલેશ્વરનું મંદિર બંધાવ્યું. મૂલનાથ દેવને કમ્બોઈક ગામ દાનમાં આપવામાં આવ્યું તે આ મૂલેશ્વરનું મંદિર હોવું જોઈએ. લેખનો ઐતિહાસિક વિભાગ બહુજ ટુંકો છે અને તેમાં મૂલરાજની વામનસ્થલી (વંથળી)ના આભીર અગર યાદવો ઉમરમ્લી તેમજ લાઠના રાજા ઉપરની ચઢાઈનું વર્ણન નથી. સંવત ૧૦૪૩ વિક્રમ આવ્યો છે તે મૂલરાજના રાજ્ય સમય વિ. સં. ૯૯૮-૧૦૫૩ સાથે બંધ બેસતો આવે છે.

મેરૂતુંગના વૃત્તાંત અનુસાર મૂલરાજ પછી તેનો દીકરો ચામુંડ ગાદીએ આવ્યો; જેણે તેર વર્ષ એટલે કે ૧૦૬૬ (ઇ. સ. ૧૦૦૬-૧૦) સુધી રાજ્ય કર્યું. તેના પછી તેના બે દીકરા વલ્લભરાજ અને દુર્લભરાજ ગાદીએ આવ્યા. જેમાંનો પહેલો ૬ માસ બાદ શીળીમાં મરણ પામ્યો જ્યારે બીજાએ સં. ૧૦૭૮ (ઇ. સ. ૧૦૨૧-૨૨) સુધી રાજ્ય કર્યું. તે વરસમાં તેણે પોતાની ગાદી છોડી અને પોતાના નાનાભાઈ નાગરાજના દીકરા ભીમદેવ ૧ લા ને ગાદી આપી. આ

સમય સંબંધી કાંઈ વધુ વિગત પ્રાપ્ત નથી. ચામુંડ અને દુર્લભરાજ બન્ને સ્વામી થયેલા અને તેમાંથી એક કાશી ગયા ત્યારે તેમનું માળવાના રાજ્યએ અપમાન કર્યું તેથી માળવા સાથે વૈરભાવ ઉત્પન્ન થયો. ભીમદેવ ૨ બના વિ. સં. ૧૨૬૬ ના તામ્રપત્રમાં વદલભરાજનું નામ નથી, પણ આ પતરાં-માંથી નં. ૪ થી ૧૦ બધામાં તેનું નામ છે તેથી અટકળ થાય છે કે તેના ટુંકા સમયને લીધે અમુકમાં નામ નહીં લખાયું હોય.

બીજી બાબત એટલે કે ગુજરાતની દંતકથાઓ અને આઈને અકબરી વિગેરે ગ્રંથો વચ્ચે સાલનો ગડબડાટ વધારે ગંભીર છે. જો ચામુંડને ૧૦૧૦ ને બદલે ઇ. સ. ૧૦૨૪ માં મુકીએ તો ગુજરાતી ગ્રંથકારોની સાલો બધી વીંખાઈ જાય છે. મી. ફોર્બસનું તે સંબંધી પ્રકરણ બહુ ગોટાળાભરેલું છે, કારણ કે મુસલમાની અસલ ગ્રંથોનો અને ભીમદેવના લેખોનો ખારીકીથી અભ્યાસ થયો નહોતો. સર એચ. ઇલીઅટના હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસના વો. ૨ પા. ૪૨૬ મે (પુરવણીમાં) મહમુદની હિંદ ઉપરની ચઢાઈનું પૂરું વર્ણન આપ્યું છે. સોમનાથની ચઢાઈનું સૌથી પ્રાચીન વર્ણન ઇબ્ન આસીર પા. ૪૬૯ મે આપેલ છે. તેમાં લખેલ છે કે અણહિલવાડનો રાજા ભીમ ભાગીને અમુક કિલ્લામાં ભરાણો. પછી સોમનાથ ઉપર હબલવારા દ્વારા ચઢાઈનું અને મંદિર સર કર્યાનું વર્ણન છે. પછી મહમુદને ખબર મળી કે ભીમ કન્દહુતના કિલ્લામાં ભરાણો છે તેથી તે ત્યાં ગયો. ભરતી વખતે ખાડી ઓળંગી અને દુશ્મનને ત્યાંથી હાંકી કાઢ્યો. ત્યાંથી મનસુરા જવા પાછો વળ્યો. આ વર્ણનમાં ભીમનું નામ બે વાર આવે છે. તેથી ગુજરાતી ગ્રંથકારોનાં લખાણ અનુસાર ઇ. સ. ૧૦૨૪ માં ભીમ ગાદી ઉપર હતો. વળી તેમાં મુસલમાનોની ગુજરાતમાં લાંબા વખત સુધીની સ્થિતિ અગર દાબિશ્લીમના વંશજને અણહિલવાડની ગાદી ઉપર સ્થાપ્યા બાબત સ્પષ્ટ પણ ઇસારો નથી. તે હકીકત તેમજ ગુજરાતની અખૂટ દોલત વિગેરેનો ઉલ્લેખ મીરજોન્દના ઇતિહાસમાં પ્રથમ જોવામાં આવે છે, તેથી અનુમાન થાય છે કે પાછળના મુસલમાની ગ્રંથકારોએ તે પાછળથી ઘુસાવી દીધેલ હશે. ભીમનું કન્દહુત (કંથકોટ) ભાગી જવું પણ તદ્દન સંભવિત છે; કારણ મૂલરાજ પણ ત્યાં ભાગી ગયો હતો. કંથકોટ પાસે દરિયો હોવાનું વર્ણન કાં તો તે વખતની સ્થિતિફેરને લીધે અગરતો મુસલમાની ગ્રંથકારોના અજ્ઞાનને લીધે હશે.

ભીમદેવના લેખો પણ ઉપરના અનુમાનને અને ગુજરાતી ગ્રંથકારોના લખાણને સમર્થન કરે છે. તેમાં લખેલ છે કે ભીમદેવ વિ. સં. ૧૦૮૬ અને ૧૦૯૩ માં એટલે કે ઇ. સ. ૧૦૨૬ અને ૧૦૩૬ માં રાજ્ય કરતો હતો. તે ઉપરથી સમજાય છે કે મહમુદની ચઢાઈ પછી તુરત તે પાછો અણહિલવાડ આવ્યો હશે. પરિણામે ગુજરાતી ગ્રંથકારો અનુસાર ભીમદેવ વિ. સં ૧૦૫૮ ઇ. સ. ૧૦૨૨ માં ગાદીએ આવ્યો. મહમુદ આવ્યો ત્યારે તે રાજ્ય કરતો હતો અને ભાગીને કંથકોટ ગયો. મહમુદે તેને ત્યાંથી હાંકી કાઢ્યો અને મનસુરા તરફ ગયો. ભીમદેવ તરત અણહિલવાડ પાછો ફર્યો અને વધુ પચાસ વર્ષ સુધી રાજ કર્યું.

આપણા આ લેખોમાંથી ભીમદેવના છેવટના ભાગ સંબંધી તેમજ તેના દીકરા કર્ણ ૧ લા વિ. સ. ૧૧૨૮-૫૦ (ઇ. સ. ૧૦૭૨ થી ૧૦૯૩-૯૪) સંબંધી કાંઈ પણ હકીકત મળતી નથી. માત્ર તેનું બિરૂદ ત્રૈલોક્યમલ્લ આપેલું છે. કર્ણના પુત્ર જયસિંહ સંબંધી નં. ૫ માંની વંશાવળી તેને અવન્તિનાથ અને વર્વરકજીણુ લખે છે. નં. ૩ માં તેમજ નં. ૬ થી ૧૦ સુધીનામાં આ બે બિરૂદ વચ્ચે ત્રિભુવનગંડ લખેલ છે. દ્રયાશ્રય કોશમાં બર્બરને રાક્ષસોનો નેતા લખ્યો છે અને શ્રી સ્થલ સિદ્ધપુરના પ્રાદ્યણને તે ત્રાસ દેતો હતો. જયસિંહ તેને હરાવ્યો, પણ તેની સ્ત્રી પિંગલિકાની આજીજીથી તેને જીવતો રાખ્યો. બર્બરે જયસિંહને અનેક ભેટો આપી. મી. ફોર્બસે બર્બરને માલવાનો રાજા માન્યો છે તે જૂલ અવન્તિનાથ અને વર્વરકજીણુ એ બેને લેખાં વાંચવાથી થયેલ હશે. કીર્તિકૌમુદીમાં બર્બરને જીવતો ઉપરી લખ્યો છે અને તેને રમશાનમાં

વક્ષ કરવાથી જયસિંહને સિદ્ધરાજ નામ પ્રાપ્ત થયું એમ પણ ઘટાવે છે. બધો ઊઠાપોઠ કર્યા પછી એમ સંભવે છે કે બર્બરક ઉત્તર ગુજરાતમાં રહેતી કોઈ અનાથ જાતિનો એટલે કે કોળી, બીહા અગર મેહર જાતિનો હશે.

કુમારપાલના રાજ્યના અનેક ઉપયોગી બનાવોમાંથી શાકમ્બરીના રાજને જિત્યા બાબતનું જ વર્ણન લેખ નં. ૩ થી ૧૦માં છે. ત્યારપછીના રાજ અજયપાલ સંબંધી જૈન ગ્રંથકારો બહુ જ જુજ લખે છે. કારણ કે તેને તે ધિક્કારતો હતો. તેને પરમમાહેશ્વર અને મહા માહેશ્વર લખ્યો છે તેથી જૈનધર્મ તરફની વિમુખતા સ્પષ્ટ થાય છે. તેણે હેમચંદ્રના શિષ્ય રામચંદ્રને જીવતો બાળી મૂક્યો અને જૈનનાં મંદિરો તેમ જ પુસ્તકોનો નાશ કર્યો. તેની પછીના મૂળરાજ બીજાના રાજ્ય સંબંધી એક જ બનાવ જૈનગ્રંથકારોએ વર્ણવ્યો છે. અને તે તેની મુસલમાન ઉપરની જિત છે. ગર્જનક તે ગઝનવીનું સંસ્કૃત રૂપ છે. મેરૂતુંગ તેઓને ગજગનક લખે છે. કીર્તિકૌમુદીમાં સં. ૨ શ્લો. ૫૭ માં આ મૂલરાજે તુરૂકના પાદશાહને જીત્યો એમ લખેલ છે. મી. ફ્રાન્સે પણ તે જિત ખરેખરી અટકળી છે.

ત્યાર પછીના રાજ ભીમદેવ બીજાના અગર ભોજોભીમના રાજ્ય માટે લેખો બહુ ઉપયોગી છે. ગુજરાતી ગ્રંથકારો મી. ફ્રાન્સેના સમયમાં જણાવેલા તેમજ અત્યારે જણાવેલા પણ તેના રાજ્ય માટે બહુ જ થોડું લખે છે. મેરૂતુંગ અને સોમેશ્વરને આ ભીમ માટે મમતા નહોતી. તેઓનું ધ્યાન, ગુજરાતના ભાવિ રાજાના બાપ, ધવલગૃહ અગર ઘોળકાના રાણા વીરધવલ તરફ અને તેના બે જૈન મંત્રીઓ તેજપાલ અને વસ્તુપાલ તરફ ખેંચાયું હતું. મી. ફ્રાન્સે તેટલા માટે ચાંદના પૃથિરાજ રાસા ઉપર તેમ જ પાછળના મુસલમાન ગ્રંથકારો જે ભરોંસાપાત્ર નહોતા તેના ઉપર આધાર રાખેલ છે. ચાંદ ભીમને ઇ. સ. ૧૧૬૩ પહેલાં મરેલો વર્ણવે છે. મી. ફ્રાન્સે તેને ઇ. સ. ૧૨૧૫ માં મુએલો વર્ણવે છે. ઇ. સ. ૧૨૩૧ ના આબુના લેખમાં ભીમને જીવતો લખ્યો છે અને તે લેખનો ઉલ્લેખ મી. ફ્રાન્સે કરે છે. છતાં ઇ. સ. ૧૨૧૫ માં ભીમને મુએલો કેમ કહ્યો તે સમજાતું નથી. મેરૂતુંગ પણ પ્રબંધચિંતામણિમાં લખે છે કે ભીમદેવે વિ. સં. ૧૨૩૫ પછી ૬૩ વર્ષ સુધી, એટલે કે વિ. સ. ૧૨૯૮ અગર ઇ. સ. ૧૨૪૧-૪૨ સુધી રાજ્ય કર્યું. આપણા લેખોમાં પણ ભીમદેવનું છેલ્લું દાનપત્ર વિ. સં. ૧૨૬૬નું છે અને ત્યાર પછીના ત્રિભુવનપાલનું પહેલું વિ. સં. ૧૨૬૬ નું છે. ભીમદેવના રાજ્યના ઐતિહાસિક બનાવો સંબંધી મેરૂતુંગ પ્રબંધચિંતામણિમાં લખે છે કે માલવાના સોહક એટલે કે મુલતવર્મને ગુજરાત ઉપર ચઢાઈનો પ્રયત્ન કર્યો હતો અને તેના દીકરા અર્જુનદેવે ગુજરાતનો નાશ કર્યો હતો. વ્યાઘ્રપટ્ટી અગર વાઘેલાનો લવણપ્રસાદ જે રાણા વીરધવલનો બાપ હતો તે ભીમનો રાજ્યચિંતાકારી હતો. ત્યાર બાદ વાઘેલાના તેમ જ તેના જૈનમંત્રીઓના વર્ણનમાં ઉતરી જાય છે. તેની વિચાર-શ્રેણીમાં તેણે ભીમ ૧૨૩૫ માં ગાદીએ બેઠો એટલું જ લખ્યું છે અને પછી ગજગનક (મુસલમાન)નું રાજ્ય થયું. સોમેશ્વર કીર્તિકૌમુદી સં. ૨ શ્લો. ૫૬-૬૧ માં ભીમને તેથી પણ ખરાબ વર્ણવ્યો છે, અને પછી મેરૂતુંગની માફક વાઘેલાનું વર્ણન શરૂ કરે છે.

ગ્રંથકારો આમ લખે છે છતાં ભીમદેવના લેખો તેને ક્ષુદ્ર રાજ તરીકે વર્ણવતા નથી. આપણાં તાત્પર્યોમાં તેને અભિનવ સિદ્ધરાજ નારાયણવતાર અને સપ્તમ ચક્રવર્તિન લખેલ છે. તે બિરૂદો તેનાં પોતાનાં જ તાત્પર્યોમાં નહીં, પણ જયન્તસિંહના (નં. ૪) તેમ જ ત્રિભુવનપાલ (નં. ૧૦) ના લેખોમાં પણ છે. લેખો ઉપરથી એમ પણ પુરવાર થાય છે કે તેના તાબામાં સાબરમતીની ઉત્તરનો ગુજરાતનો ઘણોખરો ભાગ જે મૂલરાજ ૧ લાના તાબામાં હતો તે હતો અને દક્ષિણ રજપૂતાનાના ચંદ્રાવતી અને આબુના રાજ્યો તેની સત્તા કબ્જા કરતા હતા. નં. ૬-૮-૬ માં

અપાએલાં જૂઠાં જૂઠાં ગામે તેમ જ વીસસનના લેખો^૧ નં. ૧૬ ઇ. સ. ૧૨૦૮—૯ નામાં તમ જ નં. ૪ ઇ. સ. ૧૨૩૦—૩૧ નામાં જે વર્ણન મળે છે તે ઉપરથી તે ગુજરાત તેમજ આખું પ્રદેશ-માં લાંબા વખત સુધી સર્વોપરી સત્તા લોગવતો હતો એમ પૂરવાર થાય છે. બીજી તરફથી લવણપ્રસાદ અને વીરધવલને મહારાજા અને મહારાજાધિરાજ લખ્યા છે. લવણપ્રસાદ સ્વતંત્ર થયાની તારીખ વસ્તુપાલના ગિરનારના લેખમાંથી મળે છે; કારણ કે તે વિ. સં. ૧૨૭૬ પછી પોતાની સીલ વાપરતો હતો. તેઓએ ઘોળકા ધંધુકા ઉપરાંત ખંભાત, લાટ અને ગોધરા ચાલુક્યો પાસેથી ખચાવી લીધાં, એમ સોમેશ્વર લખે છે. કાઠિયાવાડ ત્યાંના સ્થાનિક સુખાના હાથમાં ગયું અને પ્રખંધકેશમાં વઢવાણના રાજા વીરધવલ સાથે લડતો વર્ણવ્યો છે.

ગુજરાતના બધા ગ્રંથકારો ભીમદેવથી ચાલુક્યવંશ સમાપ્ત થયાનું માને છે. લેખ નં. ૧૦ માં ત્રિભુવનપાલને વિ. સં. ૧૨૬૯ માં રાજ્ય કરતો વર્ણવ્યો છે. પણ તેના ટુંકા સમયને લીધે તેને રાજા તરીકે ગણ્યો લાગતો નથી. મેરૂતુંગે પણ વિચારશ્રેણીમાં લખ્યું છે કે વીરધવલનો દીકરો વીસલદેવ વિ. સં. ૧૩૦૦માં ચાલુક્યની વાઘેલા શાખાનો પહેલો રાજા થયો.

વીસલદેવ વાઘેલાના ઇતિહાસ સંબંધી રાજશેખર અને હર્ષજલિ લખે છે કે વીરધવલ વિ. સં. ૧૨૬૫-૬૬ માં ગુજરી ગયો. તેને બે દીકરા હતા વીરમદેવ અને વીસલદેવ. મોટાએ એક વાણીયા ઉપર જીલમ કરીને પોતાના પિતાની તેમજ મંત્રી વસ્તુપાલની ઇતરાજી બેઠારી હતી તેથી તેને વીરમગ્રામ (વીરમગામ) માં કાઢી મૂક્યો હતો. પોતાના બાપની ગંભીર માંદગીની ખબર પડવાથી તે ઘોલકા રાજ્ય લેવા આવ્યો; પણ વસ્તુપાલ બહુ ભેરદાર હોવાથી વીસલદેવને ગાદીએ બેસાર્યો અને વીરમને ગામમાંથી નાસી જવાની ફરજ પાડી. તેણે ખંડ ઉઠાવ્યું અને હાર્યો તેથી પોતાના સસરા જાબાલિના રાજા ઉદયસિંહની મદદ માગી, પણ વસ્તુપાલે તેને દગલખાજીથી મરાવી નાંખ્યો. વીસલદેવે નાગડ નામના બ્રાહ્મણને મહામંત્રી નીમ્યો અને બન્ને લાઈએ (વસ્તુપાલ તેજપાલ) ને નીચેની પદવી આપી. તેઓને બહુ અપમાન સહન કરવું પડ્યું. સોમેશ્વરે તેને ખચાવી લીધો હતો. થોડા સમય પછી રાજાના મામા સિંહે વસ્તુપાલના ગુરૂ ચતિને માર્યો, તેથી વસ્તુપાલે તેના રજપૂત નોકર મારફત તેનો હાથ કપાવી નાંખ્યો. આથી જોઠવાઓએ મંત્રીને સહકુટુંબ મારી નાંખવાનો ઠરાવ કર્યો. સોમેશ્વરે ફરી સમાધાન કરાવ્યું. દેવગિરિના યાદવ રાજા સિંધણે વીરધવલ ઉપર ચઢાઈ કરી હતી (કીર્તિકૌમુદી સ. ૪). માલવાનો પૂર્ણમદલ પણ ચડી આવ્યો હતો. મેદપાટ^૨ (મેવાડ) ના રાજાને પણ સોલંકી-ના દુશ્મન તરીકે વર્ણવ્યો છે. કર્ણાટના રાજા એટલે કે ધણુ કરીને દ્વારસમુદ્રના બદલાવ યાદવની દીકરીના સ્વયંવરમાં ક્તેહમંદ થયો હતો, એમ પણ લેખમાં વર્ણન છે. મેરૂતુંગ અનુસાર વીસલદેવે વિ. સં. ૧૩૧૮ સુધી રાજ્ય કર્યું અને તેની પછી નીચેના રાજાઓએ રાજ્ય કર્યું.

અર્જુનદેવ ... વિ. સં. ૧૩૧૮-૧૩૩૧= ઇ. સં. ૧૨૬૧-૬૨ થી ૧૨૭૪-૭૫

સારંગદેવ ... ,, ૧૩૩૧-૧૩૫૩= ,, ૧૨૭૪-૭૫ ,, ૧૨૯૬-૯૭

કર્ણુ ઘેલો ... ,, ૧૩૫૩-૧૩૬૦= ,, ૧૨૯૬-૯૭ ,, ૧૩૦૩-૪

અર્જુનદેવનો સોમનાથ પાટણનો ઇ. સ. ૧૨૬૪-૬૫ નો અને કચ્છનો વિ. સં. ૧૩૨૮= ૧૨૭૧-૭૨ લેખ મળેલા છે અને સારંગદેવનો આખું ઉપરના વસ્તુપાલનો ઇ. સ. ૧૨૯૪ નો લેખ મળેલ છે તેથી મેરૂતુંગની તારીખોનું સમર્થન થાય છે. ઇ. સ. ૧૩૦૪ માં ગુજરાત મુસલ-માનોના હાથમાં ગયું, એ નિર્વિવાદ છે.

અક્ષરાન્તર

પત્રું પહેલું

પત્રાનું માપ ૭"×૧૦" લિપિ જૂની કાયસ્થ દેવનાગરી, સ્થિતિ સુરક્ષિત.

- ૧ રાજાવલીપૂર્વમ્ ॥ રાજહંસ ઇવ વિમલોભયપક્ષઃ । કમલયોનિરિ-
- ૨ વ વિતતકમલાશ્રયઃ । વિષ્ણુરિવ વિક્રમાક્રાંતભૂતલઃ । ત્ર્યમ્બક ઇવ વિહિતાચ-
- ૩ લાશ્રયઃ । શતમત્સ્ય ઇવ વિવુધાનંદજનકઃ । કલ્પવૃક્ષ ઇવ વાંછિતાર્થફલપ્ર-
- ૪ દઃ । મેરુરિવ સર્વદા મધ્યસ્થઃ । તોયધિરિવ બહુસત્વાશ્રયઃ । જલદ ઇવ સર્વસત્વા-
- ૫ નુકંપી । સુરેન્દ્રદ્વિપ ઇવ સદા દાનતોયાર્દ્રીકૃતકરઃ । ચૌલુકિકાન્વયો મહારા-
- ૬ જાધિરાજશ્રીમૂલરાજઃ । મહારાજાધિરાજશ્રીરાજિસુતઃ । નિજભુજોપાર્જિત સારસ્વ-
- ૭ તમણ્ડલો શ્રી મોઢેરકીયાદ્ધાષ્ટમેષુ કમ્બોદ્કાગ્રામે સમસ્તરાજપુરુષાન્ બ્રાહ્મ-
- ૮ ણોત્તરાન્ તન્નિવાસિજનપદાંશ્ચ બોધયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં । યથા । શ્રીમદ્ગણહિલપાટ-
- ૯ કસ્થાનાવસ્થિતૈરસ્માભિઃ સૂર્યગ્રહણપર્વણિ શ્રીસ્થલકે પ્રાચીસરસ્વતીવારિણિ ✽
- ૧૦ [સ્નાત્વા] તદ્વશપતિં રુદ્રમહાલયદેવમભ્યર્ચ્ય સંસારસ્યાસારતાં વિચિંત્ય નલિનીદલ-
- ૧૧ ગતજલલવત્તરલ પ્રાણિતવ્યમાકલય્યં । અદૃષ્ટફલમંગીકૃત્ય ચ । માતાપિત્રોરાત્મન-

૧ ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૧ ૭. ખુલ્લુર. પં. ૩ પત્રા ઉપરના અક્ષરો જનનઃ જેવા દેખાય છે; પરંતુ હું ધાઈ છે કે માત્ર તેનું કારણ ક નો જમણે લીટો ભૂસાર્ધ ગયો છે તેથી છે. વાંચો વૃક્ષઃ પં. ૫ કા ઉપરનું અનુસ્વાર ઉડાડી નાંખો. પં. ૮ ત્તરાન્ ના ત નીચેનો લીટો ચ જેવો, લાગે છે; પરંતુ હું ધાઈ છે કે તે વિરામ ચિહ્ન માટેનો હશે. પં. ૧૦ વાંચો ત્રિદશપતિ પં. ૧૧ વાંચો તરલં; ચ્ય ઉપરનું અનુસ્વાર ઉડાડી નાંખો. વાંચો અદૃષ્ટ.

पत्तहं बीजं

- १ श्रु पुण्ययशोमिवृद्धये । उपरिलिखितग्रामोयं स्वसीमापर्यन्तः स्वकाष्ठतृणोदकोपे-
- २ तः स्वगोचरसहितः सदण्डदशापराधो वद्विषये मण्डल्यां स्थापितश्रीमूलनाथदे-
- ३ वाय शासनेनोदकपूर्वमस्माभिः प्रदत्तः । इति मत्वा । तान्निवासिजनपदैर्यथादी
- ४ मानभागभोगकरहिरण्यादि सर्वमाज्ञाश्रवणविधेयैर्भूत्वा सर्वदाऽस्मै समुपने-
- ५ तव्यं । सामान्यं चैतत्पुण्यफलं बुद्ध्वाऽस्मद्वंशजैरन्यैरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्प्रदत्तच
- ६ र्मदायोयमनुमंतव्यः पालनीयश्च । उक्तं च भगवता व्यासेन । षष्ठिं वर्षसहस्राणि स्व-
- ७ र्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्वा चानुमंता च तान्येव नरके वसेत् ॥ बहुभिर्व्व-
- सुधा भुक्त्वा राज-
- ८ भिः सगरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह दत्तानि
- पुरा नरे-
- ९ द्रैर्दानानि धर्मार्थयशस्कराणि । निर्म्माल्यवां [तप्रति] मानि तानि को नाम
- साधुः पुनराद-
- १० दीत ॥ लिखितमिदं शासनं कायस्थजेज्ज सुतकांचणेनेति ॥ ० ॥ सम्बत् १०४३
- ११ माघ वदि १९ रवौ

श्रीमूलराजस्य ॥

ભાષાન્તર

ૐ ! રાજવલી પહેલાં (માફક)

રાજહંસ જેમ બન્ને વિમલ પક્ષવાળો, સુખનું સ્થાન હોવાથી કમલાશ્રયી પ્રજ્ઞા સરખો, નિજ પ્રભાવથી પૃથ્વી પ્રાપ્ત કરી એક પગલે પૃથ્વી માપનાર વિષ્ણુ જેવો, કૈલાસનિવાસી વ્યંબકને ગિરિનિવાસી હોઈ મળતો, ઇન્દ્ર જેમ વિષુધ (પ્રજ્ઞ) જનોને અનુરંજતો, કલ્પવૃક્ષ માફક આશ્રયી-ઓને વાંચિત ફલ આપનાર, પ્રજ્ઞાંડમાં મેરૂ પર્વત મધ્યસ્થ છે તેમ સર્વદા મધ્યસ્થ, સાગર જેમ સત્વાશ્રયી, મેઘ માફક સર્વ પ્રાણી તરફ ફર્યાળુ, ભીંજાયેલી સૂંઢવાળા ઐરાવત માફક દાન માટે પાણીના અર્ધથી ભીંજાયેલા હાથવાળો, ચૌલુક્ય કુળનો, નૃપેશ શ્રી રાજિનો પુત્ર, નૃપાધિરાજ શ્રી મૂલરાજ જેણે બાહુબલથી સરસ્વતી નદીથી સિંચન થયેલો પ્રદેશ જિત્યો હતો, તે (મૂલરાજ) કંપોઈક^૧ ગામમાં મોઢેરના અર્ધાષ્ટમમાં વસતા સર્વ રાજપુરૂષો અને પ્રાદ્યણોત્તર સર્વ પ્રજાને આ પ્રમાણે જાહેર કરે છે:—

તમને જાહેર થાયો કે મારી રાજધાની પ્રસિદ્ધ અણુહિલપાટકમાં રહી, સૂર્યઅસ્તને દિવસે શ્રીસ્થલકમાં સરસ્વતી નદીના પૂર્વ ભાગમાં સ્નાન કરી, દેવપતિ રૂદ્રમહાલયની^૨ પૂજા કરી, સંસારની અસારતાનું ચિંતન કરીને, જીવન કમલપત્ર પરના જલભિદ્ધ જેવું અસ્થિર માનીને અને પુણ્યકર્મનું ફલ પૂર્ણ સમજીને, મારા તથા મારા માતાપિતાનાં પુણ્ય અને યશની વૃદ્ધિ-માટે ઉપર જણાવેલું ગામ તેની સીમા પર્યંત, કાષ્ઠ, તૃણ અને જલ સહિત, ગોચર સહિત, અને દશ અપરાધના દંડનો હક્ક અને તેવાં કૃત્યોનો નિર્ણય કરવાની સત્તા સહિત, મેં વર્દિ^૪વિષય- (જીલ્લા)માં મણડલીમાં વસતા શ્રીમૂલનાથ દેવને,^૩ દાનને શાસનથી અનુમતિ આપી, પાણીના અર્ધ સાથે આપ્યું છે.

આ જાણી ત્યાં વસતી સર્વ પ્રજા, અમારી આજ્ઞાને ધ્યાનપૂર્વક પાળીને, ઉત્પન્નનો ભાગ, વેરા, સુવર્ણ આદિ સર્વ તે દેવને અર્પણ કરશે. અમારા વંશજોએ અથવા અન્ય નૃપોએ દાનનું પુણ્ય-ફલ સર્વ નૃપોનું સામાન્ય છે તેમ માની, આ ધર્મદાનને અનુમતિ આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું. આને માટે ભગવત વ્યાસે કહ્યું છે કે

કાયસ્થ જેજના પુત્ર કાંચનથી આ દાનપત્ર લખાયું છે. સંવત ૧૦૪૩, માઘ વદી ૧૫ રવિવાર, શ્રી મૂલરાજના સ્વહસ્ત.

૧ ગાયકવાડી ઉત્તર મહાલોમાં મોઢેરાથી વાયવ્ય જૂણામાં આવેલું નવું કમ્પોઈ. ૨ સિદ્ધપૂરમાં મૂલરાજના ' રૂદ્રમાલા ' મંદિરના હાલના નામનું આ કેળીતી રીતે મૂળ નામ છે. તેનો અર્થ રૂદ્ર એટલે શિવનો મહેલ એમ થાય છે. ૩ મંડલની મારી છેલ્લી મુલાકાતમાં આ એક વખતના સુવિખ્યાત મંદિરની શોધમાં ફાકટ ફાંફાં માર્યાં. તેમ વારંવાર દાનપત્રોમાં જણાવેલા તેની સાથેના આશ્રમની નિશાની પણ મળી નહીં. આડું મંદિર હતું તે બાબત કોઈ પણ માણસે સાંભળ્યું હોય એમ જણાતું નથી. છેવટે એક બુદ્ધિશાળી બાટે સૂચના કરી કે મંડલને પૂર્વે એ માઈલ ઉપર મોલુ કા-કુઆ—નામનો એક ફોવા છે તેની નજીક કદાચ તે મંદિર હશે અને મોલુ એ મૂલરાજનું અપભ્રંશ નામ હશે. હું કહીશ કે તેનો અર્થ ' ખારાશવાળું ' એમ થાય છે. મારી માન્યતા પ્રમાણે જે તળાવ પાસે ઘણા શિલા લેખો ઉભેલા છે તે તળાવ પાસે જ દક્ષિણમાંજુએ આ મંદિરની હસ્તિ હતી. ૪ વર્દિ એ 'વધિઆર' 'વધિયાર'નો પર્યાય છે કે જે પ્રાચીન અને હાલનું નામ ઝીંબુવાડાથી રાધનપુર વચ્ચેના કચ્છના રણની પડોચાના પ્રદેશનું છે.

મૂલરાજ ૧ લાનાં બાલેરાનાં પતરાં

(વિક્રમ) સંવત ૧૦૫૧ માઘ સુદિ ૧૫

મી. એચ. એચ. ધ્રુવ અને મુન્શી દેવીપ્રસાદે આ પતરાંની નોંધ લીધેલી છે. ભેધપુર સ્ટેટના સાંચોર ડિસ્ટ્રિક્ટમાં બાલેરાના બ્રાહ્મણ દેવરામના કબજામાં આ પતરાં છે. મી. ડી. આર. ભાંડારકરે મને આપેલી છાપો ઉપરથી હું તે પ્રસિદ્ધ કરું છું.

૭૧°૪૫' નાં માપનાં બે પતરાં છે અને દરેક એક જ બાળુએ ફેાવરાએલું છે. તેમાં એકંદરે ૨૧ પંક્તિ લખેલી છે. તેમાંની ૧૦ પંક્તિઓ પહેલા, અને ૧૧ પંક્તિઓ બીજા પતરા ઉપર છે. તથા પતરાં સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. તેને એક કડી વડે સાથે જોડેલા છે. મી. ભાંડારકરને આ પતરાં મળ્યાં ત્યારે આ કડી ભાંગી ગયેલી હતી. તેના ઉપર મુદ્રા નહોતી.

ચૌલુક્યોની અણહિલવાડ શાખાના સ્થાપનાર મહારાજાધિરાજ મૂલરાજ ૧ લાનો આ લેખ છે. મૂલરાજના બીજા બે લેખો પણ જાણમાં છે. જૂનામાં જૂનો^૧ લેખ જેના ઉપર ઈ. સ. ૬૭૪ ના ઓગસ્ટની તા. ૨૪ ને વાર સોમને મળતી વિક્રમ-સંવત ૧૦૩૦ ના ભાદ્રપદ શુકલ પક્ષ ૫ ની તિથિ લખેલી છે. તેની નોંધ મી. ધ્રુવે લીધેલી છે. બીજો લેખ, ઈ. સ. ૯૮૭ ના જાન્યુઆરીની તા. ૨ વાર રવિને મળતી વિક્રમ સંવત ૧૦૪૩ ના માઘ વદિ ૧૫ ની તિથિનો કડીનો છે. આપણે લેખ મૂલરાજનો છેલ્લામાં છેલ્લો છે. અને તેના ઉપર, ઈ. સ. ૯૯૫ ના જાન્યુઆરીની તા. ૧૬ મી ને વાર શનિ, જે દિવસે હિન્દુસ્તાનમાં ચંદ્રગ્રહણ દેખાયું હતું તેને લગતી સંવત ૧૦૫૧ ના માઘ શુકલ પક્ષ ૧૫ મી તિથિના ચંદ્રગ્રહણની વારીખ છે. આમાંના કોઈ પણ લેખમાંથી આપણને મૂલરાજ વિષે બહુ જાણવા જેવી હકીકત મળતી નથી. કડીનાં પતરાં ઉપરથી જણાય છે કે, તે ચૌલુક્યોનો વંશજ, તથા મહારાજાધિરાજ રાજાનો પુત્ર હતો, અને તેણે પોતાના બાહુબળ વડે સારસ્વત-મંડલ જિત્યું હતું. ગુજરાતના વૃત્તાન્તમાં રાજા કનૌજમાં કલ્યાણકરકનો રાજા હોવાનું લખ્યું છે, તથા તેનાં વિષે કેટલીક વાતો પણ આપી છે. પરંતુ આ વાતોનું પ્રમાણ લેખોમાં મળતું નથી. મૂલરાજના વંશના બીજા લેખોમાંથી તેના વિષે મળી આવતી હકીકત પણ જૂજ છે. તેને " ચૌલુક્ય વંશનાં કમળ-સરોવરને પ્રપુલ્કિત કરતો સૂર્ય " કહ્યો છે. (જુઓ જયંતસિંહ, ભીમદેવ, અને ત્રિભુવનપાલનાં કડીનાં પતરાં^૨). આ દાન-પત્રનો હેતુ, કાન્યકુબ્જમાંથી દેશાંતર કરી આવેલા, દુર્લભાચાર્યના પુત્ર દીર્ઘાચાર્યને એક ચંદ્ર-ગ્રહણને દિવસે આપેલું દાન નોંધવાનો છે. તેનો લેખક કાયસ્થ કાન્યન છે. તેણે કડીનાં સંવત ૧૦૪૩ નાં પતરાં પણ લખ્યાં છે.^૪ અને તેનો પુત્ર વટેધર ભીમદેવનાં સંવત ૧૦૮૬ નાં કડીનાં પતરાંનો લેખક છે.^૫ દ્વવક મહત્તમ શિવરાજ છે.

દાનમાં સ્થત્યપુર-મંડલમાં વરણક નામનું ગામ આપ્યું હતું. તેની સીમા-પૂર્વે ધણાર ગામ, દક્ષિણે ગુંડાઉક ગામ, પશ્ચિમે વોઢા અને ઉત્તરે મેત્રવાલ. સ્થત્યપુર એ ભેધપુર સ્ટેટનું હાલનું સાંચોર છે. મુન્શી દેવીપ્રસાદ કહે છે કે, જ્યાંથી પતરાં મળ્યાં છે તે હાલનાં બાલેરા ગામનું (ઇંડીયન એટલાસ, શીટ ૨૧ એન. ૩૪૬; ૭૧° ૩૨' લો., ૨૪° ૪૩' લે:) સ્થળ વરણક છે. તેના આ મતનો આધાર હું જાણતો નથી અને વરણક માટે પૂર્વ દિશામાં ઘણું દૂર, ૭૨°૩૧' લો. અને ૨૪°૪૯' લે. માં જ્યાં ગોંડો ગામ છે, અને જે ગુંડાઉકને મળતું આવે છે, ત્યાં આપણે શોધ કરવી જોઈએ એમ વધારે સંભવિત લાગે છે. ગોંડોની ઉત્તરે મિરપુર ગામ છે. તે મેત્રવાલનું પાછળથી થયેલું રૂપ હોય, જ્યારે વાયવ્ય કોણમાં આવેલું બોડાણ વોઢા હોય, અને ઇશાન કોણનું હંતવારા ધણાર હોય, એ સંભવિત છે.

આ દાન અણહિલપાટક એટલે અણહિલવાડમાંથી આપ્યું હતું.

૧ એ. ઈ. વો. ૧૦, પા. ૭૬ પ્રો. સ્ટેનકોનો ૨ વિએના જર્નલ વો. ૫ પા. ૩૦૦ ૩ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૬
વિએર ૪ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૨ ૫ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૪

અક્ષરાન્તર

પહેલું પત્રું

- ૧ ઐ' સંવત્ ૧૦૧૧ માઘ શુદિ ૧૧ આદ્યેહ શ્રીમદળહિલપાટ-
- ૨ કે રાજાવલી પૂર્વવત્ પૈરમમદારકમહારાજાધિરાજ-
- ૩ પરમેશ્વરશ્રીમૂલરાજદેવઃ સ્વભુજ્યમાનસત્યપુરમંડ-
- ૪ લાંતઃપાતિવરણકગ્રામે સમસ્તરાજપુરુષાન્ ત્રા(ત્રા)હ્વણોત્તરાં-
- ૫ સ્તન્નિવાસિજનપદાંશ્ચ વો(વો)ધત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા અ-
- ૬ ઘ સોમગ્રહણપર્વણિ ચરાચરગુરું ભગવંતમંવિ(વિ)કાપતિ-
- ૭ મમ્યચ્ચર્ય માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચ પુણ્યયશોભિવૃદ્ધયે ઉપરિ-
- ૮ લિખિતવરણકગ્રામોયં સ્વસીમાપર્યંતઃ સવૃક્ષમાલા-
- ૯ કુલઃ સ્કાષ્ટતૃણોદકોપેતઃ સદંડદશાપરાઘઃ શ્રી-
- ૧૦ ક(ન્)યકુબ્જ(બ્જ) વિનિર્ગતાશેષવિદ્યાપારગતપોનિધિ-

બીજું પત્રું

- ૧૧ શ્રીદુર્લભાચાર્યસુતાય શ્રીદીર્ઘાચાર્યાય શાસ-
- ૧૨ નેનોદકપૂર્વમસ્માભિઃ પ્રદત્તેતિ મત્વાઅસ્મદ્વંશજૈર-
- ૧૩ પરૈરપિ ભાવિભોક્તૃભિરસ્મત્પદત્તધર્મદાયોયમનુમં-
- ૧૪ તવ્યઃ પાલનીયશ્ચ । અસ્ય ચ ગ્રામસ્ય પૂર્વસ્યાં દિશિ ધના-
- ૧૫ રગ્રામો દક્ષિણસ્યાં ગુંદાકગ્રામઃ પશ્ચિમાયાં વોઢગ્રામ
- ૧૬ ઉત્તરસ્યાં મેત્રવાલગ્રામ ઇતિ ચતુરાષાટોપલક્ષિતો-
- ૧૭ યં ધાધલીકૂપત્રિભાગોદકેન સહ દત્તઃ ॥ ઉક્તં ચ ભગવ-
- ૧૮ તા વ્યાસેન ॥ ષષ્ઠિર્વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ । આચ્છે-
- ૧૯ ત્તા ચાનુમંતા ચ તાન્યેવ નરકં(કે) વસેત્ ॥ લિખિતમિદં સા(શા)સનં
- ૨૦ કાયસ્થકાંચનેન ॥ દૂતોત્ર મહત્તમશ્રીશિવરાજઃ ॥ —^૩
- ૨૧ શ્રીમૂલરાજસ્ય ॥

૧ ચિહ્નરૂપે દર્શાવેલો છે. ૨ 'આ' ની માત્રા મદ્યરક માં મૂળમાં ભૂંસાઈ ગયેલો લાગે છે. ૩ પુષ્પની આકૃતિ ચીતરેલી છે.

ભાષાન્વર

ૐ ! સંવત ૧૦૫૧ માઘ શુદ્ધ ૧૫ આજે પ્રખ્યાત અણુહિલપાટકમાંથી પહેલાં પ્રમાણે રાજ-વલી—પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર શ્રી મૂલરાજદેવ, પોતાના રાજ્યના સત્યપુર મંડલનાવરણક આમમાં વસતા સમસ્ત રાજપુરુષો અને પ્રાદ્યણાદિ સર્વ પ્રજાને શાસન કરે છે:—

“તમને જાહેર થાયો કે આજે ચંદ્રગ્રહણસમયે જગતના સ્વામિ, અગ્નિઠાના પવિત્ર સ્વામિ શિવની પૂજા કરીને ઉપર જણાવેલું વરણક ગામ તેની યોગ્ય સીમા સુધી, વૃક્ષઘટા સહિત, કાષ્ઠ, તૃણ, જલ સહિત, દશાપરાધના દંડની સત્તા સહિત, અમારા માતાપિતા અને અમારા પુણ્ય યશની વૃદ્ધિ માટે, કાન્યકુળજથી આવેલા, દુર્લભાચાર્યના પુત્ર, સર્વ વિદ્યામાં નિપુણ, તપોનિધિ, શ્રીદીર્ઘાચાર્યને દાનપત્રથી પાણીના અર્ધ સાથે અમેાએ આપ્યું છે. આ જાણીને અમારા વંશના કે અન્ય ભાવી નૃપોએ આ અમારાં દાનને અનુમતિ આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું. અને એ નીચે વર્ણવેલી ચાર સીમાઓ સહિત અપાયું છે—પૂર્વે ધણાર ગામ : દક્ષિણે—ગુન્ડાઉક ગામ: પશ્ચિમે વોઢ ગામ: ઉત્તરે મેત્રવાદ ગામ:—આ ગામની સાથે ઘાઘલીકુપના ત્રીજા ભાગનું પાણી પણ અપાયું છે. અને ભગવાન વ્યાસે કહ્યું છે:—ભૂમિદેનાર ૬૦૦૦૦ વર્ષ સ્વર્ગમાં વસે છે. પણ દાન હરી લેનાર અથવા હરી લેવામાં અનુમતિ દેનાર તેટલો જ કાળ નરકમાં વસે છે. આ દાન કાયસ્થ કાઝચનથી લખાયું હતું. હતક મહત્તમ શ્રી શિવરાજ હતો. શ્રી મૂલરાજના સ્વહસ્ત.

ભીમદેવનું દાનપત્ર*

વિક્રમ સંવત્ ૧૦૮૬ કાર્તિક સુદ ૧૫

અક્ષરાન્તર

પતરું પહેલું

- ૧ ૯ વિક્રમ સંવત્ ૧૦૮૬ કાર્તિક શુદ્ધ ૧૫ અઘેહ શ્રીમદણહિલ-
- ૨ પાટકે સમસ્તરાજાવલીવિરાજિતમહારાજાધિરાજશ્રીભી-
- ૩ મદેવઃ સ્વભુજ્યમાનકચ્છમંડલાંતઃપાતિઘટહડિકાદ્વાદશ-
- ૪ કે મસૂરગ્રામે સમસ્તરાજપુરુષાન્ બ્રાહ્મણોત્તરાંસ્તન્નિવા-
- ૫ સિજનપદાંશ્ચ બોધયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા અઘ કાર્તિ-
- ૬ કીપર્વણિ ભગવંતં ભવાનીપતિમભ્યર્ચ્ય કચ્છમંડલમધ્યવ-
- ૭ તિનવળીસકસ્થાનવિર્ગતાય આચાર્યમંગલશિવસુતા-
- ૮ ય મટ્ટારક આજપાલાય સહિરણ્યભાગઃ સંદડદસાપરાધ
- ૯ સર્વોદાયસમેત ઉપરિલિખિતમસૂરગ્રામઃ શાસનેનોદ-
- ૧૦ કપૂર્વમસ્માભિઃ પ્રદત્તો યસ્ય પૂર્વસ્યાં દિશિ ઘટહડિકાગ્રા-
- ૧૧ મો દક્ષિણસ્યાં એકયિકાગ્રામઃ પશ્ચિમાયાં ધરવદ્રિકાગ્રામ
- ૧૨ ઉત્તરસ્યાં પ્રજ્ઞરિકાગ્રામ ઇતિ ચતુરાઘાટોપ-

પતરું બીજું

- ૧ લક્ષિતં મસૂરગ્રામં મત્વા તન્નિવાસિભિર્યથાદિય-
- ૨ માનભાગભોગાદિ સર્વં સર્વદા આજ્ઞાશ્રવણ-
- ૩ વિધેયૈર્ભૂત્વાઽસ્મૈ આજપાલાય સમુપનેતવ્યં સામા-
- ૪ ન્યં ચૈતત્પુણ્યફલં વુધ્વાઽશ્મદ્વંશજૈરન્યૈરપિ ભાવિભો-
- ૫ કૃત્ભિરશ્મપ્રદત્તધર્મદાયોયમનુમંતવ્યઃ પાલ-
- ૬ નીયશ્ચ ઉક્તં ચ ભગવતા વ્યાસેન ષષ્ઠિં વર્ષસહશ્રાણિ
- ૭ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ આચ્છેત્તા ચાનુમંતા ચ તાન્યે-
- ૮ વ નરકં વસેત્ લિખિતમિદં કાયસ્થકાંચનસુતે [ન]
- ૯ વટેશ્વરેણ દૂતકોઽત્ર મહાસાંધિવિગ્રહિકશ્રીચંડ-
- ૧૦ શર્મા ઇતિ મંગલ મહાશ્રીઃ શ્રીભીમદેવસ્ય
- ૧૧ સ્વરજી સ્થાપીત

* ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૮૩ ડો. ખ્યુલ્હર. પતરાંનું માપ ૮'x૭" છે. લિપિ અર્વાચીન દેવનાગરી હોઈ ઘણી જગ્યાએ ઢ, ન, દ્વ, ધ, સ્ય નાં પ્રાચીન રૂપોનો ભેગસેળ છે. સ્થિતિ સુરક્ષિત છે. અક્ષરોત્તર નારાયણ શાસ્ત્રીએ મારી દેખરેખ તળે તૈયાર કર્યું. પં. ૮ વાંચો દશાપરાધઃ. પં. ૧૦ ઉમેરો આઘાટાઃ. પં. ૧૧ ધરવદ્રિકા માં વદ્રિ સંશયવાળું છે. પં. ૪ વાંચો બુદ્ધાશ્મદ્વં. પં. ૫ વાંચો સ્મત્પ્રદ. પં. ૬ વાંચો ષષ્ઠિં વર્ષસહસ્રાણિ. પં. ૮ વાંચો નરકે; પં. ૧૧ આ પંક્તિમાં અક્ષરો અર્વાચીન અને પછીથી ઉમેરેલા છે. મારી ધારણા પ્રમાણે, આ વાક્ય જેવાણી-આના કબજામાંથી આ પતરાંઓ મળ્યાં હતાં તેનેલાં આ પતરાંઓ ગીરો મુકાયા સંબંધી સ્વયં કરે છે. અને તેનો અર્થ 'સ્વરજી' એટલે સૂરિજી—આચાર્યે અથવા બ્રાહ્મણે (મારા ધરમાં) સ્થાપેલાં છે—એમ થાય છે.

સારાંશ.

૧ પ્રસ્તાવના—વિક્રમ સંવત ૧૦૮૬, કાર્તિક શુદ્ધ ૧૫ ને દિને અણહિલપાટકના મહારાજાધિરાજ ભીમદેવ કચ્છમંડલના ધડહડિકાના દ્વાદશમાં આવેલા મસૂરાગામના સમસ્ત રાજપુત્રો અને નિવાસીઓને નીચેનું દાન જાહેર કરે છે:—

૨ દાન લેનાર પુત્ર—કચ્છમાં આવેલા નવણીસકથી આવેલા આચાર્ય મંગલશિવનો પુત્ર ભટ્ટારક અજપાલ.^૧

૩ દાન—મસૂરા ગામ,^૨ તેની સીમા:—

- (અ) પૂર્વમાં ધડહડિકા ગામ.
- (બ) દક્ષિણમાં ઐકયિકા ગામ.
- (ક) પશ્ચિમે ધરવડિકા ગામ.
- (ડ) ઉત્તરે પ્રજ્ઞરિકા ગામ.

૪ રાજપુત્રો—દાન લખનાર કાયસ્થ કાંચનનો^૩ પુત્ર વટેશ્વર, દ્વવક મહાસાંધિવિશ્વહિત શ્રીચંદ્રશર્મા.

૧ મી. ડી. અજ્ઞાત મને જણાવે છે તે પ્રમાણે ભટ્ટારકના વંશજો હજી પણ કચ્છમાં આજદિનપર્યંત હોય છે.
૨ આ ગામ અથવા અન્ય દશાવેશમાંનું કોઈ પણ ગામ નક્કરથી જણી શકાતું નથી. ૩ જુઓ ઇનિપેન્ડેન્ટ નં. ૧ હું

ભીમદેવનાં તામ્રપત્રો^૧

વિ. સં. ૧૦૮૬ વૈ. સુ. ૧૫

માહિમનો જિતનાર અને રાજા ભીમદેવ પોતાનાં આ અપ્રસિદ્ધ તામ્રપત્રો છે. પતરાં બે છે, અને બંને અંદરની બાજુએ કોતરેલાં છે. પહેલામાં છ અને બીજામાં પાંચ પંક્તિઓ છે. તેનું માપ ૪૬”x૩૬” છે. પહેલા પતરાના નીચેના ભાગમાં અને બીજા પતરાની ઉપરના ભાગમાં વચ્ચે વચ્ચે એકેક કાણું છે અને તેમાં ૬” વ્યાસની નાની કડી છે. પતરાં સુરક્ષિત છે અને કોતર-કામ ધણું સુંદર અને સ્પષ્ટ છે.

અક્ષરાન્તરૈ

પતરું પહેલું

- ૧ ઓં વિક્રમસમ્વત્ ૧૦૮૬ વૈશાખ શુદિ ૧૫ અષ્ટે-
- ૨ હ શ્રીમદણહિલપાટકે સમસ્તરાજાવલીવિ-
- ૩ રાજિતમહારાજાધિરાજશ્રીભીમદેવઃ સ્વભુ-
- ૪ જ્યમાનવર્દિવિષયાંતઃપાતિમુંડકગ્રામે સ-
- ૫ મસ્તજનપદાન્બોધયત્યસ્તૂ વઃ સંવિદિતં યથા
- ૬ અથ વૈશાખી પર્વણિ ઉદીચબ્રાહ્મણબલભદ્ર

પતરું બીજું

- ૭ સુતાય વાસુદેવાય ગ્રામસ્યોત્તરસ્યાં દિ-
- ૮ શિ મુંડકગ્રામેઽત્રૈવ ભૂમેહલવાહાણકા ૧
- ૯ શાસનેનોદેકપૂર્વમસ્માભિઃ પ્રદત્તા ઇડ [તિ]
- ૧૦ લિખિતમિદં કાયસ્થકાંચનસુતવટેશ્વરેણ
- ૧૧ દૂતકોઽત્ર મહાસાંધિવિગ્રહિકશ્રીચંડશર્મા
- ઇડ [તિ] શ્રીભીમદેવસ્ય ॥

ભાષાન્તર

[વિ. સં. ૧૦૮૬ (ઇ. સ. ૧૦૩૦)ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ ને દિવસે આંહી અણહિલપાટકમાં બધા રાજાઓને શોભા આપનાર મહારાજાધિરાજ શ્રીભીમદેવ પોતાના ભોગવટાના પ્રદેશમાં આવેલા મુંડક ગામમાં બધા રહેવાશીઓને બહાર ઠરે છે કે—તમને માલુમ થાય કે આજે વૈશાખી પર્વણીને દિવસે ઉદીચ (ઔદિચ) બ્રાહ્મણ બલભદ્રના દીકરા વાસુદેવને મુંડકગામમાં ગામની ઉત્તર દિશામાં હલવાડ^૧ એક ભૂમિ શાસનના પાણી પૂર્વક અમે દાનમાં આપેલ છે. કાયસ્થ કાંચનના દીકરા વટેશ્વરે આ દાન લખ્યું; દૂતક તરીકે સંધિ વિગ્રહ ખાતાનો અધિકારી શ્રી ચંડશર્મા હતા.

શ્રી ભીમદેવની (મહી)

૧ જ. બા. બે. શા. એ. સો. વધારાનો અંક— “ મુંબઈની ઉત્પત્તિ ” પા. ૪૬ ને. જી. ડા'કુન્ડા ૨ અણહિલ પતરાં ઉપરથી એક હળથી ખેડાય તેટલી જમીન.

ચાલુક્ય કર્ણદેવના સમયનાં

નવસારીમાંથી મળેલાં બે દાનપત્રો (તામ્રપત્રો જોડી બે^૧)

શ. સં. ૯૯૬ માર્ગ. સુ. ૧૧

આ. સ. વે. સ. ના ૧૯૧૮ આખરના રીપોર્ટમાં જણાવ્યા અનુસાર આ તામ્રપત્રો મુંબઈ-માંની રા. એ. સો. ની શાખાના લાઇબ્રેરીયન મી. પી. બી. ગોથાસ્કરે સુપરીટેન્ડન્ટને મેળવી આપ્યાં હતાં. તે રીપોર્ટ લાગ બીજામાં પા. ૩૫ મે આ પત્રો સંબંધી ટુંકી નોંધ છે. પત્રોના ફોટોગ્રાફ તથા રબિંગો પ્રસિદ્ધ કરવા ડો. વી. એસ. સુકથંકરને આપવામાં આવેલ, પણ તેઓ લાંબી રજા ઉપર ગયા ત્યારે મને સોંપવામાં આવ્યાં. આ બે જોડીમાંથી પહેલી જોડી ‘એ’ ફોટોગ્રાફ તથા રબિંગ ઉપરથી અને બીજી જોડી ‘બી’ માત્ર ફોટોગ્રાફ ઉપરથી પ્રસિદ્ધ કરું છું. આ બંધાં ઉપરાંત પત્રો સંબંધી એક ટાઇપ કરેલી નોટ કોઈ તે બાબતના લેખકે લખેલી મને સોંપવામાં આવેલ, જેમાં તેમાં લખેલાં સ્થળો બાળબાવવાનો પ્રયત્ન કરેલો હતો.^૨

‘એ’ દાનનાં ત્રણ રબિંગો છે અને એમ અનુમાન થાય છે કે પહેલું પત્ર બંને બાબત અને બીજું એકજ બાબત કોતરેલું હશે. ‘બી’ દાનનાં બે જ રબિંગ છે અને તેનાં બંને પત્રો એક જ બાબત કોતરેલાં હશે. બંધાં પત્રોનું માપ ૬૩”x૬૩” છે. બંધાં પત્રોમાં કાણાં પાડેલાં છે, પણ કડી તેમ જ સીલ માટે કાંઈ કહી શકાતું નથી. રબિંગ ઉપરથી કહી શકાય કે ‘એ’ દાનનાં પત્રો સંભાળપૂર્વક ઊંડાં કોતરેલાં છે, જ્યારે ‘બી’ દાનનાં પત્રો બહુ જ બેદરકારીથી છીછરાં કોતરેલાં છે. બંધાં પત્રો સુરક્ષિત લાગે છે. એ દાનની છેલ્લી બે પંક્તિઓ ‘બી’ દાનના કોતરનારે કોતરી લાગે છે. લિપિ બંનેમાં નાગરી છે અને અક્ષરોનું સરાસરી માપ પહેલામાં ૩ ઇંચ અને બીજામાં ૩ ઇંચ છે. લાખા બંનેમાં સંસ્કૃત છે. ‘એ’ દાનનો ઘણો ખરો ભાગ, પંક્તિ ૪ થી ૧૧, ૨૭ થી ૨૯ અને ૩૦ થી ૩૬ બાદ કરીને, પદમાં છે. જ્યારે ‘બી’ દાનમાં છેલ્લા બે શાપના શ્લોકો સિવાય બધો ભાગ ગદ્યમાં છે.

‘એ’ દાનની શરૂવાત વાસુદેવને નમસ્કારથી તેમ જ વિષ્ણુના વરાહ અવતારની સ્તુતિથી થાય છે પં. (૧—૪). ત્યારપછી દાનની તિથિ નીચે મુજબ આપેલ છે—શક સંવત ૯૯૬ ના માર્ગશીર્ષ સુદિ ૧૧ વાર ભૌમ (પં. ૪—૫). પછી ચાલુક્યોની વંશાવળી છે જેમાં મૂલરાજથી શરૂ કરી, અનુક્રમે દુર્લભરાજ ભીમદેવ અને કર્ણદેવનાં નામ આપેલ છે (પં. ૬—૯). આ કર્ણદેવના રાજ્યમાં મહામણ્ડલેશ્વર શ્રી દુર્લભરાજે દાન આપેલું છે. તેનું મથક લાટ પ્રાંતમાં નાગસારિકામાં હતું. આ દુર્લભરાજ પણ ચાલુક્ય વંશનો જ છે અને તે ગાંગેયનો પૌત્ર અને ચંદ્રરાજનો દીકરો હતો. (પં. ૧૦—૨૪). તેણે પંડિત મહિધરને ધમણાચ્છ ગામ દાનમાં આપ્યાનું ત્યાર બાદ લખેલ છે (પં. ૨૫—૩૪). છેલ્લી બે પંક્તિ ૩૫ ને ૩૬ જેમાં તે ગામની ચતુઃસીમા આવે છે તે પાછળથી ઉમેરી હશે.

‘બી’ દાનની શરૂવાત એકદમ વંશાવલીથી જ થાય છે અને મૂલરાજથી કર્ણદેવ સુધીની હદીકત આપેલ છે (પં. ૧—૬). આમાં મૂલરાજ અને દુર્લભરાજ વચ્ચે ચામુંડરાજનું નામ વિશેષ જોવામાં આવે છે. પછી દાનનું વર્ણન એ દાનની માફકજ આવે છે. માત્ર તિથિમાં ફેર છે; કારણ આમાં વિ. સં. ૧૩૧૧ કાર્તિક સુ. ૧૧ આપેલ છે (પં. ૭—૨૧). અંતમાં શાપના શ્લોકો તેમ જ લેખક તથા દૂતકનાં નામ છે.

૧ જ. બે. બ. રા. એ. સો. વા. ૨૬ પા. ૨૫૦ છ. વી. આચાર્ય. ૨ ડો. સુકથંકરે ટાંચેથી કઢી કઢીકતો તેમણે મને આપી હતી તે માટે, તેમનો ઉપહાર માનું છું. ૩ મેં આ લેખ વાંચ્યો ત્યારે ડો. જી. જી. જી. જે. મોદી એ જાહેર કર્યું કે તે નોટ તેમણે લખી છે.

આમાંનો કર્ણદેવ તે અણહિલવાડના ચાલુક્ય રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહનો બાપ છે અને તેણે ઈ. સ. ૧૦૬૪થી ૧૦૮૪ સુધી રાજ્ય કર્યું હતું. આ રાજાનો બીજો લેખ એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૩૧૭ માં વિ. સં. ૧૧૪૮ નો પ્રસિદ્ધ થયેલ છે.

‘એ’ દાનની તિથિ શબ્દ તેમ જ અંકમાં શક સંવત ૯૯૬ માર્ગશીર્ષ સુદિ ૧૧ વાર લૌભ અને બી દાનની તિથિ વિ. સ. ૧૧૩૧ કાર્તિક સુદિ ૧૧ આપેલ છે. મી. કે. એન દીક્ષિતે કરેલી ગણતરી અનુસાર તે તિથિઓ મંગળવાર તા. ૨ જી ડિસેમ્બર ૧૦૭૪ ઈસ્વી અને રવિવાર તા. ૨ જી નવેમ્બર ૧૦૭૪ ઈસ્વી સાથે મળતી આવે છે.

‘એ’ દાનમાં દાન આપનાર કર્ણદેવ પોતે છે, જ્યારે ‘બી’ દાનમાં તેનો ખંડિયો રાજા નવ-સારિમાં રહેતો દુર્લભરાજ દાતા તરીકે છે. દાન લેનાર બન્નેમાં એક જ વ્યક્તિ છે અને તે ક્ષાત્રણ રુદ્રાદિત્યનો પુત્ર માંડવ્ય ગોત્રનો પંડિત મહીધર આપેલ છે. બી દાનમાં મહીધરના દાદા મધુસૂદન-નું નામ પણ આપેલ છે, જ્યારે ‘એ’ દાનમાં પંડિતનાં પાંચ પ્રવરો વર્ણવ્યાં છે. મધ્યદેશ કે જ્યાં તે રહેતો હતો ત્યાંથી પંડિત લાટદેશમાં આવેલો હતો.

દાનમાં આપેલું ગામડું ધામણાચ્છા તલભદ્રિકા છત્રીસીમાં આવેલું હતું અને તેની પૂર્વમાં ક્ષાત્રાગ્રામ દક્ષિણમાં તોરણગ્રામ, પશ્ચિમમાં આવલસઠિ અને ઉત્તરે કછાવલિ અથવા તો કચ્છાવલિ ગામ હતાં. આ. સ. વે. સ. ના સુપરીટેન્ડેન્ટે આમાંનાં બે ગામો ધામણાચ્છા અને તોરણગ્રામને હાલનાં ધમડાછા અને તરણગામ અગર તોરણગામ માનેલાં છે.^૧ બાકીનાં સ્થળો પણ ટાઈપ કરેલી નોટના લેખકે બરોબર ઓળખાવ્યાં છે. કચ્છાવલિગ્રામ તે હાલનું કછોલી અને અવલસઠિગ્રામ અથવા આમ્વલસઠિગ્રામ તે હાલનું બી. બી. એન્ડ સી. આઈ રેલવેનું અમલ-સાંક રેશન છે. કાલાગ્રામ માટે તે બહુ ચોક્કસ નથી, તો પણ સૂચવે છે કે તે કદાચ હાલનું કલવચ, અગર ખેરગામ હોય. આ સિવાય બીજાં ત્રણ સ્થળો લેખમાં આવે છે જેમાંનું નાગ-સારિકા તે હાલનું નવસારી છે. લાટદેશ તે ઉત્તર તેમ જ દક્ષિણ ગુજરાતનું જૂનું નામ છે અને મધ્યદેશ તે ગંગા અને જમનાં વચ્ચેનો પ્રદેશ છે.

આ બે તામ્રપત્રો ‘એ’ અને ‘બી’ એક જ દાન આપવા માટે શા માટે લખાયાં હશે અને તેમાંનું કયું સાચું અને કયું ખોટું તે નિશ્ચય કરવો કઠણ છે. સુપરી. આ. સ. વે. સ. તેમ જ ટાઈપ કરેલી નોટના લેખક માને છે કે ‘એ’ દાનપત્ર જે વધારે સારી સીતે કાતરેલું છે તે ખરું છે અને બીજું પાછળથી તેની નકલ તરીકે તૈયાર થયેલ હશે. ટાઈપ કરેલી નોટના લેખકે એવું સમાધાન કર્યું છે કે એનો લખનાર કાયદાથી બીનવાકેફ હશે તેથી તેણે સીમા વગેરે લખેલ નહીં. ‘બી’ના લેખકે પ્રથમ તે ભૂલ મૂળ એ માંજ સુધારવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ પાછળથી બધું નવેસર-થી લખવાનું દુરસ્ત થાયું. પરંતુ બન્ને દાનપત્રો બારીકીથી તપાસ્યા બાદ હું તેનું નીચે મુજબ સમાધાન કરવા ઈચ્છું છું. બન્ને દાનપત્રોમાં નીચે લખ્યા ફેરફાર સહજ જોવામાં આવે તેમ છે.

(૧) ‘બી’ દાનપત્ર બીજાં ઉત્તર ગુજરાતનાં તામ્રપત્રોની પદ્ધતિએ લેખાયેલું છે, જ્યારે ‘એ’ દાનપત્ર દક્ષિણનાં તામ્રપત્રોની પદ્ધતિને અનુસરે છે.

(૨) ‘બી’માં સાલ વિક્રમ સંવતમાં આપેલી છે, જ્યારે ‘એ’માં દક્ષિણનાં તામ્રપત્રની માફક શક સંવતમાં આપેલ છે.

(૩) ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૪ અને ત્યાર પછીના પાનામાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં ચાલુક્ય તામ્રપત્રોની માફક 'બી' વંશાવલિ વિભાગથી શરૂ થાય છે, જ્યારે 'એ' માં મંગલાચરણનાં શ્લોકો તથા વરાહ અવતારની સ્તુતિ છે જે દક્ષિણનાં તામ્રપત્રોમાં જોવામાં આવે છે.

(૪) શાપ દર્શાવનારા શ્લોકો 'બી' માં છે, પણ 'એ' માં નથી.

(૫) 'બી' માં દાન લેનારાના દાદાનું નામ છે, જે 'એ' માં નથી.

(૬) 'બી' માં ચામુંડરાજનું નામ છે, જે 'એ' માં જોવામાં આવતું નથી.

(૭) સીમા વિગેરે દાનની વિગત 'બી' માં પુરેપુરી આપેલી છે, જ્યારે 'એ' માં તે ભૂલાઈ જવાઈ છે તે પાછળથી ઉમેરવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે.

(૮) ખંડિયા રાજા દુર્લભરાજનું સ્તુતિ રૂપ વર્ણન 'એ' માં બહુ વિસ્તારથી છે, જ્યારે 'બી' માં નથી.

૯ 'બી' માં લેખક તેમ જ દૂતકનાં નામ આપેલ છે, જ્યારે 'એ' નામંજુર થયું હશે તેથી તે બધી વિગતો તેમાં પૂરી કરેલ નથી.

આ બધી વિગતો ઉપરથી એવું અનુમાન થઈ શકે છે કે 'બી' દાનપત્ર મૂલ ચાલુક્ય રાજાઓની રાજધાનીમાં લખાયું હશે અને નવસારી જીલ્લાના સુખા દુર્લભરાજને તે દાન લેનારને સોંપવા માટે મોકલ્યું હશે. પણ તેણે તે જ દાનપત્ર સોંપવાને બદલે તે દાન દક્ષિણ તામ્રપત્રોની પદ્ધતિસર નવું કેતરાવ્યું અને તે વખતે પોતાનું તેમ જ પોતાના પૂર્વજોનું પ્રશંસાત્મક વર્ણન તેમાં દાખલ કરાવ્યું. આ નવી નકલ મંજુરી માટે રજુ થઈ હશે ત્યારે તેમાંના દોષો સીમા વિગેરે ન લખવારૂપી માલુમ પડ્યા હશે અને તે પાછળથી છેલ્લી બે લીટીમાં ઉમેર્યો છતાં સંતોષકારક ન જણાયું તેથી અપૂર્ણ જ રહ્યું અને લેખક તેમ જ દૂતક વિગેરેનાં નામો તેમાં લખાયાં નહીં. બન્નેની તિથિ તપાસવાથી પણ ઉપરના અનુમાનને ટેકો મળે છે. 'બી' દાનમાં રવિવાર તા. ૨ જી નવંબર ૧૦૭૪ આપેલ છે, જ્યારે 'એ' માં મંગળવાર તા. ૨ જી ફેબ્રુઆરી ૧૦૭૪ આપેલ છે. એટલે કે 'બી' દાન બરાબર એક મહીના પહેલાં લખાયું હતું.

अक्षरान्तर ' ए '

पतरुं पहेलुं पहेली बाजु

- १ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ पायात्कर्द्धमवांच्छया भगवतः ब्राह्मकृ
- २ तेः क्रीडतो यस्याब्धिस्तृणबिंदुवत्परिगतो दष्टाग्रभागैकतः ॥ अन्य
- ३ स्मिन्नपि रेणुवद्विलसति क्षोणी युगान्तागमे लज्जावेशविसस्तुल-
- ४ स्य दधतः सूत्कारसारं वपुः ॥ स्वस्ति शकसम्बत्सरषडधिकनवत्य-
- ५ धिकनवसत्यां अंस्कतोपि ९९६ मार्गशिरशुदि ११ भौमे ॥ अ-
- ६ द्येह महाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातपर-
- ७ मभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीदुर्लभराजदेवपादानु-
- ८ ध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीभीमदेवपादान-
- ९ ध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीकर्णदेवकल्या-
- १० णविजयराज्ये सत्येतस्मिन् काले लाटदेशान्तःपातिनागसारिका-
- ११ सां तत्पादपद्मोपजीवी ॥ आसीद्वंदितपादपंकजपुराणचौलुक्यरा-
- १२ जान्वये सौर्योदिर्यगुणान्वितो द[हर]जो गांगेयना-
- १३ मा पुरा यस्याद्यापि दिवौकर्म प्रतिगृहं गायंति सि-
- १४ द्धांगनाः ॥ कीर्तिं तस्य न यांति सांप्रतमहो वक्तुं गु-
- १५ णामाह्वयैः ॥

पतरुं पहेलुं बीजी बाजु

- १६ संभोगभूमिर्भुवि लब्धकीर्तिः श्रीचंद्रराजोथ ब-
- १७ भूव तस्मात् ॥ अद्यापि यस्य प्रभुतां प्रभूताः
- १८ गायंति गति' २ खलु भूभुजोपि । जातः श्रीदुर्ल-
- १९ भेशः क्षिविपैतितिलकश्चंद्रराजात्प्रतापी । कीर्तिः सप्ताब्धिमध्ये वि-
- २० लशति' ३ च बलाद्राजहंसीव नित्यं ॥ यस्योच्चैर्वाजिराजप्रसरखुर-
- २१ पुटोत्खातानिर्भिन्नभूमेर्धूलीमेघावलीव प्रसरति गगने विश्वमा-
- २२ च्छादयंती ॥ गतभुवनकुलानि व्याप्तदिग्मंडलानि श्रुतैर्तुहि-
- २३ नगिरीणि[क्रांत]तारापथानि । सरसकमलकंदच्छेदगौराणिकामं ।

१ वांयो क्रीडा २ वांयो दंष्ट्रा ३ वांयो संस्थुल ४ वांयो नवशल्यां ५ वांयो पादानु ६ वांयो तस्मिन्
७ वांयो यां ८ वांयो पुराचौलु ९ वांयो सौर्योदा १० वांयो कसां ११ वांयो तस्मात् १२ वांयो नामे १३ वांयो
क्षितिप १४ वांयो लक्षति १५ वांयो श्रित

- २४ ममुरमरपते[नो]षास्ति धामानि यस्य । स्नात्वा पुण्यमृदूदकेन विधिवौ
 २५ संतर्प्य देवान् पितृभ्यः । धर्म्मशासनतत्परेण मनसा संपूज्य नारा-
 २६ यणं । आहूयाखिलविप्रपंडितजनान् भ-मवाजा ददौ ॥ गो[५]त्यानि

पतरुं बीजुं

- २७ समस्तशास्त्रविधिना दानानि चान्यानि च । निजराजावली विराजितमहा-
 २८ मेडलेश्वरश्रीदुर्लभराजः स्वनियोगस्थार्त्तं । मंविपुराहितसेनापत्यात्कप-
 २९ टलिकप्रभृतीन् समाज्ञापयति ॥ चला विभूतिः जैणभंगि यौवनं कृतांतर्द-
 ३० तांतरवर्ति जीवितं । त[थौघवजुं]पटलजीवितमाकलय्य । मध्यदेशादा-
 ३१ गतसकलवेदशास्त्रा[र्थ]विदाय । मांडव्यगोत्रोत्पनार्यमांडव्यभार्ग-
 ३२ व्यअंगिराऊर्मिमजमदग्निपंचप्रवरसयुताय । विप्ररुद्रा । दित्यसुत-
 ३३ पंडितमहीधराय । तलभद्रिकाषट्त्रिंशत्पथके । उदकेन । सवृत्तं-
 ३४ मालाकुलं ससीमापर्यंतं धामणाच्छाग्रामं ददौ । पूर्वस्यां दिशि का-
 ३५ लाग्रामः दक्षिणस्यां दिशि तोरणग्रामः पश्चिमस्यां दिशि आवल-
 ३६ साढिग्रामः उत्तरस्यां दिशि कछावलीग्रामः ॥

अक्षरान्तर ' बी '

पहेली बाजु

- १ राजावली [पूर्व]वत् ॥ परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्व-
 २ रश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराज-
 ३ श्रीचामुंडराजदेवपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराज-
 ४ श्रीदुर्लभराजदेवपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराज-
 ५ श्रीभीमदेव पादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजश्रीकर्णदे-
 ६ व[स्वभुज्य]माननागसारिकाविषयप्रतिबद्धतलहदष[त्रिंश]ता-
 ७ न्तःपातिनःसमस्तराजपुरुषान् ब्राह्मणोत्तरान् तन्निवासिज-
 ८ नपदाश्च^१ बोधयत्यस्तु वः संविदितं^३ यथा श्रीविक्रमादित्योत्पादि-
 ९ तसवत्सरे^१ [शते]ष्वेकादशसु एकतृशैदधिकेषु अत्रांकैतोपि सं. ११३१
 १० कार्तिकशुदि ११ एकादशीपूर्वाणि चराचरगुरुमहेश्वरमभच्छर्य सं-
 ११ सारासारता विचिंत्य पित्रोरा[त्मनश्चपुण्य]यसोभिवृद्धये मध्यदेशा-

१ वांथो विधिना २ वांथो पितृन् ३ वांथो मंडलेश्वर ४ वांथो योगस्थान ५ वांथो पत्यक्षप ६ वांथो
 क्षण ७ वांथो तर्द ८ वांथो त्पनाय ९ वांथो संयुता १० वांथो सवृक्ष ११ वांथो उत्तरस्यां १२ वांथो पदाथ
 १३ वांथो दितं १४ वांथो संबत्स- १५ वांथो त्रिंश- १६ वांथो प्रांक १७ वांथो यशो-

- १२ दण्डात्तथा अधीतसकलशास्त्राय मांडव्यगोत्राय ब्राह्मणमधुसूदनपौ-
 १३ त्राय रुद्रादित्यसुताय पंडितमहीधराय समीमापर्यंतः सहिरण्यभा-
 १४ [गभो]गः सवृक्षमालाकुलः सदंडदशापराधः सोपरिकरः
 १५ सर्वादायसमेतः पूर्वप्रदत्तदेवदायब्रह्मदायवर्जधाम-

बीजी बाण

- १६ गाछाभिधानग्रामः शासनैनोदकपूर्वमस्थाभिप्रदत्तः
 १७ [त] स्थ च पूर्वस्यां दिशि—राईग्रामः । दक्षिणस्यां दिशि
 १८ तोरणग्रामः । पश्चिमस्यां दिशि आम्बळसाढिग्रामः उत्तरस्यां
 १९ दिशि कच्छावलीः इति चतुराघाटोपलक्षितग्राममेतं तन्नि-
 २० नासिजनपदैर्यथादीयमानभागभोगकरहिरण्यादिसर्वदास-
 २१ र्वमाज्ञाश्रवणविधेयैर्भूत्वा अस्मद्वंशजैरन्यैरपि अस्माभिः । प्रदत्त-
 २२ मुपनेतव्यं पालनीयं च ॥ उक्तं च भगवता व्यासेनः षष्टिर्वर्षसह-
 २३ आणि^१ स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः आलेत्ता चानुमंता च तान्येव नर-
 २४ कं नसेत् । विंध्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः कृष्णस-
 २५ र्णाः ब्रजायंते भूमिदानापहारकाः ॥ २ ॥ लिखितमिदं शासनं का-
 २६ नस्यबटेश्वरसुतकेका-दूतकोत्र महासांघिबिग्रहिक
 २७ श्री-गादित्यइति

ભાખાન્દર સંક્ષિપ્ત

‘ એ ’ જોડી

ઓં વાસુદેવને નમસ્કાર—વરાહ અવતારની સ્તુતિ. મૂલરાજના ચરણ સેવનાર દુર્લભરાજ અને તેનાં ચરણ સેવનાર ભીમદેવ અને તેનાં ચરણ સેવનાર રાજા કર્ણદેવ રાજ્ય કરતો હતો તે વખતે લાટ દેશમાં નાગસારિકામાં દુર્લભરાજ સૂચો હતો. તે દુર્લભરાજ અન્દ્રપાજનો દીકરો અને ગાંગેયનો પૌત્ર હતો. ગાંગેય તે ચાલુક્યના વંશમાં નાના ભાઈનો વંશજ હતો.

આ દુર્લભરાજે સ્નાન, પૂજા, સ્મરણ ઇત્યાદિ કરીને શક સંવત ૯૯૬ ના માર્ગશીર્ષ સુ. ૧૧ વાર મંગળના રોજ તલભદ્રિકા છત્રીશીમાં આવેલું ધામલાચ્છા ગામ પંડિત મહીધરને દાનમાં આપ્યું. મહીધર બ્રાહ્મણ રુદ્રાદિત્યનો દીકરો હતો અને તે વેદશાસ્ત્રપારંગત હતો અને મધ્યદેશમાંથી આવેલો હતો. તેનું ગોત્ર માંડવ્ય હતું અને માંડવ્ય, ભાર્ગવ, અંગિરા ઉર્મિ અને જામદગ્નિ, એ પાંચ પ્રવર હતાં.

તે ગામની પૂર્વે કાલા ગ્રામ, દક્ષિણે તોરણ ગ્રામ પશ્ચિમે આમ્વલસાદિ અને ઉત્તરે કછાવલી, એ ગામે આવેલાં હતાં.

‘ બી ’ જોડી

વંશાવલિ પહેલાંની માફક. મૂલરાજનાં ચરણ સેવનાર ચામુંડરાજ તેનાં ચરણ સેવનાર દુર્લભરાજ તેનાં ચરણ સેવનાર ભીમદેવ અને તેનાં ચરણ સેવનાર કર્ણદેવ ખંધા અમલદારો વગેરેને તેમ જ નાગસારિકામાં તલભદ્રિકા છત્રીશીમાં રહેતા બધા બ્રાહ્મણો તેમ જ અન્ય વર્ગને જણાવે છે કે—વિ. સ. ૧૧૩૧ ના કાર્તિક સુ. ૧૧ ને દિવસે, ધામલાચ્છા નામનું ગામનું, મધ્ય દેશમાંથી આવેલા વેદશાસ્ત્રપારંગત અને માંડવ્ય ગોત્રના મધુસૂદનના પૌત્ર અને રુદ્રાદિત્યના દીકરા પંડિત મહીધરને દાનમાં આપેલું છે. તેની પૂર્વમાં દક્ષિણે તોરણગ્રામ, પશ્ચિમે આમ્વલસાદી અને ઉત્તરે કછાવલી આવેલાં છે. આ દાન ચતુઃસીમા ચેત્સવ છત્રીને મેં આપ્યું છે, અને બધાંએ કબુલ રાખવાનું છે. કાયસ્થ વટેશ્વરના દીકરા કેક- આ દાન લખ્યું. દ્વતક સન્ધિવિગ્રહના અધિકારી શ્રીમાન ગાદિત્ય હતો.

ચૌલુક્ય રાજા કર્ણ ૧ લાનું સૂનકનું દાનપત્ર^૧

વિક્રમ સંવત ૧૧૪૮ વૈશાખ સુદિ ૧૫ સોમવાર

મી. એચ. કસેન્સે કૃપા કરી મોકલેલી બે ઉત્તમ છાપો પરથી નીચેના લેખ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. આ લેખ બે તામ્રપત્રોના અંદરના ભાગમાં કોતરેલો છે. આ પતરાં સૂનકમાંથી મળ્યાં હતાં, જે સૂનક ગામ ઉત્તર ગુજરાતમાં પાટણના અગ્નિકોણમાં પૂર્વે આશરે ૧૫ માઈલ પર, અને ઉંઝાર રેલ્વેસ્ટેશનથી પશ્ચિમમાં આશરે ૫ માઈલ પર આવેલું છે. આ પતરાં હાલ પાટણના રહીશ મી. નારાયણ ભારતીના કબજામાં છે. જ્યારે મી. કસેન્સે પતરાંની નકલ લીધી ત્યારે તે એક કડી વડે બેઢેલાં હતાં. તે કડી કેટલાક વખત પહેલાં ભાંગેલી હતી. બીજી કડી, જેના ઉપર કદાચ મુદ્રા હશે તે ખોવાઈ ગઈ હતી. છાપો ઉપરથી અનુમાન કરતાં પતરાં સંપૂર્ણ રીતે સુરક્ષિત જણાય છે.

લેખ સંસ્કૃત ગદ્યમાં છે. દાનપત્રની તારીખ વિક્રમ-સંવત્ ૧૧૪૮ ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ સોમવારે થયેલા ચંદ્રગ્રહણની છે. આ તારીખની ગણતરી મી. ફ્લીટ નીચે પ્રમાણે મને કરી આપી છે:— “આ તારીખને મળતી યુરોપની તારીખ ઈ. સ. ૧૦૯૧ ના મે મહિનાની તા. ૫, સોમવારની છે. આ દિવસે ચંદ્રગ્રહણ હતું. તે ઉત્તરનું વિક્રમ-સંવત્ ૧૧૪૮ નું વર્ષ, જે પૂરું થયું હતું અગર દક્ષિણનું વિક્રમ-સંવત ૧૧૪૭ નું, જે ચાલતું હતું, તેના વૈશાખની પૂર્ણિમાની તિથિ હતી. મુંબઈ માટેના સૂર્યોદયના કાળ પછી ૫૦ ઘડી અને ૫૩ પળે આ તિથિનો અંત આવ્યો હતો, તેથી ગ્રહણ હિંદુસ્તાનમાં દેખાવું જોઈએ. દક્ષિણના પૂરા થયેલા વિક્રમ-સંવત્ ૧૧૪૮ માં તેજ તિથિએ, ઈ. સ. ૧૦૯૨ નાં એપ્રિલની ૨૪ મી તારીખે ગ્રહણ હતું. ઉત્તરના ચાલુ વિક્રમ સંવત ૧૧૪૮ માં આ તિથિએ ગ્રહણ નહોતું.”

દાન આપનાર મહારાજાધિરાજ કર્ણદેવ હતો. તેનું ઉપનામ ત્રૈલોક્યમલ્લ હતું. ડૉ. બુલ્હરના મત પ્રમાણે વિક્રમ-સંવત ૧૧૨૦ થી ૧૧૫૦ સુધી રાજ્ય કરનારો ચૌલુક્ય રાજા કર્ણ ૧ હો આ દાનપત્રનો કર્ણ છે. રાજાએ અણહિલપાટકમાંથી આ શાસન બહાર કર્યું હતું, અને આનંદપુર મુખ્ય શહેરવાળા એક ૧૨૬ ગામના મહાલમાં વસનારાઓને સંબોધાએલું છે. દાનમાં લઘુ-ડાહી એટલે નાની ડાહીમાં એક જમીનનો ટુકડો આપ્યો હતો, જેની ઉપજમાંથી સૂનકમાં એક તળાવ ચાલુ રાખવાનું હતું. લઘુ-ડાહીમાં આપેલી જમીનની વાયવ્ય કોણમાં સંડેરા ગામ આવ્યું હતું.

અણહિલપાટક ચૌલુક્યોનું મુખ્ય શહેર અણહિલવાડ છે, અને આનંદપુર હાલનું વડનગર છે. સૂનક ગામ જ્યાંથી પતરાં મળ્યાં હતાં તે હાલનું સુનક છે.

લેખના અંતમાં લેખક અને દૂતકનાં નામો તથા રાજાની સહિ આપેલી છે. લેખક કેકક, કાયસ્થ વટેશ્વરનો પુત્ર હતો. આ વટેશ્વર, અને ભીમ ૧ લાના વિક્રમ-સંવત ૧૦૮૬ના દાનપત્રનો લેખક, કાયસ્થ કાંચનનો પુત્ર વટેશ્વર એ બન્ને એક જ લાગે છે.

આંહિ નોંધ લેવી જોઈએ કે, થોડા વખત પહેલાં મી. ફ્લીટ પ્રસિદ્ધ કરેલું ભીમદેવનું દાનપત્ર^૨ ભીમ ૨ જાનું નહીં પણ ભીમ ૧ લાનું જણાય છે. કારણ કે તે આ જ વટેશ્વર, કાયસ્થ

૧ એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૩૧૬ ઈ. હુલ્ઝ ૨ આ ગામ એક પછીના ચૌલુક્ય દાનપત્રમાં પણ આવે છે; ઈ. એ વો. ૬ પા. ૨૧૦ અને વો. ૧૮ પા. ૧૦૮. સિદ્ધપુરથી દક્ષિણે જા માઈલ પર આવેલું એક મોટું ગામ છે, અને ઘણું કરીને ગુજરાતના કડવા કુલબીઓ અથવા કલ્બીઓનું મૂળસ્થાન ગણાય છે.—બર્જેસની ગુજરાતની મુસાફરી સંબંધી નોટ ૧૮૬૬ પા. ૫૭-૬૧. ૩ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૪. ૪ ઈ. એ. વો. ૧૮ પા. ૧૦૮.

કાંચનના પુત્રે લખ્યું હતું તેમ જ બન્ને દાનપત્રોનો હતક મહાસાંધિવિશ્વહિત શ્રી-અશ્વઠશર્મન હતો. આથી મી. ફ્લીટના લેખની તારીખ, સંવત ૯૩, સિંહ સંવતની ન હોઈ શકે પરંતુ ડૉ. બુલ્લરે ધાર્યું હતું^૧ તે પ્રમાણે વિક્રમ-સંવત ૧૦૯૩ નું હુંકું રૂપ હતું.

છેવટના ચૌલુક્ય રાજા ભીમ ૨ જાનાં દાનપત્રોની માફક આ દાનપત્રના અંતમાં 'ઈતિ' શબ્દ ચાલુ હસ્તાક્ષરમાં અને સુશોભિત રીતે લખેલો છે. રાજાની સહીમાં પણ ચાલુ હસ્તાક્ષરની લિપિ છે. આ અક્ષરો લેખના અક્ષરો કરતાં જરા મોટા અને જુદા આકારના છે. આ સહી ઠર્ણ-દેવની ખુદ સહીની પ્રતિકૃતિની નકલ હોય એમ સ્પષ્ટ જણાય છે.

અક્ષરાન્તર

પત્રું પહેલું.

- ૧ ઑં વિક્રમસમ્વત્ ૧૧૪૮ વૈશાખ શુદિ ૧૫ સોમે । અષ્ટેશ્વ શ્રીમદ્ગ-
- ૨ હિલપાટકે સમસ્તરાજાવલીવિરાલિતમહારાજાધિરાજશ્રીમ-
- ૩ ત્રૈલોક્યમલ્લ[:] શ્રીકર્ણદેવઃ સ્વભુજ્યમાનશ્રીમદાનંદપુરપ્રતિવદ્ધ-
- ૪ િંશત્યધિકગ્રામશતાંતઃપાતિનઃ સમસ્તરાજપુરુષાન્ બ્રાહ્મ-
- ૫ ણોત્તરાંસ્તન્નિવાસિજનપદાંશ્ચ વોધયત્વસ્તુ વઃ સંવિદિતં મથા ।
- ૬ અથ સોમગ્રહણપર્વણિ ચરાચરગુરું ભગવંતં ભવાનીપતિમ-
- ૭ મ્યર્ચ્ય સંસારાસારતાં વિચિંત્ય ઐહિકમામુષ્મિકં ચ ફલમંગીકુ-
- ૮ ત્ય પિત્રોરાત્મનશ્ચ પુણ્યયશોભિવૃદ્ધયે સૂનકગ્રામે રસોવિ-
- ૯ કઠક્કુરમહાદેવેન કારિત્વાપ્યૈ લઘુડામીગ્રામે કુટુંબ ૦ જ-
- ૧૦ સપાલ । લાલા । વકુલસ્વામિનાં સત્કનામોપલક્ષિતભૂમિ[:] પા-
- ૧૧ ફલાં ૧૨ વંહંતિ હલ ૪ ઈતિ હલચતુષ્ઠયભૂમી શાસનેનોદ-
- ૧૨ કપૂર્વમસ્માભિઃ પ્રદત્તા । અસ્ત્યાશ્ચ ભૂમેઃ પૂર્વસ્ત્યાં

પત્તરૂં બીજું

- ૧૩ દિશિ મદારિકાક્ષેત્રં । તથા વ્રાહ્મણરુદ્ર । નેહા । ત્વા-
- ૧૪ લાક્ષેત્રં ચ । દક્ષિણસ્યાં મહિષરામક્ષેત્રં । પશ્ચિમાયાં સંઢેરગ્રા-
- ૧૫ મસીમા । ઉત્તરસ્યામેવ સંઢેરગ્રામસીમા ॥ ઇતિ ચતુરાષાટો-
- ૧૬ પલક્ષિતાં ભૂમિમેનામવગમ્ય તન્નિવાસિજનપદૈર્યથાદી-
- ૧૭ યમાનભાગભોગકરહિરણ્યાદિ સર્વમાજ્ઞાશ્રવણવિષેયૈ-
- ૧૮ ભૂત્વા ડસ્યૈ વાપ્યૈ સમુપનેતવ્યં સામાન્યં ચૈતત્પુણ્યફલં મત્વા
- ૧૯ પરિપંથના કેનાપિ ન કાર્યા । ઉક્તં ચ ભગવતા વ્યાસેન । ષષ્ટિ-
- ૨૦ વર્ષસેહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ । આચ્છેતાં ચાનુમંતા ચ
- ૨૧ તાન્યેવ નૈરકં વસેત્ ॥ લિખિતમિદં શાસનં કાયસ્થવટેશ્વ-
- ૨૨ રસુત આક્ષપટલિકકેકકેન । દૂતકો ડ્ર મહાસાંધિવિ-
- ૨૩ ગ્રહિકશ્રીચાહિલ ઇતિ [॥] શ્રીકર્ણદેવસ્ય ॥

ભાષાન્તર

ૐ. વિ. સં. ૧૧૪૮ વૈશાખ શુદ્ધિ ૧૫ સોમવારે, આજે, અહીં વિખ્યાત અણ્ણિલપાટક-
માં શ્રી ત્રેલોક્યમહલ ઉદ્ધે શ્રી કર્ણદેવ મહારાજાધિરાજ જે સમસ્ત રાજવલીથી વિરાજિત છે
તે પોતાના ઉપલોગનાં શ્રીમદ્ આનન્દપુર વિષયમાં આવેલાં ૧૨૬ ગામ સાથેના સંબંધવાળા સમસ્ત
રાજપુરોષેને અને આ વિષયમાં વસતા બ્રાહ્મણાદિ સર્વ જનોને જાહેર કરે છે:—

તમને જાહેર થાઓ કે, આજે ચંદ્રચંદ્રસુસમયે જગતના સ્વામિ, ભવાનીના પતિ શિવની
પૂજા કરીને જગતની અસારતા વિચારીને અને આ લોકમાં તેમ જ પરલોકમાં દાનનાં ફળમાં
માનીને, અમે અમારા માતપિતા અને અમારા પુણ્યયશની વૃદ્ધિ અર્થે, શાસનથી, પાણીના અર્ધ
સહિત, રસોવિક (?) ઠકકુર મહાદેવે સૂનક ગામમાં બંધાવેલાં સરોવરને લધુ—ડાણી ગામમાં
કુટુમ્બિન જસપાલ (યશ: પાલ) લાલા, અને બકુલ સ્વામિની માલકીનાં અને તેમનાં નામ ધારી
૧૨ પાઈલાં (અથવા ૪૮ સેર) (ળીજ તરીકે) લેતી ૪ હલ એટલે (શબ્દમાં) ચાર હલવાડ ભૂમિ આપી
છે. આ ભૂમિની પૂર્વે—ભટ્ટારિકાનું ક્ષેત્ર અને રૂદ્ર, નેહા અને લાલા દિગ્ગેનાં ક્ષેત્રો છે; દક્ષિણે—
મહિષરામનું ક્ષેત્ર; પશ્ચિમે—સણ્ડેર ગામની સીમા; ઉત્તરે તે જ પ્રમાણે સણ્ડેર ગામની સીમા. આ
પ્રમાણેની ચાર સીમાવાળી ભૂમિ જાણીને અને આ શાસન સાંભળીને તેનાં પાલન અર્થે આ ભૂમિમાં
વસતા જનો તે સરોવર અર્થે, અત્યાર સુધી લેવાય છે તે પ્રમાણેના સર્વ ભાગ (હિસ્સા),
ઉપલોગ, કરો, સુવર્ણ વગેરે આપશે. અને ધર્મ દાનનું ફળ સર્વને સામાન્ય છે તે ક્યાનમાં રાખીને
તેના માલીકને કોઈ પ્રતિબંધ કરશે નહીં. અને ભગવાન વ્યાસે કહ્યું છે કે:—ભૂમિ દેનાર સ્વર્ગમાં
૬૦ હજાર વર્ષ વસે છે. તે હરી લેનાર અને તેના હરણમાં અનુભતિ આપનાર તેટલોજ સમય
નરકમાં વસે છે. આ શાસન કાયસ્થ વટેશ્વરના પુત્ર આક્ષપટલિક કેલ્લકથી લખાયું છે. આ દાન
પત્રને દ્વતક મહાસાંધિવિગ્રહિક શ્રી ચાહિલ છે. શ્રીકર્ણદેવના સ્વહસ્ત.

૧ વાંચો ષષ્ટિ વર્ષસેહસ્રાણિ ૨ વાંચો આક્ષેતા અથવા આચ્છેતા ૩ વાંચો નરકે.

૪ પાણી ૧૨ વહંતિ શબ્દોની સમજાતી માટે હું ડો. ખુલ્લુરને આભારી છું. ડો. ખુલ્લુરે આના ઉપર
અર્ચા કરતાં કહ્યું છે કે આ શબ્દોનો અનુવાદ માત્ર પ્રયોગાર્થે છે. ‘ પાણી ’ ગુજરાતી શબ્દ પાઈલાંનું બહુવચન છે,
જે હાલની ‘ પ.યલી ’ શબ્દને મળતો હું ગણું છું. ‘ પાયલી ’ નું માપ શેર (૪૦ પૌ.) થાય છે.
લે. ૬૦

સિદ્ધરાજ જયસિંહનો ગાળાનો શિલાલેખ^૧

વિ. સં. ૧૧૬૩ વૈ. વ. ૧૪

કાઠિયાવાડમાં ઝાલાવાડ પ્રાંતમાં ધ્રાંગધરાથી આઠ માઇલ ઉપર ગાળા અને દુદાપુર ગામથી સરખે અંતરે ચન્દ્રભાગા નદીને પશ્ચિમ કાંઠે જૂના મંદિરનાં ખંડેર છે. કાઠિયાવાડ ગેઝેટીઅરમાં તેમ જ સ્વર્ગસ્થ કર્નલ જે. ડબલ્યુ. વોટસને રચેલ ધ્રાંગધરા સ્ટેટના વૃત્તાંતમાં તેના સંબંધી રહેજ પણ ઇસારો નથી તે ઉપરથી એમ માની શકાય કે તે મંદિર અત્યાર સુધી કોઈના પણ જાણવામાં આવ્યું નહોતું. પરિણામે મંદિર વદન અરક્ષિત દશામાં પડેલું છે. પરંતુ હવે તે મંદિરની ઐતિહાસિક ઉપ-યોગિતા સ્ટેટને સમજાવ્યા પછી તેની પૂરતી સંભાળ લેવાશે એમ મને ખાત્રી છે. અત્યારે જેટલો ભાગ મંદિરનો હયાત છે તે ઉપરથી તે મંદિર કયા દેવનું હશે તેનું અનુમાન થઈ શકે તેમ નથી. સભામંડપમાં જવાનો માર્ગ એક નાની ચાલીના જેવો છે અને તેનું માપ ૮'-૪"×૬'-૪ છે. પરંતુ સભામંડપની પશ્ચિમ તેમ જ ઉત્તર બાજુએ નિજમંદિરનું નામ નિશાન નથી. માત્ર દક્ષિણ વરફ ઉત્તરાભિમુખ નાનું મંદિર છે અને તેમાં ગણેશની ખંડિત મૂર્તિ છે. આ મંદિરમાંના બધા લેખો ભૂખરા પથર ઉપર કોતરેલા હોવાથી ઘસાર્થ ગયેલા છે. જોકે આ એક લેખ પ્રમાણમાં સહુથી વધુ સુરક્ષિત છે. લિપિ લગભગ ખારમી સદીની દેવનાગરી છે. માત્રા બધે હાલની માફક અક્ષરની ઉપર નહીં, પણ અક્ષરની પહેલાં લખેલ છે. ભાષા અશુદ્ધ સંસ્કૃત છે.

લેખ વિ. સં. ૧૧૬૩ વૈ. વ. ૧૪ ગુરૂવારની સાલનો છે અને તેમાં ચૌલુક્ય રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહનો ઉલ્લેખ છે. આ રાજા મૂળરાજથી સાવમો છે અને ગુજરાતમાં સધરો જયસિંહ તરીકે ઓળખાય છે. તેણે ઇ. સ. ૧૦૯૪ થી ૧૧૪૩ સુધી રાજ્ય કર્યું. સિદ્ધરાજનો આ પહેલામાં પહેલો શિલાલેખ છે.

જયસિંહદેવના ખિરૂદો પૈદ્રીનાં નીચેના ત્રણ આ લેખમાં આપેલ છે : ૧ સમસ્ત રાજાવલિ વિજ્ઞાતિ ૨ સિદ્ધચક્રવર્તિ ૩ અવન્તિનાથ. ત્રીજી પંક્તિમાં ખળનચી (વ્યયકરણે મહામાત્ય) અંબપ્રસાદનું નામ આપેલું છે. તે જ મંદિરમાં વિ. સં. ૧૨૧૫ ના બીજા લેખમાં બીજા અમલદાર કલ્પપ્રસાદનું નામ પણ વાંચી શકાય છે. આ બે નામો માટે જયસિંહદેવના પ્રસિદ્ધ થયેલા લેખોમાં એં બેયું પણ ક્યાંઈ મળતાં નથી, તેથી આ લેખમાંથી તે પહેલી જ વખતે જાણવામાં આવ્યાં છે.

બીજી પંક્તિનો શરૂવાતનો ભાગ તેમ જ મધ્યમાંનો થોડો ભાગ ઘસાર્થ ગયેલ છે, છતાં લેખની મતલબ સમજી શકાય છે. લેખમાંથી સમજાય છે કે અંબપ્રસાદના સંબંધીઓએ ગણેશ તેમ જ ભટ્ટારિકાનું દેવળ બંધાવ્યું છે.

સિદ્ધરાજ જયસિંહે માળવા જિત્યાની તારીખ ચોકસ રીતે હજી જાણી નથી. ઉજ્જનમાંથી મળેલા વામપત્રમાં પરમાર યશોવર્માને વિ. સં. ૧૧૬૧ મહારાજાધિરાજ લખેલો છે. તે ઉપરથી સમજાય છે કે વિ. સં. ૧૧૬૧ સુધી માળવા જિતાયું નહોતું. ઉજ્જનમાં બીજો શિલાલેખ વિ. સં. ૧૧૬૫ ને સમજાય છે, જેની હકીકત આર્કે. સ. વે. સ. ના ૧૬૧૫આખરના રીપોર્ટમાં આપેલી છે. તેમાં સિદ્ધરાજને અવન્તિનાથ લખેલો છે. આ ઉપરથી અનુમાન કરેલું કે માળવા વિ. સં. ૧૧૬૧ અને ૧૧૬૫ વચ્ચે જિતાયું હશે. પરંતુ આ ગાળાનો લેખ વિ. સં. ૧૧૬૩ નો છે અને તેમાં સિદ્ધરાજને અવન્તિનાથ લખ્યો છે તેથી માળવા ૧૧૬૧ અને ૧૧૬૩ વચ્ચે જિતાયું હોવું જોઈએ.

અક્ષરાન્તર

- ૧ [શ્રી] સંવત્ ૧૧૯૩ વૈ[શા]શ્વ વદિ ૧૪ ગુરાવ[થે]હ [સ]મસ્ત [રા]-
જાવલી વિરાજિત મહા — — વિ....
- ૨ અ ... [સિ]દ્ધ ચક્રવર્તિ અવંતીનાથ શ્રીમ[જ્ઞ]યસિંહદેવ કલ્યાણ વિજય
રાજ્યે इत्येतस्मिन्कालेऽ — — વ [મા]
- ૩ [ત્ર]વ્યયકરણે મહામાત્ય શ્રી અંબપ્રસાદ પ્રતિવદ્ધ મહં [વાહુ]
રા । પારિ૦ શ્રીકુમાર । દ્વિ૦ પારિ૦ કેર ... ણે
- ૪ [લી]દિ પંચકુલેન દુમતીર્થ સ્વાન્યાં શ્રીમદ્દારિકા[સ્વ]
શ્રીદેવતાયાઃ વિનાયકદેવ કુલિકાસમે[તં] કારિતં
- ૫ પાનંદનાયતિ ॥ મંગલં મહા શ્રીઃ ॥ શિષમ[સ્તુ] સર્વજગતઃ
॥ છ ॥ ડ્ર ... સૂત્ર૦ મ[હ] ... કેન.

ભાષાન્તર

- પં. ૧-૨ શ્રી આંહિ આજે શુરુવાર વૈશાખ વદિ ૧૪ સંવત ૧૧૬૩ ને દિવસે, ચક્રવર્તિ અવન્તી-
નાથ શ્રીમાન જયસિંહદેવના કલ્યાણકારી અને વિજયી રાજ્યમાં
- પં. ૩ મહં [વાહુ]૨ શ્રીમાન અંબપ્રસાદ જે ખજાનચી હતો તેના
સંબંધિશ્રીમાન કુમારતથા ખીજા સેવકોપાંચ કુળથી... ..
- પં. ૪આંધવામાં આવ્યુંદુમતીર્થ ખાનિમાં ગણેશના
મંદિર સહિત ભટ્ટારિકા દેવીનું
- પં. ૫ આનંદ પમાડવા માટેમોટું મંગળઆશુ' જગત સુખી
રહેાસૂચકાર મહુ...થી

માંગરોળમાંની સોઠડી વાવમાંના શિલાલેખ^૧

વિ. સં. ૧૨૦૨ આશ્વિન વદિ ૧૩

કાઠિયાવાડમાં પ્રાચીન શહેરો પૈકીના એક માંગરોળ નામે ગામમાં ગાદિ દરવાજેથી પેસતાં ઢાળી બાજુની શેરીમાં એક વાવ છે. તે વાવમાં ઉતરતાં જમણી બાજુની દિવાલમાં ચણી લીધેલ એક પથર ઉપર આ શિલાલેખ છે. પથર સખ્ત કાળો છે અને તે સુરક્ષિત છે. તેનું માપ ૧૮ ઇંચ x ૧૫ ઇંચ છે અને તેમાં ૨૪૧૧ પંક્તિમાં દેવનાગરી લિપિમાં શ્લોકો લખેલા છે.

તેમાં લખેલ છે કે અણહિલપુરમાં કુમારપાળ રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે શ્રી સહારનો પૌત્ર અને સહજગનો પુત્ર ગોહિલ મુલુક નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેણે પોતાના બાપની યાદગીરિમાં સહજગેશ્વર નામનું દેવળ બંધાવ્યું અને જકાતમાંથી કેટલીક ઉપજ તેને અર્પણ કરી. ચોરવાડના મહાજને પણ દેશુઆ નામની વાવ મંદિરના ઉપયોગ માટે આપી. ચોરવાડથી વિસણુ-વેલિ ગામ જતાં રસ્તા ઉપર આ વાવ છે.

તેમાં વિ. સં. ૧૨૦૨ સિદ્ધ સં. ૩૨ આપેલ છે.

अक्षरान्तर

- १ ॥ उँ ॥ उँ नमः शिवाय ॥ मुकुटः स हरस्य पातु वः शशिपंकेरुहकंदकाक्षया ॥
गंगेनादचिरेण य-
- २ त्र सा सुरहंसीव पपात जन्हवी ॥ कृत्वा राज्यमुपारमन्नरपतिः श्रीसिद्धराजो-
यदा दैवादुत्तम-
- ३ कीर्त्तिमंडितमहीपृष्ठो गरिष्ठो गुणैः ॥ आचक्राम ऋगित्य (झटित्य) चित्यम-
हिमा तद्राज्यसिंहासनं श्रीमा-
- ४ नेष कुमारपालनृपतिः पुण्यप्ररूढोदयः ॥ राज्येऽमुष्य महीभुजोभवदिहै श्री-
गूहिला-
- ५ ख्यान्वये श्रीसाहारइति प्रभूतगरिमाधारो धरामंडनं ॥ चौलुक्क्यांगनिगूहकः
सहजिगः ख्या-
- ६ तस्तनूजस्ततस्तत्पुत्रा बलिनो बभूवुरवनौ सौराष्ट्रक्षाक्षमाः ॥ एषामेकतमो
वीरः सोम-
- ७ राज इति क्षितौ ॥ विख्यातो विदधे देवं पितुर्नाम्ना महेश्वरं ॥ श्रीसोमनाथदे-
वस्य जगत्यां पू-
- ८ ण्यवृद्धये ॥ इंदुकुंदयशाश्वके कीर्त्तिमेरुसमाश्रितं ॥ पूजार्थमस्य देवस्य भ्राता
ज्येष्ठोस्य मूलुकः ॥
- ९ सुराष्ट्रानायकः प्रादाच्छासनं कुलशासनं ॥ ठं श्रीसहजिगपुत्रठं श्रीमूलुकेन
श्रीसहजिगे-
- १० श्वरदेवस्यानवरतपंचोपचारपूजाहेतोः श्रीमन्मंगलपुरशुल्कमंडापिकायां दिनंप्रतिका १
- ११ तथा तळाराभाव्यमध्यात्दिनंप्रति का १ तथा बलीवर्द्धछाटमाणकाभाव्ये (छा) टां
प्रति १ क-
- १२ णभृतगडकंप्रति का ४ तथा रासभछाटां प्रति का. ॥ तथा समस्तलोकेन निः-
शेषबल्लीकारै-
- १३ श्व पत्रभरांवीडहराकेरीवाडुयाप्रभृतीनां प्रत्येकंका० ॥ तथा पत्रभृतंतडभैरकं
प्रतिका २ ॥
- १४ तथापत्रभृतगंत्रींप्रति द्र १ क्षेत्रंप्रतिउच्चताभाज्येका १ तथा आगरमध्ये खुंटितं-
खरालिहासाप्रति

- १५ का ० । तथा अनयैव स्थित्या चोरुयाबाडे वलइजे च ग्राह्यं ॥ तथा लाठिवद्रा-
पथके वहंतशुल्कमंडपि
- १६ कामध्यात् दिनंप्रति ठ० श्रीमूलुकेन रूपकैकः प्रदत्तः ॥ तथा चोरुयाबाडे
न्यसमस्तवृहत्पुरुषैरे-
- १७ कमतीभूय चतुराघाटनविशुद्धा यथा प्रसिद्धपरिभोगा सवृक्षमालाकुला वीसण-
वेलीग्राममार्गस-
- १८ मासन्ना देगुयावावीनामवापी राजानुमत्या श्रीसहजिगेश्वराय प्रदत्ता ॥ तथा
श्रीवामनस्थल्यांशुल्क-
- १९ मंडपिंडिकायांदिनंप्रति का १ तथा द्यूतमध्ये दिनंप्रतिका १ तथापत्रकुथ्यां-
भराप्रतिपत्रशत १ तथावी
- २० डहरा । केरी । वाडुया । प्रभृतिनां प्रत्येकं पत्र ५० तथातलाराभान्यमध्यात्
तांनुलिकहट्टं प्रति प्रतिदि
- २१ नंपत्र २ मडावापूग १ देवदार्य समस्तोयं समस्तैर्भाविभूमिपैः पालनीयो
नुमान्यश्च दानाच्छ्रेयोनु
- २२ पालनं ॥ शिवः पात्रं जनो दाता पालकः पुण्यभाक्परं । लोपकृच्च महापापी
विचार्यैवं प्रपालयेत् यत
- २३ उक्तं च ॥ वैहुभिर्वसुधा वृक्ता राजभिः सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमि-
स्तस्य तस्य तदाफलं ॥ श्री मद्विक्रमसं
- २४ वत् १२०२ तथा श्री सिंहसंवत् ३२ आश्विनवदि १३ सोमे ॥ प्रशस्तिरियं
नि(मिता) ॥ कृतिरियंपरमपाशुप-
- २५ ताचार्यार्यमहापंडितश्रीप्रसव्वज्ञस्य ॥

ભાષાન્તર

શિવજીને નમસ્કાર ॥ શિવજીનો મુકુટ, એટલે જટાબૂટ તમારું રક્ષણ કરે. જે જટાબૂટમાં ગંગા નદી આકાશથી ઉતાવળે ઉતરી, તે જાણે ચંદ્રમા રૂપી કમળના નાળની ઈચ્છાને લીધે ઉતરતી દેવલોકની હંસણી જ હોય નહીં થું । (૧) ઉત્તમ કીર્તિ વડે શોભાવું છે ભૂતળ જેણે એવો; અને ગુણોએ કરીને મોટો એવો શ્રીસિદ્ધરાજ રાજા રાજ્ય કરીને, જ્યારે દેવયોગથી મૃત્યુ પામ્યો ત્યારે તુરત અદ્ભુત મહિમાવાળો અને પુણ્યથી રઠતા (નિશ્ચિન્નતા)ને પામ્યો છે ઉદય જેનો, એવો આ કુમારપાળ રાજા તેના રાજ્યનું સિંહાસનદખાવી બેઠો (૨) આ (કુમારપાળ) રાજાના રાજ્યમાં આંહિ શ્રીગૃહિલ નામના વંશમાં પુષ્કળ મોટાઈનો આધાર અને પૃથ્વીનું ઘરેણું એવો શ્રી સાહાર નામે થયા. તેનો પુત્ર ચૌલુક્ય (સોલંકી) ના સૈન્યનું ગોપન કરનાર (સંતાડનાર) તથા વિખ્યાત એવો સહજિગ નામે થયા. અને તેના પુત્રો પૃથ્વીમાં બળવાન અને સૌરાષ્ટ્ર દેશની રક્ષા કરવામાં સમર્થ થયા. (૩) એઓમાંનો એક શૂરવીર સોમરાજ નામે પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાત થયો જેણે પોતાના પિતાને નામે (સહજિગેશ્વર) મહાદેવનું સ્થાપન કર્યું. (૪) ચંદ્ર તથા રોલરનાં પુષ્પ સરખા યશવાળો સોમરાજ પૃથ્વીમાં પુણ્યની વૃદ્ધિ કરવા માટે શ્રી સોમનાથ દેવની કીર્તિને મેરુ પર્વત ઉપર આરોહણ કરે (બેસે) તેવી કરી. આ સોમરાજનો મોટો ભાઈ મૂલુક સૌરાષ્ટ્રનો નાયક હતો; તેણે આ મહાદેવની અબંક પૂજા થતા માટે પોતાના વંશજોએ પાલવા લાયક વર્ષાસન કરી આપ્યું. (૬) ૪૦ (ઠાકોર) શ્રી સહજિગના પુત્ર ૪૦ (ઠાકોર) શ્રી મૂલુકે શ્રી સહજિગેશ્વર મહાદેવની કાયમ પંચોપચાર પૂજા (સ્નાન, ચંદન, ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય) થવા માટે માંગરોળની દાણમાંડવીમાં પ્રતિદિવસ કાર્ષાપણ* (“ શબ્દ સ્તોમમહાનિધિ ” નામે કોષમાં લખ્યા પ્રમાણે જેનો અર્થ પણ એટલે એક કર્ષ વજનનો ૧ ત્રાંબાનો ૧ પૈસો તેમજ દ્રમ્મનો ૬૬ થાય છે તે) એક તથા ખુશકી જકાતની ઉપજમાંથી પ્રતિદિવસ કાર્ષાપણ એક, તથા પોઠિયાની છાટ ઉપર કાર્ષાપણ એક, દાણા ભરેલ ગાડા ઉપર કાર્ષાપણ ચાર તથા ગર્દભની છાટ ઉપર કાર્ષાપણ અર્ધ, તથા સમસ્ત લોકોએ અને સર્વ વેલાળી (નાગરવેલને ઉછેરી તેનો વ્યાપાર કરનારાઓ) એ પાનના ભાર, જે કે બીડ હરા, (બીડા) કેરી, વાટુયા, એવા નામથી જે શબ્દો તે વખતે ઓળખાતા હશે તે પ્રત્યેકે કાર્ષાપણ અર્ધ, પાન ભરેલા દરેક ઊંટના ભારે કા ૨ ॥ અઢી, તથા પાન ભરેલ ગાડી પ્રત્યેકે દ્રમ્મ એક ક્ષેત્ર; (ખેતર) માં ઉત્તમ પાક થાય ત્યારે પ્રત્યેક ક્ષેત્રે (ખેતરે) કાર્ષાપણ એક, તથા અગર (મીઠું પાકવાની જગાએ તેના કરેલા ઠગલા) માં ખુંટી, તથા ખરાળી, અને હાસા, પ્રત્યે કાર્ષાપણ એક; અને તેજ પ્રમાણે ચોરવાડ તથા બળેજમાં પણ લેવું; ને લાઠોદરા પરગણામાં રાહાદારી જકાત માંડવીમાંથી પ્રતિદિવસે ૪૦ શ્રી મૂલુકે એક રૂપૈયો આપ્યો તથા ચોરવાડમાં બીજા તમામ મહાજનોએ એકમત થઈને ચાર સીમાડાએ શુદ્ધ અને પ્રખ્યાતિને પામેલી તથા વૃક્ષોની ઘટાએ સહિત અને વીસણવેલી ગામના માર્ગની સામે આવેલી દેગુયા વાવ નામની વાવ, રાજાના અનુગતથી શ્રીસહજિગેશ્વર મહાદેવને આપી; તેમજ શ્રીવલ્લુથલીમાં દાણ માંડવીમાં પ્રતિદિવસ કાર્ષાપણ એક, તથા બુગટામાં પ્રતિદિવસ કાર્ષાપણ એક, તથા પાનની કોટડીમાં દિન પ્રત્યે પાન શત (સો) એક, તથા વીડહરા, કેરી, વાટુયા વગેરે પ્રત્યેકે પાન ૫૦ પચાશ, તથા તળારા (તળોદરા) ના ઉત્પન્નમાંથી તંબોળીના હાટ પ્રત્યે પ્રતિદિવસે પાન બે, મઢાવા (ત્રોફો) સોપારી એક, આ સઘળો દેવભાગ છે ત સર્વ ભાવબ્યના રાજાઓએ પાળવો અને માન્ય રાખવો; કારણ કે દાન દેવાનાં કરતાં દાનનું પાલન કરવું તે શ્રેય છે. (૧) દાન લેનાર શિવરૂપ છે અને દાન આપનાર તો મનુષ્ય છે, પાળનાર પુણ્યભાગી છે અને દાનનો લોપ કરનાર મહાપાપી છે, એમ વિચારીને દાન જરૂર પાળવું. (૨) જે માટે કહેલ છે કે, સગરાદિ ઘણા રાજાઓએ પૃથ્વી લોગવી છે; (પણ) જેની જેની જ્યારે પૃથ્વી હોય તેને તેને ત્યારે ફળ મળે છે. (૩) શ્રીમાન વિક્રમનો સંવત્ ૧૨૦૨ તથા શ્રીસિંહ સંવત્ ૩૨ આશ્વિન વદી ૧૩ સોમવારે આ પ્રશસ્તિ બનાવી. શ્રેષ્ઠ પાશુપતાચાર્ય ઉત્તમ મોટા પંડિત શ્રી પ્ર સર્વજ્ઞની આ પ્રશસ્તિ રચેલી છે.

* કાર્ષાપણ શબ્દ ૧૬ પણ તથા ૧ પણ એ બન્ને અર્થ માટે ચાલુ છે. અને પણ એટલે એક રૂપૈયા ભાર ત્રાંબાનો એક પૈસો અથવા ઔશી કોડીની બરાબર છે. અને ૧૬ પણનો એક દ્રમ્મ છે. હવે આ લેખમાં કાર્ષાપણ તથા દ્રમ્મ એ બન્ને શબ્દો વપરાયા છે. માટે કાર્ષાપણ નો અર્થ સોળપણ નહિ ગણતાં એકજ પણ ગણવો યોગ્ય છે.

ચૌલુક્ય રાજા કુમારપાલનો ચિતોડગઢનો શિલાલેખ^૧

વિક્રમ સંવત ૧૨૦૭

આ લેખ રાજપુતાનાના ઉદયપુર સ્ટેટમાં ચિતોડગઢમાં મોકલિજના મંદિરમાં સાચવેલી એક કાળા આરસની શિલા ઉપર કોતરેલો છે.

લેખમાં ૧'૪૮" પહોળી અને ૧'૪૩" ઉંચી જગ્યા રોકતી ૨૮ પંક્તિઓના લખાણનો સમાવેશ થાય છે. ૧ થી ૧૪ પંક્તિઓ સાધારણ રીતે સારી સ્થિતિમાં છે. પણ પાછળની પંક્તિઓમાં અમુક લખાણનો ભાગ વદન ગયો છે. બરાબર જમણી બાજુએ પથ્થર છોલાઈ જવાથી અને તેવા જ કારણથી ડાબી તરફ ૨૪-૨૮ પંક્તિઓમાં ઘણા અક્ષરો પણ અદૃશ્ય થયા છે. લખાણની વચ્ચે ૧૭-૨૩ પંક્તિઓમાં લંબાણ પાડતી ૩૩" ચોરસ અલંકારિત ચિત્રાકૃતિ છે; જેમાં આશરે ૩૩" વ્યાસવાળો એક ગોળાકાર છે. આ ગોળાકારના પરિઘની પાસે અને ચોરસની વચ્ચે ઉભી અને આડી રીતે કંઈક લખાણ (શ્લોક જેવું જણાતું) જેનો મોટો ભાગ વાંચવા માટે ઘણા કાંપો છે તે છે. અક્ષરોનું માપ ૫/૬" અને ૧/૨" ની વચ્ચેનું છે. નાગરી લિપિ છે, ભાષા સંસ્કૃત છે અને લગભગ આખો લેખ શ્લોકમાં છે. તે સંભાળપૂર્વક લખાયેલો અને કોતરેલો છે, અને લેખન પદ્ધતિના સંબંધમાં વ્ એ વ્ ના નિશાનથી જણાવેલો છે એટલું જ કહેવું આવશ્યક છે, અને દંતસ્થાની ઉબાક્ષર ઘણી વખત તાલુસ્થાની માટે અને તાલુસ્થાની ઉબાક્ષર દંતસ્થાની ઉબાક્ષર માટે એક જ વખત વપરાયો છે.

લેખ (પંક્તિ ૨૮ માં) સં. ૧૨૦૭, વિક્રમ સંવત પ્રમાણે ઈ. સ. ૧૧૪૬-૫૦ કે ૧૧૫૦-૫૧ ને મળતી તિથિવાળો છે. અને તેનો આશય ચૌલુક્ય નૃપ કુમારપાલની ચિત્રકૂટ ગિરિ, હાલન ચિતોડગઢની મુલાકાત અને તે સમયે ગિરિ પર સમિદ્દેશ્વર (શિવ) દેવના મંદિરને રાજાએ કરેલાં કેટલાંક દાનોની નોંધ લેવાનો છે. “ ॐ ! નમઃ સર્વજ્ઞાય ” એ શબ્દો પછી લેખમાં પાંચ શ્લોક છે, જેમાંના ત્રણ શિવની શર્વ, મૃડ અને સમિદ્દેશ્વરના નામથી સ્તુતિ કરે છે અને બીજા વાણીની દેવી સરસ્વતીની સહાયની આરાધના કરે છે, અને કવિઓનાં કાર્યોની સ્તુતિ કરે છે. કર્તા પછી (પં. ૫ માં) ચૌલુક્યોના કુળની સ્તુતિ કરે છે. તે કુળમાં મૂલરાજ નૃપ જન્મ્યો હતો. (પં. ૬) અને તે અને તે વંશના અન્ય ઘણા નૃપો સ્વર્ગમાં ગયા હતા ત્યારે સિદ્ધરાજ નૃપાલ (પં. ૭) આવ્યો, જેની પછી કુમારપાલ (પં. ૮) આવ્યો. જ્યારે આ નૃપે શાકમ્ભરીના નૃપનો પરાજય કર્યો હતો (પં. ૧૦) અને સપાદલક્ષ મંડળ ઉજ્જડ કર્યું (પં. ૧૧) ત્યારે તે શાલિપુર નામે સ્થાનમાં ગયો (પં. ૧૨) અને ત્યાં પોતાની મહાન છાવણી નાંખીને તે ચિત્રકૂટ પર્વતનું મહત્ત્વ સૌન્દર્ય નિરખવા આવ્યો; મન્દિરો, મહેલો, સરવરો કે તડાગો, ઢોળાવ અને વનોની ૧૩-૧૬ પંક્તિઓમાં પ્રશંસા થઈ છે. કુમારપાલે ત્યાં જે જેનું તેનાથી તે પ્રસન્ન થયો હતો અને તે પર્વતના ઉત્તર તરફના ઢોળાવ પર આવેલા સમિદ્દેશ્વર દેવના મન્દિરમાં આવીને (પં. ૨૨) તેણે દેવની અને તેની સહચરીની પૂજા કરી અને મન્દિરને એક ગામ (જેનું નામ સારી હાલતમાં નથી તે) આપ્યું (પં. ૨૬). બીજાં દાનો (ઘણાક અથવા દીપ માટે તેલની ઘાણી વિગેરે) માટે પં. ૨૭ માં કહેવાયું છે, અને પં. ૨૮ આપણને કહે છે કે, આ પ્રશસ્તિ જયકીર્તિના શિષ્ય દિગમ્ભરોના નાયક રામકીર્તિથી રચાઈ હતી અને ઉપર દર્શાવેલી તિથિ ટાંકે છે.

આ લખાણના સારાંશમાંથી જણાશે કે આ લેખ અતિ મહત્ત્વનો નથી; પણ એ એટલું તો જણાવે છે કે કુમારપાલનો રાજપુતાનામાં શાકમ્ભરી(સાંભર)ના રાજનગરવાળા સપાદલક્ષ મણ્ડળના નૃપ અર્જોરાજ ઉપરનો વિખ્યાત વિજય વિ. સં. ૧૨૦૭ કે તે પહેલાં ઘણા ટુંકા સમયમાં થયો હોવો જોઈએ. જે શાલિપુર ગામમાં કુમારપાલે છાવણી કરી કહેવાય છે અને જે ગામ ચિત્રકૂટ પાસે હોવું જોઈએ તે ગામનું અભિજ્ઞાન કરવા હું અશક્તિમાન છું.

એ. ઈ. વા. ૨ પા. ૪૨૧ પ્રો. કિલ્હોર્ન

અક્ષરાન્તર

- ૧ ઓ' ॥ નમઃ સર્વ[જ્ઞા]યૈઃ ॥ નમો^૩....[સ]પાર્શ્વિર્દગ્ધ[ગ્ધ]સંકલ્પજન્મને । શર્વાય પરમ જ્યોતિ[ર્હ] સ્તસંકલ્પજન્મને ॥ જયતાસમૃદ્ધઃ શ્રીમાન્મૃદ્ધા^૪....
- ૨ વનામ્બુ[મ્બુ]જે । યસ્ય કણ્ઠચ્છવી રેજે સે[શે]વાલસ્યેવ વલ્લરી ॥ યદીય શિસ્તરસ્થિતોલ્લસદનલ્પદિવ્યધ્વજં^૫ સમંડપમહો નૃણામપિ વિ[દૂ-]
- ૩ રતઃ પશ્યતાં । અનેકભવસંચિતં ક્ષયામિયર્તિ પાપં દ્રુતં સ પાતુ પદપંકજાનતહરિઃ સમિદ્દેશ્વરઃ ॥ યત્રોલ્લસત્યદ્ધુતકારિવાચઃ^૬ સ્ફુર[ન્તિ ચિ]
- ૪ છે વિદુષાં સદા તત્ । સારસ્વતં જ્યોતિરનંતમંતર્વિસ્ફૂર્જતાં મે ક્ષતજાડ્યવૃત્તિ ॥ જયંત્યજ શ્ર (સ) પીયૂષવિંદુનિષ્પંદિનોમલ્લૌઃ । કવીનાં [સમ]
- ૫ કીર્તી[ર્તી]નાં વાગ્વિલાસા મહોદયાઃ ॥ ન વૈરસ્યસ્થિતિઃ^૭ શ્રીમાન્ન જલનાં^૮ સમાશ્રયઃ । રત્નરાશિરૂપ્વોસ્તિ ચૌલુક્યાનામિહાન્વયઃ ॥ તત્રો-
- ૬ દપદ્યત શ્રીમાન્સદૃત્તસ્તેજસાં નિધિઃ । મૂલરાજા(જ)મહીનાથો મુક્તામણિરિબોજ્વ (જ્જ્વ)લઃ ॥ વિતન્વતિ મૃશં યત્ર ક્ષેમ(મં)સર્વત્ર સર્વથા । પ્રજા રાજ-ન્વતી નૂન(નં) જ
- ૭ જ્ઞેસૌ ચિરકાલતઃ ॥ તસ્યાન્વયે^૯ મહતિભૂપતિષુ ક્રમેણ યાતેષુ મૂરિષુ સુર્પશ્વ-પતેર્નિવાસં । પ્રોર્ણુત્ય વીધ્રયશસા કકુભાં સુલ્લાનિ શ્રીસિદ્ધરા
- ૮ જનૃપતિઃ પ્રથિતો વ(વ)ભૂવ ॥ જયશ્રિયા^{૧૦} સમાશ્લિષ્ટં યં વિલોક્ય સમંતતઃ શ્રાંત્વા જગંતિ યત્કીર્તિજ(ર્જ)ગા [હે]મરમંદિરમ્ ॥ તસ્મિન્નમરસાગ્રા-
- ૯ જાં (જ્યં) સંપ્રાપ્તે નિયતેન્વસાત્^{૧૧} । કુમારપાલદેવોભૂતપ્રતાપાક્રાંતશાત્રવઃ સ્વતેજસા પ્રસહ્નેન ન પરં યેન શાત્રવઃ । પદં ભૂમૃચ્છિરસ્સૂચૈઃ કારિ-
- ૧૦ તો વં (વં) ધુરપ્યલં ॥ આજ્ઞા યસ્ય મહીનાથૈશ્ચતુરમ્બુ(મ્બુ)ધિમધ્યગૈઃ । ધ્રિયતે મૂર્દ્ધભિન્નપ્રે(પ્રૈ)દેવશેષેવ સન્તતમ્ ॥ મહીમૃન્નિકુ(કું)જેષુ^{૧૨} શાકંમરી-
- ૧૧ શઃ પ્રિયાપુત્રલોકે ન શાકંમરીશઃ । અપિ પ્રાસ્તશત્રુર્ભયાત્કંપભૂતઃ સ્થિતૌ યસ્ય મત્સેભવાજિપ્રભૂતઃ^{૧૩} ॥ સપાદલક્ષમામર્ધ^{૧૪} નમ્રીક્રુ-
- ૧૨ તમયાનકઃ । [સ્વ]ય[મ]યાન્નમહીનાથો ગ્રામે શાલિપુરામિધે ॥ સન્નિવેશ્ય^{૧૫} સિ(શિ)વિરં પૃથુ તત્ર ત્રાસિતાસહનભૂપતિચક્રમ્ । ચિત્રકૂ-

૧ ચિદ્વરૂપે દર્શાવેલો છે. ૨ વાંચો. જ્ઞાય. ૩ છંદ-શ્લોક (અનુષ્ટુભ) પછીના શ્લોકો. ૪ નાશ પામેલા અક્ષરો નીચ છે. ૫ છંદ-પૃથ્વી. ૬ છંદ-ઉપન્યાસ. ૭ છંદ-આ શ્લોક તથા પછીના ત્રણ શ્લોકોનો અનુષ્ટુભ છે. ૮ વૈરસ્ય સ્થિતિઃ એમ વિભાગ કરેલો. ૯ એટલે, જહાનાં ૧૦ છંદ મધ્યતતિ. લક્ષ. ૧૧ આ અને પછીના ત્રણ શ્લોકોનો છંદ અનુષ્ટુભ ૧૨ વાંચો તેર્વશાત્ ૧૩ છંદ શુન્ભ પ્રધાત. ૧૪ અસલ મત્સેભ એમ કાતરેલું હતું. ૧૫ છંદ અનુષ્ટુભ ૧૬ છંદ સ્વામત, લે. ૬૨

- ૧૩ ટગિરિપુ[બ્ક]લશોમાં દ્રષ્ટુમાર નૃપતિઃ કુતુકેન ॥ યદુચ્ચસુરસદ્માપ્રોપરિઘા-
ત્મપતન્સર્દાં રથં નયત્યલં મંદં મંદં ભંગમયાદ્રવિઃ ॥ ય-
- ૧૪ ત્સૌષશિસ્તરાહુદકામિનીમુખસન્નિધૌ । વર્તમાનો નિશાનાથોલક્ષ્યતે લક્ષ્મલેખયા ॥
પ્રફુલ્તરાજીવમનોહરાનનાં વિવૃત્તપાઠીનવિલોલલોચ-
- ૧૫ — । ૩— ચ[મૃ]ગાવલિરોમરાજયો રથાંગવક્ષોરુહમંડલશ્રિયઃ ॥ પરિભ્રમ-
ત્સારસહંસનિસ્વનાઃ સવિભ્રમા હારિમૃગાલવા(બા)હુકાઃ । વૃ(વૃ)હન્નિતંવા-
(બા)મલવારિ-
- ૧૬ — — મુદે સતાં યત્ર સદા સરોજનાઃ ॥ સ(સુ)રમિકુસુમગંધાકૃષ્ણ-
મત્તાલિમાલાવિહિતમધુરરાવો યત્ર ચાધિત્યકાર્યાં । સ્વલિતતરણિભાનુઃ સહ
- ૧૭ — — — મયિષતિ શશત્કામિનઃ કામિનીભિઃ ॥ શુભે
યદ્વને શાસ્ત્રિશાસ્ત્રાંતરાલે પ્રિયાઃ ક્રીડયા સન્નિલીના નિકામં । ઘને [પ]—
- ૧૮ — — — [ણાં] [ત]નૂગંધસક્તાલયઃ સૂવ[ચ]યંતિ ॥ પ્રાપ્તૈ
કદાપિ ન યા હૃદયે શં સાનુનયં સમયા હૃદયેશં । યદ્વનમેત્ય સુ[સં ?]-
- ૧૯ — — — — — [ર]તરાગં ॥ એવમાદિગુણે દુર્ગે સ્વર્ગે વા
મુવિ [સં]સ્થિતે । રાજા જિષ્ણુઃ પરપ્રીત્યા સંચરન્નિજલીલ—
- ૨૦ યા ॥ તિ[તા ?]શ્વર્યસંકુલમ્ । દદર્શાગાધગંભીરસ્વચ્છં સ્વમિવ માન-
સમ્ ॥ નિર્મલં સલિલં યત્ર પિ-
- ૨૧ હિતં પ[ત્રિ]— — । ... જે નીલાબ્જ(બ્જ)રાગ[મૂ]શ્રિયમ્ ॥
વિમુચ્ય વ્યોમપાતલરસા યત્ર ત્રિમાર્ગગા । લોકા-
- ૨૨ ન્ પુ[નાતિ]..... — — ॥ [ત]સ્યોત્તરતટેદ્રાક્ષીન્નપ્રામરસમર્ચિતં ।
શ્રીસમિદ્દેશ્વરં દેવં પ્રસિદ્ધં
- ૨૩ જગતી — ॥ ... — — તે । ત્રૈસંધ્ય[તૂ]ર્યનાદેન કલિ(લિ)
નિર્ભર્ત્સયન્નિવ ॥ ય [ત્ત ?]વસ્યાધિપત્યેસ્થાત્પુરા મ-
- ૨૪ દ્વારિકોચ [મા ।].... [વિ] નૃપામ્ય [ચર્યા ?].... — — ॥ તસ્યાઃ
શિષ્યાભવત્સાધ્વી સુવ્રતવ્રાતમૂષિતા । ગૌરદેવીતિ વિ[સ્યા] [તા ?]
કૃતોદયમા ॥ સુ[મનો ?]....

૧ ૭'૬ આ તથા પછીના શ્લોકનો—અનુષ્ટુપ ૨ આ અને પછીના શ્લોકનો ૭'૬ વંશસ્થ. ૩ આંહી
લોક થએલા અક્ષરો કદય નાઃ । પ્રમ છે. ૪ આંહી લોક થએલા અક્ષરો કદાય રાશયી છે.
૫ ૭'૬ આંહીની. ૬ ૭'૬ ભુજંગપ્રયાત. ૭ ૭'૬ દોષક ૮ આ તથા પછીના બધા શ્લોકો ૭'૬ઃ અનુષ્ટુપ

- ૧૧ સંસેવ્યા [મા ?]... યવિનાશિની । દુર્ગા હિ.... ૫-૫ [તા] ॥ યત્તપઃ
પાવનં વીક્ષ્ય પવીત્રીકૃતસજ્જનં । સસ્મરુઃ પૂર્વ્યમિ.... ૫-૫- ॥ શિવં પ્રપૂજ્ય
ત[ત્પ]....
- ૨૧[મ]ગમત્પ્રભુઃ । પ્રણમ્ય [તાવુમૌ ?] ભક્ત્યા સિ (શિ) રસા ૫-૫- ॥
[તસ્વાં]તઃ પૂજાર્થં હરપાદયોઃ કુમારપાલદેવોદાદગ્રામં શ્રી ૫-૫- ॥ '....
સ્યાં દિશ્યારામ....
- ૨૭ ટા દક્ષિણપૂર્વ્યોત્તરંપશ્ચિમતઃ સરઃપાલી ભૂળાદિત્ય.... રાજ દીપાર્થં ધાળ-
કમેકં સજ્જનોપ્યદાત્ દંડનાથ.... મેતદાનમ....
- ૨૮ શ્રીજ(ય)કીર્તિશિષ્યેણ^૧ દિગંવ(વ)રગણેશિના । પ્રશસ્તિરીદશી ચક્રે
શ્રીરામકીર્તિના ॥

સંવત્ ૧૨૦૭ સૂત્રધા.....^૩

૧ આદિથી તે પંક્તિ ૨૭ મીના અંત સુધીના ગણભાગમાં કેટલા અક્ષરોના લોપ થયો છે તે કહેવું અશક્ય છે. ૨ જંઙ્ શ્લોક અનુક્રમ. ૩ આ પંક્તિ પછી નીચે કેટલાક વધારે અક્ષરો સહાર્ધ વગરના દાખરેલા છે; પરંતુ જાપની અંદર તેઓ તદ્દત અવાચ્ય છે.

કુમારપાલના રાજ્યની વડનગર પ્રશસ્તિ^૧

વિક્રમ સંવત ૧૨૦૮ આશ્વિન સુદિ ૫ ગુરુવાર.

(પુનઃ લખાઈ—વિ. સં. ૧૬૮૬ ચૈત્ર સુદ ૧ ગુરુવાર)

સાથેની વડનગર પ્રશસ્તિની આવૃત્તિ લાવનગરના વજેશંકર. જી. ઓઝાએ મોકલેલી ઠાગળની છાપ તથા ઉપયોગી અક્ષરાન્તર ઉપરથી બનાવી છે. તેઓના પ્રાચીન વસ્તુઓ સંબંધી ઉત્સાહને લીધે પશ્ચિમ હિન્દના લેખોનો ઘણો મોટો ભાગ મળી શક્યો છે. પ્રુફે સુધારવામાં, મી. એચ. ઠાકીન્સે તૈયાર કરેલી એક છાપ ડા. બર્નેસે મને આપી હતી તેનો પણ મેં ઉપયોગ કર્યો છે.

મી. એચ. એચ. ધ્રુવે ઈ. એ. વો. ૧૦ પા. ૧૬૦ માં પ્રથમ ધ્યાન ઉપર આણેલો આ લેખ વડનગરમાં સામેલા તળાવ પાસે અર્જુન ખારીમાં એક પથરના ટુકડામાં કોતરેલો છે છાપ ઉપરથી અનુમાન કરતાં તે ટુકડો ૩૫૨ ઇંચ ઉંચો અને ૩૨ ઇંચ પહોળો લાગે છે, અને ખરાબ રીતે કોતરેલી સાધારણ નાગરી લિપિની ૪૬ પંક્તિઓ છે. એકંદરે તે સુરક્ષિત છે. ફક્ત મધ્યમાં ૧૬ મી પંક્તિ પથરમાં ફાટ પડવાથી આખી નાશ પામી છે, અને ૧૭, ૧૮ તથા ૨૦ મી પંક્તિઓને થોડું ઘણું નુકશાન થયું છે. ૨૬ તથા ૨૭ મી પંક્તિઓના અંતના થોડા અક્ષરો નાશ પામ્યા છે. ભાષા સંસ્કૃત છે, અને પ્રસ્તાવિક પ્રાર્થના તથા અંતના ભાગ સિવાય આખો લેખ પદ્યરૂપ છે.

આ લેખમાં, ચૌલુક્ય રાજ કુમારપાલે વિક્રમ સંવત્ ૧૨૦૮ માં બંધાવેલા આનંદપુર નગરના કિલ્લા ઉપરની શ્રીપાલની પ્રશસ્તિની નકલ તથા વિક્રમ સંવત્ ૧૬૮૬ માં કરેલા જીર્ણોદ્ધાર વખતે આ નકલના બનાવનારે કરેલા બે વધારાના શ્લોકો છે. શ્રીપાલની કવિતા શિવની પ્રાર્થના તથા બ્રહ્માને સંબોધિત મંગલથી શરૂ થાય છે. (શ્લોક ૧) ત્યાર પછીના સાત શ્લોકો (૨-૮) માં ચૌલુક્યોનો ઉલ્લેખ, તે વંશના મૂળ પુરુષનું નામ, તથા ગુજરાતના પહેલા આઠ ચૌલુક્ય રાજ્ય કર્તાઓનું વર્ણન આપ્યું છે. બીજે સ્થળેથી જણાયેલા રાજાઓની નોંધ સાથે આ નોંધ મળતી આવે છે.

૧. મૂલરાજ.
૨. તેનો પુત્ર ચામુણ્ડરાજ.
૩. તેનો પુત્ર વલ્લભરાજ.
૪. તેનો બંધુ હર્વલરાજ.
૫. બીમદેવ.
૬. તેનો પુત્ર કર્ણ.
૭. તેનો પુત્ર જયસિંહ—સિદ્ધરાજ.
૮. કુમારપાલ.

દરેક રાજાના નામ સાથે આપેલી ઐતિહાસિક નોંધમાં ખાસ બાણવા જેવું કંઈ નથી. પરંતુ લેખની પ્રાચીનતાને લીધે તે ઉપયોગી છે. આ લેખ જૂનામાં જૂના પ્રબંધ, હેમચંદ્રના ‘ દ્રયાશ્રય કાવ્ય ’ જેટલો પ્રાચીન છે. મૂલરાજ વિષે (શ્લોક ૫ માં) કહ્યું છે કે “ તેણે આપોત્કટ રાજાઓનું દ્રવ્ય, તેઓને જિતીને, વિદ્વાન, બંધુજનો, બ્રાહ્મણો, કવિઓ તથા સેવકજનોના ઉપભોગ માટે અપર્ણ કર્યું. ” મૂલરાજનાં જમીનનાં હાનમાં (ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૨) પણ ઉપર પ્રમાણે કહ્યું છે કે “ તેણે પોતાનાં બાહુબળ વડે સરસ્વતી નદીનો પ્રદેશ જિત્યો, ” અને આથી

૧ એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૨૬૩ વજેશંકર જી. ઓઝા તથા જી. બ્યુક્કર.

એમ ધારવાને એક વધુ પ્રમાણ મળે છે કે પહેલાં ચૌલુક્યે જિત મેળવીને ગુજરાત લીધું હતું; અને પ્રબંધમાં કહ્યું છે તેમ પોતાના નજીકના સંબંધી છેલ્લા આપોત્કટને દગાથી મારીને નહિ. ૬ કુ શ્લોકમાં આમુંડે સિંધના રાજાને લડાઈમાં હરાવ્યાનું કહ્યું છે. આ બાબત બીજા કોઈ લેખમાં આપી નથી, પણ અસંભવિત નથી. કારણ કે ચૌલુક્યના રાજ્યની પશ્ચિમની સીમા ઉપર સિંધ આવ્યું હતું, તથા ત્યાર બાદ બીમદેવ અને તેના પુત્ર કર્ણ બંનેને ત્યાંના રાજાઓ સાથે વઠાર હતી. વલ્લભરાજ વિષે લેખમાં (શ્લોક ૭) કહ્યું છે કે તેણે માળવા ઉપર ચઢાઈ કરી હતી. આ હકીકત “કીર્તિ કૌમુદી,” “સુકૃતસંકીર્તન” તથા ત્યાર પછીના ‘પ્રબંધ’માં પણ આપી છે, જ્યારે હેમચંદ્રનું આ વિષે મૌન છે. જ્યાં સુધી સોમેશ્વર અને અરિસિંહની સાક્ષીને તેઓની પહેલાંના પુરાવાનો ટેકો નહોતો મળ્યો ત્યાંસુધી આ હકીકતમાં સંશય રહેતો હતો. હવે આ દંતકથાની સત્યાઈ ઉપર દોષારોપણ થઈ શકે તેમ નથી; હલ્લરાજે લાટ જિત્યો એમ કહ્યું છે. પણ આ પરાક્રમનું વર્ણન બીજે ક્યાંઈ આપ્યું નથી. સાધારણ રીતે મધ્ય ગુજરાતને ચૌલુક્યોના રાજ્ય સાથે મૂલરાજે જોડ્યું, એમ ગણાય છે. આપણી પ્રશસ્તિમાં બીમદેવે ધારા જિતવાનું લખ્યું છે તે પણ તેટલીજ જાણવા જેવી હકીકત છે. આ હકીકત પણ “કીર્તિ કૌમુદી, સુકૃતસંકીર્તન” અને ત્યાર પછીના ‘પ્રબંધ’ની હકીકતને મળતી આવે છે. તેમાં લખ્યું છે કે બીમે લોજનો નાશ કરાવ્યો. આ બાબત હેમચંદ્રે લક્ષમાં લીધી નથી, તે વાત હવે નિરૂપયોગી છે.

દુર્ભાગ્યે જયસિંહ-સિદ્ધરાજ સંબંધી શ્લોકો (૧૧-૧૩) ભૂંસાઈ ગયા છે. ફક્ત એક જ શ્લોક આપ્યો છે. તેમાં કહ્યું છે કે તેણે માળવાના રાજા યશોવર્માને બંદિવાન કર્યો હતો, તથા તેને પારસ-મણિ અગર અર્ક મળ્યો હતો તે વડે પોતાની સર્વ પ્રજાનું કરજ આપ્યું હતું. ૧૨ મા શ્લોક ઉપરથી જણાય છે કે ભૂતપ્રેત ઉપર તેની સત્તા હતી. આથી જણાય છે કે, હેમચંદ્રના દ્વાયાશ્રય કાવ્યમાં છે તેમ, શ્રીપાલને પણ પોતાના સ્વામીને અલૌકિક સત્તા આપવાની જરૂર જણાઈ હતી. કુમારપાલ સંબંધી પાંચ શ્લોકો, ૧૪થી૧૮, તેણે મેળવેલી બે પ્રખ્યાત જિતની બહુ પ્રશંસા આપે છે. તેમાંની એક, ઉત્તરના, એટલે રાજપૂતાનામાં શાકંભરી-સાંભરના રાજા અર્જુરાજ ઉપર મેળવેલી, તથા બીજી પૂર્વમાં માળવાના રાજા ઉપર મેળવેલી હતી. માળવાના રાજાએ સ્વદેશનું રક્ષણ કરતાં પોતાની જીંદગી ગુમાવી હોય એમ લાગે છે, કારણ કે ૧૫ મા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે, તેનું મસ્તક કુમારપાલના મહેલના દ્વાર ઉપર લટકાવ્યું હતું, તથા ૧૭ મા શ્લોકમાં પણ ફરીથી તેનાં છેદાયેલા મસ્તક વિષે લખ્યું છે.

આ બન્ને લડાઈઓ બીજાં ઘણાં સ્થળે આપેલી છે. તેમ છતાં આપણી પ્રશસ્તિમાંથી જાણવું જરૂરનું છે કે, તે લડાઈઓ વિક્રમ સંવત્ ૧૨૦૮ પહેલાં બંધ થઈ હતી. અત્યાર સુધી, નાંડોલના દાનપત્રના આધારે ફક્ત એટલું જ કહી શકાતું હતું કે, અર્જુરાજને વિક્રમ સંવત્ ૧૨૧૩ પહેલાં જિતવામાં આવ્યો હતો. હવે આપણે જાણીએ છીએ કે જયસિંહે અગાઉ ગુજરાત સાથે જોડી દીધેલા માળવામાં થયેલો બળવો પણ પાંચ વર્ષ વહેલો દાબી દીધો હતો.

શ્લોક ૧૬ થી ૨૬ માં બ્રાહ્મણોનાં પ્રાચીન રહેઠાણ નગર અથવા આનંદપુર તથા તેને ફરવા કુમારપાલે બંધાવેલા કિલ્લાનાં વખાણ, તથા તેના લાંબા આયુષ્ય માટેની ઇચ્છા દર્શાવેલ છે. આનંદપુર જેને હાલ સાધારણ રીતે વડનગર અથવા સંસ્કૃતમાં વૃદ્ધિનગર કહેવામાં આવે છે તે વડોદરા રાજ્યના કડી ડિસ્ટ્રિક્ટના ખેરાળુ મહાલમાં આવ્યું છે. હુએન સીઆંગના પ્રવાસ (સી-યુ-કિ, વો ૨. પા. ૨૧૮)માં તેના અસ્તિત્વની વહેલામાં વહેલી નોંધ છે. ત્યાર બાદ થોડા સમય પછી તેનું નામ વલ્લભીનાં જમીનનાં દાનપત્રોમાં આવે છે. અને જ્યાં શીલાદિત્ય ૬ કુ ધૂલટે તેનું (ગુપ્ત)-સંવત ૪૪૭૪નું શાસન દાખ્યું હતું તે કદાચ આજ આનંદપુર હોય.

ગુજરાતના બ્રાહ્મણોમાં સૌથી અગત્યની નાગર જ્ઞાતિનું આ અસલ નિવાસસ્થાન છે, એ જાણીતું છે. આ જ્ઞાતિ ગુજરાતના રાજાઓ સાથે બહુ મોટી વગ ધરાવતી હતી એ હકીકત ૧૦ માં સૈદ્ધાંતી સિદ્ધ થતી આવી છે. આ સ્થળનું પ્રાચીન મહત્ત્વ જોતાં, પ્રશસ્તિમાં કહ્યું છે તેમ જ તેની આસપાસ કુમારપાલના રાજ્ય પહેલાં કિલ્લો ન હોય તો એ આશ્ચર્યકારક છે.

શ્લોક ૩૦ માં કર્તાનું નામ આપ્યું છે. તેમાં કહ્યું છે કે, શ્રીપાલને જયસિદ્ધ-સિદ્ધરાજે બંધુ તરીકે સ્વીકાર્યો હતો, અને તેણે “કવિચક્રવર્તિન” “કવિઓમાં સર્વોપરિ રાજા” નો ઇલ્કાબ ધારણ કર્યો હતો. જયાસહના રાજકવિ તરીકે “પ્રબંધો” માં શ્રીપાલનું ઘણી વાર નામ આવે છે. ‘પ્રભાવક ચરિત્ર’ માં તેની મુખ્ય કૃતિ તરીકે ‘વૈરાગ્યનપરાજય’ આપી છે, અને કહ્યું છે કે, શ્રોસ્થલ-સિદ્ધપુરના રૂદ્રમહાલય તથા દુર્લભરાજ મેરૂ માટે તેણે પ્રશસ્તિઓ લખી હતી. ‘પ્રબંધચિન્તામણિ’ માં મેરૂતુંગે, અણહિલવાડ-પાટણ પાસે જયસિદ્ધે ખોદાવેલા પ્રખ્યાત સહસ્રલિંગ તળાવની તેણે કરેલી પ્રશંસા વિષે લખ્યું છે. તેનો એક શ્લોક સારક્રમરે “પદ્ધતિ” ૧૩૩, ૭ (નં. ૩૭૮૬, પીટર્સન)માં લીધેલો છે. આપણી પ્રશસ્તિમાંથી જણાય છે કે તેનો રાજકવિ તરીકેનો અધિકાર કુમારપાલ પાસે પણ ચાલુ રહ્યો હતો. રાજશેખરના ‘પ્રબંધકોશ’ પ્રમાણે, તેના પછી તેનો પુત્ર રત્નપાલ આવ્યો હતો.

આ પ્રશસ્તિનો લેખક નાગર બ્રાહ્મણ પંડિત વાલણ હતો, અને તારીખ વિ. સં. ૧૨૦૮ ના આશ્વિન સુદિ ૫ (?) ગુરુવાર ઇ. સ. ૧૧૫૦ અને ૧૧૫૨ વચ્ચે આવવી જોઈએ. તે કદાચ ઇ. સ. ૧૧૫૧ ના સપ્ટેમ્બરની ૨૮ ને ગુરુવાર હશે.

વેણી, એટલે વેણીલાલ અથવા વેણીદાસના પુત્ર નાગર જોશી વિષ્ણુજીએ ઉમેરેલા બે શ્લોકો-માંના પહેલા શ્લોકમાં કિલ્લાનો જીર્ણોદ્ધાર તથા કેટલાક લાગોનું સમારકામ અમુક રાજાએ કે જેનું નામી વાંચી શકાતું નથી, તેણે કર્યા વિષેનું વર્ણન છે; તથા જે સ્થળેથી આ શિલા મળી આવેલ છે તે અર્જુનખારિકા, એટલે અર્જુન ખારી પણ તેમાં આપેલી છે. ખીજામાં તિથિ વિ. સ. ૧૬૮૯ ચૈત્ર સુદિ ૧, ગુરુવાર આપેલી છે.

अक्षरान्तर

- १ ओं ॥ ओं नमः शिवाय ॥ ब्रह्माद्वैतधिया मुमुक्षुभिरभिध्यातस्य बद्धाक्षरै रित्ताश-
क्तिमाभिष्टवीभि जगतां पत्युः श्रुतीनां निधेः । या व्यापारित-
- २ संहृतैः स्वसमयं ब्रह्मापिडैर्नवैः । क्रीडन्ती मणिकन्दुकैरिव स स्वच्छन्दमाह्लादते ॥ १ [७]^१
गीर्वाणैर्वीतगर्वं दनुजपरिभवात्प्रार्थितस्त्रायकार्थं । वेधाः संध्या-
- ३ नमस्यन्नपि निजचुल्लुके पुण्यगंगांबुपूर्णं । सद्यो वीरं चुलुक्याह्वयमसृजदिमं येन
कीर्त्तिप्रवाहैः पूतं त्रैलोक्यमेतन्नियतमनुहरत्येव हेतो फलं श्रीः ॥ २ [८]^२
- ४ वंशः कोपि ततो बभूव विविधाश्चर्यैकलीलास्पदं । यस्माद्भूमिभृतोपि वीतगणिताः
प्रादुर्भवन्त्यन्वहं । छायां यः प्रथितप्रतापमहतीं धे विपन्नोपि सन् । यो
- ५ जन्यावधि सर्वदापि जगतो विश्वस्य दत्ते फलं ॥ ३ [९]^३ वंशस्यास्य यशः
प्रकाशनविधौ निर्मूल्यमुक्तामणिः । क्षोणीपालकिरीटकल्पितपदः श्रीमूलरा-
- ६ जोऽभवत् । यो मूले कलि-
दावदग्धनिखिलन्यायाद्रुमोत्पादने । यो राजेव करै प्रकामशिशिरैः प्रीतिं निनाय
प्रजाः ॥ ४ [१०]^४ यश्चापोत्कटराजराज्यकमलां स्व-
- ७ छंदवंदीकृतां विद्वद्वांधवविप्रवंदिभृतकव्यूहोपभोग्यां
व्यधात् यत्स्वज्ञाश्रयिणीं तदा श्रियमलं युद्धस्फुरद्विक्रमक्रोताः सर्वदिगंतरक्षितिभुजां
- ८ लक्ष्म्यश्चिरं भेजिरे ॥ ५ [११]^५ सूनुस्तस्य बभूव भूपतिलक-
श्चासुंदराजाह्वयो यद्वग्धद्विपदानगंधपवनाप्राणेन दूरादपि । विभ्रस्यन्मदगंधभग्नक-
- ९ रिभिः श्रीसिन्धुराजस्तथा । नष्टः क्षोणीपतिर्यथास्य यशसां
गंधोपि निर्नाशित ॥ ६ [१२]^६ तस्माद्वल्लभराज इत्यभिधया क्षमापालचूडामणि-
- १० यज्ञे साहसकर्मनिमित्तचमत्कारक्षमामंडलो यत्कोपानलजृम्भितं पिशुनया तत्संप्रयाण-
श्रुतिक्षुभ्यन्मालवभूपचक्रविकसन्मालि-
- ११ न्यधूमोद्गमः ॥ ७ [१३]^७ श्रीमद्भुभराजनामनृपति-
र्भातास्य राज्यं दधे । शृंगारेपि निषिण्धीः परवधूर्वर्गस्य यो दुर्लभः । यस्य
क्रोधपरामृणस्य किमपि भ्रूवल्लीरी भंगुरा-
- १२ सद्यो दर्शयति स्म लारवसुधाभंगस्वरूपं फलं ॥ ८ [१४]^८ भीमोपि द्विषतां सदा
प्रणयिणां भोग्यत्वमासेदिवान् । क्षोणीभारमिदं बभा-

१ श्लो. ३ १ ७६ शाहूक्षविहीडित. वांयो स्वसमये; ब्रह्मांडपि; सदा स्वच्छन्दमा २ ७६ स. ५२१. वांयो
संध्या; मनुहरत्येव हेतोः ३ ७६ ३-२७ श्लो. ३ शाहूक्षविहीडित वांयो दधे विपन्नोपि ४ वांयो मूलं; न्यायद्रुमो-
त्पादने; करैः ५ वांयो क्षोणिपतिर्यथा; निर्नाशितः ६ वांयो जज्ञे; निर्मित; पिशुनयत्येतत्प्रयाण ७ वांयो श्रीमद्भुभ-
राज; निषण्ण; क्रोधपरायणस्य; लाट.

- ૧૩ર નૃપતિ [:] શ્રીમીમદેવો નૃપ: । ધારાપંચકસાધનૈકચતુરૈ-
સ્તદ્વાજિમિ: સાધિતા । ક્ષિપ્રં માલવચક્રવર્તિનગરી ધારેતિ કો વિસ્મય: ૯[II] ત-
- ૧૪ સ્માદ્રૂમિપતિર્વભૂવ વસુધાકર્ણાવતંસસ્ફુરત્કીર્ત્તપ્રીણિતવિશ્વકર્ણવિવર: શ્રીકર્ણદેવા-
હય: । યેવ જ્યાપ્રથિતસ્વનં ચ્યુતશરં ધર્મ પુર-
- ૧૫ સ્કુર્વતા ન્યાયજ્ઞેન ન કેવલં રિપુગણ: કાલોપિ
વિદ્ધ [:] કલિ: ॥ ૧૦ [II]' દૃપ્યન્માલવભૂપવંધનવિધિત્રસ્તાસિલક્ષ્માપતિ-
ર્મક્ત્યાત્કૃષ્ટવિતીર્ણદર્શનશિવ
- ૧૬[મૂ]ત્તપ્ર[મ]વોદય: । સઘ સિદ્ધરસાનૃણીકૃતજગ-
દ્રીતાપમાનસ્થિતિર્જ્ઞે શ્રીજયસિંહદેવનૃપતિ: સિદ્ધાધિરજિસ્તત: ॥ ૧૧ [II]'
વશ્યા વેશ્મ રસા-
- ૧૭ તલં ચ વિલસદ્ભોગિ [ત્વચં પ્રાવિશન્] । - [સં]
ભોક્તુમ— િ — — — — ક્ષત્રાણિ રક્ષાંસિ ચ ॥ ય: ક્ષોણીધરયાગિનીં
ચ સુમહાભોગાં સિષેવે ચિરં હેલા-
- ૧૮ સિદ્ધરસા: સ [દા] ક્ષિતિભુજ— — — — રે ૧૨ [II]— — તીતવિતીર્ણ-
દાનનિવહૈ: સંપન્નપુણ્યોચ્ચય: । ક્રીડાક્રાંતદિગંતરાલ-
- ૧૯ [સકલ] — — — — [।] — — — —
— — — — — [॥ ૧૩ ॥]' — — — —
- ૨૦ કુલભૂપ — — — — તલંબ — — ક્રીડાક્રોડ ઇવોદધાર
વસુધાં દેવાધિદેવાજ્ઞયા । દેવ: [સોથ]કુમારપાલનૃપતિ: શ્રીરાજ્યચૂડામ-
- ૨૧ ણિ — — ગાંદવતીર્ણવાન્ હરિરિતિ
જ્ઞાત: પ્રભાવાજ્ઞનૈ: ॥ ૧૪ [II]' અર્ણોરાજનરાધિરાજહૃદ[યે]ક્ષિ[પ્ત્વૈ]
કવાણવ્રજાશ્વચોતલોહિતતર્પ-
- ૨૨ ણાદમદયચંડી ભુજસ્થાયિનીં । દ્વારાલંબિતમાલવેશ્વરાશિર: પદ્મેન યશ્ચાહરણીલા-
પંકજસંગ્રહવ્યસનિનીં ચૌલુક્યરાજાન્વય: ॥ ૧૫ [II]'
- ૨૩ શુદ્ધાચારનવાવતારસરણિ: સંધર્મકર્મક્રમપ્રાદુર્ભાવવિશારદો નયપથપ્રસ્થાનસાર્થા-
ધિપ: । ય: સંપ્રત્યવતારયન્ કૃ-
- ૨૪ તયુગં યોગં — — લંઘયન્ [મ]ન્યે સંહરતિ સ્મ મૂ[મિ]
વલયં કાલવ્યવસ્થામપિ ॥ ૧૬ [II]' પ્રત્યૂ— — — સંહિતાંગુલિદ[લૈ]:
પર્યુલ્લસ [ત્પલ]-

૧ વાંચો વસુધાકર્ણાવતંસ: ૨ વાંચો શિવો મૂર્તિ; સઘ:; જગદ્ગીતોપમાન; નૃપતિ:; સિદ્ધાધિરાજસ્તત: કૌસભાં
મૂકેલા અક્ષરો બહુ ૨૫૪ નથી. ૩ ૨જો. ૧૨ અને ૧૩ની સ્થિતિ ધણી ખરાબ હોવાથી એમાં સુધારાવધારા
સૂચવવાનું હું યોગ્ય ધારતો નથી. ૪ ચોથા પાદના શરૂઆતના બે અક્ષરો કદાચ યે: સ્વ. હોઈ શકે.
૫ વાંચો વ્રજં; ચંડી. કૌસભાં જણાવેલા અક્ષરો તદ્દન ચોક્કસ નથી. ૬ વાંચો સદર્મ; કલેલંઘયન્

- २६ वी नष्टोदीच्यनराविपोजितसितछत्रैः प्रसूनोज्वलः । छिन्न-
प्राच्यनरेंद्रमालिकमलै प्रौष्यत्फलद्योतित छाया दूरमवर्द्धयन्निज-
- २६ कुले यस्य प्रतापद्रुमः ॥ १७ [॥]^१ आचारः किल तस्य रक्षण-
विधिविघ्नेशनिर्नाशितप्रत्यूहस्य फलावलोकिशकुनज्ञानस्य मं [त्रान्व] यः ।
- २७ देवीमंडलखंडिताखिलरिपोर्युद्धं विनोदात्सवः ।
श्रीसोमेश्वरदत्तराज्यविभवस्याडंबरं वाहिनी ॥ १८ [॥]^२ राज्ञानेन च भुज्य- ~ ~
- २८ भगा विश्वंभरा विस्फूरद्रत्नद्योतितवारिराशिरश्मनां
शीताद्रिविध्यस्तनी । एता भूषयदस्थिकुंडलमिव श्रुत्याश्रयं ष्टता विभ्रा [णा] ~
- २९ गराह्यं द्विजमहास्थानं सुवर्णोदयं ॥ १९ [॥]^३ आब्रह्मादि
ऋषिप्रवर्तितमहायज्ञक्रमोत्तंभितैर्यूपैर्दत्तकरावलंबनतया पादव्यपेक्षाच्युतः ।
- ३० घर्मोत्रैव चतुर्युगोपि कलिनानंदः परिस्पंदते तेनानंदपुरेति यस्य विबुधैर्नामांतरं निर्मि-
तं ॥ २० [॥] आश्रातद्विजवर्गवेदतुमुलैर्बाधिर्यमारापि-
- ३१ तः शश्वद्धोमहुताशधूमपटलैराध्यव्यथां लंभितः ।
नानादेवनिकेतनध्वजशिसाघातैश्च खंजीकृतो यस्मिन्नद्य कलि स्वकालविहितोत्सा-
- ३२ हापि नोत्सर्पति ॥ २१ [॥]
सर्पद्विप्रबधूजनस्य विविधालंकाररत्नांशुभिः स्मेराः संततगीतमंगलरवैर्वाचालतां
प्रापिताः । अस्तांतोत्सवलक्ष्यमाण-
- ३३ विभात्कर्षप्रकाशस्थितौ मार्गा एव वदन्ति यत्र नृपतेः
सौराज्यसंपदुणं ॥ २२ [॥]^४ अस्मिन्नाकराक्षमापद्विजजनस्त्राणं करोत्यध्वरै
रक्षां शांतिकपौष्टिकै वितनुते
- ३४ भूपस्य राष्ट्रस्य च । मा भूत्तस्य तथापि तीव्रतपसो
बाधेति भक्त्या नृपो । वप्र विप्रपुराभिरक्ष [ण] कृते निर्मापयामास सः २३ [॥]^५
अस्मिन्वप्रगुणेन तोय-
- ३५ निलयाः प्रीणन्ति लोकं जलैः कामं क्षेत्रभुवोपि वप्रकलिता-
स्तन्वंति घान्यश्रियं । एवं चेतसि संप्रधाय सकलब्रह्मोपकारेच्छया । चक्रे वप्र-
विभूषितं

१ नष्टोऽत्र प्रथम अवाच्य शब्दमां अत्र ५६ पदार्थानु हेतु अत्र दृष्टाय छे. वांयो पोजित; मौलिकम-
लैः; प्रुष्यत् अथवा शुष्यत्; द्योतितच्छायां. २ वांयो विधिर्वि; ज्ञानं तु; विनोदोत्सवः ३ वांयो भुज्यमानसुभगा;
रश्मना; स्तनी; एषा; तिष्ठति; नगराह्यं. ४ वांयो कलिता. ५ वांयो अश्रान्त; आरोपितः; शिखाघातैश्च; कलिः;
त्साहोपि ६ वांयो विभवोत्कर्ष. ७ वांयो अस्मिन्नागर वंशजद्विज; पौष्टिकैर्वि; वप्रं.

- ૩૬ પુરમિદં ચૌલુક્યચૂડામણિઃ ॥ ૨૪ [॥]^૧ પાદાક્રાંતરસા-
તલો ગિરિરિવ શ્લાઘ્યો મહામોગતઃ શૃંગારીવ તરંગિણીપતિરિવ સ્ફારોદયદ્વારભૂઃ ।
- ૩૭ સ્સર્પત્કપિશીર્ષકો જય ઇવ ક્રવ્યાદનાથદ્વિષાં નારીવર્ગ રાવેષ્ટકાંત[રુ]ચિરઃ
સાલોયમાલોલ્યયતે ॥ ૨૫ [॥]^૨ ભોગાભોગમનોહરઃપંશતૈરુતુંગ-
- ૩૮ ગતાં ધારયન્ યાતઃ કુંડલિતાં ષ યજ્ઞપુરુષ-
સ્યાશાવશેનાગતઃ । રતસ્વર્ણમહાનિધિં પુરમિવ ત્રાતું સ શેષસ્થિતઃ પ્રાકારઃ સુધયા
સિતોપ-
- ૩૯ લશિરાઃ સંલક્ષ્યતે વૃત્તાન્ ॥ ૨૬ [॥]^૩ કામ કામસ-
મૃદ્ધિપૂરકરમારામાભિરામાઃ સદા । સ્વચ્છંદસ્વપતતત્પરૈર્દ્વિજકુલૈરત્યંતવાચાલિતાઃ ।
- ૪૦ ઉત્સર્પદ્રુણશાલિવપ્રવલયપ્રીતૈઃ પ્રસન્ના જનૈઃ । રત્રાંતાશ્ચ બહિશ્ચ સંપ્રતિ ભુવઃ શોભા-
દ્ધુતં વિમ્રતિઃ ॥ ૨૭ [॥] લક્ષ્મીકુલં ક્ષોણિભુજો દધાનઃ પ્રૌ-
- ૪૧ દોદયાધિષ્ઠિતવિમ્રહોયં । વિમ્રાજતે નાગરકામ્યવૃષ્ટિ વપ્રશ્ચ
ચૌલુક્યનરાધિપશ્ચ ॥ ૨૮ [॥]^૪ યાવત્પૃથ્વી પૃથવિરચિતાશેષભૂમૃન્નિવેશા ।
- ૪૨ યાવત્કીર્તિઃ સગરનૃપતેર્વિધતે સાગરોયં । તાવન્નંદ્યાદ્વિજવરમહાસ્થાનરક્ષાનિદાન
શ્રીચૌલુક્યક્ષિતિપતિયશઃ કીર્તનં વપ્ર એષ ॥
- ૪૩ ॥ ૨૯ [॥]^૫ એકાહનિ [પ્ય]
ન્નમહાપ્ર-ધઃ શ્રીસિદ્ધરાજપ્રતિપન્નબંધુઃ । શ્રીપાલનામા કવિચક્રવર્તી પ્રશસ્તિમેતામ-
કરોત્પ્રશસ્તાં ॥ ૩૦ [॥]
- ૪૪ સંવત ૧૨૦૮ વર્ષે આશ્વિન શુદિ [૫] ગુરૌ લિખિતં નાગરબ્રાહ્મણપંડિતવાલ-
ળેન ॥^૬ ચૌલુક્ય[નામ્ના ષ]ધિપેન કારિતા પ્રતોલિકા યા-
- ૪૫ [ર્જુ]ન[વા]રિકોપનત્ । પુનર્નવીના લત્તફહા-
ત-વેગમિર્જાને - નેન નૃપેણ કારિતા ॥ ૧ [॥]^૭ ચૈત્રમાસે શુભે પક્ષે પ્રતિ-
પદ્મુરુવાસરે । નંદાષ્ટનૃપે
- ૪૬ ... ૧૬૮૯ વર્ષે પ્રશસ્તિલિખિતા પુનઃ ॥ ૨ [॥]^૮ નાગરબ્રાહ્મણજોશીવેળી-
સુતન વિષ્ણુજીકેન લિખિતા પ્રશસ્તિ ॥^૯ શુભં મવતુ ॥ છ ॥

૧ વાંચો સંપ્રધાય સકલં. ૨ વાંચો. ઇવેષ્ટકાતરુચિરઃ ૩ વાંચો. ફળશતૈરુતુંગતાં; પુરમિદં; શેષઃ; વૃત્તવાન્ ૪ વાંચો. સ્વચ્છંદઃ સ્વન અથવા સ્વર; અત્રાંતાશ્ચ બહિશ્ચ; વિમ્રતિ. ૫ ૭૬ મન્દ્રવળા વાંચો ધિષ્ઠિત; વૃષ્ટિર્વપ્રશ્ચ ૬ ૭૬ મન્દાકાન્તા વાંચો નિદાનં; એષઃ ૭ ૭૬ ઉપજાતિ. વાંચો મહાપ્રબન્ધઃ ૮ વાંચો સંવત્. કૌસર્મા જ્યુલેલો અંક ચોક્કસ નથી, અને ૨ અથવા ૩ હોય. ૯ ૭૬ વંશસ્થ અને મન્દ્રવંશાનો ઉપજાતિ. વાંચો બારિકોપના ૧૦ ૭૬ અનુષ્ટુભ બીજી પંક્તિના પદ્મ અથવા ૫૬ આહુ છે. વાંચો પ્રશસ્તિર્લિખિતા. ૧૧ વાંચો સુતેન; પ્રશસ્તિઃ.

ભાષાન્તર

ૐ ! ૐ ! શિવને નમસ્કાર હોજો.

(૧) હું ત્રિભુવનના સ્વામિ અને વેદના નિધિની—જેનું અદ્વૈત બ્રહ્મપેઠે શાન્તિથી સુસુષ્પૃષ્ઠો ધ્યાન કરે છે તેની સંકલ્પશક્તિ જે પોતાના સમયમાં ઉત્પન્ન કરતી અને નાશ કરતી રતનજડિત પિંડ જેમ નવાં બ્રહ્માંડપિંડો સાથે ક્રીડા કરતાં સ્વચ્છંદ મુજબ પોતે આનન્દ લે છે તે શક્તિની સ્તુતિ કરું છું.

(૨) હનુના પુત્રોના અપમાન સામે રક્ષક માટે દેવો વડે પ્રાર્થના થવાથી વેધસે (બ્રહ્માએ), જે કે સંધ્યાની પૂજા કરવાની તૈયારીમાં હતો છતાં તેના ગંગાના પવિત્ર જળથી ભરેલા ચુલુકમાં (ઘડામાં) સહસ્રા પોતાના યશના પૂરથી ત્રિભુવનને પાવન કરતો ચુલુકય નામનો વીર સજ્યો. ખરે ખર હેતુની શ્રી તેનાં કૃણને પોતા જેવું જ ઉત્પન્ન કરે છે.^૧

(૩) તેનામાંથી અનેક અદ્ભુત કૃત્યોની એક જ રંગભૂમિ સમાન, જેમાં અસંખ્ય નૃપો પણ નિત્ય દેખાય છે, જે તેની પડતીના સમયમાં પણ ઉજ્જવળ છે જે વિખ્યાત વિક્રમથી મહાન્ છે અને જે સદા અખિલ જગતમાં પ્રત્યેક જનને (સામાન્ય જનોને) સુખ આપે છે તે વંશ પ્રકટયો.

(૪) શ્રી મૂલરાજ, જે નૃપોના મુગ્ધપર ચરણ મૂકતો, તે પોતાના કૃણના યશની પ્રભાની વૃદ્ધિ કરવામાં અમૂલ્ય મુક્તામણિ હતો.—તે કે જે કલિયુગના દાવાનલથી ભરમ (દુઘ્ધ) થયેલા ન્યાય વૃક્ષના મૂળ સમાન થયો હતો અને જેણે સાચા નૃપને ઉચિત અતિ મૃદુ કરોથી^૨ પોતાની પ્રભાનો અનુરાગ પ્રાપ્ત કર્યો.

(૫) સ્વેચ્છાથી બન્ધીવાન કરેલા આપોત્કટ નૃપોની લક્ષ્મીને વિદ્વાન, પોતાના બન્ધુજન દ્વિજો, કવિ અને ભૃત્યોના ઉપલોગની વસ્તુ બનાવી. યુદ્ધમાં પ્રબળ પ્રતાપવાળા શૌર્યથી પરાજય પામી ને અન્ય સમસ્ત મંડળના નૃપોની દિગ્દેવીઓ તેની અસિની શ્રીને ચિરકાળ વળગી રહી.

(૬) તેને રાજ્યોમાં અથ્ર અલંકાર સમાન ચામુણ્ડરાજ નામે પુત્ર હતો. ચામુણ્ડના ઉત્તમ માતાંગોના મહથી સુગંધિત લહુરિઓ દૂરથી પણ સુંઘીને તે મહગંધથી દબાઈ ગયેલા પોતાના માતાંગો સંહિત શ્રી સિન્ધુરાજ નાશી ગયો, અને એવી રીતે અદૃષ્ટ થયો કે તે રાજાના યશનાં સર્વ ચિહ્નો પણ નાશ પામ્યાં.

(૭) તેમાંથી ભ્રમંડળને સાહસોથી વિસ્મય પમાડનાર વલ્લભરાજ નામે નૃપોમાં ચૂડામણિ જન્મ્યો હતો. તેના પ્રયાણના શ્રવણથી કંપિત થયેલા માલવ નૃપના રાજ્યમાંથી નીકળેતો અતિ શ્યામ ધૂમ્ર તેના કોપાગ્નિનો પ્રસાર પ્રકટ કરતો.

(૮) તેના પછી તેના ભાઈ શ્રી દુર્લભરાજ રાજ્યે રાજ્ય કર્યું જે અનુરાગિ હોવા છતાં પર વધુને દુર્લભ^૩ હતો. જ્યારે તે ક્રોધથી ભરાયો ત્યારે પોતાની વળેલી બમરો જરા ચઢાવી, જેથી તરત જ લાટ પ્રદેશના નાશરૂપી પરિણામ આવ્યું.

(૯) પછી પોતાના શત્રુઓને ભીમ (ભયંકર) હતો, છતાં મિત્રોને નિત્ય ઉપલોગ આપનાર, શ્રી ભીમદેવ નૃપે, ભૂપ તરીકે ભૂમિના આ ભારનું વહન કર્યું ધારા (પાંચ કદમ) સાધનામાં પરમ ચતુર તેના અશ્વોએ માલવ ચક્રવર્તિનું રાજનગર ધારા સત્વર પ્રાપ્ત કર્યું તેમાં શું આશ્ચર્ય હતું ?

^૧ ચુલુકયના સર્જન સંબંધે, સરખાવો વિક્રમાંક દેવચરિત સર્ગ ૧ ૩૬, ૩૬ વગેરે. તેનો ઉત્પત્તિ હેતુ બ્રહ્માનો ચુલુક છે, અને તે પવિત્ર હોઈ તેમાંથી માત્ર પવિત્ર વીરપુરૂષ જ ઉત્પન્ન થાય છે ૨ કવૈઃ પ્રક્ષમશિશિરૈઃ નેા અર્થે અલબત્ત અતિ શીતલ ત્રિરણીથી એમ થાય છે ૩ જુઓ સુકૃત સંકીર્તન પા. ૧૧ ૪ માર આંહિ નપુસંકલિષમાં વપરાયું છે પરંતુ તે પુલ્લિંગ છે. માર જ્ઞ આપણે લખ્યું નેહ્યે.

(૧૦) તેમાંથી ભૂમિના કર્ણનો અલંકાર, પોતાની ઉજ્જવળ યશ(ની વાતાંઓ) વડે (વન્ધના શ્રુતિપંથ (કર્ણ) પ્રસન્ન કરનાર શ્રી કર્ણ નૃપ ઉદ્ભવ્યો. તે ધર્મીએ ધર્મને પોતાની સમીપમાં ઢાલ જેમ મૂકી (પોતાની ધનુષ્યની) દોરીના મહાન્ રણકારથી અને શરોની વૃષ્ટિથી કેવળ શત્રુ-ગણને નહીં પણ કલિયુગને પ્રહાર કર્યો.^૫

(૧૧) તેમાંથી, શ્રી જયસિંહ દેવ-સિદ્ધાધિરાજ ઉત્પન્ન થયો જે મહાભરેલા માલવ નૃપને બન્ધીવાન કરવાના કૃત્યથી પૃથ્વીના સર્વ નૃપને લયલીલ કરનાર હતો; જે ભક્તિથી તેના તરફ આકર્ષાએલા તરફ દર્શનમાં શુભ હતો; જે પ્રભાવ વૃદ્ધિનો અવતાર હતો અને જેનું સિદ્ધ રસથી ઋણમાંથી મુક્ત કરેલી પ્રજાથી સદા ઉપમાના પ્રમાણ સમાન ગાન થતું હતું.^૬

(૧૪) જેણે વિષ્ણુની પેઠે વરાહ રૂપે, દેવાધિદેવની^૭ આજ્ઞાથી પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર કર્યો, શ્રીના રાજ્યમાં ચૂડામણિ સરખો અને અતિ પ્રતાપથી સ્વર્ગમાંથી અવતરેલા હરિ સમાન જનોથી ગણાતો મહારાજ કુમારપાલ નૃપ હતો.

(૧૫) ચૌલુક્ય નૃપોના કુળના આ વંશજે નરાધિરાજ અર્જુનરાજના હૃદયમાં શરોની એક વૃષ્ટિ કરી. અને તેના કર પર બેઠેલી ચંડી દેવીને વહેતા રક્તથી^૮ સંતુષ્ટ કરીને મસ્ત કરી અને જ્યારે તેણીને પંકજ રૂપી રમઠડાની અભિલાષ થઈ ત્યારે તેના દ્વાર પર લટકાવેલા માલવનૃપના શર પદ્મથી તેણીને વિસ્મિત કરી.

(૧૬) શુદ્ધ આચારને નવેસર ઉતરી આવવાનો માર્ગ, સદ્ધર્મનાં ઠમોનો પ્રાદુર્ભાવ કરવામાં ચતુર નયને માર્ગે જવામાં સાર્થવાહ, એવો જે રાજા હાલ કૃતયુગને પ્રવર્તાવતો અને કલિયુગને હાંકી કાઢતો કેમ જાણે કે ભૂમિમંડળને જ નહીં પણ કાલવ્યવસ્થાને પણ વશ કરે છે.

(૧૭) ... કાપેલી આંજળીઓ જેનાં પદ્મવે છે. નાશ પામેલા ઉદ્ધિવ્ય નૃપનાં તબાકાં પ્રવેત છત્રો જેનાં પુષ્પો છે, પ્રાચ્ય નરેન્દ્રાને કપાયેલાં મસ્તકો જેનાં ભીનાં ફળો છે એવા જેના પ્રતાપદ્રુમે પોતાની છાયા ખૂબ વિસ્તારી છે.

*(૧૮) ગણેશે જેનાં વિદ્વાનો નાશ કર્યો છે એવા એ રાજાની રાજ્યરક્ષણની વ્યવસ્થા માત્ર બાહ્યાચાર છે; ફળ ભેઈ શકનારું શકુન જ્ઞાન જેને છે એવા એ રાજાનો મંત્ર દેવીઓએ જેના બધા શત્રુઓને હણ્યા છે એવા એ રાજાને શુદ્ધ માત્ર વિનોદનો ઉત્સવ છે. શ્રી સોમેશ્વરે જેને રાજ્યવિલવ આપ્યો છે, એવા એ રાજાનું લશ્કર માત્ર ભૂષણ હતું.

(૧૯) એ રાજાથી ભોગવાવાથી સુલભ બનેલી, સ્ફુરી રહેલાં રત્નો વડે પ્રકાશિત સમુદ્ર રૂપી રશનાવાળી, હિમાચલ અને વિન્ધ્ય પર્વતો રૂપ સ્તનવાળી, આ પૃથ્વી દ્વિજનું મહાનિવાસસ્થાન, ઉત્તમ વર્ણની આબાહાનીવાળું એવા નગરને ભૂષણરૂપ અસ્થિકુંડળની માફક શ્રુતિ-આશ્રય (=૧ કર્ણમાં આશ્રય પામેલું, ૨ વેદનો આશ્રય) બનાવીને ધરી રહી છે.

(૨૦) પ્રહ્લાદિક ઋષિઓએ કરેલા મહાયજ્ઞોને અવસરે ઉભા કરેલા યજ્ઞસ્તંભોએ આપેલા ટેકાને લીધે પગની ગરજ વિનાનો બનેલો^૧ ધર્મ એ નગરમાં ચારે યુગોમાં આનંદથી વિકસી રહ્યો છે, તેથી એ નગરને દેવોએ આનંદ એવું ખીજું નામ આપ્યું છે.

૫ કવિનું તાત્પર્ય એ છે કે ક્ષેત્ર માત્ર ધર્મ વિજયો જ કર્યા અને જે તેણે પવિત્ર નીતિને અનુસરવાથી કલિને જોખમ્યો. ૬ શ્લોક ૧૨ અને ૧૩ એટલા બધા ભક્ત છે કે તેનો અનુવાદ થઈ શકે તેમ નથી. ૭ 'શિવ' હોવાનો સંભવ છે ૮ 'શ્રીમાન રાજાઓમાં ઉત્તમ' ૯ ચંડી દેવીને હમેશાં રકતથી—ખાસ કરીને નરરકતથી પ્રસન્ન કરવી ભેઈએ. રાજાના કર ઉપર બેઠેલી કહેવાય છે તેનું કારણ એ કે તે 'ચંડપ્રતાપ' હતો.

* આ શ્લોકનો અર્થ એ. ઈ. માં આપ્યો છે તે સ્વીકારી શકાય એવો નથી. એ ગ્રંથમાં આ શ્લોકના ખીજા ચરણમાં જ્ઞાનસ્વ ને સ્થાને જ્ઞાન તુ પાઠ સૂચ્યો છે એ પણ એક ભૂલ છે. પાદબ્યેક્ષાચ્ચુત: =પગની અપેક્ષાથી રહિત; એ. ઈ. માં બાંધાંતર આપ્યું છે તે અયોગ્ય લાગે છે.

(૨૧) દ્વિજવર્ગના અશ્રાન્ત વેદવોષથી ખેરે અનેલો, અવિરત હોમના અગ્નિના ધુમાડાઓથી અંધાપાને પામેલો, અનેક દેવમંદિરોની ધ્વજશિખાઓના આઘાતથી લૂલો અનેલો, કલિયુગ, પોતાનો સમય હોવાથી ઉત્સાહયુક્ત હોવા છતાં, આજે એ નગરની સમીપ આવી શકતો નથી.

(૨૨) વિપ્રવનિતાઓના વિવિધ રતનાલંકારની ફેલાઈ રહેતી પ્રભા વડે હસતા, અને સવત ગીતધ્વનિથી વાચાળ અનેલા માર્ગો જ એ નગરમાં, અવિરત ઉત્સવમાં દૃષ્ટિએ પડતા ખડોળ વિલવને પ્રકટ કરીને, રાજાની સૌરાજ્ય-સંપત્તિને જાહેર કરે છે.

(૨૩) એ નગરમાં દ્વિજજન યજ્ઞો વડે દેવોનું પણ રક્ષણ કરે છે^૧ અને શાન્તિક પૌષ્ટિક કર્મ વડે ભૂપની અને રાષ્ટ્રની પણ રક્ષા કરે છે; છતાં એના તીવ્ર તપને બાધ ન આવે એ હેતુથી એ રાજાએ વિપ્રપુરના રક્ષણ અર્થે કોટ બંધાવ્યો છે.

(૨૪) એ કોટના પ્રભાવ વડે આ નગરમાં જલાશયો જળથી લોકને તૃપ્ત કરે છે, અને એ કોટથી રક્ષાએલી ક્ષેત્રભૂમિ પણ પુષ્કળ ધાન્યસંપત્તિ ઉપજાવે છે, એ વાત મનમાં ધરીને, સકલ બ્રાહ્મણની ઉપર ઉપકાર કરવાની ઇચ્છાથી, ચૌલુક્યચૂડામણિએ આ નગરને કોટથી વિભૂષિત બનાવ્યું.

(૨૫) આ દિવાલ તેના પાયા રસાતલમાં જતા હોવાથી ગિરિ સમાન છે; તે મહા આ લોગથી પ્રલાઘ્ય હોઈ મહાલોગથી પ્રલાઘ્ય શૃંગારી સમાન છે; તે મહાન ઉન્નતિની પ્રાપ્તિનું સાધન હોવાથી સાગર સમાન છે; કપિનાં શિર તેમાંથી દેખાતાં હોવાથી રાક્ષસોના પતિ(રાવણ)ના રિપુઓના વિજય સમાન છે; ઇષ્ટકાઅન્તથી રૂચિર હોવાથી ઇષ્ટાકાન્ત રૂચિર નારી વર્ગ સમાન છે.

(૨૬) આ ગોળ દિવાલ જેનું શિલાશિર ચુનાના લેપથી પ્રવેત છે, તે, ગુંચળાંના કઢથી મનોહર, શત ફણ ઉંચી કરનાર, કુંડળી રૂપમાં ગોળ વીંટાઈ જનાર, યજ્ઞપુરુષ(વિષ્ણુ)ની આજ્ઞાથી રસાતળમાંથી આવનાર અને રત્નો(ઉચ્ચ જાતિના જનો)ના નિધિ સમાન તેના નગરની રક્ષા અર્થે અહીં વસનાર શેષ (નાગ) સમાન દેખાય છે.

(૨૭) કામની વૃદ્ધિ કરનાર લક્ષ્મી સમાન સુંદર નારીઓ વડે નિત્ય રમ્ય બની, શ્રુતિનાં ગાનપરાયણ દ્વિજોનાં મંડળથી અતિ ગર્જિત થઈ, અને પરમગુણ સંપન્ન આવૃત્ત કરતી ઉચ્ચ દિવાલથી પ્રસન્ન થએલા જનોથી ઉજ્જવળ થએલી અંદર અને બહારની ભૂમિ અહીં હવે અદ્ભુત શોભા ધારે છે.

(૨૮) ચૌલુક્ય નૃપ અને પ્રૌઢ અંગ ધારનાર અને નાગરોને અભિલાષિત વરની વૃષ્ટિ કરનાર નૃપથી બંધાવેલા લક્ષ્મીનું ગૃહ ધારણ કરતો આ કોટ પ્રકાશે છે.

(૨૯) પૃથ્વી નિર્માણ થએલા સ્થાનમાં જ્યાં સુધી સર્વ પર્વતોને ભૂમિ ધારશે, સાગર અને સગર નૃપનો યશ જ્યાં સુધી ટકશે ત્યાં સુધી દ્વિજોના ધર્મસ્થાનના રક્ષણનો પરમ હેતુ અને શ્રી ચૌલુક્ય નૃપના યશની પ્રતિમા સમાન આ કોટ ટકી (કાયમ) રહે.

(૩૦) કવિ ચક્રવર્તિ શ્રીપાલે, જેણે આ મહાન રચના એક દિનમાં પૂર્ણ કરી અને જે સિદ્ધરાજથી લાઈ તરીકે લેખાયો હતો તેણે, આ ઉત્તમ પ્રશસ્તિ કરી છે.

સં. ૧૨૦૮ આશ્વિન શુ. ૫ (?) ને ગુરૂવારે નાગર બ્રાહ્મણ પંડિત વાલણથી લખાયું.

^૧ મૂળમાં નાકરાક્ષમાપ એવો પાઠ છે અને પ્રસિદ્ધ કર્તા “ નાગચંદ્ર ” એવો સુધારો સ્વયં છે, જે તદ્દન અયુક્ત છે—વર્ણ અને અર્થ ઉલ્લેખિત. ખી રીતે નાકસદામપિ એવો જ મૂળ શુદ્ધ પાઠ હશે એ નિઃશંક છે.

ચૌલુક્ય રાજા કુમારપાલના સમયનો મારવાડમાં ખાડમેરા પાસે કેરાડુ ગામનો શિલાલેખ.^૧

સંવત્ ૧૨૦૬ માઘ વદિ ૧૪ શનિવાર

મારવાડમાં ખાડમેરા તાલુકા હાથમેરા નજીક કેરાડુ ગામ છે. ત્યાં ઘણાં દેવળો મકાનો વિગેરેનાં ખંડેરો છે. તેમાંના એકમાં આ લેખ એક પથરના ધાંસલામાં કેાતરેલો મળી આવ્યો હતો. આ ધોળો પથર છે. અને હવા તથા ખીજાં કારણોથી તેને ઘણું નુકશાન થયેલું જણાય છે, એટલે તે પરનો લેખ બરાબર ઉકેલવો મુશ્કેલ થાય છે. પથરનું માપ ૧૭ ફૂટ ૪૧૭ ફૂટ છે. અને તેના ઉપર સંસ્કૃત ભાષામાં હાલની દેવનાગરી લિપિમાં ૨૦૩ પંક્તિઓ લખેલી છે. લેખની મતલબ એવી છે કે અમુક પવિત્ર દિવસોએ કોઈએ પણ વધ કરવો નહીં. છતાં આવો વધ કરનારા રાજ્યકુટુંબનો કોઈ હશે તો તેને દંડની શિક્ષા થશે, અને અન્ય કોઈ હશે તો તેને દેહાંત દંડની શિક્ષા થશે. આ હુકમ ગુજરાતની ગાદી ઉપર બેઠા પછી થોડા જ સમયમાં રાજા કુમારપાલે ઠાઠ્યો હતો. લેખની તારીખ સંવત્ ૧૨૦૬ ઇ.સ. ૧૧૫૩ છે.

अक्षरान्तर

- १ संवत् १२०९ माघवदि १४ शनौअवेहश्री..... राजाधिराजप
- २ रमेश्वरउमापतिवरलब्धप्रौढप्रताप..... निर्जितसकलराज
- ३ भूपालश्रीमत्कुमारपालदेवविजयराज्ये..... पश्रीमहादेवे श्री
- ४ श्रीकरणादौ समस्तमुद्राव्यापारान् परिपं प्रभुप्रसादावा
- ५ सश्रीकिराटकूपलाटहृदशिवा..... महाराजश्रीआलण
- ६ देवः शिवरात्रिचतुर्दश्यां शुचिर्द..... पापे यशोऽति
- ७ वृद्धये प्राणिनामभयप्रदानं..... राजतरावृत्ति
- ८ कसमस्तप्रकृतीन् संबोध्य अभय..... याशिरुभय
- ९ यो पक्षयोः अष्टमीएकादशीचतुर्दशी..... हश्रेयोऽनंत
- १० रं एतासु तिथिषु नगरत्रयेऽपि जी(व)..... जाचव्यतिक्रम्यजी
- ११ वानां वर्षं कारयति करोति वासव्यापा..... आचंद्रार्कं याव
- १२ त् केनापि न लोपनीयं अपरं पुरोहितार्थं..... सर्वैरपरैश्च ए
- १३ वा अमारिखडिः प्रमाणीकार्या ॥ य कालेन क्षीयते
- १४ फलं ॥ एष (त) स्याभयदानस्य क्षयं..... त्वस्य प्रदत्ताभ
- १५ यदक्षिणा न तु विप्रसहसेभ्यो..... कोपि पापिष्ठतरो जी
- १६ ववधं कुरुते तदा संपंचद्रमैर्दंडनीयः... .. नाहराज्ञि कस्यैको
- १७ द्रम्मोस्ति स्वहस्तोयं महाराजश्रीअरुहणदेवस्य..... महाराजपुत्रश्रीकेल्लहण
- १८ देवमतमेतत् ॥ + महाराजपुत्रसांधिविग्रहिक ठ० खेलादित्येनलि-
- १९ खितमिदं ॥ श्रीनद्रलपुरवासिप्राग्वाटवंशप्रभूतशुभंकराभिधानः
श्रावकः तत्पुत्रौ क्षि
- २० तितले धर्मतया विख्याता पूतिगशालिगौ ताभ्यामतिकृपापरावाराभ्यां प्राणिनाम-
भयदानशा
- २१ सनं विज्ञप्य करापितै(कारित)मिति ॥ छ ॥ ऊरुकौर्णं गजाइलेन

ભાષાન્તર

સંવત ૧૨૦૬ મહાવદિ ૧૪ શનિવારે આજે રાજધિરાજ શ્રીમાન્ કુમાર-
 પાલદેવના વિજયશાલી રાજ્યમાં જેણે સર્વ નૃપોનો પરાજય કર્યો છે પાર્વતિના
 સ્વામી શંકરના પ્રસાદથી પ્રાપ્ત કરેલા પોતાના મહાન પ્રભાવથી ... જ્યારે શ્રીમહાદેવ શ્રીશ્રીકરણ
 આદિ કાર્યો કરતો શ્રી કીરાત, લાટ, હઠ, પ્રભુના પ્રસાદથી પ્રાપ્ત કરેલાં
 મહારાજશ્રી આલનદેવ શિવરાત્રિ ચતુર્દશિના પવિત્ર દિને (શિવની મન માનીતી રાત્રિએ) ...
 ... (તેના) યશની મહા વૃદ્ધિ અર્થે પ્રાણીઓનાં જીવિતનું અભયદાન આપ્યું
 સર્વ કારભારીઓને તેનો મહિમા સમજાવી બન્ને પક્ષની (પંખવાડીઓની) અદ્વિતી,
 એકાદશી, ચતુર્દશીને દિને અને આ તિથિઓએ ત્રણ શહેરોમાં પણ જે
 કોઈ પશુનો વધ કરી અથવા વધ કરાવી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે તેને મારી નાંખવો જોઈએ ...
 ... સૂર્ય અને ચંદ્રના અસ્તિત્વકાળ સુધી કોઈ એ આ આજ્ઞાનો લોપ કરવો નહીં ... પછી
 ખીજા હિતાર્થે અન્ય સર્વ પ્રાણીઓના પ્રાણને માન આપવાની આ રૂઢિ અનુસરવી
 જોઈએ કૃણ સમય જતાં નાશ પામે છે. (પણ) આ અભયદાન કદિ પણ નાશ
 પામશે નહીં આ સહસ્ર ગ્રાહ્યોને પણ નહીં તેવા આ પોતાનાથી થયેલા અભય
 દાન જો કોઈ મહા પાપી કોઈ પશુનો વધ કરે તો તેનો ૫ (પાંચ) દ્રમ્મ દંડ કરવો
 કહે છે. રાજવંશનો પુરુષ એક દ્રમ્મ આપશે. આ (ખંજરની નિશાની) મહારાજ
 શ્રી આલણદેવના સ્વહસ્ત છે. (તેનો) પુત્ર મહારાજશ્રી કેલહણદેવ પણ તે જ મતનો
 છે. તેનો પુત્ર મહારાજ મહાસાંધિવિગ્રહિત ઠકર ખેલાદિત્યથી આ લખાયું છે. શ્રીનદ્રોલપુર-
 નિવાસી, પ્રાગ્વાટ વંશમાં જન્મેલા શ્રાવક શુભંકરના અખિલ જગમાં ધાર્મિકતા માટે વિખ્યાત
 અને દયાળુ પુત્રો પુતિગ અને શાલિગથી આ પ્રાણીઓનું અભયદાન બહાર થયું છે. ગભાઈલિથી
 આ શાસન કોતરાયું હતું.

ગિરનારના લેખો. નં. ૧૬^૧

(વ. સ. ૧૨૧૫ ચૈત્ર. સુ. ૮

(નેમિનાથના મંદિરના ઉત્તર દરવાજા તરફ ઘડી ધડુકાના મંદિરમાં જવાના નાના દરવાજાની પાસેના ઘોરડામાં પશ્ચિમ ભીંત ઉપર દક્ષિણ તરફ).

અક્ષરાન્તર

- ૧ સંવત ૧૨૧૫ વર્ષે ચૈત્રશુદ્ધિ ૮ રવાવચેહ શ્રીમદુજ્જયંતતીર્થે
જગતીસમસ્તદેવકુલિકાસત્કછાજાકુવાલિસંવિ-
- ૨ રણસંઘવિઠ. સાલવાહણપ્રતિપત્યા સૂ. ૦ જસહહુડ. ૦ સાવદવેન
પરિપૂર્ણા કૃતા ॥ તથા ઠ. ભરથસુત ઠ. પંડિ[ત] સાલિ
- ૩ વાહણેન નાગજરિસિરાયાપરિતઃ કારિત [ભાગ] ચત્વારિ વિંબીકૃત
- ૪ કુંડકર્માતર તદધિષ્ઠાત્રી શ્રીઅંબિકાદેવીપ્રતિમા
દેવકુલિકા ચ નિષ્પાદિતા ॥

ભાષાન્તર

“ સ્વસ્તિ શ્રી સંવત ૧૨૧૫, ચૈત્ર શુદ્ધિ ૮ રવિવારે. ”

“ આજે અહીં શ્રીમદ્ ઉજ્જયન્ત તીર્થસ્થાને સંઘવી ઠાકુર સાલિવાહનની અનુમતિથી શિલ્પિ જસહહ અને સાવદેવે સમસ્ત જૈન દેવની પ્રતિમાઓ પરિપૂર્ણ કરી છે. તથા ભરથના પુત્ર પંડિત સાલિવાહને ‘ નાગજરિસિરા ’ અથવા હાથીકુંડ દિવાલથી ઘેરી લીધેલ છે. જેમાં ચાર પ્રતિમાઓ મૂકી છે. ઉપરના કહેલા કુણ્ડ પછી તેના પર શ્રીઅંબિકા દેવીની પ્રતિમા અને મૂર્તિઓનું મંડળ ઉભાં કર્યાં છે.

ગ્વાલીયરમાં ઉદયપુરમાંથી મળેલા ત્રણ લેખો.^૧

મી. ફ્લીટ મને આપેલાં રબિન્સ ઉપરથી નીચેના લેખો પ્રસિદ્ધ કરું છું. તેમને જનરલ સર એ. કનિંગહામે તે રબિન્સ આપ્યાં હતાં. અસલ લેખો ગ્વાલીઅર સ્ટેટમાં આવેલું ઉદયપુર નામનું નાનું શહેર છે, જે પ્રથમ માલવાના રાજ્યનો ભાગ હતો તેમાં છે. આ શહેર ઈંડીયન એટલાસ ક્વાર્ટર શીટ નં. ૫૨, લે. ૨૩' ૫૪' ઉત્તર; લેં ૭૮' ૭' પૂર્વ, ઉપર છે. 'એ' અને 'સી' લેખો મહત્વના છે. કારણ કે, તે ઉપરથી જણાય છે કે અલ્પહિલવાડના ચૌહુદય રાજાઓએ માલવાના રાજાઓને વારંવાર હરાવ્યાની ખડાઈ ખોટી નથી. તથા 'બી' લેખ તેની વારીખ, તથા 'સી' માં ખતાવેલા એક ભાગનું નામ તેમાં આવતું હોવાથી ઉપયોગી છે. ઉદયપુરમાં એક બીજો પણ લેખ છે એ અહિં જણાવવું જોઈએ. તેની ૩ જી પંક્તિમાં તે લેખ જયસિંહના રાજ્યના સમયમાં લખાયો હોવાનું જણાવ્યું છે. લેખ 'એ' માં ખતાવેલા કુમારપાલની પહેલાં આ જયસિંહ થયો હતો. રબિંગની ખરાબ સ્થિતિ ને લીધે તે લેખ હાલ પ્રસિદ્ધ થઈ શકે તેમ નથી. તે રબિંગના ઉપર પેન્સીલથી લખેલી હકીકત ઉપરથી જણાય છે કે આ લેખ તે શહેરના મોટા મંદિરના પ્રવેશદ્વારની બહાર છે, અને આશરે ૨' ૮" પોહોળી x ૧'૫" ઉંચી જેટલી જગ્યામાં તેના ઉપર ૧૨ પંક્તિઓ લખેલી છે.

‘એ’—કુમારપાલદેવનો શિલાલેખ.^૨

(વિક્રમનું વર્ષ ૧૨૨૦ ?)

શહેરના મોટા મંદિરના પૂર્વ તરફના પ્રવેશદ્વારની અંદર આ લેખ હોવાનું જણાવ્યું છે. તેના ઉપર આશરે ૧' પોહોળી x ૧'૧" ઉંચી જગ્યામાં ૨૦ પંક્તિઓ લખેલી છે. પરંતુ આ લેખ અત્યારે અધુરો છે, કારણ કે, દરેક પંક્તિની શરૂઆતમાં આઠથી દશ અક્ષરો નાશ પામ્યા છે, જે અક્ષરોએ હાલ જાળવેલાં લખાણની ખરાબર જમણી બાજુમાં ઉપરથી છેડા સુધી આશરે ૮ ઈંચ પોહોળાઈની જગ્યા રોકી હશે. અક્ષરોનું ઠં ૧" થી ૧½" વચ્ચે છે. લિપિ નાગરી અને બાષા સંસ્કૃત છે. બાકી રહેલા ભાગ ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે આખો લેખ ગદ્યમાં હતો. એકંદરે લખાણ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે, પરંતુ નીચેના ભાગનું રબિંગ કેટલેક સ્થળે ઝાંખું હોવાથી તથા લેખ અધુરો હોવાથી, લેખના હેતુ વિષે હું એટલું જ કહી શકું છું કે, ઉદયપુરમાં ઉદયેશ્વર ભગવાનના મંદિરને વસંતપાલ નામના માણસે આપેલાં કેટલાંક દાનોની નોંધ માટે આ લેખ હશે. આ માણસના વંશનું નામ ૯ મી પંક્તિમાં આપ્યું છે. પરંતુ તે હું ચોક્કસ વાંચી શકતો નથી.

ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી ભાગ લેખમાં ૧-૮ પંક્તિઓમાં છે. તેમાંથી જણાય છે કે ઉપરનાં દાનો અલ્પ [હિલપાટક]ના રાજા કુમારપાલદેવના સમયમાં અપાયાં હતાં. તેણે શાકંબરીના રાજા તથા અવન્તીનાથ (એટલે માલવાના રાજા) એ બન્નેને હરાવ્યા હતાં. તે વખતે યશો. ધવલ મુખ્ય-મંત્રિ હતો અને કોઈ રાજ્યપાલ જેને ‘મહા-સાધનિક’^૩ કહ્યો છે તથા જેને કુમારપાલ દેવે નિમ્યો હતો તે ઉદયપુરમાં રાજ્ય કરતો હતો. આ હકીકત ઉપરથી ચોક્કસ થાય છે કે જ્યારે દાનો અપાયાં હતાં ત્યારે ઉદયપુર, અને તેની આસપાસના ભાગનો અલ્પહિલવાડના રાજ્યમાં સમાવેશ થતો હતો.

^૧ તથા ૨ ઈ. એ. વો. ૧૮ પા. ૩૪૧ પ્રો. એફ કિલ્હોર્ન ૩ આ હોદ્દેદાર ધારાના વાહપતિરાજના દાનપત્રમાં પણ દર્શાવેલો છે.—ઈ. એ. વો. ૧૪ પા. ૧૬૦.

લેખની તારીખ પહેલી પંક્તિની શરૂઆતમાં સંપૂર્ણ આપી હતી. પણ અત્યારે ફક્ત “ શ-સુદિ ૧૫ શુરૌ ” એટલા જ અક્ષરો બાકી રહ્યા છે. તેનો અર્થ ‘ કોઈ મહિનો ’ જેનો છેલ્લો અક્ષર ‘ શ ’ (કદાચ, ‘ ષ ’) હોવો જોઈએ, તેની સુદ ૧૫ ને શરૂવારે ’ એવો છે, તેમ છતાં, ૧૧ મી પંક્તિમાં કહ્યું છે કે, આ દાનો ચંદ્રગ્રહણ સમયે અપાયાં હતાં, તે ઉપરથી ચોક્કસ તારીખની ગણતરી કરી શકાય તથા પહેલી પંક્તિનો નાશ પામેલો ભાગ આપી શકાય એમ મને લાગે છે.

નીચે આપેલા ‘ સી ’ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે, કુમારપાલ દેવનું રાજ્ય ઇ. સ. ૧૧૭૩ ના એપ્રિલમાં પૂરું થયું હતું, અને બીજાં સ્થળોમાંથી^૧ જણાય છે કે તે લગભગ ઇ. સ. ૧૧૪૩-૪૪ માં ગાદીએ આવ્યો હતો. આપણા લેખની તારીખ નક્કી કરવાના પ્રયાસમાં આપણે પહેલું એ જ ચોક્કસ કરવું જોઈએ કે, આશરે ઇ. સ. ૧૧૪૧ થી એપ્રિલ ૧૧૭૩ સુધીમાં કેટલાં ચંદ્ર-ગ્રહણો શરૂવારે થયાં હતાં, અને આવા શરૂવારોએ કઈ હિંદુ તિથિઓ આવી હતી. આ પ્રમાણે ગણતરીનું પરિણામ નીચે મુજબ આવે છે:—

- શરૂવાર—તા. ૧૨ ફેબ્રુવારી, ઇ. સ. ૧૧૪૨,=ફાલ્ગુન સુદિ ૧૫;
તા. ૧૬ જુન, ઇ. સ. ૧૧૫૫=આષાઢ સુદિ ૧૫;
તા. ૯ ઓક્ટોબર, ઇ. સ. ૧૧૫૮=આશ્વિન સુદિ ૧૫;
તા. ૧૮ ઓગસ્ટ, ઇ. સ. ૧૧૬૦=ભાદ્રપદ સુદિ ૧૫;
તા. ૧ ફેબ્રુવારી, ઇ. સ. ૧૧૬૨,=માઘ સુદિ ૧૫;
તા. ૧૨ ડિસેમ્બર, ઇ. સ. ૧૧૬૩=વિક્રમ ૧૨૨૦ પૂરું થયું, પૌષ. સુદિ ૧૫;
તા. ૨૭ મે, ઇ. સ. ૧૧૬૫,=જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૫;
તા. ૬ એપ્રિલ, ઇ. સ. ૧૧૬૭,=ચૈત્ર સુદિ ૧૫;
તા. ૧૯ સપ્ટેમ્બર, ઇ. સ. ૧૧૬૮,=આશ્વિન સુદિ ૧૫;
તા. ૧૩ જાન્યુવારી, ઇ. સ. ૧૧૭૨,=માઘ સુદિ ૧૫;

આ પ્રમાણેના શરૂવારોએ ચંદ્રગ્રહણો હતાં. ઉપરનાં નિવેદન ઉપરથી જણાય છે કે, કુમાર-પાલદેવના આખા રાજ્યસમયમાં છેલ્લો અક્ષર ‘ ષ ’ આવતો હોય એવા હિંદુ મહિનાના શરૂ-વારે ચંદ્રગ્રહણ થયું નહોતું, અને તે જ સમયમાં, એક હિંદુ મહિનો જેનો છેલ્લો અક્ષર ‘ ષ ’ છે. તેના એક શરૂવાર તા. ૧૨ મી ડિસેમ્બર, ઇ. સ. ૧૧૬૩ ને દિવસે એક ચંદ્રગ્રહણ થયું હતું. એટલે શરૂવાર, ૧૨ મી ડિસેમ્બર, ઇ. સ. ૧૧૬૩=વિક્રમ ૧૨૨૦ પૂરા થયેલાના પૌષ સુદિ ૧૧ નો દિવસ આપણા લેખની તારીખ હોવી જોઈએ. અને પહેલી પંક્તિની શરૂઆતમાં સંપૂર્ણ તારીખ “ સંવત ૧૨૨૦ વર્ષે પૌષ સુદિ ૧૫ શુરૌ ” હોવી જોઈએ અને આ પરિણામ સાથે, મેં “ રિપોર્ટ ઓન ધી સર્ચ ફોર સંસ્કૃત મેન્યુસ્ક્રિપ્ટ્સ ” ૧૮૮૦-૮, પા ૧૦ માં પ્રસિદ્ધ કરેલ “ કદપચૂર્ણી ” ની હસ્તલિખિત પ્રતને અંતે આપેલી હકીકત બરાબર મળતી આવે છે. જેમાં આ લેખમાં કહેલો મુખ્ય મંત્રિ યશોધવલ “ સંવત ૧૨૧૮ વર્ષે દિ. આષાઢ-સુદિ ૫ શુરૌ, ”=શરૂવાર તા. ૨૬ મી જુન, ઇ. સ. ૧૧૬૧, એટલે આ લેખની મેં તારીખ નક્કી કરી છે તેનાં બધી વર્ષમાં કુમારપાલ-દેવ પાસે મુખ્ય મંત્રિના જ અધિકાર ઉપર હતો.

અક્ષરાન્તર

- ૧ ... ૧^૧ મુદિ ૧૫ ગુરૌ ॥ અષ્ટેહ શ્રીમદળ-^૨
- ૨ ... (જ) જાવલીવિરાજિતપરમમદારક મહા-^૩
- ૩ ... તિવરલ્લહ (ળ્હ) પ્રૌદપ્રતાપનિજમુજ- [વિક્ર]-^૪
- ૪ ... સા (શા) કંભરીમૂપાલશ્રીદેવંતીનાથ શ્રીમસ્કુ-
- ૫ ... તમિયુક્તમહામાત્યશ્રીજસોષવ-
- ૬ ... [સ્ત] મુદ્રાવ્યાપારાન્પરિપંથયતિ ત્યેત-^૫
- ૭ ... (જા) વિરાજ શ્રી કુમારપાલદેવેન નિજ-
- ૮ ... લે તમિયુક્તમહાસા (ઘ) નિક શ્રીરા [જ્ય]
- ૯ ... [ઘ્વ (ળ્હ) ?] શ્રી ઉદયપુર (રે) [સ્થારો ?] ચકાન્વયમહારા [જ]-
- ૧૦ ... મહારાજપુત્ર શ્રી વસંતપાલ [લેનાત્ર અનુ- ?]
- ૧૧ ... રવ્ય [તે]^૬ યથા ॥ અઘ સોમગ્રહણપર્વણિ
- ૧૨ ... [સ્વર્ણ ?] સમાહૃતતીર્થોદકૈઃ સ્નાત્વા જગદ્ [ગુ]-
- ૧૩ ... [સ્વ] પુષ્પજસોતિવૃષયે^૭ ઉદયપુરે કારિ-
- ૧૪ ... ગૃહોપેત [-] દેવગૃહા [વા] સન પાનીય [કો]-
- ૧૫ ... કા [દિ] ગૃહોપેતં સિંષ [દ્રૌ-?] તુર ૨ [ગાશ્ચાદૌ ?]
- ૧૬ ... મોપેતં શ્રીચ્છલેસ્વ (શ્વ) રદેવાય સ (ત્ર) મ-
- ૧૭ ... સા (શા) સનેન પ્રદત્તા [-] તથા સે (શ્રે) છોદ [કુક ?]-
- ૧૮ ... કોહાવો ૧ એકા પ્રદત્તા [॥*] અસ્મત્પદ-
- ૧૯ ... વંસ (શ) જૈઃ પાલનીયં [॥*] અસ્યાર્યે [યા અન્યલો ?]-
- ૨૦ ... મંગલં મહાશ્રી [:*] ॥^૮

૧ આ પંક્તિની શરૂઆત મારી માન્યતા પ્રમાણે આ હશે:—ૐ સંવત ૧૨૨૦ વર્ષે પૌષ સુદિ ૧૫ ગુરૌ
૨ એટલે—જનશિલ્પાટકે સમસ્તરાજાવલી ૩ મહારાજાધિરાજપરમેશ્વરો માપતિવરલ્લહ અથવા એ પ્રમાણે ના કોઈ શબ્દો
૪ ચિત્રમરણાંગણવિનિર્જિત—આ પ્રમાણે સમાસની ધારણા રાખી શકાય, ૫ શ્રીદ વાંચન અસલ શિલાલિપિમાં
હશે; પરંતુ રમિગમાં એ અક્ષરો બૂસી નાંખી આગળના લ નો કા કર્યો હોય એમ જણાય છે, જેનાથી
મૂપાલવન્તીનાથએ પ્રમાણેનું વાંચન સૂચવાય છે. ૬ કુમારપાલદેવકલ્યાણવિજયરાજ્યે. ૭ ચક્ષોષવલે શ્રીશ્રીકરણદૌ
સમસ્તલુપાવ્યાપારાન્ ૮ એતસ્મિન્કાલે પ્રવર્તમાને મહારાજાધિરાજ ૯ નિજપ્રતાપોપાર્જિત એસમાસ જોડે કોઈ પ્રાન્ત અથવા
ડિસ્ટ્રિક્ટનું નામ બતાવતો શબ્દ અને તે પછી, મળેલે એવો ખીજો શબ્દ હશે એમ હું ધારું છું. ૧૦ લિખ્યતે
૧૧ આંદિ અને કેટલીક જગ્યાએ નીચેના ભાગમાં અક્ષરો એટલા બધા અરપટ છે કે, ચોક્કસ વાંચન
આપી શકું અને તેમ નથી. વાંચી પુષ્પજસોતિવૃષયે ૧૩ આ પછી એક વધારાની પંક્તિ લખેલી છે જે
કોઈ જુદી જ લીપિમાં છે અને તેને આગલી પંક્તિ સાથે કંઈ પણ સંબંધ હોય એમ દિસતું નથી.

ગ્વાલિયરમાં ઉદયપુરના ત્રણ લેખો^૧

* બી—(વિક્રમ) સંવત્ ૧૨૨૨ નો સ્થંભ ઉપરનો શિલાલેખ.

શહેરના મોટા મંદિરના પૂર્વતરફના પ્રવેશ દ્વારની દક્ષિણે એક સ્થંભમાં આ લેખ છે. તેમાં પાંચ પંક્તિઓ છે. આશરે ૧' ૩" પોહોળી અને ૬૩" ઉંચી જગ્યા લખાણથી રોકાયેલી છે. તે સુરક્ષિત જણાય છે. અક્ષરોનું કદ ૬" અને ૮" વચ્ચે છે. લિપિ નાગરી અને ભાષા સંસ્કૃત છે. આખો લેખ ગદ્યમાં છે.

શ્રી ચાહડર ઠકુરે, પોતાનાં માતપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ અર્થે (જ્યાં લેખ મૂકવામાં આવ્યો હતો તે મંદિરને) ઉદયપુરમાં ભિંગારી-ચતુષ્ઠિ, એટલે ભંગારી નામના ૬૪ ગામડાંઓના સમૂહમાં આવેલા સાંગવટ્ટા ગામનો અર્ધ ભાગ આપ્યો હતો. લેખ ખાસ કરીને ૧-૨ પંક્તિમાં આપેલી હકીકતને લીધે જાણવાલાયક છે. તેમાંથી જણાય છે કે, સંવત્ ૧૨૨૨ ના વૈશાખ સુદ ૩ સોમવારે, અક્ષય તૃતીયાને દિવસે આ દાન આપ્યું હતું.

વિક્રમ સંવતમાં આ દિવસ જ્ઞેવાથી વૈશાખ સુદ ૩ માટે નીચે પ્રમાણે તેને મળતા દિવસો આવે છે:—

ઉત્તરનાં વર્ષ ૧૨૨૨ ચાલુ, જેમાં અધિક વૈશાખ માસ હતો, તે પ્રથમ વૈશાખ માટે શુક્રવાર, ૨૭ માર્ચ ઈ. સ. ૧૧૬૪ દ્વિતીય વૈશાખ માટે રવિવાર, ૨૬ એપ્રિલ ઈ. સ. ૧૧૬૪ ઉત્તરનાં વર્ષ ૧૨૨૨ પૂરાં થતાં, અથવા દક્ષિણનાં ચાલુ વર્ષ માટે ગુરુવાર, ૧૫ એપ્રિલ ઈ. સ. ૧૧૬૫ દક્ષિણનાં વર્ષ ૧૨૨૨ પૂરાં થયેલ માટે સોમવાર, ૪ થી એપ્રિલ ઈ. સ. ૧૧૬૬, જ્યારે શુકલ પક્ષની ૩ સૂર્યોદય પછી ૨૧ ઈ. ૩૫ મિ. એ પૂરી થઈ. એટલે ખરી તારીખ સોમવાર, ૪ થી એપ્રિલ ઈ. સ. ૧૧૬૬ છે, અને વર્ષ ૧૨૨૨ એ દક્ષિણનું પૂરું થયેલું વિક્રમ સંવત છે.

સાંગવટ્ટા અને ભંગારી, જે હવે પછીના 'સી' લેખમાં પણ આવે છે, તે સ્થળો હું ઓળખાવી શકતો નથી.

અક્ષરાન્તર^૨

૧ ૐ સંવત્ ૧૨૨૨ વર્ષે વૈશાખશુદિ ૩ સોમેષ્વર ઉદ-

૨ ચપુરે અક્ષયતૃતીયાપર્વાણિ અવોટી [ગ] ૧ પા [લ] - [પુણ્ય ?] - સ [૧ - (સૌ)]

૩ [ચષ્મી] ય ઠા. * શ્રી ચાહડેન ઉદકપૂર્વકં આચંદ્રકાલિ-

૪ કં ભંગારીચતુ [: *] ષષ્ઠૌ (છૌ) સાંગવટ્ટા ગ્રામાર્ધ્વ પ્રદત્તં ॥

૫ યો ન પાલયતિ સ મહાપંચપાપભાગી ભવતુ ॥

ઈ. એ. વો. ૧૮ પા. ૩૪૩ પ્રો. ડિલ્હોન^૩. ૧ 'બી' લેખ સંબંધી ચર્ચા માટે જુઓ—'એ'—કુમારપાલ દેવનો શિલાલેખ 'સાથેનું' ગ્વાલિયરમાં ઉદયપુરના ત્રણ લેખોના મથાળા તળેનું વિવેચન ઈ. એ. વો. ૧૮ પા. ૩૪૧ ૨ ચાહડ એ કુમારપાલ દેવના સેનાપતિઓમાંનો કેઈ એક હશે એમ લાગે છે. જુઓ. ઈ. એ. વો. ૪ પા. ૨૬૭. ૩ અસલ લેખમાં આ ભાગ શકાસ્પદ છે.

૪ રજિમગ ઉપરથી ૫ ચિહ્નરૂપે દર્શાવેલ છે. ૬ આંહિથી તે ધર્માય સુધીનું ખડું લખાણ રજિમગમાં અસ્પષ્ટ છે, અને કેટલાક અક્ષરો જુદી જ રીતે વાંચવાના કદાચ હોય. ૭ 'એટલે' કેન્દ્ર.

જે. ૬૭

નં. ૧૫૨

ગિરનાર લેખો-નં. ૨૭^૧

વિ. સં. ૧૨૨૨

(ખપુત્રીખાણ ઉપર અને સુવાવડી પરખ નીચે રસ્તાની ઉત્તર બાજુની દિવાલ ઉપર)

અક્ષરાન્તર

સંવત્ ૧૨૨૨ શ્રીમાલજ્ઞાતી

યમહં. શ્રીરાણિગસૂતમહં

શ્રીઆંબાકેન પદ્યા કારિતા

ભાષાન્તર

“ સંવત્ ૧૨૨૨, શ્રીમાળ જ્ઞાતિના રાણિગના પુત્ર આંબાકથી આ પવિત્ર પગથીયાં કરાવાયાં છે.

નં. ૧૫૩

ગિરનારના લેખો-નં. ૩૦^૨

સં. ૧૨૨૩

(ખપુત્રીખાણમાં આવેલો છે.)

અક્ષરાન્તર

સં. ૧૨૨૩ મહં. શ્રીરાણિગસૂત[મહં] શ્રીઆંબાકેન પદ્યા કારિતા.

ભાષાન્તર

સંવત્ ૧૨૨૩ રાણિગના પુત્ર શ્રીઆંબાકથી આ પગથીયાં કરાવાયાં છે.

નં. ૧૫૪

જૂનાગઢમાં ભૂતનાથના મંદિરમાં

રાજા કુમારપાલના સમયનો શિલાલેખ.^૧

વલ્લભી સંવત ૮૫૦

(વિ. સં. ૧૨૨૫ ઇ. સ. ૧૧૬૬)

આ લેખ કઠણ કાળા પથ્થર ઉપર કેતરેલો છે. તેની સપાટીનું માપ ૨૦ ફુટ×૧૨ ફુટ છે. જૂનાગઢના પ્રતિષ્ઠિત નાગર બ્રાહ્મણ મી. નૃસિંહપ્રસાદ હરિપ્રસાદે બંધાવેલા ભૂતનાથના શિવમંદિરમાં તે હાલ રાખ્યો છે. પરંતુ તેમાં લખ્યું છે કે, ધવલની પત્નિએ બે શિવમંદિરો બંધાવ્યાં હતાં અને તેના પોષણ માટે એક ગામ દાનમાં આપ્યું હતું. આ ધવલ, કદાચ આગળના લેખમાં જણાવેલો, કુમારપાલ રાજાનો મંત્રિ યશોધવલ હશે. લેખનો મધ્ય ભાગ ઘણો ખરો નાશ પામ્યો છે અને તે ભાગના અક્ષરો તદ્દન ભૂંસાઈ ગયા છે. તેમાં એકંદરે હાલની દેવનાગરી લિપિમાં લખેલી સંસ્કૃતની ૩૪ પંક્તિઓ છે. તેમાં આપેલી તારીખ જાણવા જેવી છે કારણકે તેમાં બે જૂઠા સંવતો આપ્યા છે એક, વલ્લભી અને બીજો સિંહ. પહેલા સંવતનું વર્ષ ૮૫૦ બીજાના વર્ષ ૬૦ ને મળતું આવે છે, અને બીજા ઇ. સ. ૧૧૬૬ ને મળતાં આવે છે.

अक्षरान्तर

- १ उँस्वस्तिजयोभ्युदयश्च ॥ अजेषुणात्रिशूलेन कंदर्पत्रिपुरांधकान् योवधीत् सोध्वर-
ध्वंसी धनैर्घा
- २ न्यैर्धिनोतु (वः) ॥ १ प्राक्श्रीमत्यणहिल्लपाटकपुरे श्रीमूलराजः प्रभुश्चौलुक्यो-
दयकृद्भूव न
- ३ पतिश्चामु..... द्विौ नरपती भीमोनु भूमिपतिः कर्णोस्माज्जयसिं
- ४ हदेवनपति दस्यकुमारपालनृपतिः प्रत्यक्षलक्ष्मीपतिः
- ५ रतस्मा..... गयेमुनात्र देवनगरे श्रीकीर्तिवास
- ६ ध्वजः म..... द्विमान् ॥ ३ धात्र्यामेवंविधेकाले शिवा
- ७ लयवि..... तारल्योभ्यते च यः ॥ ४ ॥ श्रीमदानंदनगरे
- ८ य..... विपश्चितां ॥ ५ ॥ शुचित्वं भट्टपुत्रत्वं ये
- ९ नप्रासू..... लभीपतेः ॥ ६ ॥ सेवार्थे धावतस्तस्य
- १० जम..... रुत्तमा ॥ ७ ॥ (सानुराधुः) पिता यस्या
- ११ राधु..... खिसाजणिः ॥ ८ ॥ स्तया (स्मात्) सोमदेवोभू
- १२ त् पुत्रदेव..... ॥ ९ ॥ निजानुनानथामृष्यतात-
- १३ राणि..... त्रिणा ॥ १० ॥ यद्वैवदक्षिणादेशे पित्रा
- १४ न..... ॥ ११ ॥ श्रीसोमेशः सोमदेवो दे
- १५ वनृवीर..... २ ॥ १२ ॥ प्रौढाद्यस्य दृ
- १६ ढामतिः..... ॥ १३ ॥ प्रागस्मिन्नणहिल्लपाटकपुरे धारा
- १७ पुरीसुंदरे..... जारविभूदमात्यधवलः प्र
- १८ ख्यातमेधातिथिः..... द्वेपत्ये प्रबभूवतुः प्रियत
- १९ मेप्रापा..... मूर्तिपूर्णाविनीः कोष्टागारनियो
- २० गपंचकमि..... का निः कल्मषाकेतुका ॥ १५ ॥
- २१ प्रौढ्यारि..... विनायकौ पुत्रावद्यानकार्यताम् ॥ १६
- २२ देशे दशे..... रूपितः पुण्यकलायत् १७
- २३ अत्युच्चवि..... विशोपकद्वयं ॥ १८ ॥ धामा
- २४ ... पद्यां..... कृमानां कृता स्थितिः ॥ १९ ॥
- २५ निर्माय..... नंदनः स्वयमर्पिते ॥ २० ॥
- २६ ... ज्वलय..... गर्गलाग्रामं देवयोरनयोरदात् ॥ २१
- २७ ... प्रतिष्ठि..... यातं प्रमुषयोगयुक् ॥ २२ ॥
- २८ निषेविता ॥ २३ ॥ प्राप्ता

- ૨૯ દદ્વિજ... .. બભૂવ ધ્રુવં ॥ ૩૪ ॥ શ્રીદ્વિક્રમ
૩૦ સંવદંતર... .. દિને નંદા... નૃપ... પ્રિતા:...
૩૧ પ્રશસ્તિં મિતાં ॥ ૨૬ ॥
૩૨ શકતો... .. મંગલં માશ્રી ॥
૩૩ વલ્મી... .. કીકાકેન સમુત્કીર્ણા સૂત્રધારસ્ય સ્તુના ॥ ૨૬ ॥
૩૪ વલ્મીસંવત્ ૮૧૦ શ્રીસિંહસંવત્ ૬૦ વર્ષે સૂત્ર૦ આલાદિત્યમુતકીકાકેનો-
ત્કીર્ણા ॥ ॥ ॥

ભાષાન્તર

સ્વસ્તિ અને અબ્યુદય થાઓ. કામદેવ, ત્રિપુરાસુર, અને અન્ધકાસુરને વિષ્ણુ આપ સમાન શરોથી અને ત્રિશૂળથી હણનાર; અને (દક્ષ પ્રભાપતિ)નો યજ્ઞ અટકાવનાર શંકર તમને અર્થ અને અન્નથી તૃપ્ત કરેા.

એક સમયે ચૌલુક્ય વંશનો ઉદય કરનાર મૂલરાજ નૃપ અણહિલપુરમાં થઈ ગયો. (પછી આવ્યા) એ નૃપો ભૂમિપતિ લીમ અને કર્ણરાજ આવ્યા. તેનાથી જયસિંહદેવ નૃપ હતો ...
... તેનો પુત્ર લક્ષ્મીપતિ સાક્ષાત્ કુમારપાલ નૃપ હતો.

આ પછી લેખ ઘણો ઘસાઈ ગયો છે અને તે વાંચવો અશક્ય છે. પણ જે વંચાય છે તેમાંથી નીચેની હકીકત માલુમ પડે છે. તેણે આનન્દનગર(વડનગર)માં શિવાલય બંધાવ્યું. ધારાપુરી સમાન લવ્ય અણહિલપુરપાટણનો નિવાસી સચિવ, ધવલ, મેધાતિથિ રૂપિ જેવો હતો. તેને એ અતિપ્રિય બાળક હતાં. તેમની માતા નિર્દોષ હતી. તેણીએ એ મંદિર બંધાવ્યાં. અને તેમાનાં એ દેવના પાલન માટે એક ગામ વલ્મી સંવત ૮૫૦ અને સિંહ સંવત ૬૦ માં ઢાન આપ્યું.

આ લેખ સૂત્રધાર આલાદિત્યના પુત્ર વલ્મીનિવાસી કીકાકે કેાવર્યો હતો.

પ્રભાસપાટણમાં ભદ્રકાળીના મંદિરમાં રાજા કુમારપાલના સમયનો શિલાલેખ*

વલ્લભી સંવત ૮૫૦ આષાઢ

(વિ. સં. ૧૨૨૫)

પ્રભાસ પાટણ, જેને સોમનાથના પ્રખ્યાત મંદિરને લીધે સોમનાથ પાટણ પણ કહેવામાં આવે છે, તે કાઠિયાવાડના નૈઋત્ય કાંઠા ઉપર આવેલું જૂનાગઢ તાલુકા એક નહાનું શહેર છે. ત્યાં દેવી ભદ્રકાલીનું એક મંદિર છે. તેના પ્રવેશદ્વારની જમણી બાજુએ આ શિલા પડેલી છે. તે ૨૮ ઇંચ x ૧૮ ઇંચ ની સપાટીવાળી એક મોટી કાળી શિલા છે. અને તેના ઉપર પાસે પાસે ક્રોતરેલી ૫૪ પંક્તિઓ છે. શિલાનો નીચેનો ભાગ ત્રુટી કુટી જવાથી લેખનો કેટલોક ભાગ નાશ પામ્યો છે. અક્ષરો ઉંડા ક્રોતરેલા નથી, તેથી તેની સારી નકલ લેવાનું મુશ્કેલ પડે છે. તેમાં લખ્યું છે કે, રાજા કુમારપાલે, પોતાના ધર્મગુરૂ ભાવ બૃહસ્પતિના લાગવગથી શિવ અને અંબિકાનાં કેટલાંક મંદિરો બંધાવ્યાં તથા સમરાવ્યાં હતાં, અને એક વાવ ખોદાવી હતી, તથા વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને જમીનનાં દાનો આપ્યાં હતાં. તેના ઉપર ઈ. સ. ૧૧૬૬ ને મળતું વલ્લભી સંવતનું વર્ષ ૮૫૦ લખેલું છે. લેખ સંસ્કૃત પદ્યમાં છે, અને લિપિ દેવનાગરી છે.

अक्षरान्तर

- १ उन्नमः शिवाय येनाहं भवतः सहे सुरधुनीमंतर्जटानामतः कर्णे लालयसि क्रमेण क्तिवोत्संगेऽपि तांघास्यसि इत्यद्रेः सुतया सकोप
- २ (मुखयो) क्तोवोचदार्ये भ्रुवोर्भूषेयं गुरुगंडकीर्त्तिरिति वः सोन्याद्भवानीप्रियः १ श्रीविघ्नराजविजयस्वनमोऽस्तु तुभ्यं वाग्देवते त्यज नवोक्तिवि
- ३ धिं यतोहं जिह्वे समुल्लस सखि प्रकरोमि यावत् सर्वेश्वरप्रवरगंडगुणप्रवशस्ति २ सोमः सोस्तु जयी समरांगदहनो यं निर्म्मलं निर्म्ममे गौर्याः शाप
- ४ (बलेन वै) कृतयुगेऽदृश्यत्वमेपेयुषां प्रादात्पाश्रुपतार्यसाधुसुधियां यः स्थानमे- तत्स्वयं कृत्वा स्वामथ पद्धर्त्ति शशिभृतो देवस्य तस्याज्ञया
- ५ ३ कलौ किंचिद्यतिक्रान्ते स्थानकं वीक्ष्य विप्लुतं तदुद्धारकृते शंभुर्नदीश्वरम- थादिशत् ४ । अस्ति श्रीमतिकान्यकुब्जविषये वाराणसी विश्रु
- ६ (ता) पुर्यस्यामधिदेवताकुलग्रहं धर्म्मस्य मोक्षस्य च तस्यामीश्वरशासनाद्द्वि- जपतेर्गेहे स्वजन्मगृहं चक्रे पाशुपतवृत्तं च विदधे नंदीश्वरः
- ७ (सर्ववि) त् ५ तीर्थविधानाय भूभुजां दक्षिणाय च स्थानानां रक्षणार्थाय निर्य- यौ स तपोनिधिः ६ श्रीमद्भावबृहस्पतिः समभव
- ८ (सद्धि) द्यविश्वार्चितो नानातीर्थकरोपमानपदवीमासाद्य धारां पुरीं संप्राप्तो नकु- लीशसन्निभतनुः संपूजितस्तापसैः कंदर्पप्रतिमश्च
- ९ (शास्त्र) मखिलस्वीयागमोद्घाटनं ७ यद्यन्मालवकान्यकुब्जविषयेऽवन्त्यां सुतसं तपो नीता शिष्यपदं प्रमारपतयः सम्यब्धठाः पालिताः
- १० प्रीतः श्रीजयसिंहदेवनृपतिर्भ्रातृत्वमात्यंतिकं तेनैवास्यजगतत्रयोपरिलसत्यद्यापि धीजृम्भितं ८ संसारावतरस्य कारण-
- ११ मसौ संस्मारितः शंभुना स्थानोद्धारनिबन्धनं प्रति मर्ति चक्रे पवित्राशयः तस्मिन्नेव दिने कृतांजलिपुटः श्रीसिद्धराजः स्वयंचक्रेऽ
- १२ मुष्यमहत्तरत्वमसमंचार्थत्वमत्यादरात् ९ तस्मिन्नाकमुपेयुषि क्षितिपतौ तेजोविशेषो- दयी श्रीमद्वीरकुमारपालनृ
- १३ पतिस्तद्वाज्यसिंहासनं आचक्राम झटित्यमचिन्त्यमहिमाबल्लादधाराधिपः श्रीमज्जा- गलभूपकुजैरशिरः संचारपंचाननः १० एवं

- १४ राज्यमनारत विवधति श्रीवीरसिंहासने श्रीमद्वीरकुमारपालनृपतौ त्रैलोक्यकरुणामे
गंडो भावबृहस्पतिः स्मररिपोरुद्वीक्ष्य
- १५ देवालयं जीर्णं भूपतिमाह देवसदनं प्रोद्धर्तुमेतद्वचः ११ आदेशात् स्मरशासनस्य
सुबृहत्प्रासादनिष्पादकं चातुर्जातकसंमतं स्थिर
- १६ धियं गार्गेयवंशोद्भवं श्रीमद्भावबृहस्पतिं नरपतिः सर्वेशगंडेश्वरं चक्रे तं च सुगो-
त्रमण्डलतया ख्यातं धरित्रीतले १२ दत्वालंकरणं क
- १७ रेण तु गले व्यालंब्य मुक्त्या प्रणम्याग्रतः उत्सार्यात्ममहत्तमं निजतमामुच्छिद्य
मुद्रामदात् स्थानं भव्य
- १८ पुराणपद्धतियुतं निस्तन्त्रभक्तव्ययं १३ प्रासादं यदकारयत् स्मररिपोः कैलास-
शैलोपमं भूपालस्तदतीव हर्षमगमत् प्रोवाच चेदं वचः श्री
- १९ मद्गंडमहामतिं प्रति मया गंडत्वमेतत्तव प्रत्त संप्रतिपुत्रपौत्रसहितायाचंद्रतारारुणं १४
सौवर्णं सोमराजो रजतमयभथो रावणोदार
- २० वीर्यः कृष्णश्रीभीमदेवो रुचिरतरमहाप्रावभी रत्नकूटं तं कालाज्जीर्णमेष क्षितिप-
तितिलको मेरुसंज्ञं चकार प्रासादं सप्रभावः सकल
- २१ गुणनिधेर्गंडसर्वेश्वरस्य १५ पश्चाद्गुर्जरमण्डलक्षितिभृजासंतोषहृष्टात्मना दत्तो ब्रह्म-
पुरीति नामविदितो ग्रामः सवृक्षोदकः कृत्वा
- २२ त्रैपुटता(ब्र) शासनविधिं श्रीमण्डलीसन्निधौ त्वत्पुत्रैस्तदनुव्रतैः स्वकुलजैः
संभूज्यतां स्वेच्छया १६ उद्धृत्य स्थानकं यस्मात्कृतं सोमव्यवस्थयाब्रह्म
- २३ तिसमो गण्डो नाभून्न भविता परः १७ बहुकुमतिजगंडैर्द्रव्यलोभाभिभूतैर्नृपकुस-
चिवद्वंद्वैर्नाशितं स्थानमेतत् सपदि तु गुरुगंडेनोद्धृतं दंत
- २४ कोटीस्थितधरणिवराहस्पर्द्धया लीलयैव १८ के के नैव विडंबिता नरपतेरग्रे विपक्ष-
ब्रजाः केषां नैव मुखं कृतं सुमलिनं केषां न दप्पो हतः
- २५ केषां नापहतं पदं हततया दत्वा पदं मस्तके के वानेन विरोचिनो न बलिना-
मिक्षाव्रतं ग्राहिताः १९ सुस्थामभिर्बाहिरिदं बहुभिर्यदीयैर्गाढं गुणै
- २६ नियमितं यदि नाभविष्यत् नूनं तदंतरखिलं सुभृतं यशोभिर्ब्रह्मांडभाण्डकमणु स्फुट-
मस्फुटिष्यत् २० यद्रूपेक्षणवांछया शतमुखो धत्ते सहस्रं
- २७ इशां यन्निसीमगुणस्तुतौ कृतधियो चातुश्चतुर्वक्त्रता यन्माहात्म्यभराचलेति वसुधा
गोष्वाचलैः कीळिता यस्कीर्तिर्न भुवि प्रयास्यति ततो नूनं त्रिलोकीकृता

- २८ २१ उद्धृत्य वृत्तयो येन सबाह्याभ्यंतरास्थिताः चातुर्जातकलोकेभ्यः संप्रदत्ता यशो-
र्थिना २२ स्वमर्यादां विनिर्माय स्थानकोद्धा
- २९ रहेतवे पंचोत्तरां पंचशतीमार्याणां योभ्यपूजयत् २३ देवस्य दक्षिणे भागे उत्तर-
स्यां तथा दिशि विधाय विषमं दुर्गं प्रावर्द्धयत् यः पुरं २४ गौ
- ३० र्या भीमेश्वरस्याथ तथा देवकपर्दिनः सिद्धेश्वरादिदेवानां यो हेमकलशान् दधौ २५
नृपशालां च यश्चक्रे सरस्वत्याश्च कूपिकां महानसस्य
- ३१ शुद्धयर्थं सुस्नापनजलाय च २६ कपर्दिनः पुरोभागे सुस्तंभां पट्टशालिकां रौप्य-
प्रणालं देवस्य मण्डुकासनमेवच २७ पापमोचनदेवस्य प्रासादं जी
- ३२ र्णमृद्धृतं तत्र त्रीन् पुरुषांश्चक्रे नद्यां सोपानमेव च २८ युग्मं येना क्रियंत बहुशो
ब्राह्मणानां महागृहाः विष्णुपूजनवृत्तीनां यः प्रोद्धारमचीकरत् २९
- ३३ नवीननगरस्यांतः सोमनाथस्य चाध्वनि निर्मिते वापिके द्वे च तत्रैवापरचंडिका
३० गंडेनाकृतवापिकेयममला स्फारप्रमाणामृतप्रख्या स्वादुजला
- ३४ सहेलविलसद्युत्कारकोलाहलैः भ्राम्यद्भूरितरारघट्टघटिका मुक्तांबुधाराशतैर्या पीतं घट-
योनिनापि हसतीवांभोनिधिं लक्ष्यते ३१ शशि
- ३५ भूषणदेवस्य चंडिकां सन्निधिस्थितां यो नवीनां पुनश्चक्रे स्वश्रेयोराशिलिप्सया ३२
सूर्याचंद्रमसोर्भहे प्रतिपदं येनाश्रिताः साधवः सर्वज्ञा प
- ३६ रिपूजिताद्विजवरादानैः समस्तैरपि तद्वत्पंचसु पर्वसु क्षितितलरूपातैश्च दानकर्मैर्बेन
क्ष्मा परितोषिता गुणनिधिः क(स्तत्समोन्यः पुमान् ३३)
- ३७ भक्तिः स्मरद्विषि रतिः परमात्मदृष्टौ श्रद्धा श्रुतौ व्यसनिता च परोपकारे क्षांतौ
मतिः सुचरितेषु कृतिश्च यस्य विश्वंभरेऽपि च नुतिः सुतरां सुखाय ३४ .
- ३८ एतस्याभवादिंदुसुंदरमुखी पत्नी प्रसिद्धान्वया गौरीवन्निपुरद्विषो विजयिनी लक्ष्मीर्मुरा
रेरिव श्रीगंगेव सरस्वतीव यमुने वेदाग्रकीर्त्या गिरा कांत्या
- ३९ सोढलसंभवाभूवि महादेवीति या विश्रुता ३५ लावण्यं नवचंपकेद्भूतिरथो बाहुः
शिरीषावली दृष्टिः कौंच...
- ४० नहासः कुंदममंदरोध्रकुसुमान्युच्चा कपोलस्थली यस्या मन्मथाशिल्पिना विरचितं
सर्वर्तुलक्ष्म्या वपुः ३६
- ४१ सिद्धाश्चत्वारस्ते दशरथसमेनास्य पुत्रोपमानाः आद्यस्तेषामभवदपरदित्यनामा
ततोद्भूतादि त्य... (अ)

- ४२ (न्यः) सोमेश्वर इति कृती भास्करश्चापरोभूदेते रामादिभिरूपमिता सत्यसौभ्रात्र-
युक्ताः नि....
- ४३ द्रवविनिहिताबाहवः श्रीमुरारेः ३८ धन्या सा जननी नूनं स पिता विश्वशेखरं
यावज्जी... ..
- ४४ दलोपरि लुठत्पानीयबिंदूपमा लक्ष्मीः संभृतवाजिचामरगजाविद्युद्विलासस्य आ...
- ४५ येन गुणिना कीर्तिः परं संचिता ४० सत्वेनाद्य शिबिदधीचिरथवा तीव्राज्ञया रा
(वण)... ..
- ४६ युधिष्ठिरः क्षितिपतिः किं वा बहु ब्रूमहे इत्येतेऽभिधया बृहस्पतितया सर्वेपि....
- ४७ कुमारपालस्य भागिनेयो महाबलः ४२ प्रेमल्लदेव्यास्तनयो भोजः श्रीसोम
- ४८ नाथपूजां यच्छशांकग्रहणक्षणे कारितो गंडराजेन तेन प्रीतिमगा... ..
- ४९ यथाक्रमं ४९ हिरण्यतटिनीतीरे पापमोचनसन्निधौ गंडत्रि
- ५० (ददो) तस्मै माहेश्वरनृपाग्रणीः ४७ शासनीकृत्य ददता ग्राम
- ५१ (वंशप्र) भवैः पुत्रपौत्रकैः भोक्तव्यं प्रमदाभिश्च यावच्चंद्रा
- ५२ (गंडगु) णप्रशस्तिं चकार यः शीघ्रकविः सुकाव्यैः ५०
- ५३ (५१) लक्ष्मीघरसुतेनेयं लिखिता रुद्रसुरिणा
- ५४ बलभीसंवत् ८५० आषा

ભાષાન્તર

(૧) શિવને નમસ્કાર હોજો. ભવાનીપ્રિય શંકરને તેની કેપિત સહચરીએ “ તમારી જટામાં હું ગંગાની હાજરી સહન કરું છું તેથી ઓ શઠ ! તમે તમારા કર્ણમાં તેની લીલા કરાવો છો અને ક્રમે તમે તેને તમારા અંકમાં લીધી છે. ” એમ ઉદ્દેશ્યા ત્યારે શ્રીશંકરે કહ્યું કે નારી-ઓમાં શ્રેષ્ઠ ! ગુરૂ ગંડની આ કીર્તિ મારી ભ્રમરનું ભૂષણ માત્ર છે તે (શંકર) તમારી રક્ષા કરે.

(૨) વિઘ્નરાજ ગણપતિ જય પામો. હું તમને નમન કરું છું. સંત ગંઠના ગુણોની પ્રશસ્તિનું કાર્ય કરું ત્યાં સુધી મારો વાણી પ્રવાહ ચાલુ રહે તે માટે સરસ્વતિ મને નવોક્તિની શક્તિની પ્રસાદી અર્પો.

(૩) કામદેવના અંગને ભસ્મ કરનાર શંકરથી પવિત્ર થયેલો, અને તેને શિર પર ધારનાર દેવની આજ્ઞાથી પોતે જ પ્રસારેલી આ પદ્ધતિ સત્યુગમાં પાર્વતી શાપથી અદૃશ્ય થયેલા પશુપત મતાના બુદ્ધિમાન અનુયાયીઓને આપી દેનાર શશિનો વિજય થાઓ.

(૪) જ્યારે કલિયુગનો થોડો સમય વહી ગયો ત્યારે શંકરે મંદિરને જીર્ણ હાલતમાં જોઈ નન્દીશ્વરને તેનો ઉદ્ધાર કરવા આજ્ઞા કરી.

(૫) શ્રી કાન્યકુબ્જ વિષયમાં વારાણસી નગરીમાં જે દેવતાનું, ધર્મનું અને મોક્ષનું સ્થાન હતું તે વિખ્યાત પુરીમાં દ્વિજવરના ધરમાં શિવની આજ્ઞાથી નન્દીશ્વરે જન્મ લીધો અને પશુપતિનું મત કર્યું.

(૬) તે તપનો નિધિ યાત્રાઓ માટે, નૃપોને દીક્ષા આપવા માટે અને પશુપતિનાં સ્થાનોની રક્ષા કરવા માટે નીકળ્યો.

(૭) અતિ વિદ્વાન, અખિલ જગથી પૂજિત, વિવિધ યાત્રા કરનારાઓના ઉપમાનની પદવી પ્રાપ્ત કરનાર, નકુલિશ સમાન હેહવાળો, મુનિઓથી પૂજતો, કામદેવ સમાન, અને તેનો પોતાનો આગમ સ્પષ્ટ કરવાં એકત્ર મૂકેલાં શાસ્ત્રો સમાન, ભાવ બૃહસ્પતિ ધારાપુરી ગયો.

(૮) માલવા અને કાન્યકુબ્જ અને ઉજ્જનમાં કરેલાં તપથી, પરમારોને તેના શિષ્ય બનાવી, મઠોનું સુરક્ષણ કરીને અને તેની સાથે અતિ પ્રસન્ન થયેલા જયસિંહદેવ નૃપનો બ્રાતૃભાવ પ્રાપ્ત કરીને, ત્રિભુવનમાં ભાવબૃહસ્પતિની મતિ સર્વથી ઉજ્જવળ લાસે છે.

(૯) આ જગમાં તેના જન્મનું કારણ શંભુએ સ્મરણ કરાવ્યાથી, પવિત્ર મનના ભાવ બૃહસ્પતિએ મંદિરનો ઉદ્ધાર કરવા વિચાર કર્યો તે દિવસે સિદ્ધરાજે અંજલિ કરીને તેને સર્વથી શ્રેષ્ઠ માન આપ્યું અને અતિશ્રદ્ધાથી તેની સેવા કરી.

(૧૦) જ્યારે તે નૃપ સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે અચિંત્ય મહિમાવાળો, ભદ્રાદેશ અને ધાર નગરીનો સ્વામી જંગલના ધનવાન નગરના ગજ સમાન રાજાઓનાં શિરપર તરાપ મારતો સિંહ સમાન અને પોતાના શૌર્યથી તેજસ્વી એવો કુમારપાલ રાજા ગાદી પર આવ્યો.

(૧૧) ત્રિભુવનમાં કલ્પવૃક્ષ સમાન શ્રી કુમારપાલ રાજા રમ્ય અને વિજયી સિંહાસન પર રાજ્ય ચલાવતો ત્યારે ગંડ ભાવ બૃહસ્પતિએ શિવનું મંદિર જીર્ણ સ્થિતિમાં જોઈ તે દેવનું મંદિર ઉદ્ધરવા રાજાને કહ્યું.

(૧૨) શંકરના શાસનથી મહાન્ મંદિર બંધાવનાર, ચાર વર્ણોથી માન પામેલા, દૃઢ મનના, ગાર્ગ્ય ગોત્રમાં જન્મેલા શ્રી બૃહસ્પતિને પૃથ્વીપર ગંડેશ્વરના નામથી વિખ્યાત, ગોત્ર મંડલમાં શ્રેષ્ઠ હોઈ સર્વનો સ્વામિ કુમારપાલે બનાવ્યો.

(૧૩) તેણે (કુમારપાલે) તેના સ્વહસ્તથી તેને અલંકાર કર્યો. તેના કંઠપર મૌક્રિક માળા મૂકી, બે ચરણને ચંદનનો લેપ કર્યો, આદરથી શિષ્ય તેની આગળ નમાવ્યું, મમતા મૂકી તેને પોતાની મુદ્રા આપી, અને પુરાણ ધર્મનું પાલન થતું, અને નિત્ય અન્ન વહેંચાતું તે સ્થાનનું દાન કર્યું.

(૧૪) કલાસ પર્વત સમાન શંકરનું દેવાલય બનેલું જોઈ નૃપે અતિ પ્રસન્ન થઈ મહામતિવાળા શ્રીમદ્ ગંડને આ પ્રમાણે કહ્યું.—“ હું તમને ગંડનું પદ તમારા પુત્રો પૌત્રોને શશિ, વારા અને સૂર્યના અસ્તિત્વ માળ સુધી અર્પણ કરું છું.

(૧૫) સર્વનો સ્વામી અને ગુણનો નિધિ તેવા ગંડનું મંદિર સોમરાજે સુવર્ણથી બનાવ્યું; રાવણ સમાન બલવાન કૃષ્ણે રૂપાનું બનાવ્યું અને શ્રી લીમદેવે મોટા સરસ પથર અને ઘણાં રત્નોથી જડિત બનાવ્યું. સમય જતાં તે જીર્ણ થવાથી તેનો ઉદ્ધાર શ્રેષ્ઠ અને મહાન વિખ્યાત નૃપથી થયો અને મેરૂ નામ અપાયું.

(૧૬) અતિ પ્રસન્ન થયેલા ગુર્જર દેશના નૃપે વૃક્ષ, જળા વગેરે સહિત બ્રહ્મપુરી નામનું ગામ આખી સભા સમક્ષ ત્રાંબાના પતરા ઉપર લેખિત શાસનથી પુત્રો, પૌત્રો અને વંશજોને પ્રતિબંધ વિના ઉપભોગ માટે આપ્યું.

(૧૭) બૃહસ્પતિ સમાન આ ગંડે સોમની વ્યવસ્થાથી(સહાયથી) મંદિર પુનઃ બાંધ્યું. એથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પૂર્વે કદિ આવો પુરૂષ થયો નથી અને ભાવિમાં થશે નહિ.

(૧૮) આ મંદિરનો નાશ રાજાઓના દુષ્ટ, કુમતિ, અને લોભથી અંધ થએલા સચિવોથી થયો હતો ! તેનો ઉદ્ધાર ભૂમિને દાંતપર ધારણ કરનાર મહાન્ વરાહ ભગવાનની સ્પર્ધા કરવા હોય તેવી રીતે લીલા માત્રમાં ગુરૂ ગંડે કર્યો.

(૧૯) તે પ્રતાપીથી નૃપની સમક્ષ કયા શત્રુઓ અજિત રહ્યા હતા ? કોનાં મુખ કલંક વિનાનાં રહ્યાં હતાં ? કોનો દર્પ ઉતર્યો ન હતો ? કોની સ્થિતિ તેમનાં મસ્તકો પર તેનો ચરણ મૂકીને બલથી તેણે હલાવી ન હતી ? અને કયા શત્રુઓ ભિક્ષુક થયા ન હતા ?

(૨૦) આ ત્રિશ્વનો કુંભ બાહ્ય ભાગમાં તેના સદ્ગુણોથી સારી રીતે દબાયો ન હોત તો જરૂર તે તેની અંદરના મહાન્ યશથી કૂટી જાત.

(૨૧) ખરે ખર ! ઇન્દ્રે તેનું રૂપ નિહાપવા સહસ્ર ચક્ષુ ધારણ કર્યાં છે, બ્રહ્માને તેના અસંખ્ય ગુણનું ગાન કરવાના નિશ્ચયથી ચાર મુખ ધારવાં પડ્યાં છે. તેના મહિમાથી ધ્રુવેલી પૃથ્વી પર્વતોથી સ્થાનમાં રખાઈ છે. અને પૃથ્વી ન સમાવી શકે તે યશ સમાવવા ત્રણ ભુવન સર્જેલાં બાસે છે.

(૨૨) યશની પ્રાપ્તિના અભિલાષથી તેણે ચાર વર્ણનાં ચાર બાહ્ય અને ચાર અભ્યંતર કર્મોના ઉદ્ધાર કરીને પ્રત્યેક વર્ણને એક એક આપ્યાં.

(૨૩) મર્યાદા નિર્માણ કરીને દેવાલયના યોગ્ય સ્થાનના ઉદ્ધાર માટે તેણે પાંચસો પંચાવન (૫૫૫) સંતોની પૂજા કરી.

(૨૪) મંદિરની દક્ષિણમાં અને ઉત્તરમાં મજબૂત દુર્ગ બંધાવી નગરનો વિસ્તાર કર્યો.

(૨૫) ગૌરી, લીમશ્વર, કપદિ (શિવ), સિદ્ધેશ્વર વગેરે દેવો(નાં મંદિરો)પર તેણે સુવર્ણના કળશો મૂક્યા.

(૨૬) નૃપોને એકત્ર લેગા મળવા માટે દરબાર બનાવ્યો. રસોડાં અને સ્નાન માટે શુદ્ધ જળ માટે સરસ્વતિનો વાપી બંધાવ્યો.

(૨૭) શંકરના મંદિરના અગ્ર સ્થાનમાં સુંદર સ્તંભના આધારવાળો એક ચોરડો બનાવ્યો અને રૂપાના જલમાર્ગવાળું મંદૂકના આકારનું શિવનું આસન બનાવ્યું.

(૨૮) પાપમોચન દેવના મંદિરનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો, ^૧ માણસની ત્રણ પ્રતિમા કરી અને નદીમાં પગથીયાં બંધાવ્યાં.

(૨૯) દ્વિજો માટે વિશાળ ગૃહો બંધાવ્યાં અને વિષ્ણુની પૂજાને સહાય કરી.

(૩૦) સોમનાથના માર્ગ ઉપર નવા નગરમાં બે વાપી કરાવ્યા અને અપર ચંડિકાની ત્યાં સ્થાપના કરી.

(૩૧) ગંડથી કરાવેલી આ વાપી વિસ્તારવાળી છે અને તેનું જળ મધુર છે અને અમૃત કહેવાય છે. આ વાપી જે રમ્ય તરંગોનો ધ્વનિ કરે છે અને જેના જળનું પાન અનેક પીતળની ડોલથી થાય છે તે ઘટ્ટમાંથી પ્રકટેલા અગસ્ય રૂપિથી પાન થયેલા જળવાળા સાગરને હાસ્ય કરતો લાસે છે.

(૩૨) તે શ્રેય પ્રાપ્ત કરવાનો અભિલાષી હતો. તેણે ઇન્દુથી ભૂષિત શિવ ભગવાનની સમીપ-માં પુનઃ નવી ચંડિકા કરી.

(૩૩) સૂર્ય અને ચંદ્રના ગ્રહણના દિને તેની પાસે આવતા વિદ્વાન અને ગુણી દ્વિજોને સર્વ દાન આપી પૂજા કરનાર, અને ભૂતલ ઉપર વિખ્યાત પાંચ પર્વમાં નિયમિત દાન કરીને ભૂમિને પ્રસન્ન કરનાર આ ગુણનિધિની સ્પર્ધા કેાલુ કરી શકે ?

(૩૪) તે કામદેવના રિપુ(શંકર)ની ભક્તિમાં પરાયણ છે, ધ્રુવના જ્ઞાનમાં આનંદ લે છે, શ્રુતિમાં શ્રદ્ધાવાળો છે, દાનનો શોખી છે, ક્ષમાવાળી મતિનો છે, સુચરિતવાળો છે, અને શાશ્વત શ્રેય માટે શંકરની આરાધના કરે છે.

(૩૫) તેની પત્ની પૃથ્વીપર મહાદેવી નામથી વિખ્યાત, ઇન્દુ સમાન રમ્ય મુખવાળી, વિખ્યાત કુળની, ત્રિપુર દૈત્યના શત્રુ શંકરને પાર્વતી સમાન, વિષ્ણુને શ્રીલક્ષ્મી સમાન, સોઢલના સંભવની; યશ વાણી અને સૌંદર્યમાં ગંગા, સરસ્વતિ અને યમુનાને અનુક્રમે સમાન હતી.

(૩૬) તેનું લાંબણ ચંપાના પુષ્પ જેવું હતું. કામમાં રથ સમાન તેના કર હવા, નયન શિરિષ કુસુમની શ્રેણી સમાન હતાં તેનું હાસ્ય મોગરાનું ફૂલ સરખું હતું, તેનાં કપોળપૂર્ણ વિઠસેલાં લોઢ કુસુમ સમાન હતાં તેથી એમ દેખાતું કે કામદેવ શિલ્પિએ સર્વ ઋતુના સૌંદર્યવાળું તેનું અંગ બનાવ્યું હતું.

(૩૭-૩૮) તે દશરથ સમાન હતો તેને દશરથના ચાર પુત્રો સમાન આ ચાર સિદ્ધો પુત્રો તરીકે હતા. તેમાંનો પ્રથમ અપરાદિત્ય, બીજો (તેનાથી) રત્નાદિત્ય ... ત્રીજો સર્વ નિપુણ સોમશ્વર, અને ચોથો ભાસ્કર કહેવાતો હતો. તેઓ રામ માફક પરસ્પર પરાયણ અને સાથ હતા. રસમાં રૂપી ગયેલા વિષ્ણુ શ્રી મુરારિના કરો

(૩૯-૪૦) ખરેખર ધન્ય છે વિશ્વ શિખર સમાન તેનાં માતા પિતાને; જીવનના અંત સુધી તે અને અને અમ્વો, ચૌરિઓ અને ગળેના સમાવેશવાળી લક્ષ્મી પર્ણ ઉપર ગબડતા જલખિંદુ સમાન છે વિદ્યુતના ચમકારાનો તે જે શુભિ હતો તેણે મહા યશ પ્રાપ્ત કર્યો.

(૪૧-૪૨) ભલાર્થમાં શિખિ નૃપ અથવા દધિચિ ઋષિ તે હતો તીવ્ર આજ્ઞા દેવામાં રાવણ સરખો હતો શુધિષ્ઠિર સમાન હતો આપણે વધારે શું કહી શકીએ ? તે બૃહસ્પતિ સમાન હતો. તેઓ સર્વે કુમારપાલની જ્ઞેનનો પુત્ર, મહાબલ.

૧ ત્રણ માણસોની ઉચાઈ સરખી એમ આનો અર્થ હોઈ શકે ?
જે. ૭૦

(૪૩-૪૫) પ્રેમહરેવીનો પુત્ર લોજ ચંદ્રચંદ્રના સમયે સોમનાથની પૂજા ગંડરાજે કરી તેથી તે અતિ પ્રસન્ન થયો અનુક્રમે.

(૪૬-૪૭) ગંડ હિરણ્યા નદીના તટપર પાપમોચન સમીપમાં જે સર્વ મહાન માહેશ્વર નૃપોમાં અગ્ર હતો. તેને અર્ચ્યું.

(૪૮-૫૦) શાસનથી હાનપત્ર વડે એક ગામ આપ્યું પુત્રો, પૌત્રો અને વંશમાં જન્મેલી પ્રમહાના સૂર્ય, ચંદ્રના અસ્તિત્વ કાળસુધી ઉપલોગ માટે શીઘ્ર કવિએ ગંડના ગુણોની આ પ્રશસ્તિ રચી છે.

(૫૧) લક્ષ્મીધરના પુત્ર રૂપસુરિએ આ લખ્યું વલ્લભી સંવત ૮૫૦ અષાઢ)

~~~~~

ગ્વાલિયરમાં ઉદયપૂરના ત્રણ લેખો^૧ સી-અજયપાલદેવના શિલાલેખ

(વિક્રમ) સંવત ૧૨૨૯

આ લેખ ડૉ. એફ. ઈ. હોલને ઉદ્યાદિત્યના ભગ્ય શિવમંદિરમાં મળ્યો હતો. તેણે જ. બે. એ. સો. વો. ૩૧ પા. ૧૨૫ માં તે પ્રથમ પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. ડૉ. હોલના કહેવા મુજબ તે એક મૂળ સ્થાનમાંથી ઉખેડેલા જાડા પથ્થરના ટુકડા ઉપર લખેલો છે. તે પથ્થરનો નીચેનો ભાગ ભાંગેલો અગર નુકશાન પામેલો છે. તેથી લેખની ૨૨ મી પંક્તિ, જે છેવટની જણાય છે, તે લગભગ આખી જ નાશ પામી છે, અને ૨૧ મી પંક્તિના થોડાક છેવટના અક્ષરો પણ નાશ પામ્યા છે. તે સિવાય બાકીનો લેખ સુરક્ષિત છે. ફક્ત આઠમી પંક્તિના બે અક્ષરો અને ૧૨ મી અને ૨૧ મી પંક્તિમાં દરેકમાં એક એક અક્ષર સિવાય લેખમાં કેાઈ પણ સ્થળે વાસ્તવિક પાઠ વિષે શંકા રહેતી નથી.

જેટલું લખાણ અસ્તિત્વમાં છે તેટલું ૧'૬" પોહોળી અને ૧'૧૧૩" ઉંચી જગ્યાનું રોકાણ કરે છે. અક્ષરોનું કદ ૩" અને ૪" વચ્ચે છે. લિપિ નાગરી અને લાખા સંસ્કૃત છે, અને ૧૪-૧૬ પંક્તિમાં આશીર્વાદ તથા શાપના ત્રણ શ્લોકો સિવાય લેખ ગદ્યમાં છે, શુદ્ધ જોડણી વિષે કંઈ કહેવાનું રહેતું નથી. અને વ્યાકરણ વિષે એટલું જ કહેવું બસ છે કે, 'ગ્રામ' શબ્દ બધે નાન્ય-તર જાતિમાં વાપર્યો છે.

લેખમાં, 'ૐ, ૐ નમઃ શિવાય' શબ્દો તથા નીચે ચર્ચેલી તારીખ, પછી અલ્પહિલ પાટકના (ચૌલુક્ય) રાજા અજયપાલદેવના રાજ્યનું તથા તેના તે સમયના મુખ્ય મંત્રિ સોમેશ્વરનું નિવેદન છે. તે સમયે, રાજાએ પોતાના બળ વડે મેળવેલા ભૈલસ્વામી મહાદ્વાદશક મંડલ એટલે ભૈલસ્વામિ નામના ખારના મોટા જુથમાં આવેલા ઉદયપૂરમાં સત્તા ચલાવવા રાજાએ નિમેલા^૫ શ્રી લૂણ-પસાકએ, 'યુગાદિ' જે અક્ષય-તૃતીયાને દિવસે આવે છે, તે પ્રસંગે ઉમરથા નામનું ગામ આપ્યું હતું. આ ગામ ભુંગારિકા-ચતુષ્પદિ નામના પથક, એટલે "ભુંગારિકા નામના ચોસઠ ગામના સમૂહમાં આવ્યું હતું. તે ઉદયપૂરમાં ભગવાન વૈદનાથ (શિવ)ને આપ્યું હતું. મુહિર્લૌધ (૧) વંશના રાજપુત્ર શ્રી વીલ્હણદેવના પુત્ર સદગત શ્રી સોલણદેવરાજનાં શ્રેયાભિવૃદ્ધિ માટે તે આપ્યું હતું. ઉમરથાની સીમા:—પૂર્વે નાહુગામ; દક્ષિણે વહિઠાઉ (ઝા) ગામ; પશ્ચિમે દેઉલી ગામ; અને ઉત્તરે લખણપડા ગામ. ૧૪-૧૬ મી પંક્તિઓમાં ત્રણ આશીર્વાદના અને શાપના શ્લોકો તથા ઉપરનું દાન ચાલુ રાખવાની સૂચના આપેલાં છે. ૨૦-૨૧ મી પંક્તિઓમાં કહ્યું છે કે, આ દાન પરમ નૈષ્ઠિક, પૂજ્ય અને પવિત્ર નીલકંઠ સ્વામિએ (જ્ઞાનિત્ત્વ; "ભગવાનને બદલે; "હું અર્થ કરું છું) લીધું હતું. છેલ્લી પંક્તિમાં આ દાનમાં દખલગિરિ કરનાર ને કંઈ શાપ દીધો હોય એમ જણાય છે.

૧ ઈ. એ. વો. ૧૮ પા. ૩૪૪ પ્રો. કિલ્હોર્ન. ૨ 'સી' લેખની ચર્ચા માટે જુઓ 'એ' લેખ સાથે જોડેલું ચર્ચાપત્ર- 'ગ્વાલિયરમાં ઉદયપૂરના ત્રણ લેખો ઈ. એ. વો. ૧૮ પા. ૩૪૧. ૩ આંહિ વાપરેલો પારિભાષિક શબ્દ નિવૃત્તિ છે. જે પ્રો. ભાંડારકરના ૧૮૮૨-૮૩ ના રીપોર્ટ પા. ૨૨૩ પ. ૨૧ માં ફરી વાર આવે છે અને જેને બદલે પ્રો. પીટ સનના ૧૮૮૪-૮૬ ના રીપોર્ટમાં નિરૂપિતદણ્ડ આપણે વાંચીએ છીએ. સરખાવો નિયુક્તમહાસાવનિક-લેખ 'એ' પંક્તિ ૮ મી અજયપાલના પૂર્વજને કબજે ૪ ઉદયપૂર પહેલેથી જ હતું એમ કારીએ તો ઉપરના લખાણ અક્ષર: જાણીએ હઈ સકાય. ૫ જુઓ આખરું પાનું.

જયસિંહ અને કુમારપાલદેવનાં અણહિલવાડ રાજ્યમાં ઉદયપૂર પ્રથમથી જ આવ્યું હતું, એ આગળના લેખ ઉપરથી આપણે જાણતા હોવાથી આ લેખનું ઐતિહાસિક મહત્ત્વ એટલું જ છે કે, તેઓના પછી ગાદીએ આવનાર અજયપાલદેવની સંખિત થઈ શકે તેવી તારીખ, આપી છે.

આ લેખની તારીખ, ૧ લી પંક્તિમાં, આંકડાઓમાં જ “ સંવત ૧૨૨૬ માં, વૈશાખ શુક્લ પક્ષ ૩ ને સોમવારે” આપી છે. અને ૭ મી પંક્તિ પ્રમાણે, જે દાન લેખમાં આવ્યું છે તે અક્ષય તૃતીયાને દિવસે ‘યુગાદિ’ના પ્રસંગ ઉપર એક સદ્ગત પુરુષ(કદાચ દાતાના પિતામહ)ના શ્રેય માટે અપાયું હતું.

એટલે અજયપાલદેવના રાજ્યની ભરોસાપાત્ર મળેલી ત્રીજી તારીખ, સોમવાર, તા. ૧૬ મી. એપ્રિલ, ઇ. સ. ૧૧૭૩, દેશી દક્ષિણનાં પુરાં થયેલા વર્ષ ૧૨૨૬ અથવા દક્ષિણનાં ચાલુ વર્ષ ૧૨૩૦ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૨, છે. અને તેણે પૌષ સુદિ ૧૨ ને દિવસે રાજ્ય શરુ કરી ત્રણ વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું હતું એવી ચાલુ કથા જો સત્ય હોય, તો અજયપાલનો રાજ્યારોહણનો દિવસ ૨૮ મી ડિસેમ્બર ઇ. સ. ૧૧૭૨ નો=વિક્રમ ૧૨૨૬ પુરાં થયેલા અથવા ૧૨૩૦ ચાલુના પૌષ સુદિ ૧૨ નો હોવો જોઈએ.

દાન આપનાર શ્રી લૂણપસાક એ સંસ્કૃત “લ્હણપસાદ”નાં પ્રાકૃત રૂપ “લોળપસાય”નો અપ-ભ્રંશ છે એ ચોખ્ખું છે. આજ નામનું બીજું રૂપ “લ્હણપસાજ” છે. તે, અગાઉ પ્રસિદ્ધ કરેલાં વો. ૬ પા. ૨૧૦ માં વિક્રમ સંવત ૧૩૧૭ નાં તામ્રપત્ર દાનની ૧૩ મી પંક્તિમાં આવે છે. ત્યાં લૂણપસાજદેવનું વર્ણન ‘રાણક’ તથા તે લેખમાં આપેલાં દાનના દાતાના દાદા તરીકે કરેલું છે. અને, જો કે પિતામહ અને પૌત્ર વચ્ચેનો ૮૮ વર્ષનો સમય જરા લાંબો લાગે તો પણ તે આપણા દાનનો લૂણપસાક હોય એ હું અસંભવિત માનતો નથી.

આ લેખમાં બતાવેલાં સ્થળોમાં, ભૈલ્લસ્વામિન એ ઉદયપૂરની દક્ષિણે ૩૪ માઇલ ઉપર બેઠવા નદીના પૂર્વ કાંઠા ઉપરનું હાલનું ભેલસા શહેર હોવાનું ચોક્કસ થઈ ચૂક્યું છે. બીજાં ગામો તથા ભૃંગારિકા, જે ‘બી’ લેખમાં પણ આવ્યું છે, તેઓ હજી ઓળખાયાં નથી.

૧. પ્રો. બ્યુલ્કર મને જણાવે છે કે ‘વિચારણેથી પ્રમાણે અજયપાલનો પૂર્વજ કુમારપાલ વિક્રમ સંવત ૧૨૨૬ સુદ ૧૨ ને રાજ ગુજરી ગયો; અન્ય પ્રબંધો પ્રમાણે તે તારીખ વિક્રમ સંવત ૧૨૩૦, પાષ સુદ ૧૨ હતી મી. કાયવટે ઐતિહાસિકની પ્રસ્તાવનામાં પા. ૧૩ માં ‘૧૨૩૨’ દ્વાદશી-શાસ્ત્રન સુદિ ‘એમ ઉતારો કરે છે, જે રાજ્યારોહણની તારીખ યોદી જ હોવી જોઈએ. અને જે તેના મૃત્યુની ચાલતી આવેલી વિધિ કદાચ હશે. ૫મી-શાસ્ત્રના મવચન પરીક્ષા ‘માં-તત્ત્વ=૧૨૧૯-અજયપાલના વર્ષ ૩ એ પ્રમાણે છે. જુઓ, પ્રો. ભાંડારકરનો ૧૮૮૩-૮૪નો રીપોર્ટ પાનું ૪૫૭ X જ. બે, એસ. સો. વો. ૩૧ પા. ૧૧૧ અને ૧૨૭

અક્ષરાન્તર^૧

- ૧ ઐ ॥ ઐ નમઃ શિવાય ॥ સંવત્ ૧૨૨૯ વર્ષે ।^૨ વૈશાખ સુદિ ૩^૩ સોમે ॥
અઘેહ શ્ર[૧]-
- ૨ મદળહિલ[પા]ટૈંકે સમસ્તરાજાવલીવિરાજિતમહારા[જા]ધિરાજપરમેશ્વર-
- ૩ પરમમાહેશ્વરશ્રીઅજય[પા]લેદેવકલ્યાણવિજયરાજ્યે તત્પાદપદ્મોપજીવી[વિ]મ-
- ૪ હામાત્ય શ્રીસોમેશ્વરે શ્રીશ્રીકરણાદૌ સમસ્તમુદ્રાવ્યાપારાન્ પરિપંથયતી-
- ૫ ત્યેવં કાલે પ્રવર્તમાને નિજપ્રતાપોપાર્જિત શ્રીમાહલ્લસ્વામિમહાદ્વાદશક[મં]-
- ૬ ડલપ્રભુજ્યમાને^૪ અઘેહ શ્રીઉદયપુરે તેનૈવ પ્રભુણા નિયુક્તદંડશ્રીલ્હણપ-
- ૭ સાકેન ધૌતવાસસી પરિધા[ય] પરમધાર્મિકેણ[મૂ]ત્વા અક્ષયતૃતીયાયુગાદિ-
- ૮ પર્વણિ [મુ]હિલૌ[ન્ધ ?] આન્વયે રાજપુત્ર શ્રીવીલ્હણદેવપુત્ર પરમલો-
કાન્તસ્તિરા-
- ૯ જશ્રીસોલળદેવ શ્રેયસે અત્રત્યદેવ શ્રીવૈદ્યનાથાય મુંગારિકાચતુઃષ્ઠિ [ષ્ઠિ]-
- ૧૦ પથકે પંચોપચારપૂજાનિમિત્તં સવૃક્ષમાલાકુલં તૃણ[જ]લાશયોપેતં
- ૧૧ ચતુરાષાટસમન્વિતં ઉપરથા ગ્રામં શાસનેન પ્રદત્તં ॥ આઘાટાં [ય]થા ।
- ૧૨ અસ્ય ગ્રામસ્ય પૂર્વતો નાહગ્રામં દક્ષિણતો વહિડાઉ[ંઠા] ગ્રામં પશ્ચિમતા
- ૧૩ દેડલી ગ્રામં ઉત્તરતો લખગૌડા ગ્રામમેવં હિ ચતુઃકંકટૈ વિ[શુ]દ્વં ગ્રા-
[મં] [॥*]
- ૧૪ વ[વ]હુભિર્વસુંધા મુક્તા રાજભિઃ સગરાદિભિઃ । યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્[ત]-

૧ રજિમગ ઉપરથી ૨ ચિહ્નરૂપે દર્શાવેલ છે. ૩ આ વિરામચિહ્નની કાંઈ જરૂર નથી. અસલમાં ભૂંસી નાંખવામાં આવ્યું છે. ૪ સંખ્યા ૩ માટેનો આકાંડો રજિમગમાં તદ્દન સ્પષ્ટ છે; પરંતુ તેની પહેલાં વિરામચિહ્ન જેની એક સીધી લીટી છે જે અક્ષરોનાં માર્ગા ઉપર લંબાવી છે અને ૩ ના આકાંડો પછી અને તેને થોડું ઠાંકી દેતું વિસર્ગનું ચિહ્ન છે. ૫ અસલ પ; ફેરફાર પા ૬ હું આનો અર્થ નીચે પ્રમાણે કહું છું:—માહલ્લસ્વામિમહાદ્વાદશકમળડલે (લાળપસાકેન) પ્રભુજ્યમાને શ્રી ઉદયપુરે—એટલે ભાઈદેવ સ્વામિ દ્વાદશ મંડલમાં આવેલું અને લાણુપસાકથી ઉપભોગ કરાયેલું શ્રી ઉદયપુરમાં—૭ કૌસમાં બતાવેલ વ્યંજન ‘ન્ધ’ જ છે તે હું ખાત્રીથી કહી શકતો નથી; પરંતુ ‘આ’ સ્વરની નિશાની જે રીતે વ્યંજન સાથે જોડેલી છે તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે અક્ષરની અંદર ‘ધ’ વ્યંજન ચોક્કસ પણે રહેલો છે. ૮ ગ્રામ શબ્દ નપુંસકલિંગમાં આહિ તથા નીચે વાપરેલો છે ૯ અસ્ય ગ્રામસ્યાઘાટા યથા પૂર્વતો એમ વાંચનની ધારણા રાખી શકાય. ૧૦ વાંચો ચતુઃકંકટ ૧૧ છંદ શ્લોક અનુષ્ટુભ. ૧૨ છંદ શાર્દૂલવિક્રિંડિત—આ શ્લોક માટે જુઓ હાલ-જ. એ. એસ. સો. વો. ૩૦ પા. ૨૦૩ અને ભાંડારકર-સો. સી. પા. ૨૨૫. આપણાં અક્ષરાન્તરમાં ત્રીજા પાદનો અંત યાવદ્ભવા મૂપતિઃ નો કાંઈ અર્થ થતો નથી. ભાંડારકર યાવદ્ ભવાત્ મૂપતે વાંચે છે. આરે હાલ યાવન્ત પ્વા ભવન્ વાંચે છે.

- ૧૫ સ્ય તસ્ય તદા ફલં ॥ ચ ॥ સ્વદર્તા પરાદર્તા વા યો હરેત વસુંધરા ।
ષષ્ઠિ[ષ્ઠિ]વ
- ૧૬ ષ્ઠસહસ્રાણિ અમેઘ્યે જાયતે કૃમિઃ ॥ ચ ॥ માંધાતા સુમહીપતિઃ કૃતયુ-
૧૭ ગેડ્લંકારભૂતો ગતઃ સેતુર્યેન મહોદધૌ વિરચિતઃ ક્વાસૌ ડ[દ]શાસ્યાં-
૧૮ તકૃત્ । અન્યે ચાપિ યુષ્ઠિષ્ઠિરપ્રભૃતયો યાવદ્ગ[વ્]આ ભૂપતિર્નૈકેનાપિ-
૧૯ સમં ગતા ક[વ]સુમતી મન્યે ત્વયા યાસ્યતિ ॥ ચ ॥ ઇત્યાદિ પરિભાવ્ય
૨૦ શાસનમિદં પાલનીયમ્ ॥ ચ ॥ પરમનૈષ્ઠિક મહાભદ્રારક શ્રી[ન્]ઈ-
૨૧ લકંઠ[સ્વ]આમિના [ડ]પાર્જિતમિદં ॥ ચ ॥ યહઃ કશ્ચિદૈત્ર ....
રકો ભવતિ તે-

૨૨. ... .

૧ આહિ આશરે પાંચ અક્ષરો બિહુલ અવાચ્ય છે અને તદન નાશ પામ્ય છે.
૨ આ પંક્તિમાનું લખાણ અર્જુન નાશ પામ્યું છે. અને ફક્ત ચેત્ત્રાચ્છ અક્ષરનાં મધ્યે રચિતમમાં
નળર પડે છે.

અજયપાલનાં તામ્રપત્રો*

વિ. સ. ૧૨૩૧ કા. સુ. ૧૧

આ પતરાં એપ્રિલ ૧૮૮૩ માં મુંબઈ સેક્રેટરીએટમાંથી જોવા મળ્યાં હતાં તે ઉપરથી આંહી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. તે ઠયાંથી મળ્યાં અને કેની માલિકાનાં છે તે માલુમ નથી.

પતરાં બે છે અને અંદરની બાજુએ કોતરાયાં છે. તેનું માપ ૧૪^૩/_૪ ઈંચ x ૬^૩/_૪ ઈંચ છે. કારો વાળેલી છે અને તેથી લખાણ સુરક્ષિત અને સ્પષ્ટ છે. પહેલા પતરાની નીચેની બાજુએ અને બીજા પતરાની ઉપરની બાજુએ બે કડી માટે કાણાં છે પણ એક જ કડી હયાત છે, જે ૩^૩/_૪ ઈંચ જડી અને ૨^૩/_૪ વ્યાસવાળી છે. સીલનું નામનિશાન નથી. બીજા પતરામાં ડાબી બાજુએ લખાણની અંતે સૂર્ય, ચંદ્ર અને બેઠેલા દેવનાં ચિત્ર છે. દેવને ચાર હાથ અને ચાર માથાં છે અને કમળ ઉપર બેઠેલા છે તેથી બ્રહ્મા હશે એમ અનુમાન થાય છે. પતરાંનું વજન ૧૦ પા. ૧ આઉંસ છે અને કડીનું ૩ આઉંસ છે. લિપિ લેખના સમય અને સ્થળમાં ચાલતી નાગરી છે. પતરાં જડાં છે અને કોતરકામ સારી રીતે કરવામાં આવેલ છે. ભાષા સંસ્કૃત છે; પ્રસ્તાવના તેમ જ અંતના શ્લોકો સિવાય લેખનો બધો ભાગ ગદ્યમાં છે.

લેખ ચાલુક્ય રાજા અજયપાલના રાજ્યને લગતો છે, પણ દાન આપનાર ચાહુમાન ચાહુ-યાન વંશના મહામંડલેશ્વર વૈજલ્લદેવનું નામ પંક્તિ ૧૭ માં આપેલ છે. તે નર્મદાના કાંઠા ઉપરના પ્રદેશનો રાજા હતો અને બ્રાહ્મણ પાટકમાંથી દાન આપવામાં આવ્યું હતું. દાનમાં એક સત્રાગારને બ્રાહ્મણોને લોજન માટે ગામ આપવામાં આવેલ છે.

લેખમાં સ્થળોનાં નામ નીચે મુજબ છે. અજયપાલની રાજધાની અણહિલપાટક, વૈજલ-દેવનું ગામ બ્રાહ્મણપાટક, દાનમાં અપાએલું ગામ આલવિડગામ્વ જે પૂર્ણ પથકમાંના માખુલ ગામ નજીક આવેલું હતું તે અને ખંડોહક ગામ જેમાં સત્રાગાર આવેલું હતું. અણહિલપાટક વિ. સ. ૮૦૨ માં સ્થપાયું હતું અને અત્યારે પાટણ નામે પ્રસિદ્ધ છે. બીજાં સ્થળો ઓળખી શકાયાં નથી.

લેખમાં બે તિથિઓ આપેલી છે. પં. ૧૧ માં વિ. સ. ૧૨૩૧ કા. સુ. ૧૧ સોમવાર આપેલ છે તે દિવસે દાન આપેલ હોવું જોઈએ. પંક્તિ ૩૧ માં ઘણું કરીને દાનપત્ર લખાયાની તારીખ વિ. સ. ૧૨૩૧ કા. સુ. ૧૩ બુધવાર આપેલ છે. આ સંવત બરોબર ઇસ્વી સન ૧૧૭૩-૭૪ થાય છે. ગ્રો. કે. એલ. છત્રેનાં પત્રક અનુસાર કાર્તિક સુ. ૧૧ ને ૧૩ ને દિવસે સોમવાર અને બુધવારે સં. ૧૨૩૧ કે ૧૨૩૨ માં આવતા નથી, પણ ૧૧૭૩ માં આવે છે તેથી સાલમાં ભૂલ થયેલી લાગે છે અને ૧૧૭૨ ને બદલે ૧૧૭૧ ગત વર્ષ લખાયું લાગે છે. તામ્રપત્ર બનાવટી માનવાનું કાંઈ સબળ કારણ નથી તેથી ભૂલ થઈ હશે એમ જ માનવું જોઈએ મી. એ. બી. દીક્ષિત તેમ જ પ્રોફેસર કીલ્ડુન* પણ તે જ મતના છે.

* ઈ. એ. વો. ૧૮ પા. ૮૦ જે. એફ. ફલીટ.

અક્ષરાન્તર

- ૧ ઐં^૧ સ્વસ્તિ ॥ જયોમ્યુદયશ્ચ ॥ જૈયતિ વ્યોમકેશોસૌ યઃ સર્ગાય વિ[વિ]ભર્તિ
તાં । દેવતાં શિરસાં લેખાં જગદ્વીજાંકુરા-
- ૨ કૃતિમ્ ॥ તન્વંતુ વઃ સ્મરારાતેઃ કલ્યાણમનિશં જટાઃ । કર્ણપાંતસમયોદ્દામતાડિ-
દવલયપિંગલ[૧*]ઃ ॥ શ્રીત્રા (ત્રા)ક્ષણપાટકાત [૧*]શ્રી આ-
- ૩ ણહિલપાટકાધિષ્ઠિત સમસ્તરાજાવલીવિરાજિતમહારાજાધિરાજપરમેસ્વ[શ્વ]ર-
પરમભટ્ટારકવર્વરકજિષ્ણુ શ્રીજયસિંહદેવ-
- ૪ પાદાનુધ્યાત ઉમાપતિવરલબ્ધ[બ્ધ]પ્રસાદ પ્રૌઢપ્રતાપનિજમુજવિક્રમરણાક્ષણવિ-
નિર્જિતશાકંભરીભૂપાલ પરમભટ્ટા-
- ૫ રકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વર શ્રીકુમારપાલદેવપાદાનુધ્યાતપરમભટ્ટારક મહારાજા-
ધિરાજપરમેશ્વરે શ્રી
- ૬ મેંદજયપાલદેવકલ્યાણવિજયરાજ્યે [૧ *] તત્પાદપદ્મોપજીવિનિ મહામાત્યશ્રી-
સોમેશ્વરે શ્રી શ્રીકરણાદૌ સમસ્તમુદ્રા-
- ૭ વ્યાપારાન્પરિપંથયતિ સતીત્યેતસ્મિન્કાલે પ્રવર્તમાને [૧*] સમધિગતપંચમહાક્ષ-
બ્દા[બ્દા]લંકારોપેતસમસ્તપ્રક્રિયાવિરાજમાન મહા-
- ૮ મંડલેશ્વર શ્રીવૈજલ્લદેવઃ શ્રીમદજયપાલદેવેન પ્રસાદીકૃત્ય નર્મદાતટમળ્દલમનુશા-
સન્ વિજયોદયી ॥ પૂર્ણ પથકપ્ર-
- ૯ તિવ [વ]દ્વપાગુલગામ્બગ્રામદ્વિચત્વારિંશત્ ગ્રામાર્ણાં મધ્યાત આલ્લવિડગામ્બ
ગ્રામે સમસ્તદંડનાયકદેશઠક્[ક્]ઉરાધિષ્ઠાનકકર-
- ૧૦ ણપુરુષશય્યાપાલભટ્ટપુત્રપ્રભૃતિનિયુક્તરાજપુરુષાન્ ત્રા[ત્રા]ક્ષણોત્તરાન્ પ્રતિનિવા-
સિ વિશધિકપટ્ટાકિલ્લજનપદાદાંશ્ચ
- ૧૧ વો(વો)ઘયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા ॥ અસ્માભિઃ શ્રીત્રા(ત્રા)ક્ષણપાટક-
સ્થિતૈ(:*) નૃપવિક્રમકાલાદર્વાકેકત્રિંશદધિકદ્વાદશશ-
- ૧૨ તસંવત્સરાંતર્વર્તિનિ કાર્તિકે માસિ શુક્લપક્ષે એકાદશ્યાં સોમદિને ઉપોષ્ય કાર્તિ-
કોધ્યાપનપર્વણિ ચરાચરગુરં ભગવં-
- ૧૩ તં ભવાનીપતિં પુરુષોત્તમં ચ લક્ષ્મીપતિં સમમ્યચ્ચયં સંસારસ્યાસારતાં પરિજ્ઞાય
નલિનીગતજલલવતરલતરં જીવિ-

૧ અક્ષર પત્રાં ઉપરથી ૨ ચિહ્નરૂપે દર્શાવેલ છે. ૩ છંદ શ્લોક અનુષ્ટુપ્ ૪ આ રાજકુટુંબના અન્ય દાનપત્રોમાં જણાવ્યા મુજબ, વાંચો મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વરપરમમાહેશ્વર. (દાખલા તરીકે જુઓ. ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૪ નં. ૩ પં. ૮) ૫ ૨૧૨થી શરૂ થતા નામ પહેલાં શ્રી ને બદલે શ્રીમત્ નો ઉપયોગ બરાબર થયો છે. પરંતુ વિક્રમ સંવત્ ૧૨૮૦ (ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૭ પં ૧૩)માં તેમજ આ દાનપત્રની પૃષ્ઠિત ૨ જાના અંતમાં શ્રી શબ્દ વાપરેલો છે પણ તેની પછી સંવિ કરવાને બદલે એક આડો લીટો મૂક્યો છે. ૬ વાંચો દ્વિચત્વારિંશદગ્રામાર્ણાં

- १४ तमाकलप्य मदविवासी[शी]कृतकरिकर्णतालतरलां श्रीयमनुचि[-*]स्य च ॥
तथा हि [।*]वाताभ्रविभ्रममिदं वसुधाधिपत्यमाताप-
१५ मात्रमधुरो विषयोपभोगं[:] प्राणास्त्रिणाग्रजल विन्दुसमा नराणां धर्मीः संस्त
परमहो परलोकयाने ॥ अपि च [।*]भ्र-
१६ मैतृसंसारचक्राग्रधारारामिमां श्रियां प्राप्य ये न ददुस्तेषां पश्चात्[त् x]आषः
परं फलं ॥ इति जगतो विनश्वरं स्वरूपमाक-
१७ लय्यदृष्टादृष्टफलमंगीकृत्य च मातापित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोभिवृद्धये चाहुयाणान्व-
ये[न*] महामंडले-

पतरुं बीजुं

- १८ श्वर श्रीवैजलदेवेन खंडोहके दक्षिणदिग्विभागे अपूर्वपंचाशत् ब्रा[ब्रा]क्षणां
भोजन्[।*]र्थ उपरिलिखित आल-
१९ विडगाम्वग्रामः सवृक्षमालाकुलश्चतुः कंकटविशुद्धः स्वन्याकरनिषिनिक्षेपस-
हित[:*] तलमेघाघाणकमलक-
२० वुंघकदंडदोषप्राप्तादाय[:*]अभिनवमार्गणकप्रभृतिसर्वादायरूपेतः सर्वाभ्यन्त-
रसिद्धा देव ब्रा[ब्रा]क्षणभुक्तिवर्ज
२१ आर्चद्रार्क्यावत्शासनीकृत्य खंडोहकेत्यशत्रागारायै उदकपूर्वकत्वेन प्रवृत्ताः ।
[॥]तदस्मिन् ग्रामे समुत्पद्यमानभा-
२२ गभोगकरहिरण्यादिकमाज्ञाश्रवणविधेयैर्भूत्वा भवद्विरस्मै समुपनेतव्यं । सामान्यं
चैतत्पुण्यफलं बु[बु]द्ध्वा अस्मद्वंश-
२३ जैरन्यैरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्प्रदत्तधर्मा[र्म]दायोयमनुमंतव्यः । पालनीयश्च ।
[॥]उक्तं च ॥ बहुभिर्वर्षुधा भुक्त्वा राजभिः स
२४ गरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं । [॥] येनीह दत्ता-
नि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि धर्मार्थयशस्कराणि । निर्माल्यवां-
२५ ति[त]प्रतिमानि तानि को नाम साधु[:*] पुनराददीत । [॥]अस्य कुल-
क्रममुदारमुदाहरद्विरन्यैश्च दाम[न]मिदमप्यनुमोदनीयम् । लक्ष्म्या-
२६ स्तडिद्वलयबुद्धदचंचलाया एवं फलं परयशः परिपालनं च ॥ सर्वानेतां भाविनः
पार्थिवेन्द्रान् भूयो भूयो

१ छंदः वसंततिलक २ वांयो अपाता ३ छंदः श्लोक अनुष्टुप् ४ वांयो इमाम् ५ पंक्ति ११ भीमां
अस्मानिः वापर्या पञ्च आ तृतीया विनक्ति एक वयानी ७३२ काष्ठ रहेती नथी. ६ वांयो पंचाक्षर-ब्रा
(ब्रा)क्षणां ७ वांयो सत्रागाराय ८ छंदः श्लोक अनुष्टुप् ९ छंदः छन्दोग १० छंदः वसंततिलक
आदि छंदांशं छे, तथी आपले अस्य ने अहले एषाम् ना सुधारे करेवे न्नेछये. ११ छंदः श्लोकी.
के. ७२

- ૨૭ યાચતે રામમદ્રઃ । સામાન્યોયં ધર્મસેતુર્નૃપાણાં કાલેકાલે પાલનીયો ભવદ્વિઃ ।
[॥]સ્વદર્તાં પરદર્તાં વા યો હરેત
- ૨૮ વસુંધરાં ષષ્ટિવર્ષસહસ્રાણિ વિષ્ટાયાં જયતે કૃમિઃ । [॥] રૂઢં દ્વિ જલદલીલાચં-
ચલે જીવલોકે તુળલવલ-
- ૨૯ ઘુસારે સર્વસંસારસૌરુચે । અપહરતુ દુરાશઃ શાસનં દેવતાનાં નરકગહનગર્તાવ-
ર્ચ પાતોત્સુકો યઃ । [॥]ઈતિ
- ૩૦ કમલદલામ્બુ[ગ્બુ]વિન્દુલોલાં શ્રિયમનુચિ[ં*]ત્ય મનુષ્યજીવિતં ચ સકલમિ-
દમુદાહૃતં ચ બુદ્ધો ન હિ પુરુષૈઃ પર-
- ૩૧ કીર્તયો દિલોપ્યા ઇતિ ॥ સંવત્ ૧૨૩૧ વર્ષે કાર્તિક શુદ્ધિ ૧૩ બુ[બુ]ધે ॥
મંગલં મહાશ્રીઃ ॥ દૈ પ્રતી
- ૩૨ હારશોભનદેવઃ ॥ સ્વહસ્તોયં મહામંડલેશ્વર શ્રી વૈજલદેવસ્ય ॥ ઉપરો' રિ' વામદેવઃ ॥

૧ ૭૬—શ્લોક (અનુષ્ટુભ) ૨ ૭૬ માલિની ૩ ૭૬ પુષ્પિતામા ૪ વાંચો બુદ્ધવા ૫ એટલે કૃતકઃ
૬ અને ૨૪ આ દૃકાં રૂપોથા કથો હોદો દર્શાવેલો છે તે માલુમ પડી શકતું નથી. કદાચ બન્ને શબ્દો
એક શબ્દ ' ઉપરિ ' ને બદલે ભૂલથી લખાયો હશે. અને જો તેમ હોય તો ઉપરિકો ને માટે વપરાયા હોય.

લાખાન્તર-સાડુ રૂપે

શિવની વ્યોમકેશ (પંક્તિ. ૧) અને સ્મરારાતિ (૧,૨) નામથી સ્તુતિના બે શ્લોક પછી, લેખ નીચેની વંશાવળી આપે છે:—મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર અને પરમભટ્ટારક, શ્રીમાન્ જયલિહદેવ (૧,૩) જે પ્રસિદ્ધ અણ્ણહિલપાટકમાં (૧,૨) અધિષ્ઠિત હતો અને જેણે વર્વરકોને જિત્યા હતા. તેનો પાદાનુધ્યાત શાકંભરીના રાજાનો પરાજય કરનાર મ. પ. પ. શ્રીમાન્ કુમાર-પાલદેવ (૧,૪) જેને ઉમાપતિ શિવે વરદાન આપ્યું હતું તે હતો. તેનો પાદાનુધ્યાત શિવનો મહાન ભક્ત (૧,૫) મ. પ. પ. શ્રીમાન્ અજયપાલદેવ (૧,૬) હતો.

અજયપાલદેવ રાજા હતો (૧,૬) અને તેનો પાદાપન્નોભુવિન મહામાત્ય શ્રીસોમેશ્વર (૧,૬) રાજમુદ્રાને લગતાં સર્વ કાર્યો તથા ખીજાં ખાતાંની દેખરેખ રાખતો તે સમયે આમ્હણુપાટક શહેરમાંથી (૧,૨). પંચમહાશયજ્ઞ પ્રાપ્ત કરનાર શ્રીમાન્ અજયપાલદેવની પ્રસાદીથી નર્મદા નદીના તટ ઉપરના પ્રદેશ પર રાજ્ય અમલ કરનાર (૧,૮) મહામણ્ણલેશ્વર શ્રીમાન્ વૈજલ્લદેવ (૧,૭), પૂર્ણ પથક તાખાનાં (૧,૮) માખુજ ગામ્વ ઈર મધ્યે આલવીડ ગામ્વના (૧,૬) હણ્ણનાયક, દેશકંકુર, અધિષ્ઠાનક, કરણ પુરુષ, શય્યાપાલ, ભટ્ટપુત્ર અને અન્ય સમસ્ત રાજપુરુષો અને નજીક વસતા વિશયિકો, પટ્ટકિલા અને બ્રાહ્મણોત્તર પ્રજાજનોને જાહેર કરે છે કે:—

તમને જાહેર થાયો કે (૧,૧૧):— અમારો બ્રાહ્મણપાટકમાં (૧,૧૧) મુકામ છે ત્યારે વિક્રમકાળ પછી સંવત ૧૨૩૧ ના કાર્તિક શુદ્ધિ ૧૧ ને સોમવારે ઉપવાસ કરી, ધર્મવૃદ્ધિ તથા અમારાં માતપિતાના અને અમારા યશની વૃદ્ધિ માટે (૧,૧૭) જડ અને ચેતનના પિતા શિવ તથા પુરુષોત્તમની (૧,૧૩) પૂજા કરી (૧,૧૩) અમે ચાહુયાણુ વંશના (૧,૧૭) મહામણ્ણલેશ્વર શ્રીમાન્ વૈજલ્લદેવ (૧,૧૮), અપૂર્વ ૫૦ બ્રાહ્મણના ભોજન માટે અણ્ણહુક (૧,૧૮) ગામના દક્ષિણ વિભાગમાં ઉપર કહેલું આલવીડગામ્વ, દેવ અને બ્રાહ્મણોના ભક્તિના હક્ક વર્જ કરી આ દાનપત્રમાં નક્કી કરી જણાવેલા હક્કો સાથે, અણ્ણહુકના (૧,૨૧) ધર્મોદા સત્રાગારને આ દાન-પત્રથી આપીએ છીએ.

“[૨૧ થી ૩૧ પંક્તિમાં દાન દેનાર ભાવિ રાજાઓને આ દાન ચાહુ રાખવા આજ્ઞા કરે છે. અને ચાહુ આશીર્વાદાત્મક અને શાપ આપનારા ૭ શ્લોક ટાકે છે. તે વચન ૩૧ મી પંક્તિમાં ‘ઈતિ’ શબ્દથી સમાપ્ત થાય છે]” ૩૧ મી પંક્તિમાં “૧૨૩૧, કાર્તિક, શુકલપક્ષ, ૧૩, બુધવારે” છે તે દાનપત્ર લખાયાનો અથવા અપાયાનો દિવસ જણાવે છે.

‘હવેક પ્રતીહાર શોભનદેવનું’ નામ અને તેની પછી ‘મહામણ્ણલેશ્વર શ્રીમાન્ વૈજલ્લદેવના સ્વહસ્ત આ છે’ એવા શબ્દો, અને જેનો હોદ્દો અને દાન સાથેનો સંબંધ અસ્પષ્ટ છે એવા વામદેવ નામે રાજપુરુષનું નામ આપીને લેખ સમાપ્ત થાય છે.

૧ અપૂર્વ શબ્દનો અર્થ ઉપયોગ કહી શકાતો નથી. પરંતુ તે એમ દર્શાવવા માટે હોય કે પચાસ નવા બ્રાહ્મણો જેઓને પ્રથમ કાઈ વાર ભોજન ન કરાવ્યું હોય અને જેઓ તે ન વખતે તુરતમાં જ ખામમાં વસવાડ કરી રહ્યા હોય અથવા સ્ત્રીઓમાં વ્યેભા હોય.

રાજા ભીમદેવ ૨ ખીજનું તામ્રપત્ર ઉપર લખેલું દાનપત્ર

વિક્રમ સંવત ૧૨૫૬ ભાદ્રપદ વદિ અમાવાસ્યા મંગળવાર

પાટણના ડૉ. બાલાભાઈ. એમ. નાણાવટીની કૃપાથી આ પતરાં મને થોડા સમય માટે મળ્યાં હતાં તેના ઉપરથી આ સાથે આપેલા ફોટો લિથોગ્રાફની નકલો છપાવી હતી. આ પતરાં પાટણ કચેરીમાં જૂના કચરામાંથી કાઢ્યાં હતાં, પરંતુ ઘણી જ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં હતાં.

અક્ષરાન્તર

પત્રું પહેલું

- ૧ સ્વસ્તિ રાજામ્હલી પૂર્વવત્ સમસ્તરાજાવલીવિરાજિત પરમમદ્વારક મહારા-
- ૨ જાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીમૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાત પરમમદ્વારક મહારાજા-
- ૩ ધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીચામુંડરાજદેવપાદાનુધ્યાત પરમમદ્વારક મહારાજા-
- ૪ ધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીદુર્લભરાજદેવપાદાનુધ્યાત પરમમદ્વારક મહારાજા-
- ૫ ધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીમીમદેવપાદાનુધ્યાત પરમમદ્વારક મહારાજાધિરાજ
- ૬ પરમેશ્વર ત્રૈલોક્યમલ્લ શ્રીકર્ણદેવપાદાનુધ્યાત પરમમદ્વારકમહારાજા-
- ૭ ધિરાજ પરમેશ્વરાવંતીનાથ ત્રિભુવનગંડ વર્વરકજિણ્ણુ સિદ્ધચક્રવર્તિ શ્રીજ-
- ૮ ચસિહદેવપાદાનુધ્યાત પરમમદ્વારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર પ્રો[પ્રૌ]ઢ-
- ૯ પ્રતાપ ઉમાપતિવરલબ્ધપ્રસાદ સ્વભુજવિક્રમરણાંગણવિનિર્જિતશાકં-
- ૧૦ મરીમૂપાલ શ્રીકુમારપાલદેવપાદાનુધ્યાત પરમમદ્વારક મહારાજાધિ-
- ૧૧ રાજ પરમેશ્વર પરમમાદેશ્વર પ્રબલબાહુદંડદર્પરૂપકંદર્પકલિકાલ-
- ૧૨ નિષ્કલંકાવતારિત્રામરાજ્યકરદીકૃતસપાદલક્ષક્ષમાપાલ શ્રીજય-
- ૧૩ પાલદેવ પાદાનુધ્યાત પરમમદ્વારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વરાહવ-
- ૧૪ પરામૂતદુર્જયગર્જનકાધિરાજ શ્રીમૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાત પરમમદ્વા-
- ૧૫ રક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વરાભિનવસિદ્ધરાજ શ્રીમદ્દીમદેવઃ સ્વભુજ્ય-
- ૧૬ માનદંડાહીપથકાન્તઃપાતિનઃ સમસ્તરાજપુરુષાન્ બ્રાહ્મણોત્તરાંસ્તન્નિયુ-
- ૧૭ કાધિકારિણો જનપદાંશ્ચ બોધયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યયા ॥ શ્રીમદ્વિક્રમાદિ-
ત્યોત્પાદિત-
- ૧૮ સંવત્સરશ્વેતુ દ્વાવશ્વેતુ ષડ્પંચાશ્વદુત્તરેષુ ભાદ્રપદમાસ-
- ૧૯ કૃષ્ણપક્ષામાવાસ્યાયાં મો[મૌ]મવારેડ્ઝાંકતોડપિ સંવત્ ૧૨૫૬ કૌ. ભાદ્રપદ
- ૨૦ વદિ ૧૫ મૌમેડ્ઝ્યાં સંવત્સરમાસપક્ષવારપૂર્વિકાર્યાં તિથાવદેહ શ્રીમ-
- ૨૧ દ્વણ્ણિપાટકેડ્ઝમાવાસ્યાપર્વણિ સ્નાત્વા ચરાચરગુરં મગવન્તં મવાની-

पतरुं बीजुं

- २२ पतिमभ्यर्च्य संसारासारतां विचिन्त्य नलिनीदलगतजललवतरलतरं प्रा-
 २३ णितव्यमाकलयैहिकमामुष्मिकं च फलमंगीकृत्य पित्रोरत्नपुण्य-
 २४ यशोभिवृद्धये कडाग्रामे पूर्वदिग्भागे महिसाणाग्रामीयश्रीआनलेश्वरदे-
 २५ वसक्तभूमीसंलग्नपाश्व[?]श्च]उलिग्राममार्गवामपक्षे भूमि वि ९ नवविशेषकै[?]र्जा-
 २६ तहल ४ चतुर्णां हलानां भूमी स्वसीमापर्यन्ता सवृक्षमालाकुला सहिरण्यभा-
 २७ मभोगा काष्ठतृणोदकोपेता सर्वादायसमेता रायकवालज्ञातीयब्राह्मण-
 २८ ज्योतिसोढलसुतआसधराय शासनेनोदकपूर्वमस्माभिः प्रदत्ता ॥ अ-
 २९ स्या भूमेराघाटा यथा ॥ पूर्वतो बारडवलयोः क्षेत्रेषु सीमा । दक्षिणतो रा-
 ३० ज्मार्गः । पश्चिमतः श्रीआनलेश्वरदेवक्षेत्रेषु सीमा । उत्तरतो वाङ्मयवि-
 ३१ शेपेक त्रा० गांगासक्तडोहलिकाग्रामयोः सीमा । एवममीभिराघाटैरु-
 ३२ पलक्षिता भूमिमेनामवगम्य एतद्ग्रामनिवासिजनपदैर्यथादीयमानभा-
 ३३ गभोगकरहिरण्यादिसर्वं सर्वदाज्ञाश्रवणविधेयैर्भूत्वाऽमुष्मै ब्राह्मणाय
 ३४ समुपेनतव्यं । सामान्यमेतत्पुण्यफलं मत्वाऽस्मद्वंशजैरन्यैरपि भाविभोक्तृ-
 ३५ भिरस्मत्प्रदत्तधर्मदायोऽयमनुमंतव्यः पालनीयश्च ॥ उक्तं भगवता व्या-
 ३६ सेन । षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमंता च तान्येव
 ३७ नरके वसेत् । १ [॥*]यानीह दत्तानि पुरानरैन्द्रैर्दानानि धर्मार्थयशस्कराणि
 निर्मा-
 ३८ ख्यतानि प्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥ २ [॥*]बहुभिर्वसुधा
 भुक्ता रा-
 ३९ जभिः सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं । ३ [॥*]
 दत्त्वा भूमिं भाविनः
 ४० पार्थिवेन्द्रान् भूयो भूयो याचते रामभद्रः । सामान्योऽयं दानधर्मो नृपाणां स्वे स्वे
 ४१ काले पालनीयो भवाद्विः । ४ [॥*]लिखितमिदं शासनं मोढान्वयप्रसूतमहाक्षपट-
 ४२ लिक ठ० वैजलसुत ठ० श्रीकुंयरेण ॥ दूतकोऽत्र महासांधिविमहिक ठ० श्री-
 ४३ भीमाक इ[ति*] ७ ॥ श्रीभीमदेवस्य ।

ભાષાન્તર—સાર, રૂપે

૧-પ્રસ્તાવના—(અ) “ પ્રૌઢ પ્રતાપ ” એમ વંકિત ૮-૯ માં ઉમાપતિ-વર-લખ્ધ-પ્રસાદ પહેલાં અહીં છે તે વિક્રમ સંવત ૧૨૬૩ ના નં. ૩ માં તેની પાછળ છે તે અપવાદ સિવાય, વંશા-વલી ડૉ. બુહલરના અણહિલવાડના ઔલુક્ય દાનપત્રો નં. ૩ સાથે શબ્દે શબ્દ મળતી આવે છે. અન્તના ભગવાન વ્યાસના શ્લોકો પણ તે જ છે. ક્રિસ્ત નં. ૩ નો શ્લોક. ૩. પડતો મૂક્યો છે.

(બ) અણહિલપાટકમાં રાજા ભીમદેવ. ૨. દંડાહિપથકના રાજપુરૂષો અને પ્રજાને વિક્રમ સંવત ૧૨૫૬ (ઈ. સ. ૧૨૦૦) ભાદ્રપદ, અમાસ ને મંગળવારે નીચેનું દાન જાહેર કરે છે:—

૨-દાનનું પાત્ર—રાયકવાલ બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિના જ્યોતિ સોઠલનો પુત્ર આસધર.

૩-દાનની વસ્તુ—કડાઆમમાં પૂર્વ ભાગે, મહીસાણા ગામના આનલેશ્વરદેવની ભૂમિની પડોશ-ની અને ડાબી તરફ ઉલિઆમ જતા માર્ગ વાળી ચાર (૪) હલવાહ ભૂમિ જેની સીમા:—

પૂર્વે—ખારડ અને ખલનાં ક્ષેત્રો.

દક્ષિણે— રાજમાર્ગ

પશ્ચિમે—આનલેશ્વરદેવનાં ક્ષેત્રો.

ઉત્તરે—ગાંગાસકત નેવાંબિય આદિ નજીક ડાહલિકાગામની સીમા.

૪-રાજપુરૂષો—લેખક, વૈજલનો પુત્ર મહાક્ષપટલિક કુંચર

દૂતક, મહાસાંધિવિગ્રહિક ઠકર ભીમાઠ.

આ રાજાનો આજદિન સુધી સર્વથી પહેલાં પ્રકટ થયેલો લેખ તેનું રાજ્ય વિક્રમ સંવત ૧૨૬૩ માં આણે છે, અને છેલ્લામાં છેલ્લો પ્રસિદ્ધ થયેલો લેખ તેના રાજ્યનો અંત વિક્રમ સંવત ૧૨૬૮ માં નક્કી કરે છે. આમ હોવાથી, આ લેખ ઘણો જ અગત્યનો છે, કારણ કે તેનાથી આપણે આ રાજાનું રાજ્ય વિ. સં. ૧૨૫૬ (ઈ. સ. ૧૨૦૦) સુધી પાછળ લઈ જઈ શકીએ છીએ.

ચૌલુક્ય રાજ ભીમદેવ ૨ જનું

તામ્રપત્ર ઉપરનું દાનપત્ર^૧

સિંહ સંવત ૯૩

પહેલાં પ્રસિદ્ધ નહિ થયેલો આ લેખ બો. બ્ર. રા. એ. સો. ની લાયબ્રેરીમાંથી છે. સ. ૧૮૭૮ માં મને તપાસવા મળેલાં અસલ પતરાં ઉપરથી હું પ્રસિદ્ધ કરું છું. ક્યાંથી આ પતરાં મળી આવ્યાં હતાં એ વિષે મને ખબર નથી. આ લેખનો લિથોગ્રાફ હવે પછી ઇન્ડિયન ઇન્સ્ક્રિપ્શન્સ, નં. ૧૭ માં પ્રસિદ્ધ થશે.

પતરાં બે છે. તે દરેકનું માપ ૯ $\frac{૧}{૪}$ "x૬ $\frac{૧}{૪}$ " નું છે, અને તે બન્ને એક જ ખાબુએ કોતરેલાં છે. લખાણના રક્ષણ માટે કાંઠા સહેજ વાળેલા છે, અને જોકે પતરાંની સપાટી કાટને લીધે બહુ ખરાબ થઈ ગઈ છે તોપણ આખો લેખ કોઈ પણ સ્થળે શંકા થયા સિવાય વાંચી શકાય તેવો છે. પહેલા પતરાની નીચેના અને બીજાના ઉપરના ભાગમાં બે ઠડીઓ માટે કાણાં છે. ઠડીઓ સાદી ત્રાંબાની છે. અને તે દરેક ૩" જાડી તથા ૨ $\frac{૩}{૪}$ " વ્યાસની છે. મને પતરાં મળ્યાં ત્યારે તે બન્ને કાપેલાં હતાં. એક પણ ઉપર મુદ્રા હોવાનું અથવા કાઢી લીધેલી હોવાનું નિશાન નથી. અને આ દાનપત્રની જો મુદ્રા હોય તો તે ઉપલબ્ધ નથી. લેખમાં જણાવેલા સમય અને સ્થળને યોગ્ય ઢબની નાગરી લિપિ છે; કોતરકામ બહાર પડતું અને સાફ છે. ભાષા સંસ્કૃત છે. અને એક આશીર્વાદ તથા શાપના પં. ૧૩-૧૪ માં આપેલા શ્લોકો સિવાય આખો લેખ ગદ્યમાં છે.

આ લેખ અણહિલવાડના ચૌલુક્ય રાજ ભીમદેવ ૨ જના લેખો પૈકીનો એક છે. તે સાંપ્ર-દાયિક નથી; તેનો હેતુ અમુક ભૂમિનું દાન એક બ્રાહ્મણને આપ્યું હતું તેની નોંધ લેવાનો છે.

લેખમાં નીચેનાં સ્થળોની નોંધ છે : અણહિલપાટક શહેર, જ્યાં આ દાન જાહેર કરતી વેળા ભીમદેવ ૨ જો હતા; સહસ્રચાણા-આ ગામમાં દાનમાં આપેલી જમીન હતી; વેકરિયા દાનની જમીનની સીમામાં બતાવેલું ગામ; અને પ્રસન્નપુર દાન લેનારનું કુટુંબ જ્યાંથી આવ્યું હતું તે શહેર. પ્રસ્તાવનામાં કહ્યું છે તે પ્રમાણે, સહસ્રચાણા અને વેકરિયા માટે કચ્છ મણડલ અથવા કચ્છપ્રાંત જે કંઈક અંશે હાલના કચ્છ સ્ટેટને મળતા હોવા જોઈએ, તેમાં જોવું જોઈએ. અને જે પ્રાંતનો લેખમાં જણાવ્યા મુજબ ભીમદેવ પોતે જ પોતાની ખાનગી મિલકત હોય તેવી રીતે રાજ્યની સામાન્ય ઉપજમાંથી તેની ઉપજ જૂદી રાખી ઉપભોગ કરતો હતો.

લેખની વારીખ વિષે, ૧ લી પંક્તિમાં દશાંશ સંખ્યામાં આપેલું વર્ષ ૯૩, (સંવત આપ્યો નથી) માસ ચૈત્ર, શુકલ પક્ષ, ૧૧ મી તિથિ અને રવિવાર—એ પ્રમાણે આપ્યું છે. અને ૫ મી પંક્તિમાંથી જણાય છે કે, આ દાન, સંક્રાન્તિના પર્વને દિવસે, એટલે કે મેષ સંક્રાન્તિ અથવા જે દિવસે, સૂર્ય મેષ રાશિમાં દાખલ થાય છે, તે દિવસે અપાયું હતું, સંવત સિંહનો છે. જે અણહિલવાડના અર્જુનદેવના વલ્લી સંવત ૯૪૫ ના વેરાવળના લેખમાં તથા ભીમદેવ ૨ જના વિક્રમ સંવત ૧૨૬૬ અને સિંહ સંવત ૯૬ ના લેખમાં પણ આપ્યો છે. આ સંવતનો ચોક્કસ સમય,

તેની વર્ષ ગણવાની રીત, તથા તેની ઐતિહાસિક શરૂવાત વિગેરે બાબતો હજી બરાબર વિચારાયેલી નથી. આ બાબતો માટે બીજે કોઈ સમયે વિચાર થશે. આં સુધી એટલું જ કહેવું બસ થશે કે, સિંહ સંવત ૬૩ ના ચૈત્ર માસને વિક્રમ-સંવત ૧૨૬૨ અથવા ૧૨૬૩ સાથે જોડવો જોઈએ અને આપેલી તારીખની અંગ્રેજી તારીખ ઇ. સ. ૧૨૦૪, ૧૨૦૫, ૧૨૦૬ અથવા ૧૨૦૭ માં વિક્રમ સંવત, ઉત્તરનું અથવા દક્ષિણનું, ચાલુ અથવા ગત જે પ્રમાણે લખ્યો તે ઉપર આધાર રાખી, આવે છે.

આ દિવસ, રવિવાર, ૨૫ મી માર્ચ, ઇ. સ. ૧૨૦૭ નો જ ધારેલો છે એમાં શંકા નથી. પરંતુ આ દિવસે આશરે ૫૫ ઘડી, અને ૫૮ પળે પૂરી થતી તિથિ, આ સ્થાન અને સમયને યોગ્ય અમાન્ત ગણતરી પ્રમાણે ચૈત્ર કૃષ્ણ પક્ષ ૧૧ મી તિથિ હતી. અને પરિણામોનો વિરોધ દૂર કરવા માટે, નોંધ તૈયાર કરવામાં જ સાચી ભૂલ હતી એવું આપણે માની લેવું જોઈએ, અને જોડે ‘શુ’ ‘શુકલ પક્ષ’ એ ચોકખો પાઠ છે તોપણ, તેને ‘વ’ “કૃષ્ણપક્ષ” માં ફેરવી નાંખવો જોઈએ.

અક્ષરાન્તર^૧

પતરું પહેલું

- ૧ ઐ^૨ રાજાવલી પૂર્વવત્ ॥ સંવત્ ૯૩ ચૈત્ર શુદિ ૧૧ રવૌ અચોદ શ્રીમદ્-
- ૨ ણહિલપાટકે સમસ્તરાજાવલીવિરાજિતમહારાજાધિરાજશ્રી-
- ૩ भीमदेवः श्व(स्व) भुज्यमानकच्छमण्डलांतःपाति समस्तराजपुरुषा-
- ૪ नूत्रा(त्रा)क्षणोत्तरान् तं(नू)निवाशि(सि)जनपदा(ः*)श्व वो(वो)धयत्यस्तु
वः संविदित
- ૫ यथा ॥ अत्र संक्रांतिपर्वणि चराचरगुरुं भगवन्तं भवानीपतिमभ्य-
- ૬ र्च्य संसारस्यासारतां विचिंत्य प्रसन्नपुरस्थान विनिर्गतायौ वच्छ(त्स) स-
- ૭ गोत्राय दामोदरसुतगोविंदाय सहसचाणाग्रामे वापीपुટके भूमिहलवाह[१*] १
- ૮ एका शुल्केन सहा(ह)शासने प्रदत्ता[॥*]अस्याश्च पूर्वतो त्रा(त्रा)क्षणदामो-
- ૯ दरसत्कवापी दक्षिणतो वेकरिया क्षेत्र(ः*)पश्चिमे महं केश-
- ૧૦ वसत्कवापी उत्तरतो मार्गः इति चतुराघाटोपलक्षिता ॥ भू-
- ૧૧ मि* मेनामवगम्य अस्मदु[द्]वंशजैरन्यैरपि भाविभोक्तृभिः अ-
- ૧૨ स्मत्प्रदर्ताः व(व)र्मादायो (य*)मनुमंतव्यः पालनीयश्च ॥ उक्तं च भगव-
- ૧૩ ता व्यासेन [१*] शैव्यवर्ष सहस्रा[सा]णि श्व[स्व]र्गे तिष्ठ[छ]तिभूमिदः
आच्छेत्ता
- ૧૪ चानुमंता च तान्येवं' नच[र]कं वसेत् ॥ लिखितमिदं
- ૧૫ कांचनसुत वटेश्वरेण ॥ दूतकोत्र न[म]हासांधिविग्रहिक श्री-
- ૧૬ चंडशर्मः [र्मा] ॥ श्रीभीमदेवस्य ॥

૧ અસલ પતરાં ઉપરથી ૨ ચિહ્નરૂપે દર્શાવેલ છે. ૩ વાંચો પ્રસન્ન ૪ વાંચો વિનિર્ગતાય ૫ આ શબ્દ 'સહસચાણાગ્રામે' આ જગ્યાએ ભૂલાર્થ ગયો હતો અને તેથી તે પં. ૯ મીની નીચે કોતરેલો છે. પરંતુ આંહિ તથા તે બીજી જગ્યાએ તેનું યોગ્ય સ્થાન બતાવવા માટે ચિહ્નો કરેલાં છે. ૬ એટલે- મહત્તર અથવા મહત્તમ અનુસ્વારને બદલે મહં એટલો જ શબ્દ લખ્યો હોત તો વધારે બાબતી હતું. ૭ વાંચો આઘાટા ઉપલક્ષિતાઃ ૮ વાંચો પ્રદત્તો ૯ છંદ શ્લોક (અનુષ્ટુબ્) ૧૦ વર્ષિવર્ષ ૧૧ વાંચો તામ્ર ૧૨ સ્વહસ્તોય એ શબ્દો અધ્યાહાર છે.
કે. ૭૪

ભાવાન્તર—સાર રૂપે.

“ પૂર્વ પ્રમાણે રાજવલી ” એમ પૂર્ણ વંશાવલી બીમદેવ ૨ જાના વિક્રમ સંવત ૧૨૬૬ ના દાનપત્રમાં આપી છે તેનો ઉલ્લેખ કરીને લેખ આગળ જણાવે છે કે:—

—૯૩ મા વર્ષના (પંક્તિ ૧) ચૈત્ર, શુકલપક્ષ ૧૧ ને રવિવારે આજે અહીં પ્રસિદ્ધ અષ્ટ-હિલ્લ પાટક શહેરમાં મહારાજાધિરાજ, શ્રીમાન્ બીમદેવ બીજા (૧,૩) કચ્છ મણ્ડલ, જેનો તે ઉપલોગ કરે છે ત્યાંના સમસ્ત રાજપુરુષો અને બ્રાહ્મણોત્તર સમસ્ત પ્રજાને જાહેર કરે છે કે:—

“ તમને જાહેર થાયો કે આજે સંક્રાન્તિના ઉત્સવમાં (૧,૫) ભગવાન્ ભવાનીપતિ શિવની, જડ અને ચેતનના એ પિતાની પૂજા કરીને સહસ્રચાણા (૧,૭) ગામમાં વાપીપુટકમાં પોલાણ-વાળી ભૂમિમાંથી એક હલવાહા ભૂમિ આ દાનપત્રથી પ્રસન્નપુર સ્થાનથી આવેલા વત્સગોત્રના દામોદરના પુત્ર ગોવિંદને આપી છે.

“ આ ભૂમિની સીમા (૧,૮):— પૂર્વમાં બ્રાહ્મણ દામોદરના કબજાનો વાપી પુટક; દક્ષિણે વેઠરિયા ગામનાં ખેતરો; પશ્ચિમે મહત્તર કે મહત્તમ કેશવની માલિકીનો વાપી અને ઉત્તરે એક માર્ગ છે.

“ [૧૧ થી ૧૪ પંક્તિમાં દેનાર ભાવિરાજએને દાન ચાલુ રાખવા આજ્ઞા કરે છે. અને ભગવાન્ વ્યાસની કૃતિના ચાલુ આશીર્વાદાત્મક અને શાપ આપનારા શ્લોકમાંથી એક શ્લોક ટાંકે છે જેની સમાપ્તિ ૧૪ પંક્તિમાં ‘ ઇતિ ’ શબ્દથી થાય છે.] ”

૧૪થી૧૬ પંક્તિઓ આપે છે કે દાનપત્ર કાંચનના પુત્ર કાયસ્થ વટેશ્વરથી લખાયું હતું. અને દ્વવક મહાસાંધિવિગ્રહિક ચણ્ડશર્મા હતો.

લેખ “ શ્રીમાન બીમ દેવના ” એવા તે રાજાના સ્વહસ્તને લગતા શબ્દોથી સમાપ્ત થાય છે.

ભીમદેવનું દાનપત્ર^૧

અણુહિલવાડ ચૌલુક્યોનાં અગીયાર દાનપત્રો પૈકી નં. ૩

વિક્રમ સંવત ૧૨૬૩ શ્રાવણ સુદિ ૨ રવિવાર

અક્ષરાન્તર

પત્રું પહેલું

- ૧ સ્વસ્તિ રાજાવલીપૂર્વવસ્તમસ્તરાજાવલી[વિરા]જિતપરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજ-
પરમેશ્વરશ્રી-
- ૨ મૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાતપરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રીચામુંડરાજદેવપાદાનુ-
ધ્યાતપર-
- ૩ મમટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રીદુર્લભરાજદેવપાદાનુધ્યાતપરમભટ્ટારકમહારાજા-
ધિરાજ-
- ૪ પરમેશ્વરશ્રીમીમદેવપાદાનુધ્યાતપરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરત્રૈલોક્યમલ્લશ્રી-
કર્ણ-
- ૫ દેવપાદાનુધ્યાતપરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરાવન્તીનાથત્રિભુવનગંડવર્ચ્વરક-
જિણ્ણુસિદ્ધચ-
- ૬ ક્રવર્તિશ્રીજયસિંહદેવપાદાનુધ્યાતપરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરઉમાપતિવરલઘ્વપ્ર
- ૭ સાદપ્રૌઢપ્રતાપસ્વભુજવિક્રમરણાંગણવિનિર્જિતશાકંભરીભૂપાલશ્રીકુમારપાલદેવપાદા-
- ૮ નુધ્યાતપરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમમાહેશ્વરપ્રબલબાહુદંડદર્પ્યરૂપકંદર્પ્ય
- ૯ કલિકાલનિષ્કલંકાવતારિતરામરાજ્યકરદીકૃતસપાદલક્ષક્ષમાપાલશ્રીઅજયપાલદેવ-
- ૧૦ પાદાનુધ્યાતપરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરાહવપરામૂતદુર્જયગર્જનકાધિરા-
- ૧૧ જશ્રીમૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાતપરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરાભિનવસિદ્ધરાજ-
- ૧૨ શ્રીમદ્ધીમદેવઃ સ્વભુજ્યમાનગંભૂતાપથકાન્તઃ પતિનઃ સમસ્તરાજપુરુષાન્ બ્રાહ્મણોત્ત-
રાસ્ત્તિ-

૧ ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૪ છ. પ્યુલ્હર.

પત્રનું માપ ૧૧"×૧૨½" સિપિ જૈન—દેવનાગરી, સ્થિતિ સુરક્ષિત. મારા ઈબ્બનમાં આવ્યા પહેલાં પત્રનાં છટ દૂર કરવા માટે તપાસવામાં આવ્યાં હતાં આ પત્ર તથા તેના પછીનાં દાનપત્રોનું અક્ષરાન્તર મારી તથા વામનાથાર્ય ઝાલિકરની દેખદેખ તળે નારાયણ શાસ્ત્રીએ તૈયાર કર્યું છે. આ દાનપત્રમાં અને બીજાં દાનપત્રોમાં આવતી સંધિની બૂલો પ્રમાણમાં અસંખ્ય હોવાથી નોટમાં સુધારેલી નથી. પં. ૮ વીંચો ક્ષણ પં. ૧૨ કદાચ નાળ જૂલ્યા અથવા શૂવા; અક્ષરો અર્ધા નાશ પામ્યા છે.

- १३ युक्ताधिकारिणो जनपदांश्च बोधयत्यस्तु वः संविदित यथा श्रीमद्विक्रमादित्यो-
त्पादितसंव-
- १४ त्तरक्षतेषु द्वादशसु तृषष्टि उत्तरेषु लौ० श्रावणमासशुक्लपक्षाद्वितीयायां रविवारे
ऽत्रांकतो-
- १५ पि संवत् [१२] ६३ श्रावणशुदि २ रवावस्यां संवत्सरमासपक्षवारपूर्विकायां
तिथावधेह श्रीमद *
- १६ [णहिलपाट] केऽद्यैव व्यतीपातपार्वणि स्नात्वा चराचरगुरुं भगवंतं भवानीप-
तिमभ्यर्च्यसंसा-
- १७ रासारतां विचिंत्य नलिनीदलगतजललवतरलंतरं प्राणितव्यमाकलयैहिकमामुष्मिकं
- १८ च फलमंगीकृत्य पित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोऽभिवृद्धये इंदिलाग्रामः स्वसीमापर्यन्तः स-
- १९ वृक्षमालाकुलः सहिरण्यभागभोगः सदंडदशापराधः काष्ठतृणोदकोपेतः सर्वादा-

पतरुं बीजुं

- १ यसमेतः पूर्वप्रदत्तदेवदायब्रह्मदायवर्जं चाहु० राण० समरसीहसुताराज्ञीश्रीलीला-
- २ देव्या करीराग्राममालकंतरिग्रामयोरंतराले निष्पादितलीलापुरे कारितश्रीभीमेश्वर-
- ३ देवश्रीलीलेश्वरदेवप्रपासत्रागारेभ्यः शासनेनोदक पूर्वमस्माभिः प्रदत्तः ॥
ग्रामस्या-
- ४ स्याघाटा यथा ॥ पूर्वस्यां दिशि देउलवाडा ग्रामसीमा । दक्षिणस्यां दिशि
काहरीग्रामसीमा । प-
- ५ श्रिमायां दिशि शेषदेवतिग्रामसीमा । उत्तरस्यां दिशि घारीयावलिग्रामसीमा ॥
एवममी-
- ६ भिराघाटैरुपलक्षितं ग्राममेनमवगम्य तान्निवासिजनपदैर्यथादीयमानभागभो-
- ७ गकरहिरण्यादि सर्वं सर्वदाज्ञाश्रवणविधेयैर्भूत्वा एभ्यः श्रीभीमेश्वरदेवश्रीलीले-
- ८ श्वरदेवप्रपासत्रागारेभ्यः समुपनेतव्यं । सामान्यं चैतत्पुण्यफलं मत्वाऽस्मद्वंशजैर-
- ९ न्यैरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्प्रदत्तधर्मदायोऽयमनुमंतव्यः पालनीयश्च ॥ उक्तं
च भग-
- १० वता व्यासेन ॥ षष्ठिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः ॥ आच्छेत्ता चानुमंता
च तान्येव न-

पं. १४ वांथो त्रिषष्टि पं. १५ तिथिना प्रथम मे व्यक्षरो '१२' नाश पाठ्या छ. पं. १६ वांथो पर्वणि
पं. १७ वांथो कामुष्मिकं. पं. १८ वांथो काष्ठ पं. १९ वांथो सहस्राणि.

- ११ रके वसेत् १ यानीह दत्तानि पुरा नैरद्वैर्दानानि धर्मार्थयशस्कराणि । निर्मात्यवा-
 १२ निप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत । २ [स्वदत्तां प] रदत्तां वा
 वो हरेत वसुधरां ।
 १३ त विष्टायां कृमिर्भूत्वा [पितृभिः सह मज्जति] । ३ बहुभिर्दसुधा भुक्त्वा
 राजभिः सगरादि-
 १४ मिः । यस्य यस्य यदा भूमी तस्य तस्य तदा फलं ॥ ४ दत्त्वा भूमिं भाविनः
 वार्थिवेन्द्रान् भूयो-
 १५ भूयो याचते रामभद्रः । सामान्योऽयं दानधर्मो नृपाणां स्वे स्वे काले पालनीयो
 भवद्भिः ।
 १६ लिखितमिदं शासनं कायस्थान्वयप्रसूतमहाक्षपटलिक ठ० श्रीकुमरसुत ठ०
 बोसरिणा
 १७ दूतकोऽत्र महासांघिविग्रहिक ठ० श्रीसू .... इति श्रीभीमदेवस्य ॥

पं. ११ वांचो निर्मात्यवा. पं. १२ वांचो तप्रातमानि; वसुंधरां. पं. १७ आ अने भीमना अन्य देखो
 ती अन्ते इति शब्द अक्षरां प्राचीन ३५ अतावे छे.
 के. ७५

નં. ૩—નો સારાંશ.

૧. પ્રસ્તાવના—(અ) વંશાવલી.†
૧. મૂલરાજ ૧ (પહેલો).
૨. ચામુણ્ડરાજ
૩. દુર્લભરાજ
૪. ભીમદેવ. ૧
૫. કર્ણદેવ, ત્રૈલોક્યમદ્ધ.
૬. જયસિંહદેવ—અવન્તિપતિ, ત્રિભુવનગણ્ડ અને વર્વરકપર વિજય મેળવનાર અને સિદ્ધ ચક્રવર્તિ. (સિદ્ધોનો ચક્રવર્તિ)
૭. કુમારપાલદેવ—શાકંભરીના રાજાને યુદ્ધમાં જિતનાર.
૮. અજયપાલદેવ—શિવનો પરમ ભક્ત અને સપાદલક્ષના રાજાને નમાવનાર.
૯. મૂલરાજ. ૨ (બીજો) ગજર્જનકના રાજાનો યુદ્ધમાં પરાજય કરનાર
૧૦. ભીમદેવ—અભિનવ (બીજો) સિદ્ધરાજ

(બ) અણહિલપાટકમાં રાજ્ય કરતો ભીમદેવ, અગંભૂતા અથવા ગંભૂતાના રાજપુરૂષો અને નિવાસીઓને વિક્રમ સંવત ૧૨૬૩, શ્રાવણ સુદી ૨ ને રવિવારે નીચેનું દાન જાહેર કરે છે.

૨ દાન ઈંદિલા ગામ. તેની સીમા—

(અ) પૂર્વમાં દેઉલવાડા ગામ.

(બ) દક્ષિણે કાલ્હરી ગામ.‡

(ક) પશ્ચિમે શેષદેવતિ ગામ.

(ડ) ઉત્તરે ધારીયાવલિ ગામ.

૩ દાનનાં પાત્ર—રાણા સમરસિંહ ચહુમાનની પુત્રી રાણી લીલાદેવીએ કરીરા અને માલકવરી ગામો વચ્ચે લીલાપુરમાં બંધાવેલાં ભીમેશ્વર અને લીલેશ્વરનાં મંદિરો અને તે જ સ્થળનાં પ્રપા અને સત્રાગાર.

૪ રાજપુરૂષો—દાનનો લેખક કાયસ્થ, ઠાકુર કુમારનો પુત્ર (એટલે ચીફ રજપૂત) મહા-ક્ષપટલિકા ઠાકુર વોસરિન|| (૨) દ્વવક મહાસાંધિવિગ્રહિક ઠાકુર સૂધ(?)

† અહિં દર્શાવેલા બધા રાજાઓ આ દાનપત્રમાં અને પછીનાંમાં મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર અને પરમભટ્ટારાજના ઈલ્કાઓ ધારણ કરે છે, જેથી તેઓ ઉચ્ચ ગુણવાન અને શિવના ઉપાસકો હતા, એમ જાણી આવે છે. ‡ વિરમ-ગામથી પાટણના રસ્તામાં આવેલું કાલરી ગામ કદાચ હોય. || ‘કેસરીન’ને બદલે બૂંદ હશે.

ભીમદેવ ૨ જાના રાજ્યસમયનો આબુનો લેખ^૧

વિ. સં. ૧૨૬૫ વૈશાખ સુ. ૧૫ મંગળવાર

પ્રોફેસર એચ. એચ. વિલ્સને નીચે આપેલા લેખનું એક અધુરું લાપાંતર એ. રી. વો. ૧૬ પા. ૨૬૬-૩૦૧ માં આપ્યું છે. હવે પ્રસિદ્ધ થયેલો પ્રતિલેખ, પ્રો. જી. બુલ્હરની મદદથી ડૉ. બર્જેસે લીધેલી પ્રતિકૃતિ પ્રમાણે તૈયાર કર્યો છે.

લેખ સંભાળપૂર્વક રાખેલો છે. પહેલી અને બીજી પંક્તિને અંતે થોડા ઘસારો લાગેલો છે, અને લેખના છેલ્લા અક્ષરો નાશ પામ્યા છે. લિપિ ૧૨ અને ૧૩ મી સદીની સાધારણ જૈન-દેવનાગરી છે.

આ લેખ ઉજ્જૈનના શિવમઠના મહંત કેદારરાશિએ કેાતરાવ્યો હતો. તે ચપલ અથવા ચપલીય જાતિનો હતો. લેખનો હેતુ, તેણે અચલગઢમાં કનખલના તીર્થમાં કરેલાં બાંધકામોનું સ્મારક રાખવાનો છે. પવિત્ર આબુ પર્વતના ઇશ્વર શિવની સ્તુતિથી તે શરૂ થાય છે, અને ઉજ્જૈનનાં વખાણ પછી, જેમ રાજાઓ પોતાનાં હાનોમાં વંશાવલિ આપે છે તેમ, કેદારરાશિના આધ્યાત્મિક પૂર્વજોનાં નામો આપ્યાં છે. પહેલો સાધુ તાપસ છે. તે નૂતન-મઠમાંથી આવ્યો હતો અને ચણ્ડિકાશ્રમનો મહંત હતો. તેના પછી વાકલરાશિ, જ્યેષ્ઠજરાશિ, યોગેશ્વરરાશિ, મૌનિરાશિ અને યોગેશ્વરી-એક સાધ્વી, દુર્વાસરાશિ, અને છેવટે કેદારરાશિ આવે છે.

કનખલના દેવો માટે કેદારરાશિએ ઘણાં બાંધકામ કરાવ્યાં હશે એમ લેખ ઉપરથી જણાય છે. પહેલું, તેણે કનખલમાં કેાદેશ્વરના મંદિરનો પુનરુદ્ધાર કરાવ્યો, બીજું, તીર્થની અંદરનો બધો ભાગ પથ્થરની મોટી લાદીઓથી જડાવ્યો, અને આસપાસ ઉંચી ભીંત ચણાવી હતી; ત્રીજું, અતુલ નાથનાં મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો હતો; ચોથું, શૂલપાણિનાં બે નવાં મંદિરો બંધાવ્યાં, અને કનખલ શંભુના મણ્ડલમાં કાળા પથ્થરના સ્થંભોની હાર ઉભી કરીને તે મંદિરની શોભા વધારી હતી. તેની બેન મોક્ષેશ્વરીએ પણ એક શિવમંદિર બંધાવ્યું હતું.

આ બાબતો પ્રાચીન વસ્તુઓના અભ્યાસીને રસપડે એવી છે, પરંતુ ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ આ લેખનું મહત્ત્વ તેની તાબકલમમાં છે. તેમાં કહ્યું છે કે, અણહિલવાડનો ભીમદેવ ૨ બે આબુનો મહારાજાધિરાજ હતો, અને ચંદ્રાવતીના મણ્ડલિક ધારાવર્ષે તેનું સર્વોપરિપણ સ્વીકાર્યું હતું, સંવત્ એટલે વિક્રમ સંવત્ ૧૨૫૫, અથવા ઈ. સ. ૧૨૦૮-૯.

अक्षरान्तर

- १ ओं स्वास्ति ॥ यः पुंसां द्वैतभावं विघटयितुमिव ज्ञानहीनेक्षणाना—मर्द्धं स्वीयं
विहायार्द्धमपि मुररिपोरेकभावात्मरूपः । — — —
- २ रोदजन्मा प्रलयजलधरश्यामलः कंठनाले भाले यस्यार्द्धलेखा स्फुरति चञ्चलतः
पातु वः स त्रिनेत्रः ॥ १^१ अवन्ती भूलोकं निज[भु]-
- ३ जभृतां सौर्यपटलैः पुनन्ती विप्राणां श्रुतिविहितमार्गानुगमिनां । सदाचारैस्तारैः
स्मरसरसयूनां परिमलैरवन्ती हर्षती जय-
- ४ ति धनिनां क्षेत्रधरणी ॥ २^१ एतस्यां पुरि नूतनाभिधमठात् संपन्नविद्यातपा ची-
रात्मा चपलीयगोत्रविभवो निर्वाणमार्गानुगः । एका-
- ५ त्रेण तु चेतसा प्रतिदिनं चंडीशपूजारतः संजातः स च चंडिकाश्रमगुरुस्तेजोमव-
स्तापसः ॥ ३ शिष्यो मुनेरस्य महातपस्वी
- ६ विवेकविद्याविनयाकरो यः । गुरुभक्तिव्यसनानिरिक्तो बभौ मुनिर्वाकलरासिनाम
॥ ४^१ जज्ञे ततो ज्येष्ठजराशिरस्मा-
- ७ देकांतरी शांतमनास्तपस्वी । त्रिलोचनाराधनतत्परात्मा बभूव योगेश्वरराशिनाम
॥ ५ तस्मादाविरभूदहस्कर इव प्रव्य-
- ८ कलोकद्वयः कोषध्वांतविनाशनैकनिपुणः श्रीमौनिराशिर्मुनिः । शान्तिक्षान्तिद-
यादिभिः परिकरैः शूलेश्वरीसन्निभा
- ९ शिष्या तस्य तपस्विनी विजयिनी योगेश्वरी प्राभवत् ॥ ६^१ दुर्वासराशिरेतस्याः
शिष्यो दुर्वाससा समः । मुनीनां स बभूवो-
- १० अस्तपसा महसापि च ॥ ७ ॥^१ व्रतनियमकलाभिर्यामिनीनाथमूर्तिर्निजचरितवि-
तानैर्दिक्षु विख्यातकीर्तिः । अमलचप-
- ११ लगोत्रप्रौद्यतानां मुनीनामजनि तिलकरूपस्तस्य केदारराशिः ॥ ८^१ जीर्णोद्धारं
विशालं त्रिदिवपतिगुरोरत्र को-
- १२ ऐश्वरस्य व्यूढं चोत्तानपट्टं सकलकनखले श्रद्धया० यश्चकार । अत्युच्चैर्मितिमागे-
दिवि दिवसपतिस्यंदनं वा वि-

१ छंद सग्वधरा २ पं. ३ वांथो सौर्यपटलैः ३ वांथो मार्गानुगमिनां ४ छंद शिष्या ५ छंद
शार्दूलविक्रीडित ६ छंद उपपत्ति पं. ६ वांथो भक्तिव्यस; बभौ; राशिनामा. पं. ७ वांथो बभूव; राशि-
नामा. पं. ८ वांथो कोष. पं. ९ वांथो बभूवो. ७ छंद उपपत्ति ८ छंद शार्दूलविक्रीडित ९ छंद अनुपुल
१० छंद भालिनी.

- १३ गृहन् येनेहाकारि कोटः कालिविहगचलचित्तवित्रासपासः ॥ ९ 'अभिनवनिजकी-
र्त्तैर्मूर्तिरुच्चैरिवादः स-
- १४ दनमतुलनाथस्योद्धृतं येन जीर्णं । इह कनखलनाथस्याग्रतो येन चक्रे नवनिवि-
डविशाले सन्ननी
- १५ शूलपाणेः ॥ १०' यदीया भगिनी ज्ञाता ब्रह्मचर्यपरायणा शिवस्यायतनं रम्यं
चक्रे मोक्षेश्वरी भुवि ॥ ११ ॥' प्रथम-
- १६ विहितकीर्त्तिप्रौढयज्ञक्रियासु प्रतिकृतिमिव नव्यां मंडपे यूपरुपां । इह कनखलशंभोः
सन्नानि स्तंभ-
- १७ मालाममलकषणपाषाणस्य स व्याततान ॥ १२' यावद्वर्तुदनागोयं हेळ्या नंदि-
वर्द्धनं' वहति पृष्ठतो लो-
- १८ के तावन्नंदतु कीर्त्तनं ॥ १३' यावत् क्षीरं वहति सुरभी शस्यजातं धरित्री या-
वत् क्षोणीं कपटकमठो यावदा-
- १९ दित्यचंद्रौ । यावद्वाणी प्रथमसुकवेर्व्यासभाषा च यावत् श्रीमल्लक्ष्मीधरविरचिता
तावदस्तु प्रशस्ति ॥ १४'
- २० संवत् १२६९ वर्षे वैशाख शु १५ भौमे चौलुक्योद्धरणपरमभट्टारकमहाराजा-
धिराजश्रीमद्वीमदेवप्रवर्द्ध-
- २१ मानविजयराज्ये श्रीकरणे महामुद्रामत्स्यमहं० ठाभूप्रभृति समस्तपंचकुले परिपंथय-
ति । चंद्रावतीनाथमांड-
- २२ लिकासुरशंभुश्रीधारावर्षदेवे एकातपत्रवाहकत्वेन भुवं पालयति । षट्दर्शनअवलं-
बनस्तंभसकलकलाकोविद-
- २३ कुमारगुरुश्रीप्रल्हादनदेवे' यौवराज्ये सति इत्येवं काले केदारराशिना निष्पादित
मिदं कीर्त्तनं । सूत्र पालहण ह
- २४ केन [उत्कीर्ण]

१ पं. १३ वांयो गृहन्; पाशः; मूर्ति. पं. १५ वांयो ब्रह्म, २ छंद स्रग्धरा. ३ छंद मालिनी
४ छंद अनुष्टुप् ५ छंद मालिनी ६ पं. १७ वांयो वर्द्ध. पं. १८ वांयो प्रशस्ति: ७ छंद अनुष्टुप्
८ छंद मंडाक्रान्ता ९ पं. २२ वांयो दर्शनावलंबन अ नी उपर ये बीटा छ ने अतावे छ के न ने अस्ती नांयो
पं. २३ वांयो प्रल्हादन.
ले. ७६

ॐ ! સ્વસ્તિ !

(૧) જ્ઞાનહીન જનોનો દ્વૈતભાવ નાશ કરવા, જેણે પોતાનું અર્ધું અંગ ત્યાગ કર્યું છે અને બીજું અર્ધું વિષ્ણુના રૂપ જેવું જ કર્યું છે, જે ... નો જન્મ, જેનો ઠંઠ પ્રલય કાળના સ્થાન વાદળ સરખો છે અને જેના બાલપર ચંદ્રની અર્ધલેખા સ્ફુરે છે તે-ત્રણ લોચનવાળા દેવ (શિવ) તમારું રક્ષણ કરે.

(૨) અવન્તી નગરીનો જય હો !-જે નગરી ધનિકોનું સ્થાન છે, જે તેના રાજાઓના શૌર્યથી જગતનું રક્ષણ કરે છે અને શ્રુતિવિદિત માર્ગનું અનુગમન કરતા દ્વિજોનાં પવિત્ર અને ઉન્નતવળ જીવિતથી જે જગતને શુદ્ધ કરે છે અને જે સ્મરના આવેશથી શોભતા યુવાનોની ક્રીડાના પરિમલથી જગતને આલેહાદ આપે છે.

(૩) આ શહેરમાં નૂતન મઠમાંથી તાપસ પ્રકટયો જે વિદ્યા અને તપ સંપન્ન, ધીરાત્મા ચપલ્લીય ગોત્રનું ભૂષણ, નિર્વાણ માર્ગને અનુસરતો, અને જે પ્રતિદિન ચંડીશ (શિવ)ની પૂજા ખરા મનથી કરતો તે ચંડિકાશ્રમનો શ્રી ગુરૂપતિ થયો.

(૪) આ મુનિના શિષ્ય મહાતપસ્વી, વિદ્યા, વિવેક, અને વિનયના ભંડારરૂપ, અને ગુરુઓની ભક્તિ કરનાર, વ્યસન રહિત વાકલરાશિ નામે ઋષિ હતા.

(૫) તેના પછી જ્યેષ્ઠજ રાશિ આવ્યો. અને તેના પછી ત્રિલોચન (શિવ)ની પૂજામાં એકચિત્ત અને શાંત મનનો તપસ્વી યાગેશ્વરરાશિ નામે હતો.

તેના પછી બન્ને લોકને પ્રકાશતા સૂર્ય સમાન, કોધનું તિમિર હણવામાં અતુલ શ્રીમૌનિ-રાશિ, પ્રકટયો. આ સાધુની શિષ્યા તપસ્વીની અને વિજયશાલી યોગેશ્વરી ઉત્પન્ન થઈ, જે સાધ્વી, શાન્તિ, ક્ષાન્તિ અને દયા વગેરે ગુણોથી શૂલેશ્વરી સમાન હતી.

(૭) તેનો શિષ્ય દુર્વાસરાશિ, દુર્વાસા સમાન હતો; તે ઉગ્ર તપથી તથા પ્રતાપથી મુનિઓમાં અગ્રણી ગણાયો.

(૮) મલ રહિત ચપલ ગોત્રના મુનિઓનો અલંકાર સમાન તેનો શિષ્ય કેદારરાશિ ઉત્પન્ન થયો જે કલાથી વૃદ્ધિ પામનાર ઇન્દુ સમાન તેનાં વ્રત અને નિયમ પાલનથી હતો અને જેના સદાચારવાળા જીવિતને યશ અખિલ જગમાં વિખ્યાત હતો.

(૯) જે કેદારરાશિએ ઇન્દ્રના ગુરુ કેટેશ્વરના (શિવના) મંદિરનો વિશાલ જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને આખા કનખલમાં ફરસખેંધી ભવ્ય કામ શ્રદ્ધાથી કરાવ્યું. જેણે આ સ્થાનમાં કેટ બંધાવ્યો હતો, જે કેટ તેની ઉંચી દિવાલોથી નભમાં સૂર્યનો રથ ઠદાય અટકાવશે એવો લાગતો હતો અને જે કલિના પક્ષિસમાન ચલાયમાન ચિત્તને ભયભીત કરનારી બળ એવો લાગતો હતો.

(૧૦) જેણે અતુલનાથનું જૂનું નિવાસસ્થાનનું સમારકામ કરાવ્યું હતું, અને પોતાના યશની એક ઉચ્ચ પ્રતિમા સમાન કનખલનાથના અગ્ર સ્થાનમાં બે નવાં શૂલપાણિનાં ભવ્ય મંદિરો બંધાવ્યાં હતાં.

(૧૧) જેની ભગિની મોક્ષેશ્વરીએ જે પૃથ્વીપર શાન્ત અને બ્રહ્મચર્યપરાયણ હતી, તેણે શિવનું રમ્ય મંદિર બાંધ્યું.

(૧૨) કેદારરાશિએ કનખલશંભુના મંડપમાં, પ્રાચીન બૃહત્કીર્તિવાળા યજ્ઞોની ક્રિયામાં કરેલા યજ્ઞસ્થંભના અનુકરણ જેવા શુદ્ધ સ્થાન પત્થરના સ્થંભની હાર બંધાવી.

(૧૩) જ્યાંસુધી અર્થુદ નાગ શ્રમ વિના નન્દિવર્ધનને પોતાની પીઠ પર ધારે ત્યાંસુધી આ કીર્તન જગમાં રહેશે.

(૧૪) વિખ્યાત લક્ષ્મીધરથી આ રચાએલી પ્રશસ્તિ, જ્યાંસુધી ઈશમાંથી પ્રકટ થતી ગંગાનાં સર્વોત્તમ જળનું વહન ભૂમિ કરે, જ્યાંસુધી વિષ્ણુ કુર્મના રૂપમાં પૃથ્વીનું ધારણ કરે, જ્યાંસુધી ચંદ્રસૂરજનું અસ્તિત્વ રહે અને જ્યાંસુધી* આદિ ઠવિવરની વાણી અને વ્યાસની વાણી રહે ત્યાંસુધી ટકી રહે.

સંવત ૧૨૬૫, વૈશાખ સુદિ ૧૫ ને મંગળવારે; ચૌલુક્ય વંશના ઉદ્ધારક પરમભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ શ્રીભીમદેવના વિજયીરાજ્યમાં: જ્યારે મહાં ઠાણુ (?) શ્રીશ્રીઠરણાદિ સમસ્તમુદ્રા અને પંચકુલનું કાર્ય કરે છે, જ્યારે ચન્દ્રાવતીનો નાથ માંડલિકોનો સ્વામી શ્રી ધારાવર્ષદેવ પૃથ્વીની રક્ષા કરે છે; જ્યારે શ્રીકૃષ્ણદેવ-સર્વઠલા અને શાસ્ત્રોમાં નિપુણ ને અતિ પૂજનીય કુમાર-યુવરાજ હોતો તે સમયે કેદારરાશિએ આ કીર્તનની રચના કરી. (કોતરાયું) સૂત્ર પાદહણ કડીઆથી.

* વાલ્મીકિની રામાયણ કું ધારાવર્ષનો ન્હાનો ભાતા પ્રહ્લાદદેવ કવિ હોતો અને તેણે પ્રણાં અંસ્કૃત નાટકો લખ્યાં હતાં. જીવો શ્રી. જોન સર્ચ ફોર સંસ્કૃત મેન્સુ. મુગર્ષ. ૧૮૭૨-૭૩ પા. ૪.

અણહિલવાડના ચૌલુક્ય રાજા લીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર^૧

વિક્રમ સંવત ૧૨૬૬ અને સિંહ સંવત ૬૬

આ લેખ પણ, રાયલ એસિયાટિક સોસાયટીની લાયબ્રેરીમાંથી ૧૮૭૯ માં તપાસવા માટે મને મળેલાં અસલ પતરાં ઉપરથી હું પ્રસિદ્ધ કરું છું. આ લેખ અગાઉ પ્રસિદ્ધ થયો નથી. આ પતરાં ક્યાંથી મળ્યાં તે હું જાણતો નથી. આ લેખનો લિથોગ્રાફ હવે પછી ઇંડિયન ઇન્સ્ક્રિપશન્સ, નં. ૧૧ માં પ્રસિદ્ધ થશે.

આ ત્રણ પતરાં છે. તેમાં પહેલું અને બીજું એક જ બાબતએ કોતરેલું છે. દરેક પતરું લગભગ ૧૧૬૬”x૭૫” માપનું છે. તે વદન લીસાં છે. તેના કાંઠા જાડા અથવા વાળેલા પણ નથી. પરંતુ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે, અને આખું લખાણ સહેલાઈથી વાંચી શકાય છે. પહેલા અને ત્રીજા પતરાના માળુનમાં લખાણની નીચે, તથા બીજા પતરાની પાછળની બાજુએ તેના અનુક્રમે અંકો લખ્યા છે. પહેલા પતરાના નીચેના ભાગમાં અને બીજાં બેના ઉપરના ભાગમાં તેને જોડવા માટે એક કડીનાં કાણુંએ છે. કડી ત્રાખાની અને સાદી છે. અને તે ૬૬” જાડી તથા ૨૩” વ્યાસની છે. મને પતરાં મળ્યાં ત્યારે એ કડી કાપેલી હતી તેની ઉપર મુદ્રા લગાડેલી અથવા કાઢી લીધેલી હોવાની નિશાની નથી. આ દાનપત્રની જો મુદ્રા હોય તો તે ઉપલબ્ધ નથી. પતરાંના સ્થળ અને સમયને યોગ્ય લિપિ છે. તેમાં ૨ થી ૨૬ પંક્તિઓમાં અને પતરાંના અનુક્રમમાં ૧ થી ૬ મુધીના તથા ૬ માટેના દશાંશ આંકડા આપ્યા છે. અક્ષરોનું સરાસરી કદ ૬” છે, પરંતુ આ ઠઠ એક સરખું જાળવેલું નથી. કોતરકામ સાફ અને ચોખ્ખું છે, ભાષા સંસ્કૃત છે, અને એક આશીર્વાદ તથા શાપનો શ્લોક જે ૪૭-૪૮ પંક્તિમાં આપ્યો છે, તે સિવાય આખો લેખ ગદ્યમાં છે. તેમાં જુદો જુદો છે; પરંતુ, ૧૭ મી પંક્તિમાં કાવીના રાજા નાગાર્જુનનો સંતોષકારક પાઠ, જે આ વંશનાં અન્ય કોઈ પ્રસિદ્ધ થયેલાં દાનપત્રોમાંથી મળતો નહોતો, તે આમાંથી મળે છે, એ વિચિત્ર છે.

આ લેખ અણહિલવાડના ચૌલુક્ય રાજા લીમદેવ ૨ જાના સમયનો હોવાનું લખ્યું છે. પરંતુ તેમાં લખેલું દાન કોઈ ઉતરતા દરજ્જાના માણસોએ કંઈ ગોઠવણ કર્યાનું કહે છે. લેખ સાંપ્રદાયિક નથી. તેનો હેતુ એક એટી માટેનો ક્રૂરો તથા તે સાથેના હવાડાના પોષણ માટે આપેલાં જમીનનાં દાનોની નોંધ લેવાનો છે.

અણહિલપાટક, અથવા આ અને બીજા લેખોમાં લખ્યું છે તેમ, અણહિલપાટક જે શહેરમાં લેખ લખવામાં આવ્યો હતો તે સિવાયનાં બીજાં સ્થળો નીચે મુજબ દર્શાવેલાં છે:—ઘાટેલાણા, જે ગામમાં તે ક્રૂરો તથા હવાડો હતાં; આકવલીયા, ભૂહરડા, સાકલી, સમડીયા, સીવાલીયા, અને વરડી ગામો, તથા સોષડી નદી જે દાનની વિગતમાં આપી છે; બ્રહ્મપુરીનું ગામ અથવા ગામકુ, જે સાક્ષીઓની યાદીમાં આપ્યું છે; અને ધર્મવહિકા— શહેર અથવા ગામડા જેવું લાગે છે—જે સ્થળે ક્રૂરો દાનપત્ર દાન લેનાર પુરૂષને, સ્વાધીન કર્યું હતું તથા તામ્રપત્રો ઉપર કોતરાયું હતું.

પ્રસ્તાવનામાં કહ્યું છે તે મુજબ આ સ્થળો, હાલના કાઠિઆવાડમાં સુરાઈ મણડલ(હાલનો સોરઠ પ્રાન્ત)ની તથા વામનસ્થલી જે કાઠિઆવાડમાં જુનાગઢ સ્ટેટમાં હાલનું વંથળી છે, તેની નજીકમાં છે. પરંતુ ધર્મવર્હિકા એ કદાચ અણહિલવાડનું જ બીજું નામ હશે. વંશાવળીમાં આપેલાં સ્થળોમાં અવન્તી એ માળવામાં ઉજ્જયિનીનું બીજું નામ છે. શાકંભરી એ રાજપૂતાનામાં જયપુર સ્ટેટનું સંભર અથવા સાંભર માનવામાં આવે છે. (ઇ. એ. વો. ૮ પા. ૫૯, નોટ ૬; અને વો. ૧૦ પા. ૧૬૧). સપાહલક્ષ પ્રદેશ એ ડૉ. ભગવાનલાલ ઇંદ્રજીએ પંજાબમાં સિવાલિક પર્વતોની હારનો પ્રદેશ કહ્યો છે. ઇ. એ. વો. ૧૦, પા. ૩૪૫; અને કાવી એ ભરૂચ ડિસ્ટ્રિક્ટનું હાલનું કાવી જણાય છે.

આ લેખની તારીખ ૧ થી ૪ પંક્તિમાં શબ્દ અને દશાંશ સંખ્યાઓમાં આપી છે, તેની વિગત:—વિક્રમ-સંવત ૧૨૬૬,-ચાલુ અથવા પૂરું થયેલું તે ચોકબું બતાવ્યું નથી,-અને સિંહ-સંવત ૯૬; માસ માર્ગ એટલે માર્ગશીર્ષ શુકલ પક્ષ; તિથિ ૧૪ તથા ગુરુવાર. તેની બરોબર અંગ્રેજી તારીખ ઇ. સ. ૧૨૦૮ અથવા ૧૨૦૯ માં, આપેલું વિક્રમ સંવત ઉત્તરનું અથવા દક્ષિણનું લઈ ચાલુ અથવા ગત જે પ્રમાણે લઈએ તે ઉપર આધાર રાખી, આવે છે. પ્રોફેસર કે. એલ. છત્રેનાં ટેબલ ઉપરથી નીચે પ્રમાણે આવે છે.

દક્ષિણ(અને ઉત્તર)નાં વિક્રમ સંવત ૧૨૬૬, ચાલુમાં માર્ગશીર્ષ શુદ્ધ ૧૪, ૨૩ મી નવેમ્બર ઇ. સ. ૧૨૦૮ રવિવારે અણહિલવાડ માટે સૂર્યોદય પછી ૫ ઘડી અને ૫૮ પળે પૂરી થઈ. અને દક્ષિણનાં (અને ઉત્તરનાં) ચાલુ વિક્રમ સંવત ૧૨૬૭(૧૨૬૬ ગત)માં માર્ગશીર્ષ શુદ્ધ ૧૪-જે તિથિ જોઈએ છે તે મુજબ, ઇ. સ. ૧૨૦૯ ના નવેમ્બર તા. ૧૨ તે ગુરુવારે આશરે ૨૨ ઘડી અને ૩૧ પળે પૂરી થઈ એટલે લેખમાં આપેલી તારીખની બરોબર આ ચોખ્ખા અંગ્રેજી તારીખ છે.

અક્ષરાન્તર'

પતરું પહેલું.

- ૧ ઐ સ્વસ્તિ શ્રીમદ્વિક્રમનૃપકાલાતીત સંવત્સરે શતેષુ દ્વાદશસુ ષટષષ્ટ્યધિકે
- ૨ શુ લૌકિકે માર્ગમાસસ્ય શુક્લપક્ષચતુર્દશ્યાં ગુરુદિને અત્રાંકતો: પિ' શ્રી-
- ૩ વિક્રમસંવત્ ૧૨૬૬ વર્ષે સ્ત્રીસિંહસંવત્ ૯૬ વર્ષે લૌકિ. માર્ગ શુદિ ૧૪
- ગુરાવ-
- ૪ સ્યાં સંવત્સરમાસપક્ષ દ્વિનવારપૂર્વાયાં તિથાવદ્યેહ શ્રીમદ્ગણહિલ્પાટકે સમ-
- ૫ સ્ત રાજાવલી વિરાજિત પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વરશ્રીમૂલરાજ-
- ૬ દેવપાદાનુધ્યાત પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીચામુ(ં*)હરાજદેવ-
- ૭ પાદાનુધ્યાત પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીદુર્લભરાજદેવ પાદા-
- ૮ નુધ્યાત પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીભીમદેવપાદાનુધ્યાત પ-
- ૯ રમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજપરમેશ્વર ત્રૈલોક્યમહા શ્રીકર્ણદેવપાદાનુ-
- ૧૦ ધ્યાત પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વરાવંતીનાથ વર્વરકજિણુ સિદ્ધચ-
- ૧૧ ક્રવર્તિ શ્રીમજ્(જ્*)યસિંહદેવ પાદાનુધ્યાત પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ
- પરમે-
- ૧૨ શ્વર પ્રૌઢપ્રતાપચતુર્ભુજવિક્રમરણાંગણવિજિત ણકંરરીભૂપાલ શ્રી-
- ૧૩ કુમ(િ*)રપાલદેવ પાદાનુધ્યાત પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વ-
- ૧૪ ર કલિકાલનિક્વ(પ્ક)લંકાવતારિત રાન્વ(મ)રાજ્યપ્રાપ્તા(ત)કરદી
- કૃત સપા-

પતરું બીજું—પ્રથમ બાજુ

- ૧૫ દલક્ષ લક્ષ્માયાલ શ્રીમદ્ગણપાલદેવ પાદાનુધ્યાત પરમ ભ-
- ૧૬ ટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર પરમટ્ટારકે આર્હવં પરા-
- ૧૭ ભૂત દુર્જય નાગાર્જુન કાવિરૌંજ શ્રીમૂલરાજદેવ પાદાનુધ્યા-
- ૧૮ ત પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વરાભિનવ સિદ્ધરાજ-

૧ અસલ પતરાં ઉપરથી ૨ ચિહ્નરૂપે દર્શાવેલ છે. તે જ પ્રમાણે લેખને છેડે; પરંતુ ચિહ્ન આંહિના જેવું નથી. ૩ આ ર શબ્દ પ્રથમ ભૂલાઈ ગયો હતો અને પાછળથી ઉમેરવામાં આવ્યો છે. ૪ વાંચો ષટ્ષષ્ટ્યં. ૫ અહીં લઘુરૂપની નિશાની કદાચ એમ બતાવતી હોય કે આ શબ્દને બદલે લૌકિક ગણનયા એવો કોઈ શબ્દ હશે. ૬ આંકતોપિ ૭ વાંચો શ્રી ૮ આંહિ વાપરેલ ૩૫ સામાન્ય રીતે ધ્ને માટે વપરાય છે. ૯ વાંચો શાકંભરી ૧૦ આ ટાઇટલ આગળ આવી ગયો છે અને નકામો ફરી વાપરેલો છે. ૧૧ વાંચો મટ્ટારકાવહ ૧૨ વિક્રમ સંવત્ ૧૨૬૩ ના દાનપત્રમાં (ધ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૪ પં. ૧૦-૧૧) અને અન્ય સ્થળે ડો. ખ્યુદ્દરે ગર્જનકાધિરાજ પાઠ તથા તરણુમો ' ગર્જનકાના રાજા ' પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. પરંતુ આ દાનપત્રમાં એ આપેલું વાંચન તદ્દન સ્પષ્ટ છે.

- १९ देव वोले नारायणावतार श्रीभीमदेवकल्याणविजयराज्ये[१*]
 २० तत्पादपद्मोपजीविनि महामात्य श्रीरतनपाले श्री श्रीकरणा-
 २१ दौ समस्तमुद्राव्यापारानुपरिपंथयतीत्येवं काले प्रवर्त्तमाने
 २२ अस्य प्रभोः प्रसादावाप्तपत्तलयौ भुज्यमान श्रीसुराष्ट्रमंडले
 २३ महौ० प्रति० श्रीसोमराजदेवे कृ(त)नियुक्त वामनस्थली श्रीक-
 २४ र्णे महौ० श्री सो(शो)भनदेव प्रभृतिपंचकुलप्रतिपत्तौ शासनम-
 २५ मिलिरुयते यथा । प्राग्वात् ज्ञातीय महं० बालहरासुत महं०-

पतरुं बीजुं—बीजी बाजु.

- २६ महिपालेन घंटेलाणा ग्रामे दक्षिण दिशु(शा)भागे कारापित् (१०) वापी तथा
 २७ प्रपायां च संजातभरितायां तिथौ नागरज्ञातीय दु०पारास(श)रसुत दु०-
 २८ माधवाय घंटेलाणा ग्रामे वापी प्रतिव(ब)द्ध क्षेत्रं भूमिपांश वृसंख्या-
 २९ यां पाश ९० पंचाशत(त्) पाशा(१०) । अस्याघाटा [यथा +] । पूर्वतो
 ज्यो०^१ सुमचंड क्षेत्र(१ ×) ।
 ३० तथा सोषडीनाम नदी सीमा[१÷] दक्षिणतोपि सोषडीनाम नदी सीमा । पश्चिम-
 ३१ तो रौ०^२ वेदगर्भसक्त(त्क) क्षेत्र(१०) सीमा । उत्तरतो राजमार्ग(१+)
 सीमा । (॥) तथा प्रपाक्षे-
 ३२ त्रं द्वितीयं तथा ग्रामे उत(त्÷)रादिशायां वा(य०)व्य कोणश्रितभूमिपाशवृसंख्या-
 ३३ यां पाश १०० शतमेकं । अस्य च आघाटा यथा । पूर्वतो राजकीय भूमीसीमा* ।
 ३४ दक्षिणतो मेह० सोलूयौ क्षेत्र भूमी सीमा । पश्चिमतो भूहरडाग्रामसीमा
 ३५ यां सीमा । उत(त्÷)रतो बहणि सीमायां सीमा । (॥) तथा आकवलीया
 ग्रामे ग्रामात्-
 ३६ उत(त्)र दिशि(शा)भागे भूमिखंड १ संख्यायां वृ० पाश १०० शतमेकं । अस्य च
 ३७ आवाटा [यथा+] । पूर्वतो साकलीग्रामसीमायां सीमा । दक्षिणतो वरडी
 सीमा । प-
 ३८ श्चिमतो घंटेलाणाग्रामस्योपरि गच्छमान मार्ग[१÷]सीमा । उत(त्)रतो व-
 हणीसीमा [१०]

१ बाल ने अहले वापरेलुं बाल એમ સુધારે કરવો જોઇએ. વા નો વો કાતરનારની ભૂમિ થયે
 જણાય છે. ૨ કદાચ આપણે આ પાઠને સુધારે પત્તલાયાં એમ કરવો ધટે છે. પરંતુ એમ પણ સંભવ
 છે કે તે શબ્દ કદાઈ બીજા અર્થમાં વપરાયો હોય તેને અંગે તૃતીયા વિભક્તિ સાચી હોય. ૩ એક જ
 હોદ્દો જેવો કે મહાપ્રતિહાર બતાવવાનું દૂકું ૩૫ આ છે કે બે જૂદા જૂદા હોદ્દા જેવા કે ' મહામાત્ય—
 પ્રતિહાર ' બતાવે છે તે કહી શકાતું નથી. ૪ એટલે મહત્તર અથવા મહત્તમ ૫ વાંચો. પ્રાગ્વાદ્ જ્ઞાતીય
 ૬ આ દૂકું ૩૫ શા માટે છે તે કહેવા હું અસમર્થ છું. ૭ એટલે વૃત્તિ: અથવા વૃત્તમ્ ૮ કદાચ જ્યોતિષ
 ૯ રૌત ૧૦ વાંચો. ભૂમી સીમા ૧૧ મેહરનો સંભવ છે.

૩૯ તથા ભૂહરડા ગ્રામો[મે]પિ ભૂમિસ્વ[÷ ×]ડ ૧ સંખ્યાયાં વૃ૦ પાશ ૧૦૦
શતમેકં । અસ્ય

પતરું ત્રીજું

૪૦ ચ આઘાટા[યથા] પૂર્વતો ઘાંટેલાણાગ્રામસીમાયાં સીમા । દક્ષિણતો સમડીયા
ગ્રામ સી-

૪૧ માય્ [આ]મ્ [સીમા ÷] । પશ્ચિમતો તથા ગ્રામીયવહણિસીમાયાં સીમા ।
ઉત્ત[ત્]રતો સીવલીયા-

૪૨ વહણિસીમાયા [÷]સીમા । एवं ચતુરાઘાટવિશુદ્ધા ભૂમિ સ્વસીમાપર્યંત [÷ ÷]ય-

૪૩ થાપ્રસિદ્ધપરિભોજ્યા ગૃહાણા [÷ +]પલ્લડીકાસમેતા સ્વલકક [ચ્ +]છક ભૂમી

૪૪ સહિતાઃ અકરા નિર્મલા ગોપથગોપચારસમેતા ઉદકપૂર્વધર્મેણ પદ-

૪૫ ત્તા । [॥]એષા વાપી તથા પ્રપાચ દુ૦ માધવેન સદૈવ ભરણીયા । વાપી[÷ +]
તથા પ્રપા[÷ +] ચ-

૪૬ દુ૦ માધવેન ભરમાણેન સતા એપા ભૂમી ષ[સ્વં]ડચતુષ્ટયસંખ્યાકા આચં-

૪૭ દ્રાર્કકાલં યાવત[ત્] સંતાનપરંપરયા ભોક્તવ્યા ભોક્તારણીયાશ્ચ ॥ જાનીહિદત્તોનિ

૪૮ પુરા નૈરદ્રૈ દાનાંનિ ધર્મ્માર્થ્યસ[શ]સ્કરાણિ । નિમાલ્યવંતે પ્રતિમાનિ તાનિ કો નામ

૪૯ સાધુ[: ×]પુનારા દેદીત ॥ અત્રાર્થે સાક્ષિ ॥ વામૈ શ્રીસોમનાથદેવીયસ્થાનાં૦
દુર્વાસુ ॥ શ્રી-

૫૦ વિસદેશ્વરદેવમહિ[ઢે]ત્યસ્થાના[ન]પતિ વિમ્બલજ શ્રી કેદારમઠેત્યસ્થાના૦
ત્ર(ત્ર)હજા । દે-

૫૧ વી શ્રી કપાલેશ્વરીસ્તા[સ્થા]નીયા સ્થાના૦ ક્ષદજા સ્થાના૦યોઠે લાશાસુતયો૦
વેદા ર્દ[?]ક્ષા આ-

૫૨ લાસુત ર્દ[?]ક્ષા સાવદેવ । ત્ર(ત્ર)હપુરીય ર્દ[?]ક્ષા । દિસિકેસિસુત૦-
ર્દ[?]ક્ષાં૦ છે હા । તથા ત્રા[ત્રા]હજા-

૫૩ મદ[ધુ]સૂદનસુતપંડિત૦ સોમરવિ મહાજનમોહ શ્રેષ્ઠિ૦ નાનસુત૦ શ્રેષ્ઠિ૦ સૂપા ।
કલ્ય૦ શ્રે-

૫૪ શ્રિ૦સ્વેતા । પ્રાગ્વ૦૦ શ્રેષ્ઠિધરણિગ શ્રેષ્ઠિ૦કુદાસુત૦ ગાંદેવ । ગૂર્જ૦૦ મહાજન
શ્ર્ [÷ +]શ્રિ-

૫૫ યજકે ॥ કૂપં સ્વલકં કસ્થ[છ]કં ગોપથં ગોપચારં ભોક્તવ્યં ચ ॥ દૂતર્કેઃ
સ્વયં ॥ ધર્મવર્હિ-

૫૬ કાયાં સંચરિતં ચાજ્ઞાતં ॥ છ ॥ શ્રીઃ ॥ ૐ ॥

૧ વાંચો સહિતા ૨ આંહિ શા પાઠ છે તે જણાવું નથી. ૩ છંદ ધ્વજા હમેશનું વાંચન યાનીહ છે.
૪ વાંચો નેરેન્દ્રદાનાનિ ૫ વાંચો નિર્માલ્યવાન્ત૦ ૬ પહેલાં ન કોતર્યો હતો અને પછી તેમાંથી ત નો સુધારો
કર્યો છે ૭ વામાનસ્થલી ને બદલે લધુ ૩૫ વામ વપરાયું છે. ૮ એટલે સ્થાનાધિકારિ અથવા સ્થાનાપતિ (સ્થાન-
પતિ ને બદલે) તેની પછીની પંક્તિમાં છે તેમ. ૯ એટલે કદાચ યોગિન્ ૧૦ લધુ રૂપની નિશાની
બ્રહ્મથી લખાઈ જણાય છે. ૧૧ આંહિ અને નીચે જ્યાં આવે છે ત્યાં વાંચો શ્રેષ્ઠિ ૧૨ એટલે પ્રાગ્વાદ.
૧૩ એટલે ગૂર્જર અથવા વધારે સંકષિત ગુર્જર ૧૪ આ વિસર્ગ અધુરો કોતરેલો છે; માત્ર તેનો નીચેનો
ભાગ બરાબર કોતરેલો છે.

ભાવાન્તર-સારરૂપે

નીચે પ્રમાણે તારીખથી લેખનો આરંભ થાય છે:—શ્રીમાન વિક્રમ રાજના કાળ પછી સંવત ૧૨૬૬ માં વર્ષમાં અને લૌકિક માર્ગમાસ શુકલપક્ષ ૧૪ ને ગુરુવારે; અથવા સંખ્યામાં વિક્રમ વર્ષ ૧૨૬૬ વર્ષ અને સિદ્ધ સંવત ૯૬ વર્ષે લૌકિક માર્ગમાસ સુદ ૧૪ ને ગુરુવારે; ઉપર કહેલા સંવત, માસ, પક્ષ, દિન અને તિથિએ આજે; અણહિલપાટક પ્રસિદ્ધ શહેરમાં; અને ત્યાર પછી તે નીચેની વંશાવલી આપે છે:—

પરમભટ્ટારક, મહારાજધિરાજ અને પરમેશ્વર શ્રીમાન મૂલરાજદેવ (પહેલો) (પં. ૫) તેનો પાદાનુધ્યાત પ. મ. ૫. શ્રીમાન્ ચામુણ્ડરાજદેવ (પં. ૬) હતો. તેનો પાદાનુધ્યાત પ. મ. ૫. શ્રીમાન્ દુર્લભરાજદેવ હતો. (પં. ૭) તેનો—પાદાનુધ્યાત પ. મ. ૫. શ્રીમાન્ ભીમદેવ (પહેલો) (પં. ૮) હતો. તેનો પાદાનુધ્યાત પ. મ. ૫. ત્રૈલોક્યમહાના ઉપનામવાળો શ્રીમાન્ કર્ણદેવ હતો. (પં. ૯) તેનો પાદાનુધ્યાત પ. મ. ૫. અવન્તિનાથ અને વરવરકોનો પરાજય કરનાર, સિદ્ધચક્રવર્તિના ઉપનામવાળો શ્રીમાન્ જયસિંહદેવ (પં. ૧૧) હતો. તેનો પાદાનુધ્યાત વિષ્ણુ ભગવાન્ સરખો પ્રૌઢ પ્રતાપી, શાકંભરીના રાજનો પરાજય કરનાર પ. મ. ૫. શ્રીમાન્ કુમાર-પાલદેવ (પં. ૧૩) હતો. તેનો પાદાનુધ્યાત કલિયુગમાં રામ જેવું નિષ્કલંક રાજ્ય કરનાર, અને જેણે સપાદલક્ષ દેશના રાજા લક્ષ્મીપાલ પાસેથી ખંડણી લીધેલી તે પ. મ. ૫. શ્રીમાન્ અજય-પાલદેવ (પં. ૧૫) હતો. તેનો પાદાનુધ્યાત કાવિના દુર્જય રાજા નાગાર્જુનનો પરાજય કરનાર પ. મ. ૫. શ્રીમાન્ મૂલરાજદેવ (બીજો) (પં. ૧૭) હતો અને તેનો પાદાનુધ્યાત પ. મ. ૫. શ્રીમાન્ ભીમદેવ (બીજો) (પં. ૧૯) અભિનવ સિદ્ધરાજદેવ નામધારી સાક્ષાત્ બાલનારાયણ (વિષ્ણુ) નો અવતાર છે તે હતો.

રાજા ભીમદેવ ૨ બીજાના રાજ્ય સમયમાં જ્યારે તેનો પાદપદ્મોપભવિન્ મહામાત્ય શ્રી રત્નપાલ (પં. ૨૦) રાજ મુદ્રાને લગતાં સમસ્ત કોમી અને બીજાં ખાતાંઓની દેખરેખ રાખતો હતો; અને પોતાના ઘણીની પ્રસાદીથી પ્રાપ્ત કરેલ સૌરાષ્ટ્ર મણ્ડલનો ઉપલોગ (પં. ૨૨) વામનરથલી શહેરમાં પોતાના પ્રતિનિધિ મહાપ્રતિહાર સોમરાજદેવદ્વારા કરતો હતો. (પં. ૨૩) જ્યારે (પં. ૨૩) મહત્તર અથવા મહત્તમ શ્રી શોભનદેવના કુળ સહિત પાંચ કુળોની અનુમતિથી નીચે પ્રમાણેનું દાનપત્ર જાહેર થયું હતું (પં. ૨૫):—

પ્રાગ્વાટ જાતિના વાલહરાના પુત્ર મહિપાલે, ઘણેલાંણા ગામના (પં. ૨૬) દક્ષિણ ભાગમાં વાપી કરેલો અને પ્રપા પણ કરાવ્યો છે. અને નાગર જાતિના પારાશરના પુત્ર માધવને ઘણેલાંણા ગામમાંના (પં. ૨૮) વાપી સાથે જોડાયેલું ૫૦ પાશનું (પં. ૨૯) ખેતર અપાયું છે. તેની સીમા:—પૂર્વમાં સુમચણ્ડનું ખેતર, ને સોષડી નદી (પં. ૩૦); દક્ષિણમાં પણ સોષડી નદી; પશ્ચિમે રૌતવેદગર્ભના કમળનું ખેતર; અને ઉત્તરે રાજમાર્ગ છે.

વળી (પં. ૩૧) ગામના ઉત્તર દિશાના ભાગમાં વાયવ્ય ખણે આવેલું પ્રપાક્ષેત્ર જેની ભૂમિ ૧૦૦ પાશ (પં. ૩૩) છે તે બીજું ખેતર પણ આપ્યું છે. તેની સીમા:—પૂર્વે રાજકીય ભૂમિ; દક્ષિણે મેહર સોલૂયાનું ખેતર; પશ્ચિમે ભૂહરડા (પં. ૩૪) ગામની સીમા અને ઉત્તરે વહણિની સીમા છે.

તેમ વળી આકવલીયા ગામમાં ઉત્તર ભાગમાં એક ખંડ ધાન્ય ઉત્પન્નવાળું ૧૦૦ પાશનું ખેતર આપ્યું છે (પં. ૩૬) તેની સીમા:—પૂર્વમાં સાકલીયા (પં. ૩૭) ગામની હદ; દક્ષિણે વરડી ગામની હદ; પશ્ચિમમાં ઘણેલાંણા ગામ જતો માર્ગ (પં. ૩૮) અને ઉત્તરે વહણિ છે.

તેમ જ વળી ભૂહરડા ગામમાં (પં. ૩૬) એક ખંડ નિપજવાળી ૧૦૦ પાશ ભૂમિ આપી છે. તેની સીમા:—પૂર્વે ઘણેલાણા ગામની હદ; દક્ષિણે સમડીયા ગામની હદ; પશ્ચિમે ગામ વહણિની હદ; અને ઉત્તરે સીવડીયા ગામની વહણિની હદ છે (પં. ૪૧)

“ આ વાપી અને પ્રપા (પં. ૪૫) ને લગતું ખર્ચ માધવને શિર છે અને તેમ થાય ત્યાં સુધી માધવ અને તેનાં સંતાનોની પરંપરા આ ચાર ખંડ નીપજવાળી જમીન લોગવી શકશે.

“ [પછી ૪૭ પંક્તિમાં આશીર્વાદાત્મક અને શાપ આપનાર એક શ્લોક છે. તે પછી દાન-પત્રના સાક્ષીઓનાં નામની યાદી આપેલી છે, જેમાં સોમનાથદેવનો, સ્થાનાધિકારી અથવા સ્થાનપતિ હુર્વાસુ, વિસંકેશ્વર દેવના મઠનો, સ્થાનપતિ વિશ્વલજ (પં. ૫૦) કેદાર દેવના મઠના સ્થાનાધિકારી બ્રહ્મજ, કપાલેશ્વરી દેવના મંદિરનો, સ્થાનપતિ ક્ષદ્ધજ (પં. ૫૧) બ્રહ્મપુરી ગામના ઇક્ષા (?) (પં. ૫૨) પ્રાગ્વાટ શ્રેષ્ઠિ ઘરણીગ (પં. ૫૪); અને ગુર્જર મહાજન અને શ્રેષ્ઠિ યજ્ઞનાં નામોનો સમાવેશ થાય છે] ”

“ વાપી ખલક, કસ્થક અથવા કચ્છક, ગોપથ અને ગોપ્રચારક્ષેત્ર (ચરો) લોગવટાનાં છે (પં. ૫૫) દ્વતક કદાચ સોમરાજદેવ પોતે જ છે અને ધર્મવર્તિકામાં દ્વતકથી આજ્ઞા અમલમાં મૂકાઈ છે અને ત્રાંબાના પતરા પર આજ્ઞાપત્ર લખાયો છે (પં. ૫૫) ”

— — —

શ્રીધરની દેવપાટણ પ્રશસ્તિ^૧

વિક્રમ સંવત ૧૨૭૩ વૈશાખ સુદિ ૪ શુક્રવાર (ઈ. સ. ૧૨૧૬ એપ્રિલ ૨૨ શુક્રવાર)

“નીચેના લેખ, કર્નલ ટોડે પોતાના તેની “ટ્રાવેલ્સ ઈન વેસ્ટર્ન ઈન્ડીયા” ગ્રંથના પૃષ્ઠ. ૫૧૩ અને પછીનામાં અને મી. પોસ્ટન્સે જર્નલ. ઓ. ગ્રા. રૉ. એ. સો. વૉ. ૨. પૃષ્ઠ. ૧૬ અને પછીમાં જેનું અવલોકન કર્યું છે તે જ છે. આ બન્ને લેખકોના કથનાનુસાર તે વેરાવલ નજીક દેવપટ્ટન કે સોમનાથ પાટણમાં કાજના ઘર નજીકના સ્તંભ ઉપર જડયો હતો. હાલ, જે શિલા ઉપર તે કોતરાયો છે તે તે શહેરના મોટા દરવાજાની જમણી તરફ કિલ્લાની દિવાલમાં બાંધેલી છે. કર્નલ ટોડે અને મી. પોસ્ટન્સ બન્ને મી. વાધને એક વિદ્વાન જૈન ધર્મગુરુની સહાયથી અને રામદત્ત કૃષ્ણ-દત્ત પુરાણીએ સમક્ષ બનાવેલી નકલ પ્રમાણે તૈયાર કરેલા લેખનો તરજુમો જે કહેવાય છે તે આપે છે. મી. વાધનનો તરજુમો અલુહિલવાડના ચૌલુક્ય નૃપોના સંબંધમાં પરમ આશ્ચર્યકારક ટીકાઓથી પૂર્ણ છે, જેને સુભાગ્યે થોડું જ ધ્યાન અપાયું છે. આ હાલની આવૃત્તિ સ્વર્ગસ્થ પંડિત ગિરનાશંકર સામળજીસે તૈયાર કરેલાં રજિંગ પ્રમાણે રજુ થઈ છે—જે મી. વી. જી. ઓઝાએ પ્રથમ કહેલા પ્રસિદ્ધ કર્તાને અક્ષરાન્તર, ગુજરાતી તરજુમો અને તેજ ભાષામાં કેટલીક સમજૂતીની નોંધ સાથે પ્રગટ કરવા મોકલેલી.

રજિંગ મુજબ શિલાનું માપ ૩૦ ઇંચ પોહળાઈમાં અને ૨૭ ઇંચ લંબાઈમાં છે; પાંચ ઇંચની જગ્યા નીચેના છેડાપર ખાલી મુકી છે. ઉપરના ડાબી તરફના ખૂણામાં એક ટૂકડો લાંબી ગયો છે. લેખના અન્તમાં ઇજ્ઞ થએલા ભાગે વધારે મોટા થતા હોવાથી જમણી બાજુમાંની ઘણી પંક્તિઓનો મોટો ભાગ અર્ધો અથવા પૂર્ણ ભૂસાઈ ગયો છે. કારીગરી (કૃતિ) સારી છે. પહેલી પંક્તિમાં અનુસ્વારોને, ત્રણ અર્ધ ચક્રોથી આવૃત્ત કરી અતિ અલંકારિત કર્યાં છે. તેના સૌથી ઉપરના અર્ધ ચક્રને માત્રાને મળતો એક લીટો જોડેલો છે એવા અન્તે બે સ્વસ્તિચિહ્ન છે જેમાનું બીજું સ્વસ્તિક છે. પહેલાનું નામ મને જાણીતું નથી. મથાળે બે નાનાં ચક્રવાળો અને મધ્યમાં એક ચક્રવાળો અને નીચે લગાડેલા ત્રિકોણવાળો લંબચોરસ છે. લિપિ ૧૩ મી સદીની સામાન્ય દેવનાગરી છે. વ્ એ વ્ અને વ્ નું કાર્ય કરે છે. અને જ્ય, ત્વ, ઘ્ય ની જોડણી અચૂક જ્ય, ત્વ, અને ઘ થઈ છે તે જાણવું જોઈએ. ૪૫ મા શ્લોકમાં હાલના ગુજરાતને મળતો ગૂર્જરાત્રા એ નવાઈ પમાડે તેવો શબ્દ છે. તે સુલ્તાનમાંથી સુરત્રાણ અને ઘઝનવમાંથી ગર્જનકની પેઠે ગુજરાત શબ્દમાંથી બનાવી કહાડ્યો છે. ગુજરાત એ કદાચ ગુર્જર અથવા ગુર્જર જાતિનાં નામને એરેબીક સમૂહવાચક પ્રત્યય આત્ ઉમેરી થએલી મિશ્રણ ક્રિયા છે.

પહેલા અને છેલ્લા શબ્દો સિવાય લેખનું—જે આખો છંદોબદ્ધ છે—તેનું લખાણ નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) મંગલ, શ્લો. ૧-૩ પહેલો શિવનું પરબ્રહ્મ સાથે અભિજ્ઞાન કરાવી તેને ઉદ્દેશે છે.

(૨) ક્ષયના અસહ્ય વ્યાધિમાંથી મુક્તિ અર્થે ઈન્દુએ કરેલી મંદિરની અને સોમનાથ-નગરની પ્રશસ્તિ, શ્લો. ૪-૫

(૩) અલુહિલવાડના ચૌલુક્ય નૃપોની અને વરત્રાકુલ વંશના અમુક પુરૂષોની પ્રશસ્તિ શ્લો. ૬-૨૫

(૪) દેવપદ્મનમાં ઘણાં મંદિર ખાંધનાર વિ. સં. ૧૨૭૩ માં વરત્રાકુલ વંશના પ્રતિનિધિ શ્રીધરની પ્રશસ્તિ. શ્લો. ૨૬-૫૧

(૫) વિમલ શિવ (?) મુનિ, જે શૈવોના ધર્મ ગુરુ અથવા મંદિરનો ગુરુ હતો એમ જણાય છે તેની પ્રશસ્તિ શ્લો. ૫૨-૫૭.

(૬) ઠવિતાનો (ઠાવ્યનો) ઠર્વા,—જેનું નામ ખોવાઈ ગયું છે તેની જાણ નવાં મંદિરોના અસ્તિત્વકાળ માટે પ્રાર્થના અને તેમના શિદિપ(નામ ખોવાયું છે)ની જાણ શ્લો. ૫૮-૬૦; અને તિથિ.

ચૌલુક્ય નૃપોની પ્રશસ્તિ આપણને નવું કંઈ શીખડાવતી નથી. ૧૬ માં શ્લોકના પહેલા પાદમાં લંગાણથી ભીમદેવ ૧ લાનું નામ નાશ પામ્યું છે તે સિવાય મૂલરાજ ૧ થી ભીમદેવ ૨ સુધી સર્વ રાજાઓનાં નામો તેમાં છે તેઓનું વર્ણન લગભગ પૂરેપૂરું હમેશ માફક છે. ફક્ત એક જ ઐતિહાસિક હકીકત (શ્લો. ૨૩) જણાવેલી છે કે ભીમદેવ ૨. એ મેઘધ્વનિ નામવાળો સોમેશ્વર મંડપ અથવા શિવના મંદિરને જોડેલો મંડપ ખાંધ્યો. વરત્રાકુલ વંશનું વર્ણન વધારે અગત્યનું છે શ્લો. ૭ મો આપણને જણાવે છે કે તેનું વૈદિકગોત્ર શાણ્ડિલ્યના ગોત્રનું હતું અને તેનું સ્થાન (રહેઠાણ) નગર એટલે ઉત્તર ગુજરાતમાં વડનગર હતું. આ જાતિ(વંશ)માં એક ધર્મી જોશી ઊયાલદ્દ હતો (શ્લો. ૭-૮) જેના આશીર્વાદથી મૂલ એટલે મૂલરાજ. ૧ લા નૃપે ઇન્દ્રના વક્ષઃસ્થળમાં ઈર્ષા ઉપજાવે તેવું શત્રુઓથી મુક્ત ચિરકાળ સુધી રાજ્ય કર્યું. કદાચ આનો અર્થ એ હોય કે ઊયાલદ્દ મૂલરાજનો જોશી કે રાજજોશી હતો. આ માણસને માધવ, લૂલ, અને લાલ ત્રણ પુત્રો હતા, જેઓને નૃપે તેની સખાવતોની દેખરેખ, અને વાપી, કૂપ તથા તડાગના ખોદકામ તથા કુટ્ટિમ (આશ્રય ગૃહ), વિદ્યા મઠ, પ્રાસાદ, સત્રાલય, સૌવર્ણધ્વજ દંડ, ઠમાનો, ખજારો, નગરો, આમો, પ્રપા અને મંડપનાં ખાંધકામ સોંપ્યાં હતાં (શ્લોક ૬-૧૦). ચામુંડ નૃપે તેમની તરફ કૃપા બતાવવી ચાહુ રાખી અને પોતાના પિતાના મિત્ર મહામંત્રિ માધવને કન્ટેશ્વર ગામ આપ્યું (શ્લોક ૧૨) વરત્રાકુલનો વંશ ઊયાલદ્દના બીજા પુત્ર લૂલની સંતતિથી આગળ ચાહુ રહ્યો હતો. લૂલને એક પુત્ર હતો જે લાલ અથવા લૂલ (?) પણ કહેવાતો (શ્લો. ૨૪) અને જે ભીમદેવ ૧ લાનો મિત્ર હતો. લાલ-લૂલને “ જયસિંહનો પ્રિય મિત્ર ” શોભા અવતર્યો (શ્લો ૨૫)-તનો પુત્ર વલ્લુ કુમારપાલનો નિમેલો સચિવ થયો (શ્લો. ૨૫) અને રાહિણી સાથે લગ્ન કર્યું. તેણીએ કુમુદ વિકસાવનાર ઇન્દુ સમાન નિજ વંશ વિકસાવનાર (શ્લોક ૨૬) અને શ્રી ભીમ એટલે નૃપ ભીમદેવ ૨ ના રાજપુરોમાં માન પામેલા શ્રીધરને જન્મ આપ્યો (શ્લોક ૨૭). તે પછી કવિ આ પુરૂષની અતિ મહાન સ્તુતિ કરે છે જેની સાથે થોડીક દેખીતી ઐતિહાસિક હકીકત મળેલી છે. ૪૦ મો શ્લોક આપણને જણાવે છે કે શ્રીધરે ઘણી વખત લગ્ન કર્યું હતું અને તેને સાવિત્રી, લક્ષ્મી અને સૌભાગ્યદેવી ત્રણ પત્નીઓ હતી. ૪૨ માં શ્લોક પ્રમાણે: “ સ્થામ વમાલ વૃક્ષોના વન સમાન માળવાના યુદ્ધના માતંગોના ગણથી કંપિત દેશને તેના મંત્ર (એટલે તેના નય કે મંત્ર) ની શક્તિથી પુનઃ સ્થિર કર્યો અને નિજ બળથી શ્રીદેવપદ્મનું રક્ષણ કર્યું.”

આ હકીકતમાંથી જણાશે કે તેણે તેના નૃપને, રાજા અર્જુનવર્મન સાથેની વિપત્તિઓમાંથી છૂટવા કેાઈક રીતે સહાય કરી, જે અર્જુનવર્મન રાજાએ ઈ. સ. ૧૨૧૬ પહેલાં કેાઈક સમયે ગુજરાતને લંગ કર્યો હતો. અને બીજી હકીકત એ પણ જણાશે કે તે પોતે દેવપદ્મનનો સુબો (?) હતો. પાછળની હકીકત પછીના બીજા શ્લોકમાં પણ સૂચવાયેલી જણાય છે. જ્યાં નક્કી કહેલું છે કે “ શ્રીધર જે કિલ્લાનો ગર્વ હતો તેણે જગતના પ્રલય સમયે તટને રેલ છેલ કરતા ઉંચા ચઢતા સાગરના તરંગો સમાન, તેના ચરણની ગતિ માત્રના વેગથી પર્વતોનો લંગ કરનાર, ભૂમિ મંડળને બે લાગમાં લંગ કરનાર વીર હુમ્મીરની સેનાને અતિ તૃણ સમાન કરી નાંખી.”

“ વીર હમીર ” બહુધા મુસલમાન સેનાપતિમાંનો એક હતો, જેણે એક કરતાં વધારે વખત ઘઠાઈ કરીને બીમહેવના રાજ્ય સમયમાં ગુજરાત ટુંક સમય માટે જિત્યું. રાજનીતિમાં અને યુદ્ધમાં આ વિજયો ફેટલા મહાન અને અગત્યના ખરેખર હતા એ શંકાસ્પદ જ રહેલું જોઈ એ. ઠારણ-કે પ્રશસ્તિઓ રચનારથી નાનાનું મોટું (અતિશયોક્તિ) થાય છે. શ્લોક ૪૪ આપણને જણાવે છે કે શ્રીધરે સોમનાથ પાટણમાં રોહિણી સ્વામીના સ્થળે પોતાની માતાની યાદગીરી માટે વિષ્ણુને અર્પણ કરેલાં બે મંદિરો બંધાવ્યાં. અને એક શિવનું મંદિર પોતાના પિતા વલ્લના નામથી બંધાવ્યું. બાકીના શ્લોક એટલા બધા ખરાબ થઈ ગયા છે કે તેમના લખાણ માટે કંઈ ખાત્રીપૂર્વક કહેવું અશક્ય છે. વિ. સં. ૧૨૭૩, વૈશાખ શુદ્ધિ, ૪ શુક્રવાર, એ તિથિ પ્રોફેસર જેકોબીના ટેબલો (કોઠા) પ્રમાણે (એ. ઈ. વો. ૧ પૃષ્ઠ ૪૦૩ અને પછી) ઈ. સ. ૧૨૧૬ એપ્રિલ ૨૨ શુક્રવાર સાથે મળે છે.

अक्षरान्तर

- १ .... : शिवाय ॥ मनोमन्यादिभूम्यंततत्वमालावलंबनं । उपा-
स्महे परं तत्त्वं पंचकृत्यैककारणं ॥ १ [॥]^१ वियद्वायुर्वह्निर्जलमवनिर्दिनकर-
श्चिदाधारश्चेति त्रिभुवनमिदं यन्मयमभूत् । स वः श्रेयो देया-
- २ .... रनाथः सुरनदीं सरूपां विभ्राणः शिरसि गिरिजाक्षेप-
विषयः ॥ २ [॥]^२ पुष्पातु स्फुरदभ्रविभ्रमभृतः कृष्णस्य वक्षःस्थलप्रेखत्कौ-
स्तुभकांतिभिः कवचिता लक्ष्मीकटाक्षावलिः । या संभोगभरालसा तनुत-
- ३ .... जन्यविन्यासभूर्दारिद्र्यद्रुमदावपावकशि-
खाकारानिशं वः श्रियं ॥ ३ [॥]^३ श्रीसोमनाथायतनस्य रेखा भूमेरिवोर्द्धा-
गुलिरत्र भाति । अनन्यसाधारणशोभमेतत्पुरं पुरोरैरिति सूचयंती ॥ ४ [॥]
महीवदनपंकजं भुवन
- ४ .... भूषाविधिर्निधिः सकलसंपदां त्रिपुर-
वैरिणः सम्मतं । तदेतदतिदुःसहक्षयविनाशसिद्धौ पुरा शशांकरचितं पुरं जयति
वारिधेः सन्निधौ ५ [॥]^४ अस्ति स्वस्तिमदंबुजासननिभैरध्यासितं यज्वभिर्धू-
मध्यामलिता-
- ५ —लांवरतलं स्थानं त्रयीकेलिभूः । अभ्यर्च्य द्विजपुंगवान्नगरमित्यर्द्धे-
दुचूडामणिः । प्रादादष्टकुलान्वयापरचतुःषष्ट्यस्वतुष्ट्यै च यत् ॥ ६ [॥]^५
शांडिल्याख्योदग्रवंशाग्रकेतुर्गोत्रं ख्यातं नाम वस्त्राकुलं यत् । ऊया-
- ६ .... द्वा देवयुस्तत्र जज्ञे देवज्ञत्वं यस्य सान्वर्थमासीत् ॥ ७ [॥]^६
यदीयाशीर्वादैरमरपतिकार्ष्ण्यजनकं भुनक्ति स्मायत्तं निहतरिपुराज्यं चिरतरं ।
निहत्य क्षमापालानणहिलपुरे मूलनृपतिः प्रभुत्वं तत्पुत्रेष्वकृतसुकृतार्थव्यवसितं ॥ ८ [॥]
गंगाप्रवाह-
- ७ .... प्रतिमा बभूवुस्तस्यात्मजा माधवल्लभाभाः । ते मूल-
राजेन पुरस्कृताश्च भगरिथेनेव यशोऽवतंसाः ॥ ९ [॥]^७ वापीकूपतडागकुट्टिम-
मठप्रासादसत्रालयान् सौवर्णध्वजतोरणापणपुरग्रामप्रपामंडपान् । कीर्तिश्रीसुकृत-
प्रदानरप-

१ ओं नमः शिवायः ओम आशी नगा पूरे। छंदः अनुष्टुभ्। २ छंदः शिञ्जित्—आशी नगा पूरे।
देयात्परमसुर—(व. ग. ओ.) ३ छंदः, शाङ्खनिर्झरित—आशी नगाभां वांयो—तनुतटे सौजन्य
४ छंदः, उपपत्ति—वांयो वोर्द्धागुलि ५ छंदः पृथ्वी—आली नगाभां वांयो भुवनवास—(व. ग. ओ.)
६ छंदः, शाङ्खनिर्झरित—आली नगा पूरे। ध्यामलितामलां चूडामणिः; पञ्चानु विराभ
यिद्ध २६ करो ७ छंदः, शालिनी—आशी नगा पूरे। ऊयाभट्टोः—ऊया (व) य भूतथी—(व. ग. ओ.)
८ छंदः शिञ्जित् ९ छंदः, उपपत्ति—यशोवतंसाः ने। अवग्रह २६ करो।

- ૮ .... ત: શ્રીમૂલરાજસ્ત્રિભિસ્તૈરગ્રાસનિભૈર્વ્યઘાપયદયં ચૌલુક્ય-
ચૂડામણિ: ૧૦ [॥]^૧ યદ્યાત્રાસુ તુરંગમોઙ્ગુરચુરશ્ચુન્નક્ષમામંડલક્ષોદચ્છન્નદિગંત-
મંવરમભૂદેકાતપત્રાકૃતિ । આશાકુંજરકર્ણકોટરતટીરપ્પુ-
- ૯ .... ચંગડોપલા.... નિમ્બદાન: પટહધ્વનિ:
ક્ષિતિધરશ્રેણીષુ વબ્રામ ચ ॥ ૧૧ [॥]^૨ તસ્મિન્મૂઘુજિ નાકનાયકસમામધ્યા-
સિતે ભૂપતિ: પ્રત્યર્થિક્ષિતિપાલશૈલકુલિશશ્ચામુંડરાજોઽમવત્ ॥ પ્રીત્યાગ્રામવરં દદૌ
નિજપિતુર્મિત્રા-
- ૧૦ ... ય કન્હેશ્વરં ય: શ્રીમાધવનામધેયકૃતિને તસ્મૈ મહામંત્રિણે
॥૧૨[॥]^૩ યસ્યોતુંગતુરંગતાંડવભવ: પાંશૂત્કર: સૌનિક: સ્વ: સીમાસુ મરુદ્ગના-
ભયમહાવપ્રપ્રકારોભવત્ । શક્રેણાસુર ... િ ... કપ્રશમનં
દૃષ્ટાતિતુષ્ટા-
- ૧૧ ... ત્મના નિ:શંકં નિદધે શર્ચીકુચતટે ચેતશ્ચિરેણ ધ્રુવં ॥ ૧૩ [॥]^૪
તસ્યાત્મજસ્તદનુ દુર્લભરાજનામા યસ્યારિરાજમકરધ્વજશંકરાશ્યા । પૃથ્વીં વભાર
પરિપંથિ .... ગિતભદ્રપીઠ: ૧૪ [॥]^૫ તદમુ
તદનુ-
- ૧૨ ... જોભૂદ્વલ્લભો ભૂર્ભુવ: સ્વસ્ત્રિતયપઠિતકીર્તિર્મૂર્તિર્મદ્વિક્રમશ્રી: ।
યદરિનૃપપુરેષુ સ્થૂલક્તાફલાંકા મૃગપતિપદપંક્તિર્લક્ષ્યતે ચત્વરેષુ ॥ ૧૫ [॥]^૬
ક્ષોણીચક્રૈકશક્રે ... પ્રેક્ષત્પ્રતાપપ્રતિહતનિ-
- ૧૩ સ્થિલારાતિરાજન્યસૈન્ય: । તસ્મિન્ દેવાંગનાનાન્નિવિડતરપરીરંભભાજિ ક્ષિતીશે કર્ણ:
કીર્ણાભિયાતિર્ભુવમમૃત ભુજે ભોગિભૃન્મસેરેણ ॥ ૧૬ [॥]^૭ તસ્મિન્ ...
... રભૂજયસિંહદેવ ? । યસ્ય ક્ષપાક-
- ૧૪ ... રકપ્રતિમલ્લમૂર્તિ: કીર્તિર્જગત્સુ નરિનર્તિ નટાંગનેવ ॥ ૧૭ [॥]^૮
પાણૌકૃત્ય જયશ્રિયં ક્ષિતિભુજામગ્રે સમગ્રાં મહીમેકચ્છત્રપરિચ્છદાં વિદધતા
વીરેણ વિ .... રિત: । યેનારાતિનૃપા ... વૃદ્ધાભિર્મૃશં
સંધુક્ષ્ય ક્ષુભિ-

૧ છંદ, શાર્દૂલવિક્રીડિત-વાંચો ત્રપતિ:-(વ. ગ. ઓ.) ૨ છંદ, શાર્દૂલવિક્રીડિત-વાંચો ક્ષુપ-
(વ. ગ. ઓ.) કોતર ભૂલ છે-(વ. ગ. ઓ.) ૩ છંદ, શાર્દૂલવિક્રીડિત-કન્દેશ્વરે ભૂલ છે-(વ. ગ. ઓ.)
૪ છંદ, શાર્દૂલવિક્રીડિત-શક્રેણાસુરગોષ્ઠિક-(વ. ગ. ઓ.) ગોષ્ઠિક વાંચ્યું નેધ્યે ૫ છંદ, વસંતતિલકા-
પરિપંથિશિર: કિરીટરત્ન ધૃતિચ્છુરિતશોણિત (વ. ગ. ઓ.) ૬ છંદ, માલિની-વાંચો સ્થૂલ મુક્તાફલાંકા-(વ. ગ. ઓ.)
૭ છંદ, સ્વધરા વ. ગ. ઓ. શક્રે પછી વાંચે છે [મૃત ... ચંદ્રકાંતે ... ને ૧] વાંચો ન્મત્સરેણ-
(વ. ગ. ઓ.) આજ પ્રસિદ્ધકર્તા ભૂલથી કર્ણોનિત્યા સુધારો કરે છે ૮ છંદ, વસંતતિલકા- વ. ગ. ઓ.
તસ્મિન્ પછી વાંચે છે [સહ્યમુવનાસિ જય ...], વાંચો ક્ષપાકરકર-(વ. ગ. ઓ.)

- ૧૬ તૌર્વસંનિભસમુલ્લેપઃ પ્રતાપાનલઃ ॥ ૧૮ [॥]^૧ તસ્મિન્નુપેદ્રત્વમનુપ્રવૃત્તે ત્રૈલૌક્ય-
રક્ષાક્ષમવિક્રમાંકઃ ॥ લોકપટ્ટૈરાત્મગુણૈરરલંઘ્યાઃ કુમારપાલઃ પ્રવમ્ભ-
મૂપઃ ॥ ૧૯ [॥]^૨ યદરિ .... તસ .... તત ... પ્રસૂમરપટુકો-
- ૧૬ .... લાલોઢાદિકઃ પ્રતાપઃ । કથયતિ ઘનફેનસ્ફારકલોલલોલં
જલનિધિજલમદ્યાપ્યુત્પતિષ્ણુ પ્રકામં ॥ ૨૦ [॥]^૩ આલંકલપ્રાક્ષણિકેચ તસ્મિન્-
મુલં વભારાજયદેવ .... તરુપ્રકાંડાનુવાપ યો
- ૧૭ .... નૈગમધર્મવૃક્ષાન્ ॥ ૨૧ [૨૧]^૪ યત્સ્વજ્ઞધારાબલમગ્નનાના
નૃપેદ્રવિકાંતિયશઃ પ્રશસ્તિઃ । વભ્રાજ તત્પુષ્કરમાલિકેવ શ્રીમૂલરાજસ્તદનૂદિ-
યાય ॥ ૨૨ [ ]^૫ [તસ્યાનુજન્માજયતિક્ષિતીશઃ] શ્રીભીમદેવઃ પ્રચિત-
પ્રતાપઃ । અ-
- ૧૮ કારિ સોમેશ્વરમંડપોયં યેનાઽન્ન મેઘધ્વનિનામધેયઃ ॥ ૨૩ [॥]^૬ છૂલાત્મજઃ
સમજનિષ્ઠ વિશિષ્ટમાન્યો ભાભારુચયા સુમટ્ઠમીમનૃપસ્ય મિત્રં [।] છૂલા ...
વજીવન .... પતિસમાર્ણવપૂર્ણચંદ્રઃ ॥
- ૧૯ ... ૨૪ [॥]^૭ તસ્યાભવદ્ભુવનમંડલમંડનાય
શોભાભિધઃ પ્રિયસુહૃજ્ઞયસિંહનામ્નઃ । યસ્યાત્મજઃ સચિવતામષિગમ્ય વલ્લઃ
સ[મ્માન]યાં સુચિરમાસ કુમારપાલં ॥ ૨૫ [॥]^૮ અથોપ ...
હિણીમુમામિવેશઃ કમ-
- ૨૦ ... લામિવાચ્યુતઃ । અજાયતાસ્યાં કુલકૈરવાકર પ્રવોષકઃ
શ્રીધરનામચંદ્રમાઃ ૨૬ [॥]^૯ ક્ષીરોદપૂરપરિપાંડુરપુણ્યકીર્તિર્નીરોગમેષ પુરુ ...
માતનોતિ ।... નમંત્રશક્તિઃ શ્રીભીમભૂ-
- ૨૧ પતિનિયોગિજનૈકમાન્યઃ ૨૭ [૨૭]^{૧૦} આશીઃ પરંપરા સેયમૂયાભટ્ટસ્ય તાયતે [।]
ચૌલુક્યવસ્ત્રાકુલયોરાકલ્પં પ્રીતિરક્ષતા ॥ ૨૮ [॥]^{૧૧} કાંત્યા ચંદ્રતિ તેજસા ...
... ત્તાનપદાત્મજત્યસિ-

૧ છંદ, શાદ્દલવિક્રોડિત- વ. ગ. ઓ. વાંચે છે વિસ્તા (ર્યા) રિતઃ તૃપા ... ૧ - ણિ ... ૨ છંદ, ઉપભ્રાતિ ૩ છંદ, માલિની- યદરિપુરેષુ વ્યાગ્રવિત્રાસવાત- (વ. ગ. ઓ.) ૪ છંદ, ઉપભ્રાતિ- રાજદેવ મૂપઃ । ઉચ્ચારયન્ મૂપતરં ૫ છંદ, ઉપભ્રાતિ ૬ છંદ, ઉપભ્રાતિ-પ્રથમ વાદ ધણું અરપટ છે. ૭ છંદ, વસંત- તિલકા- લલાલ (ર્ય) યાતુ ભવજીવન પૂર્ણ કુમ્ભઃ શ્રીભીમમૂપ- (વ. ગ. ઓ.) આજ પ્રસિદ્ધકર્તા લલાત્મજ- માંથી મૂલાત્મજઃ સુધારે કરે છે. ૮ છંદ, પહેલાં ત્રણ પાદ વસંતતિલકા-સુચિર લેખને અંતે આવે છે; સાથે ૧૬ ની સંખ્યાના આંકને ઉમેરે. ૫ણ કરાયેલો છે. ૯ છંદ, વંશસ્થ-અથોપવેમે દ્રવિતાં ચ રો- હિણી- (વ. ગ. ઓ.) ૧૦ છંદ વસંતતિલકા-પુરવાયુષમા, -મૂળારાજપરિતનમંત્ર- (વ. ગ. ઓ.) ૧૧ છંદ, અનુક્રુલ્ સેયંત્રયામુદ્ભવતાયતે [નવ્યામુદિવ દશ્યતે- [વ. ગ. ઓ.]

- २२ ... .. लसंपत्त्या धनाध्यक्षति । [वृत्त्या] सागरति प्रभा-
वविधिना नित्यं विरंचत्यसौ कीर्त्या रामति रूपसुंदरतया कंदर्पति श्रीधरः
॥ २९ [॥]^१ निःसीमसं ... ..
गुरुभिर्निबद्धः । सौजन्यनी-
- २३ .. .. रनिधिरुन्नतसत्त्वसीमा जागर्ति चास्य हृदये पुरुषः
पुराणः ॥ ३० [॥]^२ श्रीधरोपि न वैकुण्ठः सर्वज्ञोपि न नास्तिवित् । ईश्व-
रोपि न कामारिरि ... .. [॥ ३१ ॥]^३ त[त्रानिशं विबुध] पाद-
पकामधेनुमुख्याः स-
- २४ ... .. मस्तजनवाञ्छितदा भवन्तु । किंत्वस्य संत्यभयदानवशंवदत्व-
विस्मेरवक्त्रविनयप्रमुखा विशेषाः ॥ ३२ [॥]^४ जंबालस्तुहिनायते [पिकततिः
श्रीराजहंसायते] [कालिंदी] ... दायते हरगलः क्षीरोदवेला
- २५ ... .. यते । शौरिः सीरधरायतेऽज्जनगिरिः प्रालेयशैलायते यत्कीर्त्या
सुपयस्यते क्षितिगवी राहुः शशांकायते ॥ ३३ [॥]^५ निर्मास्यं [चंद्रदेवो]
... .. क्षीरोदः पादशौचामृ-
- २६ ... .. तमचलपतिर्देहसंवाहपंकः । उच्छिष्टं पांचजन्यं सुरसारिदमल-
स्वेदतोयोदयश्रीरित्येवं यस्य कीर्त्तं स्वयमकृत नुतिं सोम ... [३४] ...
... .. सीं त्रिलोकोमालोक्य
- २७ ... .. संकीर्णनिवासमस्थाः [ ] वेधा विलक्ष स्तुतिमाततान
तवास्ति नान्यासदृशीति नूनं ॥ ३५ [॥] असौ वीरो दान्तः सुचरितपरिस्पंद-
सुभगः ... .. परिणवगिरां कोपि सुकृती [।] अमुं पूर्वं ज-
- २८ ... .. न्मन्यखिलगुणविस्तारमधुरं नुनाव स्वच्छंदं विमलमिव वाल्मीकि-
रसकृत् ॥ ३६ [॥] यदीयगुणवर्णनश्रवणकौतुकोच्छेदया । ... ..
... .. गमा । मनः किमिव रज्यते-
- २९ ... .. नुचितवंदिभिर्वेधसरतदस्य कविमानिभिर्न च चरित्रमुद्योतते ॥ ३७ [॥]^६
दिग्दंतावलकर्णतालविलसत्तत्कुंभरंगांगणे यत्कीर्त्ति[र्मदमत्त ... ..
नृत्यति [।] रोदः कंदरपूरण-

१ छंदः, शाङ्खविहीडित— मुक्त्यौत्तानपदा०—(व. ग. ओ.) २ छंदः, वसंतिलक्ष—निः सीमसंप-
दुदयैकनिधानहेतुराकल्पमानजनतागुरु०—(व. ग. ओ.) ३ छंदः, अनुष्टुप्—०रिन्द्रोपि न च वृत्रहा—
(व. ग. ओ.) ४ छंदः, वसंतिलक्ष. ५ छंदः, शाङ्खविहीडित.—कलिंदी जलदायते.—(व. ग. ओ.)
६ छंदः, सध्वरा.—चंद्रदेवो रघुपतिरचितः सेतुबंधः प्रणाली—(व. ग. ओ.) कीर्त्तः— — सोमनाथोऽतिश्रद्ध
—(व. ग. ओ.) ७ छंदः, उपजाति.—(यत्कीर्त्यानाशु) द्वयसी (सि) त्रिलोकीमालो—(व. ग. ओ.) वांयो
विलक्षः—८ छंदः शिखरिणी ९ छंदः, पृथ्वी — — कमल — — वाशी — — लयता — मितामान,—
(व. ग. ओ.) वांयो मुद्योतते.
के. ८०

- ३० ... .. प्रणयिनी निः शंकमात्मभरिभिर्दंती तमसां कुलं कलमलप्रध्वं-
सबद्धोत्सवा ॥ ३८ [॥]' लोकालोकालवाला जलनिधिसलिलासिक्त[मुक्ता-
वहंती] [शंभोर्मूर्द्धा] वलंविन्यसिलगुणमयै-
- ३१ ... .. रंकुरैः कीर्तिवल्ली यस्य प्रालेयभानुप्रविकचकुसुमोदारतारा-
परागैर्दिकचक्रं व्यापयंती जयति फणिपतिप्रांशुमूलाजगत्यां ॥ ३९ [॥] ...
... सावित्रीलक्ष्मीसौभाग्यदेव्याख्याः [१]-
- ३२ ... .. इच्छाज्ञानक्रियाख्येया यद्वदीशस्य शक्तयः ॥ ४० [॥]'
ताभिर्भुवनवन्द्याभिः संध्याभिरिव वासरः [१] [श्रीघरः शोभते शश्वल्लोकव्या-
प्येकदीपकः ॥ ४१] ... [मालवतमाल] वनायमानसेनागज-
- ३३ ... .. प्रकरभंगुरितां भुवं यः [१] [भू]यः स्थिरां सपदि
मंत्रवलेन कृत्वा श्रीदेवपत्तनमपालयदात्मशक्त्या ॥ ४२ [॥]' प्रलयजल-
धिवेलोल्लोलकल्लोललोलं ... .. संपिष्टशैलं [१] दलितधरणि-
- ३४ ... .. चक्रं वीरहंमीरचक्रं बहुतृणमकरोद्यः श्रीघरो दुर्गदर्पः ॥ ४३ [१]'
कैवल्यहेतोर्मुररिपुभवनं रोहिणीस्वामिनाम्ना ... केशवाद्यः [१] नाम्ना ता-
- ३५ ... .. तस्य तद्वच्छिवभवनमपि ... .. [घाम] श्रीमच्छि-
वस्य प्रतिहतदुरितं कारितं भूरिशोभं ॥ ४४ [॥]' वल्लो दौवारिकोभूद ...
... .. गूर्जरात्रा निजनिपुण-
- ३६ ... .. गुणैः सूनुना... [१] [येने[ह]श्रीघरीयो ह] रमगर-
पदे योजितस्तस्य नाम्ना प्रासादः श्रीघरेणाप्ययमवनिजयः कारितः ... ..
[४५] ... .. घनस्तोमाच्चमत्कारिणः
- ३७ किंचिच्छ्रीनृषनायिकाभिरभित ... १... .. [१] गीर्वाणाधिपचा [पसा]
दरमहारलस्फुरज्योतिषां नैते मेरूमहीधर ... [४६]' [१] मा द्विजवृद्धिभाजः
- ३८ ... .. समानदीर्घाः सगुणाः ... [१] ... .. माहेश्वर-
व्याकरणोपमानाः ॥ ४७ [१]' ... .. [१]
... .. वैशेषिका इव ॥

१ छंद, शाद्धैखविहीडित—० मत्त(वारवनितातल्यंपदा)—(व. ग. ओ.) २ छंद, स्रग्धरा.
३ छंद अनुष्टुप् (तस्य पत्न्यस्तु) सावित्री० (व. ग. ओ.) ४ छंद, पसंततिश्रद्धाः उत्तावमालवत०—(व. ग. ओ.) ५ छंद, उदाय उत्ताल० वांयवुं नेष्टये भंगुरितां वुदय । सूर्यः स्थिरां(रं) भूधथी (व. ग. ओ.) ५ छंद, भाक्षनी—चरण घणमात्रापातसंपिष्ट०—(व. ग. ओ.) ६ छंद, स्रग्धरा—नूनं — — — — — मभितो मंदिरं के०—
(व. ग. ओ.) मपि — — — — — जयाख्यं (व. ग. ओ.) ७ छंद, स्रग्धरा—भूदरिगिरि — — — — —
— — दाकृष्टा गुर्ज — (व. ग. ओ.) : गुणैः ॐ — (व. ग. ओ.) ; सूनुनात्मालिगम्यं कारितः शंकरस्य —
(व. ग. ओ.) ८ छंद, शाद्धैखविहीडित पल्लवधन; तः—क्रीयकुट्यांतरा महीधरः शशिदशामाकार (व. ग. ओ.) — —
९ छंद, उपजाति — द्विजातोभूद्विज; तारका माहेश्वर—(व. ग. ओ.)

- ३९ ... .. !! ४८ [॥]' चिचवृत्ति ...
 ... [॥] ... .. मुनयो यथा ४९ [॥]' वि ...
 ... .. र्गाः सततविहित-
- ४० ... .. धूपोद्धतधा ... [॥] ... .. वेते॥५०[॥]'
 ... [कथाश्रयाय मठं वि ... [॥] ... ..
 चेतः ॥ ५१ [॥]' अथ क-
- ४१ ... .. थमवि दैवादागतः ... .. श्रीधरेण [॥]
 ... .. जलधि ... [॥ ५२ ॥]'
 ... .. भूपालकुलसद्गु-
- ४२ ... .. रुः[॥] ... जीमूतवाहम ... [॥ ५३ ॥]' ...
 ... [॥] ... .. पावनो यतिपति-
- ४३ ... .. र्यस्यां हि पूजावि [धिः] ... .. ॥ ५४ [॥]'
 श्री ... दूरे प्रसरपरिणते ... .. क्षणिकमतमहाव्याल-
- ४४ ... .. संरंभसिंधुः [॥] ... ..
 [तदादिर्विमलशिवमुनि] र्माननीयो [नवेदुः] ॥ ५५ [॥]' ... ..
 ... .. च पादप-
- ४५ ... .. औ [॥] अंगीकृता ... ..
 ... [॥ ५६ ॥]' ... .. [निः शेषपाषंडिमृणालकण्डः]
 [भक्त्यास्य तुष्टः प्रतिपन्नदर्पः] [प्रशस्तिमेतामयमुद्धार] ॥ ५७ [॥]' याव-
- ४६ द्विष्णोरुरसि ... .. [॥]
 [यावद्वाणी विहरतिवि ... .. ता ... .. ॥ [५७ [॥]']
 [एते] ... .. वेन प्रासादाः
- ४७ ... .. सूत्रिताः शुभाः । लिखि ... .. [॥ ६० ॥]
 श्रीमद्विक्रमनृपसंवत् १२७३ वर्षे वैशाख शुदि ४ शुक्ले [निःषा] दितमिति-
 शिवमस्तु ॥ छ ॥ मंगलं महाश्रीः ॥

१ छंद, अनुष्टुप्— पहेला पंक्तिनी शर्यात— आयोदयाः केपिमुंघा वैज्ञे—(व. ग. ओ.) २ छंद, अनुष्टुप् ३ छंद, भाविनी—विभवा; भ्यवर्गोः धाराभ्र—(व. ग. ओ.) ४ छंद, त्रिष्टुप्—एषां सुखिदाय कथा श्रयाय मठं विधाय स्वपदेन वक्ता—(व. ग. ओ.) ५ गतः (श्रीनिवासी); प्रतिनृपतिमतं यः पंडितमन्य—(श्रीभु पाद) मिवजलधि ६ छंद, अनुष्टुप्; ७ छंद, शार्ङ्गलविक्रीडित — — — — दधिपरि — — — सचिवः सुधी सद्विधा — — — कृतोजित—(व. ग. ओ.) ८ छंद, स्रग्धरा—दलब्रदूरे; क्षणितमत,—(व. ग. ओ.) ९ छंद, वसंततिलक ?—वीस्य च पादपयो—(व. ग. ओ.) १० छंद, उपजाति. पाद १ लाने अन्ते प्रभूत (व. ग. ओ.) ११ मन्दाकिन्ता—विहरति विधुर्वक्तृपिडांतरालेवा — — वलयमखिलं गेज्यती यमस्य—(व. ग. ओ.)

ભીમદેવ ર જનો જમનગરતાળે ભરાણુના શિલાલેખ'

વિક્રમસંવત ૧૨૭૫ ભાદરવા સુદિ.

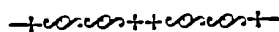
ઠાકિઆવાડમાં જમનગર તાળે ખંભાળીઆ નજીક ભરાણુ એ એક નાનું ગામડું છે. આ ગામની પશ્ચિમે ભાવનો મઠ છે, જેમાં એક ખુલ્લો ઓટલો છે; જેની બાજુએ ગણપતિની છબી કેતરેલી છે. આ બાજુ ઉપર આ શિલાલેખ ચણી લીધેલો છે, અને તેના ઉપર ગાયનું ચિત્ર છે.

શિલાલેખનું માપ ૧૫"×૮" છે. નવ પંક્તિઓ કેતરેલી છે, જેમાંથી છેલ્લી બે અને પહેલી અને ચોથી પંક્તિઓના થોડા અક્ષરો બિલકુલ અસ્પષ્ટ છે. અણહિલપુરના રાજા ભીમદેવે નીમેલા સૌરાષ્ટ્રના સુબા શ્રીસામંતસિંહનું નામ તેમાં વર્ણવ્યું છે. આ સુબાના આદેશથી એક વાવ ખંધાવવામાં આવી હતી, અને તેની ચાલુ સ્થિતિ માટે ભરાણુ ગામની માંડવીની ઉપજમાંથી ખર્ચની ગોઠવણ કરી હતી.

આ લેખ દેવનાગરી લિપિમાં લખેલો છે, અને સંસ્કૃત ગદ્યમાં છે. તેનું વર્ષ વિક્રમ સંવત ૧૨૭૬ એટલે ઈ. સ. ૧૨૧૬ છે.

१ श्रीविक्रमात् संवत् १२(७)५ वर्षे भाद्रपदशुदि... ... अद्येह श्रीमदणहि-
२ लपाटकाधिष्ठितसमस्तराजावलीसमलंकृतमहारा-
३ जाधिराजश्रीमद्भीमद(दे)वकल्याणविजयराज्ये श्रीसौ
४ .... देशाभियुक्तमहंश्री.... लवः श्रीसाम्बंतसी(सिं)ह
५ कस्यादेशेन च विनियुक्तमहं(महान्) श्रीअरिसी(सिं)हठ. श्रीज
६ यसींहाभ्यां श्रीमातरादेवीवापिकायाः पत्रशासनं का
७ रितं ॥ तथा स्थानीयेपि पूजार्थं भद्राणकमंडपिकायां
८ ... .. हि ... .. देवप्रति ... .. श्रीपि
९ ... ..

વિક્રમ સંવત ૧૨૭૫ ભાદરવા શુદ્ધિ ... ... આજે, શ્રીમદ્ અણહિલપાટકનિવાસી સમસ્ત રાજાવલીથી મંડિત દરબારવાળો મહારાજાધિરાજ શ્રીમાન ભીમદેવના ઠલ્યાણુવંત અને વિજયી રાજ્યમાં શ્રીસૌરઠ દેશમાં કારભાર માટે નિમેલા શ્રીસામંતસિંહ દેવની આજ્ઞાથી મહાન શ્રીઅરિ-સિંહ અને ઠકર જયસિંહથી શ્રીમાતરાદેવી વાપીના સંબંધમાં આ લેખ કોતરાયો છે તેનો હેતુ નીચે મુજબનો છે કે આ સ્થાનના પૂજાના ખર્ચ માટે ભરાણાની માંડવીની આવકમાંથી... ...

શ્રીમજ્જયંતસિંહ અથવા અભિનવ

સિદ્ધરાજનું દાનપત્ર^૧

વિક્રમ સંવત ૧૨૮૦ પોષ સુદિ ૩ ત્રીજ મંગળવાર

અક્ષરાન્તર

પત્રું પહેલું

- ૧ સ્વસ્તિ રાજાવલીપૂર્વમ્ સમસ્તરાજાવલીસમલંકૃતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમ ...
... મટ્ટારક]ઉમાપતિવરલબ્ધ-
- ૨ પ્રસાદપ્રૌઢપ્રતાપાદિત્ય ચૌલુક્યકુલ[કમલ]... ... નાનેકસંગ્રામનિ ...
શ્રીમન્મૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારા-
- ૩ જાધિરાજપરમેશ્વરપરમમટ્ટારકઉમાપતિવરલબ્ધપ્રસાદપ્રાપ્તરાજ્યલક્ષ્મીસ્વયંવરશ્રી -
ચામુંડરાજદેવપાદાનુધ્યાતમ-
- ૪ હારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમમટ્ટારકઉમાપતિવરલબ્ધપ્રસાદસંપાદિતરાજ્યલક્ષ્મીસ્વયં-
વર ... ... શ્રી
- ૫ વલ્લભરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમમટ્ટારકઉમાપતિવરલબ્ધ પ્ર-
સાદપ્રૌઢપ્રતાપા ... ... ત શ્રીદુર્લ-
- ૬ ભરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમમટ્ટારકઉમાપતિવરલબ્ધપ્રસાદ-
પ્રૌઢપ્રતાપતિમિરારિ-
- ૭ રાજાભીમશ્રીમદ્ધીમદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમમટ્ટારકઉમાપતિ-
વરલબ્ધપ્રસાદ[પ્રાપ્તરા-]
- ૮ જ્જલક્ષ્મીસ્વયંવરકામિનીકંદર્પત્રૈલોક્યમલ્લશ્રીકર્ણદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજ-
પરમેશ્વરપરમમટ્ટારકઉમા-
- ૯ પતિવરલબ્ધપ્રસાદાવાપ્તરાજ્યલક્ષ્મીસ્વયંવર અત્યદ્ભુત પ્રતાપમાર્ચંડ ચૌલુક્યકુ[લ]
તિલકત્રિભુવનગંઢવર્વર-[ક]જિષ્ણુ-

ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૬ છ. પૃથ્વહર

૧ પત્રાનું માપ ૧૪"X૧૫" સિપિ જૈન-દેવનાગરી. પત્રાં કાટથી તથા તપાતી સાફ કરવાના પ્રયત્નોથી ખરાબરીને નુકશાન પામેલાં છે. પં. ૬-છેલ્લા ત્રણ અક્ષરો શંકાસ્પદ છે.

- १० अवन्तीनाथसिद्धचक्रवर्त्तिश्रीमज्जयसिंहदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराज[परमे]श्वर-
परमभट्टारकउमापतिव-
- ११ रलब्धप्रसादसंपादितराज्यलक्ष्मीस्वयंवरात्यद्भुतप्रतापभास्वानुचौलुक्यकुलकल्पद्रुम-
विचारचतुरानतरणांगणवि-
- १२ निर्जितशाकभरीभूपालश्रीकुमारपालदेव पादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वर-
परमभट्टारकउमापतिवर-
- १३ लब्धप्रसादप्रौढप्रतापादित्यकलिकालनिष्कलंकावतारितरामराज्यआज्ञाऽजापाल-
श्रीअजयपालदेवपादानुध्यात-
- १४ महाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारक उमापतिवरलब्धप्रसादप्रौढप्रतापवालार्क
आहवपराभूतदुर्जयगर्जनका-
- १५ धिराजश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराज[परमेश्वर]परमभट्टारकउमापति-
वरलब्धप्रसाद — — — ना-
- १६ रायणावतारश्रीभीमदेवतदनंतरं स्थाने महाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकउमाप-
तिवरलब्धप्रसाद-*
- १७ संपादितराज्यलक्ष्मीस्वयंवरअत्यद्भुतप्रतापमार्तिडचौलुक्यकुलकल्पवल्लीविस्तारण-
दीप्तसदुःसमयजल-
- १८ धिजलमग्नमेदिनीमंडलोद्धरणमहावराहदुर्दैवदावानलनिर्द्गधगूर्जरधराबीजप्ररोहैकप-
र्जन्यएकांगवीरेत्या-
- १९ दिसमस्तविरदावलीसमुपेतश्रीमदणहिलपुरराजधानीअधिष्ठित अभिनवसिद्धराजश्री-
मज्जयंतिसिंहदेवो
- २० वर्द्धिपथकेगंभूतापथके चत्तन्नियुक्तविषयाधिकारिणो बोधयत्यस्तु वः संविदितं यथा ॥
अस्यां तिथौ संवत्सरमास-
- २१ पक्षवारयुक्तायां गतसंवत्सरद्वादशवर्षशतेषु अशीत्युत्तरेषु पौषमासे शुक्लपक्षे तृती-
यायां तिथौ भौमवारे
- २२ संजातउत्तरागतसूर्यसंक्रमपर्वणि अंकतोऽपि सम्बत् १२८० वर्षे पौष शुद्धि ३
भौमेऽद्येह संजात [उच्च] रानय-

पं. ११.वांथो। भास्वान् पं. १२ वांथो। शाकभरी पं. १६ वांथो। श्रीगीमदेवः. पं. १७ दीप्तसदुः पं. १८ वीरे
अ२५४ छ. पं. १६ वांथो। विरुदा. पं. २० वांथो। च तन्नि.

- ૧ નપર્વણિ સ્નાત્વા શુચિર્ભૂત્વા ચરાચરગુરું ભગવંતં ભવાનીપતિમભ્યર્ચ્ય સંસારાસારતાં
વીક્ષ્ય નલિનીદલગત †
- ૨ જલલવતરલતરં પ્રાણિતન્યમાકલિજ્ય એહિકામુષ્મિકં ચ ફલમંગીકૃત્ય પિત્રોરાત્મ-
[નશ્વ પુણ્યયશો]ભિવૃદ્ધ-
- ૩ યે પૂર્વપુરુષાણાં સ્વર્ગોસ્થિતયે વર્ત્વિપથકે સાંપાવાડાગ્રામઃ પૂર્વ પલમાનદેવદાય-
બ્રહ્મદાયવર્જી તથાંગં ભૂતાપથકે શેષઃ
- ૪ દેવતિગ્રામમધ્યાત્ ડોડિયાપાટકસત્કભૂમિસ્વંડ ૧ ઉભયમેતત્ પૂર્વસ્થદેવદાય-
બ્રહ્મદાયવર્જિતં અસ્યામેવ ભૂ-
- ૫ મૌ સોલું. રાણકઆના ૩. લૂણપસાકેન સ્વીયમાતૃસલ્લખણદેવિનામકે કારિત-
સલ્લખણપુરે શ્રી[આન]લેશ્વરદે-
- ૬ વશ્રીસલ્લખણેશ્વરદેવાભ્યાં શાસનોદકપૂર્વમસ્માભિઃ પ્રદત્તં ॥ સાંપાવાડાગ્રામસ્યા-
ઘાટા યથા ॥ પૂર્વસ્યાં મટ્ટાશ્રી-
- ૭ શેષદેવતભૂમૌ સીમા । દક્ષિણસ્યાં ફીંચડીગ્રામહાંસલપુરગ્રામયોઃ સીમાયાં સીમા ।
પશ્ચિમાયાં—————દ્રે—————ઝ-
- ૮ ગ્રામયોઃ સીમાયાં સીમા । ઉત્તરસ્યાં રાણેલોયગ્રામસ્વાંભિલગ્રામદ્. આઘીવાડા-
ગ્રામાણાં મટ્ટાશ્રીશેષદેવતભૂમૌ ચ
- ૯ સીમા । તથા ડોડિયાપાટકભૂમિસ્વંડૈકસ્યાઘાટાઃ ॥ પૂર્વસ્યાં ઇટિલાગ્રામકાલ્હરી-
ગ્રામવહિચરગ્રામાણાં સીમાયાં
- ૧૦ સીમા । દક્ષિણસ્યાં ફીંચડીગ્રામસીમાયાં સીમા । પશ્ચિમાયાં મટ્ટાશ્રીશેષદેવતભૂમૌ
સીમા । ઉત્તરસ્યાં ડોડિયાપાટકમ-
- ૧૧ લ્યન્યભૂમૌ સંતિ છસાનવહપાનીયે તથા મટ્ટાશ્રીશેષદેવતભૂમૌ ચ સીમા ॥ એવમ-
મીભિરાષાઠૈરુપલક્ષિતઃ સ્વસી- ‡
- ૧૨ માપર્યંતઃ સવૃક્ષમાલાકુલઃ સહિરણ્યભાગભોગાસદંડદશાપરાઘઃ સકાષ્ટતૃણોદકો-
પેતઃ નવનિઘાનસાહિત આભ્યાં

+ પં. ૧ વીક્ષ્ય અરપૃષ્ઠ છે. પં. ૨ વાંચો. માકલ્લય. પં. ૩ વાંચો. વર્દિ. પં. ૫ વાંચો. દેવી
પં. ૬ મટ્ટા અરપૃષ્ઠ છે. ‡ પં. ૧૧ પહેલું ચિહ્ન વ્ય નહીં સમજાય તેવું છે, —કદાચ કે બદલે હોય
વાંચો સતિષ્ઠમાન. પં. ૧૨ વાંચો. વૃક્ષ —; ભોગઃ સ; કાષ્ઠ.

- १३ देवाभ्यां आचंद्रार्ककालयावद्भोक्तव्यः । यथा दीषमानकराहिरण्यादि सर्वं सर्व-
दाज्ञाश्रवणविधायीभूत्वाऽमुकाभ्यां देवा-
- १४ भ्यां समुपनेतव्यं । सामान्यं चैतत्पुण्यफलं मत्वाऽस्मद्वंशजैरन्यैरपि भाविभोक्तृमि-
रस्मत्प्रदत्तदेवदायोऽयमड-
- १५ मनुमंतव्यः पालनीयश्च । केनापि कदापि शासनमिदं न परिपंथनीयं ॥ यत उक्तं
च व्यासेन ॥ षष्ठिर्वर्षसहस्राणि
- १६ स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । प्याछेत्ता चानुमंता च तान्येव नरकं वसेत् ॥ १ बहु-
भिर्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरा[दिभि] यस्य-
- १७ स्य यदा भूमी तस्यतस्य तदा फलं ॥ २ अस्मद्वंशे च यो राजा ऽन्योमे——
———स्तस्याहंकारमग्नो———
- १८ येत् ॥ ३ भो भूपा जन्मनः पुण्यमस्यां किमपि मामकं । सर्वेषां———म——
———। ४ ।———मिदं ऊचे
- १९ कालजातीयव्रा० महं श्रीआशादित्यसूनु———श्रीस्तंयं
- २० कलः ॥
- २१ श्रीमजयसिंहदेवस्य

०

पं. १३ वांयो यावद्भो; — दीयः— विधायीभू पं. १४ भ्यां समुप. पं. १५ वांयो भुंसी नांयो पं. १५ प्रथम अक्षर भुंसी नांयो वांयो षष्ठि;— सहस्राणि. पं. १६ वांयो तिष्ठति;— आच्छेत्ता पं. २१ वांयो श्रीमज्ज.
ले. ८२

સારાંશ

૧ પ્રસ્તાવના—(અ) વંશાવલી.

૧ મૂલરાજ પહેલો—ચૌલુક્ય કુળના કમલક્ષેત્રને વિકસાવનાર પ્રૌઢ પ્રતાપી સૂર્ય.

૨ ચામુણ્ડરાજ.

૩ વલ્લભરાજ.

૪ હર્ષભરાજ.

૫ ભીમદેવ ૧.

૬ કર્ણદેવ. ત્રૈલોક્યમહા.

૭ જયસિંહદેવ—ત્રિભુવનગંડ, વર્વરક અને અવન્તિનાથને જિતનાર, સિદ્ધોનો ચક્રવર્તિ ઓઠાંગવીર નામ ધીજી છે તે,

૮ કુમારપાલ—શાકંભરીના રાજાને યુદ્ધમાં હરાવનાર.

૯ અજયપાલ.

૧૦ મૂલરાજ ૨—ગજર્જનકોના રાજાને યુદ્ધમાં હરાવનાર.

૧૧ ભીમ—સાક્ષાત્ નારાયણ સ્વરૂપ તેના પછી તેના સ્થાને.

૧૨ જયન્તાસિંહ—અણહિલપાટકનો રાજા, અભિનવ સિદ્ધરાજ.

(બ) જયન્તાસિંહ વર્દિપથક અને અગંભૂતા અથવા ગંભૂતાના પથકના રાજપુરુષોને સંવત ૧૨૮૦, પોષ સુદિ ૩ ને મંગળવારે નીચેનું દાન જાહેર કરે છે.

૨ દાન—(૧) વર્દિપથકમાં સામ્પાવાડા ગામ. તેની સીમા:—

(અ) પૂર્વમાં શેષદેવતની ભૂમિ

(બ) દક્ષિણમાં ક્રીંચડી^૧ અને હાંસલપુર ગામો.

(ક) પશ્ચિમમાં—

(ડ) ઉત્તરે રાણેલોય, ખાંભિલ,^૨ આધિવાડા, ગામો અને ભટ્ટારક શ્રીશેષદેવતની ભૂમિ

(૨) ગંભૂતા અથવા અગંભૂતા પથકમાં શેષદેવતિમાં ભૂમિખંડ (જમીનનો ટૂકડો) તેની સીમા:—

(અ) પૂર્વે ઈટિલા કાલ્હરી અને વહિચર^૩ ગામડાં

(બ) દક્ષિણે ક્રીંચડી ગામ.

(ક) પશ્ચિમે ભટ્ટારક શ્રીશેષદેવતની ભૂમિ.

(ડ) ઉત્તરે ઢાઠિયાપક.

૩ દાનનું પાત્ર—સોલંકી રાણા આનાઓ લણ્ણપસાકે તેની માતા સલખણ્ણદેવીના પુણ્યાર્થે સલખણ્ણપુરમાં ખાંધેલાં આનલેશ્વર અને સલખણ્ણેશ્વરનાં મંદિરો.

૧ દાનપત્ર નં. ૬ (ઈ. એ. એ. ૬ પા. ૨૦૩) ના સારાંશની નોટ ૧૧ જુઓ. ૨ ક્વાર્ટર માસ્તર જનરલનું નકશાનું કમ્પેઈલ્ડ કદાચ હોય, જે રાધનપૂર સંસ્થાનમાં સુન્ડપૂરની પૂર્વે ગાયકવાડી સરહદ પર આવેલું છે ૩ વિરમગામ અને પાટણના રસ્તામાં આવેલાં કાલ્હરી અને બેચરાજી ગામો હોવાનો સંભવ છે.

ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર*

વિક્રમ સંવત્ ૧૨૮૩ કાર્તિક સુદિ ૧૫ ગુરુવાર

અક્ષરાન્તર

પત્રું પહેલું

- ૧ । ૭ । સ્વસ્તિ રાજાવલીપૂર્વવત્સમસ્તરાજાવલીસમલંકૃતમહારાજાધિરાજપરમે-
- ૨ શ્વરપરમભટ્ટારકચૌલુક્યકુલકમલિનીવિકાસનૈ[કમાર્ત્તંડશ્રી]મૂલરાજ-
- ૩ દેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમભટ્ટાર[ક]શ્રીચામુંડ[રાજ]-
- ૪ [દેવ]પાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમભટ્ટારકશ્રીવલ્લભ[રાજ]-
- ૫ [દેવ]પાદાનુધ્યાતમહારાજા[ધિ]રાજ [પર]મે[શ્વર]પરમભટ્ટાર-
કશ્રીદુર્લભરા[જ]-
- ૬ [દે]વપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમભટ્ટારકશ્રીમદ્દ્વી[મદેવ]-
- ૭ પાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમભટ્ટારકત્રૈલોક્યમલ્લશ્રીકર્ણ-
- ૮ દેવપાદાનુધ્યાતપરમેશ્વરપરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજઅવન્તીનાથવર્વરક-
- ૯ જિષ્ણુસિદ્ધચક્રવર્તિશ્રીમજ્જયસિંહદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપર[મે]-
- ૧૦ શ્વરપરમભટ્ટારકપરમમાહેશ્વરશ્રીમત્કુમારપાલદેવપાદાનુધ્યાતમહારા-
- ૧૧ જાધિરાજ[પર]મેશ્વરપરમભટ્ટારકહેલાકરદીકૃતસપાદલક્ષ્માપાલ-
- ૧૨ શ્રીઅજયદેવપાદાનુધ્યાતપરમેશ્વરપરમભટ્ટારકમ્લેછતમોનિચયચ્છન્ન[મેહી]-
- ૧૩ વલયપદ્યોતનચાર્ણમહારાજાધિરાજશ્રીમૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજા-
- ૧૪ ધિરાજપરમેશ્વરપરમભટ્ટારક અભિનવસિદ્ધરાજસપ્તમચક્રવર્તિશ્રીમદ્દ્વીમદે-
- ૧૫ વઃ સ્વભુજ્યમાનચાલીસાપથકાંતર્વર્તિનઃ સમસ્તરાજપુરુષાન્ બ્રા[ઘણોત્ત]રાંસ્તાનિ ઃ
- ૧૬ યુક્તાધિકારિણો જનપદાં [શ્ચ બોધયે] ત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા ॥શ્રીમદ્વિક્રમાદિ-

પત્રું બીજું

- ૧ [ત્યો]ત્પાદિતસંવત્સરશતેષુ દ્વાદશસુ ત્રિ[અ]શીતિ ઉત્તરેષુ લૌકિ[કકા-
ર્તિકપૂર્ણિ]માયાં ગુરુવા-
- ૨ રેડ્રાંકતોઽપિ સંવત્ ૧૨૮૩ વર્ષે લૌકિક૦ કાર્તિક સુદિ ૧૫ ગુરુવા[ચેહ]
શ્રીમદ્દળહિલપા-

* ઈ. એ. વા. ૬ પા. ૧૯૯ ૭. ખુલ્લર. પત્રાંતું માપ ૯૩“x૧૧૩” શિપિ જૈન દેવનાગરી-
લિપિ સુરક્ષિત છે. થોડા થોડાભાગોમાં અક્ષરો ઉખડી ગયા છે. પં. ૧૫ વાંચે સ્તમ્ભ.

- ३ टकेऽस्यां संबत्सरमासपक्षपूर्विकायां तिथौ स्नात्वा चराचरगुहं भगवंतं भवानीप-
तिमभ्यर्च्य संसा-
- ४ रासारतां विचिंत्य नलिनीदलगतजललवतरलतरं प्राणितव्यमाकलिज्य ऐहिकाऽ-
[मुष्मि]-+
- ५ कं च फलमंगीकृत्य पित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोभिवृद्धये नताउलीग्रामः स्वसीमाप-
[र्यन्तः स-]
- ६ वृक्षमालाकुलकाष्टतृणोदकोपेतसहिरण्यभागभोगसदंडोदशारापधः सर्व[दानी]॥
- ७ समेतो नवनिधानसहित पूर्वप्रदत्तदेवदायब्रह्मदायवर्जमंडल्यां श्रीमूलेश्वरदेवा-
- ८ य नित्यपूजार्थं तथा मठस्य मृत्यतपोधनानां भोजनार्थं च स्थानपतिः वेदगर्भराशेः
शास-
- ९ नोदकपूर्वमस्माभिः प्रदत्तः ॥ ग्रामस्यास्य आघाटा यथा पूर्वस्यां ओंकरा —
अवया — — —
- १० ग्रामयोः सीमायां सीमा । दक्षिणस्यां अवयाणिजचुयांतिजग्रामयोः सीमायां
सीमा । पश्चिमा-
- ११ यां वडसर तलपदभूमिसीमायां सीमा । उत्तरश्च ओंकुरालग्रामसीमासंलग्नवडसर
[सी]मा-
- १२ [यां] सीमा । एवममीभिर्घाटैरुपलक्षितं ग्राममेनमवगम्य तन्निवासिभिर्जनप-
दैर्यथादी-
- १३ यमानदानीभोगप्रभृतिकं सदाज्ञाश्रव[णविधेयै]र्भूत्वा अमुष्मै भट्टारकाय समुप
[ने]त-
- १४ [व्यं] सामान्यं चैतत् पुण्यफलं मत्वा अस्मद्वंशजैरन्येरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्प्र-
दत्त[देवदा]
- १५ [योऽयम]नुमंतव्यः । पालनीयश्च । उक्तं च भगवता व्यासेन । प्रष्टिवर्षसह-
श्राणि स्वर्गे तिष्ठति [भूमिदः] ।
- १६ आछेत्ता चानुमंता च तान्येव नरकं व्रजेत् । १ अस्मद्वंशज — — —
- १७ कर्मभोऽस्मि मम दत्तं न लोपयेत् । २ लिखितामिदं शासनं कायस्थान्वयप्रसूत
ठ० सा-
- १८ [ति]कुमारसुत आक्षपटलि० सोमसीहिन । दूतकोऽत्र महासांघि ठ० श्रीबहु-
देव इति श्रीमद्गीमदेवस्य

+ पं. ४ वांये। माकल्य. ॥ पं. ६ वांये। काष्ठ; पेतः; भोगः सदंडद. पं. ७ वांये। सहितः; वर्ज
पं. ८ वांये। नित्यं प्रतेः. पं. १५ वांये। षष्ठि; सहज्राणि; तिष्ठति.

સારાંશ

૧ પ્રસ્તાવના—(અ) વંશાવલી.

(૧) મૂલરાજ ૧ — ચૌલુક્ય કુળના કમલક્ષેત્રને વિકસાવનાર પ્રતાપીસૂર્ય

(૨) ચામુણ્ડરાજ

(૩) વલ્લભરાજ

(૪) દુર્લભરાજ

(૫) ભીમદેવ ૧ લો.

(૬) કર્ણદેવ, ત્રૈલોક્યમાદલ.

(૭) જયસિંહદેવ — અવન્તિપતિને વર્વરકોને જીતનાર અને સિદ્ધોનો ચક્રવર્તિ

(૮) કુમારપાલદેવ — શિવનો પરમ ભક્ત.

(૯) અજયદેવ— સાપાદલક્ષના ગાળને ખંડીઓ બનાવનાર

(૧૦) મૂલરાજ. ૨. — ગજર્જનના રાજાનો પરાજય કરનાર, પૃથ્વીને પ્રકાશિત કરનાર પ્રભાતનો સૂર્ય

(૧૧) ભીમદેવ ૨ — અભિનવ સિદ્ધરાજ, સાતમે ચક્રવર્તિ

(બ) ભીમદેવ. ૨. અણ્હિલપાટકમાંથી ચાલીસાપથકના રાજપુરૂષો અને નિવાસીઓને વિક્રમ સંવત ૧૨૮૩, શ્રાવણ સુદી ૧૫ ગુરૂવારે નીચેનું દાન જાહેર કરે છે:—

૨ દાન:— નતાઉદ્દી ગામ, તેની સીમા:—

(અ) પૂર્વમાં ઓંકર ... ... અને અવયા...

(બ) દક્ષિણમાં અવયાણિજ અને ચુયાન્તિજ ગામે.

(ક) પશ્ચિમે વડસરની તલપદ ભૂમિ

(ડ) ઉત્તરે ઓંકુરાલ અને વડસર ગામે.

૩ દાનનાં પાત્ર:— માણડલમાં મૂલેશ્વરનું મંદિર અને તેને જોડેલા મઠના યોગીઓ, નિત્ય. પૂજા અને ભોજનાર્થે; તેના દ્રષ્ટિ તરીકે— સ્થાનપતિ વેદગર્ભરાશિ (માણડલ મઠનો સ્થાન પતિ)

૪ રાજપુરૂષો — દાનનો લેખક કાયસ્થ સાતીકુમારનો પુત્ર આક્ષપટલિક સોમચીક. દૂતક મહા સાંધિવિચ્છિક ઠાકુર વહુદેવ.

આબુગિરિપર શ્રીનેમનાથના મંદિરના જૈન લેખો^૧

આર્કિઓલોજીકલ સર્વે ઓફ ધી બોમ્બે પ્રેસિડેન્સીના સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ મી. એચ. ડબ્લ્યુ. ક્રીન્સે આબુ પર્વત ઉપરનાં મંદિરોના લેખોની શાહીની છાપો ૧૯૦૨ માં તૈયાર કરી હતી, અને પ્રોફેસર હુલ્શે પ્રોફેસર કિલ્હોર્નને મોકલી હતી; જેણે તે પ્રસિદ્ધ કરવા માટે મને આપી હતી. નીચે પ્રસિદ્ધ કરેલા ૩૨ લેખો નેમનાથના મંદિરમાંથી છે, અને ચૌલુક્ય રાજા વીરધવલના મંત્રિ તેજપાલે તે મંદિર બંધાવીને ધર્મસ્થાન તરીકે આખ્યાનું જણાવે છે. હાલ આ મંદિર ‘વસ્તુપાલ અને તેજપાલનું મંદિર’ ના નામથી ઓળખાતું લાગે છે; પરંતુ લેખોમાં પાચો તેજપાલે એકલાએ જ નાંખ્યો હોવાનું જણાવ્યું હોવાથી આ નામ ખોટું છે, એ દેખીતું છે. એટલે જે મુનિને તે અર્પણ કર્યું હતું તેના નામથી ઓળખાવવાનું હું પસંદ કરું છું; અથવા લેખમાં બતાવ્યા પ્રમાણેનું તેનું અસલ નામ લૂણસિંહવસહિકા અગર લૂણવસહિકા રાખવું, વધારે યોગ્ય લાગે છે.

આબુગિરિના જૈન લેખો-લેખ નં ૧

વિક્રમ સંવત ૧૨૮૭ ફાગણ વદ ૩ રવિવાર

લેખ નં. ૧ મંદિરના એક ગોખલામાં ચણેલા પાથરના કાળા ટુકડામાં કેતરેલો છે. એચ. એચ. વિલ્સને ૧૮૨૮ માં એસિયાટિક રિસરચીઝ વો. ૧૬ પા. ૩૦૨ માં તેનું એક ભાષાન્તર પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું. પ્રોફેસર અબાજી વિશ્ણુ કાથવટેએ પોતાના સોમેશ્વરદેવની ‘કીર્તિકૌમુદી’ પુસ્તકનો વધારો ‘એ’ માં ૧૮૮૩ માં તેનો પાઠ તથા ભાષાન્તર પ્રથમ પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. ભાવનગરના આર્કિઓલોજીકલ ડિપાર્ટમેન્ટે પ્રસિદ્ધ કરેલા ” કલેક્શન ઓફ પ્રાકૃત એન્ડ સંસ્કૃત ઇન્સ્ક્રિપ્શન્સ ” ના પા. ૧૭૪ ઉપર ભાષાન્તર સાથે તેની બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થઈ હતી.

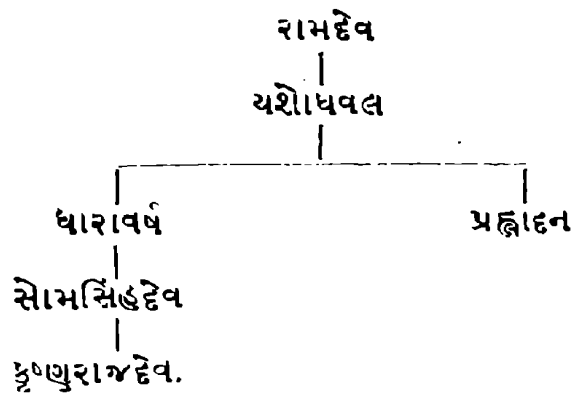
લખાણે લગભગ ૩’ ૧૩” પોહોળી ૨’ ૭” ઊંચી જગ્યા રોકેલી છે. તે સુંદર રીતે કેતરેલું અને એકંદરે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. અક્ષરોનું કદ ૩” નું છે. લિપિ જૈન નાગરી છે. વ અને વ નો તફાવત મધ્યમાં ફક્ત એક ઝીણા મીડા વડે બતાવેલો હોવાથી, અને તે મીડા છાપમાં સહેલાઈથી અદૃશ્ય થતું હોવાથી, કેટલીક વાર ઠયો અક્ષર છે તે જાણવું મુશ્કેલ થાય છે. ભાષા સંસ્કૃત છે.

શરૂઆતનો ‘ઑ’ શબ્દ, ૧૭,૨૬ અને ૩૦ મી પંક્તિઓનાં કેટલાંક વાક્યો તથા ૪૬-૪૭ પંક્તિઓ માંની છેવટની નોંધ, સિવાય આખો લેખ પદ્યમાં છે. લેખરચના ચૌલુક્ય રાજાઓના પ્રખ્યાત પુરોહિત, અને ‘કીર્તિકૌમુદી’ ના ઠર્વા સોમેશ્વરદેવે કરી હતી; પરંતુ જોકે કેટલાંક શ્લોકો કવિના મોટા લેખોની સાથે હરીફાઈ કરે છે, તો પણ એકંદરે કવિતા, કેટલીક કંટાળો ઉપજાવે તેવી પુનરૂક્તિ તથા શ્લોકો વચ્ચેનાં કેટલેક અંશેના અસંબદ્ધપણાને લીધે, અન્યવસ્થિત થઈ છે, એ નિશ્ચયપણે કહેવામાં વાંધો નથી.

સરસ્વતી અને ગણેશની સ્તુતિ પછી પ્રથમ તેજપાલના વંશનું વર્ણન આવે છે. તેઓનું જન્મસ્થાન ચૌલુક્ય રાજ્યોનું નિવાસસ્થાન અણહિલપુર શહેર હતું. વંશનો પૂર્વજ અણકપ હતો. તેનો પુત્ર ચણ્ડપ્રસાદ અને તેનો પુત્ર સોમ હતો. સોમનો પુત્ર અશ્વરાજ હતો, અને તેની સ્ત્રી કુમારદેવી હતી. તેઓને અગિઆર સંતાન હતાં. ચાર પુત્રો— લૂણિગ જે યુવાસ્થામાં જ મરી ગયો હતો, મદનદેવ, વસ્તુપાળ અને તેજપાલ; અને સાત પુત્રીઓ— જાદહૂ, માળી, સાળી, ધનદેવી, સાહેગા, વયળુકા, અને પદમલદેવી. તે કુટુંબ જૈન ધર્મ પાળતું હતું અને પ્રાગ્વાટોના વંશનું હતું. ચારે ભાઈઓને મંત્રિ, (સચિવ) કહ્યા છે. વસ્તુપાલ ચૌલુક્યોની સેવા કરતો એવું ચોખ્ખું કહ્યું છે. વસ્તુપાલ અને તેજપાલ, જેઓની વચ્ચે શુદ્ધ બંધુભાવ હોવાનું જણાય છે, તેઓનાં ખાસ વખાણ કર્યાં છે, પરંતુ આ શ્લોકોમાં કંઈ ઐતિહાસિક સૂચન નથી.

મંત્રિઓ પછી તેઓના રાજાઓ, ચૌલુક્યોનું વર્ણન આવે છે. આમાં ફક્ત કહેવાતા વાઘેલા વંશના વંશજો જ વર્ણવ્યા છે : જેવાકે—અણોરાજ, તેના પછી લવણપ્રસાદ, તેનો પુત્ર વીરધવલ. વસ્તુપાલ અને તેજપાલે કરેલી વીરધવલની સેવાનાં, તથા આ રાજાએ પૂર્ણ વિશ્વાસથી તેઓના સ્નેહનો બદલો વાળ્યો હતો તેનાં વખાણના બે શ્લોકો (૨૮, ૨૯) ઉમેરેલા છે.

તે પછી અણચિન્તવ્યું જ અખુંદ પર્વત, એટલે હાલના આખુ પર્વતનું વર્ણન શરૂ થાય છે. અને તે પછી તેવી જ અસંખ્ય રીતે ચંદ્રાવલીના પરમારોની વંશાવલી શરૂ થાય છે. આ શ્લોકો આંહિ દાખલ કરવાનું કારણ એ છે કે, તેજપાલે આ મંદિર આખુ પર્વત ઉપર બંધાવ્યું હતું; અને આ પર્વત પરમારોના રાજ્યની હદમાં આવ્યો હતો. આ કારણ લેખના અંત ભાગમાંથી જ જણાય છે. પરમારોનું વર્ણન તેઓની ઉત્પત્તિ વિષેની દંતકથાથી શરૂ થાય છે. તેઓનો મૂળ પુરૂષ જેના ઉપરથી તેઓએ પોતાનું નામ ધારણ કર્યું હતું, તે વસિષ્ઠના યજ્ઞમાંથી ઉત્પન્ન થયો હતો અને પોતાના શત્રુઓનો નાશ (પર-મારણ) કરવામાં આનંદ માનતો હોવાથી તે ઋષિએ તેને પરમાર નામ આપ્યું હતું, એમ કહેવાય છે. તે વંશમાં પ્રથમ ધૂમરાજ થયો. અને તેના પછી ધન્ધુક, ધ્રુવભટ્ટ અને રામદેવ સુધી અન્ય રાજાઓ થયા. રામદેવથી સળંગ વંશાવલી શરૂ થાય છે, જે નીચે પ્રમાણે છે:—

આ વંશાવલી ઉપરાંત લેખમાં ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી કેટલીક હકીકત અપાયેલી છે. યશોધવલે જ્યારે જાણ્યું કે માગવાનો રાજા બદલાય ચૌલુક્ય રાજા કુમારપાલનો શત્રુ થયો છે ત્યારે તેણે તેને તરત જ મારી નાંખ્યો હતો, એમ કહ્યું છે. શ્લોકના શબ્દોમાંથી આપણે એમ માની શકીએ કે વિક્રમ—સંવત ૧૨૬૫ ના આખુ પર્વતના લેખમાં યશોધવલના પુત્ર ધારાવર્ષને કુમારપાલના ભત્રિજા ભીમદેવ રાજાના ખંડીયા રાજા તરીકે વર્ણવ્યો છે તેવી જ રીતે યશોધવલ કુમારપાલનો ખંડીયો રાજા હતો. એટલે ખીજે સ્થળે કુમારપાલે પોતે બદલાલનો નાશ કર્યો એમ કહ્યું છે તેમાં કંઈ નવાઈ નથી. સોમેશ્વરની “ કીર્તિકૌમુદી ” માં કહ્યું છે કે, કુમારપાલે આવેશને

લીધે લડાઈમાં બદલાલ અને મલ્લિકાર્જુન રાજાઓનાં મસ્તકો વિજયશ્રીનાં સ્તનોની જેમ પકડ્યાં હતાં. ભાવ બૃહસ્પતિના વલ્લી સંવત ૮૫૦ ના સોમનાથપટ્ટના લેખમાં તેને “ તે હાથી ઓનાં—ધારાના રાજા બદલાલ, અને જંગલના રાજાનાં—મસ્તકો ઉપર તરાપ મારતો સિંહ ” કહ્યો છે. કુમારપાલના પૂર્વાધિકારિ જયસિંહ દેવની છેલ્લામાં છેલ્લી તારીખ વિક્રમ સંવત ૧૧૬૬ છે. કુમારપાલના પોતાના રાજ્યનો વહેલામાં વહેલો લેખ વિક્રમ—સંવત ૧૨૦૨ નો છે. મેરૂતુંગના “ પ્રબંધચિન્તામણિ ” મુજબ જયસિંહદેવે વિક્રમ સંવત ૧૧૬૬ સુધી રાજ્ય કર્યું હતું. અને એ જ લેખકની “ વિચારશ્રેણી ”માં તેના મૃત્યુની તારીખ વિક્રમ સંવત ૧૧૬૬ ના કાર્તિક શુકલ પક્ષ ૩, અને તેના ઉત્તરાધિકારિના રાજ્યારોહણની તારીખ તે જ વર્ષના માર્ગ-શીર્ષ શુકલ પક્ષ ૪ આપી છે.^૧ એટલે બદલાલનું મૃત્યુ સોમનાથ પાટણના લેખોની તારીખ-ઇ. સ. ૧૧૪૨ અને ૧૧૬૬ વચ્ચે થયું હશે. તેમ છતાં એ નામનો રાજા આ સમયના માળવાના પરમાર રાજાઓ અથવા બીજા કોઈ પણ સમયના રાજાઓમાં થયો નથી. અને બદલાલ આ પરમાર વંશનો હોય તે એ તદ્દન અસંભવિત છે. તે કોણ હતો અને માળવાનું રાજ્ય શી રીતે મેળવવા પામ્યો એ સમજાવવાનો જવાબ હાલ આપી શકાતો નથી. પરંતુ પ્રોફેસર કલ્હણે લંબાણ-પૂર્વક જે વિવેચન કર્યું છે તે તરફ ધ્યાન ખેંચવા માગુ છું.^૨ તેઓ કહે છે કે, યશોવર્મનના મૃત્યુ પછી—જે ઇ. સ. ૧૧૩૫ અને ૧૧૪૪ વચ્ચે થયું હોય તેમજ—માળવાના રાજ્યમાં અરાજકતા હોવી જોઈએ જેનો લાભ લેવાને કોઈ વિજયી અથવા પચાવી પાડનારની ઇચ્છા થઈ હોવી જોઈએ.

ધારાવર્ષ, જેને મૃગયા કરવાનો અત્યંત શોખ હોવાનું જણાય છે, કૌંકણ અથવા કૌંકણના રાજાનો શત્રુ હતો પણ તે સંબંધે કંઈ વિગત આપી નથી. ઉપર કહેલા આબુ પર્વતના વિક્રમ સંવત ૧૨૬૫ (ઇ. સ. ૧૨૦૬)ના લેખમાં ધારાવર્ષ “ તે ચન્દ્રાવતીનો માત્રિક અને અસુરો(માણસલોકો)નો શંભુ ” ભીમદેવ ૨ જાનો ખંડિયો રાજા હોવાનું જણાવ્યું છે.

તેના અનુજ પ્રહ્લાદનને “ સામંતસિંહે જ્યારે ગુર્જર રાજાની સત્તાને લડાઈમાં તોડી નાંખી ત્યારે તેનું રક્ષણ કરવામાં જેની તરવાર કુશળ હતી તે ” એમ વર્ણવ્યો છે. જે ગુર્જર રાજાને સામંતસિંહનાથી પ્રહ્લાદનને ખચાવ્યો હતો તે ભીમદેવ ૨ જો હતો. પરંતુ તે સામંતસિંહ કોણ હતો, એ કહેવું મુશ્કેલ છે. કંઈ વધારે વિગત આપી ન હોવાથી અને તે નામ આ સમયમાં સામાન્ય હોવાથી તેને કોઈ પણ રાજા તરીકે ચોક્કસપણે ઓળખાવી શકાતો નથી. મારા મત પ્રમાણે આ લેખના સામંતસિંહ તરીકે ઓળખાવવાનો સૌથી વધારે હક્ક આબુ પર્વત અને સાદવીપના લેખોમાં ખતાવેલા તે નામના ગુહિલ રાજાને છે. પહેલા લેખમાં તેનું વિજયસિંહ પછી પાંચમું નામ છે, જે વિજયસિંહ આશરે ઇ. સ. ૧૧૨૫ માં થયો હશે, અને તે લેખમાં તેજસિંહની પહેલાં તેનું (ગુહિલરાજાનું) પાંચમું સ્થાન છે. તેજસિંહનો ચિતોડગઢનો લેખ વિક્રમ સંવત ૧૩૨૪=ઇ. સ. ૧૨૬૭ નો છે. આથી ગુહિલે લગભગ ઇ. સ. ૧૨૦૦ માં રાજ્ય કર્યું હોવાનું જણાય છે, અને આ અનુમાન ઇ. સ. ૧૨૦૬ માં તેનો શત્રુ પ્રહ્લાદન યુવરાજ હતો, એ વાત સાથે ખરેખર ખંધ ખેસતું આવે છે. અને ભૂગોલની દૃષ્ટિએ પણ ચન્દ્રાવતીના પરમાર રાજાના પ્રદેશની સરહદ પર આવેલો ગુહિલોનો પ્રદેશ મેદપાટ હોવાનું મેં કહ્યું છે તેમાં કાંઈ વાંધા જેવું નથી. એટલે પેતાના સાર્વભૌમ રાજાનો ખચાવ ગુહિલ રાજાના હુમલાથી પ્રહ્લાદન કરે, એ કુદરતી છે. ચોલુક્યો અને ગુહિલોના સંબંધ મૈત્રિનો નહતો, એ વીરધવલના પુત્ર વીસલદેવના એક દાનપત્ર ઉપરથી પૂરવાર થાય છે. તેમાં રાજાને “ મેદપાટ-

૧ ઇ. એ. વો. ૧૦ પા. ૧૬૨ ૨ ઇ. એ. વો. ૧૬ પા. ૩૪૮ ૩ યશોવર્મનનો સૌથી છેલ્લો લેખ વિક્રમ સં. ૧૧૬૨ નું ‘ ઉજ્જૈનનું પત્ર ’ છે, અને સૌથી જૂનો તેના પુત્ર લક્ષ્મીવર્મનનો વિક્રમ સંવત ૧૨૦૦ નું ‘ ઉજ્જૈનનું પત્ર ’ છે. જુઓ ઇ. એ. વો. ૧૬ પા. ૩૪૯ અને પા. ૩૫૨ ૪ ઇ. એ. વો. ૧૬ પા. ૩૪૭. ૫ ભાવનગર ઈન્સ્ટી-પ્શન્સ પા. ૧૧૮

કેદશ કલુષ-રાગ્યવહિ-કન્દોષ્ણેદન-કુદાલકલ્પ, ”- ‘મેદપાટક દેશના કલુષિતરાજ્યરૂપી વેલીના કંઠ-ને ઉખેડનાર કુહાડી જેવો જે છે”-તેના ઇલકાખ આપ્યો છે.

પ્રહ્લાદનનાં લડાયક પરાક્રમે ઉપરાંત તેની વિદ્વત્તા પણ વારંવાર વર્ણવાયલી છે. આ પ્રશંસા જોડી નથી. તે યુવરાજ હતા ત્યારે તણે લેલખો “પાર્થિવરાક્ષ” નામનો ‘વ્યાયોગ’ આપણને મળ્યો છે. તથા ‘સારઙ્ગધરપદ્ધતિ’ માં તેના રચેલા કેટલાક શ્લોકો પણ છે.

સોમસિંહદેવ વિષે જણાવવા જેવું એ છે કે તેણે બ્રાહ્મણોના કર માફ કર્યા હતા.

પરમારોની વંશાવલી પછી ફરીથી તેજપાલના વંશ વિષે વર્ણન આવે છે. શ્લોકો ૪૩-૪૬ માં તેજપાલના બંધુ વસ્તુપાલ, તેની સ્ત્રી લક્ષ્મિતાદેવી અને ખાસ કરીને તેઓના પુત્ર જયંતસિંહ અથવા જૈત્રસિંહનું વર્ણન આવે છે. શ્લોક ૪૭-૪૯ માં તેજપાલની પોતાની પ્રશંસા આપેલી છે. ત્યાર બાદ તેજપાલની સ્ત્રી અનુપમદેવીના પિતાના વંશનું વર્ણન આપેલું છે. (શ્લોક ૫૦-૫૪) આ વર્ણન ચંદ્રાવતીના રહીશ અને પ્રાગ્વાટ કુટુંબના ગાગાથી શરૂ થાય છે. (શ્લોક ૫૦) તેના પુત્ર ધરણિગ હતો. તે ત્રિભુવનદેવીને પરણ્યો હતો. તેઓની પુત્રી અનુપમદેવી હતી. (શ્લોક ૫૩-૫૪) તેજપાલ અને અનુપમદેવીનો પુત્ર લાવણ્યસિંહ અથવા લુણ્યસિંહ હતો. (શ્લોક ૫૫-૫૭) શ્લોક ૫૮માં તેજપાલના વડિલ બંધુ મદલદેવના કુટુંબની ટુંકી નોંધ આપેલી છે. મદલદેવ અને તેની સ્ત્રી લીલુકાને એક પુત્ર, પુણ્યસિંહ હતો. તે અદ્વલજી દેવીને પરણ્યો હતો અને તેને પેથડ નામનો એક પુત્ર હતો.

શ્લોક ૫૯ અને ૬૦ માં કહ્યું છે કે, તેજપાલે અભ્યુદ પર્વત ઉપર આ નેમિનાથનું મંદિર પોતાની સ્ત્રી અનુપમા અને પુત્ર લાવણ્યસિંહના શ્રેય માટે બંધાવ્યું હતું. અને તે પછીના પાંચ શ્લોકો(૬૧-૬૪)માં તે મંદિરની કેટલીક વિગતો આપી છે. મંદિર ઘોળા આરસપાણનું છે. તેમાં આગળ એક મોટો મણ્ડપ અને તેની બાજુઓએ જૈનો માટે બાવન મંદિરો તથા આગળ ‘બલાનઠ’-પથરની બેઠક છે. તે ઉપરાંત તેમાં ચણ્ડપ, ચણ્ડપ્રસાદ, સોમ, અશ્વરાજ, લૂણિગ, મદલદેવ, વસ્તુપાલ, તેજપાલ, જૈત્રસિંહ, અને લાવણ્યસિંહનાં હાથણીઓ ઉપલબ્ધ છે. આ પુણાં પાછળ ફરીથી આ દેશનાં પુત્રાં દરેકની સ્ત્રીઓ સાથે ઘોળા આરસપાણના બટકો ઉપર મૂક્યાં છે.

વસ્તુપાલ અને તેજપાલના માનમાં લખેલા અને ખાસ કરીને તેઓનાં ધર્મોદાય રથજોની પ્રશંસા કરતા શ્લોકો વડે વર્ણન પૂરું થાય છે.

આના પછી તરત જ વસ્તુપાલ અને તેજપાલના પુરોહિતોના કુટુંબની વંશાવલી આવે છે. (શ્લોકો ૬૬-૭૨). તેઓ નાગેન્દ્ર ગચ્છના હતા. તેઓનાં નામ અનુક્રમે મહેન્દ્રસુરિ, શાન્તિસુરિ, આનન્દસુરિ, અમરસુરિ, હરિભદ્રસુરિ, વિજયસેનસુરિ, ઉદયપ્રભસુરિ છે. શ્લોક ૭૧ માં બતાવ્યા પ્રમાણે છેલ્લો તેનાં કાળો માટે પ્રખ્યાત હતો. આ કવિતાના નમુનાઓ ગિરનારના કેટલાક લેખોમાં સાચવેલા છે.

લેખના છેલ્લા શ્લોકો(૭૨-૭૪)માં આશીર્વાદ છે, અને તેમાં કહ્યું છે કે, ચૈલુમ્બરાજ જેના પાદનું સેવન કરે છે એ સોમશ્વરદેવે મંદિરની આ પ્રશસ્તિ લખી છે. લેખ કોતરનાર ચંડશ્વર, જે ધાંધલનો પુત્ર અને કેલહણનો પૌત્ર હતો, તેનું નામ તથા ઉપર કહેલા જૈન પુરોહિત વિજયસેનસુરિએ મંદિર અર્પણ કર્યું તે તારીખ વગેરે ગદ્યમાં ઉમેરેલાં છે. અર્પણ કરવાનો દિવસ શ્રીવિક્રમ સંવત ૧૨૮૭ ના ફાલ્ગુન કૃષ્ણપક્ષ ૩ ને રવિવાર હતો. મહિનાના નામના પહેલા બે અક્ષરો ભૂંસાઈ ગયા છે એટલે પ્રો. કાથવટેએ કહ્યું છે તેમ તેને શ્રાવણ માસ કહી શકાય એ સાચું છે, પરંતુ લેખ નં. ૨ માં તારીખ ફરી વાર આપી હોવાથી ‘ફાલ્ગુન’ પાઠ શંકા રહિત છે. પ્રોફેસર કિલ્હોર્ને^૧ બતાવ્યું છે તે પ્રમાણે, આ તારીખ, રવિવાર, ૩ જી માર્ચ ઇ. સ. ૧૨૩૦ ને મળતી આવે છે.

૧ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૨૧૦ ૨ લિસ્ટ ઓફ ઈન્સ્ક્રિપ્શન્સ ઓફ નોર્થર્ન ઈન્ડિયા-પા. ૩૦

અક્ષરાન્તર

- ૧ ઑ ॥ વંદે સરસ્વતીં દેવીં યાતિ યાર્કા[વ]માનસં । ની[યમા]ના [નિજેને]
વ [યાનમા]નસ[વ]સિન[। ।] ॥ ૧ ॥ યઃ [ક્ષ]ાંતિમા[નપ્ય રુ[ણઃ પ્રકોપે
શાંતોપિ' દીપ્તિ]ઃ સ્મરનિગ્રહાય । નિમીલિતાક્ષો[પિ સમ]પ્રદર્શી સ વઃ
શિવાયાસ્તુ શિ-
- ૨ [વાત]નૂજઃ ॥ ૨ અણહિલપુરમાસ્તિ સ્વાસ્તિપાત્રં પ્રજા[નામ]જરાજિર[ઘુતુલ્યૈ]ઃ
પા[લ્ય]માનં ચુ[લુલ્યૈઃ] । [ચિરમ]તિરમણીનાં ય[ત્ર વક્ત્રે] દુ [મંદી]
કૃત ઇવ[સિ]તપક્ષપ્રક્ષયેપ્યંધકારઃ ॥ ૩ તત્ર પ્રાગ્વાટાન્વયમુકુટં કુટજપ્રસૂન-
- ૩ વિશદયશઃ । દાનવિનિર્જિતકલ્પદ્રુમષંડશ્ચંડપઃ સમભૂત ॥ ૪ ચંડપ્ર[સા]દસં
[જ]ઃ સ્વકુલ[પ્રાસા]દહેમદંડોઽસ્ય । પ્રસર[ત્કી]ર્તિપતાકઃ પુણ્યવિપાકેન
સૂનુરભૂત ॥ ૫ આત્મગુણૈઃ કિરણૈરિવ સોમો રોમોદ્ગમં સતાં કુ— ॥
- ૪ ઝ્વન્ । ઉદગાદગાધમધ્યાદુઘોદધિવાંધવાત્તસ્માત્ ॥ ૬ એતસ્માદજનિજિનાધિ[ના]-
થમાક્તિં વિભ્રાણઃ સ્વમનસિશશ્વદશ્વરા[જ]ઃ । તસ્યાસીદ્યિતતમા કુમારદેવી
દેવીવ ત્રિપુરારિપોઃ કુમારમાતા ॥ ૭ તયોઃ પ્રથમપુ— ॥
- ૫ ત્રોઽમૂન્મત્રી લૂણિગસંજ્ઞયા । દૈવાદવાપ બાલોઽપિ સાલોક્યં [વ]ા સવેન[સ]ઃ ॥ ૮ ॥
પૂર્વમેવ સચિવઃ સ કોવિદૈર્ગણ્યતે સ્મ ગુણવત્સુ લૂણિગઃ । યસ્ય નિસ્તુષ્પતેર્મનીષયા
ધિક્કૃતેવ ધિષણસ્ય ધીરપિ ॥ ૯ શ્રીમલ્લદેવઃ શ્રિ-
- ૬ તમલ્લિદેવસ્તસ્યાનુજો મંત્રિમતલ્લિકાઽભૂત । બભૂવ યસ્યાન્યધનાંગનાસુ લુબ્ધા ન
બુદ્ધિઃશમલબ્ધબુદ્ધેઃ ॥ ૧૦ ધર્મવિધાને ભુવનચ્છિદ્રપિધાને વિભિન્નસંધાને । સૃષ્ટિ-
કૃતા ન હિ સૃષ્ટઃ પ્રતિમલ્લો મલ્લદેવ- ॥
- ૭ સ્ય ॥ ૧૧ નીલનીરદકદમ્બકમુક્તશ્વેતકેતુકિરણોદ્ધરણેન । મલ્લદેવયશસા ગલ-
હસ્તો હસ્તિમલ્લદશનાંશુષુ દત્તઃ ॥ ૧૨ તસ્યાનુજો વિજયતે વિજિતેન્દ્રિયસ્ય સાર-
સ્વતામૃતકૃતાદ્ભુતહર્ષવર્ષઃ । શ્રીવસ્તુ-
- ૮ [પા]લ ઇતિ ભાલતલસ્થિતાનિ દૌસ્થ્યાક્ષરાણિ સુકૃતી કૃતિનાં વિહૃંપન્ ॥ ૧૩
વિરચયતિ વસ્તુપાલશ્ચુલુક્યસચિવેષુ કવિષુ ચ પ્રવરઃ । ન કદાચિદર્થહરણં શ્રીક-
રણે કાવ્યકરણે વ ॥ ૧૪ તેજઃપાલપાલિતસ્વા-
- ૯ મિતેજઃપુંજઃ સોયં રાજતે મંત્રિરાજઃ । દુર્વૃત્તાનાં શંકનીયઃ કનીયાનસ્ય આતા
વિશ્વવિભ્રાંતકીર્તિઃ ॥ ૧૫ તેજઃપાલસ્ય વિષ્ણોશ્ચ કઃ સ્વરૂપં નિરૂપયેત્ !
સ્થિતં જગત્રયીસૂત્રં યદીયોદરકંદરે ॥ ૧૬ જાલ્હૂમાઝસાઝ

- १० धनदेवीसोहगावयजुकारुयाः । पदमलदेवी चैषां क्रमादिमाः सप्त सोदर्यः ॥ १७ एतेऽश्वराजपुत्रा दशरथपुत्रास्त एव चत्वारः । प्राप्ताः किल पुनरवनावेकोदर-वासलोभेन ॥ १८ अनुजन्मना समेतस्तेजःपा- ।
- ११ लेन वस्तुपालोऽयं । मदयति कस्य न हृदयं मधुमासो माधवेनेव ॥ १९ पंथान-मेको न कदापि गच्छेदिति स्मृतिप्रोक्तमिव स्मरंतौ । सहोदरौ दुर्द्धरमोहचौरे संभूय धर्माध्वनि तौ प्रवृत्तौ ॥ २० इदं सदा सो-
- १२ दरयोरुदेतु युगं युगव्यायतदोर्युगश्रि । युगे चतुर्थेऽप्यनघेन येन कृतं कृतस्यागमनं युगस्य ॥ २१ मुक्तामयं शरीरं सोदरयोः सुचिरमेतयोरस्तु । मुक्तामयं किल महीबलयमिदं भाति यत्कीर्त्या ॥ २२ ए- ।
- १३ कोत्पत्तिनिमित्तौ यद्यपि पाणी तयोस्तथाप्येकः । वामोऽभूदनयोर्न तु सोदरयोः कोपि दक्षिणयोः ॥ २३ धर्मस्थानाकितामुर्वी सर्वतः कुर्वताऽमुना । दत्तः पादो बलाद्धुयुगलेन कलेर्गले ॥ २४ इतश्चोलुक्यवीरा- ।
- १४ णां वंशे शाखाविशेषकः । अर्णोराज इति ख्यातो जातस्तेजोमयः पुमान् ॥ २५ तस्मादनंतरमनंतरितप्रतापः प्रापक्षितिं क्षतरिपुर्लवणप्रसादः । स्वर्गापगाजलबल-क्षितशंखशुभ्रावम्राम यस्यलवणब्धिमतीत्य कीर्तिः
- १५ ॥ २६ सुतस्तस्मादासीदशरथककुस्थप्रतिकृतेः प्रतिक्ष्मापालानां कबलितबलो वीर-धवलः । यशः पुरे यस्य प्रसरति रतिक्लान्तमनसामसाध्वीनां भग्नाऽभिसरणकलायां कुशलता ॥ २७ चौलुक्यः सुकृती स वीरधवलः क- ।
- १६ णेजपाना जपं य कर्णेपि चकार न प्रलपतामुद्दिश्य यौ मंत्रिणौ । आभ्यामभ्युद-यातिरेकरुचिरं राज्यं स्वभर्तुः कृतं वाहानां निवहा घटाः करटिनां बद्धाश्च सौ-धांगणे ॥ २८ तेन मंत्रिद्वयेनायं जाने जानूपवर्तिना । वि-
- १७ भुर्भुजद्वयेनेव सुखमाश्लिष्यति श्रियं ॥ २९ इतश्च गौरीवरश्चशुरभूधरसंभवोऽयमस्त्यर्बुदः ककुदमद्रिकदंबकस्य । मंदाकिनीं घनजटेदधदुत्तमां [गे] यः श्याल-कः शशिभृतोऽभिनयं करोति ॥ ३० कचिदिह विहरंतीर्वी- ।
- १८ क्षमाणस्य रामाः प्रसरति रतिरंतर्मोक्षमाकांक्षतोऽपि । कचन मुनिभिरर्थ्या पश्य-तस्तीर्थवीथीं भवति भवविरक्ता धीरधीरात्मनोऽपि ॥ ३१ श्रेयः श्रेष्ठवशिष्ठहोम-हुतमुक्कुंडान्मृतंडात्मजप्रद्योताधिकदेहदीधितिभ-
- १९ रः कोप्याविरासीन्नरः । तं मत्वा परमारणैकरसिकं स व्याजहार श्रुतेराधारः पर-मारहत्यजनि तन्नामाऽथ तस्यान्वयः ॥ ३२ श्रीधुमराजः प्रथमं बभूव भूवासवस्तत्र नरेद्रवंशे । भूमीभृतो यः कृतवानभिज्ञान् पक्षद्वयोच्छे-

- २० दनवेदनासु ॥ ३३ धंधुकध्रुवभटादयस्ततस्ते रिपुद्विपघटाजितोऽभवन् । यत्कुलेऽ-
जनि पुमान्मनोरमो रामदेव इति कामदेवजित् ॥ ३४ रोदः कंदरवर्चिकीर्तिल-
हरीलिसामृतांशुद्युतेरप्रद्युम्नवशो यशोधवल इ-
- २१ त्यासीत्तनूजस्ततः । यश्चौलुक्यकुमारपालनृपतिप्रत्यर्थितामागतं मत्वा सत्वरमेव
मालवपतिं बल्ललमालब्धवान् ॥ ३५ शत्रुश्रेणीगलविदलनोन्निद्रनिस्तृशैधरो धा-
रावर्षः समजनि सुतस्तस्य विश्वप्रशस्यः । क्रोधाकांतप्र- ।
- २२ धनवसुधानिश्चले यत्र जाताश्च्योतन्नेत्रोत्पलजलकणाः कौंकणाधीशपत्न्यः ॥ ३६
सोयं पुनर्दाशरथिः पृथिव्यामव्याहतौजाः स्फुटमुज्जगाम । मारीचवैरादिव योऽ-
धुनापि[मृ]गव्यमव्यग्रमतिः करोति ॥ ३७ सामं-
- २३ तसिंहसमितिक्षितिर्विक्षतौजः श्रीगूर्जरक्षितिपरक्षणदक्षिणासिः । प्रह्लादनस्तदनजो
दनुजोत्तमारिचारिमत्र पुनरुज्ज्वलयांचकार ॥ ३८ देवी सरोजासनसंभवा किं कामप्रदा
किं सुरसौरभेयी प्रह्लादनाकारधरा
- २४ धरायां मायातवत्येष न निश्चयो मे ॥ ३९ धारावर्षसुतोऽयं जयति श्रीसोमसिंहदे-
वो यः । पितृतः शौर्यं विद्यां पितृव्यकादानमुभयतो जगृहे ॥ ४० मुक्ता विप्रक-
रानरातिनिकरान्निर्जित्य तत्किंचन प्रापत्संप्रति सोम-
- २५ सिंहनृपतिः सोमप्रकाशं यशः । येनोर्वीतलमुज्ज्वलं रचयताप्युत्ताम्यतामीर्ष्या
सर्वेषामिह विद्विषां न हि मुखान्मालिन्यमुन्मूलितं ॥ ४१ वसुदेवस्येव सुतः
श्रीकृष्णः कृष्णराजदेवोऽस्य । मात्राधिकप्रतापो यशोद-
- २६ यासंश्रितो जयति ॥ ४२ इतश्च अन्वयेन विनयेन विद्यया विक्रमेण सुकृतक-
मेण च । कापि कोपि न पुमानुपैति मे वस्तुपालसदृशो दृशोः पथि ॥ ४३ दयिता
ललितादेवीतनयमवीतनयमापसचिवेन्द्रात् । नाम्नाजयंत- ।
- २७ सिंहं जयंतमिन्द्रात्पुलोमपुत्रीव ॥ ४४ यः शैशवे विनयवैरिणि बोधवंध्ये धत्ते नयं
च विनयं च गुणोदयं च । सोयं मनोभवपराभवजागरूकरूपो न कं मनसि
चुंबति जैत्रसिंहः ॥ ४५ श्रीवस्तुपालपुत्रः कल्पायुरयं जयं-
- २८ तसिंहोऽस्तु । कामादधिकं रूपं निरूप्यते यस्य दानं च ॥ ४६ स श्रीतेजः
पालः सचिवश्चिरकालमस्तु तेजस्वी । येन जना निश्चिताश्चितामणिनेव नंदति
॥ ४७ यच्चाणक्यामरगुरुद्वयाधिशुक्रादिकानां प्रागुत्पादं व्यधित भुवने

- २९ मंत्रिणां बुद्धिधाम्नां । चक्रेऽभ्यासः स खलु विधिना नूनमेनं विधातुं तेजःपालः
कथमितरथाधिक्यमापैष तेषु ॥ ४८ अस्ति स्वस्तिकेतनं तनुभृतां श्रीवस्तुपा-
लानुजस्तेजःपाल इति स्थितिं बलिकृतामुर्वीतले पालयन् । आत्मीयं ब-
- ३० हु मन्यते न हि गुणग्रामं च कामंदाकश्चाणक्योपि चमत्करोति न हृदि प्रेक्षास्पदं
प्रेक्ष्य यं ॥ ४९ इतश्च ॥ महं श्रीतेजःपालस्य पत्न्याः श्रीअनुपमदेव्याः पितृ-
वंशवर्णनं ॥ प्राग्वाटान्वयमंडनैकमुकुटं श्रीसांद्रचंद्रावतीवास्तव्यः स्त-
- ३१ वनीयकीर्तिलहरिप्रक्षालितक्षमातलः । श्रीगागाभिधयासुधीरजनि यदृत्तानुरागादभूत्को
नासप्रमदो नदोलितशिरा नोद्भूतरोमा पुमान् ॥ ५० अनुसृतसज्जनसरणिर्धरणि-
गनामा बभूव तत्तनयः । स्वप्रभुहृदये ।
- ३२ गुणिना हारेणेव स्थितं येन ॥ ५१ त्रिभुवनदेवी तस्य त्रिभुवनविख्यातशीलसं-
पन्ना । दयिताऽभूदनयोः पुनरंगं द्वेधामनस्त्वेकं ॥ ५२ अनुपमदेवी देवी साक्षा-
द्दक्षायणीव शीलेन । तद्गुहिता सहिता श्रीतेजःपालेन
- ३३ पत्न्याऽभूत् ॥ ५३ इयमनुपमदेवी दिव्यवृत्तप्रसूनव्रततिरजनि तेजःपालमंत्री-
शपत्नी । नयविनयविवेकौचित्यदाक्षिण्यदानप्रमुखगुणगणेंदुद्योतिताशेषगोत्रा ॥ ५४
लावण्यसिंहस्तनयस्तयोरयं रयं जयन्ति- ।
- ३४ ि[द्र]यदुष्टवाजिनां । लब्ध्वापि मीनध्वजमंगलं वयः प्रयाति घर्मैकविधायिनाऽ-
ध्वना ॥ ५५ श्रीतेजःपालतनयस्य गुणानमुष्यश्रीलूगासिंह कृतिनः कति न स्तुवं-
ति । श्रीबंधनोद्धरतरैरपि यैः समंतादुद्दामता । त्रिजगति कि-
- ३५ यते स्मकीर्तेः ॥ ५६ गुणधननिधानकलशः प्रकटोऽयमवेष्टितश्च खलसर्पैः ।
उपचयमयते सततं सुजनैरुपजीव्यमानोऽपि ॥ ५७ मल्लदेवंसचिवस्य नंदनः पूर्ण-
सिंह इति लीलुकासुतः । तस्य नंदति सुतोयमहणा-
- ३६ देविभूः सुकृतवेश्म पेथडः ॥ ५८ अभूदनुपमा पत्नी तेजःपालस्य मंत्रिणः ।
लावण्यसिंहनामायमायुष्मानेतयोः सुतः ॥ ५९ तेजःपालेन पुण्यार्थं तयोः पुत्रकल-
त्रयोः । हर्म्य श्रीनेमिनाथस्य तेने तेनेदमर्बुदे ।
- ३७ ॥ ६० तेजः पाल इति क्षितींदुसचिवः शंखोज्ज्वलाभिः शिलाश्रेणीभिः स्फुरदिं
दुकुंदरुचिरं नेमिप्रभोर्मदिरं । उच्चैर्मंडपमग्रतो जिन[वरा]वासद्विपंचाशतं तत्पा-
श्रेषु बलानैकं च पुरतो निष्पादयामासिवान् ॥ ६१ श्रीमच्छंड-
- ३८ [प]संभवः[सम]भवच्छंडप्रसादस्ततः सोमस्तत्प्रभवोऽश्वराज इति तत्पुत्राः
पवित्राशयाः । श्रीमल्लूणिगमल्लदेवसचिवश्रीवस्तुपालाहयास्तेजः पालसमन्विता
जिनमतारामोन्नमनीरदाः ॥ ६२ श्रीमंत्रीश्वरवस्तुपालतनयः श्रीजै-

- ३९ त्रसिंहाह्वयस्तेजःपालसुतश्च विश्रुतमतिर्लावण्यसिंहाभिधः । एतेषां दशमूर्त्तयः
करिवधस्कंधाधिरूढाश्चिरं राजंते जिनदर्शनार्थमयतां दिग्मायकानामिव ॥ ६३ मूर्त्ती-
नामिह पृष्ठतः करिवधू पृष्ठप्रतिष्ठाजुषांतन्मूर्त्तीर्विम-
- ४० लाशमखत्तकगताः कांतासमेता दश । चौलुक्यक्षितिपालवीरधवलस्याद्वैतबंधुः
सुधीस्तेजःपाल इति व्यधापयदयं श्रीवस्तुपालानुजः ॥ ६४ तेजःपालः सक-
लप्रजोपजीव्यस्य वस्तुपालस्य । सविधे विभाति सफलः
- ४१ सरोवरस्येव सहकारः ॥ ६५ तेन भ्रातृयुगेन याप्रतिपुरग्रामाध्वश्चैलस्थलं वापी-
कूपानिपानकाननसरः प्रासादसत्रादिकौ । धर्मस्थानपरंपरा नवतरा चक्रेऽथ जी-
र्णोद्धृता तत्संख्यापि न बुध्यते यदि परं तद्वेदि-
- ४२ नी मेदिनी ॥ ६६ शंभोः श्वासगतागतानि गणयेद्यः सन्मतियोऽथ वा नेत्रोन्मी-
लनमीलनानि कलयेन्मर्कडनाम्नो मुनेः । संख्यातुं सचिवद्वयीविरचितामेतामपेतापर-
व्यापारः सुकृतानुकीर्त्तनततिं सोप्युज्जिहीते यदि ।
- ४३ ॥ ६७ सर्वत्र वर्त्ततां कीर्त्तिरश्वराजस्य शाश्वती । सुकर्तुमुपकर्तुं च जानीते यस्य
संततिः ॥ ६८ आसीच्चंडपमंडितान्वयगुरुर्नागेंद्रगच्छश्रियश्चूडारत्नमयलसिद्धम-
हिमा सूरिर्महेंद्राभिधः । तस्माद्विस्मयनीयचारुचरितः श्रीशांति-
- ४४ [सूरिस्त] तोप्यानंदामरसूरियुग्ममुदयचन्द्रार्कदीप्रद्युति ॥ ६९ श्रीजैनशासनवनीन-
वनीरवाहः श्रीमांस्ततोऽप्यघहरो हरिभद्रसूरिः । विद्यामदोन्मदगदेष्वनवद्यवैद्यः
ख्यातस्ततो विजयसेनमुनीश्वरोऽयं ॥ ७० गुरो[स्त]-
- ४५ स्या ि[श]षां पात्रं सूरिरस्त्युदयप्रभः । मौक्तिकानीव सूक्तानि भांति यत्प्रतिभां-
बुधेः ॥ ७१ एतद्धर्मस्थानं धर्मस्थानस्य चास्य यः कर्त्ता । तावद्द्वयमिदमदिया-
दुदयत्ययमर्बुदो यावत् ॥ ७२ श्रीसोमेश्वरदेवश्चलुक्यनरदेवसेवितांहि-
- ४६ युगः । रचयांचकार रुचिरां धर्मस्थानप्रशस्तिमिमां ॥ ७३ श्रीनेमेरुचिकायाश्च
प्रसादादर्बुदाचले । वस्तुपालान्वयस्यास्तु प्रशस्तिः स्वस्तिशालिनी ॥ ७४ सूत्रं
केल्लहणसुतधांधलपुत्रेण चंडेश्वरेण प्रशस्तिरियमुत्कीर्णा । [।]
- ४७ श्रीविक्रम [संवत् १२८७ व]र्षे[फाल्गु]ण वदि ३ रवौ श्री[नागेंद्रग]च्छे
[श्रीविजय]सेनसूरिभिः प्रतिष्ठा कृता ॥

ભાષાન્તર

(શ્લોક. ૧) ઝં. દેવી સરસ્વતી જે કવિઓનાં મનમાં પ્રવેશ કરે છે અને જેનું હંસ-વાહન^૨ છે તેની હું આરાધના કરું છું.

(શ્લોક. ૨) શિવનો પુત્ર^૩ (ગણેશ) જે શાંત હોવા છતાં ક્રોધથી રક્ત છે. શાન્ત છતાં કામના નિગ્રહ માટે બળે છે અને ચક્ષુ બંધ હોવા છતાં જે સર્વ જુએ છે તે તમારું કંઠ્યાણ કરે.

(શ્લોક. ૩) પ્રજાસુખનું સ્થાન, અજ, રજિ અને રધુ^૪ સરખા ચુલુકયથી રક્ષિત અણુ-હિલપુર શહેર છે—જ્યાં શુકલ પક્ષને અંતે ચિરકાળ સુધી અતિ સુંદર રમણીઓનાં શરી જેવાં મુખથી અંધકાર મન્દ થાય છે.

(શ્લોક. ૪) તે શહેરમાં, કુટજકુસુમ જેવા શુભ્ર યશવાળો, કલ્પતરુથી દાન દેવામાં અધિક, પ્રાગ્વાટ અન્વયનો મુગટ ચણપ હતો.

(શ્લોક. ૫) તેના સત્કર્મના કૃણ રૂપે, તેના મહેલ ઉપર કીર્તિધ્વજ ફરકતા સુવર્ણ દણ્ડ જેવો, ચણપ્રસાદ નામે પુત્ર જન્મ્યો હતો.

(શ્લોક. ૬) તેને, કે જે વિશાળ મનનો હતો અને જે દુગ્ધોદધિ (દૂધનો સાગર) જેવો હતો તેને સોમ ઉદ્દભવ્યો,—જે સદ્ગુણોથી સજ્જનોને, મધ્યમાં ઉંડા એવા દુગ્ધોદધિમાંથી ઉદ્દભવેલા ધન્ડુનાં કિરણો માફક આનંદ રેડતો.

(શ્લોક. ૭) તેને જિનાધિનાથની લક્ષિત હૃદયમાં નિત્ય ધારનાર અશ્વરાજ પુત્ર હતો. તેને ત્રિપુરરિપુની પત્ની અને કુમારની માતા દેવી પાર્વતી જેવી કુમારદેવી પત્ની હતી.

(શ્લોક. ૮) તેમનો પ્રથમ પુત્ર લૂણીગ નામનો મંત્રી હતો. પણ દૈવવશાત્ તે ખાલ્યાવ-સ્થામાં જ મૃત્યુ પામ્યો હતો.

(શ્લોક. ૯) એ ત્રિશુદ્ધ મનનો મંત્રી લૂણીગ, જેની મતિ ણૃહસ્પતિના જ્ઞાનની પણ અવ-ગણના કરતી, તે

(શ્લોક. ૧૦) તેનો નાનો ભાઈ શ્રી મલ્લદેવ હતો જે જિતેન્દ્રિય હોઈને પરસ્ત્રીની લાલસા-વાળો ન હોતો.

(શ્લોક. ૧૧) ધર્મવિધાનમાં (અનુષ્ઠાનમાં), પ્રજાનાં છિદ્ર ઢાંકવામાં અને વિલિનનું (ત્રૂટેલું) અનુસંધાન કરવામાં વિધાતાએ મલ્લદેવનો સ્પર્ધી સર્જ્યો નહોતો.

(શ્લોક. ૧૨) કાળાં વાદળાંના સમૂહમાંથી મુક્ત થએલાં ચંદ્રનાં કિરણોની હરીફાઈ કરતા મલ્લદેવના યશ હસ્તિમલ્લના દાંતનાં કિરણોને ગળેથી પકડ્યાં (મતલબ કે ધન્દ્રના હાથી ઔરા-વતના દશનનાં શુભ્ર કિરણો જ્યાં પ્રસરતાં હતાં ત્યાં સુધી તેનો યશ પહોંચ્યો એટલે દિગન્ત પર્યંત કીર્તિ વ્યાપી.)

(શ્લોક. ૧૩) ઇન્દ્રિયો પર વિજય મેળવનાર એ પુરૂષનો અનુજ શ્રીમાન વસ્તુપાલ હતો, જે કાવ્યના અમૃતથી અદ્ભુત હર્ષની વૃષ્ટિ કરતો અને જેણે વિદ્વાનોના લલાટ પરથી આપદ શબ્દ ભૂસી નાંખ્યો હતો.

(શ્લોક. ૧૪) ચુલુક્યના સચિવોમાં અને કવિઓમાં અગ્ર વસ્તુપાલ પૈસા મેળવવામાં કે કાવ્યકૃતિમાં પારકાના અર્થનું હરણ કદાપિ કરતો નહીં.

(શ્લોક. ૧૫) તેનો ન્હાનો ભાઈ મંત્રિરાજ તેજપાલ હતો જે સ્વામીના તેજનું પાલન કર-નારો હતો અને જેનો દુષ્ટોને ડર હતો, જેની કીર્તિ ચારે દિશામાં પ્રસરી હતી.

(શ્લોક. ૧૬) તેજપાલ તથા વિષ્ણુનાં સ્વરૂપનું નિરૂપણ કોણ કરી શકે ? કારણ કે પ્રથ-મના ઉદરકંઠમાં ત્રણે જગતનાં નીતિનાં સૂત્રો રહેલાં હતાં જ્યારે બીજાનાં (વિષ્ણુના) ઉદર કંઠમાં ત્રણે જગત વિંટળાઈ રહેલાં છે.

(શ્લોક. ૧૭) આ ભાઈઓને અનુક્રમે બદ્ધ, માગી, સાગી, ધનદેવી, સોહગા, વયજીકા અને પદ્મલદેવી સાત બહેનો હતી.

(શ્લો. ૧૮) ખરેખર, અશ્વરાજના આ પુત્રો એક જ ઉદરમાં રહેવાના લોકો પૃથ્વી પર ફરી આવેલા દશરથ રાજાના ચાર પુત્રો જ હતા.

(શ્લો. ૧૯) અનુજ (ન્હાના ભાઇ) તેજપાલના સાથવાળો વસ્તુપાલ, મધુ માસ પછી આવતા માધવ માસની માફક સર્વનું હૃદય રંજતો નથી ?

(શ્લો. ૨૦) 'એટલા ઠદિ માર્ગમાં જવું નહીં એ સ્મૃતિ વચન ધ્યાનમાં રાખી તે બે ભાઈઓ મોહ રૂપી ચોરના ભયવાળા સદ્ગુણોના પંથ ઉપર સાથે ચાલે છે.

(શ્લો. ૨૧) યુગ જેટલા લાંબા બાહુવાળા આ બે ભાઈઓની જોડીનો ઉદય થાયો; જે જોડીએ ચોથા યુગમાં પણ કૃતયુગનું આગમન ફરી કરાવ્યું હતું.

(શ્લો. ૨૨) જેઓની કીર્તિથી ભૂમિમંડલ મુક્તામય ભાસે છે તે બન્ને ભાઈઓનાં શરીર ચિરકાળ સુધી રોગથી મુક્ત રહે.

(શ્લો. ૨૩) એક જ દેહમાંથી બન્ને બાહુ નીકળે છે છતાં તેમાં એક વામ (ડાબો-ખરાબ) છે. પણ આ બે બાન્ધવોમાંથી (એક જ પિતાથી થયેલા હોવા છતાં) એક પણ તેવો (વામ) નથી, કારણકે બન્ને પ્રામાણિક (દક્ષિણ) હતા.

(શ્લો. ૨૪) આ બન્ને બ્રાતાઓએ ધર્મસ્થાનોથી પૃથ્વી અંકિતકરીને કલિયુગના કંકપર બલથી પોતાનો પગ મૂક્યો હતો.

(શ્લો. ૨૫) ઔલુક્ય વીરોના વંશમાં તે શાખાના અલંકાર તેજસ્વી પુરુષ અર્જુનજન્મ્યો હતા.

(શ્લો. ૨૬) તેના પછી લવણપ્રસાદે પૃથ્વી પ્રાપ્ત કરી; જેનો પ્રતાપ ઢાંક્યો ન હતો, જેણે શત્રુસંહાર કર્યો હતો અને જેનો ગંગાના જલથી ધોવાયેલા શંખ જેવો શુભ્ર યશ ખારા સમુદ્રથી પહેલે પાર પહોંચ્યો.

(શ્લો. ૨૭) દશરથ અને ઠકુત્સ્થની પ્રતિમા જેવા આ નૃપને વીરધવલ નામનો શત્રુના દળને હણનારો પુત્ર થયો. જ્યારે આ પુરુષનો યશ પૂર માફક પ્રસરતો હતો ત્યારે, કામથી પીડિત મનવાળી અસાધવી સ્ત્રીઓની અભિસરણકલામાં કુશળતા નિષ્કળ નીવડતી.

(શ્લો. ૨૮) આ પ્રજા વીરધવલ ઔલુક્ય જ્યારે નિન્દાખોર લોકો તે બે સચિવોની નિન્દા કરતા તે બિલકુલ સાંભળતો નહીં. અને આ સચિવોએ તેમના સ્વામિનું રાજ્ય અતિ ઉન્નતિથી ચોલાવ્યું અને ગજસેનાઓ અને ઘોડાનાં યુથો તેના મહેલનાં આંગણમાં બંધાવ્યાં.

(શ્લો. ૨૯) આ બન્ને સચિવો સહિત તે રાજા ઘુંટણ સુધી લાંબા બે હાથથી શ્રીને સુખથી એટલે સહેલાઈથી ભેટ્ટે છે, એમ મને લાગે છે.

(શ્લો. ૩૦) શિવનો શ્વસુર હિમાલયનો પુત્ર ગિરિસમૂહની ટાચ અર્બુદગિરિ છે, જે મન્દાકિનીને વાહળથી ઘેરાયેલા શિખરપર ધારણ કરી રહેલો હોઈ ઘટ જટાવાળા મસ્તકપર ગંગા ધારણ કરનાર શિવનું (જેનો તે સાળો છે) અનુકરણ કરે છે.

(શ્લો. ૩૧) આ પર્વત પર કોઈ સ્થળે રમ્ય લલનાઓને વિહાર કરતી જોઈને મોક્ષની આંકાક્ષાવાળાને પણ રતિ ઉત્પન્ન થાય છે, જ્યારે કોઈ સ્થાનમાં મુનિઓને માટે બાંધેલાં તીર્થ સ્થાનોની હાર જોઈ અસ્થિર મનના માણસને પણ જગતથી વિરક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

(શ્લો. ૩૨) શ્રેયને લઈને શ્રેષ્ઠ વસિષ્ઠના હોમના અગ્નિ કુંડમાંથી મૃતંડના પુત્ર-સૂર્ય-થી અધિક જ્યોતિર્વાળો પુરુષ પ્રકટ થયો. તે શત્રુસંહારમાં આનન્દ પામશે એમ માનીને તે શ્રુતિ-જ્ઞાનીએ તેને પરમાર એવું નામ આપ્યું; તે સમયથી તેના કુળનું નામ તે પડ્યું.

(શ્લો. ૩૩) તે નૃપોના વંશમાં પ્રથમ શ્રીધૃમરાજ થયો. તે પૃથ્વીપર ઇન્દ્ર સરખો હતો કારણકે ઇન્દ્રે પર્વતોને, પાંખોનું છેદન કરી, વેદનાનો અનુભવ આપ્યો હતો તેમ આ નૃપે રાજાઓને, બન્ને પક્ષ છેદી, વેદનાનું જ્ઞાન કરાવ્યું હતું.

(શ્લો. ૩૪) ધંધુક, ધ્રુવભદ્રાદિ અરિની ગજસેનાનો પરાજય કરનાર ઉત્પન્ન થયા; તેમના કુલમાં કામદેવને જિતનાર મનોરમ ' રામદેવ ' જન્મ્યો હતો.

(શ્લો. ૩૫) પૃથ્વીથી સ્વર્ગ પર્યંત ભરેલા જેના યશઃસાગરનાં મોજાંથી ચંદ્રનાં કિરણો લેપાઈ જતાં એવા આ નૃપને યશોધવલ નામે પુત્ર જે કામદેવને વશ ન હતો તે પ્રકટ્યો અને માલવાનો સ્વામિ બલલાલ, ચૌલુક્ય નૃપ કુમારપાલ તરફ શત્રુભાવ રાખતો થયો છે તેમ જાણી તેણે તેનો સત્વર નાશ કર્યો.

(શ્લો. ૩૬) તેને વિશ્વમાં પ્રશંસા પામેલો, શત્રુગણનાં ગળાં છેદવામાં અપ્રતિહત અસિ-ધારાવાળો ધારાવર્ષ પુત્ર થયો. જ્યારે તે ક્રોધથી પ્રદીપ્ત થઈ રણક્ષેત્ર પર નિશ્ચલ રહેતો ત્યારે કૈંકણનાથની પત્નીઓનાં નેત્રકમળમાંથી આંસુ પડતાં હતાં.

(શ્લો. ૩૭) ખરેખર તે અબ્યાહત બલવાળો પૃથ્વી પર ફરી અવતરેલો દશરથનો પુત્ર રામજ હતો; જે મારીચ માટે વૈરથી આ સમયમાં પણ મૃગયા ખેલવામાં આસક્ત મતિવાળો હતો.

(શ્લો. ૩૮) તેનો અનુજ પ્રહ્લાદન હતો. તેણે સામંતસિંહ સાથે રણભૂમિમાં ક્ષીણ થયેલા બળવાળા શ્રીમાન્ ગુર્જર નૃપનું દક્ષતાભરેલી તરવારથી રક્ષણ કર્યું હતું; અને હનુવંશના સર્વથી મહાન શત્રુ વિષ્ણુનું ચારિત્ર પુનઃ ભૂમિ પર ઉજ્જવળ કર્યું.

(શ્લો. ૩૯) હું નિર્ણય કરી શકતો નથી કે બ્રહ્મામાંથી ઉત્પન્ન થયેલી સરસ્વતી દેવીએ અથવા અભિલાષ પૂર્ણ કરનારી દેવોની કામધેનુએ પ્રહ્લાદનનું રૂપ ધારણ કરી પુનઃ પૃથ્વી પર જન્મ લીધેલો છે.

(શ્લો. ૪૦) ધારાવર્ષનો આ પુત્ર શ્રી સોમસિંહદેવનો જય થાયો ! જેણે પિતાનું શૌર્ય, કાકાની વિદ્યા અને બન્નેની દાનશક્તિ પ્રાપ્ત કરેલી હતી.

(શ્લો. ૪૧) બ્રાહ્મણોના ઠર માફ કરીને અને શત્રુગણનો વિજય કરીને સોમસિંહ નૃપે ઇન્દુના પ્રકાશ જેવો યશ પ્રાપ્ત કર્યો; જે યશે પૃથ્વીને અજવાળતો છતાં ઇર્ષાથી મોહ પામતા શત્રુઓનાં મુખ પરથી મહીનતાનું હરણ કર્યું નહીં.

(શ્લો. ૪૨) તેના પુત્ર કૃણુ રાજદેવનો જય હો !; જે કૃણુરાજનો પ્રતાપ અમાપ છે, અને જે યશ અને દયાથી આલૂષિત થયો હોવાથી, યશોદાથી અનુરક્ત વસુદેવના પુત્ર અને માતાથી અધિક પ્રતાપ વાળા શ્રીકૃણુના સરખો લાગતો હતો.

(શ્લો. ૪૩) વળી કુળમાં, વિનયમાં વિદ્યામાં, શૌર્યમાં, નિત્યદાનમાં વસ્તુપાલ જેવો બીજો કોઈ માણસ કોઈ પણ જગ્યાએ મારા દૃષ્ટિપથમાં આવતો નથી.

(શ્લો. ૪૪) આ શ્રેષ્ઠ સચિવથી, તેની પ્રિયવમા લલિતાદેવીને, પુલોમનની પુત્રીને ઇન્દ્રથી જયન્ત પ્રાપ્ત થયો હતો તેમ, વિનયસંપન્ન જયન્તસિંહદેવ પુત્ર થયો.

(શ્લો. ૪૫) આ જૈત્રસિંહ, જેનું રૂપ કામદેવને જિતવા વલસે છે, અને જે વિનય અને જ્ઞાનથી ત્રિમુખ બાલપણમાં પણ વિનય અને સદ્ગુણોનો આવિર્ભાવ કરે છે, તે કોનું હૃદય નથી આકર્ષતો ?

(શ્લો. ૪૬) શ્રી વસ્તુપાલનો પુત્ર જયન્તસિંહ-જે રૂપમાં કામદેવથી અધિક છે અને જે યાચકોને પ્રાર્થના કરતાં અધિક દાન આપે છે, તે એક કલ્પાયુષી થાયો !

(શ્લો. ૪૭) શ્રીમાન્ તેજપાલ મંત્રિ જેનાથી ચિંતામણિ માફક પ્રજા નિશ્ચિન્ત આનન્દ કરે છે તે ચિર કાળ સત્તાનો ઉપભોગ કરે.

(શ્લો. ૪૮) ચાણક્ય, બૃહસ્પતિ, મૃદ્ધ્યાધિ શુક્ર આદિ બુદ્ધિધામ મંત્રિઓને પહેલાં પૃથ્વી પર વિધાતાએ આ મંત્રિ(તેજપાલ)ને ઉત્પન્ન કરવાના અભ્યાસ માટે જ ખરેખર સંજ્યા હતા નહીં તેો તેજપાલ તેમના કરતાં અધિકતર કર્યાથી હોય ?

(શ્લો. ૪૯) સમસ્ત પ્રાણીઓનો અભ્યુદય, નિવાસ, બલિએ સ્થાપેલી સ્થિતિનું પાલન કરતો, શ્રી વસ્તુપાલનો અનુજ તેજપાલ હતો. આ જ્ઞવાલાયક તેજપાલને જોઈ કામન્દકિ પોતાના ગુણગ્રામનો અધિક ખ્યાલ રાખતો નથી અને ચાણક્ય પણ પોતાની મતિ માટે વિસ્મય પમાડતો નથી. વળી મહં શ્રી તેજપાલની પત્ની શ્રીમતી અનુપમ દેવીના પિતૃવંશનું વર્ણન:—

(શ્લો. ૫૦) પ્રાગ્વાટ અન્વયનો મુગટ, લક્ષ્મીથી ભરપૂર ચન્દ્રાવતીનો નિવાસી, જેણે ભૂમિ તલનું પ્રશંસનીય કીર્તિથી પ્રક્ષાલન કર્યું હતું તે ધીરપુરૂષ શ્રી ગાગા જન્મ્યો હતો; જેના સદાચારના અનુરાગથી કોણ આનન્દિત થયો નથી કે કોણે મસ્તક ડોલાવ્યું નથી કે કોનાં રોમાંચ ઉદ્ભૂત થયાં નથી ?

(શ્લો. ૫૧) તેને સજ્જનોના પંથને અનુસરવાવાળો ધરણીગ નામનો પુત્ર જન્મ્યો; જેણે ગુણસંપન્ન હોઈ, પોતાના સ્વામિના હૃદયમાં હારની પેઠે સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું.

(શ્લો. ૫૨) તેને ત્રિભુવનમાં વિખ્યાત શિલવાળી ત્રિભુવનદેવી દયિતા હતી. આ બન્નેના દેહ જૂદા હતા પણ મન એક જ હતું.

(શ્લો. ૫૩) શીલમાં સાક્ષાત્ દક્ષની પુત્રી પાર્વતી જેવી તેમની પુત્રી અનુપમદેવીનું શ્રીતેજપાલ સાથે લગ્ન થયું હતું.

(શ્લો. ૫૪) સદાચાર રૂપી દિવ્ય કુસમ ધારતી લતા, આ અનુપમદેવી જે પોતાના કુળને નય, વિનય, વિવેક, ઔચિત્ય, દાક્ષિણ્ય, દાન આદિથી ઇન્દુ સમાન ગુણગણથી પોતાનાં સકલ કુલને પ્રકાશ આપતી હતી. તે શ્રેષ્ઠ મંત્રી તેજપાલની પત્ની થઈ.

(શ્લો. ૫૫) તેમનો પુત્ર લાવણ્યસિંહ, ઇન્દ્રિયોરૂપી હુષ્ટ અશ્વો પર અંકુશ રાખતો અનેશ મહનપ્રિય યૌવન પ્રાપ્ત કર્યા છતાં પણ રક્ત સદ્ધર્મને રસ્તે ચાલે છે.

(શ્લો. ૫૬) શ્રીમાન્ તેજપાલના પવિત્ર પુત્ર શ્રીલૂણસિંહના ગુણોની સ્તુતિ કોણ નથી કરતું ? જે લક્ષ્મીના બંધનમાં ઉત્સુક હોવા છતાં ત્રણે જગમાં કીર્તિ પૂર્ણ પ્રસારી હતી.

(શ્લો. ૫૭) ગુણરૂપી ધન નિધાનથી ભરેલો આ કળશ (લૂણસિંહ) ઢાઢાએલો નથી, તેમ જ બલરૂપી સર્પોથી ઘેરાએલો નથી; અને સત્પુરૂષોથી ઉપભોગ થતો હોવા છતાં હર્મ્યેશાં વૃદ્ધિ જ પામે છે.

(શ્લો. ૫૮) મહાદેવ મંત્રીને લીલુકાથી થએલો પૂર્ણસિંહ નામે પુત્ર હતો. તેને અદ્ભુત દેવીથી ગુણોના નિવાસ સરખો આબાદી લોગવતો પેયડ નામે પુત્ર હતો.

(શ્લો. ૫૯) તેજપાલ મંત્રીની પત્ની અનુપમા હતી. લાવણ્યસિંહ તેમનો આયુષ્યમાન પુત્ર હતો.

(શ્લો. ૬૦) તે પુત્ર અને તે પત્નીના ધર્મર્થે આ તેજપાલે અર્ધુદ ગિરિપર નેમીનાથનું પવિત્ર મંદિર બંધાવ્યું.

(શ્લો. ૬૧) પૃથ્વીપર ઇન્દુ જેવા તેજપાલ મંત્રિએ શંખ જેવા ઉજ્જવળ શિલાઓની હારથી ચંદ્ર અને કુન્દ પુષ્પોના જેવું રૂચિર, આગળ મણ્ડપવાળું, બાજુમાં ઉત્તમ જિનોના પર (બાવન) મંદિરોવાળું અને અગ્રે બલ્લાનકવાળું તે નેમીનાથનું મંદિર બંધાવ્યું હતું.

(શ્લો. ૬૨) શ્રીમાન્ ચણ્ડપનો પુત્ર ચણ્ડપ્રસાદ હતો. તેને સોમપુત્ર હતો. તેને અશ્વરાજ નામે પુત્ર હતો તેને પવિત્ર આશયવાળા, જિનશાસનના ઉદ્ધાનમાં ચઢતા મેઘ (વાદળ) જેવા શ્રીલૂણીગ, મંત્રિ મહાદેવ, શ્રીવસ્તુપાલ અને તેજપાલ નામના પુત્રો થયા.

(શ્લો. ૬૩) મંત્રીવર વસ્તુપાલને શ્રીજૈત્રસિંહ પુત્ર હતા અને તેજપાલને વિખ્યાત મતિવાળો લાવણ્યસિંહ પુત્ર હતો. આ દશ પુરુષોની હાથણીઓના સ્કંધ ઉપર વિરાજતી મૂર્તિઓ જિન દર્શન માટે જતા દિક્કનાયકોની પ્રતિમાઓ પેઠે ચિરકાળ સુધી શોભા પામશે.

(શ્લો. ૬૪) હાથણીઓની પીઠપર મૂકાયેલી મૂર્તિઓ પાછળ, આ ચૌલુક્ય નૃપ વીર-ધવલના અસ્પર્ધિત મિત્ર અને શ્રીવસ્તુપાલના અનુજ પ્રજા તેજપાલે ઉપર જણાવેલાં માણસોની તેમની પત્નિઓ સહિત નિર્મળ પત્થરનાં ખત્તક પર ૧૦ (દશ) મૂર્તિઓ કરાવી.

(શ્લો. ૬૫) સકલ પ્રજા જેના પર ઉપજીવિકા ચલાવે છે તેવા વસ્તુપાલની બાબુપર, સરોવરની પાળે સફળ આશ્રવૃક્ષ જે સર્વ પ્રાણીઓનું જીવન ચલાવે છે તેવો જ, સકલ તેજપાલ દેખાય છે.

(શ્લો. ૬૬) સરોવર, કૂવા, કુઆરા, ઘટા, તડાગ, મંદિર, સત્ર આદિ ધર્મસ્થાનોની પરંપરા જે તે ભાઈ ઓએ દરેક શહેર, ગામમાં, દરેક માર્ગપર અને પર્વતના શિખરપર નવાં બાંધેલાં અથવા સમારકામ કરેલાં તેની પૃથ્વી સિવાય અન્ય કોઈ સંખ્યા જાણતું પણ નથી.

(શ્લો. ૬૭) જે સારી મતિવાળો પુરુષ શંભુના શ્વાસોચ્છાસ ગણી શકે અથવા માર્કંડ મુનિની આંખના મટકારા ગણી શકે તે જ પુરુષ સર્વ કાર્યોને ત્યાગ કરીને આ બે મંત્રોની ધર્મસ્થાનપ્રશસ્તિની સંખ્યા પણ ગણી શકે.

(શ્લો. ૬૮) અશ્વરાજની કીર્તિ સદૈવ સર્વ દિશામાં પ્રસરે, જે અશ્વરાજની સંતતિ દાન અને ઉપકારનાં કાર્યો કેમ કરવાં તે જાણી શકે છે.

(શ્લો. ૬૯) ચણ્ડપથી આલુષિત થએલા કુળનો ગુરૂ, નાગેન્દ્ર ગચ્છની સંપદનો ચુડામણિ, જેણે વગર યત્ને મહિમા પ્રાપ્ત કર્યો હતો તે મહેન્દ્રસૂરિ હતો. તેના પછી પ્રશંસનીય સદાચારી શ્રીશાન્તિસૂરિ હતો. તેના પછી આનંદસૂરિ અને અમરસૂરિની જોડી થઈ; જેની પ્રભા ઉદય થતા ઇન્દ્ર અથવા સૂર્ય જેવી ઉજ્જવળ હતી.

(શ્લો. ૭૦) તેમના પછી પાપ વિશુદ્ધિ કરનાર અને જૈન શાસનના ઉદ્ધાનમાં નવા વાહણ સરખો હરિભદ્રસૂરિ હતો. તેના પછી પ્રસિદ્ધ મુનિવર જે વિદ્યાના મદથી ઉન્મત્ત થએલાના રોગોને માટે સર્વોત્તમ વૈદ્ય હતો તે વિજયસેન થયો.

(શ્લો. ૭૧) તે ગુરૂની આશિષનું પાત્ર ઉદયપ્રભસૂરિ હતો. તે પ્રતિભાના સાગરનાં મૌક્તિક જેવાં સુંદર સ્કંધો શોભે છે.

(શ્લો. ૭૨) આ ધર્મસ્થાન અને ધર્મસ્થાન સ્થાપનાર આ બે જણ અર્જુનગિરિ જેટલી વૃદ્ધિ પામો.

(શ્લો. ૭૩) શ્રીસોમેશ્વરદેવ જેના ચરણનું સેવન ચુલુક્ય નૃપ કરે છે તેણે આ સુંદર, ધર્મસ્થાનની પ્રશસ્તિ રચેલી છે.

(શ્લો. ૭૪) શ્રી નેમી અને અર્જુનગિરિપરની અંબિકાના પ્રસાદથી આ પ્રશસ્તિ વસ્તુ પાલના કુળને અમાપ સુખ આપો.

(પંક્તિ ૪૬) આ પ્રશસ્તિ કેદહુણના પુત્ર, ધાન્ધલના પુત્ર, ચણ્ડેશ્વરથી કોતરાઈ છે.

(પંક્તિ ૪૭) વિક્રમ સંવત ૧૨૮૭, ફાલ્ગુણ, વદિ ૩ રવિવાર; અને પ્રતિષ્ઠા શ્રીનાગેન્દ્ર ગચ્છના શ્રીવિજયસેનસૂરિથી થએલી હતી.

આબુગિરિના જૈન લેખો લેખ^૧ નં. ૨

વિક્રમ સંવત્ ૧૨૮૭ કાલ્દ્યુન વદિ ૩ રવિવાર

લેખ નં. ૦૨ ની ફક્ત થોડી હકીકત એચ. એચ. વિદસને એશિયાટિક રિસર્ચિંગ વો. ૧૬ પા. ૩૦૬ માં પ્રસિદ્ધ કરી હતી. પ્રોફેસર અબાલુ વિષ્ણુ કાથવટેએ પોતાની ‘કીર્તિકોમુદી’ ની આવૃત્તિ-માં એપેન્ડિક્સ ‘બી’ માં તે સંપૂર્ણ પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. આશરે ૨’૧૧” પહોળી×૧’૧૦” ઉંચી જગ્યામાં લખાયું છે. અક્ષરોનું ઠઠ ટું છે. ૧-૨ પંક્તિઓની શરૂવાતમાં તથા અંતમાં તથા ૩-૪ પંક્તિઓને અંતે, પથર કાપી નાંખવાથી અથવા ભાંગી જવાથી, લેખ નાશ પામ્યો છે. લેખ નં. ૧ ના લેખના જેવી જ છે.

લેખ સંસ્કૃત ભાષામાં છે. અને પંક્તિ ૩૦ માં એક શ્લોક સિવાય આખો ગદ્યમાં છે.

લેખમાં નેમિનાથનું મંદિર બંધાવવાની સત્તાવાર હકીકત આપી છે. તેના સંબંધના ઉત્સવો તથા તેના સંરક્ષણ વિગેરે માટે નિયમો પણ તેમાં છે.

૧-૫ પંક્તિઓમાં કહ્યું છે કે, આજે રવિવારે [વિક્રમ] સંવત ૧૨૮૭ ના સામાન્ય કાલ્દ્યુનનાં કૃષ્ણ પક્ષ ૩ જને દિને જ્યારે સમૃદ્ધિવાળા અણહિલપાટકમાં મહારાજાધિરાજ ભૂ(ઈમદેવ) ચૌલુક્ય વંશના કમલનો રાજહંસ, અને સમસ્ત રાજવલીથી અલંકૃત, રાજ્ય કરે છે, ... જ્યારે મહામણ્ડલેશ્વર રાજકુલ, શ્રી સોમસિંહદેવ, શ્રી વસિષ્ઠના કુંડમાંથી જન્મેલા શ્રી ધ્રુમરાજદેવના કુટુંબમાં જન્મેલો, રાજ્ય કરે છે” ત્યારે તેજપાલે દેઉલવાલ ગામમાં પવિત્ર અર્ધુદ પર્વત ઉપર લૂણસિંહવસહિકા નામનું, પવિત્ર નેમિનાથ મંદિર બંધાવ્યું. તેને દેવકુલિકાઓથી શણગાર્યું, અને એક મહાન્ હસ્તિશાલાથી શોભાવ્યું હતું. તે મંદિર તેણે પોતાની સ્ત્રી અનુપમદેવી અને પુત્ર લૂણસિંહના યશ અને ગુણની વૃદ્ધિ અર્થે બંધાવ્યું હતું. આ લેખ-માં પણ નં. ૧ ના લેખ મુજબ તેજપાલની વંશાવલી આપી છે. તે ઉપરાંત અહિં તેનું વર્ણન આ પ્રમાણે આપ્યું છે: “મહામણ્ડલેશ્વર રાણક શ્રી વીરધવલદેવનો જે ... ..રાત્રા નામના મણ્ડલ(પ્રાંત)માં ચૌલુક્ય વંશના શ્રી લવણપ્રસાદદેવનો પુત્ર હતો, તેનો સમસ્ત મુદ્રાવ્યાપાર ઉપર કહેલા મહારાજાધિરાજ શ્રી ભીમદેવના અનુગ્રહથી તે (તેજપાલ) કરતો હતો.”

આ વર્ણન ખાસ ઉપયોગી હોવાનું કારણ એ છે કે, તેમાં ભીમદેવ ૨ જ અને વાઘેલા વંશનો કેવી જાતનો સંબંધ હતો તે દેખાય છે. સોમેશ્વર દેવના વર્ણનમાં આ સંબંધ ખરેખર દેખાતો નથી. લેખ ઉપરથી ચોક્કસ થાય છે કે, ભીમદેવ ૨ એ મહારાજાધિરાજ ગણાતો હતો અને લવણપ્રસાદ તથા વીરધવલ મહામણ્ડલેશ્વરની પદવી અને રાણકના દલકાબથી સંતુષ્ટ હતા. દૈવયોગે વીરધવલ રાજ્ય કરતો હતો તે પ્રાંતનું નામ છેલ્લા બે અક્ષરો-‘રાત્રા’-સિવાય નાશ પામ્યું છે, અને તે હું અટકળવા અશક્ત છું.

ચન્દ્રાવતીના પરમારો વિષે લેખમાં કહ્યું છે કે, ઇ. સ. ૧૨૩૦ માં સોમસિંહ રાજ્ય કરતો હતો, અને નં. ૧ ના લેખ ઉપરથી અનુમાન થાય છે તે મુજબ કૃષ્ણરાજ નહીં. વળી નં. ૧ ના લેખમાં પરમારની ગાથા કહી છે તે અહિં ધ્રુમરાજને લાગુ પાડી છે.

ઉપર કહ્યા મુજબ, તારીખ રવિવાર, ૩ જી માર્ચ ઇ. સ. ૧૨૩૦ ને મળતી આવે છે. લેખમાં બતાવેલાં દેવકુલિકા તથા હસ્તિશાલા, અને નં. ૧ ના લેખમાં શ્લોક ૬૧—૬૪ માં લખેલાં આવન મંદિરો તથા તેજપાલનાં કુટુંબીઓનાં પૂતળાં માટેનો ઓરડો, એ એક જ છે.

મંદિરના બાંધકામના વર્ણન પછી વિજયસેનસૂરીએ સમર્પણ કયાંની હકીકત આવે છે. તેની વંશાવલી પ્રથમના લેખ પ્રમાણે જ છે. હરિભદ્રસૂરિને “શ્રી આણંદસૂરિ તથા શ્રીઅમરચંદ્ર સૂરીએ પદ્મલંકરણમ્” કહ્યો છે. આથી એમ જણાય છે કે તેનો પદ્માભિષેક આ બે સૂરિઓના હસ્તે થયો હશે.

ત્યાર પછીના ભાગ (પં. ૬-૯)નો આશય “ અને આ મંદિર માટે નિમેલા શ્રાવક દ્રુટીઓનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે ” એ મથાળા ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. આંહી કહ્યું છે કે, આ મંદિરમાં સ્નાન, પૂજા, વિગેરે હંમેશને માટે મહાદેવ, વસ્તુપાલ, અને તેજપાલ, એ ભાઈઓએ, તથા તેઓના વંશજોએ, તથા લૂણસિંહની માતા અનુપમદેવીના સર્વ પુરૂષ વંશજો તથા તેઓના વંશજોએ કરવાં. આ સ્થળે અનુપમદેવીનું કુટુંબ જે ચન્દ્રાવતીમાં રહેતું હતું અને પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતિનું હતું, તેની વંશાવલી દાખલ કરી છે.

તે પછીના ભાગ (પં. ૯-૨૫)માં મંદિરના સમર્પણનો સાંવત્સરિક ઉત્સવ ઉજવનાના નિયમો આપ્યા છે. તે ઉત્સવ દેવોને પવિત્ર ચૈત્ર માસના કૃષ્ણ પક્ષ તૃતીયાને દિને શરૂ થઈને આઠ દિવસ સુધી ચાલવો જોઈએ. આ ઉત્સવમાં સ્નાન, પૂજા વિગેરે ક્રિયાઓ ચન્દ્રાવતી પ્રદેશના શ્રાવકોએ કરવાની હતી. દરેક દિવસ તે સ્થળની અમુક જ્ઞાતિ માટે મુકરર કરેલો હતો. લેખમાં આવા ઘણા શ્રાવકોનાં નામ તેઓના પિતા અને જ્ઞાતિનાં નામો સાથે આપેલાં છે. તેઓમાંના આશરે અર્ધા પ્રાગ્વાટો હતા; બાકીના ઊએસવાલ, અથવા ઓઈસવાલ, શ્રીમાલ અને થોડા ઘણા ધર્કટો હતા. તેઓનાં નિવાસસ્થાનો ઉમ્મરણીકી, સરઉલી અને કાસહદ,^૧ બ્રહ્માણ, ધઉલી, મહાન તીર્થ મુણ્ડસ્થલ, ફીલિષ્ઠિ, હુણ્ડાઉદ્રા, ડવાણી, ગડાહડા, સાહિલવાડા નામનાં ગામડાં હતાં.

તે પછીના ભાગમાં (પં. ૨૫-૨૬) ઠરાવ્યું છે કે, નેમિનાથદેવનાં પાંચ કલ્યાણિકો,^૨ દર વર્ષે મુકરર કરેલ દિવસે દેઉલવાડામાં વસતા સર્વ શ્રાવકોએ પવિત્ર અર્ધુદ પર્વત ઉપર ઉજવવાં.

જેઓને મંદિરની સંભાળ રાખવાનું સોંપવામાં આવ્યું હતું તેઓનાં નામ, તે પછીના ભાગમાં (પં. ૨૬-૩૦) આપ્યાં છે:—આ પ્રમાણે ઠરાવ્યું છે: ચન્દ્રાવતીનો સ્વામિ શ્રીરાજકુલ સોમેશ્વરદેવ; તેનો પુત્ર શ્રીરાજ (કુલ) કાહ્નુદેવ, અને બીજા રાજાઓ, ચન્દ્રાવતીના સ્થાન-પતિ ભટ્ટારકો કવિલાસ ગુગલી બ્રાહ્મણો, બધા વેપારી દ્રુટીઓ; સર્વ મનુષ્યો જેવા કે, સ્થાન-પતિઓ, સાધુઓ ગુગલી બ્રાહ્મણો રાઠિયો અને બીજાઓ જેઓ અર્ધુદ પર્વત ઉપરનાં અચલેશ્વર અને વસિષ્ઠનાં પવિત્ર મંદિરોમાં તથા પાડોશનાં ગામડાં જેવાંકે દેઉલવાડા, શ્રીમાતામહાપ્રુ, આપ્રુય, ઓરાસા, ઊતરછ, સિહર, સાલ, હેઠાઉંજ, આખી અને કોટડી જે સાધુ ધાંધલેશ્વરદેવનું છે, તે અને બીજાં-બધાં મળી બાર ગામડાંઓમાં નિવાસ કરી રહ્યા છે તેઓ;—વળી ભાલિભાડામાં વસતા સર્વ પ્રતીહારોના વંશજ રાજપુત્રો વિગેરેએ નેમિનાથદેવનાં પવિત્ર મંદિરના ઓરડામાં એક પછી એક બેસીને દરેકે પોતાની ઇચ્છા અને આનંદ સહિત, મહં (વ) શ્રી તેજપાલ પાસેથી, આ પવિત્ર લૂણસિંહવસહિકા નામના મંદિરની સંભાળનો ભાર ઉપાડી લીધો છે, તેથી તેઓના આ વચનને અનુસરીને તે સર્વે તેમ જ તેઓના વંશજો એ યાવતૂ ચંદ્ર દિવા-કર આ મંદિરની સંભાળ રાખવાની છે. કારણ—

૧ ફોર્બસની રાસમાળા પા. ૬૪ પ્રમાણે કાસહદ હાલનું ‘કાસિદ્ર—પાલડી’ અમદાવાદ પાસે આવેલું નામ છે. બુઓ બુહલુર, એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૨૨૬ ૨ પાંચ કલ્યાણિક—નેમિનાથ દેવનું ગર્ભમાં આવવું, જન્મ, શિક્ષા મારણું કરવી, જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવું અને મુક્તિ થવાની સંવત્સરીઓના દિવસો. ૩ કવિલાસ કદાચ વિરોષ નામ હોવાનો સંભવ હોય.

“(ન્યારે) ઉન્નત મનવાળાઓ આ વત કરે પછી કપાલ, ઠમંડલ, વલ્કલ, સિત અને રકત બટા વિગેરેની શું જરૂર છે ?”

૨૬ મી પંક્તિમાં કહેલો રાજા કાન્હડદેવ એ આગલા લેખમાં બતાવેલો પરમાર કૃષ્ણ-રાજદેવ જ છે.

છેલ્લી પંક્તિ (૩૧)માં કહ્યું છે કે, મહારાજ કુલશ્રી સોમસિંહદેવે આ પવિત્ર લૂણસિંહવસ-હિષમાં એક શાસન વડે પવિત્ર નેમિનાથદેવને વાહિરહુદીમાં ક્વાણી ગામ તે દેવની પૂજા તથા અફલોગ માટે આપ્યું. છેવટે લેખમાં ભવિષ્યના પરમાર વંશના રાજાઓને આ દાન યાવચ્ચંદ્ર-દિવાકરૈ રાખવા માટે સોમસિંહદેવની વિનંતી છે.

લેખમાં આપેલાં સ્થળોમાંથી નીચેનાં હું ઓળખાવી શક્યો છું:—

અર્ધુદ પર્વત ઉપરનું દેઉલવાડાગામ ઈન્ડિયન એટલાસમાં લે. ૨૪°૩૬ ઉત્તર; લેં. ૭૨°૪૩ પૂર્વ ઉપર આવેલું દિલ્વારા છે. ઉમ્મરણીકી નકશામાં દિલ્વારાની દક્ષિણમાં—અગ્નિ-કોણમાં ૭ માઈલ ઉપર આવેલું ઉમની^૧ છે. ધઉલી ગામ દિલ્વારાની પશ્ચિમ-નૈરુત્ય કોણમાં ૮૩ માઈલ ઉપરનું ધૌલી છે. મુહુડસ્થલનું મહાન્ તીર્થ કદાચ નકશામાં દિલ્વારાની અગ્નિ કોણમાં ૮૩ માઈલ ઉપરનું મુર્યલ હશે. ગડાહડ ગામ નકશામાં દિલ્વારાની દક્ષિણ-નૈરુત્ય કોણમાં ૧૧ માઈલ ઉપરનું ગદર, જે ગડાર (ગડાડ)ને બદલે લખેલું માનીએ તો હોય. સાહિલવાડા એ દિલ્વારાની પશ્ચિમે વાયવ્યમાં ૮૩ માઈલ ઉપર આવેલું સેલ્વારા છે. અર્ધુદ પર્વતની નજીકમાં જણાવેલાં ગામોમાં, આપ્યુય નકશામાં દિલ્વારાની અગ્નિકોણમાં ૧૩ માઈલ ઉપરનું આપ્યુ છે. ઊતરછ દિલ્વારાની ઈશાન કોણમાં ૫૩ માઈલ ઉપરનું ઉત્રજ છે. હેઠઉંછ દિલ્વારાની દક્ષિણે ૨ માઈલ ઉપરનું હેતંછ છે. સિહુર દિલ્વારાની ઈશાનમાં ૮ માઈલ ઉપરનું સેર છે. કોટડી કદાચ નકશામાં દિલ્વારાની પૂર્વમાં ૭ માઈલ ઉપર બતાવેલું કોત્રા હોય. સાલ કદાચ દિલ્વારાની પૂર્વ-અગ્નિ કોણમાં ૧ માઈલ પરનું સલગામ હોય. ચોરાસા દિલ્વારાની ઈશાનમાં ૩ માઈલ ઉપર ચોરિઆ નામના ગામને મળતું આવે છે. પરંતુ બન્ને એક જ છે, એમ માનવા માટે નકશામાં આપેલું નામ ખોટું છે, એમ માનવું જોઈએ.

લેખની છેલ્લી બે પંક્તિઓ, જે ઉપર કહ્યું છે તેમ પાછળથી ઉમેરી છે, તેમાં પવિત્ર કૃષ્ણ રુચિના વંશજ ન્યાયચન્દ્રસૂરિએ બે શ્લોકમાં રચેલી આપ્યુ પર્વતની પ્રશસ્તિ, તથા કોઈ યાત્રાળુ આ મંદિરની યાત્રાએ આવ્યો હતો તેની એક ટૂંકી નોંધ આપી છે.

નં. ૩-૩૨ સુધીના નાના લેખો, જે બધા હાલ પહેલી વાર પ્રસિદ્ધ કર્યા છે, તે જૈન પદ્ધતિની નાગરી લિપિમાં અને સંસ્કૃત ભાષામાં લખેલા છે, જે કે, વિશેષ નામો ઘણાં ખરાં પ્રાકૃત રૂપમાં આવે છે. એક વાર, નં. ૪ માં ‘ચંડપ’માં ‘ડ’ને, ખુદહરના “ઈન્ડીયન પેલી ઓગ્રાફી”માં પ્લેટ ૫ કોલ. ૧૬ પં. ૨૨ માં, ભીમદેવ ૧ લાના એક લેખમાંથી આપેલો ખાસ આધાર આપ્યો છે.

અક્ષરાન્તરં

- ૧ ઓ^૨ ॥ ઓં નમ .... [સંવ] વ ૧૨૮૭ વર્ષે લૌકિકફાલ્ગુનવદિ ૩ રવૌ અદ્યેહ શ્રીમદળહિલપાટકે ચૌલુક્યકુલકમલરાજહંસસમસ્તરાજાવલીસમલંકૃતમહારાજાધિરાજશ્રીભ- ....
- ૨ વિજયિરાજ્યે ત .... [શ્રીવશિષ્ઠ કુંડયજનાનલોદ્ભૂતશ્રીમદ્ધૂમરાજદેવ-કુલોત્પન્નમહામંડલેશ્વરરાલકુલશ્રીસોમસિંહદેવવિજયિરાજ્યે તસ્યૈવ મહારાજાધિરાજશ્રીભીમદેવસ્ય પ્રસા[દ] ....
- ૩ રાત્રામંડલે શ્રીચૌલુક્યકુલોત્પન્નમહામંડલેશ્વરરાણકશ્રીલવણપ્રસાદદેવસુતમહામંડલેશ્વરરાણકશ્રી વીરધવલદેવસત્કસમસ્તમુદ્રાવ્યાપારિણા શ્રીમદળહિલપુરવાસ્તવ્યશ્રી-પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયઠં શ્રીચંડ[પ] ...
- ૪ ચંડપ્રસાદાત્મજમહં શ્રીસોમતનુજઠં શ્રીઆસરાજભાર્યાઠં શ્રીકુમારદેવ્યોઃ પુત્રમહં શ્રીમલ્લદેવસંઘપતિમહં શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજસહોદરભ્રાતૃમહં શ્રીતેજઃપાલેન સ્વકીય-ભાર્યામહં શ્રીઅનુપમદેવ્યાસ્તત્કુક્ષિ[સં] ....
- ૫ વિત્રપુત્રમહં શ્રીલૂણસિંહસ્ય ચ પુણ્યયશોભિવૃદ્ધયે શ્રીમદર્બુદાચલોપરિ દડલવાડા-ગ્રામે સમસ્તદેવકુલિકાલંકૃતં વિશાલહસ્તિશાલોપશોભિતં શ્રીલૂણસિંહવસહિ-કાભિધાનશ્રીનેમિનાથદેવચૈત્યામિદં કારિતં ॥ છ [॥]
- ૬ પ્રતિષ્ઠિતં શ્રીનાગેન્દ્રગચ્છે શ્રીમહેન્દ્રસૂરિસંતાને શ્રીશાંતિસૂરિશિષ્યશ્રીઆણંદસૂ-રિશ્રીઅમરચંદ્રસૂરિપટ્ટાલંકરણપ્રભુશ્રીહરિભદ્રસૂરિશિષ્યૈઃ શ્રીવિજયસેનસૂરિભિઃ ॥ છ ॥
અત્ર ચ ધર્મસ્થાને કૃતશ્રાવકગોષ્ઠિકાનાં નામા-
- ૭ નિ યથા ॥ મહં શ્રીમલ્લદેવમહં શ્રીવસ્તુપાલમહં શ્રીતેજઃપાલપ્રભૃતિભ્રાતૃત્રયસંતાન-પરંપરયા તથા મહં શ્રીલૂણસિંહસત્કમાતૃકુલપક્ષે શ્રીચંદ્રાવતીવાસ્તવ્યપ્રાગ્વાટજ્ઞાતી-યઠં શ્રીસાવદેવસુતઠં શ્રીશાલિગતનુજઠં
- ૮ શ્રીસાગરતનયઠં શ્રીગાગાપુત્રઠં શ્રીધરણિગભ્રાતૃમહં શ્રીરાણિગમહં શ્રીલીલાતથાઠં શ્રીધરણિગભાર્યાઠં શ્રીતિહુણદેવિકુક્ષિસંભૂતમહં શ્રીઅનુપમદેવિસહોદરભ્રાતૃઠં શ્રીસ્ત્રીમ્વસીહઠં શ્રીઆમ્વસીહઠં શ્રીઅદલં
- ૯ તથા મહં શ્રીલીલાસુતમહં શ્રીલૂણસીહ તથા ભ્રાતૃઠં જગસીહઠં રતસિંહાનાં સમ-સ્તકુટુમ્બેનૈ૧ એતદીયસંતાનપરંપરયા ચ એતસ્મિન્ધર્મસ્થાને સકલમપિ સ્થપનપૂજા-સારાદિકં સદૈવ કરણીયં નિર્વાહણીયં ચ ॥ તથા ।

૧ ઓશરીમાં ખૂણામાં ચણેલ સફેદ શિલા ઉપર છે. મી. કઝીન્સના લોસ્ટનો. નં. ૧૭૪૧
૨ ચિહ્નરૂપે છે ૩ પૂર્તિ કરે— શ્રીભીમદેવ ૪ વાંચો. વશિષ્ઠ. ૫ પૂર્તિ કરે— શ્રીચંદ્રપુત્રઠ શ્રી—
૬ પૂર્તિ કરે— સંભૂતપ— ૭ વાંચો. શ્રીમદર્બુદા ૮ વાંચો. પ્રતિષ્ઠિતં ૯ પક્ષે નો પ થ માંથી સુધાર્યો છે
૧૦ વાંચો. શ્રીસ્ત્રીમ્વસીહઠ શ્રીઆમ્વસીહ ૧૧ વાંચો. કુટુમ્બેન.

- ૧૦ શ્રીચંદ્રાવત્યાઃ સત્કસમસ્તમહાજનસકલજિનચૈત્યગોષ્ઠિકપ્રભૃતિશ્રાવકસમુદાયં ॥ તથા ડંબરણીકીસરડલીગ્રામીયપ્રાગ્વાટજ્ઞા શ્રેં રાસલડં આસધર તથાજ્ઞાં માણિ-ભદ્રડં શ્રેં આહ્ણ તથાજ્ઞાં શ્રેં દેહ્ણડં સ્વીમ્વસી.^૩
- ૧૧ હ ધર્કટજ્ઞાતીયશ્રેં નેહાડં સાહા તથાજ્ઞાં ધડલિગડં આસચંદ્ર તથાજ્ઞાં શ્રેં બહુ દેવડં સોમ પ્રાગ્વાટજ્ઞાં શ્રેં સાવહડં શ્રીપાલ તથાજ્ઞાં શ્રેં જીંદાડં પાહ્ણ ધર્ક-ટજ્ઞાં શ્રેં પાસુડં સાદા પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયપૂનાડં સા-
- ૧૨ હા તથા શ્રીમાલજ્ઞાં પૂનાડં સાહાપ્રભૃતિગોષ્ઠિકાઃ । અમીભિઃ શ્રીનેમિનાથદેવપ્ર-તિષ્ઠાવર્ષગ્રંથિયાત્રાષ્ટાહિકાર્યોં દેવકીયચૈત્રવદિ ૩ તૃતીયાદિનેસ્તપનપૂજાદ્યુત્સવઃ કાર્યઃ ॥ તથા કાસદ્ગ્રામીયડાસવાલજ્ઞા-
- ૧૩ તીયશ્રેં સોહિડ પાહ્ણ તથાજ્ઞાં શ્રેં સલ્લખણડં વાલણ પ્રાગ્વાટજ્ઞાં શ્રેં સાંતુયડં દેલ્હુય તથાજ્ઞાં શ્રેં ગોસલડં આહા તથાજ્ઞાં શ્રેં કોલાડં આમ્ઝાં તથાજ્ઞાં શ્રેં પાસચંદ્રડં પૂનચંદ્ર તથાજ્ઞાં શ્રેં જસવીરડં જ-
- ૧૪ ગા તથાજ્ઞાં બ્રહ્મદેવ ડં રાહા શ્રીમાલજ્ઞાં કડુયરાડં કુલધરપ્રભૃતિગોષ્ઠિકાઃ । અમીભિસ્તથા ૪ ચતુર્થીદિને શ્રીનેમિનાથદેવસ્ય દ્વિતીયાષ્ટાહિકામહોત્સવઃ કાર્યઃ તથા બ્રહ્માણવાસ્તવ્યપ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયમહાજનિં
- ૧૫ આભિગડં પૂનડ ડાસવાલજ્ઞા મહાં ઘાંઘાડં સાગર તથાજ્ઞાં મહાં સાટાડં વરદેવ પ્રાગ્વાટજ્ઞાં મહાં પાલ્હણડં ઉદયપાલ ઓડસવાલજ્ઞાં મહાં આવોધનડં જગસીહ શ્રીમાલજ્ઞાં મહાં વીસલડં પાસદેવ પ્રા-
- ૧૬ ગ્વાટજ્ઞાં મહાં વીરદેવડં અરસીહ તથાજ્ઞાં શ્રેં ધણચંદ્રડં રામચંદ્રપ્રભૃતિગોષ્ઠિકાઃ । અમીભિસ્તથા ૫ પંચમીદિને શ્રીનેમિનાથદેવસ્ય તૃતીયાષ્ટાહિકામહોત્સવઃ કાર્યઃ ॥ તથા ધડલીગ્રામીયપ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રેં સા-
- ૧૭ જળડં પાસવીર તથાજ્ઞાં શ્રેં વાહડિડં પૂના તથાજ્ઞાં શ્રેં જસડુયડં જેગણ તથા-જ્ઞાતીયશ્રેં સાજનડં મોલા તથાજ્ઞાં પાસિલડં પૂનુય તથાજ્ઞાં શ્રેં રાજુયડં સાવદેવ તથાજ્ઞાં દૂગસરણડં સાહળીય ઓડસવાલ-
- ૧૮ જ્ઞાં શ્રેં સલ્લખણડં મહં જોગા તથાજ્ઞાં શ્રેં [*]દેવકુંયારડં આસદેવપ્રભૃતિગો-ષ્ઠિકાઃ । અમીભિસ્તથા ૬ ષષ્ઠીદિને^૪ શ્રીનેમિનાથદેવસ્ય ચતુર્થાષ્ટાહિકામહોત્સવઃ કાર્યઃ ॥ તથા મુંડસ્થલમહાતીર્થવાસ્તવ્યપ્રાગ્વાટજ્ઞાતીય-

૧ વાંચો ગોષ્ઠિક ૨ વાંચો ડંબરણીકી ૩ વાંચો સ્વીમ્વસી ૪ વાંચો ગોષ્ઠિકાઃ ૫ વાંચો પ્રતિષ્ઠા ૬ વાંચો આમ્ઝા ૭ વાંચો વ્રહ્મદેવ ૮ વાંચો ગોષ્ઠિકાઃ ૯ વાંચો વ્રહ્માણ ૧૦ વાંચો ગોષ્ઠિકાઃ, ૧૧ વાંચો ગોષ્ઠિકાઃ ૧૨ વાંચો ષષ્ઠીદિને,

- १९ श्रे° संघीरणउ° गुणचंद्रपाह्वा तथा श्रे° सोहियउ° आस्वेसर तथा श्रे° जेजाउ° खांखण तथा फील्लिणिग्रामवास्तव्यश्रीमालज्ञा° वापलगाजणप्रमुखगोष्टिकीः अमी-
भिस्तथा सप्तमीदिने श्रीनेमिनाथदेवस्य पंचमाष्टाहिकाम-
- २० होत्सवः कार्यः ॥ तथा हंडाउद्राग्रामडवाणीग्रामवास्तव्यश्रीमालज्ञातीयश्रे°आम्बु-
यउ° उसरा तथाज्ञा° श्रे°[*]लखमणउ° आसू तथाज्ञा° श्रे° आसलउ° जगदेव
तथाज्ञा° श्रे° सूमिगउ° धणदेव तथाज्ञा° श्रे° जिणदेवउ° जाला
- २१ प्राग्वाटज्ञा° श्रे° आसलउ° सादा श्रीमालज्ञा° श्रे° देदाउ° वीसल तथाज्ञा° श्रे°
आसधरउ° आसलतथाज्ञा° श्रे° थिरदेवउ° वीरुय तथाज्ञा° श्रे° गुणचंद्रउ° देवधर
तथाज्ञा° श्रे° हरियाउ° हेमा प्राग्वाटज्ञा° श्रे° लखमण-
- २२ उ° कडुयाप्रभृतिगोष्टिकीः । अमीभिस्तथा ८ अष्टमीदिने श्रीनेमिनाथदेवस्य षष्ठी-
ष्टाहिकामहोत्सवः कार्यः ॥ तथा [ग] डाहडवास्तव्यप्राग्वाटज्ञातीय श्रे° देसलउ°
ब्रह्मसरणु तथाज्ञा° जसकरउ° श्रे° धणिया तथाज्ञा° [*]श्रे°
- २३ देल्हाणउ° आल्हा तथाज्ञा° श्रे° वालाउ° पन्नसीह तथाज्ञा° श्रे° आंबुयउ° वोहडि
तथाज्ञा° श्रे° वोसरिउ° पूनदेव तथाज्ञा°[*] श्रे° वीरुयउ° साजणै तथाज्ञा° श्रे°
पाहुयउ° जिणदेवप्रभृतिगोष्टिकीः । अमीभिस्तथा ९ नवमीदिने
- २४ श्रीनेमिनाथदेवस्य सप्तमाष्टाहिकामहोत्सवः कार्यः ॥ तथा साहिलवाडावास्तव्य-
ओइसवालज्ञातीय श्रे° देल्हाउ° आल्हण श्रे° नागदेवउ° आम्बेदेव श्रे° काल्हणउ°
आसल श्रे° वोहिथउ° लाखण श्रे° जसदेवउ° वाहड श्रे°
- २५ सीलणउ° देल्हण श्रे° बहुदा श्रे° महधराउ° धणपाल श्रे° पूनिगउ° बाधा श्रे°
गोसलउ° वहडाप्रभृतिगोष्टिकीः । अमीभिस्तथा १० दशमीदिने श्रीनेमिनाथदेवस्य
अष्टमाष्टाहिकामहोत्सवः कार्यः ॥ तथा श्रीअंबुदोपरि देउलवा-
- २६ डावास्तव्यसमस्तश्रावकैः । श्रीनेमिनाथदेवस्य पंचापि कल्याणिकानि यथा-
दिनं प्रतिवर्षं कर्त्तव्यानि ॥ एवमियं व्यवस्था श्रीचंद्रावतीपतिराजकुलश्रीसोम-
सिंहदेवेन तथा तत्पुत्रराजं श्रीकान्हडदेवप्रमुखकुंमरैः समस्तराजलोकैस्त-
- २७ था श्रीचंद्रावतीयस्थानपतिभट्टारकप्रभृतिविलास तथा गूगुलीब्रौह्मणसमस्तमहा-
जनगोष्टिकैश्च तथा अंबुदाचलोपरि श्रीअचलेश्वरश्रीवशिष्ठ तथा संनिहितैः। ग्राम-
देउलवाडाग्रामश्रीश्रीमातामहबुग्रामआबुग्रामओरासाग्रामउं-

१ वांथे। गोष्टिकाः २ वांथे। आम्बुय ३ वांथे। गोष्टिकाः ४ वांथे। षष्ठाष्ट ५ वांथे। ब्रह्म. ६ वांथे।
आंबुय ७ वांथे। साजण (?) ८ वांथे। गोष्टिकाः ९ वांथे। आम्ब १० वांथे। गोष्टिकाः ११ वांथे। अंबुदो १२ वांथे।
कुमारैः १३ वांथे। ब्राह्मण १४ वांथे। गोष्टिकैश्च १५ वांथे। अंबुदा १६ वांथे। संनिहितग्राम १७ वांथे। आबुय.
ले. ८८

- ૨૮ તરછામસિહરઆપસાલગ્રામહેઠડંજીગ્રામઆસીગ્રામશ્રીધાંધલેશ્વરદેવીયકોટડીપ્રમુ-
તિદ્વાદશગ્રામેષુ 'સંતિષ્ઠમાનસ્થાનપતિતપોધનગૂગુલીત્રાઘણરાઠિયપ્રમૃતિસમસ્તલો-
કૈસ્તથા માલિમાડાપ્રમૃતિગ્રામેષુ સંતિષ્ઠમાનશ્રીપ્રતીહા-
- ૨૯ રવંચીયસર્વરાજપુત્રૈશ્ચ આત્મીયાત્મીયસ્વેચ્છયા શ્રીનેમિનાથદેવસ્ય મંડપે સમુપ-
વિશ્યોપવિશ્ય મહં. શ્રીતેજઃપાલપાર્શ્વાત્ સ્વીયસ્વીયપ્રમોદપૂર્વકં શ્રીલૂણસીહ-
વસહિકામિધાનસ્યાસ્ય ધર્મસ્થાનસ્ય સર્વોપિ રક્ષાપભારઃ સ્વીકૃતઃ । તદેતદા-
- ૩૦ ત્મીયવચનં પ્રમાણીકુર્વેભિરેતૈઃ સર્વૈરપિ તથા એતદીયસંતાનપરંપરયા ચ ધર્મ-
સ્થાનમિદમાચંદ્રાર્કં યાવત્ પરિરક્ષણીયં ॥ યતઃ ॥ કિમિહ કપાલકમંડલુવલ્કલ-
સિતરક્તપટજટાપટલૈઃ । વ્રતમિદમુજ્જ્વલમુન્નતમનસાં પ્રતિપન્નનિર્વહણં ॥ છ ॥
- ૩૧ તથા મહારાજકુલશ્રીસોમસિંહદેવેન અસ્યાં શ્રીલૂણસિંહવસહિકાયાં શ્રીનેમિનાથ-
દેવાય પૂજાંગભોગાર્થં વાહિરહઘાં ઢવાળીગ્રામઃ-શાસનેન પ્રદત્તઃ ॥ સ ચ શ્રીસોમ-
સિંહદેવાભ્યર્થનયા પ્રમારાન્વયિભિરાચંદ્રાર્કં યાવત્ પ્રતિપાલ્યઃ ॥
- ૩૨ ॥ સિદ્ધિક્ષેત્રમિતિ પ્રસિદ્ધમહિમાશ્રીપુંડરિકો ગિરિઃ શ્રીમાન્ રૈવતકોપિ વિશ્વવિદિતઃ
ક્ષેત્રં વિમુક્તેરિતિ । નૂનં ક્ષેત્રમિદં દ્વયોરપિ તયોઃ શ્રીઅર્બુદસ્તત્પ્રભૂ ભેજાતે કથમ-
ન્યથા સમમિમં શ્રીઆદિનેમી સ્વયં ॥ ૧ સંસારસર્વસ્વમિદૈવ મુક્તિસ-
- ૩૩ ॥ વૈસ્વમપ્યત્ર જિનેશ દૃષ્ટં । વિલોક્યામાને ભવને તવાસ્મિન્ પૂર્વં પરંચ ત્વયિદ્ધ-
ષ્ટિપાંથે ॥ ૨ શ્રીકૃષ્ણર્ષીયશ્રીનયચંદ્રસૂરેરિમે ॥ સં. સરવણપુત્રસં. સિંહરાજસાધુ
સાજણસંસહસાસાહદેપુત્રી સુનથવ પ્રણમતિ ॥ શુભં ॥^૫

૧ વાંચો. સંતિષ્ઠમાન અને ત્રાઘણ. ૨ વાંચો. કુર્વેદ્ધિરેતૈઃ. ૩ પંક્તિને છેડે બેક ચિહ્ન છે. ૪ આ પંક્તિને છેડે પંક્તિ ૩૧ માં છે તેવું જ ચિહ્ન છે.

આબુગિરિના જૈન લેખો

લેખ નં. ૩

વિક્રમ સંવત ૧૨૮૭ ફાગણ સુદિ ૩ સોમવાર

નં. ૩ નો લેખ મુખ્ય મંદિરના દ્વારના ઓતરંગ પર કોતરેલો છે. તેમાં લખ્યું છે કે તેજપાલે પોતાના પુત્ર લૂણસિંહના પ્રણય માટે આ લૂણવસહિકામાં પવિત્ર નેમિનાથનું આ મહાતીર્થ સોમવારે, રાત્રિ વિક્રમનાં વર્ષ ૧૨૮૭ ના ફાગણ (ફાલ્ગુન)ના શુક્લ પક્ષના ૩ ને દિને ” બંધાવ્યું. પ્રોફેસર કિલ્હોર્નએ આ તથા નીચેની તારીખો મારે માટે કૃપા કરીને ગણી હતી; એમના કહેવા મુજબ આ તારીખ વિ. ૧૨૮૭ ગત, અને વિ. ૧૨૮૭ ચાલુ બન્ને માટે ખોટી છે. વિ. ૧૨૮૭ ગત માટે શુક્રવાર, ૭ મી ફેબ્રુઆરી ઇ. સ. ૧૨૩૧ અને વિ. ૧૨૮૭ ચાલુ માટે રવિવાર, ૧૭ મી ફેબ્રુઆરી ઇ. સ. ૧૨૩૦ સાથે તે તારીખ મળતી આવે છે.

અક્ષરાન્તર

- ૧ ઓં ॥ નૃપમિક્રમસંવત ૧૨૮૭ વર્ષે ફાગણસુદિ ૩ સોમે અદ્યેહ શ્રીઅર્વુદાચલે શ્રીમદળહિલપુ-
- ૨ રવાસ્તં પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમાન્વયે મહં શ્રીઆસરાસુ-
તમહં માર્લદેવ
- ૩ વમહં શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજાતૃમહં શ્રીતેજપાલેન સ્વકીયમાર્યામહં શ્રીઅનુપમદે-
વિકુક્ષિ-
- ૪ સંમૂતસુતમહં શ્રીલૂણસીહપુણ્યાર્થ અસ્યાં શ્રીલૂણવસહિકાયાં શ્રીનેમિનાથમહાતીર્થ
કારિતં ॥ છ ॥ છ ॥

— — — — —

૧ મુખ્ય મંદિરના દરવાજાના બારશાખ ઉપર મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૪૨. ૨ એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૭૩ પ્રો. એચ. લ્યુડર્સ ૩ ચિન્હરૂપે દર્શાવેલ છે. ૪ વાંચો અર્જુન.

ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર^૧

વિક્રમ સંવત ૧૨૮૭ આષાઢ સુદ ૮ શુક્રવાર

અક્ષરાન્તર

પત્રં પહેલું

- ૧ ૭ । સ્વસ્તિ રાજાવલીપૂર્વવત્સમસ્તરાજાવલીવિરાજિતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વર-
પરમભટ્ટારકચૌલુક્યકુ-
- ૨ લકમલવિકાસનૈકમાર્તંડશ્રીમૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજશ્રીચામુંડરાજદે-
વપાદાનુ-
- ૩ ધ્યાતમહારાજાધિરાજશ્રીવલ્લભરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજશ્રીદુર્લભરાજદેવ-
પાદાનુધ્યાતમ-
- ૪ હારાજાધિરાજશ્રીભીમદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજત્રૈલોક્યમલ્લશ્રીકર્ણદેવપાદા-
નુધ્યાતમહા-
- ૫ રાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમપરમભટ્ટારકાવંતીનાથત્રિભુવનગંડવર્વરકજિણ્ણુસિદ્ધચક્રવ-
ર્ત્તિશ્રીજ-†
- ૬ યસિંહદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમભટ્ટારકસ્વભુજવિક્રમરણાંગણ-
વિનિર્જિત-
- ૭ શાકંભ[રી]ભૂપાલ શ્રીકુમારપાલદેવપાદાનુધ્યાતપરમેશ્વરપરમભટ્ટારકમહારાજાધિ-
રાજપરપમાહે-
- ૮ શ્વરહેલાકરદીકૃતસપાદલક્ષ્માપાલ શ્રીઅજયપાલદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરા-
જાહવપરાભૂત-
- ૯ દુર્જયગર્જનકાધિરાજશ્રીમૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમ-
ભટ્ટારકાભિ-
- ૧૦ નવસિદ્ધરાજસપ્તમચક્રવર્તિશ્રીમદ્ધીમદેવઃ સ્વભુજ્યમાનવર્દ્ધિપથકાંતવર્તિનઃ સમસ્ત-
રાજપુરુષાન્
- ૧૧ બ્રાહ્મણોચરાંસ્તજિયુક્તાધિકારિણો જનપદાંશ્ચ બોધયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા ॥
શ્રીમત્વિક્રમાદિત્યોત્પા-

૧. ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૨૦૧ પત્રાંતું માપ-૧૪"×૧૫." લીપિ-જૈન દેવનાગરી. સ્થિતિ-ધણી જ નાશ પામેલી છે. † પ. ૫ ભટ્ટારક પહેલાં એક પરમ બૂસી નાંખેા.

- १२ वितसंवत्सरशतेषु द्वादशसु सप्ताशीत्युत्तरेषु आषाढमासीयशुक्लाष्टम्यां शुक्रवारे-
ऽत्रांकतोऽपि सं-
- १३ वत् १२८७ वर्षे आषाढशुदि ८ शुक्लेऽस्यां संवत्सरमासपक्षवारपूर्विकायां तिथा-
वद्येह श्रीमदणहिल-
- १४ पाटके स्नात्वा चराचरगुरुं भगवंतं भवानीपतिमभ्यर्च्य संसारासारतां विचिंत्य
नलिनीदलगतजल-
- १५ लवतरलतरं प्राणितव्यमाकलिज्य ऐहिकामुष्मिकं फलमंगीकृत्य पित्रोरात्मनश्च
पुण्ययशोऽभि-
- १६ वृद्धये देवाउग्राम- स्वसीमापर्यंत सवृक्षमालाकुलकाष्ठतृणोदकोपेत सहिरण्य-
भागभो-
- १७ गसदंडो दशापराधसर्वादायसमेतो नवनिधानसहित पूर्वप्रदत्तदेवदायव्रत-
दायवर्जं तथा ... ..
- १८ मानपत्रकु ... .. तिपत्रभराप्रति द्र १ दाणीयां पलश तथा मूलमं-
डिल्यां ... का .... प्रति द्र १ तथा
- १९ मूलगंडी .... प्रति द्र १ भाट्टयकं प्रति द्र ० ॥ दाणीयां पत्रशतं ० ॥
उष्ट्रभरा प्रतिद्र १ दाणीयां पत्र-
- २० शत १ मूली .... भरा प्रति द्र १ दाणीयां पत्रशत १ जलदभरा प्रति
द्र १ दाणीयां पत्रशत १ एवमेत-
- २१ त् सलखणपुरे सोलुं० राणा० आनाऊ लणापसाकेन कारितभी आनलेश्वर देव-
श्रीसलखणेश्वरदे-
- २२ वयोर्नित्यनैमित्तिकादिपूजार्थं तथा सत्रागारे ब्राह्मणानां भोजनार्थं च मंडल्यां
श्रीमूलेश्वरदेवम-
- २३ ठेत्यस्थानपतिवेदगर्भराशये शासनोदकपूर्वमस्माभिः प्रदत्तं ॥ ग्रामस्यास्याघाटा
यथा ॥ पूर्वस्यां
- २४ हांसलपुरग्रामसीमायां सीमा । दक्षिणस्यां फीचडीग्रामपोद्र गृहाणां सान्निधो
संतिष्ठमानग्राम-
- २५ स्यास्य सीमायां तथाहानीयाणीग्रामसीमायां च सीमा ॥ पश्चिमायां भेदेराग्राम-
सीमायां सीमा ।
- २६ उत्तरस्यां सूरयजग्रामसांपावाडाग्रामयोः सीमायां सीमा ॥ एवममीभिराघाटै
रुपलक्षितं ग्रा-

पं. १५ वांयो माकल्य. पं. १६ देवाऊ संशयवाणुं ऊ. वांयो पर्यंतः; काष्ठ; अथ दको लूमी नांयो
पं. १७ वांयो सवृद्ध; उहितः पं. २४ वांयो संतिष्ठमान.
ले. ८९

- २७ ममेनमवगम्य तन्निवासिजनपदैर्यथादीयमान[दानी]भागप्रभृतिकं सदाज्ञाश्रवण-
विधेयैर्भूत्वाऽ-
२८ मुष्मै [तपोधनाय] समुपनेतव्यं । सामान्यं चैतत् पुण्यफलं मत्वाऽस्मद्वंश-
जैरन्यैरपि
२९ भाविभोक्तृभिरस्मत्प्रदत्तधर्मदायोऽयमनुमंतव्यः । पालनीयश्च ॥ उक्तं च
भगवता व्या-

पतरुं बीजुं

- १ सेन ॥ षष्ठि वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमंता च
तान्येव नरकं ‡
२ वसेत् ॥ १ स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेच्च वसुं [घरां] स विद्यायां कृमिर्भूत्वा
पितृभिः सह मज्जति ॥ २ ।
३ वंध्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः । कृष्णसर्पाः प्रजायंते भूमिदानापहार-
काः । ३ बहुभिर्वसु-
४ घा भुक्ता [राजभिः स]गरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमी तस्य तस्य तदाफलं
॥ ४ दत्त्वा भूमिं भाविनः पार्थिवे-
५ द्रान् भूयो भूयो याचते रामभद्रः । सामान्योऽयं दानधर्मो नृपाणां स्वे स्वे का
पालनीयो भवद्भिः । ५ ।
६ लिखितमिदं शासनं कायस्थान्वयप्रसूत ठ० सातिकुमारसुत महाक्षपटालिक ठ०
श्रीसोमसिंहेन ॥
७ दूतकोऽत्र महासाधि ठ० श्रीबहुदेव इति श्रीभीमदेवस्य ।
८ तथा सलखण[पुरी]वास्तव्यः वणिक्व्यहारिय ... .. प्रभृति ...
लोकस्य ... .. हट्टकरण-
९ शुक्लमंडपिकाप्रौढ ... .. अरिशतपथकेषु सलखणपुरीयमठ ...
वीठिकया काण ... .. सं-
१० चरतः संजातः ... .. यथा ॥ समस्तकणानाभृतचेटिय ... ..
तिशुद्धपुण्य ... ..
११ भृतचाऊयां ... .. प्रति तथा दाप्ती ... .. द्र २ घृततैलभृत्
वे .... .. तथा-

‡ पं. १ वांये। षष्ठि; सहस्राणि; तिष्ठति; नरके. पं. ३ विद्या.

- १२ भृतचा .... क .... ति तथा दानेद्र ४ तथा कणचोपट
भृतवाहनमध्ये ....
- १३ क ४ त ... य ॥ आजम्बा मेथि आमला बेहेडावा ....
- १४ सिका ... दानं न ग्राह्यं ॥ तथा कणभृत ... ६ वरवली ...
- १५ भीसेटप्रति द्र १२ तथा कणभृतपत्र ... तथा ...
तभृतपत्राणि ...
- १६ द्र १ तथा सेडसरसश्रीपथकयोः समस्त ... रे... वणभृतवेडीयावा ...
प्रतिकृ ... रा दा-
- १७ ने द्र १ तथा भृतचात्रयावा ... तं प्रति तथा दाने ... तथा मांजिष्ठ ।
त्रपुक हिं ग भारं प्रति वृद्धदाने द्र १
- १८ पट्टसूत्र । हिंगुल । प्रवालक । श्रीखंड । कर्पूर । कस्तूरी । हंगु । कुंकुम ।
अगुरु । त ...
- १९ मालपत्र । जाइफल । जाइवत्री । लमसी । कापड । नांलिकेर । हरडां
बेहेडां — — — कन्म ॥
- २० खांडु । गुल । साकर । मरिच । दांत । मरुमांसि । महुवस । सवाही कासी
.... । ताव्या । का-
- २१ श्यालोह । वथलोह । साकुरुड । मीण । ज । चीत्राहल । खज्जुर । खारिक ।
वस्त .... [प्र]भृतिस-
- २२ मसुक्तयाणकागांध्रुवमुखेन मूलेकास्येदपाटीप्रमाणेन पूर्णदानात् दानस्य धर्म
प्रति मु-
- २३ क्ति द्र १ अनया रीत्या दानं ग्राह्यं ॥ संजातधुरादाभपट्टकस्य पथकोत्तारपरी-
स्थापने पदकं प्र-
- २४ ति द्र १६४ मार्गे । हिठियकप्रातीसारक ... भिरधिकं किमपि न ग्राह्यं ।
राजः वीसलसत्क-
- २५ कणाय ... प्रभृतचाउयावाहन १ वेडीयावाहन १ उपरितनरीत्या क्षेपायां क्षेपायां
- २६ प्रसादेन भोक्तव्यं । इमां छेदपाटीं व्यतिक्रम्य यः कोऽपि वर्णसंकरं कुरुते
तस्मात् छित्तिर्माया ॥ यस्याः । स्वे ... प्रमाणेन पालनीयः भोक्तव्यं च ॥

સારાંશ

- ૧ પ્રસ્તાવના—(અ) વંશાવલી, જયસિંહનું વર્ણન વિક્રમ સંવત ૧૨૬૩ ના નં. ૩ પ્રમાણે છે તે સિવાય, વિક્રમ સંવત ૧૨૮૩ ના નં ૫ પ્રમાણે જ છે.
- (બ) અણહિલપાટકને લીમદેવ ૨ વર્ધિપથકના રાજપુરુષો અને નિવાસીઓને વિક્રમ સંવત ૧૨૮૭, આષાઠ સુદિ ૮ શુક્રવારે નીચેનું દાન જાહેર કરે છે.
- ૨ દાન—દેવાઉ(?)^૧ ગામ તેની સીમા:—
  - (અ) પૂર્વમાં હાંસલપૂર ગામ
  - (બ) દક્ષિણમાં કીંચડી અને હાનીયાની ગામે
  - (ક) પશ્ચિમે મેઠુરા ગામ
  - (ડ) ઉત્તરે સૂર્યજ અને સાપાવાડા ગામે.
  - (ર) અને ભૂમિમાં અને પૈસામાં જુદા જુદા કરો (વિવિધ વેરા).
- ૩ દાનપાત્ર—સોલુંકી રાણા આના ઠા(કુર) લૂણપસાકે સલખણપુરમાં બાંધેલાં આનલેશ્વર અને સલખણેશ્વરના મંદિર; મંદિરનાં પૂજાખર્ચ અને બ્રહ્મલોજનાથે દ્રસ્ટી મણડલીમાં મૂલેશ્વરદેવના મઠનો સ્થાનપતિ.
- ૪ રાજપુરુષો—લેખક અને દ્વવક નં. ૫ મામાં હતા તેજ છે.
- ૫ અનુલેખ—(તા. ૪.) અનુલેખ ઘણો ઘસાઈ ગયો છે. પણ તે સલખણપુરના વાણી-આથે આપવાના કરને લગતું વધારેનાં શાસનના લાગવાળું છે. હું દિલગીર છું કે તેમાં જે પ્રાચીન ગુજરાતીના શબ્દો આવે છે તે સર્વનો અર્થ કરવાનાં સાધન મારી પાસે નથી.

૧ ક્વોર્ટર માર્ટર જનરલના નકશામાંથી આ ગામ મળી શકતું નથી. વિરમગામ તાલુકાના વાયવ્ય ખુણામાં હાંસલપુર નામનું એક ગામ છે. ઉત્તરે દાનપત્રનું ગામ સૂર્યજ, સૂરજ ગામ છે. નેત્રત્રયામાં પુંચર ગામ મને મળે છે જેને હું કીંચડી સાથે સરખાવું છું.

આબુગિરિના જૈન લેખો

લેખ નં. ૪ થી ૧૮^૧

(વિક્રમ સં. ૧૨૮૮ (લેખ નં ૪ થી ૧૮)

નં. ૪ થી ૩૨ ના લેખો ઉપરથી જણાય છે કે પછીનાં વર્ષોમાં પણ તેજપાલે મંદિરને વધારવાનું તથા શાસ્ત્રગારવાનું કાર્ય ચાલુ રાખ્યું હતું. આ લેખો મંદિરની આસરીનાં કેટલાંક ન્હાનાં ભોંયરામાંના મંદિરોનાં આતરંગો ઉપર કેતરેલા છે. તેમાં લખ્યું છે કે, તેજપાલે પોતાના કુટુંબનાં કેટલાંક માણસોના પુણ્યને અર્થે આ ન્હાનાં મંદિરો અને જીનો તથા તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ ઉભાં કરાવ્યાં હતાં.

તેમાં આવતા ઇલકાળો સામાન્ય રીતે જણાવા યોગ્ય છે. 'મહમ', 'મહમ્મ' નું દૂકું રૂપ સૌથી વધારે વપરાયું છે. તે ઇલકાળ તેજપાલે તથા તેનાં ઘણાં ખરાં કુટુંબીઓએ ધારણ કરેલો છે. પરંતુ લેખ નં. ૨૪ અને ૨૬-૩૧ માં આવતી વંશાવલીમાં તેજપાલના પૂર્વજો ચણ્ડપ અને ચણ્ડપ્રસાદ, તેનો પિતા અશ્વરાજ અથવા આસરાજ અને તેની માતા કુમારદેવી, એઓને 'ઠ' નો ઇલકાળ આપ્યો છે, જે 'ઠ્ઠ્ઠ' ને બદલે છે, જ્યારે ચણ્ડપ્રસાદના પુત્ર અને અશ્વરાજના પિતા સોમને ફરેક વેળા 'મહમ' કહેવામાં આવે છે. આથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે આ બે ઇલકાળો વચ્ચે કંઈક તફાવત હોવો જોઈએ, જોકે આ તફાવત બહુ મોટો નહીં હોય, કારણકે, ચણ્ડપ અને અશ્વરાજને લેખ નં. ૩ થી ૮, ૧૦-૧૮, ૨૧-૨૩, અને ૩૨ માં 'મહમ' પણ કહ્યા છે. લેખ નં. ૩૨ માં તેજપાલની બીજી સ્ત્રી સુહડાદેવીની માતા સંતોષાને ઠ્ઠ્ઠાજીનો ઇલકાળ આપ્યો છે. સુહડાદેવીના માતામહ અને પ્રમાતામહને 'ઠ' કહ્યા છે. લેખ નં. ૨૬-૨૭ અને ૩૦ ઉપરથી જણાય છે કે તેજપાલનો વડિલ બંધુ વસ્તુપાલ 'સંવપતિ' નો ઇલકાળ ધારણ કરતો હતો. "કીર્તિકૌમુદી" ના ૬ મા સર્ગ ઉપરથી જણાય છે કે તેને આ ઇલકાળ શત્રુંજય, રૈવતક, અને પ્રભાસનાં મોટાં તીર્થોની મહાયાત્રાની વ્યવસ્થા કરી આગેવાની લીધી હતી તે બદલ મળ્યો હતો. આ ઇલકાળ સર્ગ ૬ શ્લોક ૧૨ માં આવે છે. તેમાં કહ્યું છે કે; "બીજાં સર્વ જમ્યા પછી તે જમતો, જ્યારે બીજાં સર્વ યાત્રાળુઓ ભર ઉંઘમાં આવી જતાં ત્યારે તે ઉંઘતો. નિદ્રામાંથી જાગવામાં તે સૌથી પહેલો હતો. આ રીતે તેણે 'સંવપતિ' નું વ્રત પાળ્યું. તેજપાલનાં સ્ત્રી-સંબંધીઓને સાત વાર જાઈને ઇલકાળ લગાડ્યો છે. (લેખ નં. ૪, ૧૧, ૨૬, ૨૭, ૨૯-૩૧)

નં. ૩૨ માં તેજપાલની બીજી સ્ત્રી સુહડાદેવીનું કુટુંબ જે શાખાનું હતું તે પદ્મનાભ મોહ જાતિનું હોવાનું આપ્યું છે.

જે સાધુઓની મૂર્તિઓ મૂકેલી છે તે આ છે:—જિન સુપાર્શ્વ, (નં. ૧૨), મુનિ સુવ્રત (નં. ૨૧), વારિસેણ (નં. ૨૪), ચન્દ્રાનન (નં. ૨૫), શાશ્વત જિન ઋષભ (નં. ૩૦) શાશ્વત જિન વર્ધમાન (નં. ૩૧), અને તીર્થંકરો —સીમંધર સ્વામિન (નં. ૨૬) જિન યુગંધર સ્વામિન (નં. ૨૭) જિન બાહુ (નં. ૨૮), અને સુબાહુ (નં. ૨૯)

લેખ નં. ૪-૧૮ માં વિક્રમ સંવત ૧૨૮૮ છે; નં. ૧૯-૨૩ માં વિક્રમ સંવત ૧૨૯૦ છે; લેખ નં. ૨૪-૨૫ માં વિક્રમ સંવત ૧૨૯૩ ના ચૈત્ર કૃષ્ણપક્ષ ૭ ની તિથિ છે. નં. ૨૬-૩૧ માં વિક્રમ ૧૨૯૩ ના ચૈત્ર કૃષ્ણપક્ષ ૮ ને શુક્રવાર છે. આ વર્ષ કાર્તિકાદિ ૧૫. ૧૨૯૩ ગત, અને 'પૂર્ણિમાન્ત' ચૈત્ર માટે શુક્રવાર, ૨૦ મી ફેબ્રુવારી ઇ. સ. ૧૨૩૭ ની બરોબર થાય છે. નં. ૩૨ માં વિક્રમ સં. ૧૨૯૭ વૈશાખ વદ ૧૪ શુક્રવાર છે, ને કાર્તિકાદિ ૧૫. ૧૨૯૭ ગત અને પૂર્ણિમાન્ત વૈશાખ માટે શુક્રવાર ૧૧ એપ્રિલ ઇ. સ. ૧૨૪૧ ના બરોબર થાય છે.

૧ એ. ઈ. વા. ૮ પા. ૨૨૩ થી ૨૨૬ ગ્રો. એચ. હ્યુડર્સ. ૨ આ ચાર તીર્થંકરોને 'વિહરમાણ' એવું શિરોણ લગાડ્યું છે.

અસરાન્તર
લેખ નં. ૪^૧

- ૧ ઓ^૨ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાન્વયે મહં શ્રીમાલદેવસુતાબાઈશ્રીસદમલશ્રેયો-
- ૨ ઈર્થ મહં શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥

લેખ નં. ૫^૨

- ૧ ઓ^૨ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાન્વયે મહં શ્રીમાલદેવસુતમહં શ્રીપુંનસીહીયમા-
- ૨ ર્યામહં શ્રીઆહુણદેવિશ્રેયોઈર્થ મહં શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥

લેખ નં. ૬^૩

- ૧ ઓ^૨ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમાન્વયે^૪ મહં શ્રીઆસરાસુતમહં શ્રીમાલદેવીયમાર્યામહં [*] શ્રીપાતૂશ્રે-
યોઈર્થ મહં શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિ-
- ૨ કા કારિતા । [।]

લેખ નં. ૭^૪

- ૧ ઓ^૨ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમાન્વયે મહં શ્રીઆસરાસુતમહં શ્રીમાલદેવીયમાર્યામહં શ્રીલીલૂશ્રેયોઈર્થ
મહં શ્રી-
- ૨ તેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા । [।] છ ॥

લેખ નં. ૮^૫

- ૧ ઓ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટવંશીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમમહં શ્રીઆસરામહં શ્રીમાલદેવાન્વયે મહં શ્રીપૂનસીહસુતમહં શ્રીપેથડ-
શ્રેયાઈર્થ મહં શ્રીતે-
- ૨ જપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥

૧ ઓશરીમાં પહેલા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૬૬૬ ૨ ચિહ્નપે છે.
૩ ચંડપના 'ડ'નું સ્વરૂપ વિચિત્ર છે. ૪ ઓશરીમાં બીજા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લીસ્ટ
નં. ૧૬૬૭ ૫ ઓશરીમાં ત્રીજા મંદિરના નાના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૬૬૮ ૬ વાંચો વર્ષે
૭ વાંચો સોમાન્વયે ૮ ઓશરીમાં ચોથા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૬૬૯
૯ વાંચો વિક્રમ ૧૦ ઓશરીમાં પાંચમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૬૭૦

અક્ષરાન્તર

લેખ નં. ૯^૧

- ૧ ઓ^૨ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટવંશીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમાન્વયે મહં શ્રીમાલદેવસુતમહં શ્રીપુંનસીહશ્રેયોર્થ મહં શ્રીતેજપાલેન
દેવકુલિ[કા] કારિતા ॥ છ ॥ છ ॥

લેખ નં. ૧૦^૨

- ૧ ઓ^૨ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટવંશીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમાન્વયેમહં શ્રીઆસરામહં શ્રીમાલદેવશ્રેયોર્થ તત્સોવરલઘુભ્રાતૃમહં
શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥ ॥

લેખ નં. ૧૧^૨

- ૧ ઓ^૨ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટવંશીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમમહં શ્રીઆસરામહં શ્રીમાલદેવાન્વયેમહં શ્રીપુંનસીહસુતાવાઈશ્રી^૩
૨ બલલદેવિશ્રેયોર્થમહં શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥

લેખ નં. ૧૨^૨

- ૧ ઓ^૨ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે શ્રીમત્પત્તનવાસ્તવ્યપ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપ-
શ્રીચંડપ્રસાદશ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાસુતશ્રીમાલદેવમહં
૨ શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજપાલેન મહં શ્રીવસ્તુપાલભાર્યાયાઃ મહં શ્રીસોલુકાયાઃ
પુણ્યાર્થ શ્રીસુપાર્શ્વજિનાલંકૃતા દેવકુલિકેયં કારિતા ॥ છ ॥ છ ॥

લેખ નં. ૧૩^૨

- ૧ ઓ^૨ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે શ્રીપત્તનવાસ્તવ્યપ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપ-
શ્રીચંડપ્રસાદશ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાસુતશ્રી-
૨ માલદેવમહં શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજપાલેન મહં શ્રીવસ્તુપાલભાર્યાલલતાદે-
વિશ્રેયોર્થ દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥ છ ॥

૧ ઓશરીમાં છઠ્ઠા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૬૭૧ ૨ ચિહ્ન ૩ પે છે.
૩ સંવત્નો સ પુરો લખ્યો નથી. ૪ ઓશરીમાં સાતમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૬૭૨
૫ ઓશરીમાં આઠમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૬૭૩ ૬ વાંચો કુતાવાઈ
૭ ઓશરીમાં ત્રીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૨૭ ૮ વાંચો સંવત
૯ ઓશરીમાં એકતાલીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૨૬ ૧૦, ૧૧,
૧૨ વાંચો શ્રીવસ્તુપાલ

લેખ નં. ૧૪'

- ૧ ઓં' ॥ સંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે શ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદશ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાંગજમહં શ્રીવસ્તપાલમુતમહં શ્રીજયતસીહશ્રેયોર્થ
- ૨ મહં શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥

અક્ષરાન્તર

લેખ નં. ૧૫'

- ૧ ઓં' ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે શ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદશ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાંગજમહં [*]શ્રીતેજપાલેન શ્રીજયતસીહમાર્યાજયતરુદેવિ-
- ૨ શ્રેયોર્થ દેવકુલિકા કારિતા ॥

લેખ નં. ૧૬'

- ૧ નૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદશ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાંગજેન મહં શ્રીતેજપાલેન શ્રીજયતસીહમાર્યાસૂહવદેવિ-
- ૨ શ્રેયોર્થ દેવકુલિકા કારિતા ॥

લેખ. નં. ૧૭'

- ઓં' ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદશ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાન્વયસમુદ્ભવમહં શ્રીતેજપાલેન મહં શ્રીજયતસી-
- ૨ હમાર્યામહં શ્રીરૂપાદેવિશ્રેયોર્થ દેવકુલિકા કારિતા । [।] છ ॥

લેખ નં. ૧૮'

- ૧ ઓં' ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે શ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાન્વયે મહં શ્રીમાલદેવસુતાશ્રીસહજલશ્રેયોર્થ મહં શ્રીતેજપાલેન દે-
- ૨ વકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥

૧ ચેતાળીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૩૧ ૨ ચિન્હરૂપે છે. ૩ વચ્ચે શ્રીવસ્તુપાલ ૪ ત્રેતાલીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર લીસ્ટ નં. ૧૭૩૨ ૫ બોશરીમાં યુગ્માલીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૩૪ ૬ પિસતાલીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૩૬ ૭ હેતાલીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૩૮.

ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર^૧

(વિક્રમ સંવત્ ૧૨૮૮ ભાદરવા સુદ ૧ (૫૭૦) સોમવાર.

અક્ષરાન્તર

પત્રું પહેલું

- ૧ ॥ ૭ ॥ સ્વસ્તિ રાજાવલીપૂર્વવત્સમસ્તરાજાવલીવિરાજિતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમભ-
- ૨ દ્વારક ચૌલુક્યકુલકમલવિકાસનૈકમાર્તંડ શ્રીમૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાત મહારાજા-
- ૩ ધિરાજપરમેશ્વરપરમભદ્વારકશ્રીચામુંડરાજદેવ પાદાનુધ્યાતપરમેશ્વરપરમભદ્વા-
- ૪ રકમહારાજાધિરાજ શ્રીવલ્લભરાજદેવ પાદાનુધ્યાત મહારાજાધિરાજશ્રીદુર્લભ-
- ૫ રાજદેવ-
- ૬ પાદાનુધ્યાતપરમેશ્વરપરમભદ્વારકમહારાજાધિરાજ શ્રીભીમદેવપાદાનુધ્યાતપરમે-
- ૭ શ્વરપરમભદ્વારકમહારાજાધિરાજત્રૈલોક્યમલશ્રીકર્ણદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિ-
- ૮ રાજપરમેશ્વરપરમભદ્વારકાવન્તીનાથત્રિભુવનગંડવર્વરકજિણ્ણસિદ્ધચક્રવર્તીશ્રીજ -
- ૯ યસિંહદેવપાદાનુધ્યાતપરમેશ્વરપરમભદ્વારકમહારાજાધિરાજઉમાપતિવરલબ્ધપ્ર-
- ૧૦ સાદપ્રાપ્તરાજ્ય પ્રૌઢપ્રતાપલક્ષ્મીસ્વયંવરસ્વભુજવિક્રમરણંગણવિનિર્જિતશાકંભરીમૂ-
- ૧૧ પાલશ્રીકુમારપાલદેવપાદાનુધ્યાતપરમેશ્વરપરમભદ્વારકમહારાજાધિરાજપર-
- ૧૨ મમાહેશ્વર પ્રબલબાહુદંડદર્પરૂપકંદર્પહેલાકરદીકૃતસપાદલક્ષક્ષમાપાલશ્રી-
- ૧૩ અજયપાલદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમભદ્વારકાહવપરાભૂત-
- ૧૪ દુર્જયગર્જનકાધિરાજશ્રીમૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપર-
- ૧૫ રમભદ્વારકાભિનવસિદ્ધરાજસસમચક્રવર્તિશ્રીમદ્ધીમદેવઃ સ્વભુજ્યમાનવાલૌય-
- ૧૬ પથકાંતર્વર્તિનઃ સમસ્તરાજપુરુષાન્ બ્રાહ્મણોત્તરાંસ્ત્રિયુક્તાધિકારિણો જનપ-
- ૧૭ દાંશ્ચ બોધયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા ॥ શ્રીમત્વિક્રમાદિત્યોત્પાદિતસંવત્સર-
- ૧૮ શતેષુ દ્વા-
- ૧૯ દશસુ અષ્ટાશીત્યુત્તરેષુ ભાદ્રપદમાસીયશુક્લપ્રતિપદાયાં સોમવોરેઽત્રાંકતોપિ
- ૨૦ સંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે ભાદ્રવાશુદિ ૧ સોમેઽસ્યાં સંવત્સરમાસપક્ષવારપૂર્વ્વિકાયાં
- ૨૧ તિથા-
- ૨૨ વયેહ શ્રીમદ્ગણહિલપાટકે સ્નાત્વા ચરાચરગુરં ભગવંતં ભવાનીપતિમન્યચ્ચર્ય
- ૨૩ સં[સારાસારતાં]વિચિંત્ય નલિનીદલગતજલલવતરલતરં પ્રાણિતવ્યમાક-
- ૨૪ [લિજ્ય]પેહિકામુષ્મિકં ફલમંગીકૃત્ય પિત્રોરાત્મનશ્ચ પુણ્યયશોઽભિવૃદ્ધ-

૧ ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૨૦૩ ડો. ૭. ૧૯૬૨ ॥ પત્રાંતું માપ ૧૧૩"×૧૪" લિપિ-જૈન રેવનાગરી
પત્રાંના તીથેના ભાગે સિવાય સ્થિતિ સુરક્ષિત છે.
લે. ૯૧

૨૨ યે .... [સીમાપર્યં]તઃ સવૃક્ષમાલાકુલકાષ્ટતૃણોદકોપે-*

પતરૂં બીજું

- ૧ ત સાહિ [રણ્ય] ભાગભોગ સદંડદશાપરાધસર્વાદાયસમેતો નવનિધાનસહિતઃ†
- ૨ પૂર્વપ્રદત્તદેવદાયબ્રહ્મદાયવર્જ સલ્લખણપુરેત્યશ્રીઆનલેશ્વરશ્રીસલ્લખણે-
- ૩ શ્વરદેવયોઃ મઠસ્થાનપતિવેદગર્ભરાશેર્મઠેસ્મિન્ મટ્ટારકાળાં મોજનાય સ-
- ૪ ત્રા[ગારા]ર્થ તથૈતદીયસુતસોમેશ્વરસ્ય ગ્રામસ્યાસ્ય મધ્યાત્ ભૂમિહલ ૨૦ વિંશતિહલા-
- ૫ ભૂમી ચ શાસનેનોદકપૂર્વમસ્માભિઃ પ્રદત્તં ॥ ગ્રામસ્યાસ્યાઘાટા યથા ॥
પૂર્વસ્યાં સાંપ-
- ૬ રાગ્રામછત્રાહરૂગ્રામયોઃ સીમાયાં સીમા ॥ દક્ષિણસ્યાં ગુંઠાવાડાગ્રામસીમાયાં સીમા ૫-
- ૭ શ્રિમાયાં રાણાવાડાગ્રામસીમાયાં સીમા । ઉત્તરસ્યાં ડંદિરાગ્રામઅગળવાડાગ્રામયોઃ સી-
- ૮ માયાં સીમા ॥ એવમમીભિરાષાટૈરુપલક્ષિતં ગ્રામમેનમવગમ્ય તન્નિવાસિજનપદૈર્યથા-
- ૯ દીયમાનદાર્નાભોગપ્રભૃતિકં સદાજ્ઞાશ્રવણવિધેયૈર્ભૂત્વાઽમુષ્મૈ સમુપનેતવ્યં । સામાન્યં
- ૧૦ ચૈતત્પુણ્યફલં મત્વઽસ્મદ્વંશજૈરન્યૈરપિ ભાવિભોક્તૃભિરસ્મત્પ્રદત્તધર્મદાયોયમનુમં-
- ૧૧ [ત]વ્યઃ । પાલનીયશ્ચ ॥ ઉક્તં ચ ભગવતા વ્યાસેન ॥ ષષ્ઠિ વર્ષસહસ્રાણિ
સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ ।
- ૧૨ આછેત્તા ચાનુમંતા ચ તાન્યેવ નરકં વસેત । ૧ સ્વદત્તાં પરદત્તાં વા યો હરેચ્ચ
વસુંધરાં । સ વિ-
- ૧૩ છાયાં કૃમિર્ભૂત્વા પિતૃભિઃ સહ મજ્જતિ । ૨ વંધ્યાટવીષ્વતોયાસુ શ્રુષ્કકોટર-
વાસિનઃ । કૃષ્ણ-
- ૧૪ સર્પાઃ પ્રજાયંતે ભૂમિદાનાપહારકાઃ । ૩ વત્વા ભૂમિં ભાવિનઃ પાર્થિવેંદ્રાન્
ભૂયોભૂયોયા-
- ૧૫ યતે રામભદ્રઃ । સામાન્યોયં દાનધર્મો નૃપાણાં સ્વે સ્વે કાલે પાલનીયો
ભવદ્ભિઃ । ૪
- ૧૬ બહુભિર્વસુધા ભુક્તા રાજભિઃ સગરાદિભિઃ । યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમી તસ્ય તસ્ય
તદા ફલં ॥ ૫ લિ-
- ૧૭ ચિતમિદં શાસનં કાયસ્થાત્યયપ્રસૂત ઠ૦ સાતિકુબારસુત મહાક્ષપટલિક
ઠ૦ સોમ-
- ૧૮ સિંહેન । દૂતકોઽત્ર મહાસાંધિ ઠ૦

શ્રી વહુદેવ इति

શ્રી ભીમદેવસ્ય ॥

* પં. ૨૨ વાંચો. કાષ્ઠ. † પં. ૧ તઃ સ; ભોગઃ સ; રાધઃ; સહિતઃ પં. ૬ છત્રાહાર શંકા ૨૫૬ છે
પં. ૧૧ વાંચો. સદ્ભાણિ; તિષ્ઠતિ. પં. ૧૨ વાંચો. નરકે વસેત; હરેત પં. ૧૭ વાંચો. સ્થાનવ્ય.

सारांश.

१ प्रस्तावना.— (अ) वंशावली:—वंशावली जयसिंह અને મૂલરાજ २ નાં વર્ણન વિક્રમ સંવત્ ૧૨૬૩ ના નં. ૩ પ્રમાણે છે. બાકીની વિક્રમ સંવત્ ૧૨૮૩ ના નં. ૫ પ્રમાણે છે.

(બ) ભીમદેવ ૨ અણહિલપાટકમાં નિવાસ કરી વાલૌય પથકના રાજપુરુષો અને નિવાસી-ઓને વિક્રમ સંવત ૧૨૮૮ ના ભાદ્રપદ સુદીના પ્રતિપદ (અમાસ) ને સોમવાદે નીચેનું દાન જાહેર કરે છે.

૨ દાનપાત્ર અને આશય:—આનંદેશ્વર અને સલખણેશ્વરના સલખણપુરમાં મંદિર; અને ત્યાંના મઠનો સ્થાનપતિ વેદગર્ભરાશિ તથા તેનો પુત્ર સોમેશ્વર; ભટ્ટારકોના ભોજનાર્થે અને સત્રાગારાર્થે

૩ દાન—ગામ ... ... અને ગામમાં (સોમેશ્વર માટે) ૨૦ હલ-વાહ ભૂમિ. ગામની સીમા:—

(અ) પૂર્વે સાંપરા અને છતાહાર (?) ગામો.

(બ) દક્ષિણે ગુંઠાવાડા ગામ.

(ક) પશ્ચિમે રાણાવાડા ગામ.

(ઢ) ઉત્તરે ઉન્દિરા અને આગણવાડા ગામો.

૪ રાજપુરુષો—લેખક કાયસ્થ ઠાકુર સાતિકુમારનો પુત્ર મહાક્ષપત્તિક ઠાકુર સોમસિંહ. દ્વવક મહાસાંધિવિગ્રહિક ઠાકુર વહુદેવ.

~~~~~

ગિરનારના લેખો^૧ નં. ૩૪

વિ. સં. ૧૨૮૬ આશ્વિન વદિ ૧૫ સોમવાર

રાજલ અને વેજલની શુદ્ધાઓની પૂર્વમાં અને ગૌમુખ વરફ જવાના રસ્તાની પશ્ચિમમાં આવેલા ખડક ઉપર આ લેખ છે.

અક્ષરાન્તર

વસ્તુપાલવિહારેણ હોરેણેવોજ્વલશ્રિયા ઉપકંઠસ્થિતેનાયં શૈલરાજો વિરાજતે ॥

શ્રીવિક્રમ સંવત્ ૧૨૮૯ વર્ષે આશ્વિન વદી ૧૫ સોમે મહામાત્ય શ્રીવસ્તુપાલેન આત્મશ્રેયોર્થ

પશ્ચાદ્ભાગે શ્રીકર્પાર્દિયક્ષપ્રાસાદસ્સમલંકૃતઃ શ્રીશત્રુંજયાવ[તાર] શ્રીઆદિનાથપ્રાસાદસ્તદમ્ભતો વામપક્ષે

સ્વીયસદ્ધર્મચારિણીમહંશ્રીલલિતાદેવિશ્રેયોર્થ વિંશતિજિનાલંકૃતઃ શ્રીસમ્મેતશિસ્વપ્રાસાદસ્તથા દક્ષિણપક્ષે દ્વિ૦ ભાર્યામહંશ્રીસોમુશ્રેયોર્થ ચતુર્વિંશતિજિનોપશોભિતઃ શ્રીઅષ્ટાપદપ્રાસાદઃ૦ અપૂર્વઘાટરચનારુચિરતરમભિનવપ્રાસાદચતુષ્ટયં નિજદ્રવ્યેણ કારયાંચક્રે ॥

ભાષાન્તર

માલા જેવા શુભ્ર અને જેમ માલા ઠંઠને શોભાવે છે તેમ પ્રવેશદ્વારને શોભાવતા વસ્તુપાલના વિહારથી આ પર્વત પ્રકાશે છે.

વિક્રમ સંવત્ ૧૨૮૬ આશ્વિન વદિ ૧૫ સોમવારે મહામાત્ય શ્રીવસ્તુપાલે ચાર નવાં અને સુંદર અનુપમ મંદિરો બંધાવ્યાં, જેમાંનાં બે મંદિરો આત્મશ્રેયાર્થ બંધાવ્યાં હતાં-- એક પશ્ચિમ ભાગમાં શ્રીકર્પાર્દી યક્ષનું મંદિર; બીજું શત્રુંજયાવતાર શ્રીઆદિનાથનું, ઉપરના મંદિરની ડાબી બાજુએ અને ત્રીજું સુવર્ણના શિખરવાળું અને વીશ જુનોથી શોભીતું પોતાની સદ્ગુણી ભાર્યા લલિતાદેવીના શ્રેયાર્થે અને ચોથું ચોવિશ જુનોથી શોભીતું અષ્ટાપદનું મંદિર પોતાની બીજી ભાર્યા સોમુક, નાં શ્રેય માટે બંધાવ્યું.

નં. ૧૮૮-૧૯૨

આબુગિરિના જૈન લેખો^૧ નં. ૧૯ થી ૨૩

વિ. સં. ૧૨૯૦

અક્ષરાન્તર

લેખ નં. ૧૯^૧

- ૧ ઓ^૩ ॥ સંવત્ ૧૨૯૦ વર્ષે મહં શ્રીસોમાન્વયે મહં શ્રીતેજપાલસુતમહં શ્રીલૂણસી-
હભાર્યામહં શ્રીલષમાદેવિશ્રેયોર્થ મહં શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥

લેખ નં. ૨૦^૪

- ૧ ॥ સંવત્ ૧૨૯૦ વર્ષે પ્રાગ્વાટવંશીયમહં શ્રીસોમાન્વયે મહં શ્રીતેજપાલસુતમહં
લૂણસીહભાર્યારયણાદેવિશ્રેયોર્થ મહં શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥
શુભં ભવતુ ॥

લેખ નં. ૨૧^૫

- ૧ ઓ^૬ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૯૦ વર્ષે શ્રીપત્તનવાસ્તવ્યપ્રાગ્વાટવંશીયમહં શ્રીચંડ-
પશ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમાન્વયે મહં શ્રીઆસરાસુતમહં શ્રીમાલદેવભ્રાતૃમહં શ્રી-
૨ વૈસ્તપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજપાલેન સ્વકીયભાર્યામહં શ્રીઅનુપમદેવિશ્રેયોર્થ દેવ-
શ્રીમુનિસુવ્રતસ્ય દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥

લેખ નં. ૨૨^૬

- ૧ ઓ^૭ ॥ સંવત્ ૧૨૯૦ વર્ષે પ્રાગ્વાટજાતીયમહં શ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદશ્રી[સો]મ-
શ્રીઆસરાન્વયસમુદ્ભૂતમહં શ્રીતેજપાલેન સ્વસુતશ્રીલૂણસીહસુતાગરદેવિશ્રેયોર્થ
દેવકુલિકા કારિતા । [૧] છ ॥

લેખ નં. ૨૩^૭

- ૧ ઓ^૮ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૯૦ વર્ષે પ્રાગ્વાટજાતીયમહં શ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદ-
શ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાન્વય [સમુદ્ભૂત] મહં શ્રી[તેજપાલેન]સ્વસુતાવલ્લદેવિશ્રે-
યોર્થ દેવકુલિકા કારિતા ॥

૧ એ. ઈ. વો. ૮ પા. ૨૨૬ પ્રો. એચ. લ્યુડર્સ. ૨ ઓશરીમાં સત્તરમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર.
ક. લીસ્ટ નં. ૧૬૮૪ ૩ ચિહ્નરૂપે છે. ૪ ઓશરીમાં સત્તરમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. ક. લીસ્ટ
નં. ૧૬૮૫ ૫ ઓશરીમાં અઠારમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. ક. લીસ્ટ નં. ૧૬૮૬ ૬ ચિહ્નરૂપે છે.
૭ વાંચો વસ્તુપાલ ૮ ઓશરીમાં ઓગણીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. ક. લીસ્ટ ૧૬૯૦ ૯ ચિહ્ન
રૂપે છે. ૧૦ સમુદ્ભૂત નોત પુરો લખ્યો નથી. ૧૧ ઓશરીમાં ઓગણીસમા નાના મંદિરના આબુના દારના
આરશાખ ઉપર. ક. લીસ્ટ નં. ૧૬૯૨. ૧૨ ચિહ્નરૂપે છે.

આયુગિરિના જૈન લેખો^૧ નં. ૨૪ થી ૩૧

વિ. સં. ૧૨૬૩ ચૈ. વ. ૭ તથા ૮

અક્ષરાન્તર

લેખ નં. ૨૪^૨

- ૧ ઓં ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૯૩ ચૈત્રવદિ ૭ અઘેહ શ્રીર્વુદાચલમહાતીર્થે શ્રીપ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયઠં શ્રીચંડપઠં શ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમાન્વયે ઠં શ્રીઆસરાજસુ-
- ૨ [ત]મહં શ્રીમાલદેવમહં શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજઃ પાલેનં સ્વભગિન્યાઃ પદ્મલાયાઃ શ્રેયોર્થ શ્રીવારિસેણદેવાલંકૃતા દેવકુલિકેયં કારિ[તા] ॥

લેખ નં. ૨૫^૩

- ૧ ઓં ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૯૩ વર્ષે ચૈત્રવદિ ૭ અઘેહ શ્રીર્વુદાચલમહા-તીર્થે સ્વયંકારિતશ્રીલૂણસીહવસહિકારુશ્રીનેમિનાથદેવચૈત્યજગત્યાં મહં શ્રીતેજઃ પાલેન
- ૨ માતુલસુતમાભારાજપાલભણિતેન સ્વમાતુલસ્યમહં શ્રીપૂનપાલસ્ય તથા માર્યામહં શ્રીપૂનદેવ્યાશ્ચ શ્રેયોર્થ અસ્યાં દેવકુલિકાયાં શ્રીચંદ્રાનનદેવપ્રતિમા કારિતા ॥

લેખ નં. ૨૬^૪

- ૧ ઓં^૧ ॥ સ્વંસ્તિ શ્રીવિક્રમનૃપાત્ સં ૧૨૯૩ વર્ષે ચૈત્રવદિ ૮ શુક્રે અઘેહ શ્રીર્વુદાચલ[તીર્થે^૨]
- ૨ સ્વયંકારિતશ્રીલૂણસીહવસહિકારુશ્રીનેમિનાથદેવચૈત્યજગત્યાં શ્રીપ્રાગ્વાટજ્ઞાતી-
- ૩ યઠં શ્રીચંડપઠં શ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમાન્વયે ઠં શ્રીઆસરાજઠં શ્રીકુમારદે-
- ૪ વ્યોઃ સુતમહં શ્રીમાલદેવસંઘપતિશ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજઃપાલેન સ્વભ-
- ૫ ગિન્યા વાર્દિજાલ્હણદેવ્યાઃ શ્રેયોર્થ વિહૈરમાણતીર્થકરશ્રીસીમંવરસ્વામિપ્રતિમા
- ૬ લંકૃતા દેવકુલિકેયં કારિતા ॥ પ્રતિષ્ઠિતાં શ્રીનાગેંદ્રગચ્છે શ્રીવિજયસેનસૂ[રમિઃ ॥]

લેખ નં. ૨૭^૫

- ૧ [॥ ઓં^૧] ॥ સ્વંસ્તિ સંવત્ ૧૨૯૩ ચૈત્રવદિ ૮ શુક્રે અઘેહ^૨ શ્રીર્વુદાચલતીર્થે સ્વયંકારિતશ્રીલૂ[ણસીહ]-

૧ એ. ઈ. વો. ૮ પા. ૨૨૭ પ્રો. એચ. લ્યુડર્સ. ૨ ઓશરીમાં તેત્રીશમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૧૫ ૩, ૮, ૧૧, ૧૮ ચિહ્નરૂપે છે. ૪ વાંચો સંવત્ ૫, ૬, ૧૩, ૨૦ વાંચો અર્વુદા ૬ તેજઃપાલ નો તે અરધો લખ્યો છે. ૭ ઓશરીમાં તેત્રીશમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૧૬ ૧૦ ઓશરીમાં છત્રીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૦૭. ૧૨, ૧૬ આ પંક્તિમાં ઉપરની પંક્તિમાં જતાં ચિહ્નો ત્રણાંખરાં અસ્પષ્ટ છે. ૧૪ વાંચો વાર્દિ ૧૫ વાંચો સીમંવરસ્વામિ ૧૬ વાંચો પ્રતિષ્ઠિતા ૧૭ ઓશરીમાં સત્યાવીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૦૮

- ૨ ॥ વસાહિકાલ્યશ્રીઅરિષ્ટનેમિચૈત્યે શ્રીપ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયઠં શ્રીચંડપઠં શ્રીચંડપ્રસાદ-મહં શ્રી [સો]-
- ૩ માન્વયે ઠં શ્રીઆસરાજભાર્યાઠં શ્રીકુમારદેવ્યોઃ સુતમહં શ્રીમાલદેવસંઘપંતિમહં ॥
- ૪ ॥ શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજઃપાલેન સ્વભગિનીવાઈમાડશ્રેયોર્થે વિહરમાણ- ॥
- ૫ ॥ તીર્થકરશ્રીયુગંધરસ્વામિજિનપ્રતિમાલંકૃતા દેવકુલિકા ઇયં કારિતા ॥ ॥ છ[૧]'

લેખ નં. ૨૮^૪

- ૧ ... [અચેહ શ્રીઅર્વુદાચલે^૧ સ્વયંકારિતશ્રીલૂ]
- ૨ [ણ]સીહવસહિકાલ્યશ્રીઅરિષ્ટનેમિચૈત્યે શ્રીપ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયઠં શ્રીચંડપઠ[૦]
- ૩ શ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમાન્વયે ઠં શ્રીઆસરાજઠં શ્રીકુમારદેવ્યોઃ સુતમ[હં]
- ૪ શ્રીમાલદેવમહં શ્રીવૈસુપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજઃપાલેન સ્વભગિન્યા ।^૨ સા[ઊ]-
- ૫ [દેવ્યાઃ શ્રેયોર્થે]વિહરમાણતીર્થકરશ્રીવાહુજિનાલંકૃતાં દેવકુલિકા કારિ[તા ॥]

લેખ નં. ૨૯^{૧૦}

- ૧ ॥ ઓ^{૧૧} ॥ સ્વસ્તિ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૯૩ વર્ષે ચૈત્રવદિ ૮ શુક્રે અચેહ શ્રી-અર્વુદાચલમહાતીર્થે સ્વયં [કા]-
- ૨ ॥ રિતશ્રીલૂણસીહવસહિકાલ્યશ્રીનેમિનાથદેવચૈત્યજગત્યા શ્રીપ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયઠં શ્રીચંડપ-
- ૩ ॥ ઠં શ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમાન્વયે ઠં શ્રીઆસરાજઠં શ્રીકુમારદેવ્યોઃ સુતમહં શ્રીતેજઃ પાલે-
- ૪ ન સ્વભગિન્યા વૈઈધણદેવિશ્રેયસે વિહરમાણતીર્થકરશ્રીસુવાહુવિંવાલંકૃતાં દેવકુ-લિકા કારિતા[॥]

લેખ નં. ૩૦^{૧૧}

- ૧ ॥ ઓ^{૧૦} ॥ સ્વસ્તિ શ્રીનૃપવિક્રમસં[વત્ ૧]૨૯૩ વર્ષે ચૈત્રવદિ ૮ શુક્રે અચેહ શ્રીઅર્વુદાચલમહાતીર્થે સ્વયંકારિતશ્રીલૂણસીહવસહિકાલ્યશ્રીનેમિનાથદેવ-॥
- ૨ ॥ ચૈત્યજગત્યા શ્રીપ્રાગ્વાટજ્ઞા[તીયઠં શ્ર]ીચંડપઠં શ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમા-ન્વયે ઠં શ્રીઆસરાજઠં શ્રીકુમારદેવ્યોઃ સુતમહં શ્રીમાલદેવસંઘપ- ॥

૧ વાંચો બાઈ ૨ વાંચો કુલિકેય ૩ આ લીટી ૫છી ચિહ્ન છે. ૪ ઓશરીમાં આધ્યાવીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૦૬. ૫ આ પંક્તિની શરૂવાતના અક્ષરો અસ્પષ્ટ છે. ૬ વાંચો અર્વુદા ૭ વાંચો શ્રીવસ્તુપાલ ૮ આ લીટીઓ નકામી છે. ૯ વાંચો શ્રીવાહુ ૧૦ ઓશરીમાં ઓગથુ-ત્રીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૧૦. ૧૧ ચિહ્નરૂપે છે. ૧૨ આ પંક્તિમાં ઉપર નીકળતાં અક્ષરોનાં ચિહ્નો અસ્પષ્ટ છે. ૧૩ વાંચો અર્વુદા ૧૪ વાંચો બાઈ ૧૫ વાંચો સુવાહુવિંવા. ૧૬ ઓશરીમાં ત્રીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૧૧. ૧૭ ચિહ્નરૂપે છે. ૧૮ વાંચો અર્વુદા.

- ૩ ॥ તિમહં શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજ:પાલેન સ્વભગિન્યા વાઈસોહગાયા શ્રેયોર્થ શાશ્વતજિનશ્રીઋષમદેવાલંકૃતા દેવકુલિકા કારિતા [॥]

લેખ નં. ૩૧^૧

- ૧ ॥ ઓ^૨ ॥ સ્વસ્તિ શ્રીનૃપવિક્રમસવત્ ૧૨૯૩ વર્ષે ચૈત્રવદિ ૮ શુક્રે અદ્યેહ શ્રી-
અર્બુદાચલમહાતીર્થે^૩ સ્વયંકારિતશ્રીલણસીંહવસહિકાયાં શ્રીનેમિનાથદેવચૈત્યે જગત્યાં
૨ ॥ 'શ્રીપ્રાગ્વાટજાતીયઠં શ્રીચંડપઠં શ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમાન્વયે ઠં શ્રીઆસ-
રાજઠં શ્રીકુમારદેવ્યો: સુતમહં શ્રીમાલદેવમહં શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં
૩ શ્રીતેજ:પાલેન સ્વભગિન્યા વાઈવયજુકાયા: શ્રેયોર્થ શ્રીવર્દ્ધમાનાભિધશાશ્વતજિ-
નપ્રતિમાલંકૃતા દેવકુલિકેય કારિતા ॥ શુભમ્ ભવતુ । મંગલં મહાશ્રી: ॥^૪ ॥

૧ ઓશરીમા એકત્રીસમા નાના મંદિરા બારશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૧૨
૨ ચિહ્નરૂપે છે. ૩ વાંચો સંવત્ ૪ વાંચો અર્બુદા ૫ વાંચો ચૈત્યજગત્યાં ૬ વાંચો શ્રીપ્રાગ્વાટજાતીય ૭ વાંચો
વાઈ ૮ આ વિરામ ચિહ્ન પછી એક ચિહ્ન છે.

सीमहेव २ ननुं दानपत्र^१

विक्रम संवत् १२६५ मार्गशीर्ष सुदी १४ शुक्लवार

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ ९॥ स्वस्ति राजावलीपूर्ववत्समस्तराजावलीसमलंकृतमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरम-
- २ भट्टारकचौलुक्यकुलकमलविकासनैकमार्तिडश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधि-
- ३ राजपरमेश्वरपरमभट्टारक श्रीचामुंडराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्व-
- ४ रपरमभट्टारक श्रीवलभराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजश्रीदुर्लभराजदेवपा-
- ५ दानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकश्रीभीमदेवपादानुध्यातपरमेश्व-
- ६ रपरमभट्टारकमहाराजाधिराजत्रैलोक्यमल्लश्रीकर्णदेवपादानुध्यातपरमेश्वरपर-
- ७ मभट्टारकमहाराजाधिराजअवंतीनाथत्रिभुवनगंडर्वरकजिष्णु[सिद्धच]क्रवर्त्तिश्री-
- ८ जयसिंहदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टा[रकउमा]प[ति]वर-
- ९ लब्धप्रसादप्राप्तराज्यप्रौढप्रतापलक्ष्मीस्वयंवरस्वभुजविक्रमरणांगण[वि]निर्जितशा-
- १० कंभरीभूपालश्रीकुमारपालदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टा-
- ११ रकपरमाहेश्वरप्रबलबाहुदंडदर्परूपकंदर्पहेलाकरदीकृतस[पा]दलक्षक्षप्ता-
- १२ पालश्रीअजयपालदेवपादानुध्यातपरमेश्वरपरमभट्टारकमहाराजाधिराजम्ले-
- १३ च्छतमोनिचयच्छन्नमहीवलयप्रद्योतनबालार्कआहवपरा भूतदुर्जयगर्जनकाधि-
- १४ राजश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकाभिनव-
- १५ सिद्धराजसप्तमचक्रवर्त्तिश्रीमद्भीमदेवः स्वभुज्वमानवर्द्धिपथकांतःपातिनः समस्तरा-
- १६ जपुरुषान् ब्राह्मणोत्तरांस्तन्निधुक्ताधिकारिणोजनपदांश्च बोधयत्यस्तु वः संविदितं
- १७ यथा ॥ [श्रीमत्]विक्रमादित्योत्पादितसंवत्सरशतेषु द्वादशसु पंचनवत्युत्तरेषु मा-
- १८ र्गमासीयशुक्लचतुर्दश्यां गुरुवारेऽत्रांकतोऽपि संवत् १२९५ वर्षे मार्गेशुदि १४ गु-
- १९ रावस्यां संवत्सरमासपक्षवारपूर्विकायां तिथावद्येह श्रीमदणहिलपाटके स्ना-
- २० त्वा चराचरगुरुं भगवंतं भवानीपतिमभ्यर्च्य संसारासारतां विचिंत्य नलिनीदल-
- २१ गतजललवतरलतरं प्राणितव्यमाकलिज्य ऐहिकामुष्मिकं च फ[ल]मंगीकृ-॥
- २२ त्य पित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोऽभिवृद्धये भोजुयाग्रामस्थाने संजातस [लखण] पुरं स्व-
- २३ सीमापर्यंतं सवृक्षमालाकुलकाष्टतृणोदकोपेतं सहिरण्यभागभो[गं सदं]डद-
- २४ शापराधसर्वादायसमेतं नवनिधानसहितं पूर्वप्रदत्तदेवदायब्रह्मदायव ॥

१ ४. म्मे. वा. ६ पा. २०५. पतरांनु मा५-११३" x १४३"; लि५-जैन देवनागरी. स्थिति-
थोडीक नाश पात्रेडी छे. पं. ११ वांथो परममहेश्वर; रूप. पं. १५ वांथो स्वभुज्यमान. पं. २१ का माकल्य.
पं. २३ वांथो कुलं; काष्ठ; पं. २४ वांथो राधंस.
ले. ९३

२३ ज्ञं तथा घूसडीग्रामे गो[ह]णसरसन्निधौ पल्लडिका ण ईशानको-

२६ महाराज्ञीश्रीसूमलदेव्या[श्व]

पतरुं बीजं

१ णे भूमिहलद्वयेन संजातवाटिका १ एवमे — — — सोलूं राणां । लूणप-
२ सासुतराणं वीरमेन घूसडीग्रामे कारित श्रीवीरमेश्वरदेव तथा श्रीसूमलेश्व-
३ रदेवयो[नि]त्यं नैवेद्यांगभोगपंचोपचारपूजार्थं मठाधिपतिराजकुलश्रीवेदगर्भ-
४ राश[ये] शासनोदकपूर्वमस्माभिः पदत्तं ॥ पुरस्यास्याघाटा यथा ॥
पूर्वस्यां नीलछीप्रा-

५ मसीमायां सीमा । दक्षिणस्यां घूसडीग्रामसीमायां सीमा ॥ पश्चिमायां कालीयाणाग्रा-
६ मडुचाणाग्रामयोः सीमायां सीमा ॥ उत्तरस्यां त्रिहटिग्रामकुषलोऽग्रामयोः सीमा-
७ यां सीमा ॥ पल्लडिकाया आघाटा यथा ॥ पूर्वस्यां द्वारवतीसत्कपल्लडिका यथा
राजमार्ग-

८ श्व ॥ दक्षिणस्यां तडागिका तथा राजक्षेत्रं च । पश्चिमायां श्रीलिम्बादित्यक्षेत्रं ॥
उत्तरस्यां भो-

९ जुयाग्राममार्गः ॥ वाटिकाया आघाटा यथा ॥ पूर्वदक्षिणपश्चिमउत्तरप्रभृतिषु दि-
१० क्षु निक्षिप्तस्वीयस्वीयआघाटेषु सीमा ॥ एवममीभिराघाटैरुपलक्षितं स्थानकत्रयमे-
११ नमवगम्य तन्निवासिजनपदैर्यथादीयमानदानीभोगप्रभृतिकं सदाज्ञाश्रवणविधे-
१२ यैर्भूत्वाऽमुष्मै मठपतये समुपनेतव्यं ॥ सामान्यं चैतत्पुण्यफलं मत्वाऽस्मद्वंशजैर-
१३ न्यैरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्प्रदत्तदेवदायोऽयमनुमंतव्यः । पालनीयश्च ॥ उक्तं च भग-
१४ वता व्यासेन ॥ षष्ठिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः ॥ आच्छेत्ता चानुमंता
च तान्ये-

१५ व नरकं वसेत् । १ स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरीत वसुंधरां ॥ स विष्टायां कृमि-
भूत्वा पितृ-

१६ मिः सह मज्जति । २ वंध्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः । कृष्णसर्पाः प्रजा-
१७ यंते भूमिदानापहारकाः । ३ दत्त्वा भूमिं भाविनः पार्थिवेन्द्रान् भूयोभूयो याचते रा-
१८ मभद्रः । सामान्योऽयं दानधर्मो नृपाणां स्वे स्वे काले पालनीयो भवद्भिः । ४
बहुभिर्वसु-

१९ वा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमी तस्य तस्य तदा फलं
॥९ लिखित-

२० मिदं शासनं कायस्थान्वयप्रसूत ठं सातिकुमारसुतमहाक्षपटलिक ठं श्रीसो-

२१ मसिहेन । दूतकोऽत्रमहासांधि ठं श्रीवयजलदेव इति ॥

श्रीमद्भीमदेवस्य ॥

पं. २ वांयो वीरमेण. पं. ११ वांयो मेतदव पं. १४ वांयो षष्ठि सहस्राणि; तिष्ठति. पं. १५ वांयो
नरके वसेत् ; हरेत्.

સારાંશ

૧ પ્રસ્તાવના—

(અ) વંશાવલી :—વંશાવલી મૂલરાજ ૨ ને મ્લેચ્છથી અંધકારવાળી થયેલી પૃથ્વીને પ્રકાશિત કરતા સૂર્ય સાથે સરખાવતાં વર્ણન સિવાય બાકીની વિક્રમ સંવત ૧૨૮૮ના પ્રમાણે છે.

(બ) ભીમદેવ ૨ વર્ધિપથકના રાજપુરૂષો અને નિવાસીઓને વિક્રમ સંવત ૧૨૬૫ માર્ગ સુદી ૧૪ ગુરુવારે નીચેનું દાન બહેર કરે છે.

૨ દાન—(૧) પુર. ભોળુયા ગામના સ્થાનમાં બાંધેલું

(૨) ગોહણસર નજીક ઘૂસડી ગામમાં પદલડિકા

(૩) સાણના વાયવ્ય કોણના ભાગમાં બે હલવાહ ભૂમિનો એક બગીચો.

... ... પુરની સીમા :—

(અ) પૂર્વે નીલછી ગામ.

(બ) દક્ષિણે ઘૂસડી ગામ

(ક) પશ્ચિમે મહુચાણા ગામ

(ઢ) ઉત્તરે ત્રિહટિ અને કુશલોડ ગામો.

પદલડિકાની સીમા :—

(અ) પૂર્વે દ્વારવતીચત્કની પદલડિકા.

(બ) દક્ષિણે રાજમાર્ગ

(ક) પશ્ચિમે ન્હાનું સરોવર (તડાગ) અને રાંજક્ષેત્ર.

(ઢ) ઉત્તરે ભોળુયા ગામનો માર્ગ.

૩ દાનપાત્ર— રાણા લૂણપસાના પુત્ર રાણા વિરમે ઘૂસડીમાં બાંધેલું વીરમેશ્વરનું મંદિર અને સૂમલેશ્વરનું મંદિર પૂજાર્થે : દ્રસ્ટી રાજકુલ વેદગર્ભરાશિ, મઠનો સ્થાનપતિ.

૪ રાજપુરૂષો— લેખક વિક્રમ સંવત ૧૨૮૮ ના લેખ પ્રમાણે.

દ્વતક, મહાસાંધિવિગ્રહિક ઠાકુર વયજલદેવ.

ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર^૧

વિક્રમ સંવત્ ૧૨૯૬ માર્ગશીર્ષ વદિ ૧૪ રવિવાર

અક્ષરાન્તર

પત્રં પહેલું

- ૧ । ૭ ॥ સ્વસ્તિ રાજાવલીપૂર્વવત્સમસ્તરાજાવલીસમલંકૃતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપ-
- ૨ રમભટ્ટારકચૌલુક્યકુલકમલવિકાસનૈકમાર્ત્તંડ શ્રીમૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાતમ-
- ૩ હારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમભટ્ટારકશ્રીચામુંડરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિ-
- ૪ રાજપરમેશ્વરપરમભટ્ટારકશ્રીવલ્લભરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપ-
- ૫ રમેશ્વરપરમભટ્ટારકશ્રીદુર્લભરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વ-
- ૬ રપરમભટ્ટારકશ્રીભીમદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમભટ્ટારક-
- ૭ ત્રૈલોક્યમલ્લશ્રીકર્ણદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમભટ્ટારકઅવ-
- ૮ ન્તીનાથત્રિભુવનગંડર્વરકજિણ્ણસિદ્ધચક્રવર્તિશ્રીજયસિંહદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજા-
- ૯ ધિરાજપરમેશ્વરપરમભટ્ટારકઉમાપતિવરલબ્ધપ્રસાદપ્રાપ્તરાજ્યપ્રૌઢપ્રતાપલક્ષ્મી-
- ૧૦ સ્વયંવરસ્વભુજવિક્રમરણાંગણવિનિર્જિતશાકંભરીભૂપાલશ્રીકુમારપાલદેવપાદાનુ-
- ૧૧ ધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમભટ્ટારકમહામાહેશ્વરપ્રબલબાહુદંડદર્પરૂ-
- ૧૨ પકંદર્પહેલાકરદીકૃતસપાદલક્ષક્ષમાપાલશ્રીઅજયપાલદેવપાદાનુધ્યાતમહારા-
- ૧૩ જાધિરાજપરમેશ્વરપરમભટ્ટારકમ્લેચ્છતમોનિચયચ્છન્નમહીવલયપ્રયોતનબાલા-
- ૧૪ ક્ષેત્રશ્રીમૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમભટ્ટારકઉમાપતિ-
- ૧૫ વરલબ્ધપ્રસાદપ્રાપ્તરાજ્યપ્રૌઢપ્રતાપલક્ષ્મીસ્વયંવરવામકરનિવિહનિવે[શિત]કામ્પુ-
- ૧૬ કવિનિર્મુક્તનિસિતશરત્રાતવ્યાપાદિતનેકવૈરનિકરમ્વકરંબિતભુજા — — અ-
- ૧૭ મિનવસિદ્ધરાજસપ્તમચક્રવર્તિશ્રીમદ્ધીમદેવઃ સ્વભુજ્યમાનવર્દ્ધિપથકાંતવર્તિનઃ
- ૧૮ સમસ્તરાજપુરુષાન્ બ્રાહ્મણોત્તરાંસ્તન્નિયુક્તાધિકારિણોજનપદાંશ્ચ બોધયત્યસ્તુ વઃ સં-
- ૧૯ વિદિતં યથા ॥ શ્રીમત્વિક્રમાદિત્યોત્પાદિતસંવત્સરશતેષુ દ્વાદશસુ ષટ્ત્રયત્યુત્તરે-
- ૨૦ ષુ માર્ગમાસીયકૃષ્ણચતુર્દશ્યાં રવિવારેઽત્રાંઽકતોઽપિ ॥ વિક્રમસંવત્ ૧૨૯૬ વર્ષે મા-
- ૨૧ ગર્ગવદિ ૧૪ રવાવદ્યેહ શ્રીમદણહિલ્લપાટકે સ્નાત્વા ચરાચરગુરું ભગવંતં ભવાનીપતિમ-
- ૨૨ ભ્યર્ચ્ય સંસારાસારતાં વિચિંત્ય નલિનીદલગતજલલવતરલતરં પ્રાણિતવ્યમાફલ્ય
- ૨૩ પેહિકમામુષ્મિકં ચ ફલમંગીકૃત્ય પિત્રોરાત્મનશ્ચ પુણ્યયશોઽભિવૃદ્ધયે રાજસીયા ॥
- ૨૪ મહારાજીશ્રીસૂમલદેવ્યાશ્ચ

૧ ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૨:૬ જી. ખુદ્દર. પત્રાંનું માપ" ૧૩ x ૧૫"; લિપિઃ જૈન દેવનાગરી
પં. ૧૬ વાંચેા નિશિત; નિકુરમ્વ.

पतरुं बीजुं

- १ [ण]ग्रामः स्वसीमापर्यंतः सवृक्षमालाकुलकाष्ठतृणोदकोपेतः सहिरण्यभागमोगः सव-
- २ डो दशापराध सर्वादायसमेतो नवनिधानसहितः पूर्वप्रदत्तदेवदायब्रह्मदायवर्ज
- ३ घूसडीग्रामे सोलु०राण०श्रीलूणपसासुत०राण०वीरमेण कारितश्रीवीरमेश्वरदेवश्री-
- ४ सूमलेश्वरदेवयोर्नित्यपूजानेवेद्यअंगभोगार्थं स्छानपतिश्रीवेदगर्भराशये शास-
- ५ नोदकोदकपूर्वमस्माभिः प्रदत्तः ॥ ग्रामस्यास्याघाटा यथा ॥ पूर्वस्यां ठेढवसणरीवडी
- ६ ग्रामयोः सीमायां सीमा । दक्षिणस्यां लघु० ऊर्मडाग्रामसीमायां सीमा पश्चिमायां मंडल्या सी-
- ७ मायां सीमा । उत्तरस्यां सहजवसणदालउद्रग्रामयोः सीमायां सीमा ॥ एवममी-
- भिराघाटैरु-
- ८ पलक्षितं ग्राममेनमवगम्य तन्निवासिजनपदैर्यथादीयमानदानीभोगप्रभृतिकं सदाज्ञा-
- ९ श्रवणविधेयैर्भूत्वाऽमुष्मै तपोधनाय समुपनेतव्यं । सामान्यं चेतत् पुण्यफलं मत्वास्मद्वं-
- १० शजैरन्यैरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्प्रदत्तधर्मदायोऽयमनुमंतव्यः । पालनीयश्च ॥ उक्तं
- ११ च भगवता व्यासेन ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमंता च ता-
- १२ न्येव नरकं वसेत् ॥१ इह हि जलदलीलाचंचले जीवलोके तृणलवलघुसारे सर्व-
- १३ संसारसौख्ये । अपहरतु दुराशः शासनं देवतानां नरकगहनगर्त्तावर्त्तपातोत्सुको
- १४ यः ॥२ यानीह दत्तानि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि धर्मार्थयशस्कराणि । निर्माल्यवांति-
प्रतिमा-
- १५ नि तानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥३ बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः ॥
- १६ यस्य यस्य यदा भूमी तस्य तस्य तदा फलं ॥ ४ वंध्याटवीष्वतोयासु शुष्कको-
टरवासिनः ।
- १७ कृष्णसर्पाः प्रजायंते भूमिदानापहारकाः ॥५ स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरीत
वसुंधरां । स वि-
- १८ छायां कृमिर्भूत्वा पितृभिः सह मज्जति ॥ ६ दत्त्वा भूमिं भाविनः पार्थिवेन्द्रान्
भूयो भूयो याच-
- १९ ते रामभद्रः । सामान्योऽयं दानधर्मो नृपाणां स्वे स्वे काले पालनीयो भवद्भिः
॥७ लिखित-
- २० मिदं कायस्थान्वयप्रसूतदंड० सातिकुमारसुत० महाक्षपटलिक० ठ० श्रीसोम-
सिंहेन ॥
दूतकोऽत्र महासांधिविग्रहिक० ठ० श्रीवयजलदेव इति

श्रीमद्भीमदेवस्य ।

पं. २ वांये। डदश; धः, पं. ४ नैवेद्यांग. पं. ५ लूंसी नांजि। दको. पं. ६ वांये। चैतत्. पं. ११ वांये।
षष्टि; सहस्राणि; तिष्ठति. पं. १२ नरके पं. १४ वांये। बान्त. पं. १६ वांये। विंज्या. पं. १७ वांये।
हरेत्. पं. १८ वांये। छायां
ले. १४

સારાંશ

૧ પ્રસ્તાવના:—

(અ) વંશાવલી:— વંશાવલીમાં ૯ મા રાજા અજયપાલને વધારાનાં વિશેષણો મહામા-
હેશ્વર અથવા શિવનો પરમભક્ત આપેલાં છે તે સિવાય વિક્રમ સંવત ૧૨૯૫ ના
પ્રમાણ છે.

(બ) અણહિલપાટકનો ભૂમિદેવ. ૨. વર્ધિપથકના રાજપુરુષો અને નિવાસીઓને
વિક્રમ સંવત ૧૨૯૬ વટિ ૧૪ ને રવિવારે નીચેનું દાન જાહેર કરે છે.

૨ દાન— રાજયસીયણી* ગામ. તેની સીમા:—

(અ) પૂર્વે ઠેઠવસણ અને રીવડી ગામો.

(બ) દક્ષિણે ન્હાતું ઉભડા.

(ક) પશ્ચિમે મણડલી

(ઢ) ઉત્તરે સહજવસણ અને હાલૌક ગામો.

૩ દાનપાત્ર— સોલુંકી રાણા લૂણપસાના પુત્ર રાણા વિરમે ઘસડીમાં ખાંધેલાં વીરમેશ્વર અને
સૂમલેશ્વરનાં મંદિરોને પૂજાર્થે; ટૂંટી મઠનો સ્થાનપતિ રાજકુલ વેદગર્ભરાશિ.

૪ રાજપુરુષો— લેખક નં. ૭ અને ૮ પ્રમાણે
દૂતક નં. ૮ પ્રમાણે.

* નોટ—પહેલા પતરા પર સ્વહસ્ત મહારાણી શ્રી સૂમલદેવ્યાશ્રમ ' અને (સ્મિદાન) રાણી સૂમલદેવીનું
એમ છે.

આબુગિરિના જૈન લેખા નં. ૩૨

વિ. સં. ૧૨૬૭ વૈ. વ. ૧૪

અક્ષરાન્તર

૧ ઓં^૧ સંવત્ ૧૨૯૭ વૈશાખવાદિ ૧૪ ગુરૌ પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયચંડપચંડપ્રસાદમહં
[*^૦] શ્રીસોમાન્વયે મહં [°*] શ્રીઆસરાજસતમહં [°*] શ્રીતેજ:પાલેન
શ્રીમત્પત્તનવાસ્તવ્યમોદજ્ઞાતીયઠં જાહ્નસુતઠં આસાસુતાયાઃ ઠકુરાજીસંતોષાકુ-
ક્ષિસંભૂતાયામહં [°*] શ્રીતેજ:પાલદ્વિતીયભાર્યામહં [°*] શ્રીસુહ્રુદાદેવ્યાઃ
[શ્રેયોર્થ] [॥]

૧ એ. ઇ. વા. ૮ પા. ૨૨૬ ગ્રા. એય લ્યુડર્સ. મુખ્ય મંદિરના દરવાજા પાસે સુશોભિત જોખણા
ઉપર. કઝીન્સના બીસ્ટ નં. ૧૭૪૪ એ. ૨ ચિહ્નરૂપે દર્શાવેલા.

જૂનાગઢ તાળે વેરાવળમાં રાજા ભીમદેવ ૨ જાનો શિલાલેખ^૧

જૂનાગઢની હુદમાં, કાઠિઆવાડમાં નૈર્ઋત્ય કિનારા પર વેરાવળ એક નાનું બંદર છે. ફોજદાર-ના મકાનમાં આ પથર છૂટા પડ્યો છે. તે ૨૧ઈચx૧૭ઈચ ના માપનો છે. તેના ઉપર દેવના-ગરી લિપિમાં સંસ્કૃત શ્લોકોની ૪૫ પંક્તિઓ છે. તેનો નીચેનો થોડો ભાગ, તથા થોડા છૂટા-છવાયા અક્ષરો નાશ પામ્યા છે. તેમાં ચૌલુક્ય વંશના કેટલાક રાજાઓનાં નામ આપ્યાં છે. તેમાંનો છેલ્લો-આ લેખમાં લખેલો-ખાલ મૂલરાજ કહેવાતો મૂલરાજનો પુત્ર ભીમદેવ ૨ જો છે. તેણે સોમનાથનું મંદિર બંધાવ્યું અને તેનું મેઘનાદ નામ પાડ્યું. આ લેખમાંથી ચોક્કસ તારીખ મળી આવતી નહીં હોવાથી એટલું જ ઠહી શકાય કે, તે ઈ. સ. ૧૧૭૬ અને ઈ. સ. ૧૨૪૩ વચ્ચે, જ્યારે ભીમદેવ ૨ જો અણહિલપુરમાં ગાદી ઉપર હતો, ત્યારે લખાયો હોવો જોઈએ.

અક્ષરાન્તર

- ૧ ॐ સ્વસ્તિ જમોમ્યુદયશ્ચ ॥ દેયાદ્રઃ કલિકાલકરુપવિટપી કર્યાણલીલાસુસપ્રા-
ગરુમ્યાંબુનિધેઃ સુધાંશુરમરીકારૈક
- ૨ હેતુઃ શિવઃ । યસ્યેચ્છાપરિણામતલ્લિજગતી જાગર્તિ નિદ્રાતિ ચ પ્રાલેવાંશુવ-
પૂરસાયનમસૌ શ્રેયાંસિ સોમેશ્વરઃ ॥ ૧ ॥ વિ-
- ૩ શ્વતક્રેશાંધકારપ્રકરપરિભવા યોદ્યતાનામિવેદુશ્રેણીનાં લાલયંતઃ શ્રિયમશ્વિલભવમ્રાં-
તિવિચ્છિત્તયે વઃ । આરક્તાગ્રાંગુલીનામરુણરુ -
- ૪ ચિચયોચ્ચાવચશ્રીભિરુચ્ચૈર્માસ્વદ્ધામંડલાનાં પદનશ્વકિરણાઃ સંતુ વિશ્વેશ્વરસ્ય ॥ ૨ ॥
માતઃ સરસ્વતિ મદીયમુદારકાંતિપંકેરુહપ્રતિમમાસ્યમલં
- ૫ કુરુષ્વ । વિશ્વેશગંઢચરિતોપનિષદ્વિત્તાનમચૈવ યાવદધમર્ષણમાતનોમિ ॥ ૩ ॥
કલૌ યુગે કુક્ષિતિપાલહુષ્માં ધર્મસ્થિતિં વીક્ષ્ય પિનાકપાણિ
- ૬ વિચષ્ટ સંકેતવશાદ્વિવૃત્તસ્વસ્થાનકોદ્ધારધિયા નિજાંશં ॥ ૪ ॥ શ્રીકાન્યકુબ્જે
દ્વિજપુંગવાનાં ત્રેતાહુતાશાધરિતાશુભાનાં મીમાંસયા શાંતશુ
- ૭ ચાંગૃહેષુ નિન્યેષ્વતારં જગતાં શિવાય ॥ ૫ ॥ યુગ્મં ॥ વિદ્યાદશાદૌચતુરુત્તરાઃ
સંક્રમાનપેક્ષં શિશુરસ્ય ચાસીત્ । પૂર્વેણ સંસ્કારવશેન તસ્માદેશા
- ૮ દવંતીં તપસે જગામ ॥ ૬ ॥ શ્રીવીશ્વનાથવંશ્યોબભૂવ તપસાંનિધિઃ સવિપ્રેંદ્રઃ
તત્પુરુષરાશિશિષ્યો મઠેમહાકાલદેવસ્ય ॥ ૭ ॥ દરમુકુલિતનેત્રઘો
- ૯ તિરુચ્ચૈર્વિચિન્વન્ કિમપિ સ નિરપાયં તત્વતાદાત્મ્યમુક્તં । (ગરિમ) ગુણવિલાસં
શ્રીમહાનંદરૂપં કતિપયંદિવસાન્વાવત્સરાનપ્યનૈષીત્ ॥ ૮ ॥ તતશ્ચ ॥ યં યં

- १० मंदरमध्यमानविलुत्प्रत्यर्थिपृथ्वीपतिक्षीरोदारणवतः स..... चंडोऽपरोऽजायत ।
यत्राहर्निशभुज्जे निजवलक्ष्मापालसीमंतिनीवक्त्रा(क्रा)
- ११ भोजकदम्बकानि कति न व्याकोशलक्ष्मीं दधुः ॥ ९ ॥ तत्पाखंडविखंडितं परिमृशं-
श्रंदार्द्धचूडामणिस्त्रातुं श्रीमदवंतिखंडतिलको देवः स्वकी
- १२ यं पुरं । दत्त्वा तस्य कुमारपालनृपतेः सत्वोपदेशं मग(ता)धिष्ठातारम
रणयोसपाविधि.....जितं ॥ १० ॥ युग्मं ॥ ५...यंबरेद्यौरिव शशिवि
- १३ कला पद्मिनीर्वाकहीना कंदर्पोत्सारीतांगी रतिरिवक्रमलेवातोर.....तांगी ।
जीमूतापालितेव.....पुत्री प्रियस्य मा-
- १४ र्गती मार्गमस्मान्निदशगुरुगृहेऽपत्यतां प्राप्य नित्यं ॥ ११ ॥ समस्तसौंदर्यविवे-
कभूमिः प्रतापदेवी गुरुगंडपुत्री । ... वाभूदेवेष्टिभू-
- १५ गर्त्तभवेवसीता ॥ १२ ॥ किं लावण्यमहासरः कमलिनी किं कामिनी श्रीपतेः
किं वा बालसरस्वती स्मररिपोः.....पुनः इत्थं या कविपुं-
- १६ गवैरहरहः श्लाध्यान्वयातर्क्यते कल्याणप्रकरैकसंगमग्रहं सानंदनाभूतले ॥ १३ ॥
ये चत्वारः सुरपतिगुरोः सूनवः प्राबभूवन् पारावारा इव
- १७ वसुमतीमंडनं श्रीनिधानं । आद्यस्तेषामभवदपरादित्यनामा ततोऽभूद्धर्मादित्यो-
रिपुजनमनोराज्यदुर्दैवसिद्धः ॥ १४ ॥ ततश्च सोमेश्वरदे-
- १८ वनामाधर्माध्वनीतो दूरितानुपास्थः । तस्यानुजन्माजनिभास्करारुयः कंदर्पदर्प्पा-
पहरूपमाप ॥ १५ ॥ श्रीकासीश्वरमालवक्षितिपतिश्रीसिद्ध
- १९ राजादिभिर्भूपादैरिह धर्मबंधुरिति यः संपूजितः श्रद्धया । श्रीमद्भावबृहस्पतिः
सजगतीवेद्यां हुताशप्रभः पुत्रैर्वेदसमैश्चतुर्भिरभंबद्वंद्व
- २० : स्वयंभूरिव ॥ १६ ॥ देवानां त्रितयं चक्रे त्रिगुणात्मकमेव यः । विदधे वापि
सोपानं गात्रोत्सर्गस्य रोघसि ॥ १७ ॥ अत्रांतरेत्रिजगतीतिलका
- २१ यमानो देवः स्वयं सतपसां निधिमादिदेश । श्रीसोमनाथ इति तं रजनीविरामे
स्वप्नेषु विश्वेश्वरराशिसंज्ञं ॥ १८ ॥ तात त्वमस्माकमि-
- २२ हावतीर्णस्त्रातुं निजंस्थानकमुग्रतेजाः । अंशस्तदस्मिन्विधिपरीतवृत्तानिग्राहितारः
प्रभुणा त्वया ते ॥ १९ ॥ यग्मं ॥ संचितयन् वृत्तमिदं नि-
- २३ शयां प्रातः पुनस्तत् पतिनार्थितः सन् । उद्धर्तुमिच्छन्नमृतांगुसंस्थामार्योबभूवाथ
सहस्ररश्मिः ॥ २० ॥ ज्योत्स्नाकलावानिव चंद्रमौलिः
- २४ शक्तिं त्रयीमर्क इवोरुतेजाः । अनन्यरूपप्रतिमानमूर्तिः प्रतापदेवी दयीतामुवाह
॥ २१ ॥ संक्रंदनाद्धासिनभाजि तस्मिन् याते दिवं

- २५ वीरकुमारपाले । भुभंगमात्रेण जितारिचक्रो बभूव राजाजयपालदेवः ॥ २२ ॥
श्रीसोमेश्वरलोकजीवितमहामुद्रापनाय स्थितिः प्रोद्ध
- २६ त्याजयपालदेवनृपतेः प्रौढावचस्तत्त्वतः । श्रीसोमस्थितिरुद्धताप्रभुरपि प्राज्ञेन येनेति
तं योग्यं गंडपदे चकार नृपतिः श्रीगंड
- २७ तिर्येश्वरं ॥ २३ ॥ श्रीमच्चतुर्जातकहारवल्लीविराजितो नायकतां प्रपद्य । रेजे
पिनाकीव वृषासनस्थः पुरंदराद्यैः समुपास्यमानः ॥ २४ ॥ त
- २८ स्मिन्नंशमध्यास्य कलावेशांगसंभवे । संहृत्य धर्मविद्विषा(धा)न् राज्ञि याते निजं
पदं ॥ २५ ॥ तत्सूनुरभवद्राजामूलराजः प्रतापवान् ॥ सोपि
- २९ द्यैः पूजितं समपूजयत् ॥ २६ ॥ चौलुक्यराजान्वयपूजितस्य यस्यानुभावा-
दबलापि संख्ये । हम्मीरराजं तरसा जिगाय तस्मान्नकेपासनतः
- ३० ... (२७) स ययौ पितृवात्सल्यादिवोत्कस्त्रिदिवं शिशुः । ततः श्री-
भीमदेवोमूद्राज्यलक्ष्मीस्वयंवरः ॥ २८ ॥ क्षितीशप्रस्तोलमुकुटमणिदीप्रद्यु-
- ३१ श्रीपरिचरणनीराजितपदः । प्रतापज्वालाभिः प्रतिरिपुपुरं दावद-
हनः प्रफुल्लव्यापाराश्रियमृदुवहद्योऽद्भुतमहाः ॥
- ३२ जगदेव इति प्रसिद्धः । यो बालपोतैः सहितं प्रयत्नाच्छ्रीभीमदेवं
समवर्द्धयच्च ॥ ३० ॥ यद्वाहुचंडद्वयमायते
- ३३ यथासीत् प्रथिराजराज्ञीराजीविनिजीवितशीतरोचिः ॥ ३१ ॥
तेनापिजगतीजिष्णुर्विष्णुपूजाप्रपंचवान् । मुक्ता
- ३४ (३२) सोमनाथस्य जगदेवमकारयत् मेघनादाभिधं श्रीमान्
.... ताय यः ॥ ३३ ॥ कृत्वा च मं(ड)
- ३५ ॥ प्रातीहारशिरोमणिः ॥ ३४ ॥ आदौतावदवाप्य राज्यपदवीं यः
कृत्यः चिंताभरव्यग्रोऽपि प्र
- ३६ ... तेतिमुहुरित्यादाय सत्पादरात्पुज्यं प्र यतिनाविद्यतिलकं
श्रीगंडवि(श्वे)
- ३७ वंशां श्रीविश्वेशः सोमराजस्य गेहे प्रासादस्याकारयंय ॥
- ३८ ... यशावा ... कासारंये ... नित्यं वा सर्वकार्मुकोत्सव इति ...
- ३९ ... (परं) परानिरविशं यत्पादपंकेरुहश्रद्धाबंधुरराज्यलाभव ...
- ४० ... लनीव बंधुरखिलाः के केन नीतिद्रहः ॥ ३६ ॥ चौडघृ ...
- ४१ ... (सा) दप्रतिष्ठाम् । साम्ये विख्यातसंवित्सकलसचि ...
- ४२ ... प्रियो इतिपतेः सौंदर्यमिदोमहालं कृ(ति)
- ४३ ... लमाचयाभिध इति श्रीगंडवि ...
- ४४ ... जीव । नीर्विग्रहस्यादा ...
- ४५ ... ॥ ल विधा

ભાષાન્તર

(૧) કલિયુગમાં કલ્પતરૂ સમાન શાશ્વત શ્રેયરૂપી અત્યંત સુખના ઉદ્ધિના શશિ સમાન, અમરતાનો એક જ હેતુ, જેની ઇચ્છાથી ત્રણ જગત જાગે છે અને નિદ્રા કરે છે અને જે ચંદ્રનું રક્ષણ કરનાર રસાયણ છે તે સોમશ્વર તમારું શ્રેય કરે.

(૨) વિશ્વની વિપત્તિઓનું ધન તિમિર હણવા ઉદય થતા ઇન્દુશ્રેણીની પ્રભાની આસપાસ જાણે કે કૂદવાં હોય નહીં તેવાં વિશ્વેશ્વરના ચરણની અતિ ઉજ્જવલ અને રમ્ય રક્ત આંગળીઓના નખનાં ફિરજો તેના જગતની તમારી અખિલ ભ્રાંતિનો નાશ કરે.

(૩) હે સરસ્વતી માતા ! સર્વ પાપ હણનાર વિશ્વના સ્વામિ ગંડના ચરિતનું ઉપનિષદનું જ્યાંસુધી હું વર્ણન કરું ત્યાં સુધી પૂર્ણ વિકસેલા કમળ સમાન રમ્ય આ માંડું મુખ અલંકારિત કર.

(૪-૫) કલિયુગમાં દુષ્ટ નૃપો નીચે ધર્મ અદૃશ્ય થતો જોઈ, પિનાકપાણિએ પોતાનાં સ્થાનનો ઉદ્ધાર કરવાના અલિલાષથી સંકેત પ્રમાણે પોતાના અંશનું અવતરણ કરવા વિચાર કર્યો, અને કાન્યકુબ્જના રમ્ય દેશમાં ત્રણ યજ્ઞના અગ્નિને આહુતિ અર્પી પોતાનાં પાપનો નાશ કરનાર. અને વેદના શ્લોકો કે વેદાન્ત મનનથી ચિતાનો અંત આણનાર શ્રેષ્ઠ દ્વિજના ગૃહમાં જગતના કલ્યાણ અર્થે જ જન્મ લીધો.

(૬-૭) શ્રી વિશ્વનાથમાંથી અવતરેલો વપનો નિધિ, પૂર્વના સંસ્કારથી ચૌદ વિદ્યામાં બાલપણમાં અધ્યયન વિના નિપુણતા પ્રાપ્ત કરનાર અને મહાકાલદેવના મઠના ભક્તોનો શિષ્ય આ દ્વિજ તપ માટે અવન્તિ ગયો.

(૮) વિશ્વના રૂપમાં ગુણોનું કારણ, અને શાશ્વત સુખ રૂપ શ્રેષ્ઠ અવિનાશી તત્ત્વ સાથે પોતાની એકતા વિષે થોડાં મીચેલાં નેત્રોથી કઠિન ધ્યાનમાં આ બ્રાહ્મણે ઘણા દિવસો બલકે ઘણાં વરસો ગાળ્યાં.

(૯) મન્દરાચલ ગિરિથી મન્યન થવાથી ક્ષુબ્ધ સાગર પેઠે શત્રુ નૃપ સમાન પયોદ્ધિમાંથી બીજા ચંડ થયો તે અહુર્નિશ પ્રકાશતો હતો ત્યારે તેની સેનામાંના નૃપતિઓની પત્નીઓનાં અસંખ્ય વદનકમળમાં કયું મુખ પૂર્ણ વિકસેલા કુમુદનું સૌંદર્ય ધારણ ન કરતું ?

(૧૦) ચન્દ્રાર્ધ શિર પર ધારનાર અવન્તિનું ભ્રષણ શંકરે, તેના પાખંડ મતથી થએલી ભયંકરતાનો વિચાર કરીને પોતાનાં શહેરનું રક્ષણ કરવાના અલિલાષથી કુમારપાલ નૃપને અને મઠના અધિપતિને સત્ય ઉપદેશ આપ્યો.

(૧૧-૧૨-૧૩) દેવોના આ ગુરૂના ઘરમાં શશિ વિનાના સ્વર્ગ સમાન, સૂર્યવિનાના કમળ સમાન, કામદેવથી ત્યક્ત રતિ સમાન, કમલા (લક્ષ્મી) વાદળોથી રક્ષિત સ્વયંવરમાં પોતાના પ્રિયતમને નિત્ય શોધતી પ્રતાપદેવી નામની પુત્રી જન્મી હતી. સર્વ રૂપ અને વિવેકના નિવાસ-સ્થાન ગુરૂ ગંડની પુત્રી યજ્ઞની ભૂમિમાંથી પ્રગટેલી સીતા સમાન હતી. ઉચ્ચ અન્વયની અને એક જ સ્થળે સંકીર્ણ સર્વસુખના નિવાસ સ્થાન રૂપ એવી તેલિની, સૌંદર્યના સરોવરમાં કમલિની શ્રીપતિ(વિષ્ણુ)ની પત્ની, બાળ સરસ્વતી અને સ્મરરિપુ(શંકર)ની એમ કવિવરો વિવિધ કલ્પનાઓ કરે છે.

(૧૪) સુરપતિના ગુરૂના ચાર પુત્રો પૃથ્વીના અલંકાર જેવા સાગર સમાન હતા અને સમસ્ત લક્ષ્મી અને યશનું નિવાસ સ્થાન હતા. તેમાં જ્યેષ્ઠ અપરાદિત્ય હતો તેમાંથી પોતાના શત્રુઓના મનોરથોના મહા દુર્દૈવ સમે ધર્માદિત્ય હતો.

(૧૫) તેને ધર્મનો માર્ગ અનુસરનાર અને પાપથી અસ્પર્શિત સોમશ્વરદેવ પુત્ર હતો. તેનો અનુજ કામદેવનો દર્પ ઉતારનાર રૂપવાળો ભાસ્કર કહેવાતો હતો.

(૧૬) શ્રી કાશીશ્વર, શ્રીમાલવપતિ, શ્રી સિદ્ધરાજ અને અન્ય નૃપો તેને ભૂમિ પર ધર્મનો નાયક માની તેની શ્રદ્ધાથી પૂજા કરતા. વેદી સમાન ભૂમિ પર અગ્નિ જેવા પ્રકાશિત અને ઉજ્જવળ શ્રી ભાવમૃદસ્પતિ તેના વેદ સમાન ચાર પુત્રો સહિત બ્રહ્મા જેમ પૂજા સ્થાન થયો.

(૧૭) ભાવ બૃહસ્પતિએ સત્વ, રજસૂ અને તમસના ત્રણ ગુણોવાળા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને રૂદ્ર એ દેવોની સ્થાપના કરી અને દેહોત્સર્જના કિરનારે પગથીઆંની સીડી કરાવી.

(૧૮) તે દરમ્યાન ત્રિભુવનના ભૂષણ શ્રી સોમનાથે પ્રભાતે સ્વપ્નમાં વિશ્વેશ્વરરાશિ નામના મુનિને આજ્ઞા કરી.

(૧૯) હે બાળ ! તારો પોતાનો નિવાસ રક્ષવા અહીં જન્મેલો તું પ્રતાપી અને ખ્યાતિ વાળો મારો અંશ છે. આથી તું જે સમર્થ છે તે ધર્મ વિરૂદ્ધ આચારવાળા કે વિમુખજનોને શિક્ષા કરશે.

(૨૦) રાત્રે જે બન્યું તે પર મનન કરીને અને નિવાસના અધિપતિથી સવારે પ્રાર્થિત થઈને તે ઇન્દુવાળા પ્રભુના નિવાસને રક્ષવાના અભિલાષવાળો સહસ્રકિરણવાળા સૂર્ય સમાન પ્રકાશ્યો.

(૨૧) શિવ સમાન પ્રભા અને ઠળાવાળા, સૂર્ય સમાન તેજસ્વી અને અપ્રતિમ રૂપવાળા દેહવાળા તે વિશ્વેશ્વર રાશિએ ત્રણ શક્તિ (પ્રભાવ, મંત્ર અને ઉત્સાહ) સમાન તેની પત્ની પ્રતાપદેવીને પત્ની તરીકે ગ્રહણ કરી.

(૨૨) જ્યારે કુમારપાલ સ્વર્ગમાં ગયો અને અર્ધા ઇન્દ્રાસનનો ઉપભોગ કર્યો ત્યારે જયપાલ જેનાં ભ્રમર ઉંચાં કરવાથી જ માત્ર તેના શત્રુઓ નાશ પામતા તે નૃપ થયો.

(૨૩) (આ શ્લોક તદ્દન સ્પષ્ટ નથી પણ તેનો સાર જણાય છે કે)—જ્યારે જયપાલ નૃપની પ્રૌઢ વાણીથી તે સ્થાનની પ્રજાને પ્રસન્ન કરવા માટે શ્રી સોમની સ્થિતિ ઉદ્ધારી ત્યારે તે ગંડના પદ પર ગંડતીર્થસ્વર તરીકે નૃપથી સ્થાપિત થયો.

(૨૪) શ્રીમદ્દ ચતુર્જાતકના લતાના જેવા હારથી વિરાજિત અધિપતિ પદ પ્રાપ્ત કરીને વૃષના આસનવાળા, ઇન્દ્ર વગેરે દેવોથી પૂજવા શંકર જેવોજ સુંદર તે લાગતો.

(૨૫-૨૬) (શંકર)ની કલાના ન્હાના અંશમાંથી જન્મેલા, નન્દીશ સતત પૂજાથી સર્વ વિધ હણનારે નિજપદ પ્રાપ્ત કર્યું ત્યારે તેનો પુત્ર મૂલરાજ નૃપ જે ધર્મજ્ઞાની હતો અને વિખ્યાત હતો તે તેના પછી ગાદી પર આવ્યો. તે પણ પૂજતો જે પૂજતો

(૨૭) ચૌલુક્ય અન્વયથી પૂજતો હતો તેના પ્રભાવથી, એક નારી પણ હમીર નૃપ જે નો યુદ્ધમાં સ્હેલાઈથી પરાજય કરતી.

(૨૮) તેના પિતાને મળવાની ઉત્કંઠા હોય તેમ મૂલરાજ યૌવનમાં જ સ્વર્ગમાં ગયો. પછી ભીમદેવ રાજ્યશ્રીનો સ્વયંવરથી પતિ થયો.

(૨૯) નૃપોના મુગટમણિ સમાન, જેના ચરણ ની પ્રભાથી અલંકારિત થતા, જે શત્રુનાં જે શહેરોને પોતાના પ્રતાપની જવાળાથી દાવાગ્નિ સરખો હતો, જે અતિ ચંચલ અને અદ્ભુત શક્તિ સંપન્ન હતો તેણે રાજ્યધુરી ધારણ કરી.

(૩૦) જગદેવ નામથી વિખ્યાત જેણે તેના બાલમિત્રો સહિત ભીમદેવને પ્રયત્નપૂર્વક સહાય કરી.

(૩૧) તેના બે દંડ સમાન હસ્ત (તે) પ્રિથિરાજની કમળ સમાન રાણીને ઇન્દુ સમાન બન્યો.

(૩૨) તેનાથી પણ વિશ્વવિજેતા(=પૃથ્વીપર ઇન્દ્ર) વિષ્ણુની પૂજા પ્રસરી.

(૩૩) તે જે ધનિક હતો તેણે સોમનાથનું મેઘનાદ નામનું મંદિર બંધાવ્યું

(૩૪) મંડપ બંધાવી

(૩૫) રાજ્યપદવી પ્રાપ્ત કર્યા પછી તરત જ તે રાજસ્થિતિ(કાર્યો)ના વિચારમાં ગૂંથાયો હતો છતાં મહાઆદરથી શ્રી ગંડવિશ્વેશ્વરની વારંવાર પૂજા કરતો. તે બ્રાહ્મણોનો અલંકાર હતો અને પૂજા કરવા ચોખ્ખો હતો (આ પછીની ૮ પંક્તિઓ તદ્દન ધસાઈ ગઈ છે અને તે વાંચી શકાતી નથી).

નં. ૨૦૬

ત્રિભુવનપાલનું દાનપત્ર

વિક્રમ સંવત ૧૨૯૯ ચૈત્ર સુદ ૬ સોમવાર.

અક્ષરાન્તર

પત્રું પહેલું

- ૧ સ્વાસ્તિ રાજાવલીપૂર્વવત્સમત્સરાજાવલીસમલંકૃતમાહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમભટ્ટારકચૌલુક્યકુ-
- ૨ લકમલવિકાસૈનકમાર્ત્તંડ શ્રીમૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રી-
ચામુંડરાજ-
- ૩ દેવપાદાનુધ્યાત મહારાજાધિરાજપરમેશ્વર શ્રીવલ્લભરાજદેવપાનુધ્યાતમહારાજા
ધિરાજપર-
- ૪ મેશ્વરશ્રીદુર્લભરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રીમદ્દ્વીમદેવપાદાનુધ્યાત-
મહા-
- ૫ રાજાધિરાજપરમેશ્વરત્રૈલોક્યમલ્લ શ્રીકર્ણદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજપરમેશ્વર-
પરમભ-
- ૬ દ્વારક અવન્તીનાથત્રિભુવનગંડર્ભર્વરકાજિણ્ણુસિદ્ધચક્રવર્તિ શ્રીજયસિંહદેવપાદાનુધ્યા-
તમહારાજા-
- ૭ ધિરાજપરમેશ્વરપરમભટ્ટારકસ્વભુજ વિક્રમરણાંગણવિનિર્જિતશાકંભરીભૂપાલ શ્રીકુમા
રપાલ-
- ૮ દેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિરાજ પરમેશ્વરપરમભટ્ટારકમહામાહેશ્વર પ્રબલબાહુદંડદ-
ર્પરૂપ-
- ૯ કંદર્પહેલાકરદીકૃતસપાદલક્ષક્ષમાપાલ શ્રીઅજયપાલદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિ-
રાજપર-
- ૧૦ મેશ્વરઆહવપરાભૂત દુર્જયગર્જનકાધિરાજશ્રીમૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાતમહારાજાધિ-
રાજપ-
- ૧૧ રમેશ્વરપરમભટ્ટારક અભિનવસિદ્ધરાજસપ્તમચક્રવર્તિશ્રીમદ્દ્વીમદેવપાદાનુધ્યાતમહારા-
જાધિ-
- ૧૨ રાજપરમેશ્વરપરમભટ્ટારકસૌર્યોદાર્યગાંભીર્યાદિગુણાલંકૃત શ્રીત્રિભુવન પાલદેવઃ સ્વ-
ભુજ્યમા-

૧ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૨૦૮ બ. બુલ્ડર પતરાંનું માપ ૧૧"X૧૩ ૧/૨" ત્રિપિ-જૈન દેવનાગરી સ્થિતિ
સુરક્ષિત છે. ૩ પં. ૧૨ વાંચો. સૌર્યો. ૬ પં. ૧૬ વાંચો. કાલશુ; માવાસ્યાયાં. ૫; ૨૦ વાંચો. કાષ્ઠ; દંડદ.
છે. ૧૬

- १३ नविषयपथकदंडाहीपथकयोरन्तर्वर्त्तिनः समस्तराजपुरुषान् ब्राह्मणोत्तरांस्तन्नियु-
क्ताधिकारिणो
- १४ जनपदांश्च बोधयत्यस्तु वः संविदितं यथा ॥ श्रीमद्विक्रमादित्योत्पादितसंवत्सर-
शतेषु द्वादशसु नव-
- १५ नवत्युत्तरेषु चैत्रमासीयशुक्लषष्ठ्यां सोमवारेऽत्रांऽकतोऽपि संवत् १२९९ वर्षे चैत्र-
शुदि ६ सोमेऽ-
- १६ स्यां संवत्सरमासपक्षवारपूर्विकायां सां०लौ० फागुणमासीयअमावास्यायां संजा-
तसूर्यग्रहणपर्वणि
- १७ संकल्पितात् तिथावद्येह श्रीमदणहिलपाटके स्नात्वा चराचरगुरुं भगवंतं भवानी-
पतिमभ्यर्च्य संसा-
- १८ रासारतां विचिंत्य नलिनीदलगतजललवतरलतरं प्राणितव्यमाकलय्य ऐहिकामुष्मिकं
फलमंगी-
- १९ कृत्य पित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोभिवृद्धये भांषरग्रामराजपुरिग्रामौ स्वसीमा
[पर्यन्तौ सवृक्ष]
- २० मालाकुलकाष्टतृणोदकोपेतौ सहिरण्यभागभोगसदंडौ दशापराधौ [सर्वादायस]

पतरुं बीजुं

- १ भेतौ नवनिधानसहितौ पूर्वप्रदत्तदेवदायब्रह्मदायवर्जं राणा० श्रीलुणपसा
माऊल-
- २ तलपदे स्वीयमातृ० राज्ञी श्रीसलखणदेविश्रेयोऽर्थकारितसत्रागारे कार्पटिकानां
भोजनार्थं शासनोदकपूर्व.
- ३ मस्माभिः प्रदत्तौ ॥ भांषरग्रामस्याघाटा यथा ॥ पूर्वस्यां कुरलीग्रामदासयजग्रा-
मयोः सीमायां सीमा । दक्षिणस्यां
- ४ कुरलीग्रामत्रिभग्रामयोः सीमायां सीमा । पश्चिमायां अरठउरग्रामउंझाग्रामयोः
सीमायां सीमा । उत्तरस्यां
- ५ उंझाग्रामदासयजग्रामकाम्बलीग्रामाणां सीमायां सीमा ॥ राजपुरिग्रामस्याघाटा
यथा ॥ पूर्वस्यां कूलाव [सण]
- ६ ग्रामडांगरौआग्रामयोः सीमायां सीमा । आग्नेयकोणे चंडावसणग्राम इंद्रावडग्रा-
मयोः सीमायां सीमा ।
- ७ दक्षिणस्यां आहीराणाग्रामसीमायां सीमा । पश्चिमायां सिरसाविनंदावसणग्रामयोः
सीमायां सीमा । वायव्य.

पं. १६ वांये। फाल्गु. ; मावास्यायां. पं. २० वांये। काष्ठ, दंडद. पं. २ वांये। देवी. धेयोर्ये.

- ८ कोणे उंटऊयासिरसाविग्रामयोः सीमायां सीमा । उत्तरस्यां नंदावसणग्रामसी-
मायां सीमा । ईशानको-
- ९ णे कुईयलग्रामसीमायां सीमा ॥ एवममीभिराघटैरुपलाक्षितौ ग्रामावेताववगम्य
तन्निवासिजन-
- १० पदैर्यथादीयमानदानीभोगप्रभृतिकं सदाज्ञाश्रवणविधेयैर्भूत्वाऽमुष्मै सत्रागाराय समु
[५] नेतव्यं ॥ सामा-
- ११ न्यं चैतत्पुण्यफलं मत्वास्मद्वंशजैरन्यैरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्प्रदत्तधर्मदायोऽयमनु-
मंतव्यः । पालनीय-
- १२ श्रु । उक्तं च भगवता व्यासेन ॥ षष्टिर्वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः ।
आलेत्ता चानुमंता च तान्येव नरकं व-
- १३ सेत् ॥ १ याता यांति महीभुजः क्षितिमिमां यास्यंति भुक्त्वाऽखिलां नो याता
न च याति यास्यति नवा केनाऽ-
- १४ पि सार्द्धं धरा । यत्किंचिद्भुवि तद्विनाशि सकलं कीर्त्तिः परं स्थायिनी मत्तैवं
वसुधाधिपाः परकृता लोप्यान्
- १५ सत्कीर्त्तयः ॥ २ बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमी
तस्य तस्य तदा फलम् ॥ ३ ॥
- १६ लिखितमिदं शासनं कायस्थान्वयप्रसूतदंडं सातिकुमारसुत आक्षयटालिक ठ०
सोमसिंहेन ॥ ६ ॥
- १७ दूतकोऽत्र ठ० श्रीवयजलदेव इति शासनमिदं मांडल्यां श्रीमूलेश्वरदेवम [भ्यर्च्य]
- १८ स्थानपति श्रीवेदगर्भराशेः समप्पितमिति ततोऽनेन तथैतदीयसंतानपरंपरयाऽपि
आचंद्रार्क अन-
- १९ योर्ग्रामयोरायपदं सत्रागारेऽस्मिन् उपयुक्तं कार्यं ॥ कल्याणमस्तु साधूनां ॥ छ ॥
॥ छ ॥ छ ॥ अनयोर्ग्राम-
- २० मयोः सीमायां तांबुलिकवणिज्यारकपथिकप्रभृतीनां मध्यात् यः कोपि चौरैर्गृह्यते
तस्य प्र-
- २१ तिकार अनयोर्ग्रामयोः सत्कभोत्कारपार्श्वात् प्रतीति-*
- २२ लभ्या ॥ ऊद्धलागभागो नहि ॥

श्रीत्रिभुवनपालदेवस्य

पं. १२ वांये। षष्टिव; सहस्राणि; नरके. पं. २१ वांये। तिकारोन; भोक्तृपार्श्वात्.

૧ પ્રસ્તાવના—

- (અ) વંશાવલી:—પહેલા ૧૧ રાજા મૂલરાજ ૧ થી ભીમદેવ ૨ સુધી. વિક્રમ સંવત ૧૨૯૬ ના નં. ૬ પ્રમાણે છે. વધારામાં રાજા (૧૨) મો ત્રિભુવનપાલદેવ છે.
- (બ) અણહિલપાટકનો ત્રિભુવનપાલ વિષય અને દંડાહીપથકના રાજપુરુષો અને નિવાસીઓને વિક્રમ સંવત ૧૨૯૬ ચૈત્ર સુદી ૬ સોમવારે નીચેનું દાન જેને માટે તેણે તેજ વર્ષના ક્ષાદ્યુન માસની અમાસે સૂર્યગ્રહણ વેળાએ સંકલ્પ કરેલો તે જાહેર કરે છે.

૨ દાનની વસ્તુ—

(૧) ભાંપહરના ગામ. તેની સીમા:—

- (અ) પૂર્વે કુરલી અને દાસયજ ગામો
(બ) દક્ષિણે કુરલી ત્રિભુ ગામો
(ક) પશ્ચિમે અરઠોર અને ઉંઝા, ગામો
(ડ) ઉત્તરે ઉંઝા, દાસયજ અને કાંમલી ગામો

(૨) રાજપુરી ગામ. તેની સીમા:—

- પૂર્વે ઉલાવ(સણ) ને દાંગરૌઆ
દક્ષિણ પૂર્વે ચંડાવસણ અને ઈન્દ્રાવાડા ગામો
દક્ષિણે અહીરાણા ગામ
પશ્ચિમે સિરસાવિ અને નન્દાવસણ ગામો
ઉત્તર પશ્ચિમે ઉણગિયા અને સિરસાવિ ગામો
ઉત્તરે નન્દાવસણ ગામ
ઉત્તર પૂર્વે કુઈલિય ગામ

૩ દાનનો આશય:—

રાણા લૂણપસાગિએ તેની માતા રાણી સલખદેવીના પૂજાર્થે માઉલના તલપદમાં બાંધેલા સત્રાગારમાં કાર્પટિકોન્ન લોજનાર્થે.

૪ રાજપુરુષો—

લેખક અને દ્વતક ભીમદેવના વિક્રમ સંવત ૧૨૯૬ નં. ૬ ના પ્રમાણે.

૫ અનુલેખ—

અનુલેખમાં જણાવે છે કે આ શાસન મંડલીમાં શૈવ મઠના સ્થાનપતિ શ્રીવેદ-ગર્ભ રાશિને અર્પણ થયું અને તે અને તેના વંશજોને દૂસ્ટીઓ નીમ્યા છે. એક વધારાનો અનુલેખ ઉમેરે છે કે તે બે ગામના માલીકો તેની સીમામાં થતી લૂંટફાટ માટે જવાબદાર છે.

